

OC SKAY L ÁSZL Ó

II. R ÁK ÓCZI FERENCZ FEJEDELEM BRIGADÉROSA

ÉS

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI HADJÁRATOK

1703–1710.

* *

*

TÖRTÉNETI TANULMÁNY

EREDETI LEVELEZÉSEK S MÁS EGYKORÚ KÚTFŐK NYOMÁN

ÍRTA

THALY K ÁLMÁN.

MÁSODIK, BŐVÍTETT ÉS ILLUSTRÁLT KIADÁS

MÁSODIK KÖTET.
BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR ÍROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1905.

Bottyán János

BOTTYÁN JÁNOS, VEZÉNYLŐ-TÁBORNOK.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen; Heister táborát mindennap csapdozzák; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. n-én szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár fölszabadul; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indul; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harczol ellenök; Ocskay «nyelvel», hogy ő fogja el Bercsényit.— Bottyán a császáriak háta mögé kerülve, Újvárhoz, majd Pozsonyig nyomul; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme; Bercsényi és Ottlyk; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezüleg; Korponát és Zólymot Andrassy György porrá égettet; Heister brutális fenyegetései; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmecezt, Körmöczöt, Beszterczét, s a felső Garamvonalat megszállja; Steinville tábornokot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tábornoktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri; Heister dühében négy foglyot megcsönkíttat és Bottyánt durván fenyegeti; a barbarizmus visszarotlatik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra: falak, sánczok közé Helyezvén hadait, elballag Bécsbe.

Míg Ottlyk ilyes dolgokkal bajlódik vala Trencsényben: azalatt Pálfynak Ebergényivel és Ocskayval Nyitrán tartózkodása nem kis fejtörést okozott Bercsényinek, kivált azért, mert nem voltak megbízható hadvezérei, egyszerre Heister ellen is Újvár, és Pálffy ellen is Nyitra felé működni. Igen óhajtá Bottyán gyógyulását, mivel-hogy «nincs csak olyan is az generálisok közt.»* Minthogy pedig a lovasság java részével Ebeczky folyvást Újvár körüi járt, Pálffy azonban Ocskayval okt. 4-én Apponyhoz s 5-én Nyitrához szállásával Bercsényinek füzes-gyarmati táborát oldalról fenyegeti vala: a kurucz fővezér kénytelen volt báró Andrassy Pál tbkot Füzes-Gyarmat és Nyitra közé Nagy-Kozmályra s a jó vigyázó Balogh Istvánt Apátira szállítani öt lovas-ezreddel, a kik is a Garam és Zsitva hídjait, gázlóit folyton őrizték és Nyitra alá szorgalmasan portyáztán, a bánnak mozdulataira vigyázzanak. E mellett — jegyzi meg Bercsényi — «magamnak is résen van a fülem. Innen is elküldtem a javát az hadnak ismét másfelől, magam igazán csak sátorőrzőnek maradtam, és csak egy részit is visszavárom ma az hadnak, és

* Bercsényi Rákóczihoz, okt. 3-káról. {Archív. Rdkócz. VI. 118. 1.)

tudósítást: Pálffy hova lett? s kimozdulok innen helyembül.» Mert «Babócsay beteges, Szemere nem tudom, Balogh előttem van, — csak kínlódom; az kapitányok (ezredesek) közt egy sincs próbára (mutatta Bokros esete); egyedül Ebeczky fut-fárad: lauf her! lauf hin!»*

Pálffy okt. 5-én Nyitrára szállván, még 6, 7, 8-án is ott feküdt, Kis-Tapolcsány felé szándékozó hírterjesztéssel. Tulajdonképeni célja azonban az vala, hogy Bercsényit, 4—5000 lovassal elfoglalt fenyegető oldalállásából sakkban tartsa, úgy, hogy ez kénytelen legyen erejének tetemes részét — az Andrássy és Balogh Istvánnal lévő öt ezredet — ő ellene fordítani és így ezalatt Heister háborítlanabbul folytathassa Érsek-Újvár ostromát. Ugyanis, a könnyű kurucz lovasság különben éjjel-nappal rajta csiripelt az ostromló táboron. Keszi és Surány között egy ízben 200 ráczot lekonzoltak; máskor Beleznay 70 németet vágott s vagy 40 lovat nyert Újvár alatt; több-kevesebb foglyot mindúntalan hoztak a táborról, s tíz—húszat lecsaptak; a várbeliekkel a bástyákról összekiabálának, s örökösen háborgatták, bosszanták az ostromlókat. A vakmerő Beleznay utoljára úgy elbizá magát, hogy csak 20—25 jó paripás huszárral is be mert ugratni Heister táborába, ott irtóztató riadást idézett elő — kivált éjtszakákon, — két-három foglyot csípett, s azzal, mire a nehézkes készületű németek ellene lóra kaphatónak, ő már régen a Tormás berkeiben rejtőzködék.

Ebeczky 2—3000 lovassal így is folyvást ott körüi barangolt, s ha más oldalról Balogh István is ugyan ennyivel ezt tehette volna: bizony, dolgot adnak a császári tábornak! Azért Pálffy jónak látta Heisternek a nyitrai oldalállás, vagyis Bercsényi lovas-erejének megosztása által könnyebbséget szerezni, annálinkább, minthogy a bombázás ekkor foly vala a vár ellen a legdühösebben. Azonban a kurucz fővezér is átlátott a horvát bán szándékán; okt. 7-ikén összevonó hadait, és éjtszaka a Garam berkeibe, a Macskarév és barsi híd közé szállá, oly föltevással, hogy a hír szerint másnap Kis-Tapolcsányra induló Pálffyt megtámadja. De a bán nem mert kimozdulni. Erre Bercsényi okt. 8-ikán 3000 lovassal átjött a Gara-

* *Ugyanaz*, ugyanahhoz, okt. 5-kéről. (U. o. 119. 1.)

mon Váradhoz, s míg Nyitra felé folyvást küldözé az apró portákat: Andrásy Pál s Balogh Istvánnak most már 6 ezredből álló tábora fölött Barsnál szemlét tartván, 800 jó paripás huszárt kiválogatott, s a legjobb fiatal törzstisztek: Vajda András ezredes, Ocskay Sándor alezredes, és Beleznay János őrnagy vezérlete alatt Újvár alá indítá, Heister táborának megcsapására,¹ hogy Ebeczkyt váltsák föl.

Mert Ebeczkyre Pálffy tábornok megszorítása végett volt szüksége Bercsényinek, a ki föltevén magában, hogy a bánt Nyitra alatt is — ámbár nehezen hozzáférhető helyen fekvék, — csak fölkeres és megpróbálja;² tehát most mindenekelőtt e célra kelle egyesítenie erejét.

Pálffy viszont megértvén, hogy Bercsényi személyesen — tehát gondolhatta, nem csekély erővel — indult ki táboráról ellene: okt. 9-ikén, az éji sötétség fődözete alatt, Ocskayval, Ebergényivel együtt kiszökött előle Nyitrából, s Nagy-Tapolcsányt ejtett foglyait is magával hurczolva, visszazálla Heister táborába, Újvár alá.³ Itt Ebergényi és Ocskay László a tábornak egyik végére szállítottak; épen azon végére, a melyre Vajda András, az árulónak testvér-öccse Ocskay Sándor s Beleznay, a Bercsényitől kivezényelt 800 huszárral okt. 10-éről n-ére virradó éjjelen reáütöttek. Tehát a két Ocskay-testvér itt szemtől-szemben egymás ellen küzdött. A megrohanás oly hirtelenül s oly nagy hévvel történt, hogy a cs. tábor azon oldala egészen zavarba jött. A kuruczok behatoltak a német táborba, s lötték, vagdalták Ebergényi, Ocskay ide-oda futkosó katonáit; még az előttök álló készülségből (Bereitschaft) is csak vagy negyven ember tudott lóra kapdozni. A zavar «sok ideig» tartott, mígnem Heister a tábor más oldaláról nagy tömeg lovasságot küldvén, ennek sűrű sortüzei elől a^ merész támadók visszafordulának. Keményen üzték őket, s a sötétben az utakban nem igen válogathatva, sokan közülök lovastól az apró tábori kutakba és gabnás-vermekbe buktak.

¹ *Archív. Rdkócz.* VI. 123—124. 1.

² *Ugyanott.*

³ «Pálffy megértvén az én kinnjárásomat, — étszaka ment ki Nyitráról az táborra.» (*Bercsényi*, okt. 10-kéről Füzes-Gyarmatról Rákóczinak. *Archív. Rákóczii.* 126.1.)

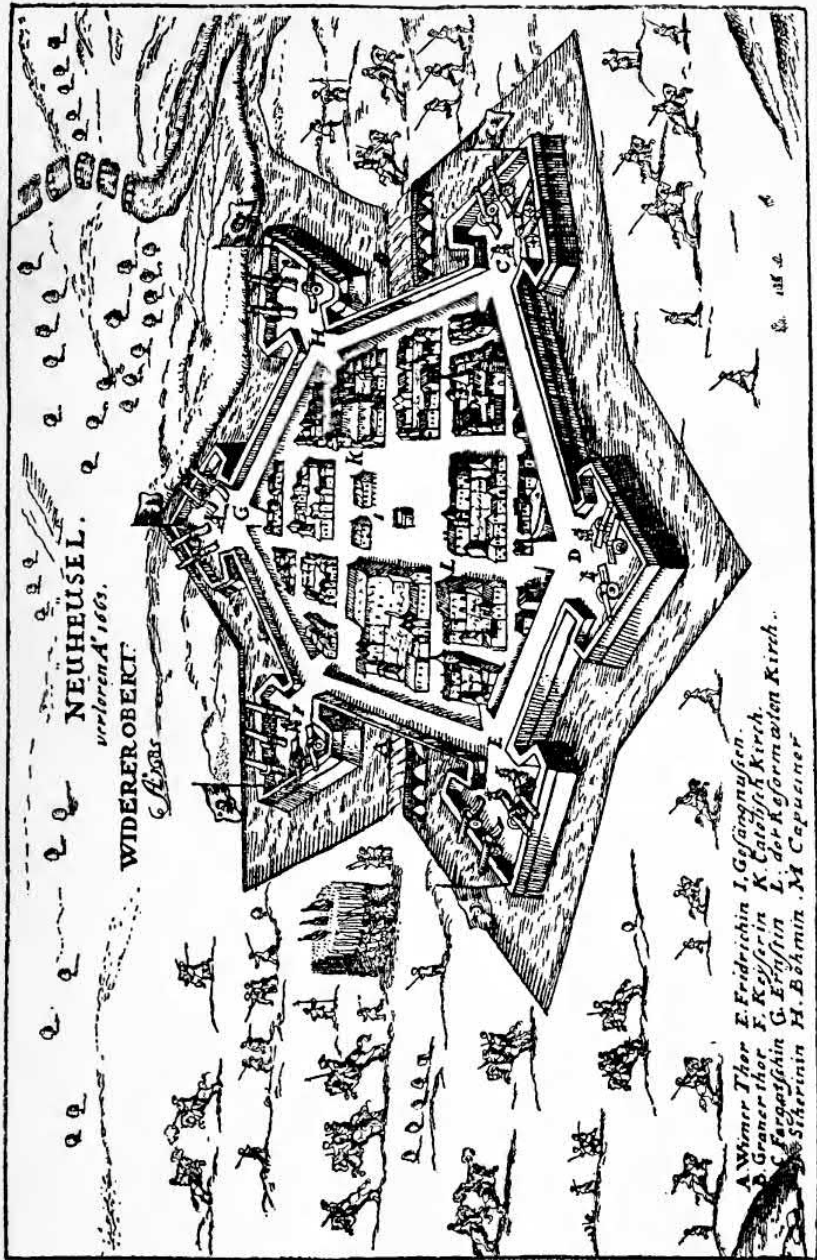
Vajda okt. 11-ike reggelén, Tajnay hadnagyot hagyván maga után vigyázóul, hadaival a Zsitva mellé Csifárra telepedék, s onnét tudósítá főparancsnokát az éji támadás részleteiről,¹ és arról, hogy a császáriak immár minden készületet megtettek Érsek-Újvár alól elszállani; mit különben az újváriak már io-ikén észrevőnek, s azonnal megírták Bercsényinek.²

Heisternek Érsek-Újvár megostromlása sehogysem sikerült. A dolyfős tábornagy dühe, 40 bombavető mozsarának, 20 faltörő és 16 visáncz-lövegének, petárdáinak, a vívóárkokból szórt sűrű lövéseknek romboló ereje megtörött Érsek-Újvár kemény bástyáin, mellvédéin; a 13,000-nyi harczedett, híres császári hadseregnek megújított rohamait, erőszakolt támadásait visszaverő a várban lévő 3000 becsmértett kurucz. A bombák, a háztetők leverése s utczai kövezet fölszedése következtében, nem sok kárt tehettek; sőt, mivel kivált eleinte igen rosszul irányoztattak, és sok volt köztük a régi töltésű: többnyire általjártak a váron, vagy a sánczárkokban, vársíkokon (glacies), avagy a levegőben pattogtak széjjel, nem gyújtva, keveset rombolva, és alig ölte meg valakit. A hajdúság utóbb már egészen megszokta s közömbösen fogadá dörgéseiket; ellenben ők Csajághy és Riviére alatt a víárkokba tett kirohanásaikkal s a vár-tüzérség jól irányzott lövéseivel tetemes károkat okoztak az ostromlóknak.

Szept. 30-ikán a váron kívüli malomerőd ellen Heister szárnysegéde br. Duffini erős rohamot vezetett 500 válogatott gyaloggal;

1 Vajda András levele Csifárról, 11. 8-bris 1708. Bercsényihez: «Exciád parancsolatjához képest, több tiszt uraimékkal egyetértvén, elmúlt étszakán az ellenségnek táborát megcsaptuk, úgy annyira, hogy oly confusióba hoztuk vala az egy végét, a mely részén lévén Ebergényi és Ocskay László, hogy sok ideig alig tudták magokat recoligálniok; az előttök lévő Pradcsofban alig tudott negyvenig való lóra kapdosni. Annakutána az ellenség magát megszorítván, erősen kipuskázott helyünkéből; akkorban magunk is confundáltattunk, nagyobb veszedelmünkre a sok kútaknak és búzavermeknek alkalmatlansági mián sokan közülünk azon vermekben lovaikkal együtt hullottanak. A mi pedig az ellenség dolgát illeti: minden készületivel elkészülve és indulófélben találtuk lenni; úgy gondolom, hogy eddig is kimozdúlt helyébüi.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

2 Archiv. Rákócz. VI. 125.1. És a vörösvári ((Érsek-újvári fasciculus)-ban foglalt okt. 10-iki levelek.

NEUHEUSEL.
 verloren A 1866.
 WIDERER-OBEKT.

A. Wimmer Thier
 E. Friedrichin I. Gefäßknäusen.
 B. Graner thier F. Klysterin K. Catechisch Kirch.
 C. Fergatfischin G. Ertigfischin L. der Reformations Kirch.
 S. Hieronin H. Böhmitz M. Capuciner

ÉRSEK-ÚJVÁR.

(6-7. lap.) II.

azt mondá tábornagyanak: csapassa őt ki a táborról csúfosan, ha a malmot meg nem veszi! Pedig nem vette meg. Egy órai küzdelem után már a pallizátáig nyomult és ezeket 10 ölnyi szélességben kivágatá, hogy petárdáival a kapunak rontson. Ekkor kirohan a vitéz Rivière két század gránátossal, és mellet mellnek vetvén, a törésre áll, Duffini petárdáit elfoglalja, s a rohamoszlopot majd 200 ember — közöttük jeles főtisztek — veszedelmével, egy órai véres tusa után irgalmatlanul visszaveri. «Mintha marhát vágtak volna, olyan véres volt ott a föld,» — írja draszticus kitételrel Berthóty, ki nem győző a többi főtisztekkel együtt dicsérni a derék francia bravourját, melyet az ellenség is kénytelen-kelletlen elismert.

Így veretett vissza a malomnak második ostroma is; mígnem végre Heister, Gutától a nehéz ostromágyúkat iszonyú erőfeszítéssel — állat- s ember-kínzással elhozatván a sáros úton: a malom előtt sánczot emeltetett, s nagy munkával lelöveté a malomerőd külső falát, — el még sem foglalhatta. Mert Berthóty látván, hogy a romlott erőd többé nem tartható: okt. 5-kén este kivonaté belőle a 300 főnyi őrséget s ágyúkat, a malmot fölgyújtatta, és falait másnap a várkastélyról halomra lövette, hogy a német belé ne szállhasson.

Heister ezen kudarcz után már a várkapuk előtti huszárvárakat (ravelines), — melyekből a lovasság gyakran kicsapdozott, — meg sem meré rohammal próbálni: csak a bombázást folytatta nagy dühösséggel; de ezzel a várvédők a jó casamátákban, sőt még a contrescarpe-okban és bástyatetőkön is, keveset törődtek, hanem keményen felelgettek vissza. A cs. maréchal pedig, miután 40 morszarából már 14 szétszakadt a nagysűrű lövésekben, s több mint 3000 bombát bevetvén, löszere is fogyatkozni, és gyalogsága — melyből 2000 ember folyvást a viárkokban feküdt — nagy mértékben betegesedni, halni kezdett: okt. 9-kén még egyszer írásban fölhívá Berthótyt a capitulálásra, még mindig gögösen és fenyegetődzve. De a várbeliek a dölyfös levélre, megvetésük jeléül írásban épen nem, hanem kirohanással s ágyúkkal válaszoltak.

Ekkor tájban érkezett bé a táborra Nyitráról Pálffy Ocskayval. Heister tanácskozott a bánnal; s minthogy már 1200 emberök esett el, és sebesültet csak Komáromba 600-nál többet küldtek, a mel-

lett a gyalogságot kórok, koplalás és a hideg őszi éjtszakák mindinkább elbetegítették: elhatározzák az oly nagy fennhézásal kezdett várívásnak abbanhagvását.

Ezért okt. io-kén elkezdék lövegeiket a sánczokból kivonatni, s ostromkészleteikkel stb. együtt Komáromba szállítani.¹ Ide küldik vala további rabságra Bokros Pált és társait is; sőt még *Pyber püspök* is — tán Ocskaynéval? — Komáromba menekült a táborról, mivelhogy Nagy-Szombatba, káptalanjához, a kuruczoktól való féltében nem mert visszatérni.² Eszélyes is volt e cselekedete: mert néhány nap múlva Rác Miska érsek-újvári kapitány 300 huszárral már Nagy-Szombatban volt, s bizony, ha a püspököt ott kaphatja, — aligha meg nem lakatják vele az egri vagy munkácsi vártömlöczöt.

Heister tábora okt. 11-ikén mindenestől elszégyenedék Újvár alól; és a vitéz várbeliek — kik közül jelentősebb tiszt csak az egy Bakó Péter esett el, az okt. 9-iki kirohanáskor — diadallal szoríthattak kezét az üdvözetükre Bercsényi táborából besietett bajtársaikkal, s jó kedvvel fogtak hozzá a malomerőd fölépítéséhez, az egyéb romlások és leszedett háztetők helyreállításához, nemkülönb a németek ágyútelepei és visánczai lerontásához.

Ezzel a háború más irányt vön, s a hadjáratok főszínterévé más vidékek lőnek, úgymint Bars, Hont, Zólyom, Felső-Nyitra, Túróc- és Trencsény-vármegyék. Heister ugyanis Pálffyval, — érsek-újvári kudarczukat mégis, a hadjárat végére némi eredménnyel takarandók el, — arra támaszkodva, hogy a bányavárosok környékén fekvő hegysziklátokat s szűk völgyeket, csakis gyalogsággal lehet megvédeni, a kuruczok pedig a trencsényi harcok óta főként e fegyvernemben szenvednek hiányt: elhatározzák Sz.-Benedek, Léva, Korpona, Selmecz, Körmöcz, Zólyom, Besztercze- és Breznóbánya vidékeire nyomulni elő, s hadaik nagy részét e városokban helyezni téli-szállásokra. Miután tehát az ostrom alatt sokat szenvedett dán gya-

1 Az *«Érsek-újvári correspondenciák, 1708.D»* című csomagbeli eredeti levelek Vörösvárt; úgy Bercsényi ezen időszakbeli levelezései.

2 *«Pyber ma ment Komáromba, mert Szombatba nem mer menni.»* (Bercsényi okt. 10-iki levele. *Archív. Rákóczi*. VI. 126. 1.)

logságot Gútához visszazállították s innét a hidat Komáromhoz alá-
úsztaták: magok a lovasság- és német gyalogsággal okt. n-kén
Surányhoz szállának táborba.

Minthogy pedig Újvár környékét, a várbeliek szorongatása czél-
jából merőben el akarák pusztítani s a falukat többől kiegészíteni egész
a Garamig;* sőt a kegyetlen Heister még e folyamon túl is egyáta-
lában minden oly helysége nézve, melynek népe a császáriak elül
az erdőkre stb. költözik s tőlök előre ótalomleveleket nem vált, ki-
mondá a fölprédálás és elhamvasztás súlyos ítéletét, — ehhez képest
mindenütt a rác és Ocskay-féle könnyű-lovasságot száguldoztatá tá-
bora előtt, a falukat rabolni és égetni. *Saját hazáját kelle tehát
pusztítania a lelkét, hitét eladott pribék-ezredesnek.* Hozzája méltó
nemes föladat!

Bercsényi ekkor, okt. 12—13-án, a Garam mellett Tergenyénél
állta táborával, hová 12-ikén estvére Szécsényből Bottyán tábornok is
megérkezik, a fővezér nagy öröme. Mert az öreg oroszán az el-
lenség mozdulásának hírére mindjárt felgyógyult, hogy küzdeni in-
dúljon, — ellenben a puha Andrássy Pál megbetegedik s Kraszna-
horkára viteté magát. Jött helyette öcsce, a részeges György,
kire — mint «gyalog generálisra,» — Bercsényi a Sréter és Rad-
vánszky által a Garam elsánczolt szorosaira: Zsarnócza és Szent-
Kereszt tájára gyűjtött zólyomi népfölkelés a Gyürky és Nagy
János-féle dragonyosok s az Újvárból Csajághyval kirendelt hajdú-
ság vezényletét bízta. Maga Babócsyával mint központon Ipoly-Ság
körűi volt táborozandó, míg Réthey János és Vajda András a
Szent-Benedeken alól fekvő ú. n. Macskarévnél örködtek Verebély
s Nyitra felé. Bottyán vagy harmadfélezer huszárral az ellenség há-
tába volt kerülendő, hogy Érsek-Újvárhoz hatolva, az ott körüllevő
lovasságot is magához vonja, és Pozsony környékéről az osztrák ha-
tárokat fenyegetse, Újvárt pedig az ostrom rombolásai után helyre-
állítsa és élelemmel megrakja. Ottlykhoz is gyorsfutárt bocsáta Ber-
csényi levéllel: hogy «az Istenért, ne *zsolnázzonn most, hanem*

* «Túl az Garamon egy falu sincs már — írja okt. 15-ikén Ipoly-Ságról Ber-
csényi, — mert az német valamerre ment, égetett, rablott, annál is inkább mind el-
szaladtak.» (Archív. Rékócs. VI. 129. 1.)

siessen a vármegyékkel és Thúróczy hadával Szent-Kereszthez. Végre, közvetlenül az ellenség előtt ki csatározott volna dandárával más, mint a fáradhatlan Ebeczky i¹

Okt. 12-kén a Zsitva és Garam közötti Beséről tudósítja e vitéz dandárnok a fővezért, hogy ő ma megcsapd a császáriak hadtestét, nem tudva még, hogy egész táboruk általköltözék Suránynál a Nyitrán. Az égető rácz előhaddal összeakadván ugyanis Ebeczky portája Hull falunál, ellenkezve megfordul és a szomszéd Rendvénél lesben álló dandárra viszi a ráczokat. Erre a dandárnok előtör, megfordítja, keményen megüzi, megzavarja a ráczot, be egész a német táborig, mely e napon Ivis-Mányához telepedék; a miből Ebeczky jól köve tkezteté, hogy Heister onnét Verebélyhez, s úgy vagy Szent-Benedek vagy Léva felé fog tartani. Vigyázó csapatokat indíta melléje, maga pedig az éjjel átkészült a hegyen Nagy-Sarló tájára, ott Réthev Györggyel egyesülendő.-

Bercsényi okt. 14-kén virradóra Bottyánt Lévához indítá, mivel kitanúlta egész szándékát Heisternek: e várat és várost elfoglalni s négy ezredet fektetni bele. Bottyánhoz csatlakozók most Ebeczky is; maga pedig a fővezér e napon Magyaradhoz, 15-kén Ipoly-Sághoz szállá.

A császári tábor okt. 13-kán Verebélyhez, s 14-kén — miután a barsi hidat előtte Ebeczky, Bottyán rendeletéből fölgújtatá, — a Macskarév tövében fekvő Kozárócshoz telepedék, porrá égetvén e lakóitól pusztán hagyott falut.³ A rácz- és labanczság gázlóban átvergődik, s az ott vigyázó Réthey és Vajdáékat megüti; de «azok is rajtafordulván, *böcsiülettel visszahajtják.*»⁴ És alkalmasint ezen esetre vonatkozik a pozsonyi hír, melyet br. Berényi Ferencz gróf Pálffy Miklós országbírótól hallott s naplójába így jegyeze be: «*Ocskayt is mondják, hogy fölkolompozták valahol; az regimentje is hogy igen megkevesedett, úgy mondja (Pálffy), hogy talám másfél száz katonájánál sincs már több.*»⁵ Ez alkalommal egyszersmind

¹ L. *Bercsényinek* okt. 13-kán Tergenyéről s 15-kén Ipoly-Ságról Rákóczihoz írott leveleit. (*Archív. Rákócs. VI. 127—129.*)

² *Ebeczkynek* idézett levele. (*Eredetije Vörösvárt, az újvári csomagban.*)

³ *Otilyk* okt. 16-kán Bajmóczrúl Radvánszkyhoz. — *Bercsényi*, az idézett helyen.

⁴ *Bercsényi*, Ipoly-Ságról okt. 15. (U. o.)

⁵ *Berényi-7iatló*, okt. 22-ike alatti bejegyzés.

nehány labancz és rácز katona fogságba esvén, Bercsényihez Magyaradra küldettek; kiket a főtábornagy szorgosan kikérdeztet s jelentékeny értesüléseket nyert tőlök az ellenség czélzatairól. E rabok referálák a bán s különösen Ocskaynak nagy fennhéjázó, dicsekvő szátyárkodását is, melyről azonban Bercsényi csak megvető gúnynyal nyilatkozik:

«Hallom, Pálffy mondja: felkeres és Ocskay nyelvel, *hogy ő fog el engem*. Elfárad Pálffy, ha sokat üz; *Ocskay kutya, — engem nem mar Z*»¹

A Macskaréven azonban, okt. 14-kén este, előhadának visszaveretése után maga Heister általkale a reguláris lovasezredekkel s csatavonalba állott. Erre Réthey és Vajda visszavonúltak Báth s Bakabánya felé, Ebeczky pedig Lévához és innét Bottyánnal a magyaradi táborra húzódott: de a népétől elhagyott Lévára még azon okt. 14-kéről 15-kére virradó éjjelen 200 lovast küldvén, Bercsényi parancsára várat és várost fölégettetett, nehogy a német belé-

szálljon s «labancz-fészket» csináljon belőle,² a mi az Érsek-Ujvárral való összeköttetést fölöttébb megnehezítette volna. Bercsényi most már nagyon bízott, hogy «talám megváltoztatja Léva égése Heisternek szándékát, és másutt keres kvártélyt, s mi is segíthetünk Újváron.» S ismét: «Az faluk mind szaladnak előtte az ellenségnek; nincs már Léván helye, meglássuk, hol fenekük. Mert úgy jártunk volna Lévával, valamint azelőtti kuruczvilág Szakmánál... Nagyon bízom hozzá: nagy eszét fordítja meg az németnek Léva, s Bottyán általmenetele! Talám sohasem volt annyi élés Újvárban, mint az mennyi lesz, — azt már nem féltem.»³

Várákozásában nem is csalódott, mint látandjuk. O maga, azon éjtszakán, mikor Léva égett, Ipoly-Ságához vonúlt Bottyánnal, Ebeczkyt jó vigyázó portákkal maga előtt hagyván Magyaradnál. Heister pedig lovasságával Garam-Szöllös és Csejkő közé szállá, s midőn 16-kán éjjel gyalogsága s podgyászvonata is általköltözék a Macskaréven: rögtön megindúla Léva látására. Ebeczky portyázói épen akarnak vala beállani Ó-Léva táján a Percz vize berkeibe les-

1 *Archív. Rákócz.* VI. 130. 1.

2 *Bercsényi, ugyanazon,* okt. 15-iki levelében.

3 T.J. o. 133- 1.

helyekre okt. 17-kén hajnalban, mikor a cs. lovassággal Pálffy érkezék. Megpuskáltak vele; azután a német tábor a szomszéd Kelecsényhez telepedék. Heister mellette lévő tábornokaival (Pálffy, Steinville, Löffelholtz, Cusani, Viard, Hartleben, Gerstorff, Ebergényi, Koháry, Gombos stb.) váltig vizsgálgatá a fontos fekvésű Lévát,¹ de bosszankodva kelle meggyőződnie, hogy az annyira porrá égett: egyhamar föl nem építhető. Látván tehát, hogy a majd semmi ótalmat, sőt maradást sem nyújtó helyen a katonaság ki nem telelhet: a Garam-vonal megszállását föl kelle adnia; ekként elhatározá, hogy összes hadával a bányavárosok felé forduland, hol legalább nyugodt téli szállásokat remélt, ha Újvárt már el nem rekesztheti is.

Ezalatt Bercsényi ugyan e napon, okt. 17-kén, Mikolához gyűjtván Szemere László, Bessenyei s gr. Csáky Mihály ezredeit és Bottyánnak dunántúli három századát, velők, — mindössze 1300 fővel — és egy Újvárba szánt élésszállítmánynyal általindítá a Garamon Bottyánt, kihez másnap még Balogh István és Géczy Gábor ezredeit csatlakoztatá, oly utasítással: szedje föl útjában a túl faluzó katonaságot is, és Újvárban «semmit se késsék, menjen által a Vágón, csináljon diversiót, és az Vágón túl való földről is hajtasson Újvárba élést.»²

E föladatot a derék tábornok kitűnően betölté. Népszerű nevének hírére az elszéledt katonaság mindenfelől sereglett melléje, a kikkel erejét csakhamar úgy felszaporítá, hogy Nyitra, Gúta és Komárom alá, a Csallóközbe, Séllye, Szered, Lipótvár, Nagy-Szombat felé sűrűen portyáztathatott, a németek nagy-magyar hídját s fészket fölégettette; maga pedig a Vágón átnyomúlván, 2000 huszárral Pozsony alatt foglalt fenyegető állást, becsapdoztatott a város alá, Récséből a németeket kiűzé, Nagy-Szombat, Modor, Bazín, Szent-György városokat megadóztatta, katonái a pozsonyi szőlőhegyek közt s a város alatt, úgy egyebütt, — még a Fehérhegyeken túl is járva, — gazdag nyereségre tőnek szert, melylyel aztán a tábornok különösen pedig a mindenfelől, kivált a termékeny Mátyusföldéről

¹ A bán okt. 17-kén Léváról ír gr. Pálffy Miklósnak. (*Berényi-napló* okt. 22-iki bejegyzése.)

² *Bercsényi* okt. 17-iki levele. (*Archív. Rákóc. VI. 131., 132., 137.*)

hajtattott éléssel, Érsek-Újvárt bőven megrakta. Maga a bécsi cs. k. Hoff-Kriegsrath bevallja, hogy Bottyán ekkor egész a bécsi hidakig hatolhatott volna, tetszése szerint;¹ ámde a hiú dicsőségen nem kapdozó tapasztalt vezér Ausztria e megrémítésénél sokkal hasznosabbnak vélé s följobb becslé a magyar ügy legfontosabb véd-bástyájának, Érsek-Újvárnak érdekét: azért azon volt hogy hadait főként ezen erősségnek jól fölszerelésére fordítsa. Legalább 800 szekér gabonát, 2—3000 szekér szénát hordatott tehát oda össze a Vágontúlról, leginkább az újra behódított Pozsonyvármegyéből; továbbá az összebombázott házak fölépítésére szükséges tömérdek épületfát és nádat a Csallóközből, tűzi fát, szalmát, stb.; nemkülönben sok vágó-marhát nyert és hajat vala Újvárhoz, hol a romhalmazok csakhamar ismét ép házakká változának, s a raktárak éléssel jó félévre megteltek. — Pozsony alól visszatértében pedig gr. Eszterházy József cs. ezredest labanczaival a galánthai kastélyból kifutatómítván, Szeredvárába úzé. Galántha a csata közben meggyúlad és léég.³

Bottyán, miután Újvárhoz visszaérkezék, ott mindent jó rendbe vön, s a főtiszték között eredett veszélyes jellegű viszály kodásokat

1 *Tiell*, a Hoff-Kriegsrath alelnöke írja Bécsből okt. 27-kéről *Savoyai Eugen* hgnek: «Der blinde Bothyan ist mit 2000 Pferd bis unter die Thor von Pressburg gekomben, taxiert den Weinlesen und leert den Comit an Früchten völlig aus, die er alle zur Proviantierung in Neuhausel ohne einigen Widerstand einbringt, daraus man die Einspernung selbigen Platzes wohl abzunehmen ist. Wann Ihm die Lust ankombete über die March in Nieder-Oesterreich und Mähren zu streiffen, — ist niemand der es verhindern könten (Cs. kir. hadi levéltár.)

2 *Bottyán*, 1708. nov. i-jéről Újvárból Rákóczinak, «Fölségedtül elválással igyenessen küldetvén némely regimentekkel Újvárnak megprófontozására, mihelyt fölérkeztem, azonnal az Vágón általmenvén, szintén Pozsonig penetráltam ... Az egész Pozsony-vármegyét contributió alá hajtván, Szencztül fogvást mindennap hordják az lisztet, búzát, kenyeret, fát és egyéb naturalékat; már szállítottak bé közel 4000 pozsonyi szapu lisztet s búzát és fát eleget. Háta megett járván az ellenségnek, innen is szüntelen portáztatok és éjjelnappal körülötte jár az katoná, apró csapásokat gyakran tézsen, rabokat is hordanak.) stb. (*Eredeti, gyűjteményben.*) V. ö. a *Berényi-napló* okt. 30-iki jegyzetét: «*Újvárhoz nyolcszáz szekér élést viitetett Vak-Bottyány* — úgy ezen naplónak Bottyán Vágón túli működéséről szóló okt. 23., 24., 25., 26., 29-iki hasonlaltalmú s mind egybevágó följegyzéseit.

3 *Bottyán* idézett levele. — A *Berényi-napló* okt. 22-iki jegyzete. — *Szluha* válasza Heister nov. 5-iki fenyegetődzésére.

szerencsésen lecsillapította.* Szóval, Érsek-Új vár biztosítására nézve a küszöbön álló téli időre mindent elkövetett, — hogy azután a vár és őrség sorsa iránt teljes megnyúgovással s jó reménységgel távozhassék a fontos erősségből, midőn a vezényletet Hont, Nógrád és a bányavárosok vidékein Bercsényitől nemsokára átveendő vala.

Most tekintsünk vissza a Garam és Ipoly tájaira. Épen azon napon, okt. 17-kén, a melyen Bottyán Mikolától Újvár felé indult lovasságával: érkezett meg e nevezett erősségből a maga bent volt pár száz hajdújával és 200 dragonyossal Bercsényi ipoly-sági táborára Csajághy, kit is a fővezér azonnal a többi gyalogsághoz Andrassy György mellé Bábaszékre indíta. Kit is azért hívatott ki az ostrom után Újvárból, hogy csekélyszámú gyalogságát, mint a hegyszorosok védelmére hívatott fegyvernemet, vele is szaporítsa. Ugyané czélből Ottlyk lejövetelét is folyton sürgeté.

A főudvarmestert okt. 16. és 17-kén csakugyan már Bajmóczon találjuk. Innét tudósítja az előbbi napon sógorát Radvánszky Jánost jöveteléről s egyszersmind némi késedelme okairól: «Én sok galibás dolgomat elvégezvén Zsolna táján, ideérkeztem Bajmócra. *Ocskay-féle katonáit*, kiket Bokros Pálnak resignáltak volt, *nehezeit tudom összecsuportoztatni*, ide s tova való kóborlásnak adván magokat (Bokros és Gellért elfogatása után;) *azoknak tiszteket most konstituálni akarom* Méltóságos Fő-Generális Úr parancsolatjából. Egyéb hadam nincs; (csak még Thuróczy hajdúi: mert Luzsinszky ezerét Trencsényben kelle hagynia, Czelder Orbán hajdúit pedig még mindig Liptóban, Andrassy Pál battalionját Árvában heverted vala.) Vármegyék elszöktek mellőlem, kit húsz lóval, kit tizenöttel ma visszabocsátottam; meghadtam ugyan, hogy időhalasztás nélkül jöjjenek vissza a többivel. Túróc-z-vármegye gyalogságának parancsoltam Szklenóra gyülekezni, — *magam is, miként megszapordhatok jobban, mindjárt indulok Szent-Benedek felé*, mert tegnap

* «Isten jól adta, hogy ide találtam jóni: mert sok rendetlen állapot és az tisztek közt való competentia kezdett regnálni, melyet commendáns urammal együtt alkalmasint sopiáltuk, — semmi fogyatkozás, szükség és visszavonás nincsen immáron.» (Bottyán nov. i-ji levele Újvárból Rákóczihoz.)

ott volt még az ellenség Kozárócnál, — fel is égette az falut; vágyása nagyon bányavárosokra.»¹

Ottlyk is főként a gyalogság gyűjtését látá szükségesnek, abban működött, azért késett, és ezért írja Bercsényinek okt. 17-ikén: «Látom, hogy az ellenség dühösködik; kinek mink *nem hiszem, ellent állhassunk...* Hacsak az ellenség bányavárosokra igyekezik: *azt mink lovassal nem impediáljuk, sőt inkább lovasunk oszolni fog. Gyaloggal többet tehetni ott.»**

Igaza volt. A Bars- és Hont-vármegyei huszárság: Ebeczky és Vajda ezredei, a mint az ellenség szülőföldükre tette lábát, — mind hazaszélede, övéi és vagyona mentésére; úgy némely más szomszédságbeli ezerek is igen megritkáltak. A gyalogság pedig oly lassan gyülekezik vala, hogy Bercsényi már a németnek Lévához érkeztekor átlátta, miszerint Bozókot, Korponát, Zólyomot nehéz lesz mególtalmazni, s talán csak a besztercze-rózsahegy-i és breznó-murányi, vagyis zólyom-liptai és zólyom-gömöri hegyszorosokon lehet majd Heisternek gátat vetni.³ Ellenben a garam-völgyi, ú. m. az új-bányazsarnóczi sánczolatokban s a szent-antali szűk völgyben, és így Selmezz, Körmöcz megtarthatásában még bizni látszék. Meghagyá tehát Ottlyknak: jöjjön tüstént, a kivel jöhet, Bajmóczrúl Körmöczbányának Garam-Szent-Kereszthez, s vegye át a Zsarnócza körüi örködő gyalogság, dragonyosok, bányavárosoki és zólyomi népfölkelés vezényletét; más részről pedig, mivel látta, hogy Heister útjában mindenütt pogányúl égettet, hogy azért őt a meg nem védhető, de viszont az ellenségnek alkalmas téli szállásul, sőt erődített fészküi kínálkozó helyek elpusztításában megelőzze: rendeletet adott Andrassy Györgynek és Csajághynak Kékkő, Bozók, Korpona, Zólyom — különösen a vár — elhamvasztására, ha a császáriak valamelyikbe beszállni akarnak.⁴

1 *Eredeti levél* a b. Radvánszky-archivumban.

2 *Eredeti levél* az Orsz. Levéltárban.

3 «Már ugyan Lévátúl az ellenség csak elment Korponára, Zólyomra, azt nehéz impediálni, mert Osztróluka felé elmehet, ha akar; legalább az liptai és murányi paszusokat impediálhatjuk,» — írja *Bercsényi* már okt. 17-kéről Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 133. 1.)

4 *Bercsényi* levele okt. 22-kén Ráróستúl a fejedelemhez: «A német már látja, nincs haszna az Garam laniájának, Lévát nem is építi. Én meghadtam: Korponát, Zó-

Heister okt. 18-kán az égett Lévától serege egy részét, ú. m. a gyalogságot ismét a Macskarévnek s Szent-Benedeknek küldé, míglen maga a lovassággal, mintha a Szécsény felé hátráló Bercsényit akarná nyomni, Ipoly-Viskhez szállá. De e kirándulásának célja egyedül a zsákmánylás és pusztítás vala. Kedve szerint dúlatta szerteságuldozó csapataival 18—20-kán a lakóiktól pusztán hagyott falvakat, elannyira, hogy Visktől fogva a Garam felé, a fölégetett puszta helységekben ezentúl «csak varjak és hollók laktanak». Az ily kóborló, tüzelő csapatokkal a körülportyázó kuruczok, Ebeczky, Babócsay, Réthey György osztályaiból gyakran összecsaptak s megverekedtek; a Macskarévnél szállott gyalogon pedig Réthey János, Vajda és Géczy tőnek próbát, a mely után azonban a két utóbbinak ezrede, — mint környékbeli — csak széjjeloszlott. Bercsényi tehát Labancz Miklóst küldé 400 Deák Ferencz-féle huszárral helyettők, Réthey erősítésére.

Heister Visktől a barmaival erdőkre, hegyekbe rejtőzött falusi lakosságnak fölhajhászására vezényelte ki a már alig 200 főre leolvadt ezredével a táboron ténfergő Ocskayt, mivelhogy kenyérsütésre és vonó-marhákra szüksége vala. Ocskayhoz ráczok is csatoltattak, hogy pribékjei ne szökhessenek; s midőn e bitang haddal a Csábrág vize körül bolyongana: visszatértében Paláston egy megkötözött kuruczot pillant meg egyik rácz osztályának kezében, kit is e martalóczok Ebeczky portyázói közül elfogtak. Lehet, hogy a fogoly épen azon barsi századok katonáinak egyike vala, melyek azelőtt Ocskay ezeréhez tartozának, s az 1707-iki reductió alkalmával jutottak Ebeczky részére. Elég az hozzá, hogy *Ocskay* megismerte őt; a mi a vadlelkű ember szívében lappangó gyilkos szikrát lánggra lobbantván, a labancz vezér pisztolyt ragad, s a szegény ártalmatlan rabot — a hadi jog értelmében immár kegyelmet nyertet, — *ott a ráczok kezében főbe lövi . . .* E vérlázító gonosz kegyetlenség még a martalócz ráczoknak is sok volt; becsületekre légyen mondva: *reátámadtak Ocskayra.**

lyomot, Kékköt, Bozókot bocsássák Léva tűzére. Bent nem subsistálhat az bányákon, ha kívül körül nem keríti.» (*Archív. Rákócz.* VI. 143. 1.) V. ö. Csajághy választát Zólyomtól, okt. 25. Bercsényihez. (*Eredetije Vörösvártt.*)

* *Ocsakaynak* 1710. január 2-kán Érsek-Újvártt fölvettt vallatási jegyzőkönyvé-

Látjuk ezen újabb gyilkossági esetéből Ocskaynak, hogy a Pálffytól hasonló bűnéért Nagy-Tapolcsányon kapott pirongatás mitsem javított elvetemült lelkén; sőt 1709-ben egy saját maga által is bevallott meg újabb gyilkosságát fogjuk tapasztalni. Bizony, Berthóty szerint, mindinkább megérett az *akasztófára!*

Visktől Heister okt. 21-kén reggel nem Ipoly-Ság és Szécsény felé Bercsényi után, hanem a Selmecez vize mentén fölfelé indúla, tehát látszólag Korpona vagy Selmecezbánya felé. De az útban megint egyet gondolt, s Egegnél balra kanyarodván, Báthoz szállá vissza.¹ Talán Szent-Benedeknél álló s e helyet erődítő gyalogságától nem akart messzetávozni, és attól is tart vala, hogy a kuruczok a szentantali szűk völgyet s Bozókot, Korponát netalán erősen megszállották volna s ótalmazni fogják. Meg akara tehát mindezekről kémszemlézés által győződni, s azért néhány napig Báthon nyúgosztalá tábora zömét, míg könnyű-lovasságát szerteküldözé.

Korpona alá vezényelt kémszemléző csapataival *Ocskay* is ott volt. Azonban, Bercsényi okt. 21-iki parancsát Bozók, Korpona, Zólyom esetleges fölégetése iránt Andrásy György másnap este Bábaszéken részegen vevén, Korponára nyargal, ott meglátja Kókay Márton ezredest a jász-huszárok két századával, bolond fővel labanczoknak nézi, — és se kérdeve, se hallva, a nélkül, hogy a lakosságot előre értesitené, — csak fölgújtatja Korponát okt. 23-ika éjjelén. «Sírtak-rítottak az emberek: mert öregek, asszonyok, gyermekek égtének benne. Ezt hozta a részegség!» ... írja méltán bosszankodva Csajághy; s Andrásy «ugyanazon étszaka Bábaszékrül elszaladván, Beszterczéig meg nem állott, ott az várost megijesztvén, hogy fölégeti: úgy hallom, *egynéhány arany az tüzet megoltotta*. Háromszor szaladott már meg ezen a földön, egyebet nem tett: részegeskedett; sok érdemlene így Magyarországon generálisságot! De én, hogysen tőle többször függjek: inkább kívánok megölettetni, vagy soha többé fegyvert nem viselni.»²

ben olvassuk: «Nemkülönben Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lötte az ráczok kezében, kiért az ráczok rá is támadtak volt.» (*Ghyecz-levéltár.*)

¹ *Archív. Rákócz.* VI. 143—144. 1.

² *Csajághy János, Zólyomtól, okt. 25. Bercsényinek.* (Eredeti levél, Vörösvártt.)

Bercsényit még Csajághy e levelének vétele előtt méltó felháborodással tölté el az iszákos Andrásy badar viselete s futása; nyakára is írt rögtön: «menjen haza Krasznahorkára, (ezért szaladt György úr Besztercze és Breznó felé!) ne légyen csúf, s ne csináljon confusiót! . . . íme, micsoda *korcsma-generális; vasat érdemel, nem commandót*, s én is büntetést, hogy csak ennyit is biztam — *bolondra!*¹

Bercsényi a «bolond» Andrásyt annál is inkább hazaűzheté: mivel okt. 21-iki határozott rendelete folytán Ottlyk Bajmóczról 300 Ocskay-Bokros-féle huszárral és Thúróczy néhány gyalogszázadával elvégre 23-kán Bábaszékre érkezett, s a vezényletet egyik felől ő, másik felől Sréter és Csajághy átvették. Egyébiránt a fővezér nem volt megelégedve vele sem: mert mindúntalan csak visszakiváncozék Zsolna és Rózsahegy felé, a «*szokott oldalra*».²

Heister balszárnyának 500 főnyi előcsapata Szent-Benedektől Új-Bányáig fölment, s ott, — nehogy a kuruczok vozniczai sánczába ütközzék, — a derék hadat bevárando, megtorpadt; míg a jobbszárny kiküldött portája egyelőre Szebellébtől zsákmányával meg visszatére Báthra.³ S ez a szegény korponaiaknak szerencsájük volt; mert így legalább idejök maradt okt. 24-kén, füstölgő falaik között kimenthetett vagyonkaikkal a szomszédos erdők-hegyekbe Nógrád-megye felé elmenekülniük. Ebben az őrt álló Kókay segített nekik, a ki ott tanýzott a hamvadó város zsarátnokai közt; és midőn e nap estéjén a báthi táborbúi Ocskay pribékjeivel és ráczaival a pusztulás meg-látására odaérkezett: a jászhuszárok kicsaptak reá, jól levagdaltak

1 *Bercsényinek* okt. 24. és 25-iki levelei Rákóczihoz. {*Archív. Rákócz. VI. 145.1.*) *Andrásy György* okt. 23-kán d. u. 2 órakor Bábaszékéről írja Bercsényinek: «Korpona, Bozók most ég, az ágyúkat elhozattam belőle. Zólyomnak is léssen hírével, a mit (t. i. a fölégetést) Ngod parancsolt; megírtam Sréter uramnak, hogy az kőfalakat döntögettesse ki, úgy Korponának is, ha későn nem leszén.» *Okt. 25-kén* Beszterczéről tudatja, hogy Breznóra megy; *okt. 26-kán* Zólyom-Lipcséről ír. *Nov. 2j-kán* pedig Halmajon kelt levelével igyekezik magát Rákóczi előtt védeni, bányavidéki viselt dolgaiért. (*Eredeti levelek az Orsz. Ltárban.*)

2 L. *Ottlyknak* Szent-Keresztről okt. 25. Bercsényihez, és *Bercsényinek* Balogról okt. 27. Rákóczihoz írott levelét. (Amazt *Vörösvártt*, ezt *Archív. Rákócz. VI. 145—146. 1.*)

3 *Csajághy* levele okt. 25-kén Zólyomtól Bercsényihez.

katonáiban, s magát Ocskayt is úgy megszorították, hogy kalpagját elhullajtva fúthatott csak el Korpona alól. Kicsinybe múlt, hogy el nem fogták, — ezúttal immár *harmadízben*.¹

Ocskay visszahúzódék Báthoz, s utána Szebellébnél Réthey János foglalt állást, Ottlyktól odavezényelve. A főudvarmester maga okt. 24-kén Korpona és Zólyom közt, Osztrolukán állott, hol azonban a kuruczok jobbszárnyáról, Zsarnóczáról váratlan zavart jelentő hírt vön, minek következtében lóhalálában nyargalt Szent-Kereszthez. A lovasság egy részét is ide fordítá Bucsától, s Nagy Jánost a dragonyosokkal és Thúróczy gyalog-századait a Garam-völgy elzárására rendelé, lovas-portákat bocsátván Zsarnócza felé. Ezek jelentéséből tudá meg okt. 25-kén a hirtelen rémülés okát. Ugyanis a vozniczai sánczot őrző zólyomi népfölkelés — tótság és selmeczi hevéréség — híret vevén, hogy Szent-Benedektől feles német indult meg, melynek előhada már a közel Új-Bányához szállá: nagy rettegés fogá el, és a sánczban vezénylő br. Révay Imre-féle alezredes Groczkv István parancsaival mitsem törődve, csak odahagyá állásait, és hazaszéledt. Ezek példáját követé Groczkynak pár száz hajdúja is, úgy, hogy az alezredes elvégre csak 36-od magával maradt a sánczban. Győri Nagy János portájával azután ő is feljőve Szent-Kereszthez, Gácshoz igyekeztvén többi hajdúságához.²

Ezzel a Garam-vonalon fekvő szorosok az ellenség előtt jóformán megnyíltak. Bercsényi Selmeczet, Körmöczöt, — mint nem erődített helyeket — a fölégetéstől megkímélvén, csupán a kir. bányagépeket rontatta el, s az aknákat ereszteté tele vízzel. Beszterczebányáról minden öntőgyári és olvasztó-eszközt stb. Tiszolczra, Dobsinára, Szomolnokra szállíttatott Sréterrel; Csajághynak meghagyá, hogy Zólyom várát a német előtt égesse föl, s vonúljon a fűrési szoros védelmére Dívényhez; végre Ottlykot utasítá, hogy, ha már vissza

1 *Br. Berényi Ferencs* naplója beszéli nov. 1. és 2-iki jegyzeteiben Korpona égéséről, hogy az először odament Ocskayékra a kuruczok kiűtöttek «s jól levagdaltak benne; Ocskayt majd elfogták, süveg nélkül futott el alóla;» mígnem Heister nagyobb erőt küldvén, úgy nyomták ki a magyarokat. *Kolinovics* is említi (Hist. Belli Rákócz. 713. 1.) Ocskaynak Korpona alatti csatározását s a kuruczok kiűtését reá.

2 *Otlyk* levele Szent-Keresztről október 25. Bercsényihez. (*Eredetije Vörösvárott.*)

kellend Szent-Keresztről Bajmóczra vonulnia, — legyen gondja Liptóra és Szepes felé.¹

Heister pedig okt. 24-kén délután — Ocskaytól értesülvén Korpona sorsáról — tábora derekával maga is azonnal megindula Báthtól, és estvére Szebellébnél telepedék meg, miután onnét Rétheyt puskázva kinyomta.² Okt. 25., 26. és 27-kén is azután e helységnél feküdt, visszavárva mindenféle kibocsátott portáit. Ezek egyikét a leégetett Korpona megvizsgálására; másikat Németinek, Szent-Antalnak, a selmeczi útra; harmadikát pedig, a legerősebbet, ú. m. 3000 lovas, Babócsay és Ebeczky ellen, s prédálni az Ipoly felé küldé. Ebeczky Csábrág mögé Cserihez vonúlt, őt nem érte veszély. Babócsay ellenben épen e cs. lovas hadosztály útjában Paláston áll vala: de jó vigyázást tartván, ő is idejében, kár nélkül félre nyomúlhatott, — úgy, hogy a nagy-gyorsan járó 3000 lovas, mely rabolva, égetve egész az Ipolyig, Balogig hatolt, csupán Fekete László Balogh István-féle főhadnagynak őrt álló századát verhetette föl Nyéken, néhányat leölvén s elfogván közülök. Heisternek e portája, — melyet a pribékekkel s ráczokkal Ocskay őrnagya Pestvármegyev József kalauzol vala, — zsákmánynyal terhelten téré meg Szebellébehez, hová a Korponán jártak is visszajövének, de olyan jelentéssel, mely Heistert szintűgy felbosszantá, mint Léva pusztulása; hogy t. i. Korpona, Bozókkal együtt annyira porrá van égetve, mikép ott kitelelni nem lehet, és hírlelik, hogy már Zólyom is ég. A Selmecz felé járt porta az útát oda nyitva találá.³

A cs. tábornagy a német fészkeknek kiszemelt helyek ily elhamvasztásán annyira dühbe jött, hogy egy Szebellébtől oct. 27-kén

¹ *Bercsényi* okt. 27-iki levele a fejedelemhez. (*Archív. Rákócz.* VI. 145. 1.)

² *Réthey János* okt. 25-kén Dobroniváról — a hová hátrált — jelenti br. Andrássy Györgynek. «Az némettel tegnap estve *szebelébi falunál jól öszvepuskázódván, az falból kinyomott,* és ottan az oldalban megszállott; merre léssen indulása? jó portát hadtam, ki fogja tanulni. Minthogy Ngod ordere szerint az hadakkal Szent-Körösz felé actu utazok, én a tájon meg fogok szállani. — *Jó hasznot tehetett volna ezen a földön csak 200 gyalog is.»* (Eredeti levél, az Orsz. Ltárban.)

³ L. ezekre nézve *Ebeczky Istvánnak* Bercsényihez Cseriből okt. 26-kán éjfélnél, — továbbá *Bercsényinek* Rákóczhoz Jolsváról okt. 27-kén írott levelét. (Amannak eredetije *Vörösvárt,* emez *Archív. Rákócz.* VI. 147—149. 1.)

keltezett *«Hisc rebellibus intimatur»* kezdetű *«brutális notitiát»* bocsáta ki, melyben azzal fenyegetődzik, hogy, ha a kuruczok Zólyom, Nógrád, Hont, Bars, Nyitra, Trencsény és Pozsony vármegyék területén ezentúl még csak egy házat is föl mernek gyújtani: *(mikor ő mindenfelé szabadosan égettetett!)* tehát a közülök elfogottakat és elfogandókat (mintha a *cartella* nem is létezett volna,) irgalom nélkül tűzbe vettetendi, mint gyújtogatókat.²

Bercsényi hasonló keménységgel válaszolt e fenyegető levélre, melyet Heister egy Mikes János nevű, a nyéki porta által okt. 26-kán Siroknál elfogott, azelőtt Ocskay ezerebeli, s most Ebeczky második századában szolgáló közvitéz által juttatott a kuruczok kezébe, Ocskay kértére bocsátván el ezt a katonát, kitől a volt kurucz dandárnok jónak látta leveleket és mindenféle — többnyire csábító irányú — izeneteket küldeni egykori bajtársainak. E Mikes János Bercsényinek losoncz-kovácsii táborában kihallgattván, érdekes vallomásairól jegyzőkönyv vététt föl, melyből a következő kivonatot közlünk:

1. «Elfogatván Siroknál egy rác kapitány által és rabul vettettvén Nyék felé, az útban megszóllítatott Pestvármegyeytül, Ocskay főstrázsamesterétül; azon Pestvármegyey *(a ki tehát már megbáná labanczczá léteieét!)* mintegy sajnálva azt mondotta neki: *«Mért hogy el nem tudtál előttünk szaladni»* Azután szólván egy Ocskay közkatonájával, attól értesült, hogy midőn Pálffynál ordonányszolgálatot tőn, a bán szájából hallotta: a pápa a császárnak hadat izent, s egy német ruhában járó csallóközi fi labancz kapitánytól, hogy meglesz a fegyverszünet és békesség is a kuruczokkal, Tolvay Gábor közbenjárása folytán. (Tolvay ítélőmester csakugyan fáradozik vala ekkor tájban s még néhány hónapig, ily munkában.)

2. Bevitetvén Szebellébre a német táborra, Pestvármegyey egyenest Ocskay elé vezette őt, a ki is mindjárt azt kérdezte: «Ez-é az, az ki az én katonám volt? Mely kérdésre maga felelt a rab, s megmondotta, hogy ő volt. Tovább kérdezte: miérthogy őutána nem ment s labanczczá nem lőtt? És hogy csudálkozik rajta, hogy az

1 Ily cím alatt találtatik ez az Orsz. Levéltárban, Bercsényi cancelláriáján készült egykorú másolatban.

2 Heistemek e pátensét s Bercsényinek reá írt csattanós válaszát 1. az Archív. Rákócz. VI. 151. lapján, Vörösvárról kiadva.

többi is utána nem mennek». Erre meg akará esküdteim a foglyot, hogy, ha «*ezen dologban*» levelek és izenetekkel elbocsáttatnék, megint visszatérend a válaszszal; de a becsületes Mikes vonakodék a hitet letenni, — mire aztán Ocskay kikérte őt Heistertől, és «*simpliciter elbocsátották*¹ az levelekkel és az alább megírt izenetekkel», t. i. «*Ocskay László izén elei:*»

3. «Mondja meg (Mikes János) Méltóságos Locumtenens és Fő-Generális (Bercsényi) Úrnak ő Excjának: ő (Ocskay) azért lőtt labanczczá, *merthogy őneki is oly bőven, mint másoknak, nem adtának köztünk jószágot.*» Valóban, *Ocskayhoz méltó* mentség! Tehát ő *csakis jószágynerésért* szolgálá a hazai ügyet, — íme önként s kerdetlenül bevallja. Egyébiránt, hogy mentsége hazug: annak csattanós bizonyosága a gr. Petheó Mihály-féle, Rákóczi által őneki adományozva volt *sztropkói uradalom*. Jellemző azonban már magában az is, hogy Ocskay — úgy látszik, — *mintha immár szégyelni kezdte volna undok hitszegését*, midőn magát Bercsényi előtt *mentegetni* megkísérlé. Kérdezte továbbá: «Micsoda tiszt most köztünk Ebeczky István? S midőn a rab felelte volna, hogy mint azelőtt, brigadéros, — *csudái kozott rajta*».

Ezzel Ocskay nyilván Ebeczkynek elégedetlenségét akará felkölteni: miérthogy oly kitűnő szolgálatai és hűsége jutalmául még tábornokká nem léptették elé?

4. «Mondja meg Bercsényinek: ne égettessen, mert ha égettet: a kiket — akár tiszteket, akár közlegényeket — megkaphatnak, úgy bánnak velők, mint égetőkkel». Ezen üzenet egyenesen Heister parancsából történt, a ki féltette a bányavárosokat, melyeket jó téli szállásoknak s hasznos kincsszerző helyeknek ítélte.

¹ Bercsényinek mély érzését s nemes szívét árulja el, a mit ezen egyszerű közvitéznek illetén elbocsátásáról megjegyez: «Csúfosnak tetszett nekem ezen rabnak elbocsátása; *de tatám ugyan Isten áldása rajta, — mert esen katonának van Marosfalván Léva*)nellett egy anyja, ki Isten nevében az kuruczvilágban 60 sebesnél többet gyógyított már maga, (Archív. Rákócz. VI. 150 1.)

² Igen helyén tapogatva írá Bercsényi: «Nagyon haragszom Haister büszkeségéért: *«Rebellibus intimatur.»* Megvallom, minthogy ex professo hozzám küldte (Mikest), nehéz volna válasz nélkül hagynom. *Azt elhiszem, szerette volna megrakni Lévat, Korponát, Zólyomot, s attúl fél: nyakába ne gyűjtsuk Selmecezt!*» (U. o.)

5. «Nemkülönben azt is izente Ocskay: Ha mi katonái ezután rabbá esnek, az Méltóságos Úr föl ne akasztassa s meg ne lődöztesse (mint esküszegő hadszökevényeket,) *mert ő is hasonlót fog cselekedni.*» — Láttuk már előbb Tapolcsánynál s utóbb Paláston, mint vagdalta össze s lövé föbe maga — teljes jogtalanul! — az ő ezredbeli, de vele labanczczá nem lett s alkalmilag foglyul esett kurucz katonákat. Mért ne akasztathatta, lövethette volna tehát Bercsényi a kézrekerülő hiteszegetteket?!

6. «Izente, hogy ő, az mostani állapotában is, a miben szolgálni tud, szolgálni fog az országnak az békesség megcsinálásában.» — Nagylelkű izenet; de a pártos pribék kegyes közbenjárását a magyarok nem vették igénybe.

7. «Izent öcscsének *Ocskay Sándornak, hogy labanczczá legyen,* és önéki s többeknek is, a kik azokká lesznek, grátiát fognak nyerni». Úgy

8. «*Elek Zsigmond* felől is csudálkozva mondotta: mérhogy, *oly kedves lévén nála,* mégis utána nem ment? Kérdezte, hol legyen? s azt felelvén néki az referens, hogy gondolja, Fejérhegyen túl, — arra azt mondotta: utána lészen, hogy kezére keríthesse!»

Sem a derék Ocskay Sándor, sem a vitéz Elek Zsigmond nem kívánt élni a följánlott grátiával és kedveskedéssel; sőt mindaketten — noha az egyik testvér s a másik volt kegyencz, — nem egyszer keményen összemérik vala kardjaikat Ocskay pribékjeivel, mintegy válaszul a hiábavaló csábításra.

9. «Izent Jeszenszky uramnak is (Jeszenszky Ferencz, Réthev Gy. alezredese) fenyegetőképen, *Radosnyay Péteriül elvitt jószágáért mutatván haragját ellene;* s úgy

10. *Beleznay* uramnak is: mérhogy *az ökreit elhajtotta f* (az udvarnoki nyereség,) így fenyegetődzvén, hogy e télen postírungbúl, ha tíz mértföldnyire köll is, ki fog portázni ellenök, valahol híroket hallja, *s bosszút állani igyekezik.*» — Nem tette, nem tehette; sőt egy év múlva ő maga került Beleznay egyik hadnagyának kezébe!

11. «Ezek után elbocsátván (Mikest), újonnan megszólította s adott néki egy rhénes-forintot, s azt mondotta: «Mondd meg az Úrnak (Bercsényinek), *Hlyen pénzzel fizetett már kétszer az császárnak*

nekünk h — A mi nem volt egyéb a *júdás-pénzzel* való hivalkodásnál s a köz kurucz katonaságra számított csábítás. Végre

12. Parolát (kezet) adott néki, intvén, hogy *csak magánosan* mondja meg az izeneteket az Méltóságos Úrnak, *válaszszal menjen vissza*, és ha maga (Ocskay) obsitja nem lenne elegendő: azt a generálisságtól kiszerezvén, elbocsátja (a rabságból) őtet.»¹

Eddig az érdekes vallomás az izenetekről; az ugyancsak Mikes János által Ocskaytól hozott «levelek» tartalmáról nincsen tudomásunk, — azonban a fentebbiek után azokra is következtetést vonhatunk.

Haister, Mikest akkor bocsátá el Szebellébtől, mikor a tőből kiégett Korpona lakhatlanságáról már meggyőződést szerezvén, seregéből egy az Új-Bányától a Garam mellett előnyomuló balszárnnyal párhuzamosan haladó erős dandárt 3000 emberrel és hat ágyúval, három mozsárral, Löffelholtz és Viard tábornokok alatt Szent-Antalnak Selmezcze indított, — maga pedig Pálffyval, Steinville-el, Ebergényivel, Ocskayval, s a Hontban szerzett tömérdek ragadományyal együtt ugyanaz nap, okt. 27-kén, visszaindula Báthhoz.² Ebeczky és Babócsay «utánaestek» s keményen környékeztek. Löffelholtz és Viard pedig, miután Selmecczen 500 gyalogot s Béalabányán is valamelyet hagyának helyőrségül, s a Szent-Kereszt felől Körmöczöt megszállott balszárnnyal Breznicska táján egyesültek, 28-kán Badínig nyomulának, s a Zólyomból előlük Murány és Gács felé ki-menekvő nemesség (a Radvánszkyak, Garamszeghi Géczyek, Gerhártok, Hajniki Bezeghek, Királyfalvi Róthok, Beniczkyek, Platthyak stb.) üresen hagyott kastélyait elfoglalván, 29-kén ellentállás nélkül vonultak be Besztercebányára.

¹ A *Mikes Jánossal* «Kovácsinál, 29. 8-bris 1708.» fölvett jegyzőkönyv, «Brigadéros Ebeczky István uram regimentje második compániájabeli, Siroknál most elfogott és Ocskay László által levelekkel s ez alábbi izenetekkel visszabocsátott Mikes János névű, ezelőtt azon Ocskay László katonája relatiója» cím alatt. (Bercsényi cancelláriáján készült eredeti példány az *Orsz. Levéltárban*.)

² «Szebelébtől Haister és Pálffy együtt az rác- és Ocskay labanczival mentek vissza Báth felé, s akkor bocsátottak el egyet az mostani nyéki portán fogott katonáink közül, ezen includált levelekkel és Ocskaynak ilyen izenetivel,» stb. (*Bercsényi*, okt. 29-én Kovácsitól, Rákóczizhoz. *Archív. Rákócz.* VI. 149. L. továbbá ugyanott a 153. és 156. lapokat.)

Csajághy ugyan, ki okt. 27-kén Tót-Lipcsénél álla, a német jöttének hírére másnap Besztercze alá nyomúlt 3—400 hajdúval, ép midőn Löffelholtz Badinnál letelepedék; és maga a vitéz dandárnok Groczkyval s egynéhány tisztjével bemenvén a városba, fölhívá a tanácsot: szánja el magát a polgárság védelmére, s ő kész hajdúságával azonnal beszállani, és a város megtartására mindent elkövet. Azonban a bár kőfallal kerített, de a szomszédos hegyektől uralt város előljárói féltvén házaikat a bombázás által okozandó elpusztulástól, kérték Csajághyt: «Ne cselekedje!» Mire ez is, nem akarva magát kötni «kedvetlen emberekre», — kijött éjtszakára gyalogjaihoz, kikkel aztán 29-kén reggel megindúla Bercsényi parancsa szerint Dívény felé, s estvére a fűrészi szoros torkába, Gyetvához szállá, hová a zólyomi és nógrádi népfölkelést várá magához a szoros ótalmára.¹ Zólyom-vára már ekkor föl vala égetve, és a város hozzá közelebb eső része is.²

Bercsényi Csajághynak meghagyá, hogy a Zólyom és Gyetva közötti, egyébként jelentéktelen kis «szarkafészek»: de a iürészi szoros út nyílását fedező véglesi várkastélyba vessen némi őrséget; azonban Löffelholtz, mi közben Beszterczebánya polgárságát a császár hívségére esketé, mintha csak tudta volna Bercsényi szándokát: Viardot éjjel Végles felé küldi sietve, és az őrség bevetésében Csajághyt megelőzi;³ a mi miatt aztán emennek, a szoros elejének eltorlaszolása után, a beljebb, de még mindig a szorulatokban fekvő második védvárhoz: Dívényhez kelle vonulnia, hol állandó őrtanyát (Postierung) ütött. Viard pedig visszamene Zólyomhoz, mely fontos fekvésű pontot a kuruczoknak Gács, Dívény és Korpona felől történhető betörései ellen sehogysem hagyhatván üresen Besztercze fődőzése végett, elkezd vala a fölétett várat, a mint lehetett, tataroztatni.⁴

1 Csajághy János jelentése Gyetváról okt. 29. Bercsényihez *Vörösvárt.* V. ö. Bercsényi okt. 29., 31. és nov. 3-iki leveleit a fejedelemhez. (*Archív. Rákócz.* VI. 150—157- 1.)

2 «Az németiség mind bészállott Beszterczére. Löffelholtz van ottan, az ki Selmecczen volt, — az hol maradt 500 gyalog; — Zólyomban semmi sincs, mert elégette (Bercsényi, okt. 31-kén Rákóczinak.) S ismét, nov. 4-kén: A német «Zólyomnak tért; hacsak nem épít: ott nem lakik.» (U. o. 155—159. 1.)

3 Bercsényi nov. 4-iki levele. U. o. 159. 1.

4 Pollereczky Mátyás kapitány írja Predajnárol nov. 2-kán Bercsényinek: «Teg-

Heister keményen megsarczoltatá a bányavárosokat és Zólyomvármegyének elfoglalt részeit; a Hontbul, Barsból — hol tisztán zsákmányolási és pusztítási célra úzé barangoló hadjáratait¹ — elhajtattott sok ezer darab szarvasmarhát, lovat, s több száz rakott szekéren hurczolt gazdag prédát pedig Cusani tábornok fődözete alatt Báthról Szent-Benedeken, Aranyos-Maróthon s Ghímesen át Nyitrára indítá. És miután a Löffelholtz altbgy. parancsnoksága alá helyezett bányavárosok ótalmára ~ Szent-Benedeken, Zsarnóczán, Szent-Kereszten erődített őrségeket hagyott, Selmecknek is Windschacht felőli oldalát elsánczoltatni rendelé (az ú. n. «Versah»-sánczok) és más felől Koháry szent-antali kastélyának megszállatása által biztosítá e várost, — seregeit még két felé osztá.

Ugyanis Pálifynak megengedte, hogy mintegy 3000 emberrel — Ebergényivel és *Ocskayval* — a tulajdonát képező *Bajmócz* vára kiostromlására indulhasson, előbb a kis-tapolcsányi üres kastélyba s Hrussó váracskába őrséget vetvén; másrészről Steinville és Hartleben tábornokokat a Nyitra-völgvébe indítá, oly utasítással: Mivel-hogy Bajmócztól le a Nyitra vize mentén akar hadaival a télre vonni lineát, tehát az alkalmasnak látszó kastélyokba oszszák szét a kato-

napi napon (a német) vármegyében (Zólyom) és városban (Besztercebánya) szedte vaslapátot és csákánokat, hirdeti, hogy zólyomi várat akarja fortifieálni.» (Archív. Rákócz. VI. 161. 1.)

¹ *Ebeczky István* már okt. 26-kán észrevehé és írja Heisternek honti száguldozásairól, hogy az «nem kíván megtelepedni, hanem csak nyereségét keres. » (Főntebb idézett levele.) *Besztercebánya* megszaroltatásáról többek között Bercsényi is emlékezik; (Archív. Rákócz. VI. 150. 1.), de szomorúan szólnak magok a bányavárosok levéltári adatai. — *Heister* iszonyú égetéseivel s pusztításaival pedig telvék az egykorú kútfők, még a császárpártiak is, pl. a *Berényi-napló*: «Dufini (*Heister szárnysegéde*. ki a bányáktól jöve föl Pozsonyba,) mondja, hogy Heister semmitsem vitt végbe, az országot pusztítja, az hadakat ruinálja, — s aligha vissza nem dobol. Beteg sok van, naponként hal is; az lova vész: de valamerre jár, pusztítja kimelés nélkül az földet.» S ismét: «Igen malecontentus Haisterrel az Cardinális, hogy elpusztította az jószágát, az kit az kuruczok is conserváltak volt.» (Az 170S. okt. 30. és nov. i-ji följegyzések.)

² Löffelholtz-al ezer lovas és néhány battalion muskatéros maradt Zólyom-megyében, melyből a főerő Beszterczen feködt az altábornaggyal; Selmecken 500 gyalog, 200 lovas, Körmöczön egy battalion gyalog; azonkívül *Viarddal* Zólyom-várában nagyobb, s Véglesen és a radványi, királyi, garamszegi, hajniki kastélyok-
ban kisebb őrségek. (Archív. Rákócz. 161—164.)

naságot, s a hol a kastély magában nem elég erős: erődítsék sánczokkal, czölöpzettel. Steinville ekként Nagy-Ugróc, Chinorán, Bán, Bossány, Tavarnok, Nagy-Tapolcsány (a vár), Radosnya, Szerdahely, Kovarcz, Ludány, Bodok, Appony, Pereszlény, Elefánt és Szalakúz, kastélyok s váracskákbán, — tehát Bajmócztól le Nyitráig — szállítá meg apró osztagokra (de a melyek egymással lánczolatot képeztek) darabolt csapatait.¹ És valamint Heister Barsban az esztergomi bibornok-érsek (Keresztély szász herczeg) jószágait is föléggetté: úgy Steinville sem kegyelmezett még a labancz urak falvainak, majorjainak sem: égetett, raboltatott, dúlatott mindenütt,² s paraszttal és nemessel, labanczczal és kuruczczal egyaránt rútvál bának.³

Végre maga a császári fővezér mindezen kikülönítések (detachements) után még oldala mellett maradt lovasságával Szent-Benedekből Bécs felé intézett útjában, nov. 3-kán Nyitrára érkezék, Babócsay s Ebeczkyék által egészen a vár alá kísértetve.⁴

Nyitrán új bosszúság híre várta. Ugyanis tapasztalnia kelle, hogy a Cusani földözete alatt útnak indított zsákmány, ebül gyűjtött szerdek lévén, — csakhamar ebül is veszett el. A főmester ebben az öreg Bottyán volt, kinek Újvár alól mindenfelé kiterjedett figyelme.

1 *Bottyánnak* É.-Újvárból nov. 6-kán Bercsényihez, és nov. 21-kén Rákóczihoz írott levele. (Emez gyi "ijteményekben, amazt lásd kiadva «*Bottyán élete*» 308—309. 1.)

2 Keszéruen panaszkodva írja erre nézve br. *Berényi Ferencz* nov. 8-iki naplójegyzetében a maga bodoki várkastélyáról s birtokáról: «Ma érkezett megint az ripényi ember (ispánja vagy gazdája), azt mondja, hogy már Bodokon is bent van az német; hatvanat vertek le az én disznaimbúl, az szegény-emberek (Ferencz úr jobbágjai) marháját is vágják, az házát föléggetik; a túlsó soron már csak Holinszky háza van fönt. Az innenső részét sánczolják az falunak. Az majorokban csak az szobákat hadták meg, az többit mind elégették.»

3 Maga Steinville altbgy, Nagy-Tapolcsányban, a töle ótalomleveleket váltó vidékbeli neméseknek ezt mondat «Iám vestra nobilitas ob nequitiam (!) vestram difluit per Vagum, et eritis similes Bohemis rusticis /» (A «Haister brutális notitiái»-val egy ívre irt egykorú följegyzésről, az *Orsz. Levéltárban.*) így gondolkoztak, így éreztek íme, a német tábornokok a magyarok és jogaik felől; — s ily ügyet szolgált *Pálffy*, ily párthoz szegődött *Ocskay!*

4 «Babócsay már megtért az Garam mellől — írja *Bercsényi* Szuháról nov. 4-én, — elkísérék Nyitráig Haistert, ott elbúcsúza ágyúlövésekkel.» S ismét nov. 8-kán Rima-Szombatból: «Ebeczkytől ma veszek frís levelet Lévátúl; már elbocsátá Haistert egynéhány regimenttel Pozsonynak, Pálffyt penig Bajmócz felé. Az Nyitra mellett, Szent-Kereszten csuportosabban maradt német.» (*Archív. Rákócz.* VI. 159. és 165. 1.)

Midőn nov. i-jén a honti prédával Cusani a Macskarévtől Aranyos-Maróthnak, Ghímesnek Nyitra felé nyomúlna: Bottyánnak egyik vitéz portyázó tiszte, Illavay Mátyás alezredes ott körüi leskődvén, Tóth Pál őrnagygyal egyesülten háromszor megtámadta az oldaltjáró német lovasság fődözete mellett hosszan elnyúló szekér- és falka-vonatot. Úgy mint első ízben a mint Ghímesből kivonúlt a menet, — ott csapták meg a kíséretet, s levágtak belőle; másodsor, a mint Pogránynál a szőlőhegyen pihenőre szállottak volna, ismételve megtiték őket s 18-at megöltek, és nehányat elfogtak közülök; és harmadízben, Pográny s Gerencsér között menetközben az oszlopvonal közepének rohanván mindkét felől, áttörték a kíséretet, s 12 németet levágva, jól elnyerének s elhajtának a zsákmány-rakott társzekerekből. Azután az összeszedközött császáriak megúzzék ugyan a merész támadókat, hármat elejtvén, egyet megsebesítvén, és négyet foglyúl Nyitrára hurczolván katonáik közül:¹ de a portékás társzekerek és a bitangmódra zsákmányolt szarvasmarhák egy része csakugyan a kuruczok kezei közt maradt.² Mikor pedig Cusani másnap útját Nyitrától Pozsony felé folytatta volna s Galánthán megpihenne: Bottyánnak egy más csapatosztálya ütött reá s ismét sok rablott marhát és portékát nyert el tőle s hajtott be Újvárbá.³

Heister mind ennek hírért vévén Nyitrára megérkeztekor: képtelen dühre gerjedt Bottyán ellen, s a Gerencsérnél elfogott négy szegény kuruczon — Géczy Gábor ezredbeli közhuszárok valának — állt nemtelen bosszút, olyképen, hogy *orrukat és füleiket lemet-szetek* s így megcsonkítva, Nyitrán nov. 5-kén keltezett «*Notitia Bottyánio perferenda*» című, gógös és otromba nyilt-levéllel bocsátá őket Érsek-Újvárbá vissza. E levélben fölakasztatással s elevenen karóba vonatással fenyegeti a fogságába kerülendő kuruczokat, a carthelával mitsem törődve; Bottyán tábornokot pedig «rebellesek coriphaeusá»-nak nevezvén, ha — úgy mond — élve kezeibe ejtheti: izzó vasrostélyon fogja megsüttetni.⁴

1 L. Tóth Pál levelét Csáriból, nov. 2-kán Bottyánhoz. (*Archív. Rákócz.* YI. 15S. 1.)

2 Heisternek Bottyánhoz írt «notitiája», s *Szluha* válaszjegyzéke.

3 *Szluha Ferencz* második válasza, Eszterházy Antal tábori könyvében; s *Kolinovics* commentárjai.

4 *Egykorú másolat* a vörösvári Rákóczi-levéltárban, «Miscellanea et curiositate digna, 1708.» cím alatt. Megvan továbbá gr. Eszterházy A. tábori könyvében is.

Bottyán maga mitsem felelt a bősziült ember durva levelére: hanem Szluha Ferencznek, mint carthelse cominissariusnak adá azt át; a ki aztán Bercsényi parancsából, az ugyancsak Gerencsérnél elfogott és Újvárbá vitt öt német fogoly közül négynek orrát s füleit visszatorlásul leváogatván, egy «*Notitia, Heistero responsz loco perferenda*» című, szintén Bercsényi megbízásából írt erélyes válaszzal bocsátá őket el Pozsonyba.¹ E válaszbán kemény óvás foglaltatik Heisternek barbár kegyetlensége s az Anglia és Hollandia jóttállásával biztosított carthela durva megszegése ellen; s egyszersmind szilárd kijelentése annak, hogy hasonlót mindig hasonlóval fognak viszonzozni a kuruczok. A «méltóságos tábornok Bottyán János úr, az ennél még dicsőbb címre érdemes hős» ellen szórt embertelen fenyegetéséért pedig szégyelje magát a császári fővezér, s gondolja meg, hogy Bottyán *szabad*, és nincsen ő neki hatalma alatt: ellenben az ő unokaöcscse, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy jelenleg is a kuruczok foglya; úgy vigyázzon és fenyegetődzék tehát a 1111-réchal, hogy a Bottyánnak szánt izzó vasrostélyt, a saját öcscsével meg ne próbáltassák!~

Az ilyen levél használt Heisternek; a ki aztán még a Vágón túl Nagy-Szombatban, továbbá Diószegen, Kossuthon, Vízkeleten s Galánthán hagyván elsánczolt helyőrségeket az újváriak kicsapásai ellen,³ — a dánokkal Söprűsnél a Dunán általköltözők, s Cusanit Magyar-Ovárba béültetve, fölbballaga Bécsbe.⁴ Viszont pedig Bottyán is nemsokára kivonúlt a télire mindennel jól fölszerelt Érsek-Újvár-

1 *Szluha Ferencz* levele É.-Újvárból nov. 9-kéről Bercsényihez. (Eredeti, Vörösvártt.) Ugyanannak válasza Heisterhez; végre a *Berényi-naplóban* is olvassuk nov. 7-kéről: «Haister az hol kóborló kuruczot kaphat, orrát, fület metélteti el, — csak valakin meg ne adják az kölesönt az kuruczok; mert ha megkaphatják az olyant, az ki elszökött, fölkötetik.» Továbbá ugyanitt olvassuk az Újvárott megcsonkítottakról, decz. 26-ika alatt: «Ma három vagy négy német volt (alamizsnáért) az Cardínálisnál (Pozsonyban), az kiknek Újvárbán az orraikat elmetélték és úgy bocsátók el; az mint mondják, egynihányat föl is akasztottak. Azt azért cselekedték, hogy az nyitrai comendant kezdette el.» (Heister parancsából.)

2 L. e választ Vörösvártt, Eszterházy tábori könyvében, s magyarra fordítva «*Bottyán élete*» 304—306. 1.

3 *Bottyán* levele nov. 21-kéről Rákóczihoz. (Eredetije gyűjteményemben.)

4 *Bottyán* nov. 6-iki levele Újvárból Bercsényihez. (Vörösvártt.) — A *Berényi-napló* nov. 7., 9. és 10-iki bejegyzései. — *Eszterházy* A. tábori könyve.

ból, s ott a kicsapdozásokra a Géczy-ezredből 5—600 lovast hagyva, aláindult Szécsénybe, hogy a bányavárosok s a Garam és Duna között állomásozó hadosztály vezényletét, a sáros-pataki országgyűlésre távozott Bercsényitől kezére vegye.*

* Bercsényi már nov. 4-kén Szukáról írta Rákóczinak: «Úgy is nincs Bottyánon kívül más generálisom, *két Szécsénybe akarok helyheztenem.*» (Archív. Rákócz. VI. 106. 1.) L. Bercsényinek további és Bottyánnak nov.—decemberi leveleit is.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmóc alá megy: Ottlyk védelmi intézkedései. Bajmóc vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt, kaput tár; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kiraboltatja. — A Facskó-hegyszorúlat megostromlása; Thúróczy labanczczá lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatín elesik. — Pálffy Túróc-megyét meghódítja; a kuruczok Liptót és Árját elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túrócba. Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt; Heister alájó Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár vég-tére meghódolnak. Ocskay katonái 1708. végéig majdnem mind visszazöknek a kuruczokhoz.

Ideje Pálffy felé tekintenünk, a kivel Ocskay is vala. Tóth Pál őrnagy már nov. 2-kán jelenté Csáriból Bottyánnak, s ez Bercsényinek, hogy «Pálffy János és Ocskay László (s Ebergényi is) Kis-Tapolcsányig, nem tudjuk mennyi számú haddal (3000 emberrel) áltálmént az (Garam és Zsitva közötti) hegyen.»¹ A bán menetének cél-pontja, mint már említők, Bajmóc-vára lévén: Kis-Tapolcsánytól Hrussónak, Kolozsoknak, Nagy-Ugrócnak tartott; ágyúkat, mozsarakat is átvontata a hegyi utakon,- s miután rácz és labancz élcsapataival Thúróczy Gáspár hajdúi összepuskázának és Ottlykot Privigyéről Próna felé kinyomta, — nov. 3-kán d. u. két óra tájban Bajmócchoz érkezék. Itt Marsinszky András, a derekas őrséggel meg-rakott s Nyitra és Bars-vármegyei menekült nemesekkel teljes vár elszánt parancsnoka, becsülettel kiágyúztatott reá: Pálffynak mind-azáltal sikerűit néhány száz gyalogot a vár körülzárására a préposti residentiába és az urasági épületekbe behelyeznie; a bán a lovas had nagy részével Privigyére — maga a piaristákhoz — szállá, míg a más rész Apáti faluba.³

1 *Archív. Rákóc.* VI. 159. 1., hol azonban hibásan áll, mintha e levél Bercsényinek szólt volna. (V. ö. Bottyán nov. 4-iki tudósítását Bercsényihez, a melyhez Tóth Pál jelentése eredetileg csatolva volt.)

2 *Thúróczy* ugyan csak két taraczkot említ: de *Kolinovics* előadása nagyobb tűzéri készlet jelenlétéről tanúskodik.

3 *Thúróczy Gáspár* levele Temesről nov. 3-kán este Ottlykhoz, Zsolna, vei ibi-ubi. (*Eredetije gyűjteményemben.*)

Pálffy ekkor hitre szólott Thúróczynak egynéhány tisztjével és utánok magával ezen ezredessel is, kitől most határozott ígéretet csikart ki ezredével leendő mielőbbi átpártolása iránt.¹ Thúróczy ezután a hegyek aljában fekvő Temes faluhoz húzódott, s innét tudósító Ottlykot.²

Érdekes megjegyeznünk Thúróczy leveléből, hogy Ocskav labanczai számát ő is csak mintegy 200-ra teszi («és magyar circiter kétszáz» vala, t. i. Pálffyval;) nem kicsinyítés tehát br. Berényi Ferencznek azon gr. Pálffy Miklós értesülése után följegyzett adata, mely szerint az árulónak pribékekké tett egykori híres ezrede ekkor már 150—200 emberre szállott volt alá.

Ottlykkal, mikor okt. 30—31-kén Szent-Keresztről Privigyére húzódott, sok aprólékos ezred vala: ú. m. Réthey János, Labancz Miklós és Bokros Pál (Elek Zsigmond) huszárai, Bercsényinek Győri Nagy Jánosféle, továbbá Forgách és Gyíirky dragonyosai; de mind ezek úgy meg voltak oszolva, s részint egyes lovas-osztályok belőlök másutt, ú. m. Breznóbánya, Polonka vidékén alkalmazva, hogy összevéve sem mentek többre 15 — 1600 embernél, kikhez még Thúróczy 4—500 hajdúja járult, mert ez utóbbi ezred egy battaliónja, mint tudjuk, Újvárbán volt. A főudvarmester tehát ennyi erővel, — kivált ily kevés gyalogsággal s oly kedvevesztett haddal, kiket szerinte, «valamint az ebet pálczával vagy korbáccsal nyúl után: úgy ezeket is csak erővel kölletik kinszeríteni,» — nem tartá tanácsosnak a bán 3000 főnyi hódító seregével való megmérkőzést, nehogy a történhető vereség vagy zavar, az egész felső vidéket elrémítse.

1 Thúróczy maga, természetesen, csak annyit említ Pálffyval való beszélgetéséről: «Maga Pálffy uram hitre szólott tiszteimmal, azután magamot is előhívatván, szólott velem bővségesen; kinek dlskursusából megértettem, hogy meglészen az armistitium: de erről az földről csak ki akarnak tudni bennünket.» (*A fõntebbi levélben.*) *Kolinovics* azonban határozottan említi, hogy midõn Ebergényi cs. tbk. néhány nap múlva Zsolnánál Réthey János és Thúróczy által hevesen megtámadtatnék, ez utóbbin adott ígéretére emlékez te té: «Séd cum promissum in?nemoriam revocaret, Thúróczyum tandem cum tota sua pedestri légioné videt ad se migrantem amicum.» (Hist. Belli Rákócz. 725. 1.) Mely ígéretet csakis Bajmóczon adhatta Pálffynak, s talán Ebergényi és Ocskay jelenlétökben, mindhármok által csábítatva.

2 Temesről nov. 3-kán kelt és már idézett levele.

Véleményünk szerint azonban Ottlyk óvatossága túlságig terjedt, és ő nem bírt elég katonai képességgel erejét a kellő helyen s kellő időben összpontosítva, fölhasználni. Ha ugyanis Czelder Orbánt a maga harczedett 800 hajdújával (Andrássy gyalogjairól nem is szólván) Líptóbul — hol őt tétlenül hevertette, — november első napjaira Bajmócshoz rendeli, s ugyanide parancsol Trencsényből 3—4 század Luzsinszky-huszárt, br. Révay Mihály dragonyos-századát Túróczból, végre a trencsény-nyitra-túrócz-liptai fölkelte nemességéből 3—400-at: akkor mintegy 2500 lovas s 12 —1300 gyalogot vonhat vala össze, köztük 600 reguláris-dragonyost és 800 szintén reguláris hajdút; huszárságából is vagy 600 (a Luzsinszky és volt Ocskayfélék) e fegyvernem legjavából való volt. Ágyúkat a bajmóczi várból elégséges számban vonathatott volna le, s a privigyei térés völgy lovasság kifejlesztésére igen alkalmas lévén: a csatát itt és ily erővel, — jobbszárnyával a Nyitra vizére és Bajmóc várára, baljával a túróczyi hegyekre támaszkodva, s homlokzatában a privigyei árkos pataktól földve, — bátran fölvehette volna Pálifynak ekkor még alig több mint 3000-nyi hadaival.

De erre katonai tehetsége, vagy bátorsága hiányzott; s erejének szétdarabolása miatt, legszorosabb védelmi természetű intézkedései sem sikerültének. Az egyenként ellentálló kisebb csapatokat s helyőrségeket az ellenség egyenként verte le; s az egészben szép dandárt tevő haderő százakkal meggyengült, és ő nyolcz várat s három vármegyét elvesztett, a nélkül, hogy csak egy jelentékenyebb összecsapást megkisérlett volna.

Bajmóc várát, igaz, jól fölszereié, — de nemcsak hogy csata nélkül elvonult alóla Pálffyék érkezésekor, sőt midőn látta, hogy a bán ezen erősség kiostromlására komoly erőfeszítéseket tesz, — nem-hogy a várőrség buzdítása s külről való segítése céljából ott közeleben maradt volna: hanem hadát ismét kétfelé szakasztá, s míg Győri Nagy Jánossal a 600 dragonyost és Deák Ferencz (Labancz Miklós) karabélyosait, tehát a reguláris hadat, vagyis erejének javát Túróczba indította, addig maga a könnyű-lovassággal ú. m. a Réthey és Bokros-huszárokkal Trencsénybe távozó, sőt Thúróczyt is maga után rendelé Temesről.* Minthogy pedig a Rajecz és Zsolna felé vivő

* *Ottlyk* ily jelentést küldött intézkedéseiről, Zsolnáról nov. 6-kán a fejedelmeknek: «Miolta Farkas János volentér-hadnagy az ellenséghez, bányavárosok táján

Facsó-hegyszorosnak kitűnően védhető átjárát több helyütt eltorlaszoltatta ugyan, ledöntögetett fákkal: de az ilyes feladatokra fölöt-
több alkalmas trencsényi tót puskásokat elmúlasztá nagyobb számmal
e szorosokra gyűjteni, s helyt állásuk iránt kellőleg gondoskodni;
ekként az átjárát megoltalmazásában egyedül a gyanús Thúróczy 500,
legfőlebb 600 (?) hajdújára kell vala szorítkoznia. Holott a Kisuczá-
kon ekkor még vagy ezer pór gyalog állt fegyverben, és Liptó szé-
lén Rózsahegyen Czeldernek jól begyakorlott, igazi vitéz 800 haj-
dúja, s Árvában Andrassy Páléi. Mindezekkel, vagy — ha már Czel-
dert a Besztercebányától Liptó felé vezető sturecki szoros védel-
méért, melyre ezredének fele is bőven elég lesz vala, nem meré
Rózsahegyten elmozdítani, — legalább a kisuczai pór gyalogságot
okvetetlenül a Facsó-hegy szorosaiban emelt bevágásokra (Verhau)

létemkor szökött: mindazólta persequál engem Pálffy János; mert legelsőben is Szent-
Kereszten reám akart volna hozni másfélezer dragonyost, ha időnek előtte magamra
nem viseltem vala gondot és Privigye tájkára hadaimmal együtt el nem nyomultam
volna; de onnét is az elmúlt pnteken (nov. 3.) kiszorított, midőn 3000 lovassal maga
Pálffy János és Ocskay László Privigyére szállott, és két gyalogcompániát Bajmócz
városában blokáda-formában helveztetett; mindazáltal jó rendben hagyván a prse-
sidiumot, — csak jól viseli magát bajmóczy commendáns. Így lévén a dolog, igazga-
tásom alatt lévő hadamot kétfelé szakasztottam: egy részét vígyázóban Túrözba
küldvén, más részszel pedig ide Zsolna és Rajecz tájkára általjövén, szüntelen por-
táztatok az ellenség felé, noha erre Trencsény-vármegye felé némely passusokat be is
vágattattam. — A minap parolára beszédes volt Thúróczy Gáspár uram Pálffy Jánossal,
megvallom, *minden kedvem ellen is*, azt referálván, hogy Pálffy János igen emlegette
volt az armistitiumnak megléteit. Bezzeg, ők jól járnának, annyi földet már is occu-
pálván; noha most is lehetne az ellenséget bányavárosok és egyéb helyekről kitudni,
ha a hadaknak jobb kedvök lehetne, de igen elkedvetlenedtek, kiki inkább az prédá-
lásnak eredvén s maga privatumát lesvén.» (*Eredeti levél, Vörösvártt*) Másnap, nov.
7-kéről pedig ugyan Zsolnáról *Bercsényit* tudósítja a főudvarmester, hogy a bajmóczy
parancsnoktól levelet vön, melyben ivóvíz szűkéről panaszodik; bor, hús, liszt elég
van a várban. «E mellett tegnap jött volt hozzám egy privigyei igaz emberem is, a
ki azt referálja, hogy *bőven vagyon Pálffy Jánosnak háromezerig való ereje*, igen
emlegetvén Zsolna tájkát is, ide nyomúlni kívánó szándékával.» (ime, tehát Ottlyk
Pálffy szándékát előre jól tudá, s mégsem gondoskodott a facskói szorosnak jól meg-
rakásáról s tökéletes elzárásáról!) Csajághy ezerét kéri segítségül magához Bercsé-
nyitől, s Thúróczyról írja: «Thúróczy Gáspár uram is már velem conjungálta magát;
bővebb relatiót tévén Pálffy János parolájáról, azt referálja, hogy minden bizonynal
nemsokára armistitiumot várna, ezen földet is mindazáltal magáévá tévén praevie.
Mire köllessék ez ilyen conjidens beszédeket magyarul? nem capiáalom.» (*Eredeti
levél, gyűjteményemben.*)

kellott volna raknia; úgy, hogy ekkép azok megostromlása az Ebergényi-Ocskayénál sokkal nagyobb erőnek is legyőzhetlen vagy legalább igen súlyos munkát fogott vala adni.

Ottlyk Györgynek a hadak czéltalan szétforgácsolása által elkövetett hibája még saját alvezéreinek is föltűnt; így pl. Győri Nagy János dragonyos-ezredes, — ki a Privigyéről Túrócza vivő szoros útát szorgalmasan őriztető, s Pálffy előhadának három támadását szerencsésen visszaverte, — nov. 7-kén Mossóczrúl ekképen értesíti Ebeczky Sámuel, Bercsényi főtitkárát:

«Sok éjjeli-nappali nyughatatlanságimat meg sem írhatom; mivel az ellenségtől nem messze lévén, éjjel-nappal fegyverben és Bereitschaftban vigyázunk. *Már az istrázsáimra háromszor ütött az ellenség: de készen lévén, őket mindenkor megsegítém és az ellenséget visszavertük.* Istennek hála, kárt egyszer sem tehetett bennök. Én ugyan vagyok itt vagy hatszázad-magammal: de mégis a sok portázást, strázsálást és batalérozást alig győzik már el katonáim. *Ottlik uram is az hadat sokfelé distrahálta; mi okra nézve cselekedte ő Kglmef nem tudom.* Mi, valamig tőlünk lehet, szívesen szolgálunk, csak az hadak győzhessék. Itt az armistitiumnak igen nagy híre van; nem tudom, leszen-e valami belőle? Pálffy és Ocskay Bajmócznál vannak, kiktől egy keveset mink is tartunk; mindazonáltal csak föltettem, hogy addig Túróczbúl ki nem megyek, míg Pálffynak egész ereit itt Túróczban lenni nem látom.» S még utóiratban:

«Nagy híre vagyon, *Bossányi Gábor* és *Thúróczy Gáspár labanczvá lettek,* — olyan ember beszélt, *az ki őket szemével látta Privigyén Pálffynál.** Mi mindennap elég ellenséget látunk mind Körmöcz s mind Bajmócz felől, (s ezért vezényel vala Nagy János Mossóczrúl mint köz-helyről,) kire nézve az nyári táborban való heverést valóban nyughatatlansággal, vigyázással és álomszakasztással pöcsötlem, — de csak édes hazámnak szolgálhassak! De, kevés

* *Ifj. Bossányi Gábor* tartományi főhadibiztosról meglehet, hogy már ekkor létévé a hitei Pálffynak; de *Thúróczyra* nézve a «szemmel látás» csak a bánnal való nov. 3-iki privigyei *hitre szólásra»* vonatkozhatik, minthogy ő — legalább nyilván — csak nov. 13-kán pártolt által, midőn t. i. hajdúinak elárulására alkalmat nyílt. Ugyanis Pálffynak ő — mint egykor Ocskay, — csak *ezredével* kellett.

és rongyos lévén az had: Istennek nagy gondviselése rajtunk, hogy eddig székiben nem ment. *Bajmócz várát Pálffy sokat próbálja.*¹

Midőn Ottlyk hibás intézkedéseit már az alparancsnokok megroították: csoda-e, ha a fővezér, Bercsényi élesen fakad ki a fejedelem előtt a kedvelt főudvarmester ellen, s keserű gúnnyal nyilatkozik katonai képességeiről? «Ottlik uram levelét is veszem, — írja nov. 8-kán Rima-Szombatból, — hála Istennek: még ő *Kegyelmét sem érte el az németi Csak el-elhagyogatja az hadat*, mint a rák a lábát. Turóczba küldte az dragonyosokat és Diák Ferenczét (optime, mert *hajdúk!*) az szorosokra; maga csak az könnyű haddal ment, Réthey Jánossal (Elek Zsigáékkal is) és Thúróczyval, által az Facs-kón. Arra bizony nem félti már az nyomát, — meglakja már ott Zsolnát, míg belé nem bújtatják Trencsént Árvában;³ osztán Rosenbergre várom ő *Kegyelmét*. De, ha *csak Ottlikon* kellene bosszúmat töltenem, *magam kérném Pálffyt: menjen Posenbergre*, osztán Ottlik uram to oty Árvába; — *miért nem fogad szót f* Már Babócsavt küldöm oda.⁴

Pálffy időközben — úgy látszik, még néhány száz gyaloggal szaporodva Nvitra vagy Szent-Kereszt felől — keményen ostromolta Bajmóczot, melynek fekvését s gyöngéit, mint tulajdonosa, legjobban ismeri vala. Mindazáltal Marsinszky őrnagy a leghevesebb szorongatások- s támadásoknak is vitézül ellent állá nyolcz napon keresztül» sőt jól irányzott lövéseivel nem kevés kárt tön, a közeli házakból, pinczéből s egyéb épületekből koronként előtörő császári gyalogságban, egy ízben Pálffynak egy kedvencz kapitányát is lelővén, a bán nagy bánatára.⁵ Nov. 10-kén estve Pálffy 500 muskatérost állít föl éjszak felől, a vár kapujával szemközt, és velők folyton sűrűen lövet, mintha rohamot akarna az éjjel, az így kifárasztandó védők ellen intézni. Marsinszky készen várta őket.

Ezalatt a bánnak egy uradalmi halászsza, Laczkó János nevű jeles ácsmesterrel, s még néhányad magával, egy tizedalja gyalogtól

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 Deák Ferencz *e lovas-ezere* t. i. a *hajdú-városokból* alakúit, innét a szójáték.

3 Azaz, Trencsény-vármegyéből kiszorulnak Árvába.

4 *Archív. Rákócz*. VT. 165—166. 1.

5 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócziani, 723. 1.

kísérve és a sötétségtől fődztetve, 9 óra után a vár déli oldalát védő, halastóid szolgált széles sánczhoz hatol; itt harmadfél óra hosszat nagy erőfeszítéssel addig dolgoznak, — a túloldalon ropogó sűrű lövöldözés döreje és az éji sötétség miatt észre nem vétetve, — míg éjfél közelegtével tág rést nyitván, oly erővel tört ki a tó vize, hogy magok is csak nyakig gázolva menekülhetének.¹

E szerencsés vízontás folytán a sáncz reggelre kiszárasztva állt; mit a helyőrség meglát, — a további védelem lehetősége felől kétségbe esik, és a vár feladását zajjal követeli. Ezt a parancsnok még most is megtagadta, — mire a hajdúság fölzendült ellene, s kényszeríté őt capitulálni, nov. 11-kén.² Marsinszky fegyveresen való szabad elvonulhatást kívánt és nyert vala Pálffytól, kinek egykor ezredében szolgált szállásmesterül. A bán meg is tartotta a szerződést: útlevelet adott neki nejével Túróczba mehetni, s kocsit rendelt alájok; de a gaz *Ocskay*, — kinek pedig Pálffy épen e napon és Bajmócz várában akasztotta nyakába nagy-ünnepélyesen a megígért s a császártól lovagi jelvényül kiszerezett aranylánczot,⁵ meg nem tagadható zsvány-természetét. Ugyanis Marsinszkynek, — kire talán régi időkből valami haragja lehetett, — eléje küldte pribékjeiből egy csapat huszárt, s a lazányi erdőben útját állván, *kiraboltatta*. A szegény őrnagyot ezen latrok mindenéből úgy kifosztották, hogy csak egy ingben, lábravalóban, fődetlen fővel és mezítláb marada. De erélyét Marsinszky ekkor sem veszté el; hanem feleségét Lazányban hagyván, úgy a mint volt, visszamene Bajmóczra, s ott a várkapu elé állva s a capitulationalis szerződés és Pálffy által adott hit ily rút megszegése ellen tiltakozva, a cs. tábornagy elé kíváná magát vezetetni. A cs. tisztek azonban ekkor — váljon a bán rendeletéből-e? — nem állották a rabló *Ocskay* pártjára állani, s nemcsak, hogy jogos

¹ *Ugyanott.*

² *Otlyk György* jelenti Rózsahegyről nov. 14-kén a fejedelemnek: «Midőn Pálffy Heisterrel általjűtt kolosi és gimesi passuson, Nyitramellyékin az egész kastélyokban s városokban egész Bánig elszállította népit, Heister Bécs felé, Pálffy pedig 4000 emberrel, Ebergényivel és *Ocskay*val és két battalion gyaloggal fbljűtt Privigyére, nyolcz napig szorongatta Bajmócz várát, kapuja eleiben bészállítván pinczékbe és istállóba gyalogját; azután *benvaló hajdúság rebellálván*, mégis capitulatióval várát megvette, bészállítván feles népit.» (*Eredeti levél, Vörösvártt.*)

⁵ *Ocskay* vallomása, az érsek-újvári 1710. jan. 2-iki jegyzőkönyvben, 22-ik pont.

kívánatát nem teljesítették: de a várba be sem bocsátva, néhány német közemberrel fegyver közé fogatták őt, s elkísértették a trencsényi úton Német-Prónáig, hol azután az ily gyalázatosán kifosztott és meghurczolt törzstiszt polgári ruhát vásárolván, Zsolnára távoztak.¹

Marsinszky ezen esete egyaránt szégyenfolt úgy Ocskay, mint Pálffy jellemén; mert lehetetlen, hogy a dolog ez utóbbinak tudta nélkül intéztetett volna el ekkép.

Bajmócz capitulációjával az odaszorult Nyitra- és Bars-megyei sok nemesség is a már Privigyén átpártolt ifj. Bossánvi Gábor kerületi hadbiztos rábeszéléseire,² létév a hódolati esküt József császárnak, a bán kezeibe.³ És ezzel a nagy Nyitra-vármegyéből csak Érsekújvár vidéke maradtott még magyar kezekben.

Pálffy a mint Bajmóczot nov. 11-kén kezéhez vevé, maga ugyan még a vár rendbenhagyása végett egy napot ott késék: azonban az őszi időt használni akarván, Ebergényit 1500 némettel,⁴ Ebermonttal, Ocskayt 200 labanczával s néhány taraczkkal azonnal megindítá Zsolna felé. Velők bocsátott egyszersmind saját bajmóczi uradalmából összeparancsolt több száz fejszés jobbágyot, a facskói eltorlaszolt, bevágott szoros-út gátjainak elhárítására.⁵ Ebergényiek nov. 11-ike éjjelére a Facskó-hegy aljában fekvő Tussina faluban telepedének meg,⁶ s jövetelük hírére a szorosban elrejtett trencsényi pór gyalogság — talán az áruló Thúróczy titkos machinatióiból — hazaszélede; és így

1 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. 723—724. l., a hol ezen egész történet igen részletesen leiratik, még azon német-prónai polgároknak is megnevezésével, kiktől Marsinszky ruhákat vásárolt.

2 *Otlyk* nov. 14-iki levele Rákóczizhoz. (L. alább.)

3 «Bajmócz várát föladván, sok nemesség tette le az homagiumot, az kik benne voltak, bán uram előtt, az Nyitra- és Bars-vármegyei nemesség közül.» (*Berényi*-napló, nov. 14-iki jegyzete. *Kolinovics* meg is említ közülök néhányat: Majthényi, Szőgyéni, stb.)

4 A «*Theatrum Europaeum*» (Frankfurt, 1718.) ugyan — és utána *Kolinovics* — 150-et említ: de nyilvánosság sajtóhibából 1500 helyett, minthogy az katonailag absurdum volna, hogy egy *altábornagy* 150 főnyi csapatkával küldessék ki mintegy 2000 számú ellenség ellen, egy erősen bevágott hegyszoros megvívására s egy vármegye és több hegyi vár megvétele. Különben, Bogády András alábbi levele is nem egészen *kétezerre* (1500+200=1700) becstül Ebergényi s Ocskay erejét.

5 *Otlyk* nov. 14-iki levele a fejedelemhez.

6 *Theatrum Europaeum*. — *Kolinovics*.

az oly fontos átjárónak, Trencsény-vármegye kulcsának védelme egyedül Thúróczy hajdúira marada,¹ s Ottlyknak (a ki pedig Thúróczy több mint gyanús viseletét méltán feltűnőnek találá, mint láttuk leveleiből) megfoghatlan könnyelműsége miatt, épen ezen ezredes parancsnoksága alatt.

Különben, Pálffynak Zsolna felé irányzott nyomulása combinált hadművelet vala; mert míg egyik felől Ebergényit, Ocskayt Trencsény éjszakkéleti széleire Ottlykkal szemközben küldé: ugyanakkor Morvából a nyúgati széleken Lisszánál Hochperg tábornok ütött be egy dandárral, s Lednicze várát Morelli trencsényi parancsnokkal együtt megkönyvékeztvén, a kuruczokat onnan oldalban, — maga pedig a nov. 13-ikán hátra levő egész erejével Túróczba betört bán, őket Strecsnó felől esetleg hátban fenyegette, úgy, hogy visszavonulási litjok Liptó felé elvágathaték.¹²

Ebergényi Ocskayval és Ebermonttal nov. 12-kén hajnalban Tussináról megindulván, nekivágtak a Facskóhegyének. Az ezen átvívó szoros út hét helyütt el volt torlaszolva. De a gonosz Thúróczy, a császáriak jövetelének láttára a védelmet megkísérlem sem engedve, az első torlasztól a másodikhoz, s midőn amazt Ebergényi fejszés embereivel kibontatta, s emehhez közelgett: a harmadikhoz vezénylé vissza hajdúit. Így adá föl a nap folytatában mind a hét erődített állást egymásután, puskaövés nélkül. Mit látván a bevágásoknál itt-ott még megmaradott puskás pórság: elszélede a nagy erdőkbén haza; Thúróczy pedig estére kelve Zsolna felé vezeté gyalogságát, jelentvén Ottlyknak az ellenség általhatolását. Ebergényiéik, mire a sok torlaszt, bevágást széjjelbonthatták s a nagy hegyen keresztülhatolva, a már Trencsényben a Zsilincze völgyében fekvő Facskó

1 Thúróczy hajdúi létszámát a Theatrton Europeum teszi 600-ra: de tán 200-zal is nagyítva; mert, ha az érsek-újvári battalion az ezred állományából levonjuk: sehogysem maradhat fenn több 4, legfőlebb 500-nál. Hogy pedig Thúróczynak egy battalionja még 1708. augusztusban bement volt Újvárba, már föntebb láttuk; és hogy bentmaradott folyvást, ott volt még 1709-ben is: bizonyítja az újvári helyőrség ügyében ott járt főszállásmester *Súgó György* Tokajon 1709. június 14-kén költ jelentésének 8-ik pontja: «8-vo. Az Thúróczy hajdújaféle igen rongyos, mivel annak mundírungot nem adtanak. Ha ezért benn fog maradni azon hajdúság az quarnizonban, szükség hováhamarabb megmündéरणozni őket.» (*Eredeti, Vörösvártt.*)

2 Kolinovics. — *Theatr. Europ.* — Az alább idézendő tudósítások és a térkép.

helységet elérhették, késő éjszaka lőn, itt tehát megtelepedének. Innen írt vagy izent azután éjjel titokban Ebergényi tbk. Thúróczy-nak, s az árulás-, illetőleg nyílt átpártolásnak másnap leendő végrehajtása iránt megegyeztek egymással.*

Ottlyk ekkor már Luzsinszky ezredét is maga mellé vonta Zsolnához, hol egyébként a Réthey János és Bokros-féle huszárokkal és a trencsényi menekvő nemességgel állott, s a facskói hegyszoros elvesztése hírére rögtön útra kész állapotba helyezkedék, hogy, ha kell, Varín és Turány felé Liptóba, a Rózsahegynél álló Czelder Orbánhoz húzódjék vissza, hová Nagy János és Labancz Miklós is vonulandók valának Túróczból, veszély esetében. Minthogy azonban a Zsilincze völgye Zsolna és Rajecz között meglehetősen kiszélesedik, úgy hogy lovassági hadműködésre is alkalmas: a főudvarmester s dandárnok tehát még egy ellentállást kívánt megkísérteni, az általa már annyiszor gyanúba vett Thúróczyban — csodálatosan — még mindig (a Facskó-szoros árulóul lett föladása után is!) bízván. Rétheyt vezénylő azért melléje huszárezredével, melyhez némely Luzsinszky-féle tisztek és katonák is csatlakozának. Ottlyk beállttá őket nov. 13-ika hajnalán a rajeczi úton egy, támadásra igen alkalmas helyen az erdőbe, oly utasítással, hogy az előnyomuló ellenségre egyszerre mindenfelől rohanjanak ki, a mikor is azt könnyű-szerrel zavarba hozzathadják és megverhetik. A huszárok és Thúróczy hajdúi így behelyezkedének rejtett állásaikba. Ottlyk pedig visszatért a tartalékhoz Zsolnára.

Ebergényi nov. 13-kán virradtakor, málháját és tarackjait Facskón hátrahagyván, kiindult e faluból Rajecz és Zsolna felé; s Thúróczy

* *Theatrum Europaeum*, 1718. «So hatte auch Pálffy das feste Schloss Boinitz (Bajmócz) eingenommen, und gab Ordre, dass General Ebergényi nach Sillein marchiere, um sich des Orts, auch der Grafschaft Trencsin, worinnen er gelegen war, zu versichern. Dieser begab sich den 11. Novembris nach Thusina, von da er denn grossen Berg Facskó übersteigen musste, ohngeachtet solcher an 7 Orten verhaun, und mit 600 Rebellischen Heyducken besetzt war. Inmassen er sich dann des folgenden Tages vor anbrechender Morgenröthe bewege, und mit 150 commandierten vorausmarschierete, um diese 600 Heyducken ab zu schneiden. Allein, die Couruzzen hatten die Posten verlassen, und sich ins Gebirge, auch folgens zu ihren Wohnungen reterirt, man langte aber wegen ungeheueren Grösse des Berges in der späten Nacht zu Facskó an, allwo der General sich bemüete den Obristen Thúróczy, welcher mit Fussvolk und Reuterey zu Sillein stunde, zum kayslerl. Gehorsam zu vermögen, *worsti er sich auch endlich erboten* V. ö. *Kolinovicsot* is, 724—725.

ígéretében bizakodva, a lassan nyomuló gyalogságot megmellőzé, s maga állítólag csak 150 német lovassal, továbbá Ocskayval és ennek 200 labanczával előrenyargalt. Egyszerre, nem messze Zsolnától, a lesbe állított kuruczok hevesen kitörnek reá, és a zavarba jött császáriak ellen gyors támadást intéznek. Ugyanis, a mellé állított Réthey miatt Thúróczynak is — akarva, nem akarva, — ki kelle csapnia Ebergényire. Ez nem kissé megzavarodik; — se váratlan kirohanás alkalmával történhetett, hogy Ocskayt a kuruczok most már vagy *negyedízben*, alighogy el nem fogták.¹ — Azonban Ebergényi oda kiáltván Thúróczynak, figyelmezteti őt Pálffynak tett s az éjszaka ismételt ígéretére.-

A cs. tbk. ezen emlékeztetésére a hitszegő Thúróczy, hajdúinak nagyobb részével s néhány Luzsínszky-féle — általa titkon immár elcsábított — tiszttel és katonával nyíltan a császáriakhoz csatlakozék. Rétheynek egy hadnagya állt mellette vígyázóul néhány huszárral, a kik labanczczá lenni nem akarván: Thúróczy egy huszárt agyon vág, egyet megsebesít, mire a hadnagy elmenekül ezredeséhez.³

Thúróczynak e meglepő tettével, természetesen, a kuruczok egész csatarendje összezavarodék. Réthey János huszáraival Zsolnára, s innét Ottlykkal egyetemben Túrócz felé húzódott vissza, a császári kútfők szerint a német és Ocskay-féle lovasságtól Varínig üldözötve.⁴

1 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, Pozsony, nov. 17. kelettel: «Ocskay felől is megént van olyan hír, hogy Zsolna táján fogták el az kuruczok.»

2 «Bey so gestalteten Dingen brach der General (Ebergényi, Facskóru) auf, und weil Sillein annoch auf 3 Meilen entfernt war: so wurde die Bagage zurückgelassen; worauf man bis an jetzt gedachten Ort einen starken Marsch mit 150 Reitern und zwei Compagnien vom Regiment des Obristen Ocskay thate. Unweit von hier begab sich der Obrister Thúróczy mit seinem Regiment, nebst den Brigadier Réthey János mit seiner Reuterey aus einen Hinterhalt, und fingen an mit dem kayserlichen General zu fechten. Sobald aber dieser dem Obrister Thúróczy zuredete, — ging er mit einiger Mannschaft zu ihm über.» (*Theatrum Europaeum. Kolinovics* szint így, úgy látszik, közös forrásból, talán a *Wienerisches Diarium* egykorú illető számából merítve.)

3 *Ottlyk* nov. 14-iki levele Beresényihez. (L. alább.)

4 «Da immittelst die Ocskaysche Hussaren sammt der Teutschen Reuterey, auf den Überrest losgingen, und denselben bis über die Waag auf Varin verfolgten.» (*Theatr. Europ.*) És *Kolinovicsnál*: «Quo viso (t. i. Thúróczy átpártolását), Ocskayan cum Germanis Rétheyum et reliquias per Vagum Varinum usque persequuntur.»

Mínt hogy pedig Thúróczy málhás-szekerei 50 hajdú földözete alatt, a csatahelynél hátrább, Zsolnánál állottak, s urok árulását és Réthey visszavonulását észrevévén, a Vágón túli Budatín várába akarnak vala menekülni: Ebergényi a lovassággal eleikbe vágott; és sikerűit neki őket a vártól elszorítani, s körülkerítvén, majd megadásra bírván, estére Zsolna városába visszavinni.*

A kuruczok ekként, öt kis sziklavárat kivéve, Trencsény vármegyéből kiszorítottak; és Ottlyk alig érkezék nov. 14-ikére virradó éjjel hadaival s a menekülőkkal Rózsahegyre: midőn Győri Nagy Jánostól üzenetet vön, hogy 13-ika reggelén Pálffy Bajmóctól egész erejével, továbbá déli oldalról is valami körmöczi német had betört Túrócza; s miután ő 600 dragonyosával és Deák Ferencz 400 huszárával annyi ellenséget föltartóztatni elégtelen: ellenkezve ugyan, Szucsány-, Turánynak s a fátrai sáncznak vonúl előttök vissza csöndesen, Rózsahegy felé. Ügy látszik, 14-kén estére meg is érkezék az utóbbi helyre, — és ezzel Túrócz-vármegye is el volt vesztve.

A bán, — kinek a nem épen állhatatos jellemű emberek személyes megnyerésére, mint Ocskay, Bossányi Gábor s Thúróczy példái és később Károlyi Sándoré világosan mutatják, kitűnő tehetsége volt, — ezúttal is, mondhatni, *már készre* ment Túrócza. A hú br. Petróczy István, br. Révay Imre és nem kevesen a nemesek közül eleve eltávoztak ugyan, vagy most húzódtak Nagy Jánosékkal Rózsahegy felé: azonban a Pálffy által sugalmazott ép oly szájas, mint jellemtelen Platthy Sándornak s a vén cselszövő Okolicsányi Pálnak sikerűit a Révayak Blatnicza és Szklabina váraiba szőrűit nemesség zömét reábeszélni, hogy e különben semmi rendes helyőrséggel nem bíró ódon lovagvárak kapuit tárják ki a bán előtt, és tegyék le a hódolati esküt. Így lőn kénytelen meghódolni a többivel a Blatnicza várába szorúlt öreg tanácsúr br. Zay Lőrincz is, a ki — mint láttuk, — Zay-Ugróczbúl Ocskayt kizárta volt, és azután menekült Túrócza.

Szóval, november 13-ika Ottlyk parancsnokságára nézve úgy Trencsényben, mint Túróczban, igazán szerencsétlen nap volt, a mint másnap Rózsahegyről keltezett jelentéseiben maga sem leplezheti a

* *Theatrum Europaeum.* -- Kolinovics.

vett csapásokat. «Beszállítván feles népit Pálffy Bajmóczra, — írja a főudvarmester a fejedelemnek, — mindgyárt indúlt ellenem Zsolnára. A hegyeket (a Facskó-szoroson) jól bevágattam volt: de föl-szedvén az egész (bajmóczi) dominiumjában parasztságot, azon pas-susokon szállított vármegye gyalogjait elszéljesztette csak a hírével is; azután kivágtván a passusokat, általgýütt. Elsőbben az átkozott lölkü Bossányi Gábor provinciális-commissárius, kitanúlván minden dolgaimat, sok böcsületes embert elcsábítván, Privigyén labanczczá lött; azután Thúróczy Gáspár hasonlót cselekedett, — *kitiil én mindenkor féltem} az Isten is valóban megoltalmazott, hogy ellenség kezibe engem nem adott,* — Zsolnánál tegnapi Pálffyhoz állott, jó tiszteket seducálván Luzsinszky regimentibül, s másokat is. Az átko-zott ember jobban tudja, hányadán vagyok.² Passusokat sem találtam (Túrócz és Liptó, Trencsény és Árva, s Túrócz és Árva közt) oly dispositióban, a mint régen intimáltam, — többet bíztam volna Liptó és Árva-vármegyei főemberekhez! Árvái passusra Andrassy Pál uram battalionját és ingeniert, liptói és túróczira Urbán Czeldert rendeltem. Bár annyi időt nyerhetnénk, hogy elrekesztethetnének említett passusok: bízom hozzá, hogy ezen hajdúság ellent áll. — *7'rencsén vármegyébül mind kigyütt már hadam; az emberek szélűben pártolnak, nem tudom soha, kinek higýjek f* Túróczban megtartóztatam egynéhány sereget (századot,) de — hallom — Mosóczra is érkezett már ellenség. Nincs 500 lovasom, kivel valamit tehetnék; az sok prédálást hogy nem engedtem, mind elszökött a katona. Itt a sok exulans (menekvő nemesség), a kiket eleve béiktattam, sír-ri körülöttem, soha egy forintnak ura nem lehet; bíztatom mindnyájo-kat patientiával. Itt vagyon Rozenberken (phároszi) püspök Pongrácz Imre uram is. — Ez étszaka gyütt hírem, hogy Pálffy bécsavarodott Túróczba, mind a két várba (Blatnicza, Szklabina) bément, és sok

t Igaz, hogy már szeptember elején írt leveleiben is kifejezi gyanúját Thúróczy ellen: de hát, miért bízá a Facskó-szoros védelmét mégis reá? Ottylk ebben igen nagyot hibázott, ő, a máskor annyira óvatos, túlóvatos ember.

2 Thúróczy árulásának híre néhány napra már Gömörben is széliére el vala terjedve; *Babócsay Ferencz* írja róla nov. 18-kán Murányaljáról Bercsényinek: «Túróczot már az ellenség bírja, és Bossányi Gábor, Thúróczy Gáspár több nemességgel együtt bizonyosan lobonczságra léptének. Igen megbódultak az emberek, úgy az vár-megyék is.» (*Eredeti levélj* az Orsz. Levéltárban.)

főembert labanczczá tön; attúl tartok, hátán ne gyűjön az ellenség Liptóba Nagy Jánosnak, mert a sánczunk (a Fátrán) készületien. Ha segítség vagy armistitium nem lesz: félek attúl, hogy elvesztjük még ezeket a vármegyéket is. Az Istenért, Fölséged gondolkozzék haza dolgairól, hogy ne forduljanak nyakra-főre; mert ellátam: *többnek van kedve bugyogóhoz, semmint confoedevatióhoz* A¹

Látszik e levélből, mennyire meg volt rémulve Ottlyk maga is, a váratlanéi jött újabb árulás és zavar közepette. Azonban még bővebben tájékoz bennünket különösen a katonai helyzetről, a főudvarmesternek ugyanez nap Bercsényihez gyorsfutár által küldött, segítséget és újabb intézkedéseket kérő sürgönye, melynek főbb pontjai ezek:

«Akartam alázatosan jelentenem Exciádnak mai bús és gondos occurentiáimat. Én már nem tudom, kinek higyjek?! Districtualis-commissárius (Bossányi Gábor) minden dolgaimat kitanúlván, Privigyén labanczczá lőtt, sok böcsületes főembert eltántorítván. Tegnap, átkozott lölkü Thuróczy Gáspár Zsolnánál Pálffyhoz állott, jó tiszteket magával csalván Luzsinszky regimentibül; mennyi katonát csalahatott el? még nem tudom: de azt látta Réthey hadnagya, a ki Thúróczy mellett maradott volt vígyázóúl, hogy egy katonáját levágta, a másikat igen megvágta, kik nem akartak labanczczá lenni. Azon leginkább búsúlok, hogy minden dolgaimat tudja, hányadán és mi karban vagyok?

Pálffy (Ebergényi) tegnap beszállóit Zsolnára; sem Túrócz felül, sem Terchovátúl (Árvának) nem zárták el a passusokat, — csak hajszálon függ minden dolgom itten.² Már Trencsín vármegyébül mind kigyütt az hadam. Bokros katonáit, kik elgyüttek Juhász Andrással, Paurhoz (Luzsinszky) applicáltam és azt Árvába szállítottam, (t. i. örködni Kralován és Terchova felé.) Andrassy Pál főstrázsamesterit pedig hajdúival parniczai passusra (Arva vm., Kralován mögött) ren-

1 *Eredeti levél*, Vörösvártt. (Kelt Rózsahegyén, 1708. nov. 14-kén.) V. ö. *Prileszky Pál* tudósítását Vazseczről nov. 14-kéről b. Klobusiczky Ferenczhez: «Stubnyán, Blattniczán, Szklabinán, Trebosztón, klastromba, Tót-Prónán nemes Turócz vármegyében és Zsolnán Trencsénben benn van az német prsesidium.» (*Orsz. Levéltár.*)

2 Ennek is maga volt az oka: Zsolnán lévén, miért mulasztotta el annak idejében biztosan meggyőződni, hogy a szorosokat jól elsánczolták és torlasztolták-e?

deltem, hogy azt erősítse és oltalmazza, — de most veszem levelét: panaszkodik, hogy fizetlenség miatt a hajdúi (többnyire szökevény-németek) kész rebelliót csinálnak, tiszteletül függni nem akarnak; ha talál az ellenség arra irrumpálni, — rettentő confusiótul tartok. Paurt — a ki embereknek lángja — melléje rendeltem vígyázásra. Urbán Czeldert kis-fátrai (kralováni) passusra küldtem ma; ott is újonnan köll csináltatni sánezot, — ahhoz bízom legtöbbet, csak volna ideje említett sánezokat elkészíteni. Bár Csajághyt¹ ideküldte volna Exciád, talám Zsolnán is próbálhattam volna, ha betelepedik az ellenség.² Írtam Keczer Sándor (tartományi hadbiztos) uramnak: bár csak ezer forintot küldjön annak az átkozott Andrassy uram hajdúságának. — Nekem bizony ötszáz katonám sincs, kihez bizhatnék. Nagy Jánost, Labancz Miklóst Túróczban tartom, de csak Szucsánv és Turány körüi; — Mosóczra is érkezett már valami lovas ellenség, de még nem tudom, mennyi?

Vagy segítség, vagy armistitium ha nem subsequál: féltem ezeket az vármegyéket. Most volna szükséges Nagy-Tapolcsány tájára valamely hadat küldeni, hogy revocáltatnék hátomról az ellenség; ha megszakadoznék itt, — én is rajta csiripelnék, (eddig is csak csiripelt, s nem ütközött!) et per consequens nem hagynánk nyúgodni. *Itten Pálffyval vagyon okvetctlen több négyezer embernél, de sokan ötnék mondják.* Itt vagyon véle Ebergényi, Ocskayval együtt.— Csak ellátom, hogy sokaknak bugyogóba vágy a szíve; már nem is tudom, kinek higgyek? Trencsin vármegyeiek is valóban reávettek engem: odasüllyedtek az átkozottak kik utánam készültek, de — úgy hallom, — mind Thúróczy ebsége miatt.

Kérem nagy alázatosan Exciádat: méltóztassék engemet föl-váltani vagy Csáky Mihály urammal ő Ngával, vagy Andrassy Pál urammal. Itt már csak hajdúsággal köll emberkedni, és nem katonával, (lovassal). Egynéhány napja rosszul érzem magamat; újonnan is kérem Exciádat, — azután megint, valahová parancsol Exciád, adván Isten egészségemet, szívesen elmegyek.

¹ Erre Díványnál a fűrészli szoroson vala szükség. Kezénél volt Czelder, Andrassy, — miért nem használád őket annak idején?

² Ennek a facskói szoroson kellett volna útját állani!

Ez étszaka üzent egy főtiszti által Nagy János Túróczbúl, hogy Pálffy maga bejött Túróczba, Ebergényi Ocskayval van Zsolnán. Mit írnak mind ő, mind Urbán Czelder lipantai passusról, megérti Exciád.» Ha Árva felől komolyabb veszély fenyegetné: Andrassy gyalogságát Dunavecze felé Kézsmárkra fogja küldeni; hanem a kisfátrai hegyssorozatot nem örömetst hagyná el egy-könnyen, — lelkére is kötötte Czeldernek; noha azon passus még alig van bevágva s elsánczolva, a mit lipantai uraimék hanyagságának kíván betudatni.¹

A katonai helyzet teljes áttekintésére, az e nagyérdékű tudósításban elősorolt részletek kiegészítéséül még csak az említendő, hogy a Nagy-Fátrán Túróczból Liptóba, Nolicsó és Gombás közt átvezető hegyi út védelmére fölhányt sánczban Czeldernek néhány század hajdúja állá őrt Bilek Izráel őrnagy alatt, és midőn másnap (nov. 15-kén) Nagy Jánosékat a Turány felé nyomuló Pálffy Túróczból kiszorítá: e vitéz őrnagy az érintett sánczban emberül helyt állván, a németek további előnyomulásának gátot vetett.² Az árvái szorosokon örökődő Paurék és a Zólyom felé a Stureczen vigyázó Czelder Orbán szint ily derekasan megállák a sarat; úgy, hogy Ottlyk, első ijedelme daczára békén maradhatott Rózsahegyben egész november 25-kéig, mely napon a vezényletet átadá a Bercsényi gróf parancsából odaérkezett Babócsay Ferencz dandárnoknak.

Ottlyk fölmentetési kérvénye ugyanis nagyon időszerűleg érkezett Bercsényihez, kiről láttuk, hogy már nov. 8-kán — midőn a főudvarmester által elkövetett hibás intézkedéseket megtudá — eltökélé az ügyetlen vezérnek Babócsayval leendő felváltatását; és midőn ebben némileg mégis késlekedék: azt csak Rákóczi iránti kíméletből tette, kinek Ottlyk egyik belső udvarnagya lévén, nem akart

1 *Ottlyk György* staffetális levele, Rózsahegyről 1708. nov. 14-kén estve gróf Bercsényihez intézve. (*Eredetiye gyűjteményben.*)

2 *Ottlyk György* Rózsahegyről 1708. nov. 21-kén Czeldert és őrnagyát Bileket, mint különösen hű és vitéz főtiszteket melegen ajánlván a fejedelemnek, az utóbbiról írja: «E mellett Billegh nevű főstrázsamesterit is alázatosan recommendálok: az is talpig vitéz ember, maga szép resolútiójával sokaknak jó példája. A minap is, szerencsémre, magát commendiroztam fátrai sánczra, a midőn az német Turánba érkezett, sánczeunk felé indulván, a több tisztek, ha ő nem lett volna, éppen kiszaladtak volna a sánczbúl. Ilyeneket méltó, Fölséges Uram, fiscális jószágokkal jutalmazni.» (*Eredeti levél, Vörösvártt.*)

személyéről a fejedelem előleges jóváhagyása nélkül rendelkezni. Midőn azonban Ottlyknak főntebbi, nov. 14-iki sürgönyét vette, egész határozottsággal írta Rákóczinak:

«Nekem Ottlik iránt, Kegyelmes Uram, nincs egyéb consideratióm, hanem — látom, — *elvesztette az tramontánát*¹ mert, ha már eddig azokon az szorosokon, kivált az Facskón s Privigyén fel nem élesztette az tótok lelkét, — *nem sokat bízom hozzá*, kivált mivel Andrásy és Urbán Czelder regimentjei kezénél lévén: sem oda, az hová parancsoltam nem vitette, sem ott nem applicálta, hanem Liptóban, Szent-Miklóson; másikat Árvából kivitte Rosenberghhez, maga semmivel Zsolnához ment, Túróczba ad nihilum quasi (lovas) hadat küldött. *Úgy tetszik, nincs tovább mit bíznom dispositióihoz*. Ha pedig Ottlik uram vagy most, vagy azután elmegy: tehát Babócsay uramnak kell ott maradni, mert — hitemre — nincs sem mást, sem kit olytat találunk most.»-

El is küldé Babócsayt azonnal, előbb Murányhoz, azután — a fejedelemtől az Ottlykot visszahívó parancs megérkezvén — Liptóba, holott is, ú. m. Rózsahegyen, mint mondók, nov. 25-kén vévé által a parancsnokságot a főudvarmestertől.³

Trencsény vármegye meghódítása Thuróczy Gáspár árulásával és e miatt a kurucz hadaknak Ottlykkal Zsolnáról való kitakarodásával még korántsem vala befejezve: mivel az öt hegyi vár (Ovár, Budatín, Lietava, Vág-Besztercze, Lednicze) még szilárdúl ellent állott, s azonkívül a Szilézia felé vivő Kisuczavölgyét is a csaczei sánczczal 6—800 puskás pór tartá megszállva, s fegyvereit és hód-

1 Akkoriban divatos olasz táncz, tán kergetődző jelleggel, mint a hadjáratok.

2 *Bercsényi* levele november 15-kéről Rima-Szombatból. (*Archív. Rákócz. VI. 170—171. 1.*)

3 *Ottlyk* jelenti Eperjesről nov. 28-kán Rákóczinak: «Felsőged kegyelmes parancsolatját vévén elmúlt szombaton (nov. 23.) Rosenberken, hogy resignálván commandót Babócsay uramnak, felmenjek Felsőged szolgálatjára, azonnal indúltam. Babócsay urammal odavaló postírungot jó rendben hadtam.» (*Eredeti levél, Vörösvárrt. J. Babócsay* is ezzel egyezőleg értesíti Bercsényit Rózsahegyről nov. 26-káról: «Én, parancsolatom szerint mindenekben eljárta; cs minémü constitutiókban vannak mind Árva és Liptó? in inclusis Ngodnak írva megküldötiem mind az hadak eifectivus státusát, mind pedig az passusok mivoltát; s úgy reménlem, az dispositiókból és vigyázatlanságiból sem az T. N. Ország, sem Fölséges Uruk, úgy Exciád nem fog frustáltni.») (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

lati esküjét letenni sehogysem akará a császáriaknak. Pálffy tehát Ebergényit Ocskay- és Thúróczyval továbbra is Trencsényben hagyá oly utasítással, hogy a Morva felől bejött Hochperg tbkkal egyetértve, kövessenek el mindent a vármegyének teljes alávetésére, különösen a várak megvételére. Maga azonban a bán, mihelyt Túróc-megye rendével a hitet letétette, miután az ottani két várban némi őrséget, s a kuruczok liptai és árvái hadállásaival szemben vigyázó csapatokat hagyta, — sietett Mossóczrúl aláindulni Körmöczre és úgy a többi bányavárosok segélyére, mivelhogy ezeket Bars és Hont felől Ebeczky portyázói, a még kurucz kézben lévő Breznóbánya felől pedig Gyürky Pál és Babócsaynak szüntelenül Besztercze alá csapdozó katonái keményen szorongatták s a kiéheztetés veszélyének tevék ki Löffelholtz helyőrségeit.*

Mindazonáltal Pálffy hadosztályával odaérkezvén, mindjárt lendített e bajon; mert Beszterczéről nov. 24-kén éjjel kiindulva, másnapra virradóra Breznórúl kinyomta a Hangossy Imre dragonyosvezéres vezényelte kuruczokat az elsánczolt polonkai szorosra, s Breznóbányára helyőrséget vetett. E pontot ilykép biztosítván, annál több erőt fordíthatott azután Zólyom, Korpona és Selmecz felé.

Pálffy és Löffelholtznak Breznó s Polonka felé való terjeszkedése Liptó felől is nehézséget okozott. Ugyanis Zólyomnak Liptóval való második közlekedési vonala, a boczai hegyszoros, Breznóbánya fölött torkollik ki, és így ezen városnak császári kézre jutásával szintén fenyegetve volt. Nehogy tehát a németek e szoroson át a rózsahegy hadállásnak hátába kerülhessenek, és így azt egyfelől innen, másfelől Ebergényi-Ocskayék Trencsényből, két tűz közé szorítsák: Babócsay, a mint nov. 26-kára virradó éjtszaka Hangossy-

* A *Berényi-napló* írja nov. 14-kén: «Löffelholcz generális azt írja Körmöczrúl, hogy, ha két hét alatt meg nem leszen az armistitium: ott kell hagyni Körmöczöt.» S nov. 15-kén: «Löffelholczot mondják, hogy már Körmöczrúl ki kellett gyünni, mert nem volt mit enni.» Nov. 16-kén: «Az bányavárosokon hogy lassan van az militia.» 21-kén: «Megint szaporán beszélnek, hogy ha ki nem gyüttek is az németek eddig Körmöczbül: de, ha meg nem segítik, ki köll gyünniek, mert szorongatják őket; kenyérbüi, fábül és másokbül is szükölködnek.» Végre 24-én: «Az bányavárosokra Pozsonybül viszik az pró fontot.» A bányavárosok ilyes szorultságáról emlékezik *Kolinovics* és a *Theatrum Europoeum* is; a kuruczok gyakori becsapásairól pedig alájok, tanúskodnak *Pollereczky Mátás* kapitány és mások levelei az Orsz. Levéltárban.

tői tudósítást von, Nagy János dragonyosait és a Deák Ferencz ezredéből még Rózsahegynél volt másfél száz karabélyost nyargalva indítá Boczára addig is, míg e szoros állapotának megvizsgálására maga is utánok mehetne, s bevéatása- és gyalogsággal megszállatásáról intézkedhetnék.¹

E csapatoknak kénytelenségből lett elvezényeltetése következtében, a kuruczoknak rózsahegy-parniczai vagyis liptó-árvai hadállása kivált lovasságból igen megfogyatkozott; elannyira, hogy ott immár a Paur-Bokrosféle huszároknál, összesen vagy 700 embernél egyéb lovas had épen nem maradt. Ennek kelle úgy Túrócz, mint Trencsény felé az őrjáratit szolgálatokat teljesíteni, sőt a mikor mód és alkalom vala, a trencsényi még mindig híven álló várak felé, helyőrségeik biztatása s az ostromló császáriak háborgatása céljából beportyázni. Mindez, hála a jeles Paur fáradhatlanságának s katonai erélyességének, — kellőleg végrehajtatott; és Ocskayval Óvár, Zsolna, Lietava tájain gyakorta összecsapdozának egykori saját dandárának s tulajdon ezredének derék vitézei: a Luzsinszky- és Bokros-huszárok,

Sőt Babócsay, a hozzá követeket küldött kisuczai fölkelő pórok közé is, csapataikat katonailag szervezendő vezérnek beküldéséről gondoskodék, a milyenül vagy az állhatatos Marsinszky András volt bajmóczi parancsnokot, avagy Luzsinszky vitéz századosát Maszelnik Mártont, kitűnő guerilla-főnököt szemeli vala ki.~ A kisuczai kuruczlelkű tótoknak volt is okuk meg nem hódolni: mert a császáriak irtóztató zsarolást követtek el a szegénységen. Úgymint Ebergényi tbk. és a trencsényi várparancsnok Morelli, a háború elejétől 1703-tól óta el-

1 «Ma veszem Hangosy levelét — írja Babócsay nov. 26-kán Rózsahegyről Bercsényinek, — hogy 25-kén viradóra az besztercezi német rajta gyűtt Breznyóra, és ő minden kár nélkül húzódott Polonkára. Én is azon hírre mindgyárt még az étszaka az két dragonyos-regementet (Bercsényi és Gyürky) küldöttem Boczára, az másfélszáz Deák Ferencz katonáival együtt; magam is ezen órában indulók utánok, ha látom szükségét, ottan leszek valameddig.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

2 Babócsay, ugyanazon levélben: «Az kisuczai parasztság szintén most küldötték bizonyos embereit hozzám, hogy valami tisztet adjak nekik, (*Ottlyk* gondtalanúl, fej nélkül hagyá szegényeket!) mivel vannak még hatszázan, és az német is hitegeti őket, és száz puskást és száz kapásembert kémek: *de ők bizony inkább velünk fognak tartani!*» Vagy Moszelniket Luzsinszky kapitányát, vagy bajmóczi commandánst fogom közikbe expediálni.»

maradott *öt évi adót* követelték most egyszerre a behódított helységeken, mitsem törődve azzal, hogy ezek azon öt év alatt az ország — illetőleg a confederatio — kincstárának rendszeresen megfizették adóikat, s a hadjáratok miatt is töméntelen szenvedésen, pusztuláson kellett keresztülmenniök. Ocskay pedig, régi szokása szerint, neki esett a bicsei uradalom községeinek, és «karácsonyi kántor» címen negyedévi külön adóért nyomorgatta, zaklatta őket.¹

Liptó- és Árva-vármegyét viszont ezalatt a Bajmócz vidékéről, Túróczból és Trencsényből a császáriak elül kivonult nagyszámú bujdosó nemesség emészté, kiknek — mint atyjafiainak — Ottlyk a jobb helységeket szállásokú kiosztogató; minek következtében e családostúl, cselédestül, lovastól, marhástúl, málhástúl menekülő tömérdek nem-harczos nép rövid időn annyira kiélé az egyébként is szűk termékenységű Liptót s Árvát, hogy miattok a katonaság majd alig nvomoroghatott, s kivált nagyobb számú lovasság ott épen nem tanyázhatott volna. Ezért tehát a dragonyosok- és karabélyosoknak a boczai szorulat fenyegetése nélkül is rövid időn hátrább kellend vala Rózsahegy-től takarmányhiány miatt vonúlniok. Mindezek folytán Babócsay, mihelyt a vezényletet átvevé: mindjárt sürgette Bercsényinél a hadműveleteket csak nehezítő e menekülteknek Szepes, Gömör, Sáros-megyékbe, — szóval a harc-szintértől távolabbra — leendő elszállíttatását.²

Winkler Vilmosnak árvái, trencsényi tótságból toborzott hajdúezrede a turnai ütközet óta a trencsényi öt várban, a csaczai sánczban, Bajmóczon és Árva-várban volt helyőrségül elosztva. Árvában, mint aránylag legerősebb várban, Winkler maga parancsnokolt két-

1 *Bogády András* ledniczei parancsnok írja e várból nov. 20-kán Ottlyknak Rózsahegyre: «Ocskay László bicseiektül karácsoni kántort, és trencséniek az hódolt faluktül öt esztendőre portiót kérnek. Névedy Gáspár, Szádeczky Miklós, Prileszky János és más némely nemesek, kik vármegye zsirját emésztették exulansok formában, labanczokká lettek. Hacsak Kglmetek nem ütök meg Zsolnánál levő németet: egész nemességet kihajhászsa.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

2 *Babócsay Ferencz*, Rózsahegy-ről nov. 26-kán Bercsényihez intézett levelében: «Itt ezen két nemes vármegyében a sok exulansok miatt annyira enerváltattak az helységek, hogy a mikor legjobban kellene az postírunkokat (hadvonalak, hadállomások) manuteneálni: akkor félben köll hadnunk, az subsistentia miatt. Jól esnék az exulansokat valahová remetébe tenni.» (*Eredeti levél, ugyanott.*)

harmadfél száz gyalog fölött; Bajmóczon — mint láttuk — a míg állott, vitéz őrnagy Marsinszky vala egy századdal s holmi más segédhaddal; Lietavában és Budatínban is egy-egy század, amott Pöckl János Jakab szökevény német tisztből lett kurucz százados, itt Liphay Jakab nevű kapitány alatt. Ledniczén szintén lehetett 80—100 hajdú Bogády Andrással. Óváron Bálint János volt a parancsnok, a helyőrség létszámát, — valamint a vág-beszterceiét — nem tudjuk; nem valószínű azonban, hogy a trencsényi öt kis sziklavár őrsége a *négyszáz főt* mindössze meghaladta, avagy legfőlebb 40—50 hajdúval is fölözte volna. S mégis, ezen maroknyi hadtúl védett apró sásfészek elfoglalása és a kisuczai 600 tót puskás szétosztatása Ebergényi, Ebermont, Ocskay, Thúróczy, Hochperg és Morelli együtt legalább 3000 főnyi hadainak *másfél hónap* át dolgot adott.

Az első várral, a Zsolnával átellenes Budatínnal ugyan könnyűszerrel boldogúlhattak, s itt alkalmasint Thúróczy volt a mester, a parancsnok eltántorításában. Ez mindjárt a zsolnai esemény utáni napokban történt. A mint ugyanis Ebergényi megfészkelé magát Zsolna városában; írásban fölszólítá a csak két ágyülvésnyire fekvő Budatín parancsnokát a vár föladására. Liphay azonban gúnyosan felele, hogy ő hallott ugyan beszélni a császáriakról: de még egyet sem láthatott közülök! Erre a cs. tábornok körülvéteté a váracskáat, melyet 107 hajdú, 6 kisebb fajta ágyü és vagy 20 szakállas ótalmazott.

Midőn a németek a várat megközelítették: a kuruczok oly heves tüzelést kezdenek reájok, hogy Ebergényi kénytelen volt hátrább vonulni, és vívóárkok fölvetését, szóval rendes megszállást elrendelni, melyhez Trencsény-varából kellett volna ostromágyukat felhozatnia. Most a hóbortos Liphay Jakab még egyszer megkérdezte végső elhatározása iránt, — meggondolási határidőt kívánt, és ennek elteltével, a császáriak meglepetésére, átküldé a capitulationalis pontokat. Ebergényi ezeket örömmel aláírta: de mielőtt a várba visszaküldhette volna, — hát íme Liphay, időközben hajdúival együtt jól felborozván, ismét harczias kedvre gyuladt, s elkezdett még hevesebben mint előbb, kilövetni az ostromlókra.

Ebergényi elbámult, — de hidegvérét el nem veszelve, parolára beküldé a várba Thúróczy Gáspárt és Ebermont alezredest Liphay

capacitálására, — a mi csakugyan sikerült is. Thúróczy ugyanis magához édesgetvén a félittas Liphayt, rábeszélé, hogy adja fel a várat és álljon be eddigi rangjában, tiszteivel és századával együtt az ő ezredébe császári szolgálatra! Az állhatatlan ember erre kezet adott és megnyitá a várat, a melyben, igaz, hogy — meglehetősen mennyiségű élelmi készlet mellett — immár nem vala több hat mázsa lőpornál, úgy elpuffogtatták a többit, bolondmódra. Hanem a szegény közvitézek becsületesebbek valának tiszteiknél: mert nekik semmi áron nem kellett a császári szolgálat, daczára Thúróczy minden csábításainak. Letétetvén tehát velők a fegvvert, hazabocsáttattak szülőfalvaikba.¹

Annál több bajt és munkát okozott a többi négy vár meghódítása. A megadási felszólítást ép oly határozottan visszautasíták Hochpergnek és Morellinek Lednicze, mint Ebergényinek és Ebermontnak Lietava s Vág-Besztercze parancsnokai; az óváriak pedig érintkezésbe nem is bocsátkozva, keményen lövöldöztek és kiűtöttek a vár alá száguldó ellenséges csapatra, a melyben kárt is tőnek.² Azonkívül mind a négy vár fenn tudta tartani az összeköttetést Árvába Winklerrel és Rózsahegyre Babócsayval,³ s előbb Otttykkal, a kit pl. Bogády Ledniczéről nov. 20-ikán Írott elszánt levelében ekkép hív és biztat vala a zsolnai németre:

«Minket itt trencsényi commendáns Morelli *mind fenyegetésekkel s mind ígérekkel elpártolásra csábítani és corumpálni akarván*, próbálgat; de az Istenben bízunk: ha ugyan megpróbálna is

1 *Theatrum Európáé ion.* (Frankfurt, 1718.) — *Kolinovics:* Hist. Belli Rákócz 725—726. 1. Mely napon történt Budatín feladása? egyik, különben igen részletes kútfő sem említi: de bizonyára nov. 20-dika előtt, mert Bogády e napon kelt ledniczei levelében már olvassuk, hogy «*Budete'nt az hitetlen Liphay eladtam*

2 «Óváriak, hallom, az ellenség portájából egynehányát elejtettek, — írja *Bogády András* Lednicze várából nov. 20-kán Rózsahegyre Ottlyknak, — Besztercze is még áll; jó volna ezeknek egy biztató szép írással külön-külön szívet adni. Litavaiak is emberül feleltek az ellenségnek. Most egy beszterczei ember vala itt az várban,» stb.

3 *Babócsay* nov. 26-iki leveléből: «Még Trencsén-vármegyében Letava várában, Óvárban, Vág-Beszterczén és Ledniczén is benn vannak (a mieink) és eddig szépen correspondeáltak Vinkler urammal, és actu is ki s be járnak hozzája, jóllehet igen emlegetik az succursust. *Magam is irtam?iekiek, és pénzt, dohánt is* küldöttünk be.» (*Orsz. Levéltár.*)

ostromlással, — *kudarczot fog vallani*, mert mi mindnyájan — vagy hat, vagy vak! — elvégeztük magunkban utolsó veszedelmünkig oltalmazni magunkat, — csak az úr (t. i. Ottlyk) confoederált magyar fegyverrel és minden úttal-móddal az ellenséget rontani és szándékát akadályozni el ne múlassa. *Zsolna táján kétezer is nincs* (német), az mint halljuk, *az is elég nyomorult s fáradt nemzetség; jó volna azt megütni, az míg bé nem sánczolná magát}*

A várparancsnokok ily elszánt hangulatát Ebergényi első felhívásaira kapott válaszaikból megismervén, — jónak látta őket, különösen a lietavait, megegyeszer fölszólítani, s egyrésztől fenyegetéssel, másrésztől hazugságokkal rémíteni; minthogy azonban ezt az utóbbi fegyvert ő maga átallá használni: tehát az ilyesekre is — mint az aug. 30-kán Pálífy megbízásából Érsek-Újvárbá írt rútv, hazug és rágalmazó levélből láttuk — készségesen ajánlkozó *Ocskay Lászlót* alkalmazta, Pálífy példájára. Ocskay ennek folytán egy csábító és fenyegető, de mindenekfölött hazudozó német levelet írt nov. 20-kán Bicséről (a hol az uradalmat zsaroló) a lietavai parancsnoknak Pöcklnek, «Hochgeehrter Herr Commendant!» megszólítással. Először mindjárt egy nagy hazugsággal kezdi:

«*Vág-Besztercze várának kézhez vétele után* (jól tudjuk pedig Babócsay nov. 26-iki leveléből, hogy e vár még ekkor is, tehát hat nappal Ocskay levelének kelte után, kurucz kézben volt!) *visszatérvén*² parancsot veszek Önt tüstént felszólítani, hogy a már útban lévő faltörő-ágyúk és bombák³ megérkezését ne várja be,» hanem gondolja meg magát, és mivel segítséget úgy sem várhat: «tehát ne késsék elfogadni az általam ezennel a generálisság nevében följánlott császári kegyelmet, méltányos és észszerű föladási szerződés biztosításával,⁴ olyképen, hogy, ha ismét be kíván lépni császár ő Fel-

1 *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20. Ottlykhoz szóló levele. (*Eredeti az Orsz. Levéltárban.*)

2. «Nach meiner Zurückkunft undt Übernahme des Schlozes Biestritz an der Waag,» stb.

3 «Die schon unterwegs schwere Geschütz und Bomben,» stb.

4 «Als wirdt hiemit im Nahmen der Generalität dem Herrn Commendanten die Kayserlich Gnade angetragen, mit Versicherung, eines billigen und raisonnablen Accord einzugehen,» stb.

sége szolgálatába: mostani tiszti rangját itt is megtarthatja, melyben továbbra is alkalmaztatni fog.» A mivel annál inkább siessen, mint-hogy tudva lehet már Ön előtt is, «hogy Hochperg tábornok bombákkal és nehéz-ágyúkkal Lednicze vára alá szállá, honnét is most értesülök *ezen várnak is?nár tnegadatásáról.*» Tehát a hazugsággal kezdett levél szintoly hazugsággal végződik!

Választ várván, maradok, — stb. Ladislaus Ocskay.

Ranggal, szolgálattal, jó capitulatióval való édesgetés; bombákkal, falrontó ágyúkkal, Hochperggel való fenyegetés; Besztercze és Lednicze föladásáról szóló hazudozás, — mind nem használt semmit. A derék német parancsnok elég jellemzilárdsággal bírt a hitiszeggett magyarral szemben az egészet visszautasítani; sőt azonnal s csak röviden azt felelé reá, hogy eszében sincs Lietava várát föladni: mert először is, még igen kevés ellenséget látott; másodszor elegendő löpora, ónja s élelmiszere van; és harmadszor, el van határozva harcsoaival együtt utolsó csepp vérig védeni magát.-

Ez a férfias válasz elég lehetett volna Ocskaynak, — és még sem volt elég. Másnap, nov. 21-kén megint írt, most már Zsolnáról Pöckl Jánosnak, felelvén: «Monsieur! Hogy mennyi lö- és élelmiszere van Lietavában, azt igen jól tudom, mert hisz e várat én szereltem volt föl.³ Minthogy azonban más, Lietavánál jóval erősebb hegyi várak, ú. m. Budatin, Biese, *Vág-Besztercze és Lednicze* (ismétli hazugságát,) már kaput tártak, — hajoljon meg Ön is! Mert kéznél vannak a kívántató ostromló eszközök, melyek ha a vár alá vitetvén a vívás megkezdetik, kérdés: *ha fogtiak-é az úrral majd akkor is még capitulatióra lépni?* miután segítségre nem lehet reménye.»

1 «Zudeme, Ihme auch schon bekannt ist, dass der General Hochberg mit Bomtnen und Stucken vor das Schlosz Letnietze géniekét, *undt gleich vernehme, dass sich solches ergeben habe.*»

2 welches (t. i. hogy Lietavát föladja) ich aber keinesweges gesinnet sey oder werde die Festung zu übergeben; denn, zum ersten habe ich gar wenig Feindt gesehen; zum andern, habe ich Pulwer undt Bley undt Essen undt Trincken genug; zum dritten, bin ich resoliert mit meiner commandierten Mannschaft mich zu wahren bis auf den letzten Bluts-Tropfen.» (Mikor nejt odavitte volt.)

3 «Welches mir zwar wohl bewust ist: *weilen ich selber darein habe helfen verproviantiere11.*»

Ennek előrebocsátása után Ocskay elkezd más húrokat pengetni, kibúvik belőle az áruló: bizalmaskodni, csábítani akar, *hogy egy becsületes katonát magához hasonló hitszegővé tegessen.* «En azonban azt gondolom — folytatja, — *hogy ha mi ketten kéz alatt egyetérténénk és leveleznénk, ez az úrnak bizonyára nagy becsületet fogna szerezni.»** Itt aztán jó egy csodálatos passus, mely mivel némi megbánást láttatik színlelni, a mi azonban az Ocskay által elérni kívánt s az utómondatban is hangsúlyozott céllal kapcsolatban alig érthető, szükségesnek tartjuk az egészet szőrül szóra az eredeti szerint idézni:

«Hätte ich sambt der Túróczy undt anderen, unsere Aufnehmens gespühret: versichere, wir hätten uns nicht darzu resolviert; dahero glaube, dass der Herr diese meine gegen ihme gehaltene Affection nicht miszbrauchen wirdt, sondern vielmehr zur Ernährung eigener Ehre, und Ihro Kayserl. Majestät gegen ihme erwiesene Genaden, sich darzu bequemen, undt resolvieren wirdt solches Schloz ausräumen undt übergeben. Erwarte die Resolution.»

Miként szolgálhat a mondat előrsze rábeszélő indokolásúl, az utórészben kifejezett kívánsága teljesítésének eléréséhez? Alig magyarázható; hacsak olyképen nem, hogy az előmondatban homályosan érintett megbánási érzet bizalmas közlésével az elérni óhajtott cél, t. i. a várfeladás tekintetéből, annálinkább maga iránti bizalomra indíthassa s titkos érintkezésre bírhatta a parancsnokot. Az utóiratban e titkos érintkezés szükségessége megint élénken hangsúlyoztatik:

«P, S. Der Herr darf nur unter der Handt zu wissen thun; ich begehre nicht, dasz derselbe jetzt gleich ordentlich soll übergeben: sondern mit mir correspondierend sein, alsdann, wann ich hinkäme, würde zu guttem Endt geruht (?) werden.»

Mennyi csábítás, mennyi aljas ravaszság, és a becsületértetből való mily nagyfokú kivetkőzés rejlik ezen levélben, a t. olvasó ítélje meg. Azonban a mélyen süllyedt ember ez újabb kísérletével

* «Aber, wie ich vermeine, wann wir zwey unter der Handt einer den andern verstehen und correspondieren: versichere, dasz dem Herrn zu einer grossen Ehre fallen wirdt.»

sem érhetett el semmit. A becsületes Pöckl igen röviden és katonásan csak ennyit válaszolt neki:

Mai levelét vévén, belőle mindent megértettem. «Dasz ich soll die Festung übergeben: ist kein andere Resolution bey mir vorhanden, alsz wie derselbe in den Brief vom 20. dito lesen wirdt, dann mein Bravheit lässt es nicht zu; und zum andern, sollte ich ja keinen Succurs zu hoffen haben: so will ich ihnen erweisen, dasz ich ein Soldat bin und mich wehren werde bis auf den letzten Blutstropfen. — Litava, den 21. 9-bris 1708. Johann Jacob Pöckl, Commendant.»¹

Tehát a titkos egyetértést s érintkezést kívánó fölhívásra a derék parancsnok megvető hallgatással felel, vagy legfőlebb azon hivatkozással, hogy ő *becsületes* (meine Bravheit) és *katona*. Valóban a legszebb, legcsattanósabb felelet! Egyúttal Ocskaynak hozzáintézett két rendbeli csábító levelét eredetiben, és azokra adott válaszainak mását, rendíthetlen hűsége jeléül megküldötte Bercsényinek.²

A szegény hű ember kísértésének mindazáltal még ezek után sem hagytak békét. Mivelhogy sem fenyegetés, sem ígélet, csábítás, sem koholt hírekkel való rettentés semmi sikerre nem vitt: Ebergényi az *arany hatalmát*, a megvesztegetést is megkísérlé. De a becsületes főtiszt ennek is ellentállt, s a dolgot följelenté mint közvetlen parancsnokának, Babócsaynak.³

Ekként Lietava és Óvár tovább is, még jó sokáig ellentállának, — sőt a kuruczok Rózsahegy felől Trencsénybe be-beszáguldozó portyázóinak sikerült e várakba koronként némi élelmi és fölfrissítő szereket is, löporral, önnal stb. beszállítani. Hanem, a vármegye távolabbi, nyugati részeiben fekvő ledniczei és vág-beszterczei várak kénytelenek voltak Hochperg tábornok alájok vontatott ostromlövegeinek elvégre meghódolni, *deczember első napjaiban*; legalább

¹ A fentebbi három levéllel egy ívre írott *egykorú másolat*, gyűjteményemben.

² Az idézett egykorú másolat, Bercsényi hadi cancelláriáján vétetett az eredetiekről.

³ *Babócsay Ferencz* említi Rózsahegről nov. 26-kán Bercsényihez írott levele végén: «Letavai commendantot már aranyoztii is kezdettek vala, de semmit sem tehettek neki.» (*Orsz. Levéltár.*)

Czelder Orbán dandárnoknak Rózsahegyről decz. 1-kéről Babócsayhoz Liptó-Szent-Miklósra írott tudósításában már csak Lietava és Óvár említettnek, mint még fennálló magyar várak. E tudósítás, mely a trencsényi akkori állapotokra érdekes világot vet, főbb pontjaiban így szól:

«Épen ezen órában az Túrócz vármegyébe kiküldött portám visszatérvén, négy labancz rabot hozott, melyeket is ezen katonák által általküldöttem az úrhoz. A mellett azt is hozta híruí, hogy az elmúlt napokban Zsolnán vármegye gyűlését tartatván Ebergényi maga jelenlétében: *öt esztendőre hátramaradott portiókat praetendál rajtok*, oly szorosán, hogy ha gyermekeiket is eladniok kell, — csak ki kell annak telni!¹

^{r#}En ismét *újonnan fris portát mind Trencsén-vármegyébe és mind Túróczba expediáltam*; mihielyt visszatér és valami újságot hoz, az urat tudósítani el nem múlatom. Lietavai és óvári commendants uraimék ekkoráig *frisen tartják magokat*, kiknek is mai nap holmi provisiót pálinkából, vajbúí, borondzábúl (gyúrt sajt), nemkülönbén port és ólmot beküldtem; noha azt is írják, hogy borbúí valami gazdálkodást tegyünk, mivel pedig itt igen szűk a bor: nem ártana, ha az úr egynehány hordócskát leküldene, — hogy *annál jobb kedvök lehessen*.

Talán ezen, Rózsahegyről decz. 7-kén megindúlt és minthogy két vár számára is élelmi s lőszereket szállító: tehát szükségkép nagyobb létszámú porta lehetett az, mely — bizonyára a merész Paur Ferencz vagy Elek Zsiga vezérlete alatt — az eleségnek beszállítása után a császáriak hadvonalai közt a zsolnai németekből jól lecsapdozva, áttört, és egész Ledniczén alól bekalandozván, decz. 10-ike táján, a morvaiak nagy rémületére, a hrozinkói határszorosban kibontott zászlókkal mutatta magát.³

1 V. ö. *Bogády Andrásnak* Ledniczéről nov. 20-kán kelt és ugyanezt állító levelével, s *br. Berényi Ferencznek* a császáriak zsarolásairól 1708. december havában tett naplófoljegyzeivel.

2 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

3 A *br. Berényi-naplóban* olvassuk decz. 17-ike alatt: «Olyan hír van, hogy az bányavárosokon lévö' németekben és az zsolnai praesidiariusokban lecsapkodtak. Az hrozinkói völgyön megint zászlósán voltak circa 10. praesentis az kuruczok.»

Ugyané napokban a bányavárosokon fekvő németek ellen is kissé erősebb mozgalom kezdődött. Bercsényi ezt már régóta előkészítő; nevezetesen még nov. 18-kán meghagyá a Breznóbányára vivő polonkai szoroson Murány felől őrt álló br. Andrassy Pálnak: hogy, ha a németnek, mint hírlelik, Liptó felé való szándékát venné észre, tehát «irrupáljon Besztercze felé; és Bottyánnak megírtam: ha Andrassy tudósítja, mihelyt Ebeczky mostani (Nyitra felé tett) portáját megjárja, — gyűjjön fel (Érsek-Újvártól) egész haddal, s irrupáljanak Selmecknek elsőben is; mert, ha valahogy Pálffy Liptóba bécsúszhat, — Lőcse tartja meg csak.»¹

Bercsényi ezen intézkedéseit a sáros-pataki gyűlésre mentében, már a távol Zemplén-vármegyei Medgyaszón adta ki; míg tehát Andrassy az ő levelét vehette, s ez viszont a németek fenyegető mozgalmi felől (ú. m. Pálffynak Túróczból s Körmöcztől alájöve tele és Breznóbányának nov. 25-iki elfoglaltatása) Bottyánt tudósítá; és míg végre e tábornok Andrassynak értesítése nyomán Érsek-újvárból alá jöhetett, — mind erre idő kívántaték. Úgy, hogy mire Bottyán, Újvárbán Ocskay Sándor, Beleznay és Iváncsayval a kiportyázásokra 500 válogatott huszárt, Nagy-Sarlón Ebeczky Ádámmal a közlekedés fenntartására százat, s az Esztergom felé vígyázásra Bény körüi két századot hátrahagyva, — még fönmaradt 900 lovasával³ (Balogh Istváné egy részével, Somogyi és Zsámbokyéival) a bányavárosok körüli vezénylet átvételére az ottani hadak közé, nevezetesen Gács-várába leérkezett, — december 6-ika volt.⁴

A kuruczok hadvonala ekkor mindenütt a bányavárosok alatt, a Garamtól, nevezetesen a Szathmáry Miklós által vezényelt gr. Csákyezred szálló-helyétől Nemes-Oroszitól, Szöllőstől kezdve, Báthon, Szebellében, Szenográdon, Turopolyán át Dívényig húzódott; Bottyán főhadiszállása pedig a tartalék-csapatokkal — ú. m. decz. elején a Zsámboky Nagy István alatti Eszterházy-ezerrel és pár század Boty-

1 *Archív. Rákócz.* VI. 176. 1.

2 *Bottyán* levele Gácsról, decz. 7-kén Bercsényihez, (*Eredetije gyűjteményben.*)

3 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. 719. 1.

4 *Bottyánjak* imént idézett levele. — Bercsényi ugyan már nov. 13-kán Losoncziúl előre tudata e tábornokkal, hogy az Ipoly-Garam-Vágvidéki vezényletet ő reá fogja bízni.

tyán-huszárral — Szécsény városában vala. Somogyit és Baloghot egyelőre pihenő-szállásokra bocsátá. Báthban, a szállósi fiók-állomással Gundelfinger Dániel, Szebellében Kókay Márton, Szenográdon, Szuhány fiók-állomással Vajda András lovas-, végre Díványén s a fűrési szorosban Csajághy János gyalog-ezere és a volt Bezerédy-féle lovas-ezred (Horváth István alatt) vala elhelyezve, folytonos vígyázással, portyázással be Zólyomba a bányavárosok alá — melyektől minden élelmi és fűtő-szer bevitelét elzárni igyekeztek, — szakadatlan összeköttetésben egymással. Ebeczky István ezere pedig a Garam-melleyéki helységeken tanyázott.

Bottyán már decz. 7-iki levelében írja, hogy rendeletet adott Kókay és Vajdának, a Beszterczéről Selmezcze szállítandó borok kísérése végett Zólyomba ment császáriak megtámadására, — s ez alkalommal történhetett az, mit a Berényi-napló decz. 17-iki idézett jegyzetében említ; továbbá Andrassy Pál decz. 6-iki levelében Csajághynak a beszterczei németen ekkor megejtett szerencsés hadműveletéről,¹ a «Theatrum Europaeum» pedig mindjárt a trencsenyi sziklavárak meghódításának előadása után arról emlékezik, hogy a kuruczok Beszterczebánya és Selmezc körüi sűrűen mutatkoztak, sőt az utóbbi helyet a windschacht sánczoknál hevesen megtámadták.²

E fenyegető csapdozások bírhatták arra Heister cs. főparancsnokot, hogy Pozsonyból, — hová a labancz főurak értekezletére jöve alá decz. 13-kán Bécsből, s a császárnak behódított vármegyékre irtóztató hadi adót vetett,⁵ — kornvadozó létére s a kemény

1 L. *Andrassy* ezeu, Bercsényihez írott levelének eredetijét az *Orss. Levéltárban* Budapesten.

2 «Dargegen liessen sich die Rebellen bey Chemnitz und Neusohl stark sehen, setzten auch an dér erstgedachten Orte, bey dem so genanten Windschacht heftig an.» — Hasonlókép ír *Kolinovics* is, 726. 1. És a *Berényi-napló* is említi decz. 15-kén: «Az bányavárosokon hogy nem igen jól vannak.» (V. ö. decz. 17-iki jegyzetét.)

3 L. a *Berényi-napló* decz. 13—18-iki főljegyzéseit; pl. Nyitra-vármegyére 15 ezer portió (tehát egy-egy portára 185 portió) esett «az commendérozottakon és recruttákon kívül.» Pedig ezen megye területéből a kurucz kézben lévő Érsek-Újvárt és vidékét is le kelle még számítani. Ki is fakad keservesen a császárpárti főúr: «Heister legyütt. Az kit az előtt nagy erővel is az egész német nemzet végben nem vihetett, — az már végben ment. *Boldog Isten, ne hagyj el betinünköt!*» Azután megemlíti, hogy

téli idő daczára is, személyesen induljon segédcsapatokkal a bánya-városokba.¹

Azonban, a végzetteljes 1708-ik év befejezése előtt még vissza kell Trencsény-vármegyébe pillantanunk. Itt, miután Lietava várával a császáriak Ocskaynak minden mesterkedései mellett sem boldogulhattak:² Ebergényi elvégre is kénytelen lőn nagy-messziről, Trencsény- vagy Bajmócz-varából néhány bomba-mozsarat és nagyobb ágyút odavonszoltatni s az ódon erődöt rendes vívás alá fogatni. Lietava régi védművei nehéz-ágyúknak, természetesen, ellent nem állhatták; s így történt — a részleteket nem ismerjük, — hogy a derék Pöckl János decz. 21 vagy 22-kén a cs. altábornagynak, bizonyára kétségbeesett védelem után, foglyává lőn.

Erre Ebergényi azonnal a kuruczok trencsényi utolsó fészkére: a báró Pongráczoknak Lietavához hasonló óságos családi várára, a Vag-parti sziklán meredező Óvárra vetette szemét. E hely már nov. közepe óta körüi volt zárolva, de azért a megadásról hallani sem akart. Ebergényi decz. 22-kén esti 7 órakor Zsolnáról «utolsó», igen catheticus fölhívást intéz Bálint János óvári parancsnokhoz:

«En hivatalom ellen Kglmednek már jelenttem: adná föl Óvárát, tudván, se fizetése, se segítsége nem érkezhetik, s *ollyan gaz várért* nem is méltó küldeni; de mindeddig Kglmed hímezhámozza a dolgot. Azért rövideden írom Kglmednek: holnap 12 órára, ú. m. vasárnap, 23. hujus, egyáltalán fogva írja meg délre akaratját s szándékát: földadja-é? nem-é? Ha azt írja, hogy földadja, — tehát tudom én is az emberséget; ha pedig írja, hogy nem

a «rendek» a hadi adó ügyében több napon át «nagy kiáltással» gyülesezvén Heister jelenlétében, miután vele semmire sem boldogulhattak: elvégre is könyörgésre fogták a dolgot, s a 80 egynéhány ezer portió kivetését egészen Heisterre bízták nagy sóhajtással.

¹ A gyülekezés 18-kán végződött; Heister 19-kén már indulni akara: de «kornyadozása miatt» csak 20-kán d. u. mehetett el.

² Úgy látszik, Lietava szorongatására vonatkozik Ebergényi égjük labancz tisztének *Podhorszky Istvánnak* tbkához Podhoránj'ról (Podhorje, Lietava alatt) 1708. decz. 14-kén intézett e tudósítása is: «Én mai napon virradtakor jó formán megállottam volt az lest várbelieknek, de aligha parasztemberek el nem árultak engem, mivel az hajdúság ki nem gyűtt a várbúi, csak az ágyúkból az elrendelt szekerekhez egy-nihányszor lűtt.» {*Eredeti*, a gr. Csákyak archívumában Szepes-Mindszentén.)

akarja, — tehát én is tudom akkor, mit köll cselekednem! Mert én tovább nem várok; mivel *Littava várát is megvettem*.¹ abban bizonyos lehet, ott nem szenvedem, s hacsak holnap délig bizonyos válaszom nem gyün, — azután se nemesember, se hajdú, se Kglmed, se egy szóval senki capitulatiohoz ne bízzék, mert én tudom, mit érdemlenek az ilyen ok nélkül való nyakas emberek,» stb.²

Bálint János ezen fenyegető levélre sem ijedt meg, hanem elküldé azt eredetiben Czelder Orbán útján Bercsényinek. Döntő segélyt azonban csakugyan nem kaphatott; és így, miután Ebergényi a sziklafészket lövetni kezdte, — kénytelen lón vagy egy heti vitézi védelem után, december végnapjaiban feladási szerződésre lépni. S a cs. altábornagy, nagyhangú levele daczára, mégis csak capitulált vele; milyen föltételekkel? — nem ismerjük.³

Ekként a trencsényi öt kis vár megvétele az Ebergényi, Hochperg, Morelli, Ocskay, Ebermont és Thúróczy parancsnoksága alatti császári haderőknek mégis *másfél hónapi* munkájokba került.

Az év végéhez jutván, még csak azt említjük meg, hogy december 10—12-ike táján több oldalról azon hírt vitték Érsek-Ujvárbá: *Ocskay László egy esteli lakoma után hirtelenül meghalt, — mérget keverték italába a németek*. Mire az egyeneslelkű öreg Berthóty jellemzőleg megjegyzi, hogy *az ki ördögnek szolgál: kínnal fizetnek neki*.⁴ Továbbá december közepe táján olyan hír

1 Hogy ezt Bálint elhagyje: Ebergényi foglyával Pöckl-lel is íratott Littava megvételét igazoló levelet neki. (Melléklet, leveléhez.)

2 *Br. Ebergényi László* s. k. aláírásával s czímeres gyűrűpecsétével bíró eredeti levél, az Orsz. Levéltár Bercsényi-féle actái között. U. o. még egy ily levél is van, mely Háczay Jánosnak szól ugyancsak Óvárba, hasonló tartalommal s dátummal.

3 *Gerhárt György* kormánytanácsos írja Lőcséről 1708. dec. 12-kén Bercsényinek: «. . . Másfelől nem szintén jó hír érkezett; mert Ebergényi megijesztvén (ostrom-ágúkkal) az letavai commendantot, az várat megvette, és talám már Óvárat is víjja, vagyis megvette. (Eredeti, ugyanott.) V. ö. *Sréter János* tüzérdandárnok Eperjesről 1709. jan. 10-kén Rákóczihoz írott levelét: «Az minemő váraink voltának Trencsénvármegyében, ú. m. Lednicze, Besztercze, Budatin, Letava és Óvár, — már egészen az ellenség kezibe estenek.» (Eredeti, gyűjteményemben.)

4 *Berthóty István*, Érsek-Ujvárból 1708. decz. 12-kén Bercsényinek: «Már két belyűnven is hozták Ocskay László halálát; estve jóllakott, — reggel halva találták; gondolom, hogy innia adtak. Az ki ördögnek szolgál, kínnal fizetnek neki.» (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

is futamodék, hogy Ocskay és Thúróczy pribékjeinek, (mivel itthon nem sok hasznukat vehették, és inkább fogytak, a helyett hogy szaporodnának), föl kellett menni a francia ellen, Németországba.¹ Ilyesmire azonban magyarországi — akár magyar, akár tót születésű — hadnák, nem sok kedve volt. A hír hatása tehát mindjárt mutatkozik, mint a Berényi-napló följegyzi: « *Ocskay katonái szöknek.*» S ismét; «Johannes együtt meg Verbóru; olyan hír van ott, hogy *Ocskay katonái közül alig maradott meg valamely, — mind visszaszöktek az kuruczokhoz.*» ~ A mi ha nem volt is betűszerint igaz: mégis közel járt a valóhoz.

És most, az Ocskay László életében oly nagy változást előidézett 1708-ik esztendőől végbúcsút vévén, lássuk vázlatos történetét a következő 1709-ik évnek, mely hőszünkre nézve, pár napot hozzátold va, az *utolsó* va.

¹ E hír a kuruczokhoz, természetesen, csak később juthatott el. *Babócsay Ferencz* 1708. decz. 26-káról újságolja Lócséről Beresényinek: «Ocskaynak, halljuk, Thúróczyval hadastúl Bécs felé kellett menni.» (*Archív. Rákócz. VI. 181. 1.*)

² Az 1708. decz. 19-iki és 1709. jan. 4-iki naplójegyzetekben.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására — A kuruczok hadműködései és terve; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Károlyi Sándor főrendeltestik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tábornokokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvái és lipta sánczeit; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a retentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálifynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szóróinak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar herceg, a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja.

Heister, midőn 1708. decz. 20-kán Pozsonyból kiindult, a vén Koháry s a fiatal, erélyes br. Tollet tábornokokat vivé magával, a Csallóközben megpihent dán ezredekkel és a mátyusföldi elsánczolt hadállomásokon fekvő csapatok egy részével.¹ De, hogy mind a bányavárosoknak az eddigi, nagyon szorongatott helyzetnél szabadabb lélekzést szerezhessen, mind pedig — miként terve vala — Árva és Liptó felé támadólag léphessen föl: még ennél is nagyobb segéderekre volt szüksége. Tavarnokra érvén tehát, rendeletet ada az e várkastélyban szállásoló Steinville altábornagynak, hogy a vezényletet a Nyitravölgyi hadvonalon Hartleben tbkra ruházva, maga az itt tanyázott csapatok részével, ágyúkkal s gyalogsággal, csatlakozzék hozzá.² Így azután 5—6000 emberrel indulhatott tovább a bányav-

1 *Bercsényi* írja Munkácsról 1709. jan. n-kéről Károlyi Sándornak; «Tegnap gyütt az híre, hogy Haister általhozván ismét az dánusokat is az Dunán, s az Vágón túl melléjek szedvén az postirungokat, általgyütt az Vágón; négy felől kicsapva megnyargalák Újvár környékét, az ágyúk alatt jól megellenkezének, és az bányavárosoknak mene Haister.» (*Thaly*: «Rákóczi Tár» II. 337. 1.) *Csetmeky Jihios*, Csetnekről, jan. 10-kéről hasonlót újságol br. Klobusiczky Ferencz közjövdelmi tanácsi elnöknek, Babócsay Ferencz levele után, hogy. t. i. «a mely dániai militia volt Érsek-Újvárnál in obsidione, (Heister) onnét revocálta, és hogy (az) most gyütt volna Haisterrel s Pálffyval bányavárosokra.» (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban*.)

2 A *Berényi-naplóban* olvassuk decz. 3S-ika alatt, — midőn egyszersmind a fegyverszünet ügyében fáradozó b. Tolvay Gábornak Heister által Tavamokon lett

városok felé Bajmócznak, hová Pálffy még Pozsonybul előreküldött futár által hadi tanácsra hívatta vala; mire nézve a bán Selmeczbányáról csekély kísérettel még decz. 19-kén megindula Körmöczre, és onnét a hegyen át Privigyére, Bajmóczra sietett, hogy a főparancsnokot és tábornoktársait családi várában vendégekül láthassa.¹

Mialatt a tábornokok Bajmóczon értekezletet tartanának: azonban Luzsinszkyknak, Bokrosnak, vagy a Réthey-huszároknak, szóval a Rózsahegy és Kralován táján állomásozó és Túróczba, Trencsénybe beszáguldozó lovasságnak egyik csapatától, — mely talán az ostromlott Óvár segélyére mene, — Ocskay pribékjein némi csorba esék. Pozsonyban legalább, december 30-kán erősen járta ez a hír.¹

Nem tudni, váljon Heistert Pálffy bekíséré-e a bányavárosokra, legalább Körmöczig, és aztán innét, avagy — a mi hihetőbb — egyenesen Bajmócztól indula meg új feladata teljesítésére Zsolnához? Az azonban bizonyos, hogy miután a főparancsnok a bánnak a bányavárosokon az ő távollétében tett intézkedéseiről tüzetes tudomást nyert, — azokat, Pálffy nem kis bosszúságára, fenekestől felforgatta, magát pedig a bánt 2000 emberrel oly utasítással indítá Trencsénybe, hogy Ebergényit, Ocskayt, Thúróczyt is maga mellé vévén, igyekezzék Árvából és Liptóból a kuruczokat, három felől intézendő combinált támadással kiszorítani, és Árva várát elfoglalni. Az egyik támadás Terhovától Zazrivának Árvába, a másik a Nagy-Fátrán át Túróczból Gombásnak, Rózsahegynek Liptóba, s a harmadik, — melyet ugyanazon napon Zólyom felől Heister vala végrehajtandó, — a szuchai vagy sztarahorai szoroson, vagyis a Sturecz-hegyen át szintén Liptóba, Czelder Orbán ellen volt megkísérlendő, és pedig minden oldalról nagy óvatossággal s előkészülettel. Úgymint, mind a három hadoszlop a hegyek minden zege-zugát ismerő jó kalaúzokat és sok száz fejszés és hólapátos parasztot volt magával magával viendő, a fogadtatása is említi étik, — hogy «*Steinville* feles commendérozottal megy az bányavárosok felé, és ágyúkat is viszen magával.»

1 *Vajda András* jelenti Szenográdról 1708. decz. 19-kéről Bottyán tbknak: «Az portásaim azt referálják, hogy Pálffy János valami ötvened magával Körmöcz felé ment; onnét hová divertál? Nem tudhatom.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

2 A *Berényi-napló* 1708. decz. 30-iki bejegyzése: «Ma olyan hír is volt, hogy Ocskayn és az emberein valami esett, és talám az bányavárosok táján is.»

végből, hogy míg a hadak egy része a szorosok sánczait védő magyarok ellen fog tüntetőleg támadni: addig a másik rész, a kalaúzk útmutatása mellett, s a fejszés és hólapátoló pórok segélyével az erdőkön titkos ösvényeken áthatolva, a védőket megkerülje s hátban fenyegetse, visszavonulási útjokat Rózsahegy felé elvágni törekedvén. Egyszersmind — hihetően Pálffy, Ebergényi és Ocskay által — e terv elősegítésére vagy legalább nem gátolására, ifj. br. Révay Mihály, Eszterházy Antal alezredese, sőt állítólag a Túróczból kiszorult és Rózsahegy táját ellepert nemesség, valamint Árva- és Liptómegyék tisztikara s nemességének nagy része is előre meg vala már nyerve.¹

Annyi bizonyos, hogy a németek e Liptó ellen s onnét a Szepesség felé irányzott hadi próbájának híre oly gyorsan elterjedt, hogy a kuruczok azt már decz. végén vagy jan. első napjaiban megtudták;¹ bizonyos továbbá, hogy Révay 80 dragonyosával s a túróczyi menekült nemességgel, nemkülönben az árvái és liptai alispánok is megyéiknek majdnem egész nemességével a betörő Pálffyhoz csatlakozván, labanczokká lőnek; következőleg épen nem valószínűtlen azon állítás, hogy a német oda már «*készre ment*».³

Míg azonban Pálffy és Ebergényi az árva-liptai hódításokat és szepesi lármát készítették elő, Heister pedig azalatt a bányavárosoktól délnek fekvő kurucz hadállások fenyegetése által igyekezék a conföderált magyarok vezéreinek figyelmét arra vonni: addig Rákóczi és Bercsényi sem voltak tétlenek, hogy a cs. fővezért a bányavárosok környékéről s a Liptó felé terjeszkedéstől visszavonulni kény-

¹ L. Babócsay Ferencz alább idézendő levelét.

² *Bottyáni* 1709. január 2-kán válaszolja Bercsényinek: «Mint emlékezik levelében Exciád, hogy csaknem közhírül hállatik (az ellenségnek) Szepesség felé szándékoskodása,— nagyon tarthatunk is attúl,» stb. (Eredeti levél, gyűjteményben.) V. ö. a *Rákóczi* január 3-iki, Károlyihoz szóló leveléből vett idézetet. (Thaly: «Bottyán élete,» 323. l.)

³ *Br. Révay Mihályt* ipa, a vén gaz *Okolicsányi Pál* már húzamosabb idő óta csábítgatta a császáriak pártjára, mint ez kiderül *Prileszky Pálnak* Vazseczről 1708. nov. 14-kén br. Klobusiczky Ferenczhez írott leveléből: «Útban lévén Ottlik uramhoz, itt szembe akadtam Okolicsányi Mihály urammal; ő Kglme mutatta leveleit Justh Ferencz uramnak, kit írt Blatniczárúl Okolicsányi Pál uramnak Szklabinára, hogy német generális urak odaérkeztek és hogy Platthy -uramhoz Szklabinára mennek. Azon levelet Okolicsányi Pál uram megküldte veji?iek Révay Mihály uramnak.» (Ered. az Orsz. levéltárban.)

szerítsék, illetőleg visszatartsák. E czélra igen hasznosnak látszék i. egy dunántúli erős diversió Bécs tájára, s 2. a bányavárosok gyöngébbjeinek, mint pl. Selmecknek, de különösen a Nyitra-völgyi, most Steinville kivonulása óta igen megritkult helyőrségű apróbb várkastélyoknak gyalogsággal való megtámadása, mit kivált Bottyán szakadatlanúl sürgetett.

A mi az elsőt illeti, gr. Eszterházy Antal, mihelyt Rákóczi rendeletét vévé, hadtestével azonnal a császáriak Fertő-melléki, ballai sánczaira ütött, azokat száznál több gyalog német és vagy 70 Savoyai Eugen-dragonos leölése után ostrommal megvívta; s azzal a szorongatott Soprony alól Béri Balogh Ádámot 3000 lovassal átküldé a Lajtán. E vitéz dandárnok jan. 3-kán becsapott Ausztriába, hol nagy riadást tón, s majd Bécsig fölhatolva, a császár testőreiből is foglyokat ejt vala, és több helységet fölégetvén, kirabolgatván, gazdag zsákmánnyal téré meg.* Azonban Eszterházy hadműködésének további ily erélyes folytatását a ravasz bécsi udvar, br. Tolvay Gábor és Cusani tábornok útján, a fegyverszüneti színlett alkudozások által bír — legalább egy időre — meglankasztani.

A másodikra, ú. m. Bottyánnak a fejedelemtől is helyeselt terveire nézve megjegyzendő, hogy ez az öreg, tapasztalt tábornok, mihelyt Érsek-Újvárból leérkezvén, a bányavárosok körüli parancsnokságot átvevé s a vezényletére bízott hadakat és hadállások természetét, terepét (terrine) megvizsgálá: tüstént belátta, hogy *lovas-sággal* itt, a hegyes-völgyes, szorúlatos, elsánczolt helyeken, körülbástyázott városok ellen — az egy körülzárólva tartáson és az élelmiszerek bevitelének akadályozásán kívül — az ellenségnek érzékeny kárt tenni lehetetlen; gyalogja pedig, Csajághynak a divényi szoroson őrt álló néhány száz hajdújánál több épen nem vala. Azt tervezé tehát, hogy Dunántúlról kellene legalább némi rövid időre egy-pár gyalog-ezredet általhozni, kiknek átszállítását a karvai réven, magára vállalta. Ily értelemben írja főhadiszállásáról Szécsényből már 1708. decz. 13-káról Rákóczinak:

«A német az Nyitra mentében lévő helységekben és kastélyok-

* *Bottyán élete*, u. o. — A *Berényi-napló* január 6. és 7-iki bejegyzései. — *Eszterházy A. tábori könyve*.

bán, nemkülönben az bányavárosokon, valamint bészállott, most is mindenütt helyben vagyon; de — az mint értem, — kezd szűkülni és halni, főképen az gyalogja, mert a szüntelen körülötte járó porták semmit bévinni nem engednek. Minémü lovakat néha nyernek portásaim, igen félhúsúak, — elhiszem, nincsen bő abrakja. Az nagy Istenért kérem Fölségedet: *az Dunántúl való földriil* (hol ekkor igen kevés ellenség volt) *két regiment gyalogot általhozatni méltóztassék*, Karvánál szépen általhordatom őket, — hiszem, egy holnap alatt vissza lehet küldeni megint, s azonkívül is túl marad még két regiment (t. i. gyalog). *Meglátja Dölséged, mily hasznos operatiót viszek vélek végben*; az aprólékos helyekben egyet-kettőt felvervén, mindgyárt megindul az bányákon levő német, és revocáltatik. Ha reánk felesednék: egy étszaka Újvár alá vinném az gyalogságot, szekerek közé vétetvén; ha szintén az lovassá utolérne is: gyalog közikbe szállanék, és semmítsem tartanék. Tudja Fölséged, ezen lovasággal semmi olyas derekas próbát nem lehet tenni, mert nem száll gyalog, *gyalogság nélkül pedig az városok körüi semmit végbe nem viszünk, mert szorosok az helyek*».*

A fejedelem igen távol: Munkácson, Bercsényi Unghvárott telt, — a rendelkezések tehát oly messze földről, kivált télvíz időn, nagyon lassan érkeztek. A tettvágyó Bottyán azonban buzgalmában nem szűnik meg a fejedelmet és a fővezért egymást érő leveleiben folyvást ostromolni. Decz. 15-kén ismét írja Rákóczinak: «Tovább is kérem Fölségedet: *ha akarunk hadakozni*, az dunántúli hadak közüi két regiment gyalogot méltóztassék általszállíttatni» Ugyanezen napon hasonlóképp ír Bercsényinek is, hozzá tévén, hogy az ellenség a bányavárosokon maholnap kikopik az élelmi szerekből, «mert sehonnan semmit bévinni nem engedek». Sürgös tehát a gyalogság érkezése, hogy a kiéhezettett németre fészkeiben rátámadni lehessen. Decz. 26-kán újból, immár lázas türelmetlenséggel sürgeti Rákóczit a vén oroszlán:

«Az Istenért kérem Fölségedet: valamely gyalogságot szeretetvén, méltóztassék mellém küldeni; *emberségemre s parolámra fogadom: oly nevezetes actust teszek, kit nem is reménlenénk*.»

* Eredeti levél, gyűjteményemben.

Bercsényinek pedig szemrehányólag írja: «Exciád minémű hajdúságnak jövetelével bízott, — még hírit sem hallom neki. Kérem Exciádat, az dunántúli gyalogságú méltóztassék általhozatni; bízom, Isten által megszégyenítjük a németet!»

Három nap múlva (decz. 29-kén) újra hasonlókép zaklatja Bercsényit gyalogságért; s az év utolsó napján már szinte gúnynyal veti oda neki: «Az ideküldött gyalogságot föld nyelte-é el? vagy ég? — nem tudom, hogy mind ennyi időtü fogvást nem érkezhettek».

Végre, január 2-ikán jelenti, hogy a Bercsényi leveleiben többszörösen említett gyalogság Szécsénybe bevonult. Ez azonban nem volt rendesen fölfegyverzett s begyakorlott had: hanem a Szent-Pétery Imre dandárnok és volt borsodi alispán buzgalmából e harcias szellemű vármegyében fölszedett s Nyárády András kapitánysága alatt hamarjában szervezett — *nemesi fölkelés*,* melyben hogy maga Szent-Pétery is mennyit bízott? mutatja decz. 31-kéről Losonczról Bottyánhoz intézett s ettől jan. 2-iki tudósításához eredetiben csatolt levele: «Tegnap ezen velem levő Borsod-vármegyei gyalog nemességet Nyárády András kapitány urammal megindítottam, kérvén Ngodat: *minthogy ez nem mezei had és szokatlan is az hadakozáshoz*, oly helyre alkalmaztassa, az hová méltónak ítéli, és patrociónálni nekik ne terheltelessék».

Bottyán a Heisternek Dobronviva felől való kicsapása által fenyegetett szenográdi hadállomásra küldé őket, Vajda András erősítésére. De nem vehette semmi hasznukat; mert a kegyetlen hideget tűrni nem akaró nemesség még Szenográsra sem ért, hanem az «útban, tisztei szeme láttára felzendült s egytül egyig elment, hazaszökött, okú adván, hogy őket csak új esztendőig insurgáltatták».

* E hadról írja *Szent-Pétery* 1708. decz. 29-kén Losonczról Bercsényinek: «Én mind ily rősz lábaimmal is feljöttem 560 gyaloggal és vagy 70 lovassal, még az ünnep első napjaiban ideérkezvén. Nyárády uram tegnap érkezett utánam. Generális Andrássy Pál uram még meg nem mustrálta, az meglévön, Nyárády uram kezéhez adom, és magam az lovasoknak egy részével megyek Heves vármegye felé, mivel még egy hajdút sem küldött vice-ispán uram; azokat megindítván, megyek az Tisza-melléki passusok meglátására. Alázatossan kérem Ngodat, ruhátalan lévén ezen (borsodi) nemesség: ha oly szükség nem lesz reájok, bocsáttassanak vissza, — ezek mindenkor készek, már 9 heti lesz, miolta fegyverben vannak, s mások otthon.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

A haragos tábornok utánok indíta egy lovas-századot, a mely őket Eger táján beérvén, vagy nyolczvanat közülök visszahajtott. Ezeket Bottyán Szécsényben tömlöczre hányatta, s január 16-án azt kérdi a fejedelemtől: mit csináljon velők? Egyszersmind úgy ezen, mint jan. 13-iki, Bercsényihez szóló levelében újra és újra sürgeti a dunántúli hadak jövetelét: «Exciádnak is eddig hírévé lehet, hogy az német Árva és Liptó vármegyékre terjedett, s talám Szepesbe is penetrált; nem is szűnik meg, hacsak dunántúli hadak segítségével nem revocáltatik, mert mi itt gyöngé erővel vagyunk, s *gyalogságunk nincs*. Kérem azért az Istenért is Exciádat: *dunántúli hadakból méltóztassék succursusra hozni*. Most az Duna befagyván, mindenütt folyvást jöhetnek; a nélkül is, túl ellenségük sehol, — ott csak hevernek, s mi itt lelkünket is majd kifojtjuk az sok fel s alá való szakadozásban. Most sok hasznot tehetünk innét, ha dunántúli had succurrál; máskint csak imígy-amúgy leszünk. *Csak serényen látnánk dolgunkhoz!*»¹

A hív és tettvágyó Bottyánnak főntebbi javaslati és lankadatan hévvel ismételt szorgalmazásai nagyszabású hadi tervet teremtettek meg Rákóczi agyában, mely terv az egész háborúra döntő befolyásúvá válhatik vala. De előbb meg kell említenünk, hogy a fejedelem Bottyán javaslatát a dunántúli gyalogság fele részének áthozatala iránt tökéletesen helyeslé s elfogadta, és pedig — szokása ellenére — mielőtt még arról Bercsényivel tanácskozott volna. Ugyanis 1709. jan. 5-kén válaszolja öreg tábornokának — meglehangú s kegyteljes levélben, — hogy ő mindenkép törekszik a gyalogság szaporításán, de a míg ez ténynyé válhatnék is: «a Duna általállván, *azonnal mégyen orderünk* Generális Gróf Eszterházy Antal úri atyánkfiára, *az Kegyelmed által kívánt gyalogságnak általjovetelirül*. »-

Bercsényit már csak e határozatának kelte után két nappal, január 7-kén utasítja a fejedelem: találjon módot benne, miként jöhessen által lehető legczélszerűbben és a dunántúliak kedvetlensége nélkül, a Bottyán által sürgetett gyalogság, különösen a Fodor László-

¹ Bottyánnak ez eredeti levelei gyűjteményemben vannak.

² *Válaszfoglalmasat*, Bottyán decz. 29-iki levele hátlapjára írva.

féle igen jó, reguláris hajdú-ezer, «melyre — megvallom — magam is látom, hogy szükségünk volna».¹ Majd megérlelvén azalatt nagy hadi tervét, «Bottyán relatióira nézve»: tíz nap múlva, jan. 17-kén kelt levelében indokolva előadja azt, és elrendeli, hogy Károlyi ránduljon fel a Tisza-mellékéről 5—6000 lovassal Érsek-Újvár tájára s a Bottyán által Nógrád- és Heves-vármegyékben összegyűjtött élést bevívén az erősségbe: egyesüljön a Dunántúlról a jégen a Csallóközbe teljes erővel átköltözendő gr. Eszterházy Antallal. Fodor László gyalog-ezredét be kellene helyezni Újvárba; s míg Bottyán a maga hadosztályával a Garam és Duna mellékein forogván, a budai és esztergomi németnek a bányavárosokon s Nyitra táján lévőekkel való érintkezését megakadályozná: addig az egymással egyesült Eszterházy-Károlyi hadtest a hadászatiilag oly fontos fekvésű Csallóköz megszállván, annak állandó bírhatását készítse elő, a gyalogsággal Komárom városa ostromlását kísérelje meg, s viszont a lovassággal a Vágontúltra tegyen excursiókat. Csallóköz elvesztése és Komárom fenyegetése Heistert okvetetlenül visszakényszerítené a bányavárosokból, melyek tehát ismét magyar birtokba kerülnének. Mire pedig ő a Csallóközhez érne: Eszterházy a lovas haddal könnyen átmehet ismét a Dunán, a jégnek felbomlása előtt.

Meghagyja tehát a fejedelem Bercsényinek, hogy mindezek iránt azonnal adja ki a rendeleteket a három, egy értelemmel működendő vezénylő-tábornoknak: *Károlyi, Eszterházy s Bottyánnak*.²

Bercsényi még ugyan jan. 17-kén kiadja, s Eszterházyal nagyobb biztosság okáért két felé is, ú. m. Bottyánnak ajánlva az átjuttatást, Karva felé, — továbbá Duna-Földvár és Simontornya felé elküldé a megparancsolt rendeleteket;³ mindazáltal Antal úrnak Horvát-

¹ *Archív. Rákócz.* n. 431. 1.

² L. *Rákóczi* 1709. január 17-iki levelét Bercsényihez. (*Archív. Rákócz.* II. 433-) és a jan. 25-iki Bottyánhoz. (1706—1709-iki leveles-könyve. Nemz. Múzeum.)

³ *Bercsényi* 1709. jan. 19-kéről Ungvárról Károlyinak. (*Rákóczi Tár.* II. 240. 1.) *Eszterházy* e vett parancsok következtében Szombathelyről 1709. febr. 6-kán rendeletet adta ki ezredeseinek, melyben a Károlyi és Bottyán hadtesteivel a Dunamelléken és a Vágontúl egyesülve teendő hadműveletek céljából, induló-készen lenni inti őket, s lelkesen buzdítja ezen együttes hadjáratra. Egyszersmind kárhoztatja némely tisztek csüggedezését, s *elretentő példálul* állítja eléjük *Ocskayt*, kit a «Nemes Confederatiótól elszakadott *hitetlen pártos*» czímmel illet. (L. *Bottyán élete*, 331—332. 1.)

országba való beütési s Károlynak Újvártól Dunántúlra átkelési kedvéről értesülvén: nem mulasztá el a fejedelemnek ez értelemben tenni javaslatot. De Rákóczi jan. 29-iki válaszában hadászati alapos okokkal ugyancsak kimutatta ezen eredetileg Eszterházytól eredeti javaslatnak hiábavalóságát, sőt veszedelmes voltát, s csodálkozték Bercsényin: *hogyan pártolhatott ily képtelenséget?* Ragaszkodott tehát a jan. 17-iki levelében elrendeltekhez, és sietteté Károlyi fölmenetelét.

Károlyi föl is ment, s Bottyántól segítettve, gazdag élésszállítványokkal egész az új termésig fölfrissíté Újvárt. Es ezzel itt lett volna az ideje Eszterházy általjövetelének, s a föntvázolt döntő befolyású hadi terv végrehajtásának. De a kuruczok fegyvereinek már, úgy látszik, a természet is ellenök esküdött. Január folytán oly irtóztató hóesések valának, a minőkre élő emberek alig emlékeztek. Még az érsek-újvári és csallóközi síkokat is több mint félőlnyi magasságban takarta a hó, úgy, hogy a nagynehezen törtetett keskeny csapásokat kivéve, egyebütt jární teljességgel lehetetlen volt. Ha a ló a csapásból kilépett: beledőlt a szügyig érő hóba. Ily időben elég nehéz földadat volt az élelemszállítványokat is Újvárba juttatni, — de azok mégis egy vonalban, a tört úton haladtak: hanem katonai evolúciókról, párhuzamos hadoszlopokban való nyomulásról, csatarendek, szárnyak kiterjesztéséről, szóval csapatmozgalmak és hadjáratok végrehajtásáról, a szörnyű havak elolvadásáig még csak álmodni sem lehetett. Eszterházy ennél fogva, noha készen volt minden órán indúlni, — az említett elemi akadály miatt át nem jöhet vala Dunántúlról; ~ s Károlyi is az ellenséges hadállomások felé nagyobb szágúldozásokat nem tétethetvén, — kénytelen volt a Garam s Ipoly közé visszatéríteni hadait, a hóolvadást bevárandó.

A kuruczok tehát a hónap: a németek ellenben a Duna és Garam jegének olvadásáért imádkoztak. Löffelholtz cs. tbk. száz forintot ígért jutalmául annak, ki a Garam jegének bomlása híret először megviszi neki.³ Es a kuruczok szerencsecsillaga már annyira lehatnyatlott, hogy az időjárás még ebben is a császáriaknak kedvezett.

1 *Archív. Rákócz.* II. 439. 1.

2 *Bottyán élete*, 341. 1.

5 U. o. 342. 1.

Február közepén ugyanis egyszerre meleg idők jövéen, a Duna és Garam jege még a nagy hó elenyészte *előtt* megrepedezett és elbomlott, — a szegény, egymással egyesülni óhajtó magyar hadtestek közlekedési útját elvágva, s következőleg Rákóczinak fönt vázolt messzeható hadi tervét megsemmisítve. Azután pedig, a szokatlanul nagy hó gyors olvadása miatt a folyamok mindenfelé hallatlan áradásban törtek ki, — még a kis Zsitva vize is egész tengerré dagadt, — hídjaikat stb. elsodorták, úgy, hogy a hadműveleteket és közlekedést a tavasz felé sokáig viszont az árvizek gátolták.

Balsorssal, ellenséggel, bős elemekkel kelle tehát küzdeni; és egyenesen ez utóbbiak okozák, hogy Károlyi feljövételének Érsek-Újvár megélelmeztesésénél egyéb haszna, nevezetesen offensiv eredménye nem lőn, a németek a bányavárosokon továbbra is bentmaradhatnak, s ezek bírása mellett lábaikat Árvában, Liptóban is mind jobban megvethetik vala.

A hadászati helyzet és célzatok megértése végett szükségelt e kitérést befejezve, térjünk vissza Heisterhez, Pálífyhoz, Ocskayhoz.

Heister, miután Pálffyt 2000 emberrel Zsolnára indítá, Kohárvval decz. 28-kán szállott be Selmeceze, hol néhány napon át megpihene, míg mintegy 4000-nyi hada Steinville és Tollet tábornokok alatt decz. 31-én nyomúlt Szent-Keresztről Zólyom és Besztercze felé.* 1709. január első napjaiban maga a tábornagy is ez utóbbi helyre követé csapatait. Itt szervezé aztán azon, vagy 1200 válogatott vitézből: úgymint 600 gyalog- és 600 dragonyosbul álló expeditiót, melyet Tollet gyalogsági és Viard lovassági tábornokok (a tábornoki kar e két legügyesebb fiatal tagjának) vezérlete alatt, a Pálffvval megállapított terv szerint január 5-kén Liptó felé, a Sturcezhegy aljában fekvő Ó-Hegy (Sztarahora) faluba indított egy sereg favágó és úttisztító zólyomi paraszttal.

* *Vajda András* ezredes jelenti Szenográdról 1709. jan. i-jérői Bottyán tbknak: «Haister, Pálffy, (?) úgy Koháry labancz generálisok ötödnaptúl fogvást Selymecezen bent vannak, az hadok pediglen tegnapi napon marsolt Szent-Kereszt és Zólyom felé, circiter négyezerig való.» (*Eredeti*, melléklet Bottyán jan. 2-iki leveléhez, gyűjteményemben.) V. ö. *Bercsényiin.*, n-iki levelével Károlyihoz: «Haister maga Selmecezen s az hada circa 4000, Zólyom felé mozgott. Rima-Szombatot is emlegetik, Szepesi is célozzák.» (*Thaly*: «Rákóczi Tár.» II. 237. 1.)

Pálffy, — a ki előbb Ocskayt Thúróczyval és Ebermonttal s mintegy ezer harczossal oly utasítással bocsátá Túrócznak, hogy a Fátrán bizonyos titkos úton akként hatoljanak át, hogy a kuruczok sánczait megkerülve, Sztankovánál bukkanjanak ki és ellenfeleiket Rózsahegytről elszorítani igyekezzenek, — ugyancsak jan. 5-kén maga is megindúla Ebergényivel és 2000 emberrel Zsolnáról, Varín és Terchova felé, vagyis a kuruczok parniczai szorost védő árvái sánczának.

E napokban éktelen hideg volt, s a völgyeket ölnyi magas hó-fuvatagok boríták, a hegyeken is több lábnyi hó. Tört út csak az országúton vala: keskeny, jéggé taposott csapás. A lovasságot — Luzsinszky, Réthey és Bokros ezerei s Deák Ferenczének valamely kis része valának e vidéken, — ily körülmények közt teljességgel nem lehetvén használni, a Babócsay távollétében parancsnokló Czelder Orbán egy csoportba Rózsahegyre szállítá. A nagy- és kis-fátrai, parniczai és stureczi sánczokat, — a Zólyom, Túrócz és Trencsény, most már ellenségbírta vármegyékbe vivő hegyszorosok vádpontjait a gyalogság őrizé, úgymint magának Czeldernek és Andrássy Pálnak ezredei. Csakhogy ezen ezredek tényleges létszáma igen csekély vala; Orbáné ugyan még 7—800 főre csak fölment: de Andrássy a 400-at alig haladná meg, 500-nál mindenesetre kevesebb volt, — úgy, hogy a kettőt összesen körülbelül 1200 főre becsülhetjük. Es ennyinek kelle a *négy* fontos fekvésű sánczolatban, évtizedek óta nem tapasztalt csikorgó hidegben (az 1709-iki tél Európaszerte roppant kemény vala) szabad ég alatt, 4—5000 lábnyi magas hegyek süvöltő széljárta tetején, éjjel-nappal helyt állnia.

E téli hadjáratról jegyzé föl Rákóczi Emlékirataiban: «Könnyű lett volna az ezen felső-vidéki hegyszorosokat megvédeni: de sehogyszem lehetett többé *gyalog hadtestet* összeszednünk; *még a várőrségekre is alig volt elegendő gyalogságunk*. A lovasság állapota is is szárandó vala; tiszték s katonák egyaránt csak a híreken kapkodának, s az ellenség legkisebb mozdulatára megdöbbsentek, noha ennek ereje nem volt hasonlítható ahhoz, melylyel egykor Herbeville és Rabutín törtek ellenünk.»*

*V-ik kiad. 258. 1.

És bár Czelder minden emberileg lehetőet elkövetett, — ily körülmények között nagyon is érthető, hogy a három különböző oldalról egyszerre, hegyi kalauzok, titkos ösvények és hólapátoló munkások ezrei segélyével, 4200 ember kombinált előnyomulásával támadó Pálffy előnyomulását siker koronázta. Tagadhatlan, a császáriaknak e hadművelete ügyesen volt tervezve, és a természeti akadályok dacára jelesen, kivált időkiszámítás tekintetéből kitűnő pontossággal végrehajtva, — mindazáltal, ha meggondoljuk, hogy a folytonos nehéz hegyi marsban mégis oly igen át nem fázható *négyezer* támadóval csak *ezerkétszáz*, a folytonos egy helyben állás miatt kezelébe elfagyott, hidegvette védő állt szemben: el kell ismernünk, hogy nemcsak a hadászati intézkedések és a harcászati végrehajtás ügyességének tudható be a különben elég áldozattal kivívott eredmény, hanem a sikerben az imént jelzett körülményeknek — nevezetesen az időviszonyoknak — és a túlszámnak is tetemes része volt.

Czelder Orbán először — ú. 1. még január 5-kén — a Túróc és Trencsény felől készülő támadásnak vévé híret, tán kémei által; azért, a zólyomi oldalról most kevésbé tartva, maga személyesen a nagy-fátrai és parniczai sánczokba sietett, vitéz tiszttel derék őrséget hagyván a Stureczen, — a minthogy ezek is három órai ostromot vertek vissza, s csakis hátban két felől megkerültetve hagyák oda azután sánczukat. Azonban, ezen igen érdekes téli és hegyi hadjáratról több rendbeli eredeti tudósítás maradt fenn, magoktól a két fél hadintézőitől, telvék a közvetlenség megragadó részleteivel. Megkísértjük tehát magokkal a szereplőkkel beszélgetni a történeteket.

Czelder Orbán ezredes jelenti Liptó-Szent-Miklósról 1709. január 8-ikáról Rákóczinak: «Trencsénben és Túrócban lévő ellenség árvái és liptai passusokra stratagémát bocsátván: hogy szándékának eleit vehetem volna, midőn árvái és liptai sánczoknak constutióit annyival is inkább jobb vigyázat alá venni és mindenképen azokat segítenem igyekeztem: azalatt die 6. praesentis véletlenül beszercei ellenség (*Tollet* és *Viard*) szuchai (stureczi) passusra kicsapván, nem kevés gyalogságával,* ottan lévő hajdúimra rajta ütött egy része. Me-

* Tollettel csupa gyalogság vala, Viarddal dragonyos-csapat, mely fegyvernem azonban, — mint az orosz hadseregben ma is — lovon s gyalog szolgálni egyaránt hivatva és begyakorolva volt.

lyekkel *három egész óráig* puskázással népeim ellenkezően, azon passust megtartották; de alattomban más két része paraszt kalaú-zoktúl hátokra vezetettve, — ott lévő tisztem hajdúsággal passustól elszorítottatott, és az ellenség Liptóba bészállott *Revuczához.*» Ez a Sturecz alatt fekvő legközelebbi falu. A császáriak tehát annyira kifáradtak a három órai ostromban s illetőleg az álútakon járók a hegmászásban, hogy korántsem valának képesek a visszavonuló kucuzokat Rózsahegy felé üldözni, hanem a legelső helységben megtelepedének.

«Másnap — tehát *január 7-kén* — Túróczból, hasonlóképen Trencsénbül is, *az igaz sánczot elkerülvén*, más titkos helyen hátülkerülvén, az ellenség mindenütt rajtam jött; úgy, hogy nem lévén hamarjában segítségem: nem lehetett neki ellent állnom; más az, kimondhatatlan hideg miatt az egész vitézljő rend elbágyadván és elfagyván, úgy, hogy a fegyvert nem foghatták, — Generális Andrassy Pál uram árvái (parniczai) passusra rendelt gyalogságával Óbester Luzsinszky urammal kinteltítettünk magunkat ide Szent-Miklóshoz recipiálnunk, tartván attúl: Árvában három titkos helyekről, Liptóban két felől (egyik az Ocskayék betörése Túróczból), a mint kicsapott, — azon kevés vitézljő rendet odavesztettem volna. Istennek hála, az ellenségtűi annyira a vitézljő rend nem esett el, mintsem az erős hideg miatt: mivel az erre felé való marsírozáskor csak el-elmaradott, Diák Ferencz és Réthey János uraimék katonaságában is felesen elszéledvén.»

Megjegyzendő, hogy Czelder hajdúinak nagy része liptai és árvái fiák lévén, nem csoda, ha elfagyott tagjaik gyógyíttatására szülőfalvaikba oszlának. Andrassyéban pedig sok volt a szökevény-német, kik a sok nyomorúságot elúnván, fölhasználák az alkalmat, hogy egykori feleikhez visszapártoljanak.

«Írtam — fejezi be levelét Czelder — Brigadéros Babócsay Ferencz uramnak is: énnekem ide jó fegyveres, állandó vitézljő renddel succurrálna, hogy megszűnvén ezen kemény hideg, tehessenek dicseretes operatiókat,» stb.*

* *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Ezzel egyezőleg írja Lőcséről jan. 9-kéről
Berthóty *Ferencz* altbk, Andrassy Istvánnak Rozsnyóra: «Ezen órában érkeztek bízó-

Még teljesebb világításban mutatják be a történeteket Czelder levelénél *Okolicsányi Mihály* kincstári főügyész, árvái inspector és később bártfai parancsnoknak a Liptó-Szent-Miklóssal tőzsomszédos Kis-Palugyáról 1709. jan. 9-kén Rákóczihoz s Bercsényihez írott bővebb tudósításai, melyekben a valóban derék katona és hű hazafi Czelder Orbán érdemes magatartása melegen kiemeltetik, s egyszerűsmind hangsúlyoztatnak a szegény, hidegvette hajdúság szálnalmas szenvedései.

«Az ellenség — jelenti a caesarum director a fejedelemnek — hírt költvén, mintha másfelé csapni szándékoznék: három felől Árva és Liptó felé marsát fordította egyszersmind. Kinek mind az három passuson akarván elég emberül és dícsíretesen ellenállani Oberster Czelder uram, igazán eleget tött; de az kimondhatatlan nagy hideg miatt szegény hajdúságnak — fegyverben kelletvén állani éjjel-nappal, — kinek lába, kinek keze, kinek füle megfagyott; annyira az állásban megvette őket az hideg: *alig fegyvert tarthattak kezükben*, kit szemeimmel láttam magam is; mert oly kegyetlen derek járnak itten, hogy öreg emberek is nem emlékeznek róla. Akár földre se hágjon az ember, *egész Túrócztul Liptóig mind jégen járhat*. Jól-lehet ugyan, *az ellenség nem gyiitt sáncz felé*, hanem *az Nagybátyát* (a gombási bevágott szorost) *parasztsággal megtisztítottván*, egyik része az ellenségnek (*Ocskay*, Ebermont, Thúróczy) arra, *háta megé* Oberster (Czelder) uramnak, (ki tehát vagy a kralováni, vagy a parniczai sánczban állott volt); másik része (Pálffy) penig szemtül szembe akart esni ő Kglminek; harmadik corpus penig (Tollet, Viard)

nyos híreim, hogy mind a Nagy-Fátrán, mind pedig az szuhai passuson Liptóba általjött az ellenség, úgy Árvába is.» Hadak küldését kéri tehát, mert periculum in mora; ha Szepesi elvesztjük, — jó éjtszakát a többinek is!» (*Orsz. Levéltár.*) *Bercsényi* csak jan. 12-kén tudá meg a fontos eseményt a távoli Unghvárott, honnét e napon értesíti Károlyit: «Ezen órában hozák hírit: már az ellenség Árva vármegyében bent van, az Nagy-Fátra felül került, s midőn azzal viaskodnának az mieink: Besztercze felül bécsapott az ellenség Liptóba, s már Rozenberg körül nyargalódzott. Az mi hadaink — kár nélkül ugyan — de csak retirálták magokat 8. prsentsis Szent-Miklóshoz. Pálffy ment Árva felé, Beszterczen volt még 6-ta Haister Koháryval. Elhiszem, ha operálni akarnak, azok is kerestek diversiót; ha penig csak kicsapása Pálffynak, — már Árva vármegyét elcsapá. — Pálffy Árva vármegyére írott levelébül ugyan úgy látszik: birnia akarja Arvát.» (*Rákóczi Tár*, II. 239. 1.)

Revuczára Beszterczérül épen Rosenbergnél eleit vette volna, — *kire nézve az sánczokbul retrahálni kellett ő Kglmyiek magát, első nap (január 7-kén) csak Rosenbergre, tegnap pedig (tehát 8-kán) ide Szent-Miklósra.*

Az ellenség még eddig Rosenbergnél felebb nem gyűtt és Revuczánál, (ott Ocskayék, itt Tollet;) megválnak, 111a erre fordul? *Az egész hadaink itt Szent-Miklós tájékán vadnak.* Ha most hevenyiben volna segítségünk: bizony, az Úr-Isten confundálná ötet! Irt Oberster uram Babócsay uramnak is, — talám ő Kglme elérkezik hadakkal; *de ide gyalog kívántatnék,* megtisztitanánk ezen vármegyét ellenségtől. Inkább hiszem, Árva-várát akarná megpróbálni; mivel sója nem volt, amint hallatik: *árvái passust akarná lengyelországi só kedvéért tartani.*» Az okbúi, hogy azt impediálhatnánk: jó volna lármázni bányavárosok vagy Bajmócz tájára is, — *kintelen volna visszamenni többi corpusához.*

Mert, hacsak itt eleit nem veszszük neki: meglátja Fölséged, ha ezen a szoroson begyűtt, valamennyire pihenvén, — már az széles utakon nemsokára Lócsére és Kézsmárkra próbálni fog. Most kellenék azért minden erőnkkel csiripelnünk rajta: *mert abban is az Isten és a dér sok koldust csinált,* (1. Pálffy alábbi levelét), *a ki most rosenbergi kastélyban földön hever és majd meg sem mozdúlhat, megfagyván keze-lába.*

Írtam ezekről Méltóságos Fő-Generális úrnak is, — tudom, disponálni fog segítség felől, csak lenne hamar!»

Végül igen melegen ajánlja Czelder Orbánt, hogy a fejedelem az elpártolt Szinnyey Kristóf jószágával jutalmazza meg, «hadd legyen consolatiója; *mert ha egy ember tnegéremlette Fölséged kegyelmességit: látja Isten,* — *ez megéremlette,* mostani magavise-

1 E dolog csakugyan így vala, mert a máramarosi sóaknak Rákóczi kezében s az erdélyiek igen távol lévén: Ausztria kénytelen-kelletlen a galicziai sóra volt szóróivá, melynek behozatalát azonban a Wieliczóra vivő utat uraló Árva-vára elzárta. Egyébiránt, mint alább szó lesz, még a lengyel hadak bérbeadásával kínálkozó két Lubomirszky hercegi testvérrel való közvetlen érintkezésbe léphetés is vonzá a császáriakat Árva, Liptó, Szepes felé.

2 Ezért sürgeti vala — mint láttuk — Bottyán is a dunántúli gyalogság által-hozatalát, a mi min múlt el? föntebb röviden előadtuk.

lésire is. Csak resolválta magát: ha valamennyire meglágyúlna az idő, és lenne segítsége, — kifüstöli innét az ellenséget; ki sem megyen a vármegyéből, ha fegyverrel ki nem szorítják.»

Okolicsányinak *Bercsényihez* szóló, ugyanegy keletű, de előadásában ismét érdekesen s új részletekkel különböző levele pedig főbb pontjaiban ez:

«Az ellenség új esztendőben akarván próbálni szerencsét, legelsőbben olyan hírt bocsátott, hogy *Szécsény felé fog gyülekezni*; azonban más stratagémáról gondolkodott: mert három felé, úgymint Beszterczéről Szuchára; Turóczról nem a (kralováni) sáncz felé, de Nagy-Fátrára; harmadik (pamiczai) passusra pedig Árvára alattomban elrendelvén marsát, *majd egy órát vött magának, hogy három felől rajtunk s árvái passusokra rohanjanak*.

A minthogy 7-ma praesentis véghez is vitte dolgát, egyszersmind háromfelől reánk gyüvén rettenetes nagy hidegben, mivel *hidat sehol nem kellett keresni*, nagy erősen befagyván az vizek...Való dolog, Oberster Czelder uram úgy viselte magát, ki felül egyebet nem mondhatni, hanem: *plus fecit, pnam debnit*; mert meg akarván tartani ezen passusokat: addig bízatta a hadi rendet, hogy a nagy hideg időben éjjel-nappal fegyverben tartván maga gyalogságát, — az iszonyú nagy hideg kinek lábát, kinek kezét, kinek fülét megvette; *mert az ellenség marsban megmelegedvén, ellenben ez helyben állván*, — egy szóval, hideg miatt nem subsistálhatott, és a ki nagyobb szerencsétlenség: havak esvén e napokban, *hófűvások miatt se erdő felé, se útfélen nem lehetett reménsége szegény hajdúnak salválni magát*, hanem országútján kellett retirálni Szent-Miklósig. *Az lovas pedig nem segíthette alkalmatlan idő miatt az gyalogságot*.

így lévén már az dolog, jóllehet az ellenség is eddig tovább nem mert *fés a nagy kimerültség, elfagyás miatt nem is tudott*) indulni, hanem a ki Arva felé gyütt, (Pálffy és Ebergényi) sánezokban és Zazrivára szállott; a ki Turócz felől, (*Ocskayék*) ide Lip-tóba, — általgattatván az Nagy-Fátrát, Czelder uramot sánezban Kis-Fátránál (tehát Kralován táján) akarta rekeszteni, — az Gombásra és Rosenbergre; a mely ellenség pedig Beszterczéről Szuchán általverte magát, az Revuczára bészállott, *és most is ott helyben ma-*

radt. Inkább hiszem: Árva-várára nézve Rosenberken conjungálni fogja magát és nyilván Árva alá megyen; vagy ha nem, Rosenbergen s ott lévő kastélyban securitást fog magának keresni. Óberster Czelder uramnak szándékja az: míg innét felső végről ki nem szorítja ő Kglmit, itt lévő hadakkal, — addig pusztára nem hagyja ezen vármegyéket. Csak volna *gyalog-segítsége*, vagy jó lovas is, — bizony, gyalázzal ki kellene menni az ellenségnek: nem vélem, mindenestül legyen kétezer (Pálffy csupán *maga* volt ennyivel!) gyalázat lesz, ha itt szenvedjük. Babócsay uramnak írt ő Kglme, de még nem gyütt; talám lehetne pro interim *valamely gyalogsággal suc-*

carrálni, bizony, az Ur-Isten megsegítené bennünket, *mert evvel az emberséges, resolutus óbersterrel készek vagyunk mindnyájan fegyvert fogni.* Ha itt késik az ellenség: lehetne bányavárosokon, vagy Bajnócz táján lármázni, kire nézve ennek vissza kellenék menni, — mi is hátán mehetnénk ezeken a szorosokon.»*

így a kuruczok jelentései; s most lássuk ugyanezen nevezetes hadműveletekről annak főintézője: *gr. Pálffy ffános* tudósítását, mely annál becsebb, minthogy a bán egyik benső barátjának, *gr. Illyésházy Miklós* udv. cancellárnak egész bizalmas hangon írja, úgy, hogy még Heister ellen táplált élénk gyűlölete is több helyütt élesen kitűnik belőle. E levelet Pálffy «*Dátum Nagyfalú seu Velkavesz, die io. ffanuary i'yog.*») kelettel írta: tehát már bent Árva-vára alatt, mely erősségnek megvétele, — mint e tudósításból is kiderül, — csakugyan egyik főczélja volt az erőszakolt téli hadjárattal Heisternek. A cs. tábornagynak a kuruczok jelentéseivel lényegileg összeegyező, — de a dolgokat épen ellenkező oldalról tekintő, tehát a főntebbi adatok ismerete után kétszeres érdekű levele így szól: «Valamit ezelőtt hat-hét héttel jóvallottam, s akkor a jó üdővel könnyebben lehetett volna véghezvinni, — most köllött *nem kevés kárral, az vén ember* (Heister) parancsolatjából effectuálni. Elérkezése után, midőn már az bányavárosok iránt tett jó dispositióimat confundálta volna, egyszer csak azt parancsolja, hogy *gyűjtek Árvában s vegyem meg a várat*, — mezítelen kézzel; talán azt gon-

* *Okolicsányi Mihály* e mindkét levelének s. k. írt eredetije (Dátum Kis-Palugyae, 9. Jan. 1709.) gyűjteményemben van.

dolta: csak pisztolylövésre is föladják! Osztán, télen Árvában, kivált-
képen most a minémű hidegek vannak, mezőben várat vinya mes-
terség.

Én ugyan, parancsolatjának eleget akarván tenni, új esztendő
nap után, úgymint quinta currentis, Zsolnárúl megindulván, igyenes-
sen *másnap* Zazriva nevű faluba, — mely az kurucz sánczhoz Árva-
vármegyében félóráig való föld — érkeztem. Onnénd recognitióra
küldvén az sánczhoz, — mellyet praviczai (parniczai) passusnak hínak,
másképpen is jól tudja Kglmed, minémű situatio legyen, — *még az
knruczság benne volt*; másfelől pedig annyira be voltak vágva a
hegyek: *lehetetlenségnek állították lenni* (kémszemlései) *az áltál-
menetelt*. Azon sáncz francia munka volt,¹ s oly helyen vagyon: ha
szíves ötven ember lett volna is benne, •— bár tízezer emberem lett
volna is lovas, lehetetlenség lett volna általmenni,[^] mert csak egy
s legföljebb két embernek lehet menni egymás mellett; mindenfelől
az rettenetes kősziklák, a mellyeket meghágni lehetetlen. Az sáncz
is oly erős, hogy faltörő ágyúknak is ideig gondot adott volna.

De mivel már annyira gyüttem s *oly kimondhatatlan hideget
szenvedtem, kinek mását sohasem próbáltam*, — mert csak *leg-
alább négyszáz embernek vette el a hideg kezét, lábát, orrát, fülét,
sokan meg is holtak*, parasztokban is, — *még az tiszték is hasonló
szerencsétlenségben estek némelyek*,⁵ — resolváltam magamat, s

1 Igen valószínű állítás, miután Rákóczi hadmérnöktisztei többnyire fran-
cziák valának.

2 A minthogy nem is úgy vette be Pálffy e sánczot, hanem mint Czelder és
Okolicsányi leveleiből már tudjuk és alább maga a bán is bevallja: egy másik had-
oszlop a fejszés, hólapátos pórok segítségével meghágván a hegyet, úgy került a ku-
ruczok hátába; különben hiszen, majd megpróbálhatta volna bán uram, a hős Czelder
buzdításaira a borzasztó hideget is álló-helyben éjjelnappal eltűrt hajdúk vitézségét!
Hiábavaló dicsekvés tehát az *ötven elszállt ember* fölemlgetése.

3 Pálffy e levelében kétszer is hangsúlyozza, hogy vállalatát (*Mem kevés kár-
rabi* vihette csak végbe, a mint is csupán a saját és a vele együtt haladó Ebergényi
hadoszlopaiból elfagyott katonák számát *«legalább négyszázra»* teszi. Ocskayék fagyó-
sairól pedig Okolicsányi írja, hegy betöltötték a tágas rózsahégyi kastélyt; s végre
Tollet osztályát is annyira kifárasztá a stureczi sáncz három óráig tartó ostroma és
a hegyek átalhágása, hogy harmadnapig kelle Rcvuczán pihennie. A *Berényi-naplóban*
is olvassuk jan. 22-ike alatt: «Pálffy (Miklós) uramhoz hoztak valami német tisztűi
egy levelet, az kiben írják, hogy Haister árvái expeditiójában 330 egynihány embert

Generális Ebergényi László uramat azon hegyeknek, melyek anyyira be voltak vágva, *expediáltam,* feles parasztokat is adván melléje az utak kivágására és hányására.» (Ez volt tehát az a megkerülő csapat, mely Czeldernek és különösen Luzsinszkynek háta mögött bukkanván elő: a védők kénytelenítették az erős sánczot, nehogy odarekesztessenek, hirtelen pusztán hagyni.) «Magam közepén igye-nesen az sáncznak vettem utamat, harmadrészét (Ocskayékat) Túrócz vármegyén által még praevie dirigálván, hogy Sztankovánnak gyűj-jön. Azalatt az bányavárosokrúl is Generál Tollettel volt egy porta expediáivá Rosebergnek, — és így közben akarván venni az ellen-séget, úgy indultunk, s úgy adta Isten, *hogy egyszersmind, egy nap* (január 7-kén), *mintha zsinórra vettek volna bennünket, érkezünk, kiki maga helyére.*» (Ezen tagadhatlanul igen ügyes hadi intézke-désnek ily kitűnő szabatossággal lett végrehajtása valóban dicséretére válik mindegyik hadoszlop vezérének, köztük a különben aránylag legkönnyebb feladatot kapott Ocskaynak is.)

«De megszagolván az ellenség: még étszakának idején mind az sánczot üresen hagyván s mind az vármegyéből kiszaladván, Szepes-ségen tartózkodott meg.» (Ez nyilvános hazugság; mert láttuk, hogy Czelder és Okolicsányi még január 9-kén is Liptó-Szent-Miklósról datálnak, s e hely körüi feküdt az összes megmaradott kurucz had-erő.) «Már Istennek hála, Liptó, Árva, Túrócz egészen mienk; (??) de ennekelőtte kevesebb kár nélkül is mienk lett volna, ha szót fogadtak volna.

Már most, édes Méltóságos Bátyám-Uram, semmit sem paran-csol *a vén ember;* attúl tartok, egyszer megént — szokása szerint — oly ordert ad, a ki lehetetlen lészen: mert ő nem tudja ennek a földnek csinyját; s ha véghez nem viszem, disgustatus lészen. A mi-némű rettenetes üdő vagyon: *csak maséroljak,* — *az egész népet is elrontom;* osztán kevés, bár csak ezer lóval volna több. Maga (Heister) Beszterczen ül, nyugszik, s én szenvedek, — s övé a dücső-ség! Bár csak már azt hagyná helyben, a mit cselekszem: de leve-leimre csak választ sem ad. En, Istennek hála, szerencsésen béhoztam

vett meg az hideg, specificálván: hányán holtak meg közülök, 3 hánynak lába, orra, füle fagyott el.»

a népet, vármegyéket s nagy földet szabadítottam, — lássa már, mit csinál! Többen nem akarom magamat avatni, ha csak így folytatja dispositióit, megírtam mind az Bellicumnak s mind magának is. Kglmed is repraesentálhatja in debitis locis; sőt lekötelez vele, mivel az országgyűlésének megént folytatja léssen, ha énnekem mennél hamarébb újabb regálist expediákat, — csak szabadulhassak meg tőle!¹

Tegnap kérettem Árva várát: de rövid és gömbölyű válaszom lőn; még egyszer más móddal próbálom, ha succedál,—jó; holott nem, üres kézzel meg nem vehetem, de ugyan sokáig nem tartatják.»

Pedig bizony, e szép lovag-várat a számos sebbel koszorúzott hív és derék *Winkler Vilmos* ezredes-parancsnok elszántsága még ugyan sokáig: *három hónapon át* meg bírta tartani, nem fogván rajta sem fenyegetés, sem szép szó, sem erős ostromzárlat, sem pedig *csábítás* és *aranyozás*, mert a bán által imént említett «*más mód*» alatt — Pálffy jellemét és eszközeit ismervén — egyebet alig érthetünk. *Winkler* megmutatta, hogy nem mindenki *Ocskay* és *Thúróczy!* ... .

«Itt köll még — folytatja a bán — két-három napig nyugodnom, *mind az nagy hideg miatt, s mind az sok bágyadt lóra nézve, úgy az elfagyottakért is;* (azután) beljebb nyomakodom Liptó felé az dispositióknak tételére nézve, miképen t. i. csinálhassak új postirungot?»²

A mely napon PálfiFy ezen levelét írta, azon napon, ú. m. január io-kén egyesültek Rózsahegyen, barmadnapi nyúgová, fűtözés után Tollet, Viard csapatai Ocskayékkal; s míg a fagyossát, betegessét népöknek Ebermonttal, Thúróczyval bent hagyák helyőrségül az ottani várkastélyban s városban: a két cs. tábornok és Ocskay megindult Liptó-Szent-Miklós felé. Itt Czelder Orbán hiába várta segít-

1 E pontra nézve megjegyzi utóiratban: «De, azon kérem Kgldet kedves Bátyám-Uram: maradjon sub rosa, ne menjen világosságra, hogy én magam kívánjam az regálist; hanem csak quasi proprio motu irattatnék: mivel bánti vagyok, szükségese jelenléte?»n.D

2 *Eredeti levél,* a kihalt gr. Illyésházy-családnak Köpcsényen gr. Batthyány József úrnál levő archívumában.

ségre Babócsayt; mert ennek nem volt semmi gyalogsága, lovassal pedig ott, a jelen nagy havakban mitsem lehetett végbe vinni. Más részről, Andrassy Pál battalionja a visszavonulásakor annyira elállóit, szétoszlott, sőt részben labanczczá is lett, hogy csoporton nem sokkal marada több 200-nál belőle; s maga Orbán liptai, árvái hajdúi is egyelőre — kissé fölmelegedni, megpihenni — úgy hazaszéledének, hogy ezredéből jóformán csak a szepesi fiúk maradtak a zászlók alatt, mintegy 400 ember. Az összesen 600 hajdúval tehát, — kivált mivel annak is egy részének keze-lába el vala fagyva, s valamennyi elcsüggedt, kifáradott, kedvevesztett volt a sánczokból való kiszorítás miatt, — nem lehetett remény valami derekas ellentállást kifejthetni a nyílt fekvésű Liptó-Szent-Miklóson.

Ennélfogva Babócsay segítség helyett azt tanácslá Czeldernek: hogysem e megzavart kevés gyalog hadat is odaveszítsék, jobb lesz kivonúlnia Liptóból és vele egyesülni Szepes szélein; hanem a lovaságból járőröködési szolgálatra hagyjon bent Liptó szélében meglehető erőt, a kik portyázzanak befelé az ellenségre, mígnem majd a hó és nagy hidegek múltával nagyobb hadosztállyal megkísérelhetik Liptót visszafoglalni és Árva-várát az ostromzár alól felszabadítani.

Ehhezképest Czelder a jan. 10-kén Rózsahegytről megindult ellent nem várta be, hanem ezen a napon szép csöndesen kivonúla Liptóból, hol azonban mégis Vazseczen vígyázóban hagyta Luzsinszky és Deák Ferencz karabélyos-huszáraiból tizenegy századot. Többi hadával jan. 12-kén a Káposztafalván szállásoló Babócsayhoz érkezett, ki is aztán saját és Czelder dandárából Szepesnek liptai szélétől ú. m. Lucsivnától Lőcséig terjedő hadvonalat húzott.

Czelder visszavonulását az élelemhiány és a liptaiaknak a bekövetkezett catastropha után követett kislelkű maguktartása is okozá. Ugyanis a nemesség Pálffy, Ebergényi, Ocskay csábításaitól megnyerelve, Árvában egészen, Liptóban is nagyobb részben labanczczá lón a császáriak közeledésére; a parasztság pedig a kuruczok háta mögött is többnyire pusztán hagyá falvait, — és így élést sehonnan sem kaphattak.*

* *Babócsay Ferencz* írja 1709. január 12-kén Káposztafalváról Beresényinek: «... Mivel az üdö és szerencsétlenség így hozta magával: csak így kellett meglenni, noha ugyan szintén annyira nincsen, hogy az egész ellenség bent volna Liptóban és

Babócsay néhány nap múlva, ú. m. jan. 14. és 16-ikáról ismét értesíté fővezérét a Liptóban újabban történekről; de e leveleinek

Árvában. Árvában Pálffy János Ebergényivel irrumpáltak; *az sáncznak mentek előszőr is,* (ez lehetett a Pálffy levelében említett *porta*.) *de ott nem penetrálhattak;* hanem az árvái parasztság *más titkos passuson hátok mögé bevették az ellenséget, úgy, hogy Luzsinszky uram maga is hadakkal együtt alig salválható még magát,* mindazonáltal elgyűtt, szerencsénkre, *minden kár nélkül,* hanem az kik lobonczokká lettek, hajdúság és nemesség. *Az vármegye (Árva) is hamis volt, mivel — úgy hallom — egészen közlött dolog volt köztök;* csak el is kell hinni: mivel mind ottbenn maradtak egészen. Liptóban pedig egyszersmind három felől, egy nap valamikor Árvában, beütöttek, úgymint Szuhára, Revuczákra, Nagy-Fátrára és Kis-Fátrára, — *ott is az sánczunknak nem is az hegyeken: hanem csak az vizen* (a Vág vizen, vagyis inkább jegén, Kralóvnánál) *gyűttek rajtok.* Már sok felé nem is tudták, hogy mihez kapjanak és mellyiket oltalmazták? Retirálták magokat Rozenbergre az infantéria, és onnan az egész benn levő lovas hadakkal Szent-Miklóstra, az ellenség pedig Rozenbergre. Szent-Miklósról is másnap (nem áll, csak *lo-kén!*) kimozdultak micink előre, mivel nem tudhatták: sok-é az ellenség, vagyis kevés? Más az is: sok confusiók közt az szívek elveszvéen micinknek, derekast velők próbálni nem lehetett. A mi az ellenség miatt embereinkben kár esett, az *legkevesebb;* de az kimondhatatlan hideg sokat, *sőt egynéhány száz emberünket,* mind az gyalogság és lovasok közüi is, és nemcsak közönséges vitézlő rendet: de még tiszteket is vett meg az hideg, kinek lábait, kezzeit, orrát, fülét és egész ábrázatát is; azonkívül is felesen lobonczczá lettek Urbán hajdúi, mivel árvaik és liptói is; a minthogy ez a mi hadunk jobban is tart a föld-nép, exul és az ilyen selmáktúl, mintsem az ellenségtül. Mind az két vármegye vice-ispánjai is lobonczokká lettek. — *Árvában ugyan* (t. i. a *várba*) *segítséget úgy munitiót is elégségeset beküldöttiik.* Pálffy Ebergényivel actu is kétezere magával subsistál, *Liptóban pedig Viard, Ocskayval és. Thuróczyval,* — azok is mintegy másfélezerig lehetnek. A mi hadaink pedig, a mi kevesen maradtak, mind Urbán uram, mind Luzsinszky uram Szepesbe gyűttek, mivel a parasztság Liptóban a potiori az helységeket mind pusztán hadták, és *semmiképen subsistálui hadainknak izein lehetett, zigy is majd negyed napig semmi kenyerek sem volt az hadaknak,* se lovaiknak szénájok, abrakj ok. *Az két reguláris regimentbúi még tizenegy compánia hátra vagyon Liptóban Vazseczen vígyázóbaai,* kik is azt vígyázzák: ha az ellenség erre felé fog-é indúlni? A mi pedig az többi hadakat illeti; egészen itt és Lőcséhez egy mélföldnyire deslocáltam Liptó-vármegyétül fogvást, hogy jobban subsistálhassanak, és szüntelen ke-mény portákat bocsátván be Liptóba is, kik is az ellenségre fognak vígyázni, mit akar? ha akar-é tovább nyomúlni, vagy sem? *Urbán és Andrásy hajdúi kik vannak, nem remélem hogy több legyen öt- vagyis hatszáznál,* mellyeket is Berthóty uram parancsolja, hogy Lőcsére és Kézsmárkra szállíttassam. Az lovas hadak is szokások szerint igen megkevesedtek; de mindazonáltal valaméddig ki nem fog nyomni az ellenség, én csak itt fogok subsistálnom. Csak *Lubomirszky* (a szepesi XIII. város lengyel hűbér-ura) valamit ne kezdjen; a mint egész hadai éjjelnappal készen is vannak, fegyvereket készítik, puskaport vásárlanak.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

csak rövid kivonatait bírjuk, Bercsényinek Károlyihoz jan. 17. és 19-kén írott tudósításaiban:

«Most nem régen érkezék frissebb (ú. 1. január 14-iki) levele Babócsaynak, cum declaratione: Pálffy és Ebergényi még 12-én Árvában voltak, circiter 2000, *Viard Ocskayval, Thúróczyval Rosenbergen*, circiter 1500. Szent-Miklósig még nem volt az német. — *Révay Mihály*, az átkozott, *labanczczá lett 80 dragonyossával*} *az túróczy és liptai nemességgel.*» Pár nappal ezután azonban Babócsay már Pálffy hadteste derekának Liptó-Szent-Miklóson létéről értesít, s egyszersmind Lubomirszky hg. gyanús viseletéről:

«Babócsay uramnak de dato 16. veszem utolsó tudósítását; ki is nem az németre nézve, — *az kinek akkor corpora Szent-Miklóson volt és Liptó- Újvárt praesideálta s építeni akarta*, — hanem Lubomirszkyra nézve retirálta vala magát Szepesvára alá Almásra, és Ivézmárkban 200-at, Lőcsében Andrassy regimentét hagyták vala prsesidiuinúl. Lubomirszky Kézsmárk mellett csendesen felmasérozott Iglyóra,“ minden hadi készületivel, taraczkjával; *közhire, hogy ellenséggé lészen*, s Babócsay béküldött hozzája kérdezni: tu, quis es?»³

Eperjest ekkor tájban már azt is akarták tudni, hogy *Ocskay* a szepesi városok egyikében Szombatban találkozott ezek hűbérurával, az immár ellenséggé válandó Lubomirszkyval,⁴ nyilván Pálffy-tól megbizatva, a herczeggel kötendő egyezés végett. Találkozott-e

1 A depot-század, Eszterházy Antalnak különben Dunántúl lévő dragonyos-czredéből.

2 E bely tudvalevőleg a XIII. elzálogosított szepesi városok egyike vala, tehát Lubomirszky kormányzata alá tartozott.

3 *Thaly*: «Rákóczi Tár.» II. 240—242. 1. *Babócsay* 1709. január 18-káról is ír Bercsényinek: Semmi ártalmas híreink nincsenek, «és portám is egy rendbéli referálja, hogy Szent-Miklóson és Rozenbergen légyen az ellenség, és hogy Pálffy Ocskayval valamely felé elment, de nem tanulhatta ki, hogy merre? Most actu is Liptóban bent vagyon portám, mit fog referálni? azt is Ngodnak azonnal megírni el nem múlatom.» (*Eredeti*, Orsz. Levéltár.)

4 *Szluha Ferencz* írja Eperjesről 1709. jan. 16-áról Bercsényinek újságúl: «Mondják, Berzeviczy János Lublyó (Lubomirszky vára) felé vonta el magát, és hogy több nemesség is arra szivódnék. Beszélük azt is, hogy Lubomirszky hg. lett volna Szombathelyen (Szepes-Szombat) szemben *Ocskayval*, és a maga hadát csuportozza, valamely taraczkot is lehúzatott Lublyó-várábúl.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

csakugyan Ocskay hg. Lubomirszky Tivadarral? avagy csak jellemző hír volt az egész? Adatok híján nem tudhatni; de az bizonyos, hogy a szepesi lengyel hűbérúr ekkor még, sokkal inkább rettegte Rákóczi fejedelem hatalmát és a kuruczok földén szétszórva fekvő XIII. városon elkövethető bosszúállását, semhogy idejét látta volna már *nyílt ellenségül* lépni föl ellene. Ezen, kétségkívül már ekkor terveit szándéka kimutatását tehát a Szepességnek a császáriak által leendő elfoglalása idejére halasztá; a mi azonban nem gátolta abban, hogy az őt fényes ígéretekkel kecsegtető németeknek kéz alatt hasznos szolgálásokat tegyen.

Így pl. ő vala eszköz abban is, — és ha Ocskayval vagy Pálffy-nak más küldöttével 1709. január havában csakugyan találkozott, kétségkívül ekkor főzték ki, — hogy testvére, a «szondeczki sztarosztja obezni», hg. Lubomirszky György, jó pénzért zsoldba adott a császárnak tavasszal egynéhány lengyel ezredet,* melyekre Heisternek most annyival nagyobb szüksége volt, minthogy a dán segédcsapatokat királyuk hazarendelé. *Es főként a Lubomirszkyakkal való ezen érintkezés indítá a németeket oly kemény télidőben Liptó-vármegye meghódítására.*

Másik jóakarató szolgálata Lubomirszky Tivadar hgnek a császár iránt abban állott, hogy az idegen ajkú tiszteket és katonaságot Rákóczi ezredéből elkezdé mindenféle édesgetésekkel a saját zászlói alá vonni. Ekként, midőn január közepén a Czelder-ezred Igló alatt elvonúlt: a hg. három tisztet, név szerint Schulcz György századost, Stenzel Szaniszló zászlótartót, Ganzer Martin élésmestert és több közvitétz magához Iglóra becsala s tulajdon zsoldosai közé esküdtetett; midőn pedig ezen, a jó szomszédság és semlegesség szabályaival semmikép össze nem egyeztethető eljárás iránt a kurucz ezredes kérdést tón nála: a hg. csak hímezett-hámozott, s városát sűrű őrzéssel körvezté; sőt azután annyira vetemedék, hogy magát Czelder Orbánt is egyenesen árulásra szólította föl, bizonyos követe által izenvén neki, hogy, ha egész ezredével a császár hívségére állana: ő, Lubomirszky «oly grátiát fog ő Fölségénél számára szerezni, hogy sokkal nagyobb böcsülete lesz, semmint mostanában.»

* *Kolinovics* ezek létszámát 4000 emberre teszi.

De valamint Pálffy Winklerben: úgy Lubomirszky Czelderben — nem foghattak *második Ocskayt*, noha a csábító hg. az ígéretekhez ijesztésül még azt is odatette: «mivelhogy — úgy mond — *már az magyar hadakozásnak mostan úgy is utolsó vége van.*»

A hű Czelder megbotránkozva utasítá vissza a gálád ajánlatot, s tüstént jelentést tön arról Bercsényinek; Lubomirszkynak pedig felelé: Köszöni ő hgsége grátiáját, — de nincs reá szüksége. Mert «ámbar az ellenség országunkba ennyire elhatott volna is, — azzal még az egész országot meg nem hódította! Isten ő szent Fölsége maholnap mi fegyverünket is megvigasztalja. Más az, hogy mivel ő herczegsége országunkban nem úr, hanem XIII. városoknak mintegy csak praefectusa, vagyis directora: azért ő hgsége grátiájához nem lehet semmi bizodalám; az én kegyelmes fejedelmem ő Fölségéhez is alázatos hívségemet és hazafiúi kötelességemet utolsó csöpp véremmel pöcsétlenem és megbizonyítanom akarom. Azért tovább ne infestáltassam!»*

Orbán ezredes tehát kerek választ ada a kísértének, melyből átláthatták a császáriak, és átláthatja az utókor, hogy ha találkoztak is a kuruczok soraiban helylyel-közel *Ocskayak, Thúróczyak, Pongrácz Gáspárok*: ám találkoztak *Bottyánok, Eszterházy Antalok, Ebeczkyek, Berthóty Istvánok, Winklerek* és *Czelder Orbánok* is, és pedig, — hála a magyar lángoló hazaszeretetnek s romlatlan köz-erkölcsiségnek, — sokkal felesebb számban amazoknál!

* *Czelder Orbánnak* ezen, szülővárosából Wagendrüsselből (Szepes) «— January (a *nap*-szám kimaradt) 1709.» Bercsényihez Írott eredeti levele az *Országvs Levéltárban* van. Hogy január közepe táján kelt, mutatja a körülmény, hogy miután Bercsényi Unghvárott (hová pár nap múlva érkezhett csak el) megkapta s még Rákóczi-nak ira felöle, a ki is *január 26-kán* válaszol Munkácsról ez ügyben főtábornokának: «Lubomirszky, barátságára nézve, est filius fortunse ... de ellenség nem lesz: mert jól tudja, hogy ő nem oly nagy úr, hogy hadakozást indíthasson . . . *Urbán Czeldernek tett izenete, igenis, eb ség;* de evvel, — elhiszem — hízelkedni kíván csak az németnek. Jónak ítélném mindazonáltal lenni, ha az desertorok és az *illyenek 7nagszá-né se iránt* maga írna Kglmed néki; fogok én is íratni az Asszonynyal.» (Sieniawska Erzsébet hgné, Lubomirszky nővére, Rákóczi barátnöje.) Archív. Rákócz. II. 438. 1.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Beszterce körüi; Besztercebányát a kuruczok körülzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyül visszahívja s a divényi szoroson átúzi Csajághyt. Ocskay a lipantai és árvái nemességet Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarcholják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszorítottak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei: tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámulja *«Rákóczi villámán-l.* Ocskay visszatér és újonczozni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitraig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt élelmezik. Árva-vára végre április hóban capitulál; herczeg Lubomirszky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége.

Láttuk fõntebb, hogy Bercsényi, a mint megtudá Pálffyéknek Liptóba való betörését s viszont azt, hogy Heister és Koháry jan. 6-kán még Besztercebányán voltak: mindjárt megjegyzé rá: «El-hiszem, *azok is keresnek diversiót*, vagy Rima-Szombat, vagy Rozsnyó felé.»* Fõltevésében nem is csalódék, csupán a diversió irányában. Heister ugyanis nemcsak a Tollet s Viard alatt a Sturecznek küldött hadosztálylyal: hanem avval is kívánta segíteni Pálffynak árva-liptai mûködését, hogy maga addig másfelé teendõ kicsapásával elvonja a kuruczok figyelmét. E czélra azonban nem mint Bercsényi hívé a keleti, hanem a *déli* irányt választá, és pedig hihetõen azon okbúi, mivelhogy a termékenyebb honti tájakról eleséget inkább szállíthatott a bányavárosokon éhezõ németjeinek, mint Gömör nyugati részének sziklás, erdõs, vad vidékeirõl, melyek még hozzá, csak egyetlen igen szûk s jól bevágott és védett szoroson: a breznóbánya-polonkain át közelíthetõk meg. (A tiszolczi hegyi út akkor még hadakkal épen járhatlan vala.)

Heister ennélfogva január 10-ike táján a beszterczei, zólyomi és selmeczi lovas-németet Dobronyivánál összegyülekeztetvén, — kicsapatott a magyarok *szenográdi õrállomására*, (Postierung). Itt, tudjuk, Vajda András vigyázott, a Bottyán-féle huszárezred néhány szá-

* *Rákóczi Tár*, II. 239.

zadával. Miután pedig a vezénylő-tábornok bölcs számításából ide-rendelt borsodi hajdúság még az útban fölzendült és hazaszéledt volt: Vajda csupán magára áll; és így a túlerőnek sokáig ellent nem állhatván, puskázva, ellenkezve, hátrább nyomták őt, előbb Szuhányra, majd Palojtára s Kékkőre. De az ezredes mindjárt eleintén gyorsfutárt küldte Szécsénybe segítségért, és Bottyán a maga mellett az őrállomások segélyére mindig készen tartott lovasságot (Zsámboky, Balogh, Somogyi ezredéből) sietve indítá. Ezek Vajdával még oly jókor egyesülhettek, hogy megfordulván, a Szuhány és Szenográd helységeket kirablott s a requirált élelmi szert szekerekre rakott németeket útközben utolérték. Rögtön oly hévvel rájuk támadának hogy hirtelen 50—60 németet lecsapdozva, összes, éléssel terhelt szekereiket elnyerék és szerencsésen el is hozzák. Azután Vajda megint beszálla Szenográdba.*

Heisternek e kicsapatása tehát épen nem mondható sikerültnek. Sőt Bottyán, hogy a kölcsönt mielőbb visszaadja és egyszersmind a szorongatott liptai kuruczokon is segítsen, legalább egy rész ellenségnek róluk való elvonása által, mihelyt az árvái és liptai beütésekről pozitív hírt kapott, tüstént meghagyá a Dívénynél örökődő Csajághy Jánosnak: bontássá ki valamennyire a fűrési szorost, és gyaloggalovassal beütvén Zólyom vármegyébe, Zólyom-vára, de kivált a Heisternek és táborkarának szállásul szolgáló Beszterczébánya alá sűrűen portyáztasson, élelmüket szorítsa el, s lármákat, riadásokat tegyen; mely célra a különben is mellette Vámosfalván lévő Bezerédy-

* *Bottyán* *tbk* tudósítja Szécsényből 1709. jan. 13-káról Bercsényit: «Előbbi levelemben irtam vala selmeczi, zólyomi és beszterczei megegyezett németnek szenográdi postírungra csapásárúí, — az minthogy azon Szenográdot és Szubánt felprédálván: meghallotta mellettem lévő hadaknak menetelét, visszatért; kire is útban a micink ráütvén, benne lecsaptak 55-ig valót, éléssel terhelt szekereit elnyervén, szerencsésen el is hozták.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.) *Rákóczi* pedig Munkácsról, jan. 17-kén így ír Károlyinak: «Tegnap vettem vala Bottyán levelit, hogy az Beszterczén maradt lovas német a szenográdi postírungot kinyomta vala; melynek visszaverettetését minden prófontszekerei elnyerésével és ötven ember kárával e levelében adta tudtomra. A rosenbergi német is, az tegnap vett levelek szerint még fűtözött a kastélyban, s csak elhiszem, ő is alkalmasint prűszkölt a hidegtűi!» (*Archív. Rákócz. II-435-1-*) Bottyánnak viszont jan. 25-kén megköszöni «Szenográdnál az ellenség ellen való serény vigyázását s tött activitását.» (Nemz. Múzeum.)

féle ezreden kívül, még Orosz Pál, Szalay Pál és Mikházy György huszáraiból is több századot vezényelt hozzája, úgy, hogy a dandárnok — már január 13-kán — háromszáz gyalog mellett vagy 900 válogatott lovassal törhetett be Zólyom vármegyébe.

Csajághy ezen aránylag csekély haderővel, melyet a császáriak bizonyára sokkal számosabbnak hisznek vala, elég zavart és félelmet, szorongást okozott a bányavárosokon. Mert a Gvetvára helyezett gyalogsággal a különben is őrizett fűrészi szoros kijáratát háta mögött biztosítván, nemkülönbén Végles és Zólyom várak elé a lovasság némi részéből zárlatot vetvén: a többi lovas haddal maga a dandárnok egyenesen Heister, Steinville, Löffelholtz és Koháry cs. tábornokok főhadiszállása Beszterczebánya alá nyomult. E várost sűrű őrségekkel fogatta körüi, s négy napig valódi zárlatban tartá. A német ezalatt kétszer ütött ki reá: mind a kétszer szerencsésen visszaveré, levagdalyván s foglyúl ejtvén belőlök.¹

Ezen foglyoktól azt hallá Csajághy, hogy Tollettel csak ötszáz német ment volna Beszterczéről Liptóba, és hogy ott Pálffyval is csak 2000 volna, «kivel *Ocskay* és *Pongrácz* (Gáspár) is ott vannak». (A két régi ivó pajtás tehát ismét összekerült!) A cs. tábornokokat mind Beszterczén vallották beszorúlva lenni a foglyok; de ezeknél fontosabb volt azon vallomásuk, *hogy a kuruczokra ki akarnak ütni** csakhogy még ki nem tanúlták erejük nagyságát.

1 «Én az Liptóban ment ellenségnek revocatiójára szándékozván — írja *Csajághy* jan. 21-kén Losoncyrúl Bottyánnak vagy Károlyinak, — tegnap egy hete Zólyom vármegyébe általmentem . . . *Viglest, Zólyomot bloquadályván, Beszterczén Heistert, Steinvillet is úgy megszorítottuk, hogy sem élést nekik nem vihettek körüi lévő strd-zsám miatt, sem penig kétszernél többször kijöni nem mertek, —* akkor is mindenkor levagdaltunk s fogtunk bennök.» stb. (L. *Thaly*: «Bottyán élete.» 326. l.)

2 *Csajághy* levele Gvetváról, jan. 17-kén, Gyirky Pál tbkhoz Csetnekre, hol a már elmondott liptai részletek előadása után írja: «. . . Mihelyt én megérttem az ellenségnek Liptóba, Árvába mentét: mindgyárt az mellettem lévő hadakkal által-jöttem az bányavárosok infestatiójára, és most is itt vagyok Zólyom vármegyében, elfogván élését azúlta mind az viglesi, zólyomi, mind az beszterczei ellenségnek erről az részről; azúlta ki sem jött az ellenség: *de készül, a mint értem, ki is kell jönni, csakhogy még ki nem tamút bennünket.* Ha volna mivel operálódnom, megseleked-ném; de *kőfalnak menni s kőfal közt nagyobb erővel bíró ellenségnek, ki mezőben is sokkal meghalladja, — nehéz dolog!* Vagyon ugyan réműléssel az ellenség, az mint magok referálják (a rabok). Tegnapelőtt akart elmenni Heister Körmöcz felé Besz-

Azt a német rabok vagy nem tudták, vagy bölcsen elhallgatták Csajághy előtt, hogy Heister nyakra-főre küldözi a futárokat Liptóba Viard után: jöjjön vissza rögtön mennél felesebb lovassal, és mentse föl őt az ostromzár alól! Ugyanezt üzené a báthi kurucz őrállomás megtámadására Selmecz felé kiküldött más lovas-osztályának is, — és e két rendbeli segítség érkezését várja vala szorongva és bosszankodva Beszterczén, hol igen kevés lovas ereje maradt bent.

És így Bottyán elérte célját, a mennyiben Csajághynak zólyomi beütése s Besztercze alatti vakmerő paczkázása által Liptóból az ellenség jó részét csakugyan sikerült elvonnia. Viard ugyanis, Heisternek sürgető parancsait vévén, a lovasságból csak a Wolffskehlvasasrezdet és Ocskayt hagyá Liptóban, maga a többivel lóhalálában sietett a szorongatott tábornokok segedelmére. Csakhogy, míg az üzenet hozzája s ő a hadakkal Liptó-Ujvártól, Szent-Miklóstól, Rózsahegyen és a Stureczen át Beszterczére elérkezhetett, — jó négy nap telt bele. Január 17-ike éjjelén vonúla be csendben a városba, hová ugyanakkor vagy valamivel előbb érkezének meg a Báth felé jártak is. Heister mind e csapatokból dandárt alakítván, maga Steinvillel és Viarddal január 18-kán virradtakor 1400 lovassal, öt század gyaloggal és két ágyúval kiűtött Beszterczebányáról.*

Csajághy, a ki, mint láttuk, a 17-kén ejtett foglyoktól hírt kapott a németek kicsapási szándéklatáról, maga ezen napon hátrábszálla Besztercze alól, s hajdúhoz Gyetvára rándula; azonban minden elővigyázati intézkedést megtőn. Még az estve «hat rendbéli patrólirozókat és két portát küldött két felől Beszterczének, az patro-

terczérül: de megtartózkodott, mert mindennap két felül az városig portáztatok. Bécsbe fog menni, az mint értem.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

* «Csütörtökön estvére *Liptóból revocáltatván Heister az cavalléridt,* — csak az Wolffskehl regimentjének némely részét hagyta oda, — pénteken reggel Beszterczérül kijött erre 1400 lovassal, és öt compánia gyaloggal s két taraczkkal.» *f Csajághy* jan. 21-iki levele, az id. helyen.) A Báth felé járt németek visszaérkeztéről pedig lásd *Szent-Pétery Imre* tudósítását, u. o. 329. l. Végre *Bottyánnak* még az nap, ú. m. jan. 18-kán éjfélkor jelenti Gács-várából *Csajághy*: «Az elfogott németek azt mondják: *tegnap tértek meg ők sieve Liptóból, s ma hajnalban i?idültak Beszterczérül;* Heister, Steinville, Viard itt vannak; az lovassá ezernél nem sokkal több, az gyalogja egy battalion, két taraczkkal. Liptóban Wolífskehl regimentibül maradtott.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

lírozók az Garamig járván mindenkor». Az Orosz Pál, Szalay és Mikházy ezeréből való lovasságot pedig ezek mögé s maga elé Ocsovára szállítá, végre a Bezerédy-Horváth-ezredet magával vitte az utóhadhoz Gyetvára.

Heister előhadát Viard vezette. Ez 18-kán reggel beléakad Csajághy egyik — Szalay-féle — portájába Garamszegen; összecsapnak, Mező nevű kurucz főhadnagy elhull, alhadnagya fogságba esik, Zolnáig űzik őket sebesen. Itt szembejő a más rendbéli porta, — mire az űzőitek is megfordulnak, s az újon érkezőkhez sorakozva, neki a németnek. Viardot megfordítják, megfutamtatják, «derék tisztet s más rajtárokat (Reiter) megölnek». A puskázásra az Ocsován lévők is lóra kapdoznak, reáfelesednek az ellenségre, és Viardot Ribárig, egészen a Heistertől vezetett dandárra űzik,¹ tűzökben elmulasztván megvizsgálni: mennyi ellenséggel van dolguk? A mi mindenesetre hiba volt.²

A kész csatarendben nyomuló Heister most Steinvillel fölfogja a keményen megűzött Viard hadsorait, és zárt oszlopokban maga, összes lovasságával reárohan az űzésben megbomlott harcrendű s jóval kisebb létszámú ellenfélre. Ezek természetesen megfordulnak, és könnyű huszárság lévén, kár nélkül ugyan: de úgyszólván a hátukon viszik Heister vasasait Gyetvára. Innét be a fűrészsi szoros torkolatába rohannak, s tovább. Csajághynak csak annyi ideje volt, hogy 300 hajdúját két felől az erdőbe beállítsa; maga, Horváth István lovasaival hátramarada, — de a megnyitott torlaszok elrekesztésére már nem érkeztetett; különben, hogyha ezt végbeviheti vala: bízott, hogy 300 hajdújával megvédi a szorost, sőt a német «ott romlott volna meg».³

1 *Botyán* élete, 329. 1.

2 *Rákóczi* válasza jan. 29-kéről Bercsényinek, 26-iki levelére: «Hála Istennek, hogy rosszabbul nem jártak balgatag s maguk kárukon ennyi hadakozás után is nem tanuló tiszteink; mivel különben előljáró által megvizsgálták volna az jövő ellenség számát, s nem mindgyárt futottak volna az gyenge, troupig űzött előljáróra, s gondoskodtak volna az szorosról is. De mi haszna? mivel két extremitás van bennök: vagy vakmerő, vagy felettebb okos.» (*Archív. Rákócz.* II. 439. 1.)

ő «Ha én az katonaság (lovasság) miatt — írja *Csajághy* jan. 18-iki levelében Botyánhoz — az passusra vehettem volna magamat az gyalogsággal: *el nem űzhetett volna* (az ellenség), *sőt ott romlott volna meg.*»

Így, miután hajdúit beállítá, maga a Bezerédy-huszárokkal az ismét elől járó Viardot oly hévvel csapta meg: kevés híjjá, hogy el nem fogá e tábornokot, a ki mellől jól hullottanak el.¹ De Heister megint segélyére érkezvén Viardnak, Csajághy is megfordúla, s huszárai a többi után rohanának, be a szoroson. A dandárnok, gyalogságánál az erdősélben megáll, s midőn Viard odaérkezik, — két oldalról keményen reája tüzeltet. Azonban a vitéz tábornok és hada kiállja a lövést, s erősen nekihajt Csajághynak és a körülte lévőeknek. A katonaság szétugrik mellőle, s Csajághynak már a lova csótárját, sőt magát is rángatni kezdik a németek, elevenen akarván őt elfogni; Viard már «pardon!»-t kiabált. Ekkor a rettentetlen kurucz vezér elszántan rántja ki pisztolyát, mellbe lő egy németet, — s azzal beugrik az erdőbe. Tíz-husz lövés dördül utána, egyik sem találja, és ő hajdúival szerencsésen a szoros túlsó nyílásánál fekvő Gácsvárába menekül.²

A magyarok mind e csatározásokban 20—30 embernél s vagy 40 lónál nem vesztek többet;³ ellenben a császáriak vesztesége számosabb vala, kivált egynéhány elhullott jó tisztet sajnáltak.

Heister csak Vámosfalváig, Díványig mert nyomolni s e két helységet szokása szerint — a templomokat is — kirabolttván, harmadnap pihenés után visszament Beszterczére. Csajághy pedig jan. 21-kén már ismét elfoglalá szokott helyét, a dívényi kastélyt, s a szorost újra jól be vágatta.⁴

1 *Csajághynak* jan. 18-kán Bottyánhoz, és 21-kén ugyanahhoz vagy Károlyihoz intézett leve. (Amannak eredetije *gyűjteményben*, emezé a *gr. Károlyi-leveltárban*.)

2 *Csajághynak* jan. 18. és 21-iki, imént idézett levelei.

3 «Nekem nem vezett talám csak egy hajdúm is, — a sűrű erdőön salválták magokat, — katonaságú (lovasságból) mintegy 20, de lövök maradt oda 30—40-ig való.» Ismét: A katonaságú «nem hiszem, 30-ig való vezett volna.» (*Csajághy*, most említett két levelében.)

4 *Csajághy*, 1709. jan. 22-kén *Díványról* Bercsényinek: «Én ismét ide Dívényben visszazállottam tegnap. — Heisternek egyéb nyeresége nem volt, hanem az egynéhány lovak, és talám 800 irtokat vont az itt körüi való falukon, egynéhány szekér abrakkal együtt, felprédáltván az dívényi és vámosfalvi templomokat is. *Emberről* többet vezett mint mink, kivált *officiereket jókat*, kiket magok is sajnállottak. Az mint értem, három szánkón sebeseket és két szánkón holtesteket vitetett el innend Beszterczére. Heister már talám tegnap elment Bécsbe.» *fEredeti levél, gyűjteményben.*

Csajághy jan. 22-iki levelében említett értesülése Heister Bécs felé indulásáról a valónak megfelelt. A cs. fővezér ugyanis megelé- gelvén néhány heti tartózkodását a bányavárosokon, a parancsnok- ságot Zólyomban Steinvillere bízva, Koháryval csakugyan útra kelt. Január 28-kán érkezett Pozsonyba, honnét másnap postán Bécsbe mene.¹ Az a hír járt róla, hogy ő sem ellenzené a fegyverszünetet, «hogya másért nem is, de az bányavárosokon lévő németekre nézve, — mert nem volnának a nélkül sem békével, se nem élhetné- nek.»² Azonban a fegyverszünetből nem lett semmi, mivel az alku- dozó felek, a császáriaknak kivált a Dunántúl követelt túlságos terület- átengedési föltételei miatt, meg nem egyezhettek.

Ezek után ideje, hogy visszapillantsunk Liptó felé. Itt Viardnak Besztercebányához Heister segélyére való elstetése után egyelőre nem sok német maradt Tollettel, a kik is a rózsahegy-i kastélyba, Lipcse és Szent-Miklós mezővárosokba s Liptó-Újvár (Hradek) vá- rába helyezkedtek be, hogy a Szepes felől folyvást becsapdozó kurucz porták elül biztosságban legyenek. Liptó-Újvárnál beljebb nem is terjedőnek Szepes felé, s újabb segély érkezéséig védőleg tartották magokat. Idejárúlt, hogy Heister rendeletére Ocskay az egész liptai és árvái nemességet alispánjaikkal együtt összeszedvén, minden- stől Besztercebányára kísérte,³ hogy ott valami gyűlést tartsanak,⁴

1 A *Berényi-napló* Pozsonyban, jan. 28-káról: «Haister maga gyiive meg, Ko- háry urammal.» *Jan. 29-éről:* «Haister elmene Bécs felé postán; az vármegyéket oly szépen alleviálta, bogy megént több portiót vetett mindenikére.»

2 U. o.

3 «Most recenter 500 emberbüi álló portám érkezvén Liptóbúl, referálják, hogy az ellenség még Liptó-Újvárbán, Szent-Miklóson és Lipcsén benn legyen, Ocskay pediglen árvái és liptói nemességet öszveszedvén, magával Besztercebányára elvitte.» *Babócsay Ferencz*, Almásról 20. jan. 1709. Bercsényinek. (*Eredeti levél*, gyűjtemé- nyemben.) Ugyan *Babócsay* másnap, jan. 21-kén Lőcséről ismét tudósítja Bercsényit: «Liptó-Újvárbán, Szent-Miklósban, Lipcsén és *Rosenbergen* az ellenség benn vagyon; de nem igen felesen lehetnek: mivel portásimat meglátván, azonnal egynéhány lovas, ki is kinn volt, mindgyárt az várakban beszaladtának. Pálffy Árvában viszont bement, Ocskay pediglen árvái és liptói nemességet elvitte magával Beszterczére.» (*Eredeti levél*, az. Orsz. Levéltárban.) *Bercsényi* alkalmasint e tudósítások után írta Ungh- várról jan. 23. Károlyinak: «Liptóban és Árvában még helyben vagyon a német, Rosenbergnél és Szent-Miklósnál tovább nem is volt. írják azt is: *Pálffy Ocskayval visszatért Zsolna felé.*» Ez vak hír vala. (*Rákóczi Tár*; II. 243. lap.)

4 *Berthóty Ferencz* írja Eperjesről jan. 23. Bercsényinek: «Ocskay mind árvái,

talán együtt a Zólyom-megyeiekkel, valószínűleg a reájok is immár kivetett hadi adó repartíciója, további hűségükről reversálisok kiállítására, labancz zsoldosok fogadásának megajánlata stb. végett. Mely dolgokra jobban rá voltak kényszeríthetők idegen helyen, s épen a hatalmaskodó cs. maréchal és tábornokai főhadiszállásán, — honnan míg a tőlök kívántakat nem teljesítették, haza nem bocsáttattak.*

Minthogy pedig az újon meghódított két vármegye tisztikarának és nemességének Beszterczére kísértetése január 20-ika előtt történt: következőleg a zordon Heister még maga végezett velők, divényi kicsapásából visszatértében. Jellemzi e cs. főparancsnok mérhetetlen gögjét, hogy a megszarolandó törvényhatóságok tisztjeit és előkelőit a saját hadi-szállására hurczoltatja — mintegy foglyokképen — gyűlésre, hogy így megalázza s kénye-kedve szerint bánthasson el velők. És ily hazafias föladatok teljesítésére kelle eszközül szolgálnia az egykor oly szilaj kurucz vezér Ocskaynak. Méltán; miért adta el lelkét, hitét, urát, véreit, hazáját, nemzetét! . . .

Sajátságos és a közerkölcsi tudatra nézve jellemző, hogy — mint más helyütt is reámutatunk, — az áruló Ocskayt üldöző nemesis fenyegető bosszújáról már ekkor is sűrűen olvasunk híreket egykorú tudósításokban. Így pl. Heister iménti expedíciója alkalmából is már erőszakos halála hírére találjuk, és pedig igen tekintélyes embernek, az ő 1703-ban volt alezredesének, most vezénylő ezredesnek: a vitéz *Berthóty Zstgmond-nzk* 1709. január 19-kén Gömörből br. Károlyi Sándor tábornokhoz intézett levelében, ú. m.

«Kétezerig való német (*Selmeczányáról*) Szenográdig kigyótt

mind liptai labanczczá lőtt nemességet, azon két vármegye vice-ispányival Beszterczére kísérte, és ott valamely gyűlést tartanak.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

* *Okolicsányi György* árvái alispán Zaszkalról 1709. márcz. 10-kén Ebergényi tbkhoz Zsolnára írott levelében panaszkodik, hogy nagy a teher a vármegyén: mert Heister 39-el megszaportván portáik számát, 1365 portiót és sok egyéb terhet vetett reájok, úgy, hogy a nép a lengyel széleken már is pusztán kezdi hagyni falvait, nem lévén képes a reávetett nagy adót megadni. *Révay Zsigmond* pedig Justh Ferencz túróczy alispánt arról értesíti, hogy közbenjárására Heister a Túróczyra kivetett lovasokat elengedvén, csak 80 gyalog kiállítását, tartását, fizetését stb. követeli; Árva-megye 100 gyalogot, Liptó is 100-at és 50 lovast, Trencsény pedig 100 gyalogot, 100 lovast köteleztetik zsoldban tartani. (*Eredeti levelek, a gr. Csáky-család szepes-mindszenti levéltárában.*)

volt, 300 szekere lévén, megrakván, visszament a bányavárosokra.¹ *Ocskay megholt*, mivel maga hadnagya, — ki is azelőtt kurucz volt, — felséges urunkot mocskolván Ocskay, az hadnagy mondta volna, *hogy jó ura volt Rákóczi Ferencz!* . . . Ezért Ocskay (talán szokása szerint *részezen*) az hadnagyhoz lőtt, de nem igen sértette meg az testét. *Az hadnagy is megragadván karabélyát, két golyó-bissal úgy meglőtte, egy óráig sem élt utána*, — ezt referálja egy zászlótartó, az ki most kiszökött, *hogy jelen volt akkor*; az hadnagy is kiszökött, de nem tudja, melyik (*nógrádi* vagy *gömöri*) passuson gyött ki?»²

A hitiszegett Ocskaynak Rákóczi-gyalázása s az ezért őt megintó hadnagyára lövöldözése egészen az ő elvetemedett, garázda természetére vall; mire, hogy a megsebesített hadnagy is visszalőtt, — csak természetes. E jeleneteket az elbeszélő zászlótartó láthatta, de már abban tévedett, hogy Ocskay a lövés miatt meghalt volna, sőt megsebesüléséről sem tudunk; a hadnagy tehát rosszul ezélt és nem talált, s hogy kézbe ne akadjon, csak elszökött utána, épen mint a jelen volt zászlótartó. Mert az ennyire positiv alakban, ezredestől tábornoknak jelentett hírt pusztá mesének nem tarthatjuk.

Pálffy ezen zólyommegeyi események történte alatt Ebergényivel Árva-várát zaklatta, hol Zsolnáról, hol Rózsahegyről, hol közvetlenül a vár alól, melyet különben a Lancken vezérőrnagy parancsnoksága alatti zárlattal folyvást körülfogva tartatott. Azonban a Winkler által föllekesített őrség vitézi ellentállást fejtett ki, sőt állhatatos védelemre s a Confoederatió iránti törhetetlen hűségre újból összeküvők, mint múlt évben az érsek-újváriak. Rákóczira az erről vett hír örvendetesen hatott, s ezért írja jan. 26-kán Bercsényihez: «Árva-várát csak bíztni kell; hiszem Istenemet, két holnap alatt (a meddig t. i. a várat meg tarthatni Winkler ígéretet tön) lesz is mód segítségében; penighogy oly resolútióval vannak, az mint eskövésekbül kitetszik!»³ Mivel továbbá az újabban jött jelentésekből értesült, hogy Liptóban a német Viard elmenetele óta kevés, egyúttal arra

1 L. főntebb, 8g. 1.

2 Eredeti levél a gr. Károlyi-család levéltárában.

3 Archiv. Rákócz. II. 438. 1.

bíztatja Bercsényit: «bezzeg jó volna, ha felferhetné Babócsay a Szent-Miklóson maradt németet!»¹

A fejedelem ezen, Liptó visszafoglalására irányzott támadást annál jogosabban célozhatta: mivelhogy az ő hadai az árva-liptai kivonulás óta a szomszéd Szepesben tetemesen megszorodának, és pedig nemcsak új csapatoknak — mint br. Perényi Miklós egy battalionja, Pongrácz János lovasai s hajdúi stb. odaküldése, — hanem az által is, hogy a Liptóban a visszahúzódkor hazaszéledt s megszokott hajdúság ismét szép számmal összegyűlt zászlói alá. Így, *Babócsay* már jan. 22. és 24-kén Lőcséről kelt leveleiben jelenthető Bercsényinek, hogy Czelder Orbánt a maga «plus minus 700 hajdújával,»² továbbá Elek Zsigmondot egykori Ocskay-ezredbeli 360 huszárával, nemkülönbén Semsey Miklóst Berthóty Ferencznek 140 főnyi két lovas-századával, — tehát összesen 700 gyalog és 500 lovassal helyező be Kézsmárk városába; Lőcsére pedig Perényi Miklós hajdúit 500, Andrássy Pálét 450,⁵ Pongrácz Jánosét 200 gyalog, 160 lovas, és Deák Ferencz karabélyosait, kik ekkor már 600 főt számláltak. S még ezeken fölül künn tanyáztak Káposztafalva és Styavnik táján Luzsinszky ezere 500, Gyürky Pál dragonyosai 450, Forgáché (Hanggossy Imre ezredes alatt) szintén 450, Réthey Jánosé (Márkusfalván) vagy 500, — és így mindössze 5010 ember,⁴ tehát nemcsak a Szepesség biztosítására, hanem a liptai német háborgatására, sőt fenyegetésére is elégséges erő. E hadaknak a körülményekhez képest leg-

1 U. o.

2 Látszik e számadatból, hogy Czelder valódi vesztesége az Árvában és Liptó-ban végkép odamaradtak-, elpártoltak- és megfagyottakban mindössze sem ment leg-följebb 100 emberre. (Mindkét levél eredetije *gyűjteményben*.) Sőt Czelder ezredé-nek Kézsmárkon febr. 6-kán kelt létszámkimutatása már 856 főnyi tetteges állományt sorol föl, melynél népesebb az árva-liptai eset előtt sem volt ezen ezred. (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.) Tán némi újonczokkal is szaporodának.

3 E szám viszont az Andrássy-féle hajdú-ezernek is aránylag nem nagy veszteségéről tesz tanúlságot. A veszteséget az első napokban rendszeren túlozni szokták. Az elpártoltaknak vélt hajdúk ugyanis idővel megtértek.

4 *Babócsaynak* idézett, jan. 22. és 24-iki levelei. Az előbbiben említi: «Luzsinszky uram igen gyöngé és beteges állapottal lévén, — *walami kis nyugodalomra*» szükség mennie, jól esnék tehát vice-collonellus Paur uramnak az ezerhez küldése. Ez meg is lön, — hanem szegény Luzsinszky Lőcsén nemsokára *örök nyugodalomra* költözött.

helyesebbnek ítélt főntebbí mód szerinti elhelyezését elrendelni jan. 22-kén gr. Csáky Mihály tábornok is berándult kluknói kastélyából Lőcsére, mint a kire Bercsényi e különben Babócsay és Czelder dandárnokok alatt álló csapatok fővezényletét bízá.¹

A kuruczoknak ezen erős csoportozása s következöképen Liptónak is veszélyben forgásáról Pálffy — alkalmasint Lubomirszky Tivadartól — hírt vévén, a várat zárlat alatt hagyva, Árvából 2000 emberrel Tollet segélyére Liptó-Szent-Miklóshoz sietett, sőt Viardot is vagy 500 lovassal újra a Liptóságra rendelé. Ekként a császáriak is tetemes haderőt vontak össze Liptóba, s az előörsöket a bán január 23-kán L.-Ujvártól Pribilínaig és Hibbéig előretolá.²

A németeknek ez előbbnyomúlása híret Babócsay Liptóban járt kémszemlész-csapata még azon nap megvívé Lőcsére,³ mit hallván Pongrácz János: rögtön portára kéredzék Csákytól, hogy elmegy ő tüzetes hírt hozni az ellenség mozdulatairól és létszámáról, Liptóba. A tábornok beléegyezett, csapatokat rendelt melléje. Árvába viszont, «mivel a föld népe ellenségeskedése miatt mostan portákkal nem progrediálhatni,» — kémekeket küldött vala Csáky,⁴ hogy «kitanúlván: miben légyen ott is az ellenség állapotja? ha csak a praesidium (az árvái várórség) megvígasztalására nézve is, valami *nevezetes irruptiót* tétethessen oda, Liptóban pedig, ha egyebet nem: vagy Szent-Miklóst, vagy Liptó-Ujvárt az ellenség nyakába égettesse.»⁵

1 *Berthóty Ferencznek* Eperjseről jan. 23. és gr. *Csáky Mihálynak* Lőcséről s Újmajorból jan. 24-kén Bercsényihez szóló levelei. (*Eredetiek, gyűjteményben.*)

2 *Bercsényi* újságolja Kassáról jan. 29-én Károlyinak: «Pálffy ismét Liptóba ment 2000 némettel, s Scsavnikot s többet akarja elfoglalni.» (*Rákóczi Tár,* II. 246. 1.) A többire nézve lásd az alábbiakat.

3 *Babócsay Ferencz,* Lőcse, 1709. jan. 24. Bercsényihez: «Tegnapi portásim referálták Liptóból, hogy Hibbére valami lovas és gyalog német érkezett volna, — más újabb portát küldöttem experiálni; megvállik, mit fog hozni?» (*Eredeti, gyűjteményben.*)

4 Gr. *Csáky Mihály,* jan. 24. Lőcséről Bercsényinek: «Pongrácz kapitányt, minthogy maga kéredzett, el is küldöttem portára, úgy, hogy Liptóban végire menvén: ha csak azon német van-e benn, a ki volt? (t. i. Tollet,) és nem szaporodott-e — az iránt bizonyos reportumot hozzon. Árvában kémekek által is kívántam kitanúlni az ellenség constitutióját,» — stb. (*Eredeti, u. o.*)

5 Gr. *Csáky,* imént idézett, továbbá ugyanaz nap estéjén Újmajorból írott levelében.

Hogy ezen, a fejedelem intenióival is egyező kettős tervét végrehajthassa: az árvái kémek visszaérkezésére és Pongrácz jelentésére kelle várnia. Addig hazavonult szomszédos szepes-mindszenti (« *Új-niajor*») kastélyába.

Pongrácz Deák Ferencz ezere egy részét, Elek Zsiga (Bokros Pál) 360 és saját 160 lovasát vette maga mellé, s így mintegy 800—1000 emberrel indult be Liptóba, január 25-kén. «Azon felszedett haddal — jelenti jan. 26-káról Batizfalváról Csákynek — megindulván azért Hibbe felé, előreküldöttem volt egyik hadnagyomat bizonyos számú katonasággal Vazsecz nevű faluba. Mely hadnagy egy parasztembert fogott, az ki Pribilínáról az ellenségtűi leveleket hozott; és azon parasztember mondotta volt, hogy körülbelül 200 német lovas, magyar labanczczal (Ocskay és Dudás Mártonfélék) egyveleges, Pribilínán maradt éjszakára. Én is azért rajta indultam volt. Bemenvén Vichodna nevű faluba, olyan hírem gyűtt, — az kit maga a falusi bíró is hitivel bizonyította, — hogy azon német Pribilínáról visszatért Szent-Míklós felé. Én azalatt, a nagy erős hideg miatt, egy kis tűznél való melegedés okáért lóról leszállottam, és Elek Zsigmond uram Hibbére ment volt vagy 13-mad magával, megtudni bizonyosabban: visszatért-é vagy sem azon német? Másfél fertály óráig alig voltunk a faluban készen, — azonnal jött labancz rajtunk, (*mennyi?* azt nem írja) igyenesen strázsánknak, üzvéen a falun által; egy németet elejtvéen az katonaság üzésben, nem jött tovább utánunk a falunál.» Hír szerint Kézsmárk felé készül. «Hátról hagytam portát, az ki motussiról tudósítani fog; magam addig lészek Hunszдорfon.»*

Egyebet Pongrácz nem jelent, — a ki tehát nem igen tüzetesen járt végére elvállalt dolgának. Azonban *Elek Zsigmond* magaviselését dicséri, de ellenben vallott káraitól is emlékezik Kézsmárkról jan. 28-kán Bercsényihez írott ajánló levelében Czelder Orbán: «Lévén nálam mai nap ennekelőtte Ocskay, most Bokros Pál uram ő Kglme regimentjebéli főstrázsamester Elek Zsigmond uram .... ő Kglme felől azt írhatom Exciádnak, hogy mind Liptóságon és Árvában dicsíretesen viselte magát; *most is maga alattavalóival*

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

*úntalanul Liptóságra portáztván, insperate ellenségtil lovait, portékáját elvesztette.»*¹ Ez alkalmasint Hibbénél történt. Látjuk azonban e bizonyágtévő levélből, — mely pedig egy Czeldertől, tehát igen megbízható férfiútól ered, — hogy az Ocskav elárult ezredéből visszaszökött, s épen volt vezérok ellen is annyiszor harczoló vitézek, jelesül szolgálták a haza ügyét.

Míg ezek így folyának: Bercsényi január 31-kén több oldalú intézkedést tőn, hogy Pálffy Liptóból kiszoríthassa és Árva-várába élésszállítmányt juttathasson. E végből combinált támadást tervezett a bányavárosok s Érsek-Újvár felől Károlyi és Bottyán, s Liptóba és Árvába Csáky Mihály s Andrássy Pál tábornokok alatt; kik között az összeköttetést fenntartani és a tartalékhadakkal — ha kelzene — akár a jobb, akár a balszárny felé segílyt nyújtani Andrássy Istvánt Rozsnyóra helyezé, lévén oda Rima-Szombat is, Lócse is öt mértföld.² «Reménlem is — írja Bottyánnak jan 31. Kassáról, — Károlyi uramnak Vágón túlsó földre való menetelével mind bányavárosi, mind liptai, úgy árvái lovassá az ellenségnek, ha nem egészen is, nagyobb része mindazáltal fog revocáltatni; olyformán Csáky Mihály uram Liptóba bémenvén, az elmaradott ellenséget bírhatnák, Árvát is fölszabadíthatnák.»³

Csáky megbízásából Babócsay, február elején be is ütött 800 válogatott lovassal s egy Árva-várába szánt élelmi szállítmánynyal Liptóba, honnét, a németek hadállásait ügyesen megkerülve mármár az árvái várhoz közeledék, — de a vállalat mégis alig sikerült. Mert a Pálffy által Ebergényi gondjai alatt Árva-vára körül vont ostromzárlat éber parancsnoka: Lancken tbk. észrevevé a közelgőket,

1 *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Ugyanitt fenmaradt a Bokros-féle ezer ekkorbeli *állomány kimutatása* is: «Lista lustralis Inclyti Regiminis Bokrossiani, ordinis equestris, in ordinem redacta Anno 1709.» czimmel, s «Extradata per me Supr. Vig.-Prsefectum, die jr. *January* Anno ut supra. *Sigismundus Elek m. p.*» aláírással. E táblázatos kimutatás szerint, az ekkor öt századból álló csonka ezer összesen 367 főre ment, köztük közelember 314. Bokros, Gellért és az első század parancsnoka Török István még mindig fogva voltak, a 2-ik század Eleké vala, a 3-ik Horváth Jánosé, a 4-ik Juhász Andrásé, az 5-ik Kiss Jánosé. (*Eredeti*, Elek Zs. gyűrűpecsétével.)

2 L. *Bercsényinek* Károlyihoz Kassáról jan. 31. és Unghvárról febr. 5-én írott leveleit. (*Rákóczi Tár*, II. 247—248. 1.)

3 *Eredeti fogalmazat*, gyűjteményemben.

s elzárni igyekezék útjokat. Mindazáltal, hogy a szállítmányt bevihették-e? vagy nem? — arról forrásunk hallgat.¹

E 800 lovasból álló portán kívül Csáky maga még be nem törhetett Liptóba, — megelőzé őt Pálffy. E tábornagy ugyanis czélszerűbbnek tartá a gyülekező kuruczokat inkább Szepesben megbolygatni és ha lehet zavarba hozni, mintsem őket magára várni Liptó-Szent-Miklósra. Azért tehát, mihelyt Viard Zólyomból megérkezett, vele és Tollettel fölkészíte vagy kétezer válogatott lovas és gyalog németet, néhány taraczkkal s Ocskay és Eszterházy József labancaival; aztán febr. 6-kán éjtszaka oly utasítással indítá őket Szent-Miklóstól Szepes felé, — hogy lehetőleg hirtelenül, váratlanul igyekezzenek megjelenni; és míg Viard a lovassággal a kuruczok megzavarása végett mennél beljebb száguldjon: addig Tollet a gyalogságból rakja meg ottmaradandó helyőrséggel s taraczkokkal a batizfalvi és styavniki várkastélyokat, (ezeknek bírása által akará a bán Szepes szélein a lábát megvetni) és iparkodék az immár barátságos Lubomirszky Tivadart — a XIII. városi kormányzót — reábirni a nyílt csatlakozásra.

Messzevágó föladatok, két bátor s tehetséges ifjú vezérre bízva!

És bár ezek serényen és merészen láttak a munkához: a kuruczok erélyén s Lubomirszky félénkségén múlt, hogy a czél nem sikerülhetett. Tollet és Viard febr. 7-kén Szepes nyugati határaitra lépven, az előbbi a Máriássyagnak terjedelmes, de gyarló erősségű s épen ezért a magyarok által üresen hagyott batizfalvi kastélyába csak-

1 *Br. Berényi Ferenc* naplójegyzete, Pozsonyban, 1709. febr. 11-kén. «Ma estve nálam lévén Jeszenszky István uram (nádori titkár.) azt mondja, hogy ma Heisternél lévén, tőle hallotta, hogy Liptó-Ujvárbúí írja neki az commendant, hogy az kuruczok 800-an gyűttek Szepesbül által, Árva-várába akartak succursust vinni; de észrevévén az alatta bloquádában lévő őberst-bochmeister (hibásan, «G¹F«mz7-Bochmeister») helyett, minthogy Lancken vezérőrnagy volt) megkerülte, és 9 rabot fogott, 50 lovat nyert tőlök.» *Azonban az élésszállítmány táti mégis bejutott?* V. ö. *Bottyán élete*, 348. lap.

2 *Korvinyi János* írja erwerbicezi exiliumban» (*Verbiceze*, falu L.-Szent-Miklós mellett) 7. február 1709. Ebergényi altbgnak Zsolnára: «Mi itten eddig csak inter spem et metum voltunk, én is nem lakhatom szegény házomnál az kurucz miatt. Teg-napi itszakán ugyan Generális Tollet indúlt hadakkal Szepes felé, — mégeddig semmi hírünk nincsen, mint vannak ottan, s mit efficiálnak?» (*Eredeti levél* a gr. Csáky-archívumban Szepes-Mindszentén.)

hamar beszála, és elküldött Styavnik felé is: de innét portája azzal téré meg, hogy e kastélyt előttök Csáky fölégettette s leromboltatá, — lehetetlen benne kitelelni. Ezalatt Viard a lovassággal vakmerően nekivágott Szepesnek, s miután a meglepett kuruczok egyelőre félreállottak előle Merény és Svedlér tájára,¹ be egészen Lőcséig hatolt. Itt azonban tudjuk, hogy mily erős helyőrség vala; készen várak, s a gyalogság zárt sorokban kitörvén reá, — keményen megpuskázták.² Viard kénytelen volt visszafordulni, s a mindenfélől reágyülekező kurucz lovasságtól kísértetve, előbb Káposzta-, majd Bethlen- és Batizfalvára hátrálni.

Viarddal jártak volt a labanczok is, mint könnyű-lovasság. Lubomirszky csapatai ott feküvének Felkán, Poprádon, Szepes-Szombatban, Strázsán, Iglón és a többi zálogos városokban, s valamerre a császári hadak megjelentek, — kijövének eléjük, tisztelegve üdvözlök őket, s barátokztak velök.³ Azonban Rákóczi jól ismeré a lengyel helytartó-herczeget, a ki is ezen barátkozásnál többet tenni még most csakugyan nem mert, részint a Kézsmárk és Lőcse

1 *Andrássy István* tők. már febr. 9-kén megküldi Rozsnyórúl Szécsénybe Bottyánnak, «mit írjon Babócsay Ferencz uram az *ellenség Szepesbe való menetele felül, mely is bizonyos,*» és kéri Babócsay e levelét közölni Károlyival is. Febr. 12-kén ismét írja Bottyánnak, ugyan Rozsnyórúl: «Ennekelötte is tudósítottam Kglmedet, hogy *már negyednapja múlt az ellenség Szepes-vármegyébe való?nenetelének,* holott most is még- eddig ott volt, *Káposztafalva* nevü faluba és a körüi; a mieink két mérföldnyire tüle *Vogendrez* (Merény) *felé.*» Végre febr. 13-kán Károlynak jelenti: «Az elmúlt pénteken Liptóbúl *mintegy kétezerig való német, nem sok laba?iczzal együtt* béjövén Szepességre, Káposztafal vára és a közelebb való helyekre, a mieink pedig két-három mérföldnyire retirálták magokat *Vogendrez, Svedlér felé.* (L. *Bottyáni élete*, 347—348. 1.)

2 «Már Viard Lőcse körüi nyargalódzott némely nap; ott jól megpuskázódtak Lőcse alatt, azólta hová lett? nem tudom.» *Bercsényi* levele Unghvárról 1709. febr. 13. Károlyihoz. (*Rákóczi Tár*; II. 250 1.) — *Andrássy István* febr. 13-kán Rozsnyórúl Károlyihoz intézett levelében említi: «Tegnap pedig (a német) újokban az kijött nyomán visszafordult Liptóba.» És utóiratban: «P. S. Még tegnap Bethlenfalvánál volt az német Liptó széliben, noha azon hely még Szepesben van.» (*Bottyáni élete*, 34[^]- 1.)

3 *Dudás Márton*, Eszterházy József-féle labancz kapitány, a ki Tollettel és Viarddal Szepesben járt vala, 1709." febr. 26-kán írja Liptó-Szent-Miklósrúl gr. Kórháry István tbcnak, Pozsonyba: «...Másként, mikor bementünk Szepességre, az városokon lévén marsaik (Lubomirszkyt érti) hadai: mindenütt élönkbe gyűttek, és az városok végén, valamerre mentünk, fegyvert prsentáltak a kapukon.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

körű erősen gyülekező kuruczoknak, részint pedig az orosz-párti lengyel korona-marsall: hg. Sieniawsky, Rákóczi barátjának félelme miatt, ki is hadaival a határok közelében, Novi-Targnál (Neumark) állott. Hiába volt Viard minden capacitatiója, ígérete: Lubomirszky vele egyesülni és ezzel magát a magyar ügy nyilvános ellenségéül kimutatni még nem merészkedék.¹

Megjöve e helyett a tudósítás Pálffytól gyorsfutárral, hogy Károlyi Sándor átlépven a Garamot, Érsek-Ujvárra érkezett, csapatai Nyitraig, sőt Nagy-Tapolcsányig száguldoznak, Bottyán pedig a szent-benedeki németeket levagdaltatta, stb.~ Viard tehát haladék nélkül siessen vissza a bányavárosokra, a bán után, a ki maga is nyakrafőre indult Bajmócz s Nyitra felé, hogy onnét magát a Garain és Nyitra vizek közé ékelvén, Károlyit oldalban fenyegethesse.

Ekként Károlyi s Bottyán mozdulatai következtében, mint Rákóczi s Bercsényi hitték és óhajták,³ — a császáriak Szepesből csakugyan kihúzódnak voltak kénytelenek. Mert Tollet, ki Viard nélkül ott megmaradni elég erővel nem rendelkezők, febr. 12-kén szintén visszavonult Liptóba, de Batizfalván — melynek kastélyát még holmi czölöpzetekkel, földhányásokkal hamarjában erősítette — 100 gyalog és 200 lovasbú álló helyőrséget hagyta.⁴

1 *Korvinyi János* levele 1709. febr. 14-kén Verbiczéről Ebergényihez: «Generális Tollet uram 12. hujus visszatért Szepességről, batizfalvi kastélyban hagyott prsesidiumot 200 lovast, 100 hujus gyalogot: scsavnikai kastélyt pedig az kurucz prsevic meg-égette, — abban kellett hagyni. Lubomirszky hg. sem meré magát resolválni, hogy velünk conjungálhassa magát, nem látván teljes securitást; más az: ő is nagyon tart Lengyelországtól, mivel most Sunaveczky (Sieniawsky) hg. sokszámú hadakkal Novi-Targhoz érkezett, az kurucz pedig igen gyülekezik Késmárk és Lőcse körű.» (*Eredeti levél*, a gr. Csáky-archivumban Szepes-Mindszentén.)

2 L. *Bottyán élete*, 339—340 l.

3 L. *Bercsényi* jan. 31-iki leveleit Bottyánhoz és Károlyihoz. *Rákóczi* pedig febr. 13-kán ismételve írja Unghvárról — a történeteket még ekkor nem tudva — Károlyinak: «Rövideden írom Kglmednek, hogy mivel az ellenség nemcsak Liptói, de Szepesnek is nagyobb részét (?) elfoglalta: *Kglmed minden szándékát és tehetségét arra fordítsa, hogy aztat vagy revocálja, vagy visszaverje.*» (Archiv. Rákócz. II. 442. l.)

4 L. *Korvinyinak* febr. 14. levelét főlebb. — *Viard* pedig, miután a nagy hó-törtető hegyi s téli utat Beszterczén kisé kipihené, a bányavárosokról összeszedett lovas és gyalog haderővel febr. 20-kán már Zólymon túl, Ocsován és Szalatnán szállá

Csáky Mihály tábornok azonban ezúttal megemberlélte magát; keményen eltökélvén a németet szülő vármegyéjének ezen egy, határszéli falucskájában sem túrni meg: erős kémszemléző csapattal — Luzsinszky ezerével — Batizfalva alá küldé az ekkor épen Lőcsén időző jeles tüzér-törzstisztet Rottensteint; a ki is a kastélyt jól szemügyre vévén s alatta vitézmódra megellenkezővén, azon jelentéssel tért vissza, hogy vagy ötven bombával és ugyanannyi tüzesgolyóval ki fogja onnét a németet füstölni.¹ Erre Csáky Szepesvárából kirendelet két ágyút és két bombavető-mozsarat, s míg ezek érkezének, maga Kézsmárkra rándult, az ostromot Czelderrel előkészítendő. Egyszersmind addig is mindennap sűrűen portyáztat vala Batizfalva alá és be Liptóba, Tollet után.

E cs. tábornok valami hírt fogott az ostromszerek érkezéséről: azért Szent-Miklósról csak könnyű-szerrel Liptó-Újvár közelébe Szent-Péterre jött febr. 22-kén, azon dicsekedéssel, hogy már mint a kuruczok ágyúit elfoglalni megy;² valódi célja azonban egészen más volt, az t. i., hogy a komolyan fenyegetett s bombázást ki nem tartható batizfalvi kastélyból, ott hagyott, de kikívánczó tiszteit és népét valahogy szép szerével kilophassa. Ez sikerűit is neki valamelyik következő éjjelen; úgy, hogy mire az ágyúk Szepesvárából Kézsmárkra érkezének, — Batizfalva már a némettől üres volt, s Tollet teljesen visszavonult Liptó-Szent-Miklóstra.³ meg, Bottyánnak dívényi és turopolyai úrállomásait fenyegetve. (L. *Bottyán élete*, 354—355- 1.)

1 *Rottenstein*, Kézsmárkról, febr. 25-én Bercsényihez. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

2 *Anton Freyherr von Tollet* írja Liptó-Szent-Péterről 22. febr. 1709. Winkler Andrásnak, a XIII. szepesi város grófjának: «. . . Weilen ich habe keine Bagage bey mir, und nur herkommen bin, in der Hoffnung, die Kuruzische Stucke zu bekommen, wann sie, laut ihre Pralerey, Batisfalva belagern.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltár Bercsényi-actái között. Tehát fölfogatott.*)

3 *Dudás Márton* L.-Szent-Miklósról 1709. febr. 26-kán Kohárynak: «Egyéb új hírt nem irhatok Ngodnak, hanem Szepességen egy posteriumot csinált Tollet Generális uram ő Excja, a mely posteriumot mindennap látogatók az kuruczok. Panaszkodván azon posteriumbeli tiszték: *lehetetlen megmaradni nektek az ellenség miatt,* és úgy megnevezett Generális uram, *ú. in. Batizfalvából,* kihozta őket. Igaz dolog, a mennyi fáradságunk volt azon posterium miatt, ha tovább is ott maradtak volna, lovaink el nem győzték volna az sok utazást.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

Így tehát a császáriak szepesi expeditiójának ezen utolsó kis vívmánya is leomlott, sőt Liptóban is folyvást védőleg kelle magokat ezentúl tartaniok, a gyakran beportyázó kuruczok miatt.¹

Ocskaynak ezen liptó-szepesi csatározásokban csak pribékjei vettek részt, — maga azalatt egészen másfelé járt. Nevezetesen, midőn a liptai és árvái nemességet Besztercebányára kísérte volt, — tehát január 20-ika táján, — Heister tudtára adá a Bécsből kapott rendeletet, hogy Thúróczy Gáspárral egyetemben tüstént a cs. udvarhoz kell utaznia. Ocskay e parancsot vévén, azonnal megindula áruló társával Zólyom és Szent-Benedek felé, Nyitrának. Mielőtt ez utóbbi városba érkezett volna: Emőke falunál valami, Nyitra-várába visszatérő német portával akad össze, a kik is a Zsitva mellől egy érsek-újvári kurucz katonát, — Szörényi Ferencz, Géczy Gábor ezredebeli kapitány századából valót — hozának fogva. Szörényi 1706-ban Ocskaynak hadnagya s a most fogoly vitéz is egykor Ocskay katonája volt; régi ezredese fölismeré őt, láttára képtelen dühre lobbant, reárohana, és az összekötözött kezű, már vallomását is letett szegény védtelen hadifoglyot *saját kezeivel megöli*.- Ocskay tehát ekkor már *harmadízben* (először Nagy-Tapolcsánytt, azután Palástokon, és most Emőkénél) követett el *gyilkosságot*, mióta szabadsághósból árulóvá és zsoldos-katonává lón; s midőn e vérlázító gonosztetteiért később az érsek-újvári hadiszék által felelősségre vonatott: a sokak jelenlétében végrehajtott gyilkosságot el nem tagadhatva, csupán azzal kísérle meg menteni magát, hogy azon katonát *«első dühében»* lőtte agyon.³

Ugyanott őriztetik gr. Csdky Mihálynak is egy, Kézsmárkról 1709. márcz. 10-ikén kelt levele, melylyel Bercényit értesíti, hogy miután a németek a batizfalvi kastélyt üresen hagyták, — az annak ostromára hozatott ágyúkat beküldé Lőcsére.

1 Gr. Csdky Mihály, Czelder Orbán stb. levelei Bercényihez; a Bcrényi-napló is említi márcz. 6-ika alatt: «Ferenczfi azt írja, hogy Árva táján megverték az nemeteket

2 Ocskay 1710. jan. 2-iki vallatási jegyzőkönyvének 26-ik kérdőpontja: «Tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját examen után maga kezével miért ölte meg?»

3 Ocskay válasza a föntebbi kérdőpontra: «Nem Szörényi Ferencz katonája, hanem ő maga elébbi regimentebéli katona volt, kit is midőn lőrül levettek, in prima furia lőtt agyon.» (Eredeti, a Ghyczy-család levéltárában.)

Váljon tudta-e József császár ezt az esetet, midőn a Bécsbe érkezett gyilkost, — különben nagy aranyéremmel kitüntetett császári ezredest, — nyilvános fogadásban részesíté udvaránál? Egyébiránt Ocskaynak Bécsbe hivatása, úgy látszik, egyszersmind érdekes *farsangi látványosságul* volt szánva a piaci népek, mely sűrű tömegekben lepte el az utcákat a napon — január 27 —28-ika táján, — melyen az egykor oly rettegett kurucz vezér a székvárosba bejövendő vala. Mindenki óhajtotta látni a nagyhírű vitézt, Rákóczi pusztító villámát, az ádáz farkasból engedelmes kuvaszszá változott Ocskayt, a ki Ausztria, Morva, Szilézia határainak annyi éven át réme volt, a ki annyi ezer németet levágott, fogságba hurczolt, annyi várost, községet megsarczolt, kirabolt, fölégetett, tartományokat hódoltatott meg, vagy elpusztíta, a kinek nevével ijesztgették az osztrák és morvái asszonyok síró gyermekeiket, — és a ki most itt jó meghunyászkodva, hódolni s hátralékos zsoldjáért könyörögni a hatalmas császárnak! Valóban ritka «*utczai spectáculum*» volt ez, a melyet ritkán láttak a jó bécsiek; meg is bámúlták szörnyen!*

Különben Ocskay és Thúróczy Bécsbe idéztetésének komoly s főczélja úgy látszik, ez vala: Mivel az udvar immár félévi tapasztalatból belátta, hogy Ocskay átpártoltatott katonái nemhogy szaporodnának, de a folytonos visszaszökések következtében fogyton-fogyván, már alig másfél száznyi csoportoskára olvadtak le, s épen ezért saját hazájukban az ily pribékek lényeges hadi szolgálatok tételére megbízhatlanok, s azonfölül magoknak is vezéreiknek semmi becsületök nincs, — tehát ismét fölmerült azon eszme, hogy Ocskay, Thúróczy és Eszterházv József labancz ezerei mihamarabb teljes számra egészíttessenek ki újonczozás útján, s úgy a tavasszal Németországba indíttassanak, a francziák ellen; ott talán majd állandóbbak Rendnek és az idegen földön jobb hasznukat is lehet venni, s helyettük viszont német ezredek jöhetnek alá.

* *Kolinovicsnál*, Hist. Belli Rakocz. 741. 1. olvassuk: «Hoc mense Januario, Josephus Caesar Ladislaum Ocskayum cum Thurdczyo Viennam evocat, quod virum fortitudinis laude insignem (!!) coram intueri cuperet. Quare Ocskayus in Urbem ibit, *ibique ineundum, sni spectaculum praebet omnibus, qui?militem tot antea damnis, cacdibus, incendijs cognitum, Caesarec-Regise Militiae nomen dedisse sibi, et toti Austriae gratulabantur.*»

Ocskay — kiről Rákóczi Emlékirataiban följegvze, hogy nem-csak vitéz katona, de igen nagy szájhős is vala, — József császár előtt szörnyen feldicsekedhetett; mert, *csak elegendő pénzt adjanak kezéhez*: annyi zsoldos fogadására kötelezé magát, hogy ezredét *kétezer emberre* föl fogja szaporítani; ajánlkozók továbbá, hogy Rákóczi fejedelemnek több főhívét általvonandja a császár pártjára, — csak ő Felsége módot nyújtson neki! És József lépre ment a szószátyárnak. Ugyanis *kétezer huszárból álló ezred* ezredességéről való decretumot, s újonczok fogadására és vesztegetési czélokra egyelőre *húsz-ezer rhénes forintra szóló utalványt* adatott ki Ocskaynak, s azon fölül, Kolinovics szerint, *cs. k. vezérőrnagyi rangot és fizetést*,* szerintünk talán csak ily rangra kilátást nyújtó *ígér etet*, ha t. i. megajánlott föltételeit teljesíteni fogja. Mert tény, — akármit írjanak is Kolinovics és a Theatrum Europaeum, — hogy *Ocskay László cs. tábornokká nem lett soha*.

Ocskay a tapasztalt császári kegy említett nyilvánulásaival nagyon is meg lehetett elégedve. Zsebében a 2000 lovasra szóló decretummal, kezében a 20,000 frtos utalvánnyal rohant az udvari főpénztárba. De az emberséges főpénztárnok tán mélyebben bepillantott leikébe, és sajnált ekkora összeget — a mai pénzértéknek azon idők szerint legalább ötszörösét — ilyen ember kezébe adni; elég az hozzá, pénzhiányt emlegetvén, vonakodott fizetni. S most Ocskayból teljes mérvben kitört a kapzsi és a szájhős. Nagy lármával elkezdett eskiidözni, hogy ő holnap, — akár kap pénzt, akár nem, — minden bizonynyal elmegy, s ünnepélyesen tiltakozik: hogy, ha az ezredéből a hátralékban levő zsold miatt (?) Rákóczihoz átszökött, de neki már titokban ismét visszajöni ígérkezett (!) *több mint kétszáz huszár, most bosszújában a császár örökös-tartományaiban a többi kuru-*

* «Caesar ipse non solum legionem ejusdem e 2 millibus equitum conflatam scripto confirmat: séd etiam Generalis-Vigiliarum-Magistri nómén ac stipendium decernit, simulque mandat 20 millia florenorum eidem ex aerrario dari, ut solutis stipendijs, militem ad fideliora servitia moveat et reliquos Confederatorum primores ad parendum suo exemplo jam propensos, (??) eo citius a Rákóczió abstrahat.» (Kolinovics, az idézett helyen.) Mit kapott Thúróczy? arról hallgat a krónika; bizonyos azonban, hogy a cs. kir. ezredesi rangot ő is elnyerő, s viselte Érsek-Újvár alatt bekövetkezett megérdemelt haláláig. (1710.)

czokkal az ezelőttieknél még nagyobb károkat fog okozni, — ő oka ne legyen!...¹

A lármás fenyegetődzés használt, — a megrettent udvari pénztárnok még azon estve fizetett. Es most már Ocskay sem akart háladatlan vagy szűkmarkú lenni, sőt a bőkezű magyar nemest játszván, néhány átalag tokaji borral ajándékozta meg ő Felsége udvari szolgáit, s azzal másnap alámene Pozsonyba. Midőn a vendégfogadóból távozott volna: ennek gazdája hálásan csókolá meg jobbját a hírhedt magyarnak, alázatosan megköszönvén neki, hogy hozzá szállott, mivel az az egy-két nap öneki — úgymond, — nyolczszáz forintnál több tiszta jövedelmet hozott: mert naponként 2—300 kíváncsi előkelő, pénzes vendég jöve étkezni hozzá, csak azért, hogy a híres Ocskayt (*hajh, Rákóczi kihamvadt villáma!*) megláthassa, megbámulhassa! . . .²

Ocskay Bécsből visszaérkezése után tüstént hozzálátott az újonczok fogadásához. Maga leginkább Pozsonyban, vagy ocskói jószágán időzvé, Nyitra-megye felső részeiben: nevezetesen a szomszédos Verbón, Nagy-Tapolcsánytt ütteté föl toborzó állomásait;³ alezredesét, a Fehérhegyen túli születésű Blasskovich Istvánt pedig Szakolcza tájékára küldé újonczozni, kivel együtt aztán ápril közepén még egyszer Bécsbe hivatott a k. k. Hoif-Kriegsrath által, ezrede dolgában.⁴

1 «Quia verò Quaestor Aulicus, cui onus dependend* incumbat pecunise, tergiversari visus esset: testatur palam Ocskayus se die sequente obtenta vei non obtenta discessurum pecunia, non debere incusari, si redeuntibus e sua légioné ad Rákócziám jam pene 200, etiam plures, ob tarditatem solutionis deficiant, ac de se quoque, qui certam solutionem pollicitus, ad partes Csesaris eos traduxerit, vei certe Provincijs Csesareo-Regijs majorem ac antea summere vindictam quserant,» etc. (*Köti-novics*, u. o.)

3 «Die sequente descendit (Ocskayus) Ponium, caupone apud quem in Úrbe hospitabatur, abeuntis dexteram exosculanie, gratiasque agente, quod brevi eo quo apud se Viennse demorabatur tempore, sua presentia ultra 800 florenorum lucrum eidem procuraverit, cum vix dies abiret, quo non 200—300 et plures viri etiam, ge-nere ac dignitatibus longe spectatissimi, illius nonnisi videndi gratia cauponam accedentes, rés ad victum necessarias largissime consumpsissent.» (*Kolitiotics*, i. m. 742. 1.)

4 *Balogh István* 1709. febr. 9-én Barsról újságolja Károlyinak: «Közhirül hal-latik: Ocskay László Nagy-Tapolcsányánál gyülekeznek, — de nem bizonyos.» (*Bottyán élete*, 340. l.) E «gyülekezés» alkalmasint a nagy lármával megindított toborzás híré-ből eredt.

5 *Blasskovich levele* Szakolczáról, 1709- ápr. 18. Ebergényihez. (Eredetije a gr. Csákvak szépes-mindszenti levéltárában.)

Később azonban, úgy látszik, — talán a hadfogadásra szánt pénzek fölött? — összeveszett Blasskovich-csal, a ki elvált tőle s a Heister zaklatásaira Pozsony-megye rendei által gr. Eszterházy József ezrede számába állítandó huszároknak és a vármegyének lón kapitányává, — Ocskay ezredében az alezredességet a volt őrnagy Pestvármegyei József örökölvén utána.*

Míg ezek történtek, az Ocskay-ezred — legalább annak régiebb része — folyvást br. Ebergényi főparancsnoksága alatt Árvában és Liptóban feküdt, — tekintsünk tehát mi is arra, hogy az események folyamát kövessük.

Mióta Bottyán és Károlyi az Ipoly és Garam mellékeiről Érsekújvár felé jártatták vala hadaikat, s ellenök Pálffy és Viard Liptóból vissza a bányavárosok és Nyitra tájaira vonultak: a hadi mozgalmak inkább ezen vidékekre költözének át, a mennyire t. i. ilyeneket előbb a nagy hó, s utóbb az ennek rögtöni olvadása folytán keletkezett képtelen árvizek engedtek. Liptó-Szent-Miklóson Tollet s Árva-vára alatt a zárlattal Lancken tbkok maradtak, s hátuk mögött Zsolnán parancsnokuk Ebergényi altbgy, — aránylag mindhárman nem valami számos hadi néppel. Ezen okbúi, és mivel az időviszonyok is, ú. m. ott a nagy hegyek között még erősebb havak s még rohamosabb olvadások mind a két hadakozó fél működését márczius, sőt még ápril hó folyamában is nem kissé gátolták, majdnem lehetetleníték, — meglehetősen csendesség állott be mindkét részről. A hadak szállásaikon pihenőnek, legfőleg aprós kurucz porták jelentek meg olykor, a mikor t. i. gázolhattak, Liptóban, Árvában, megkémlelni: mit csinál a német? Az bizony semmi mást nem csinált, hanem fűtőzött, nyújtózott, újonczait várta, fészkeit: ú. m. Rózsahegyet, Liptó-Ujvárt, Szent-Pétert erősítgette, és Árva alatt szigorún őrködék, legfőbb feladatául tekintvén egyelőre ezen várnak kiéheztetését.

Winklernek ugyan ez a hallatlan havas és árvizes idő épen nem kedvezett: mert szabadító pártfelei közeledését Szepesből, Gömörből lehetetlenné tévé, — mindazáltal csak tartotta ernyedetlenül tovább

* *Polcsicz György* nevű, Ocskay ezeréből elfogott katona vallomása 1709. aug. 10-kén, a sági táboron: «Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegye vicéje Ocskaynak, Trencsényi főstrázmester.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*) V. ő. a Berényi-napló bejegyzéseivel.

ARVA VARA.

(no. lap.) II.

Ekkép bukott el Árva-vára, oly hosszas ellentállás után; pedig a régóta várt segítség immár útban volt, legalább a kuruczok ápril közepén megfeszítették minden erejüket Szepesben és Gömörben, hogy az elvégre már valamennyire járhatóbbakká váló utak segélyével élelmi szállítmányt és friss helyőrséget juttathassanak a rég szorongatott erősségre. Gr. Csáky Mihály hadai zömével Gömörből Breznóbánya ostromára ment, hogy a lipitai ellenséget is arra vonván: ezalatt Babócsay, a márczius első napjaiban Lőcsén meghalt Luzsinszky ezredét öröklött vitéz Paur Ferenczczel,¹ Elek Zsigáékkal és Czelder alezredese Bajcsy Györggyel, egy részről Liptóban lármáskodva, s más részről Szepes-Ofalunak, Turdosínnak kerülve, — bevihesse a szállítmányt s őrséget Árvába.²

Már későn jártak, s azonfölül a császáriakkal régóta alkudozó szandeczi sztarosza, Lubomirszky György hg. is, az obezni, — ki a szomszéd Novi-Targról éber figyelemmel kíséré őket, — minden mozdulataikat elárulá Ebergényinek. Ez, az öcscsével egyaránt ingatag

légyen? másképen is constál Exciádnak; most értem pedig: az ellenség motussira nézve (Csáky és Babócsay hadműködései) itt lévő Tolletianus battalium Liptó felé indulni fog.» «P. S. Az várnak feladása olyformán succedált, hogy a hajdúk Commendánstól elálván, kéntelen volt a Commendáns fehér zászlót kiterjeszteni, kit megértvén Generál Lángén uram: capitulálni sem akart a tisztekkel, hanem mind egészen, portékájokkal együtt, ad ulteriorem Excellmi Dni Campi-Marschalli (t. i. Heisternek) dispositionem árestomban tartatni fognak.» Heister pedig úgy disponált Winklerről és rabtársairól, hogy a messze Györré vitette várfogságra. — Berényi Ferencz Csejte-várában már ápril 15-kén értesül Árva feladásáról, e napon írván be naplójába: «Az újhelyi (vág-újhelyi) commendant hozta azt az hírt, hogy Vinkler földadta Árva-várát, az mely hírrel valami német tiszt (Ebergényi futára) ment Bécsbe.» — Berthóty István később elfogott egyet az árvái zendülő hajdúk közül, s Érsek-Újvárból 1709. jún. 6-kán ily levél mellett küldé ki Ebeczky Istvánnak: «Ezen hajdú jelen volt, midőn Árvát az hajdúk feladták, szerencse, ha ő is közös nem volt a dologhoz; küldje Kglmed Fő-Generális Úr ő Excjához pro examine.» (Egykori más, gyűjteményemben.)

¹ Paur Ferencz 1709. ápr. 4-kén az Ófalu melletti Kaczvinkról ír Bercsényinek. (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

² «Csáky uram próbának indúlt, elvált eddig kezdeti. Maga Breznyónak ment, Babócsay Árvának viszen élést.» írja Bercsényi Unghvárról ápr. 15-kén Károlyinak. (Rákóczi Tár, II, 27 r. 1.) Sokkal részletesebb ennél Babócsay Ferencznek Kézsmárkról ápr. 18-kán Bercsényihez intézett levele. (Eredetije gyűjteményemben.) Végre Rákóczi is említi ezen árvái próbát Munkácsról ápr. 19. Károlyihoz szóló levelében: «Sietséggel akarván valamely próbát tétetni Árvára és Breznóbányára: a végre küldetett vala a Kglmed regimentje is Csáky Mihály generális mellé.» (Archív. Rákócz. II. 471.)

jellemű lengyel főúr már márczius elején «ott berzenkedett» áruba bocsátott csapataival Árva körüi,¹ s míg maga be-bejárt az ostromzárlat parancsnokához Lanckenhez lakomákra: - addig Bécsben a múlt évi Palocsa-vidéki gvülevész tolvajság szervezője Hodermarszky János dissidens orosz püspök által folytatá dolgait. Ez ápril 13-kán tudósítja Bécsből Ebergényit, hogy a császári udvar Lubomirszky dolga fölött immár határozott;³ minek következtében aztán a zsoldba átveendő lengyel ezredek ára iránt Lubomirszkyval megalkudni Heistertertől utasított cs. altábornagy, az obezni megbízottjától Blumen századostól, a «De dato Neuschantz (Neumark?) 15. Aprilis 1709.» keltezett alkupontokat átvevé. Ezek szerint Lubomirszky késznek nyilatkozik, személyéhez és állásához méltó katonai rang mellett (cs. altbgsyágot kapott) maga is a császár szolgálatába állani és hadait is átadni. E hadak valának: 1. ő hgségének egy teljesszámú német lovas-ezrede, 12 századból álló, századonként 70 legényt számlálva; 2. négy század dragonyos; 3. négy század gyalog; 4. 30 század «Wallachen oder Wallonen zu Pferd», századonként száz ember. Tehát összesen jóval több mint 4000 fő, a mennyire t. i. Kolinovics teszi. Csakhogy a kufár lengyel, zsoldosaiért busás árakat szabott; így pl. csak egyedül a német ezred loányagáért egyszerre kifizetendő 99,000 fírtot követelt.⁴

Ebergényi fölterjeszté Bécsbe a föltételeket. Ott pedig, az államkincstár a hosszú háborúk miatt ki lévén merülve, sokáig habozának,

t Bercsényi értesíti Károlyit Unghvárról, 1709. márcz. 15-kéről: «Lubomirszky György, az obezni, Árva körüi berzenkedik hadával, az némethoz késztil. Szepesben, igen féltem, ott ne lepjék az városokon gyalogunkat.» És 18-káról: «Kglmed (gyalog-) regimentjét Kassáról visszabocsátani parancsoltam, hacsak az másik Lubomirszkynak — Györgynek — mostani új lármája tartóztatását nem okozza.» (Rákóczi Tár, II. 260—261.)

2 Okolicsányi György, Zaszkalról márcz. 10. Etergényinek: «Lubomirszky hget Generális Lanken uram még tegnap ebédre magához várta, eleibe is harmadik faluba járt, de még el nem érkezett volt, a hada pediglen Naimark táján, a mi vármegyénk-től egy jnérföldnyire fekszik.» (Gr. Csáky-levéltár.)

3 Joan?ies J. Hodermarszky, Viennse, 13. Április 1709. Ebergényinek Zsolnán: «Celsissimi Principis (Lubomirszky) negotium est resolutu?ny> Ugyanaz, ugyancsak Ebergényinek Bécsből, ápr. 23-káról bővebben is ír, többek közt, hogy Heisterre «aliquot vicibus sum locutus in?tegotio bene noto, et rés est in opere; quidnam resolutionis fiet? (t. i. Lubomirszkynak alábbi, ápril 15-iki föltételeire nézve) oretenus referam, nam his diebus movere intendam.» (Eredeti, u. o.)

4 A Rittmeister Johann Benedikt von dér Blumen által Ebergényinek átnyújtott e «Propositiones» eredetijét 1. szintén a szépes-mindszenti levéltárban, fasc. 132. nro 17.

míg végre Heister döntött, — Lubomirszky javára. A cs. maréchal ugyanis kereken kijelenté az udvarnál, hogy mivel a dán király a maga segédhadait — a mi még t. i. belőlök megmaradt — májusnál tovább immár semmiképen nem engedi Magyarországon használatni: ő, hacsak ezek helyett a Lubomirszky-féle csapatok föl nem fogadtatnak, kényszerülve lesz a kuruczok ellen, — kiknek hadait 12,000 új hajdúval szaporítá sáros-pataki országgyűlésöknek épen most nagy erélyvel végrehajtás alatt levő határozata, — magát az egész nyári hadjárat alatt csupán védőleg tartani; és így a tavalyi nagy erőfeszítésbe került őszi és téli hadjáratok eredményei is kockára lesznek téve.

Heisternek ezen s ezekhez hasonló előterjesztései végre is döntöttek. Lubomirszky György megkapá a cs. altbgyi rangot, és hadai zsoldba fogadtatván, május havában átvétettek; június első napjaiban már verekedtek velök a kuruczok s az első foglyokat közülök *Ocskay volt huszárai* ejtették Árvában, vitéz őrnagyukkal Elek Zsigmonddal.*

Egyesülések a császáriakkal csakis Liptó és Árva — különösen Árva — meghódítása által válék lehetővé; és az ő csatlakozásuk képesítette Heistert arra, hogy az ezen évi nyárra két hadtestet alakíthatott, melyek egyikével míg ő maga túl a Dunán támadólag, sikerrel működik vala: addig a másikkal Pálffy Zólyomban s Liptóban, Bercsényinek Gömör és Szepesből reátörő erejével szemben, ha védőleg is, de állandóul, tért nem veszítve s nagyobb csorbát nem vallva, tarthatá magát. *Az egész 1709-iki hadjárat jóformán e körülményen fordult meg,* — azért tartottuk szükségesnek ezen ügyet kissé tüzetesebben vázolni.

* A *Berényi-napló* jegyzetei közt olvassuk: Ápril 24-kén Hradistyára érkezvén Krumpach tbk, hozza híret, hogy «*lengyelek is gyűnnek az kuruczok ellen.*» Ápril 27-kéről: «Kampel de 24. írja: «*Haister még Becsben van, embereket és pénzt sollicitál,*» (v. ö. Hodermarszky ápr. 23-iki levelét;) mindenik szükön vagyon.» Továbbá, június i-jéről: «Tersztyánszky uram írja de 24. (Maji) Trencsénbül: «*Ebergényi conjungálta magát Lubomirszky grojkóival.*» — Bercsényi is 1709. május és júniusi leveleiben többször emlékezik Lubomirszky zsoldba állásáról; pl. május 14-kén, Csáky sürgönye után, hogy «*Árvának megyen és hadait recruttának adja az császárnak obezni uram.*» Június i-jén megint küld egy «*Szondeczkirül (Lubomirszky György) való hirt.*» és *jún. 6-kán* Kassáról ezt írja: «*Szondeczki hada már ellenkezik, hozott is (foglyokat) közülök Elek Zsigmond* Lőcsére, holnap idehozzák. (*Archív. Rákócz. VI. 189—190., 192. és 195. 11.)*

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodszor is megrakják Érsek-Újvárt s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szökevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Suránynál sánczolnak, de innét kiveretnek. Bottyán Léva-várát elhanyagolja, Zselíznél hidat vet a Garamon; a németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődített tábora; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom várát megépítik. Bottyán a zselízi tábor és sáncz ellen; a kuruczok tompái, viski tábora. — Pálffy Zselízhez érkezik; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben.

A pataki gyűlés által a dunán-inneni és tiszai részekre kivetett 12,000 hajdút a vármegyék nagy serénységgel kiállították, a lovas- ezredek pótlására szolgáló zsoldosokkal és pótlovakkal együtt. Bercsényi a tavaszi hónapokban leginkább ezen hadi anyag szervezésével foglalkozott, hogy legyen mivel hadakozni a nyáron. Az anyag tehát megvolt, s még az egyenruházást, fölszerelést is csak elő lehetett nagy ügygyel-bajjal teremteni: de a *fölfegyverzés* majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel járt. Boroszlótól Trencsény és Árva vármegyék elvesztése óta a kuruczok el valának zárva, s Krakkóból is alig-alig lehetett néhány ezer puskát nagy titkon és drága pénzért becsempésztetni, a Lengyelországban dúló belháború és fegyver-kiviteli tilalom miatt. Legnagyobb részt az itthoni gyártásra kell vala tehát támaszkodni. Igen, de Besztercebányának az ellenség kezére jutása óta, az ottani jól berendezve volt ágyúöntöde és fegyvergyár Tiszólczra, Dobsinára, Szomolnokra telepítettven át, működésének megkezdése ezen új helyeken s így szétdarabolva sok időbe került s többféle akadályokba ütközött. A puskacsövek öntése, fúrása, fölszerelése stb. a szakképzett mivesek csekély száma miatt is lassan ment. A kassai kardgyár ugyan a télen át elkészített vagy 8000 aczélat, s Csetneken, Rozsnyón is szorgalmasan dolgoztak a csiszárok, itt, Eperjesit, Lőcsén, Kézsmárkon stb. a puskamívesek és lakatosok, — mindazáltal már június-július volt, és a 12,000 új hajdúból

elvégre is majd 3000 puska nélkül maradt, csak egy szál karddal, lándzsával fegyverezve. De hagyján, így is jó volt a többi löfegyveresek közé beosztva; most mégis lehetett némi gyalogság fölött rendelkezni, és velők — mint látandjuk — támadólag is hadakozni, nem úgy, mint a múlt évben, midőn a hegyszorulatok védelmére sem maradt hajdú.

Míg a hajdúság szervezése Tokaj, Kassa, Lőcse, Rima-Szombat, Miskolcz, Eger, Gyöngyös, Kecskemét, Czegléd, Szécsény, Losoncz stb. tájain javában folyt: azalatt a Károlyi és Bottyán szerencsés expedíciói által fölfrissített és megszorított érsek-újvári helyőrségből, s úgy a Garam mellől, vígan és merészen csapkodott fel a kurucz lovasság egész Trencsényig,* s túl a Vágón Pozsonyig sőt a morva szélekig, többnyire szerencsésen, — foglyokkal, zsákmánnyal — térve meg kalandos vállalataiból, a mi harczy kedvöket s vállalkozó bátorságukat még inkább növelé. Igen emelé a hangulatot továbbá a *labcinczoknak* — újaknak úgy, mint régieknek — *sűrű átszökése is*. Ezek pedig leginkább *Ocskayánusok*, kisebb részben Eszterházy József-félék és Thúróczy hajdúinak magyar része valának, s átszökésésüket főként abbéli félelmök okozá, hogy ezredeikkel — a mint híre vala — az országból ki, a német birodalomba ne vitesenek.

Ez a hír pedig valóságon alapúit, mint már föntebb, Ocskay Lászlónak Bécsbe hivatása alkalmával említők. Ocskay azóta folyvást serényen toborztat vala; látván ugyanis, hogy idehaza a honfiak előtt mint áruló, s a német főtisztek előtt mint pártváltoztató és hitszegő semmi becsületre nem kaphat: maga is lelkéből óhajtani kezdé a külsorzágra vezényeltetést, a mi hogy megtörténhessék, el kelle követnie mindent ezredének teljes létszámra való szaporítására. Mivel pedig e célra most feles pénzzel rendelkezék: a csengő érczcel való

* Így pl. *Károlyi Sándor* 1709. ápr. 30-kán Érsek-Újvárból Tapolcsányon át egész föl Bánig (Trencsény-várm.) küldözé nyertes portáit, kik innen és vidékéből foglyokkal tértek meg. (*Kolinovics*, i. m. 748. 1.) A *Berenyi-napló* följegyzései szerint a morvaik már márczius közepén rettegtek a kuruczok beütéseitől, kik a következő hetekben s még inkább ápril és május folytán a Vágón túl sűrű csapatokban száguldoznak, valamint e napló bejegyzései és egyéb — alább vázlatosan még érintendő — egykorú adatok mutatják. Érsek-Újvárbá élelmet, marhákat sokat hajtának be.

fizetés, itatás, toborzás, mindenféle csalogatás és mesterfogás, — sőt itt-ott némi erőszakoskodás is — számos fiatal zsoldossal gyarapítá ezredének annyira hézagos sorait. Pár hó alatt néhány száz, Vág és Nyitra-vidéki újoncza lón, fegyverezve, egyenruházva. Kiknek még további szaporítása és a már fölesküdtötteknek katonai kiképzése céljából, ő maga is márczius, ápril és május havak alatt folytonosan Pozsonyban vagy Nagy-Szombat környékén tartózkodott.¹

Valószínűen ő sem csinált titkot, — sőt szószátyárkodó természete szerint tán fennen is emlegeté poharazás közben tiszteli között a német birodalomba a francziák ellen való fölmenetelt, a mit egyébiránt a németek is igen jókor elkezdtek hirdetni, sőt foganatosítani: a mennyiben a hatalmuk alá hajtott éjszaknyúgati vármegyékben a fegyverviselésre alkalmas ifjúságot már márczius folyamában erővel is összefogdosztatni kezdék, és mivel másként elmenni vonakodtak: *bilincsekbe veretve is fölhurczoltatták Becsbe, és onnét a Rajná-nál küzdő, rémségeseti leolvadt állományú magyar ezredékbe.* Ezen erőszakoskodás természetes következménye aztán az lón, hogy az ilyen, akár fogott, akár önként felcsapott új labanczok, hacsak szerét tehették, — sűrűen szökdősének által a kuruczokhoz.²

így Ocskay Lászlónak nagy költséggel és fáradsággal összetoborzott és fogdozott új labanczai is, mihelyt neszét vevék az «Imperiumba» való menetelnek, tizenként—húszanként szökdősének Érsek-újjvárbá, új egyenruháikkal, szép fegyvereikkel, lovaikkal; és pedig közöttük főtisztek: zászlótartók, hadnagyok, századosok is, Ocskaynak még régi tiszteli közötti valók.

1 Ocskay László, maga és házastársa «Nemzetes Tisza Hona» nevében 1709. május 12-kén Pozsonyban ír alá egy zálogos szerződést. (Egykorú más, a gr. Eszterházy-család zólyomi ágának levéltárában.)

2 Bottyán János tbk. Szécsényből 1709. márcz. 26. jelenti Rákóczinak: «Bizonyos az, feles bilincseket hozott alá az ellenség, maga birtoka alatt lévő helységekben erővel hajtja valakit talál fegyverhez alkalmasnak, — úgy vagy a híre: Imperiumba viszi, az minthogy a labanczok gyakor szökéssel contestálják; kik tártnak az felmeneteltől, naponkint közinkbe szöknek. ^) (Eredeti levél, gyűjteményemben.) Ugyanaz, 1709. ápr. 9-kéről írja Károlynak: «Az dánusokat feles magyar labanczokkal együtt elvittek, özvebékóván az labanczokat.» (Bottyán élete, 379. l.) Végre Nagy Gábor, Károlyi hadsegéde, jelenti Szécsényből 1709. ápr. 17-kéről urának: «Ocskay Sándor uram katonái most érkezvén Újjvárbú, hozzák hírii, hogy mindennap németet fognak, mely németek is beszélnek, hogy az labanczot felvitték odafel.» t. i. az Imperiumba. (U. o. 383. l.)

Ezek sorát ama *Turkoly Sámuel* nevű, Ocskay-féle önkéntes hadnagy nyitja meg, ki még 1708. május havában Beczkó táján lett vala labanczczá, — mint annak helyén említettük volt, — s most visszaszökvén, a gyanakvó kuruczok által egyelőre, mint kétes jellemű ember, Kassán tömlöczre vettetett. De Turkoly azzal védé s illetőleg igazolá magát, hogy ő «mint igaz magyar» a Bercsényi kibocsátott s a visszatérőknek bocsánatot ígérő pátensének akart engedelmeskedni, «és a német ellenség között tébolygó magyaroknak útát a visszajövetelre mutatni».* A nehézség a dologban csak az volt, hogy Turkoly még az Ocskay elpártolása előtt lévén labanczczá, nem tartozott az elárúttak közzé, és így az idézett pátens hatályán kívül esék; mindazáltal 600 írt kezesség mellett szabad lábra helyezték.

Ily visszaszökött, 30—40 legénnyel egyenesen Újvárbá benyargalt Ocskay-féle tisztek valának még *Károlyi Ferencz* főhadnagy s Ocskay testőrszázadának parancsnoka, továbbá az általunk egy levele után már a strázniczai expeditió idejéből ismert *Szór ad István* hadnagy, s még egy névtelen.

Sőt még mind ennél fontosabb dolog is következett ezen labanczok fölvitelének szándokából. Nevezetesen a Fehérhegyeken túli, mindenkor igen magyarérzelmű tót népnek fiataljaiból, hogy az őket labanczoskodásra erőltető Ocskay és Blasskovich zaklatásaitól s a Németországba idegen ügyért hadakozni elhurczoltatástól menekülhessenek, számosán a határszéli hegyekbe, erdőkbe vonták meg magokat a tavasz kinváltával; a kikhez azután májusban egy bátor hadnagy: Kosztolányi *Jávorka Adám* néhány katonával Érsekújvárból általmenvén, csakhamar 500 főnyi, részint lovas, részint gyalog guerillacsapatot szervezett belőlök, s velők a császáriak hadvonalai mögött kitűnően forgatá magát, hol a Vágmelléki cs. várak alá, hol Morvába csapdozva. Ezekhez csatlakozni indult ki újabb expeditióval Újvárból Szórad István is, maga is Malaczka tájáról való.

De, hogy mindezekről közvetlenebb szemléleten alapuló fogalmunk legyen: lássuk az egykorú levelezésekből idevonatkozólag mérhető adalékokat május végétől fogva, a mikor t. i. az Ocskay-féle

* *Turkoly Sámuelnek* Kassán, 1709. ápr. 28. Bercsényihez intézett kérvénye. (*Eredeti, az Orsz. Ltárban.*) Később, mint emigráns, híres főtiszt lett e Turkoly az orosz hadseregben.

labanczok szökése és a Fehérhegyeken túli új támadás nagyobb méreket kezdett ölteni.

Balogh István dandárnok írja 1709. május 31-kén Losonczi Bercsényinek: «Ma érkezett Újvárból Ilavay Mátyás (alezredesi uram, Iváncsai hadnagyommal; kik is referálják: Pozsony vármegyében új kuruczok támadtak, előljárok Jávorka, — lehetnek immár gyalog és lovasok circiter 500-an; mert tártak attúl, hogy németek közé ne applicáltassanak, aminthogy erővel fogdossák, kiváltképen vásári alkalmatossággal. (Mikor t. i. a nép leginkább összegyűlni szokott.) Elpártolt kuruczok is és lobanczok igyekeznek kijünni, *félve az Imperiumba való meneteltűi*. Az én ezerem is jól szaporodnék, ha közeljebb eshetném azon földhöz.»¹

Szintén *Balogh István*, ugyancsak Losonczi jún. 3-káról valamelyik főtiszt-társának, talán Ebeczkynek: «Tegnap *Ocskay László 12 katonája*, — a kik azelőtt az én ezerembeliek voltak, de per reductionem estenek oda, — *érkezvén ide*, referálják *Ocskaynak Zsolnán létét*. Negyednapja, hogy megindultak, húszán jöttek volna: de megegyezésre a mely helyt rendeltek volt magok közt, — a nyolcra előbb oda találván menni, mivel azonnal lövés és lárma lett Zsolnán, a 12 a 8-át ott nem találta, és így a 12 békével eljött, Beszterce felé. *Ocskaynak nincsen több háromszáz katonájánál, azok is jobbára eljiünnének, csak adatnék módjok, mivel Imperiumba megyen Ocskay, attúl félneky*»²

E tudósítás több tekintetben érdekes. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy Ocskay a császár pénzén — *a kuruczok számára újonczozott*: mivelhogy íme, már is annyira átszökdöstek újon fogadott katonái, hogy Bécsben nagy-büszkén 2000-re tervezett ezrede — megint csak 300 labanczkából áll; és másodsor megtudjuk, hogy ő május végén ismét förendeltetett Trencsénybe, Árvába, Ebergényi mellé. Nyilván belátták, hogy, ha Németország felé indítanák, — még tán ez a háromszáz ember is elhagyja; de továbbá Pozsony és Újvár között a talaj ki is siklott lábai alól, az újváriak egymást érő kiszáguldozásai miatt, a Fehérhegyeken túl pedig épen mindent lángba borított

¹ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

² *Eredeti levél*, ugyanott.

Jávorka. Végre, azzal is bíztathatta az udvart — és talán nem egészen valószínűtlenül, — hogy Trencsény, Árva, Turócz tótjaiból tán mégis inkább fog kaphatni újonczokat, amazoknál állandóbbakat, fölépülni sehogysem tudó ezrede számára.

Berthóty István újvári parancsnok nagy súlyt helyezett a Fehérhegyen túli támadásra, tehát szítá és erejéhez képest segíté azt, sőt nagyobb szabású hadműködés alapjául tanácslá fölhasználni, jún. 3-kán ekként írván Bercsényinek: «Ha hirtelen most valamely hadak felgyöhetnek, *tatám jó volna Morva felé tétetni valami diversiót*, mert az Vágontúl igen kevés német vagon, az dánus ha még nem

indúlt is: megindúl Imperiumba. En pro interim küldék által valamely katonaságot *fffá vorká é kát) Fejér hegy mellett lévő kuruczokhoz, minthogy azok is naponkint szaporodnak*; vagon olyan emberem, az ki ajánlja magát arra, hogy két hét forgása alatt három-négyszáz emberrel megszorítja hadainkat túl az Vágón. Meglátom, az mostani általküldendő embereim mire mehetnek? Ha látom az dolognak effectusát, — megint küldök melléjek vagy kétszáz lovast, *(Rácz Miska és Szárad Istvánék)*; addig talám Exciád is küldhet valamely hadat. *Bár csak kétezer emberünk lehessen az Vágontúl, reménlem: revocálhatjuk az Dunán általment németeket*, és az föld népét is fölvehetjük. Én mindenfelé pátens-leveleket küldöttem.»¹

A fejedelem, a dolgok ezen állását az udvarlására Szerencsre rándúlt Bottyán tábornoktól megtudván, hasonlóképp ítélt mint ez és Berthóty; s már jún. 4-kén ekként közli gondolatait Bercsényi-

vei: «... En immár lehetősnek látom az *offensiva próbákat is*, annyival is inkább, mivel az Vág-melleyeki ellenségnek gyengeségét tapasztalom és az Fejérhegyen túl valóknak indulatját, az kik magokat ötszázan öszvevervén, *kezdik Morvát bizgatni*, s eljövetele előtt két nappal már másodsor írtak *Bottyánnak* és tudósították aprólékos szerencsés próbájokrúl, rabokat is fogtak, de nem tudják hová tenni őket. *Előljárójok valamely, Ocskaytúl régen disgustál-*

¹ *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

² Erre vonatkozólag olvassuk a *Berényi-naplóban*, jún. 1.: aTersztyánszky uram írja Trencsénbül de 24., hogy *Morvába becsaptak volt a kuruczok*, és az hrozinkói völgyön az trencsényi követet megölték, az kinél sok levél volt. Generális Hochperg búsul is az leveleken.»

tatott s ugyan annakelőtte ezerében szolgált tiszt, (Jávorkaj. Bizonyítja ez opiniómat, hogy egy kapitány is elindíthatja azokat, az kiknek kedvök van az tánczhoz, s valóban szükségesnek is itélném az bennök felindult reménség táplálását, csak volna kit küldenünk. Bottyán ugyan ajánlja magát, hogy kész vagy 1200-ad magával benyargalni Pozsony eleit: de olyan is kéne, a ki osztán, ha hevesed magával is, mellettök maradna.»¹

Erre válaszolja *Bercsényi*: «Bottyán Pozsony eleit elhiszem, megnyargalja, — de az nem sokat segít az Fehérhegyen. Azon újon támadt kuruczok közé kit kellene küldeni? eleget törődöm; de, ha csak lovas-porta: az ott járkál, s nem múlathat (készetik). Az mely 500-nak híre van, az *Jávorka* nevő volentír-hadnagyom, kik gyalog mentek, — kikerül emlékeztem vala Fölségednek.»²

Limprecht János ezredes Érsek-Újvárból jún. 4-kén tudósítja Bercsényit: «Istennek hála, az elmúlt egynéhány napokban szerencsésen járt az mi katonaságunk, hun raboknak s hun nyereségnek béhozásával. Az németek között szöknek hozzánk, *kiváltképen Ocskay László magyar labanczi között hun tiz, hun hús, hadnagyostul*; azt beszélik, hogy Ocskay Lászlónak *minden bizonynyal Imperiumba kell menni*, — az mellette valóknak pedig egyikének sem volna kedve, *egyedül csak Ocskay Lászlónak*. A mint mondják: egyik a másiknak megírták, hogy idejöjjenek hozzánk.»⁵ E szerint Ocskay pribékjei között a kuruczokhoz való átszökésre nézve egész titkos összeesküvés létesült. Idehaza, mint volt kuruczok megbízhatók nem lévén, semmitsem értek, külföldre menni pedig nem akarnak vala. Az árulás fanyar gyümölcsöket hozott. De menjünk tovább!

Berthóty Lstván értesíti Ebeczky Istvánt, Érsek-Újvárból jún. 6-kán: «Itten az kótyavetye szüntelen foly, Isten jóvoltából. *Har-madnap alatt több jött bé negyvenig való labancznál*, — *Ocskay alig maradott másfél század magával*,⁴ *mind elszökött az hada*, és Fejérhegyen túl igen szaporodik a kurucz, *innét is küldöttem százig való jó katonát melléjek*, hogy annyival inkább szaporod-

1 *Archív. Rákócz.* II. 478. 1.

2 u. o. vi. 195. 1.

3 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

4 Talán azokon *kívül*, a kik vele Liptóból a télen le nem jöttek volt.

hassanak. Egy *Szárád nevű hadnagy* is, ki Ocskay mellett volt, kuruczczá lett, az is elment vélek; hiszem Istent, egy hét alatt elég kurucz leszen az Vágón túl!»¹

Ugyané napról és Újvárból sokkal tüzetesebben ír *Takács Adám* százados, Szilágyi János hadbiztosnak Losoncra: «Itt az mi résziink-ről igen jól folynak dolgaink. Nem régenten vagy háromszáz lovas Pozsony alá lévén katonáink közüi, az odavaló csordát elővették; az országgyűlésiben levő uraknak szolgálai megértvén az lármát: sietve mentenek utánok, kik is az lesünkön általmenvén, az mieink elszorították az várostól és halomba vágták. *Ocskay penig az regimentjét Imperiumha akarván fölvinni: az katonái sereggel jönnek, tisztjeikkel együtt, közinkbe.* Csejtérül jött jó nemes ifiú szökésképen, azt referálja, hogy minden nemesembert personaliter insurgáltatja az német, és a ki nem arra való: zsoldost praetendál rajtok, és azokat mind kötözve tartván, úgy szándékoznak őket fölvinni. Az iránt már *jfávorka nevű kapitány* háromszáz lóval és kétszáz hajdúval az Fehérhegyek táján német ellen támadott, kiket is az Ür-Isten az elmúlt héten oly szerencsével áldotta meg, hogy mostani, Mocsonokon lévő commendánsnak *Thúróczy Gáspárnak az ő clenodiumját és pénzt 800 tallérig valót Trencsin táján elnyerték és az mellette lévő németeket, kétszázig valót, halomba vágták.* Kiknek succursusára Rácz Mihályt vagy kétszáz lovassal, a minapában elfogott Ocskay hadnagyával Szóraddal — assecuratiojára nézve — általcommandérozta commendáns (Berthóty) uram, magával és Bezenyaival (Beleznay?) együtt, oly instructióval, hogy vármegyéket, úgy hegyen túl valókat szépen hódítsák és ültessék föl, magok kívánságok szerent.»²

íme tehát, valamint Ocskavnak prédáit portékáit mindjárt elpartolása után Beleznay elnyeré: úgy a hitszegő Thúróczyt is hasonlóval lakoltatá a sors, — ő sem bírhatá sokáig összekóborlott kincseit, azok is a szegény kuruczok zsákmánva levének, és sajátóságán, szintén Trencsényből aláhozataluk alkalmával. Thúróczy

1 *Egykorú másolat,* Botyán tbnak Szécsényről jún. 9-kén Bercsényihez írott s gyűjteményemben levő eredeti leveléhez csatolva; mely levélben, a mellékletre hivatkozván, hangsúlyozza *Botyán:* «Mindenekfelett igen jó az Fejérhegyen túl való új támadás, kit mind segíteni, s mind biztatni jó volna.»

2 *Eredeti levél,* gyűjteményemben.

ugyanis a Hartleben tbk. által az újváriak kicsapásai ellen vettett mocsonoki sáncz parancsnokává neveztetvén ki, — tábori málháját Zsolnáról lehozatá, s ezt kísérik vala ama, Jávorkáék által szerencsésen fölvert németek.

Ugyané napokban fordul Bercsényihez Érsek-Újvárból *Ocskay Sátidor* is, kifelejtett nap-dátumú levelével: «Ez iránt is kérem alázatosan Exciádat, hogy sokan, *megismervén magok vétküket*, Eszterház József és *Ocskay László hadából* — az kik azelőtt más regimentekben itt köztünk voltak, — *ide az regimentben* (Géczy Gábor huszárezrede) *jönnek*, itt lévén nagyobb kedvök szolgálni: azokat ne köllessék kit-kit maga (régi) regimentibe visszaadnunk, Exciád gratiája járuljon ez iránt is hozzánk, — *gyűjtünk egy compániát labanczságból gyűjt katonás ágbúi.*»* Tehát az Ocskay Lászlót odahagyott szökevényekből ennek *saját testvére* alakított egy külön századot a Bercsényi-Géczy-féle híres huszárezredben.

Balogh István Losonczi jún. 10-kéről ismét tudósítja Bercsényit a további fejleményekről: «Az ellenség státussát Garamon és Vágón túl is vizsgálattván, onnét megtért emberem recognoscálja és Újvárban lévő hadnagyom is írja: a dánus elment, és Nagv-Szombatból is a praesidiumát kivitte. Eszterházy József Galánthát pusztán hagyván a prassidium iránt, Sellyére húzódott valamely kevés (300) lobonczsággal. Kossuthról és Vízkeletről is kiment a német. *Ocskaynak mivel Imperiumba kölletik menni: három hadnagya, katonasággal együtt bement Újvárba.* Bizonyos imperialisták (azaz, a Rajna mellett alkalmazott régi labancz ezredek tisztei) lejűvén országunkba recrutázni, — *azok is igaz magyarokká lettek, bemenvén Újvárba.* Pozsony vármegyében az nemességet — a ki magát meg nem válthatja — Imperiumba való menetelre kényszerítik. Thúróczy

* *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Dátuma: «Érsek-Újvárban, die — (üres hely) Junij 1709.» *Géczy Gábor* is ír e dologban É.-Újvárból 1709. júl. 31-kéről Bercsényinek, mint ezredtulajdonosnak, századosul ajánlván a Mocsonok alatti csatában elesett Kurucz Márton helyett «egy jó katonámbert *Károly Ferencz* névöt, az ki *Ocskay Lászlónak* labanczok között kapitány-lajdinantja volt, ideszökött egynehányad magával, olyan katonákkal, az kik azelőtt is reductió szerint ideestek volt, idevaló fiák is, nagyon van kedvök itt (t. i. az ezredben) megmaradni.» (*Eredeti, gyűjteményben.*) E K. F. később, mint emigráns, a lengyel hadseregben volt kapitány.

Gáspár mocsonaki sánczba szállott valami kevés tót hajdúval és circiter 30 lovas-némettel (s Pongrácz Gáspárnak is egy század labancz lovasával); a mely német peniglen Zsilízre ment, 2000 lehet. Zólyom vármegyében a portám meg nem szűnik. Szalay Pál uram ezere ma mellőlem, Ebeczky István uram orderét vévén, Ipoly mellé ment».¹

Bercsényi ezenközben, jún. 6-iki levele szerint, addig keresett, míg csakugyan talált egy alkalmas tisztet a Fehérhegyeken túli fölkelők közé: az ily hegyi guerilla-harczok rendezésében már Trencsényben ügyesnek tapasztalt *Maszelnik Márton*, *Luzsinszky-Paurféle*, morvái születésű századost, kire nézve jún. 15-kén Kassáról e rendeletet küldi *Babócsaynak*:

«Mivel *Maszelnik Márton*, *Luzsinszky Sándor* regimentjebeli compániás-kapitánv által az *Vágón* kívánkozik, hogy ott hasznos haza-szolgálatját tehesse: megengedettett, hogy ott (*Babócsay brigádjában*) 20 vagy 30 katonával — kik azon földet tudják és kedvök van, akármely regimentből légyenek, — menjen; elsőben magát jelentse *Ebeczky István* uramnál (a *tergenyei* vagy *tompái* táboron,) s onnét *Újvárba* menjen, *Berthóty István* uramtul újabb ordert vévén s informatiót: *hol légyen Jávorka?* hogy magát vele conjungálja, és ha mi katonákat ott öszveszed, azt említett néhai *Luzsinszky Sándor* regimentjébe annak idejében incorporálja». — Ugyan *Ebeczkyre* rendelet, hogy midőn *Maszelnik* társaival jelentkezni fog nála: «bátorságosan ereszsze *Érsek-Újvár* felé, hogy onnét, ordert vévén, az *Vágón* általmehessen. Végre *Berthótyra* is meghagyás: adjfn utasítást *Maszelniknak*; kinek is «orderében fel kell tenni: templomok, papok, malmok és efféle dolgoknak károsításától tartózkodjanak, s *Jávorkával* magát conjungálván, az mennyi katonát öszvevehet, azt incorporálja *Luzsinszky* regimentjében».²

1 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

2 Mind a három rendelet fogalmaznia *Bercsényi* 1709-ik évi tábori könyvének töredékében. *(Gyűjteményem ben.)* Hogy ezen időtájban a Fehérhegyekbeli fölkelés jól haladt, mutatja *Bottyá?i* tbk. Szécsényből 1709. jún. 22-ikéről a fejedelemhez szóló levelének e pontja: «Az Fejérhegyekben lévő új támadást is mondják, jól forgatja magát és naponként szaporodik.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*) *Kolinovics* szerint pedig (Hist. Belli Rákócz. 753. I.) június végén gr. Schaumburg ezredessel Nagy-Lévárdnál verekedett e fölkelőknek egynehány századuk. — A vakmerő vitéz *Maszelnikre* nézve érdekesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy *Trencsény* vármegye rendei még 1705. július

És így az *Ocskay* erőszakos toborzásai, katonafogdosásai elül az erdőkre menekült hegylakók- s szökevény labanczokból *Géczy Gábor* és *Luzsinszky Sándor* ezredei gyarapodának. Hogy pedig *Maszelnik* csakugyan általmene a Fehérhegyekbe: bizonyítja *Berthóty Istvánnak* a fővezérhez Érsek-Új várból 1709. júl. 7-kén intézett jelentése:

«Ivét rendbeli leveleit Exciádnak egymásután csakhamar vettem. *Jávorkút* új óbban általcommendéroztam (tehát, úgy látszik, egyszer — talán foglyait bekísérni — visszarándúlt Újvárbá), azon *Luzsinszky uram kapitányával*; mit vihetnek véghez? elválnak, — sok jó embereink vannak azon az földön. Itten az portázásoknak szüneti nincsen, Istennek hála, szerencsésen. Ma negyednapja Komárom felé bocsájtottam vala embereimet: egy hajót az Dunán szerencsésen felverték, sok szép egyet-mást nyertek, egy lajdinandot hoztak tizedmagával rabúl. Ugyanaz nap Nyitra alá is bemenvén portásim, minden marhájokat elhajtották az nyitraiaknak. Megvallom, *Kegyelmes Uram*, gyönyörködöm az itt lévő lovas hadakban: mert nem kell kénszerítenem őket az portázásra, sőt hat-hét rendbeli is gyün egyszersmind (egyszerre) hozzám, portát kérvén magának. Most is két rendbeli portám vagyon túl az *Vágón*, egyikével *Beleznay uram*, másikkával *Iváncsáy* vannak, harmadik rendbéli *Jávorkáék***

6-kán Belluson tartott közgyűlésükből felírván a fejedelemhez, melegen ajánlják ennek kegyeibe a Morvába vivő személyei (sztrányai) szoros bejáratát őriző sereg (század) hadnagyát *Maszelnik Márton*t, mint a ki, — ámbátor morvái születésű, — mindazáltal a magyar nemzet igaz ügyéhez s a fejedelemhez táplált hő ragaszkodásától viseltetvén, *szülőit és szülőházát odahagyta, igen erős kuruczczá lón s hűségességét sok ízben hasznosan megmutatta; úgy, hogy ha a dolog valaha netalán békességre kél is, — ő már többé vissza nem térhet maga hazájába, mivelhogy a a mezei hadak előtt, praevie az ellenséget megkémlelvén, Morvában sokszor kalauzzkodott és mint egy vitéz emberhez illett, emberséget mutatott.* Ezt mindenek jól tudják és Trencsény vármegye rendei agnoscálják»; a miért is a főntnevezett vitéz hadnagyot ezennel a fejedelem kegyes reflexiójába hathatósan ajánlják. (*Eredeti*, a vgye pecsété alatt, az Orsz. Levéltár volt kir. kamarai osztályában.) Alkalmasint e meleg ajánlat következtében nevezte ki aztán Rákóczi Luzsinszky Sándornak Trencsény megyei fiákból álló reguláris lovaskarabélyos ezredébe századossá a derék *Maszelnik*ot, a kit egyszersmind honfűsített is és ugyan Trencsény vármegyei kincstári részjósággal megadományozott.

* *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

Az utóbbiak tovább is a Fehérhegyekben működének, Ausztria s Morva felé csapdozván és Blaskovich-csal verekedvén, — Beleznay s Iváncsay azonban Pozsony körül tett szerencsés csatározásaikból számos rabbal — és pedig *labancz rabokkal* is — érkezének vissza néhány nap múlva Érsek-Ujvárbá. Már júl. 11-kén jelenti innét *Berthóty*, Bercsényinek róluk: «Beleznay és Iváncsay uraimék Vágón túlról megtérvén, Beleznay uram hozott egy prófontmestert és tíz magyar labanczot, — ahhoz egy német lajdinandot és 27 muskatélyost. Iváncsay hozott egy dánus lajdinandot. Istennek hála, portásaim mindenfelől szerencsésen járnak. Azon dánus lajdinand beszél, hogy bizonyosan nyolczadnap alatt el kell menniek, marsrutájuk is ki van adva Morva- és Csehország felé».¹

Limpreeht János báró, ezredes, Újvárból júl. 9-éről tudósítja Bercsényit: «Katonáinknak derék szerencséjük vagyon, mostanában is 36 gyalog németet lajdinantostúl Vágontúl fogtak el, behozták, s majdnem minden héten kótyavetyéznek. Mocsonokon *Thúróczy* vagyon Pongráczczal, — *onnan is egynéhány hajdú szökött mihozzánk» r*

Végre a Fehérhegyekbeli kuruczok működéséről július 10-ike táján, a *Berényi-napló* is szolgáltat érdekes adatokat. Ezek szerint Maszelnik-Jávorkáék, nyilván a mint Újvárból jövének, egy Lipótvárból Vág-Üjhelyre igyekvő szállítmányt Verbó táján meglepven, a 40 muskatérosból álló fődözet előlök a krakováni templomkerítésbe menekült: de kipörzsölték és levagdalták őket. Ezután azon kuruczok, «kik is egynihány százan» valának, által a Fehérhegyen, s Brezován át — itt már megszaporodva, «12 zászlóval» — Szeniczére nyomultak; és júl. 12-kén Pozsonyba érkezik a hír, «hogy az mely kuruczok Szeniczén voltak ez napokban, — *Ausztriába csaptak és Ausztriából sok ember szaladott Stomfa felé»?* Jól forgatták tehát magokat ezek is.

Ocskay és Thúróczy labanczai e föntebbi tudósításokból látható nagymérvű visszaszökésének meg lőn a maga humanisticus eredménye is. Nevezetesen láttuk, hogy mióta Heister vagy Pálffy a biro-

1 *Eredeti levél*, ugyanott.

2 *Eredeti*, u. o.

3 L. a *Berényi-?iapló* 1709. júl. 8—12-iki följegyzéseit.

dalomból alájött s 1708. aug. elején Verebélynél elfogott Tarics kurucz főhadnagyot Nyitránál mint cs. hadszökevényt fölakasztatá: viszont a kuruczok is azóta, az egykor soraikban szolgált s később a németekhez pártolt katonák közül elfogottaknak hasonlóval fizettek vala. Különösen áll ez *Ocskay pribékjeiről*, a kik közüi ejtett foglyaikat Berthóty Újvárbán és Bercsényi, Bottyán stb. künn a táborokon tíz-húszával köttette bitóra. Most azonban belátván, hogy e nvomorúak többnyire csak vak eszközei valának áruló uroknak, sőt ha szerét teheték, — mint az újabbi tömeges szökések bizonyítók, — szívesen visszatérének volt baj társaikhoz: megsajnálták őket, s elkezdték velök szelidebben bánni.

Így pl. Berthóty sem jelenti most már — mint tavaly — a Beleznay fogta «tíz magyar labancz» rab után, hogy: «*már készen a hóhár*» hanem, vagy föleskette őket, ha kedvök volt reá, újból kuruczságra; vagy pedig, mint egyéb hadi foglyokon, kurucz rabokat cserélt ki rajtok. Sőt Szluha Ferencz magyar cartell-biztos, 1709. július i-én O-Gyallán, gr. Heister Hannibál cs. altábornagy, Rácz-Tököli, Pflug és más cs. rabtisztek, s viszont Nagyszeghy Gábor, Deák Ferencz, Bokros Pál, Krucsay János rab kurucz ezredesek stb. kölcsönös kicserélése végett személyesen összejövéen osztrák collegájával Romeisennel: emberiségi szempontoknak hódolva, «ennek alkalmatosságával, Exciád tovább való dispositiójáig — mint Szluha jelenti Bercsényinek — azt is végeztük, *hogy mind a két részről való magyar desertorok simpliciter és minden büntetés nélkül, úgy, mint más közrabok elbocsáttassanak, és ezután németnek Imperiumbúl avagy máshonnét confoederált Hazánk szolgálatjára gyiitt magyarokat büntetni, ha meg fogattatnak, szabad ne legyen, — viszont mink se büntessük azokat, az kik császárhoz szöktenek. Ebben mostanában (Győrött) raboskodó óberster Volfordt uramot és más imperiális tiszteket tekintetbe lehet venni. De ezek usque ad ratificandum Excellentiae».**

Nem tudjuk, ha egy részről Bercsényi és más részről Heister ratificálták-e csakugyan a biztosok e humanisticus egyezményét?

* Szluha Ferencz Érsek-Újvárból 1709. júl. 12-kén, Bercsényihez. (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

Annyi azonban tény, hogy *Ocskay László ezredéből elfogott s az egri vártömlöczökbe vetett kilencz oly rabot, kik azelőtt kuruczok valának*, — köztük Farkas Ádám hadnagyot — br. Perényi Miklós egri várparancsnok 1709. június második felében (tehát még a formális egyezményt megelőzőleg is) a többi cs. rabokkal együtt be- küldött Budára, magyar rabokkal kicserélni.*

Most ideje a bányavidékekre és azután Árva, Liptó felé fordulnunk.

A császáriak minden áron szerették volna, a hadviselés szabályaihoz híven, a Garamvonalnak állandóul, Esztergomtól Szent-Keresztig leendő megszállása által a kuruczok közlekedését Érsek-újjvárral elzárni, és úgy azután e fontos erősséget mindig közelebb vonandó sánczgyűrűzettel körülrekeszteni. Láttuk, hogy Heisternek már 1708. ősszel is ideczélt főigyekezete: de az alsó-Garamvonal biztosíthatását számára Bercsényi Léva fölégetése által, legalább a tél tartamára, lehetetlenné tévé. Meg kellett tehát egyelőre elégedniük a bányavárosok birtokával.

Azonban, a mit 1708-ban végbe nem vihettek: 1709-ben igyekeztek megvalósítani, és pedig a mint a föld fagya engedett s az árvizek szűntek: mindjárt hozzá akartak látni mind a Garamvonalon, mind Újjvár körüi. Heister márczius vége felé adá ki a parancsokat e czélra; ú. m. 1. Kuklánder esztergomi tábornoknak: hidaltassa által a Dunát s Párkánynál a Garam-torokban hányasson terjedelmes hídfő-erődöt, továbbá a valamivel fölebb fekvő bényi ó-sánczot újjtassa ki, s mindkettőbe helyezzen őrséget; 2. Löffelholtz bányavárosokbeli parancs-

* «Eger várában levő labancz rabok, Ocskay László regimentjebéliek, kik is már kuruczok voltak: Farkas Ádám vice-hadnagy, Czeglédy István káplár, Kemenczey Gergely, Osztrodiac Márton, Mészáros János, Krall Mihály, Mészáros György, Szabó György, Tóth Mihály gregáriusok.» (Egri rabok specificatiója; melléklet *Perényi Miklósnak* Egerből 1709. jún. 14-kén Bercsényihez írott leveléhez. (Orsz. Levéltár.) Ugyanitt létezik br. *Pfeffershoven* budai cs. tábornoknak valamelyik várbeli cs. ezredeshez (ú. m. 1. a székes-fehérvári várparancsnokhoz) intézett, de a kuruczok által fel-fogott levele, melyben egyebek közt ez áll: «Ich will ja nicht hoffen, dass die Kuruzzen mit denen 7 Gefangenen auf diesseithiger Boden, (t. i. Dunántúl), ohngeachtet sie vormals auch Kuruzen gewesen, rigoroser als jenseits, — wo sie zu Erlaxi von denen *Ozkayschn auch verschiedene Gefangene gehabt, jedoch gleich anderen wieder entlassen, — verfahren werden.*» (Eredeti, u. o.)

nokló altbgnak: a fölégetett Léva-várát megépítettén és megerősítettén, szállja meg állandóul; 3. Wallis nyitrai várparancsnoknak: az Érsek-Újvár fölött csak egy jó mértföldnyire lévő Surányból csináljon állandó őrállomást, sánczczal erősítve; 4. a Nyitra vize mentén vezénylő Hartleben tábornoknak: az Újvártól éjszaknyúgotra fekvő Mocsonokon hányasson erős sánczot.

Április elején mind négyen hozzá is fogtak, egyet kivéve, kinek — mint látni fogjuk — nem volt benne módja sehogysem, ámbár ő is neki készült. Névszerint Hartleben nagyobb részben kiszállítván hadát a kastélyokból, Mocsonokhoz szállá, s április első hetében már serény kézzel kezdé a sánczot vettetnis így Wallis is, ki a bányavárosokról kapott 400 gyaloggal s a nyitrai lovas-századokkal ugyanekkor Surányba leereszkedett.² De a vitéz és friss hadakkal megerősödött újváriak egyiket sem hagyták békén dolgozni; mivel pedig a surányi sáncz, mint közelebb fekvő, rájuk nézve amannál sokkal alkalmatlanabb leendett: megfeszíték erejüket, hogy ennek elkészültét minden áron megakadályozzák.

Kivonult tehát ápril 11-kén Újvárból az egész lovashad, sőt valószínűleg némi gyalogság s egypár könnyű ágyú is velők, és a surányi sánczsó németeket megrohanván, kemény ellentállás után, sokakat leölve közülök, szerencsésen kiverték Surányból; s míg a lovasság Wallist Nyitraig űzé: a hajdúk a sánczok alapjait széthány-

1 *Bottyán* tbk. jelenti Szécsényből 1709. ápr. 11-kéről Bercsényinek: <1 Újvárbán expediáit tisztseim megérkezvén, confirmálják, hogy két regiment lovas némettel Generál Hartleben Mocsonokot erősen sánczolja.» Nagyobb bizonyosságul mellékeli *Berthótyinak* Újvárból április 7-kéről öhozza Írott levelét: «Hartleben már erősen sánczolatja Mocsonokot. Wallis Nyitráról Surányba száll. Én az Játóru! behajtottam hat-százig való marhát, megtudván, hogy az ellenség el akarja hajtatni. Esztergámnál fogják az hidat csináltatni.» (*Eredeti levelek,* gyűjteményemben.) *Bottyán* másnap, apr. 12-kén is írja maga Generál Heister (Hartleben) benn két regiment lovassal verificaltatik, és hogy is sánczolta magát, várván óránként gyalogot hozzája. Vallis, ki ezelőtt nyitrai commendáns volt, Surányban igyekezik.» (*Bottyán élete,* 381. l.) V. ö. Rákóczi és Bercsényi leveleit április 17. és 19-kéről, *Archív. Rákócz.* II. 468. és *Rákóczi-Tár* II. 271. l.

2 A br. *Berényi-naplóban* olvassuk, 1709. április 8-ika alatt: «Az németek Suránban akarnak postírungot tenni, *sánczolják is már.*» (V. ö. a megelőző jegyzet idézeteivel.)

ták, s az ott talált palánkfákat, czölöpzeteket Érsek-Újvárba vitték.¹ E véres kudarcz után a surányi sánczkészítés híre ha egy darabig kísértett is még, — Heister végkép fölhagyott vele, átlátván maga is, hogy e hely a hatalmas Újvárhoz nagyon is közel fekszik, úgy, hogy ha az erőd nagy áldozatok árán elkészülhetne is: éjjeli meglépések ellen őrsége alig volna biztosítható.

Az újváriak néhány nap múlva Mocsonok alatt is — de csupán lovassággal, távolabbi hely lévén, — tettek hasonló kísérletet, bár kevesebb sikerrel. Hartleben ott tetemes haderővel, csak lovassal is két ezreddel állá, s általa a magyarok rövid, heves csatározás után visszaverettek.² Itt esett el Géczy Gábor egyik vitéz századosa Kurucz Márton, egy másik kapitány Kóta András pedig súlyos sebet kapott.³

A mocsonoki sáncz el is készülé, noha Újvárnak valami nagy hátrányára sohasem lehetett. Hartleben körülötte tartá fűvellő táborát májusban, s midőn e hó végén népével a Garamhoz távozék: Thúróczy Gáspárt hagyá benne parancsnokul a maga 300 új, szedett-vedett tót hajdújával s 30 német, 70 magyar lovassal.⁴

A mi már a Garam körüli sánczokat és Lévát illeti: a párkányi hídfőerődöt Kukländer Esztergom ágyúai alatt természetesen, akadály nélkül elkészíttethető:⁵ hanem a bényi ó-sáncz kiújítását és Léva

t Beré?iyi Ferencz április 12-kén Csejtevárában ezt jegyzi naplójába: «Suránban megszorították az kurucok az németeket, és igen megverték, úgy, hogy ki is üzték Suránbúl. Az kiknek 300-nál több szekerük volt. Pöstyénnél sok sebes németet hoztak ma által az Vágón.» (U. o.) A nyitrai lovas németben pedig az újváriak májusban is tetemes kárt tőnek Ivánkánál. (L. Archiv. Rákócz. II. 479. 1.)

2 Ugyanaz, április 15-kén: «Mocsonoknál valami velitatio volt, de megszalasztották az kurucot. Leopoldban nagy lövést hallottak.» Ismét, ápr. 30-ika alatt: «Nemcsyk mondja, hogy az mocsonoki németekben levagdaltak,» — a mi nyilván egy második támadásra vonatkozik, mikor már Károlyi Újvár körüli járt és táborá Surány-nál fekvék, honnét egész Trencsényig fel-felcsapkodott.

3 Géczy Gábor, fõntebb idézett levelében.

4 Érsek-újváriak tudósításai június elejéről. Bottyán is említi, 1709. június 9-iki levelében: «Mocsonokon negyvenig való német, és valamely új, szedett-vedett tót hajdúság minden öreg-munitió nélkül vagyon, ama hitesegett Thúróczy Gáspár benne az commandó, ki köztünk gyalog-öberster vala.» (Eredeti, gyűjteményben.)

5 Május elejére e sáncz már készen volt. Zsámboky Nagy István ezredes jelenti Hont-megyei Patakról 1709. április 34-kérõl Bottyán tábornoknak: «Szintén most való-nak nálam berzensyiek, kik is hozták hírüi, hogy Esztergámmál a hidat most köti a német, Párkánynál pedig sánczot ását.» Két nap múlva, ápr. 26-kán, Laky István szá-

fölépítését Bottyán tábornok ébersége s előrelátása szerencsésen meg tudta gátolni, következésképp az alsó-Garamvonalat és így az Érsekújvárra vezető utat továbbra is megoltalmazá. Szerencséje volt e tekintetben, hogy a császáriak szándékáról jókor értesült. Már április 12-kén tudósítja «fia-urát» Károlyi Sándort: «Egy fegyvemeki ember, ki hatodnapig közöttük volt az németeknek Mocsonokon, beszéli, hogy minden bizonyosan Lévát is meg akarják szállani s a Garam-mellyéket valamely helyen másutt is imposterálni. Esztergomban is verificáltatik, hogy hídhoz való eszközöket készítenek».¹

Pár nap múlva kémjei megerősítik Bottyánt a jelzett hírek valóságában, a mint is Szécsényből április 15-kéről sietve értesíti Bercsényit: «Az csak bizonyos, hogy Lévát meg akarja az német szállani, úgy a bényi sánczot reparálnid Ekkor tehát már határozottan megjelölni képes a másik megszállani tervezett Garam-melléki pontot is, t. i. Bényt, melyet április 12-iki levelében még csak «valamely hely» névvel bírt jelölni.

A mit pedig az öreg Bottyán egyszer határozottan megtudott: az ellen gyorsan és hatályosan intézkedni is szokása vala. Intézkedék ezúttal is. Ő Esztergom előtt rendszeren két lovas-századot szokott tartani, — mint már említettük volt, — a várórség kicsapdozásainak meggátlására; továbbá a múlt ősztűi fogva a Bénynyel átellenes Börzsönyben tartá erődített helyen, Mártonffy Izráél honti kapitány-nak guerillaszerű fűрге hajdúcsapatát, mely a császáriak dunai hajó-zásán nem egyszer érzékeny csorbákat tudott a honti hegyekből

zados is meghozza, mint bizonyost, «hogy az esztergami ellenség a hidat általkötötte, járnak rajta által .... Esztergami híd előtt a német sánczot most vettét.» (*Bottyán élete*, 390. és 394. l.) Maga az öreg tábornok pedig már mint kész dologról, úgy értesíti Bercsényit Szécsényből május 10-kén: «Esztergámnál az híd által vagyon kötve s Párkánynál az sáncz, kiben éjjel-nappal strázsa vagyon.» (*Eredeti*, gyűjteményemben.)

¹ L. *Bottyán élete*, 381. l. Ugyanott 383. l. olvasható *Berthóty István* Újvárból apr. 21-én írott levelének kivonata is, mely szintén megerősíti Léva megszállásának szándékát: «Az innen való németnek egy része derekasan besánczolván magát Mocsonokon, a'zt is hír lelik, hogy táborostul Lévához igyekeznek szállani.»

² *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Utóirata pedig így szól: «Generál Hartleben Mocsonoknál már be is sánczolta magát. Lévának elrontására compániákat az postérungokból küldöttem; elvállik, mit vihetek végben.»

ejteni, s Párkány felé is beportyázgatott. Most Bottyán a Zsámboky vagy Ebeczky ezredéhez felváltva tartozó ama két őrszázad parancsnokát és Mártonffy-t kellőleg utasítja: kiváló gonddal legyenek a bényi ó-sánczra, a mint lehet, rontassák, és ha mit észrevennének: azonnal hírévé tegyék. Ezek serény vigyázása okozá azután, hogy Kuklánder megelégteli vala a párkányi hídfőt, és följebb terjeszkedni nem mere, legalább míg a németek lábukat a más oldalról Léván meg nem vetik. Arra pedig ugyancsak várhatott.

Mert Bottyán e szándékukban is megelőzé őket, amavval egyidejűleg. A mint ugyanis április 15-kén pozitív tudósítást kapott Lévának tervezett fölépíttetése s helyőrségeltetése felől: tüstént, még az nap kivezényelt a legközelebbi, ú. m. a báthi és szebellébi hadállomásokból bizonyos századokat — különösen a jász ezerből — Lévára, «*puszta kőfalt rontani*!» a kikkel aztán úgy széthányatá a leégetett régi vár kapuit és bástyáit, hogy azokat ugyan egy hirtelen senki meg nem építhette; sőt a várkútakat is betemették.¹

Bottyánnak e gyorsan tett és ép oly gyorsan végrehajtatott intézkedése nagy szerencsére esék: mivel, hogyha csak egynéhány napot is késlekedik vele, — már beült volna Löffelholtz Lévába. Mert alig végezték be derék katonái a várfalak bontását, s már is, ú. m. április 22-kén Patakról erről tudósíthatta tábornoktársát Károlyit: «írhatom bizonyosan Kegyelmednek: *már ezelőtt negyedd-nappal Kovácsihoz* (Kozárócz, a Garamnál) *Szent-Benedeken alól szállott az ellenség, circiter ezerig; másra nem vélem, hanem hogy Lévának igyekezzék.* Ha híremet meghallják, hogy Garam körüi jártam, tudom, — másként gondolkozik».²

Ügy lőn. Miután ezen Léva megszállására kiindult németiség megtudá, hogy e vár bástyáit helyenként földig lerontották előtte, és így ott fészket már egykönnyen nem verhet; miután továbbá meghallá magának Bottyánnak a Garam körül forgolódását, — szépen visszaballagott Szent-Benedekre.

1 L. a föntebbi jegyzetet, továbbá *Kókay Márton* jász ezredesnek Szuhányról 1709. ápr. 23-án Károlyihoz intézett ezen levelét: «Mostan is Generál Bottyán János uram ő Nga Lévára fásasztott bennünket, puszta kőfalt rontani s kútakat tölteni.» (*Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.) V. ö. *Bottyán élete*, 351. l.

2 *Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.

Bottyán pedig azért járt a Garamnál személyesen, hogy e még mindig hatalmas áradattól dagadozó folyam partjain a hídvetésre legalkalmasabb pontot kijelölje. Mert Szécsényben szekereken tovaszállítható tombácokat s egyéb hídkészleteket faragtat ott, oly czélból, hogy az Érsek-Újvárbá szánt második nagyobb élelmi szállítmányt, az újból tetemesszámú lovas haddal feljött Károlyi általvihesse s kísérhesse. E végre legkedvezőbb átkelési helyüi a viski Ipoly-híddal egy vonalban fekvő *Zselízi* jelölé ki, a hová csakhamar el is indítá Csajághy Jánost válogatott 700 hajdúval, hídfősánczot hányni, és a hídhajókat s készleteket is Zsámboky Istvánnal.

Ez ápr. 27-kén érkezett Zselízhez, s 29-kén a híd már készen állt. A lovas porták még az napon átkeltek rajta Újvár, Nyitra, Tapolcsány felé, Károlyi pedig a sereg és szállítmányok derekával 30-kán követi vala őket. Bottyán a hajdúsággal a hídnál várta be Károlyit, a ki hadai egy részével már másnap visszaérkezett. De azért a híd még vagy 14 napig állott, minthogy a szállítások Újvárbá még mindegyre folytának, s a közlekedés fölélenkült. Csak midőn az erősség és őrsége lő- és élelmi-, valamint tüzelő-szerekkel, friss néppel, ruhaneműekkel, sóval, borral, vassal stb. bőven ellátott, az átjárást pedig a lovasságnak a május közepén megapadt Garam itt-ott gázlókon is lehetővé tévé, — akkor szedette föl Bottyán Csajághyval a zselízi hidat, s viteté Ipoly-Ságra, levonatván a hídfősánczokat.*

Azonban a zselízi partok nem sokáig maradának sánczok és híd nélkül, — csakhogy ezeket most már a *császáriak* kezdték építeni. Löffelholtz altbgy, úgy látszik Bottyántól megtanulta: hol van a legalkalmasabb átkelő hely az alsó-Garamon? El akará tehát ezt, — s vele lehetőleg az egész Garamvonalat zárni jövőre a kuruczok elül; és minthogy az igen elrontott Léva fölépítésénél sokkal előnyösebbnek s hamarabb munkának látszik vala előtte *Zselíznél* egy jóforma földerődöt hányni, egyszersmind hídfőkkel: május végnapjaiban ő maga is a bányavárosokról, hol a vezényletet Steinville vette át, Szent-Benedekre s innét összes málhájával és 6 ágyúval Zselízhez

* L. mindezekre nézve *Bottyá?mak* 1709. május 1. és 10-kéről Bercsényihez írott leveleit gyűjteményemben, továbbá élettörténetének 388—406. lapjait.

szállá, odarendelvén az immár teljesen elkészült mocsonoki sánczból Hartleben tbkot is. Rögtön hozzá fogatott teljes erővel a sáncz és hídépítéshez.

Ő Zselíznél Hartlebennel együtt mintegy 4000 emberrel feküvék: körülbelül ugyanennyi, mások szerint 3000 főre menő erőt pedig — ú. m. a Bajmócz és N.-Tapolcsány tájéki kastélyokban kiteleltek s Lubomirszky lengyeléi egy részét — jún. 2-ikán Lancken tbkkal az esztergomi hídon átküldte Dunántúltra, hogy ott Heisternek Pozsony és Győr felől érkező más dandáraival egyesüljenek.*

Heistert ugyanis a cs. kir. főhadi-tanács odautasítá, hogy mindenekelőtt a Bécs környékét gyakori beütéseikkel örökös rettegésben tartó dunántúli kuruczokat igyekezzék megsemmisíteni, vagy legalább a Dunán általúzni. Ehhezképest a maréchal június elején gr. Eszterházy Antalnak 10,000 főnyi hadteste ellen, a saját csapatrészeiből, továbbá a Magyar-Óvárt szállásolt Cusani altbgy, a Sopronyban tanyázott gr. Nádasdy Ferencz és Croix tbkok, s a Regede felől az országba törő gr. Breuner (Prayner) styriai kapitány osztályaiból, végre br. Nehem péterváradai tbk. rácz és horvát határőrei s Lubomirszky lengyeléből — a tetemes helyőrségeken fölül —

* *Berthóty István* Érsek-Újvárból 1709. jún. 3. Bercsényinek: «Az Vágón innen való némettség csoportra vervén magát mintegy 3000-ig, az Dunán általment Esztergámnál.» *(Eredeti, gyűjteményben.) Balogh Istvá?i* dandárnok Losoncztúl, jún. 3. Bercsényinek: «Liptói, (?) túróczi németnek a lovassá Szent-Körösz felé, — Leffelbolcz is Garam felé ment, Zólyom-vármegyei pedig Zólyomhoz (város) igyekezik szállani, ásókat, kapákat készített, hogy besánczolhassa magát.» (Orsz. Levéltár.) *Somogyi Ferencz* ezredes jún. 3. a tompái tábornál Bercsényinek: «Az ellenség már mezőre szállott. Tegnapi portám szemmel látta és megszámlálta, hogy 35 trup (század) német, kik között gyalogság circiter ezer, Esztergámnál a hídon s Dunán általköltözött; a minthogy némely rabokat, németet és ráczt hozván a portások: azok is referálták prsevie, hogy az ellenségnek nagyobb része általordereztetett a Dunán.» *(Eredeti, ugyanott.)* Ismét *Somogyi F.* jún. 7-kén a gyerki tábornál, ugyanannak: «A német *Zsiliznél actualiter sánczolja magát, mely corpora lovas és gyalogbúi álló vagyon négyezer;* a másrésze pediglen, a ki többet teszen, az túlsó félre ment által az esztergomi hídon. *Az Garamon (Zselíznél) bizonyosan egy-két tiap alatt a hidját elkészíti, már ahhoz való requisitumi készen vannak.»* (Eredeti, gyűjteményben.) *Ebeczky István* dandárnok, jún. 12. a pereszlenyi tábornúi, ugyanannak: «A minémű lengyel-séget Lubomérzsky eladott pénzen a németnek, azok is elérkeztek, circiter 3 vagy 4000-ig való volt; semmit sem késleltették őket, az Dunán általvitték Esztergamba.»

(Archív. Rákócz. VI. 200.)

10—12,000 embert egyesített személyes főparancsnoksága alatt Dunán-túl, s megkezdő a támadó működést.

Addig odafel Steinville, Löffelholtz, Hartleben, Viard, Ebergényi és Tollet tbkok osztályai felett a fővezényletet az ifjabb tábornagy gr. Pálffy János vala viendő; de ő még július elejéig Pozsonyban időzött az országgyűlésen, a bányavárosokon fekvő cs. gyalogezredek pótlására szükséges újonczok érkezését várva az örökös-tartományokból. Ezekkel együtt a rendelkezésére adott haderő kerek számmal 10,000 emberre tehető, mint az alábbi részletekből ki fog tűnni.

A császáriak a tavasz kinyiltával nemcsak Mocsonoknál, Párkánynál, Zselíznél kezdettek el sánczolni, erődíteni: de éjszakon Liptóban is, ú. m. Tollet tábornok, ki a szepesi kuruczok beütései ellen Liptó-Ujvártól a havasokig építettet igen szépen készült, nagy munkájú, számos csillagerőddel és redoute-al bástyázott sánczvonalat, Szent-Péter, Dovaló, Vavrisó és Pribilína helységekben át, a Bella vize mentén. Hasonlókép — bár nem ily nagy mértékben — erődítettek a bányák déli és keleti oldalain is Steinville és Viard tbkok, kik e munkájokhoz már május elején hozzá kezdenek vala. Nevezetesen a szenográd-szuhányi és szebellébi, sőt részben még a divényi kurucz hadállomások őrségeinek is becsapásai ellen Dobronyiva régi várát, mint központban fekvőt megépítették, sánczczal vevék körüli s ágyúkkal és helyőrséggel rakták meg.¹ Ezenkívül, miután Zólyomvárának helyreállítását befejezték és magok 3000 lovassal előbb Végles, majd Zólyom alá száliának fűvellő táborba,² hogy ennyi vagy

1 «Dobronyiva várában is vagyon (labancz) hajdú, és már árok is vagyon; a minthogy portáin a táján lévén, ki is lóttek, hírt bocsátván azzal.» — írja *Balogh István* dandárnok Losoncztól 1709. május 8-kán. (*Bottyán élete*, 405. 1.)

2 *Bercsényi*, Unghvárról 1709. május 15. Rákóczinak: «Gácsból írják: *Vigleshez szállott mezőre 3000 lovas-német; elhízem, az bányavárosiak fiúvellése.» (Archív. Rákócz. VI. 190. 1.) Bezegh Imre, Bercsényi gróf udv. kapitánya jelenti urának Rozsnyóról május 27-kéről: «Breznón az német megszorodott. Balogh István uram is írja, hogy Viard zólyomi rétekre ki akar szállani háromezred magával; magam emberei (hajniki jobbágyai) is e napokban lévén itten, azok is azt beszélék, s hogy Zólyomnál prófunt-kemenczét csináltak.» f *Orsz. Levéltár.) Bottyán János* tbk. tudósítja Szécsényből jún. 16-kán a fejedelmet: «Breznyói, beszerzei, véglesi s más körülbelől való ellenség Zólyomhoz minden bagáziástul kiszállott.» (*Eredeti levél*, Vörös-*

több hadnak is a Divény felől netalán jöhető erősebb támadás ellen biztosított fészke lehessen: Zólyom városának a várral kapcsolatos ódon körfalait védképes állapotba helyezők, kitataroztatván s lőpádkkal vétetvén azokat körül.¹

Végre gr. Erps selmeczi parancsnok is mind jobban kiépítő a Windschacht felé eső ú. n. Versali-sánczokat, s körül-sánczoltatá, czölöpözteté a szent-antali kastélyt; mely építések megszemlélésére Steinville egynéhányszor maga is berándult Zólyom alól Selmeczre.²

Mindezeknél aggasztóbb vala az érsek-újvári közlekedés elzárására nézve Lőifelholtz munkája Zselíznél. E sánczolat különben is oly nagyszabású volt, hogy 4—5000 ember mellett az összes császári tábor podgyászvonatának is biztosított védhelyet szolgáltatasson. Szóval, egész elsánczolt tábor, termékeny vidék közepette, dús réteken, sebes vizű, derekas folyam partján, állandó híddal s a balparton hídfőerőddel. Mind Bars, mint Hont-megyét jóformán uralni lehetett e sánczból.³

várt.) *Bercsényi* ugyané napon Kassáról Rákóczihoz intézett levelében megerősíti ezt: «De 14. írja Csajághy: Beszterczéről Viard az lovassal és valami 500 gyaloggal Zólyomhoz ment öt taraczkkal; de mind is másfélezernek írja, — *nem gondolom!* Az többi gyalogja Beszterczén maradt.*) (Archív. Rákócz. VI. 201. 1.) *Ebeczky Isívd?*i dandárnok, egy, Selmeczről jún. 18-kán kiszökött német katona vallomása után jelenti jún. 20-kán a tompái táborról Bercsényinek: «Viard Zólyomnál fekszik, Stainvil, Latour és Altban hat-hat compániával, (lovasság); Beszterczén Tirheim regimentje van, de abból is együvé-másuvá (az apróbb helyőrségekbe) vannak commendéroztatva.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

1 «Zólyomot (a várat) megépítette a német,» írja *Bercsényi* Kassáról jún. i-jén Rákóczinak, Balogh István levele nyomán. (Archív. Rákócz. VI. 194. 1.) *Bottyán* pedig a város reparatiójáról tudatja Szécsényből, jún. 22-kén a fejedelemmel: «Zólyomhoz a mely német gyülekezett vala, az városra beszállóit, az város kúfalain köröskörüi állást csináltat, — az mint bentlévő emberem referálja.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

2 így pl. bent volt jún. 18-kán is. (*Ebeczkynek* jún. 20-iki, főntebb idézett levele.)

3 Megtapasztalák ezt csakhamar. Alig készüle el t. i. a híd: Lőifelholtz már «Zselíz mellett levő ő Felsége táborában, die 20. Juny 1709.» kelt körrendeletét bocsáta ki a Hont-megyei falvak lakóira, be egész a Selmecz vizéig, keményen meghagyva nekik, «hogy rhogynén ezen parancsolatomat, mindgyárt az ellenségnek hírét, hollétét és számát jól?negvizsgálván és bizonyosan megtudván, hozzátok bé, és ennek-utána minden két nap múlva embereiteket hozzámküldjétek. Másként, valaki ezen parancsolatomat vakmerőképen elmúlatja: tüzzel-vással emészttem meg, sőt a szófoga-

Ily terjedelmes védmű elkészítése azonban míg a híddal együtt teljesen befejeztethetett, — arra a legserényebb munkálkodás mellett is egy havi időtartam kívánatik vala. S ezt az időt a tettvágytól buzgó Bottyán tábornok arra akará felhasználni, hogy Löffelholtzot Zseliztől elverje, mielőtt még sánczát elkészíthetné. Eleinte a június kezdetén megint hirtelenül megáradott Garam nagy volta, s részint hajdúságnak kéznél nemléte hátráltatá őt e szándéka valósításában, melyre pedig immár kész terve volt, s hogy csak kedvet kapathasson reá Bercsényivel, — még vagy 2000 embert is letagadott Löffelholtz hadai létszámából. Mert a vakmerő ősz vezérnek csak támadási engedély és 1000 hajdú kellett volna, hogy ezzel s vagy 2—3000 lovassal nekirohanjon a félig kész zselízi sánczoknak.

«Zselíznél, úgymint Zselíz és Mikola közi, — értesíti *Bottyán*, Szécsénvből jún. 9-kéről Bercsényit — fekszik a német, ki is négy regimentnek hirdeti magát, de az mint onnét érkező tiszteim (mert folyvást portyáztatott Tergenyéhez és a Garamhoz) recognoscálják: mind lovassával s gyalogjával együtt alig van kétezer; hat taraczkja vagyon. Rajtamenni s megcsapni nem lehet: mert az Garam árja nagy, gázlóban által nem mehetni; másként is, két víz között áll a tábora: innét a Garam, túl egy sáros ér keríti; noha ugyan azon ér nem tenne sok akadályt, mert tágos az közi és körül nem veszi, — hanem az Garam árja nagy akadály».*

Egy hét múlva azonban a Garam ép oly hirtelen, a mint áradott, ismét megapadván, a kuruczok Zselízen fölül Szent-Györgynél gázlót fedeztek föl, s át is járt a fürge lovasság a németet csípdezni. Most Bottyán nyughatatlan, maradhatatlan volt, csakúgy égett a vágytól Löffelholtznak markába szakasztani a munkát, egy váratlan, heves támadással. Csakhogy *nem volt kivel!* Csajághy levitte volt összes hajdúságát Gyöngyös tájára Hevesbe, a hol dandárát szervezé, újonczait fegyverezte, ruházta, gyakorolta. A lovas had is igen megfogyott. Balogh Istvánt a maga dandárával Dívénytől Steinville és

dalian falunak bíróját felakasztatom, jószágát felprédáltatom és még a gyermekét is kardra hányatom; máskint is, már az Garanyon való híd elkészülvén, könnyen a szófogatlanokat megbüntethetem». (A currens-parancsoltnak egy eredeti példánya gyűjteményembe?!)

* Eredeti levél, gyűjteményemben.

Viard miatt el nem lehet vala mozdítani; a jász ezer, Horváth István és Vajda a talmácsi, báthi, szebellébi, szuhányi, turopoljai őrállomásokon, s Szécsényben Bottyánnak régi századai (Laky és Szalkay) Mártonffyval Esztergom elején kellettek; Csáky Mihály, Guldenfinger és Mikházy ezredeit a fejedelem másfelé rendelé; Géczy Gáboré april 30-ika óta egészen Újvárnál volt, hová Balogh István és Somogyi Ferencz némely csallóközi és mátyusföldi századai is vezényeltettek. Nem maradt tehát fönn egyéb, csak az egy Ebeczky-brigáda, e dandároknak, Szalay Pálnak és Somogyi Ferencznek ezredéből, vagyis tényleg mintegy 2000 lovasból álló.¹

Ez a dandár az Ipoly szögletében: Visk, Pereszlény, Gyerk és Tompa faluk körüi feküdt felváltva füvellő-táborban, s onnét portyáztott Löffelholtzokra Tergenye és Füzes-Gyarmat felé.*' Bottyán, a mint a Garam apadásáról értesült, rögtön odamene Szécsényből közéjük a táborra (jún. 15.) Pereszlényhez, a hol híret véné, hogy Löffelholtz épen e napra «az egész Garam-melleyéki molnárokat» Zselízhez rendelé, a Szent-Benedekből készen lehozott híd megvetése céljából. E híre az öreg tábornok, bár az Ebeczky-dandárt nagyon csekélyszámúnak találá, szinte lázat kapott a szentgyörgyi gázlón át a németnek nyakába rohanni;³ sietve írt tehát Csajághynak: indítson azonnal ha nem többet, csak ezer hajdút. A kapott válasz azonban csak elszomorítá:

«írhatom Fölségednek—tudósítja nagy-szomorúan a fejedelmet Szécsényből jún. 22-kén, — hogy az Zselíznél levő ellenség az sáncznak és hidaknak csinálásában sörényen halad; még ugyan tökéleteségre nem hozta, — rövidnap az is meglészen. Én teljes tehetségemből igyekeztem volna megakadályozni, 5 még a szívem is majd sír bennem, hogy nincs kivel ellene harcolnom! Csajághy János brigadéros uramtúl csak ezer hajdút kértem: azzal menti magát, hogy az minémő 800 flintát hoztak hajdúi számára, — csak húsz sincs ép bennök, mind csináltatni kell, azért fegyveretlen hajdút nem

1 *Archív. Rákócs.* VI, 209. 1.

2 Ebeczkynek Somogyi Ferencz ezredes Pereszlényen jún. 12-kén egy fölfogott levéllel együtt *Ocskay Ldszló?iak* is valami levelét adá kezéhez, melyet Ebeczky Ber-csényihez küldé; miféle irat volt ez? nem tudjuk. (*Archív. Rákócs.* VI, 200. 1.)

3 Bottyán jún. 16-iki levele a fejedelemhez. (*Vörösvártt.J*)

adhat. Most volna pedig egyszer ideje az operációnak! . . . Azon ellenség mihelyt észrevenné gyalogsággal való meneteltem: elhiszem, félben hagyná igyekezetit».¹ Ugyané napról Bercsényinek még határozottabban ír, s csaknem lázasan sürgeti a gyalogság küldését, mielőtt a zselízi sáncz végképen elkészülne.

Az bizony elkészült, és pedig, mint Bottyán megírta: **r'övidnap**. Jún. 26-kán ugyanis már arról tudósíthatá a fejedelmet és a fővezért, hogy mind Esztergombúl Heisternek, mind Pozsonyból Pálffyknak 200 szekérből álló podgyászvonata Zselizre érkezett, hol Löffelholtz immár a főerőddel elkészülvén, *a balparti hídfősánczokat vetteti*. Egyébiránt — jelenti, — Csajághy mégis küldött 500 hajdút, kikhez Balogh dandárából szakasztván hét század Orosz Pál-féle huszárt, ő maga is «ezen órában» indul velők Szécsénytől az Ebeczky-dandárhoz, ha valamit az ellenségen tehetne. Jelenti továbbá, hogy Gál Péter nevű szabad-hajdúk hadnagyával — ki is legényeit jól felszaporítá, — egy, Zólyomba Szent-Keresztől élelmi és lőszer-szállítmányt kísérő 300 főnyi német csapatot a Garamon túl oly szerencsével támadtatott meg, hogy egy cs. századost, egy hadnagyot, egyéb tiszteket s vagy kilencz közembert lelőttek, sokat pedig megsebesítének. Most azon bátor szabad-hajdúkat a hegyeken Túrócza indítá, háta mögé az ellenségnek.”

Másnap már a tompái táborról ír (Berthótnak) Bottyán, — kinek a Garam felé közeledése épen kapóra esett. Mert Löffelholtz hídfőjének elsánczolása után elbízván magát, összes lovasságával átköltözék a Garamon, s hogy a kuruczoktól a szent-györgyi gázlót elvegye: ezen utóbbi helységhez telepedett.³ Meghallván azonban, hogy Bottyán maga is Tompához érkezék hadakkal, név szerint gyalogsággal, — megint szépen visszatért a Garamon át zselízi sánczába. Am, Bottyán itt is alkalmatlankodni akara neki hajdúival; hanem bosszúságára oly rendeletet vön Bercsényitől, hogy a gyalogságot bocsássa Gyöngyös-Pásztóra Csajághyhoz, «mivel az exercitiumra kívántatik vissza».⁴ Az öreg megtette, visszabocsátotta; azon-

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

2 *Eredeti levél*, ugyanott.

3 *Bottyán*, Szécsényből, júl. 13-kán Bercsényihez. (*Eredeti*, u. o.)

4 A fejedelem mindjárt Heisternek dunántúli támadó föllépése első hírére meg

ban meg nem állhatá, hogy levelében gúnyosan oda ne vágjon Bercsényinek: «de hiszen, az ellenség körül jobban exerceálhatták volna magokat! Jó is volna az Garam berkén három-vagy négyszáz hajdút bújkáltatni: mégis, tartózkodnék az ellenség és nem kaléjzolna oly bátran az Garamon innét». Egyszersmind ekkor — július 13-kán — már azt is tudta és jelenté Bottyán, hogy Pálffy János útban vagyon Zselízhez, honnét Löffelholtz — Hartlebent hagyván 3 battalion gyaloggal s 8 század lovassal a sánczban, — három lovas-ezred-del eleibe indult Nyitra és Pozsony felé.¹

Igaza volt. A bán még júl. 7-kén kivonult Pozsonyból 5—600 főnyi újonczczal, egyelőre Bajmócznak, (legalább ezt híreszteli vala;²) és mivel az Újvárból szerteszáguldozó kuruczok miatt ily csekély fődözzettel nem tartá tanácsosnak Nyitraig vagy épen Zselízig az utat megkísérlem: ezért rendelé maga elé legalább Szeredig Löffelholtzot, kivel együtt aztán júl. 16-kán érkezék meg Zselízhez, 27 század lovas-sal és az 500 újoncz gyaloggal.³

Midőn Pálffy Zselízhez érkezék: a bányavidéki fővezénylet átvétele következtében hosszabb időt igénylő teendői valának, ú. m. a messze kiterjedt hadállások iránti tüzetes értesülést, egyes csapatosztályok változtatását, a hadműködések egybevágó vezetését, a kapcsolatos érintkezést, az élelmezés biztosítását, az erődítményekben marandó s viszont a tábori működésre hivatott seregíresek kiválasztását,

akarja vala rohantatni gyalogsággal a bányavárosokat: ezért volt szükség a hajdúság nagyszámú újonczainak gyors begyakorlására, a mi csak a régebb legénységgel együttes hadozások útján történhetett. L. Rákóczinak jún. g-iki levelét. *Archív. Rákócz.* II. 4S3 1.)

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben. V. ö. Ebeczky jelentését Bercsényihez, *Archív. Rákócz.* VI. 218. 1. — *Berthóty István* is írja Újvárból júl. n-kéről: «Pálffy János valamely száz recrutával az bányavárosok felé megyen; úgy is beszélék, hogy az zsilízi némettel akarna megegyezni.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

2 *Br. Serényi Ferencz* naplójegyzete Pozsonyban, 1709. július 7-kén: «Bán uram ma indúla meg valami recrutákkal Bajmócz felé; onnand tovább megy. Andrassy Péter és Gombos Imre (tbk.) uraimék is elmentek az táborra.» És folytatólag elbeszéli, hogy Pálffy kíséretét az Újvárból feljött kuruczok mindjárt Pozsonyon kívül megcsapták, vágtak is, fogtak is belőle, még pedig tisztet. Mint az újvári levelekből kitűnik: Balogh István vitéz őrnagya *Iváncsay* volt ezen támadó, 200-ad magával. — Volt tehát Pálffynak oka Löffelholtzot maga elé várni.

3 *Bercsényi* Rozsnyóról, júl. 18-kán Rákóczinak, Bottyántól ekkor vett újabb tudósítások után. (*Archív. Rákócz.* VI. 219. 1.)

stb. illetőleg. Ezen és hasonló okokból pár hétig időzött Zselíznél, figyelő és várakozó állásban. Bottyán pedig Szécsényben július 2 i-kén átadta a vezényletet gr. Eszterházy Dánielnek, hogy maga, a fejedelem intenciói szerint, a dunántúliak megsegítését célzó diversió végett aláindúljon az ekkor már a pestis-ragálytól pusztított Duna-Tisza közére,* nemannvira a rendelkezésére álló csekélv erővel, t. i. négy lovas-ezreddel, a jász népfölkelőkkel, néhány ágyúval és hajóval: mint inkább népszerű nagy neve hírével viendő vigaszt és biztatást Solt, Földvár és Simontornya felé Eszterházy Antal mindinkább szorongatott hadainak s a tartomány, népének.

Hagyjuk tehát mind őt, mind Pálfiyt; s most már — a katonai helyzetet mindenképen előterjesztve — lássuk: mi történt ezalatt Árvában? hová, mint tudjuk, június elején Ocskay László is érkezett.

* *Bottyán* júl. 21. és 24-iki levelei Szécsényből, Bercsényihez. *Bercsényi* 1709-iki tábori könyvének töredéke. (*Gyűjteményem ben.*) »Bottyán élete«, 425. l. stb. Júl. 23-kán már *Eszterházy* D. értesíti Szécsényből mint vezénylő-tábornok Bercsényit, hogy Balogh Istvánnak Diványból 22-kén költ jelentése szerint 500 német érkezett Gyetvához. (*Ere- deti* az Orsz. Levéltárban.)

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosínnál győznek; Ocskay Árvában; katonáinak hangulata. Pálffy Ocskayt magához rendeli; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinatiók s előnyök és hátrányok; a kuruczok osztálytábornokai.

Ocskaynak egykori kurucz ezredével, mely ekkor mintegy 400 huszárt számlált, hajdani kedvencze Elek Zsigmond, Szepes vármegye éjszaknyúgati csúcsában Új-Béla, Krempach, Fridman, Nedecz stb. falukon, szóval a lengyel széleken, a Dunajecz völgyében feküdt. Június első napjaiban, midőn Hangossy és Paur Lucsivnárról Liptóba portyáztatnak vala, egyidejűleg Elek is fölkészüle, s többi népét a szorosok őrzésére hátrahagyván, 2—300 ürge huszárral egy éjjel csak átosont Galicziának itt tán csak másfél vagy két mértföld szélességű besarkallásán Neumark (Novi-Targ) alatt, Árva vármegye határait.

Ebergényi ekkor Zsolna mellett, Budatín várban pihene, s Árvában alig tartott számosabb hadat, — a többit Tollet tbk. mellé az inkább fenyegetett Liptóba bocsátván, — mint a várban őrségül 100 német gyalogot, Váralján járőri és hírvivő szolgálatra egypár szakasz lovast, továbbá Turdosín városában s Trsztenán ama 100 hajdút és 50 lovast, kiknek kiállítását Heister vetette volt a vármegye nyakába, s a kik közé osztattak be az Árva-vára feladása alkalmával császári szolgálatot vállalni hajlandó volt-kurucz őrségbeliek is. Parancsnokuk Smisskó György főhadnagy vala. Ezek a vármegye éjszaki részeinek biztonlétére tartozának vigyázni; de úgy látszik, nem jól vigyáztak!

Legalább midőn Elek Zsiga Új-Béláról a lengyel beszögellésen átsapva, egy hajnalban beütött a szuha-horai szoroson Árvába: oly vigyázatlanságban találá őket, hogy Trsztenán néhányukat levágván s elfogván, Turdosínba rohant, s ott az egész csapatot, kurucz részről «semmi kár nélkül» fölverette. Meglepetésökben rendszeres ellent-

állást tán nem is fejthettek ki; elég az hozzá, hogy Smisskó többi tiszteivel, zászlójával, dobjaival, 48 hajdújával s 20-nál számosabb lovasával elfogatott; hátra levő 80 emberét pedig úgy levágták, hogy a 100 gyalog teljességgel megsemmisített s lovas is csak «egynéhány» futamodhatott el. Szép fegyverek, lovaik a győzőknek útottak.¹ Ezután Elek őrnagy benyargaltatá Turdosin, Námesztó, Trsztena környékét, honnét pár nap alatt sok lovat, marhát hajtattott el s egyéb zsákmányt takarított össze; - és vissza sem tér vala Árva-megyéből, ha hírére nem veszi, hogy *Ocskay* regimentestől Árva-vára alá érkezett. E híre azonban, nehogy foglyait és prédáját kezéből a túlerő esetleg visszarághassa: jún. 7-kén visszatért Új-Bélára, honnét szerencsés járását *Bercsényinek* jelenté,⁵ rabjait pedig *Lőcsére* kísértette.⁴

1 *Valovics János* tudósítja Kézsmárkól 1709. jún. 10-kéröl gr. Csáky Mihály tbkot: «... Eppen akkor találtam vala Dunaveczre mennem, a midőn Elek Zsigmond uram az egész commandója alatt lévőekkel Árva portára ment volna, — azért eljivételire költett néhány napig várakoznom. Mely dicséretesen járt oda, s hasznosan, ellenség confusiójával tért onnét ő Kglme: nem kétlem, máshonnét méltóztatott már megérteni Ngod. 48 hajdút, húsznál feljebb lovas labanczot, sok szép fegyvert hozott ő Kglme. Megérdemlik az abrakot!» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

2 *Árva vármegye közönsége*, Árva-várában 1709. jún. 18-kán tartott közgyűléséből felírván br. Ebergényi László cs. kir. altbgyhoz Budatínba, jelenti, hogy a nemesség összeírását parancsolatjára végbevitették. «Mi illeti peniglen az reánk esett portális gyalogok s lovasok számát: azokat egészen kiállítván, resignáltuk vala is az nekik commandójúl rendelt főhadnagy (Elek kapitány) írja) *Smisskó György* kezéhez; de az elmúlt napokban bizonyosságú kuruczság az szepesi passusról Lengyelországon által becsapván az felső vármegyénkben, sok prédálási s feles ló- és szarvasmarha-hajtogatási fölött azon gyaloginkat egészen, s úgy az lovasokat is egynéhányon kívül az fölülnevezett elöljárókkal együtt nagy szerencsétlenül elfogdosta r *rabul vitte el magával.*» (Eredeti, a gr. Csáky-család szepes-mindszenti levéltárában.)

3 *Elek Zsigmond* Új-Béláról, jún. 7-kén írja a fővezérnek Kassára: «Nem akartam elmúltani, hogy Exciádat ne tudósítottam volna mostanság Árván lévő portám felől. Hála Isten, semmi kár nélkül Twerdosin névő városnál elfogtunk 61 labanczot, dobokkal, kapitányjokkal együtt; a többit levágtuk szerencsésen. Bárcsak két- vagy háromszáz hajdúm volna, ahhoz vagy hatszáz katonám: assecurálnám Exciádat, hogy egészen Árva-vármegyét meghódítanám, — de 200 emberrel nem sokat vihet véghez az ember. Ki sem jöttem volna: de *Ocskay* maga regimentivel Árva-várhoz szállott.» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

4 A «Specificatio captivorum, puta equitum, peditum, pro parte Csesarea per Comitatum Arvensem conductorum et per Dominum Sigismundum Elek adductorum» czimű, «*Signatum Leucoviae, die 13. Julij Anno 17 ex.*» keletű eredeti rabkimutatás

Árva vármegye a kuruczok e beütésétől megrémülvén, Ebergényitől segílyt sürgetett.¹ Az altábornagy azonban már ezt megelőzőleg intézkedik. Ugyanis az épen fölérkezett Ocskay bosszankodván, hogy a turdosíni szerencsés próbát az ő volt katonái vitték végbe: nagy lármásan ajánlkozik vala azokat új-bélai fészükben megbolygatni, csak saját magokban megbízhatatlan pribékjei mellé valami német csapatosztályt kaphasson. Ebergényi tehát kivezényelt a lipthai vavrisói sánczból egy osztály Wolffskehl-vasasnémetet, s Árva-Váraljához rendelvén, Ocskay parancsnoksága alá adá, hogy őket labancaival egyesítse, s a szepesi revanche-próbára indulhasson velök.² Ocskaynak e becsapása, melyet Elek Zsigáék nyomán Galiczián át Dunavec (Nedecz) felé tétetett, úgy látszik, jún. 15 — 16-kán történt; legalább Árva-megye közönsége jún. 18-kán épen gyűlésezése közben értesül Ocskaynak szerencsés járása felől: « . . . . Az mint-hogy ez órában megvigasztalva értettük: az Exciád (Ebergényi) bölcs rendelkezéséből *azon szepesi passusokra rendelt porta az ott talált kuruczságot szeren csésenfölverte.*

De Ocskay ezen próbája mégsem volt oly szerencsés, mint ahogy a vármegyéhez érkezett *első hír* tudni akará. Mert a kurucz források nemcsak hogy hallgatnak minden «fölveretésről»: sőt Elek

tanúsága szerint, *ekkor még* a következő rabok valának Lőcsén az Elek Zs. árvái beütése alkalmával fogottakból: ú. m. Capitaneus seu Ductor füit Smisko; i tizedes, 8 közlovas. Gyalogok: i tizedes, 22 közhajdú, árvái tótok. Ezek után 2 árvavári volt kurucz tüzér, «qui erant in Arcé Árva detenti, post deditionem verő Arcis ad Vice-Comitem Arvensem missi et per eundem V.-Comitem pagensibus [(zsoldos gyanánt) vendíti et inter portales (Haydones) applicati.» Továbbá br. Andrassy Pál gyalog-ezredbeliek «ad Arcem Árva commendirizati, dein verő pariter inter portales *violenter applicati*» öten. (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

1 *Árva-megye közönsége*, már idézett jún. 18-iki feliratában: «... Mindezek (t. i. Elek győzelmes beütése) constálván Exciádnak, s nemkülönb az is, hogy mivel azon felső processusunknak nyílt s mód nélkül széles Lengyelország felül az passzusa: ő Felsége népe lineáinak távulkább létében, akármely örködő magunk iparkodásával is nem reménlhet magának securitást további csapdozásitúl az ellenségnek azon felső processusunk addig, *az miglen az Szepességen, Béla névé falunál és a táján postirungoló kuruczság ki nem iratik,*» — kéri tehát a tbk. kegyes gondviselését azon felső járásra.

2 *Csáky Mihály* levele Tótfaluról 1709. jún. 22-kén Bercsényihez. (*Eredeti*, gyűjteményemben.) L. alább.

3 A már többször idézett megyei fölterjesztés Ebergényihez.

Zsigmond küldött ismét Lőcsére most már *Ocskay László pribékeiből* ez alkalommal elfogott rabokat: «Ex Regimine Ocskayano, occasione irruptionis in passum Dunavecz factae, per Dominum Sigismundum Elek capti: Stephanus Török ex Comitatu Trincsiensi, Alsó-Ozoróciensis, Joannes Kovács ex Comitatu Psoniensi, ambo corporales; Joannes Szabó ex Comitatu Castriferrei, communis. Item unus Germanus (Wolífskehl-féle vasas) Paulus Zoch, in Trsztinye (Trsztena?) captus.»¹

A betörés tehát «a dunavecki szoroson») történt. Csakhogy ezalatt Dunavecz vára, vagy a Dunavecz (Dunajecz) folyó értessék-e? melynek szorosai pedig nemcsak a szepesi, hanem az árvái határon is vannak, — nevezetesen Szuha-Horára is csak a Dunavecz passusán lehet általmenni. Már pedig Elek Zsigmond Hangossyt arról tudósítja, hogy Ocskay portája *csak Szuha-Horáig* (tehát Árva keleti határszéléig) járt, és ő, Elek, még egy portácskát küldött be utána Árvába, megvizsgálás végett.² Igaz ugyan, hogy Elek e levelét *júnus új-kán* írta, s ez nem zárja ki azt, hogy Ocskay pár nap múlva, ú. m. a Wolífskehl vasas-osztály megérkeztével, egész a Dunajecz szepesi passusáig vagy Dunavecz váráig hatolt, és itt történt amaz összecsapás, melynek eredménye az Elek által Lőcsére küldött labancz és német foglyok. Vagy pedig, ha Ocskay csakugyan nem járt volna a suha-horai Dunavecz-passusnál odább s a foglyok itt ejtettek, — akkor Árva-megye értesült a dologrúl kissé későcskén, s az «ezen órában» kifejezés jún. 18-káról nem épen szó szerint értendő.

Ocskay vállalatának mindenesetre vagy kudarczát, avagy kevés sikerét bizonyítja az a körülmény, hogy Ebergényi Árva felső vidékeit a szepesi kuruczok betöréseitől épen nem látván biztosítva: gvorsan ott hagyá budatíni fészket, s néhány század német lovassal és gyaloggal *személyesen* ment Turdosinba és e hely elsánczoltatá-

1 A Lőcsén lévő hadi foglyok lajstroma, 1709. júl. 13-káról.

2 *Hangossy Imre*, a gr. Forgách Simon-féle dragonyosok ezredese írja Lőcséről 1709. jún. 13-kán gr. Csáky Mihálynak: Liptóban portánk még bent van, kitérkezvén, tudósítom Ngodat. «Elek Zsigmond uram írja nekem, hogy az *Ocskay portája Szuka-hóra nevű faluig járt*, a ki Árva szélén vagy, Bélához legközelebb, (de közben a lengyel föld); melynek recognoscírozására, írja, hogy bizonyos portácskát küldött bé (Árvába). *Pauer uram is ügyekezék be Liptóba.*» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

sához tüstént hozzá kezdetett. E sánczépítést a Szepesben vezénylő gr. Csáky Mihály jún. 22-kén már tudta, s annak elkészültét Árvába mielőbb teendő erős becsapással javasolá megakadályozni, ekkép írván a nevezett napon Szepes-Tótfaluról (Béla városán fölül) sógorának Bercsényinek:

« . . . . Ezekre nézve azért (a liptai sánczokra és Breznóra tervezett támadás ellen nehézségeket hoz föl,) legjobbnak s alkalmazhatóbbnak ítélném *Árva vármegyében tétet?ii egy keiny portát*, mivel azonkívül is Elek Zsigmond uram próbái — a kitűi, azt referálják, hogy úgy megijedett volna Ebergényi, hogy Zsolnán halálra fekszik belé,¹ — s minapi véletlen cásussa után *Ivurdosint actn sánczolni kezdette az ellenség*; a kinek szorgalmaztatására, — a mint Elek Zsigmond uram is confirmálja — ment ki Liptóból bizonyos németseg más úton, nem arra, a merre *Ocskay pr óbáj árui visszazálló commendírozott németseg*, (a kik ugyan vavrisói sánczból azon actusra commendírozottak volt,) a mint portás hadnagyának tudósító leveléből kitetszik, hogy az nap, a mely nap ezek beérkező félben voltak, amazok kimentek. Ha azért most hamarjában attúl (t. i. Turdosin elsánczolásától) nem praepediáljuk s rajta nem fogunk: *egészen elesik tőlünk Árva vármegye*,~ a dunaveczi passus is nagy veszedelemben lészen: mivel az olyan oldal-zúg Szepeshez, mint Árva Liptóhoz; a kiből ha a nevezett sánczból fészket verhet, — csak egy-két sánczvetéssel is bízvást ki foghatja hozhatni Árvából is, másunnan is hátmegül a népit, cum securitate foghatja bírnia hát megett a földet, a kit azután oly erővel kell visszafoglalnunk, valamint szinte a liptai sánczokat s lineákat. Nem kevés zabolája lesz (Árva) még Szepes vármegyének is: mert egy mértföldnyire lévén a dunaveczi járásbéli passusok Kézsmárktúl, — úntalan a város alatt alkalmatlankodhatik; sőt előtte lévén egészen a lucsvnai vígyázónk, a sem foghat a íniá megmaradhatni, sőt még a styavniki is nem igen nagy securitással vígyázhatna a liptai ellenségre, mivel mintegy félhód formára (a kik között kellene nevezett vígyázóinknak maradni) körülvétetődnének,

¹ E hír nem volt igaz, de jellemző Elek Zs. győzelmes becsapásának hatására nézve.

² Árvát tehát még nem tekintették ekkor a kurucok egészen elveszetteknek.

azonkívül, hogy (a kézsmárk-ófalui út helyett) egészen Palocsa felé esnék és folytatódnék az egész communicatio és kereskedés Lengyelországba, — mert Lublyó felé nem tudom, hogy hogy eshetnék meg, annyivalisinkább, hogy most Lubomirszky (Tivadar, a hűbérúr) ottan tábort ütött.

Hogyha pedig csak egy batalion gyaloggal is Babócsay uram mellé talám már eddig Tiszántúlról érkezett két ezerbűi méltóztatnék Ngod mennélhamarább az itt lévő corpust (a ki is nem sokkal több ezer embernél,¹⁾ megerősíteni, reménleném: *míg az ellenség a (túr-dosini] sánczot elkészíthetné, Árva vármegyét magunkévá tehetnénk*, és a liptai ellenséget hát megül előregyünni nem bocsátanók, Zsolnáig is éppen beportázhatnánk, s még talám Túróczon által is tehetnénk nem kevés lármáskodást. Azalatt talám Isten útat nyitna további előmenetelünkre; hiszen, ha az ellenség megcsuportozva reánk erősödnék, úgy, hogy előtte kinyomúlni is kéntelenítettünk: más, linealiter elrendelt brigádabélieknek mindgyárt módja volna hasonlót követni, és így a veszni indúlt német nemzetség nem győzne bennünket vízre hordani, *mint a hajdú a papot*.

Azonban, minapi *Ocskay kicsapásakor* minémő emberök veszett el a labanczoknak: az adnectált pátensökből² méltóztatik megérteni; a minthogy most is csak *tegnapelőtt bizonyos tisztákét vágták le a mieink*, a kinek még nevét ki nem tanulhattuk, a mellett rabot is fogtak el vagy hármat, s *egynéhányan is szöktek el köztőlök.*⁵

Ezen előterjesztés tagadhatlanul annyi józan számítással, annyi körültekintéssel, a katonai, földirati, közlekedési viszonyoknak oly beható ismeretével, sőt még a kereskedelmi tekinteteknek is megfontolásával van írva, hogy a jó Csáky Mihály sugalmazójául — vagyis a javaslat tulajdonképi szerzőjéül — önkéntelenül Berthóty Ferenczet, Czelder Orbánt, vagy Babócsayt kell gyanítanunk, kivált a két előbbinek valamelyikét, mint a szepes-árva-liptai viszonyok és

1 A hadak dereka ugyanis ekkor már Gömörben vala concentrálva Bercsényi közvetlen vezérlete alatt.

2 E melléklet ma már hiányzik.

3 Elek Zsigmond tehát még folyvást derekasan paskolá Ocskay pribékjeit, a kiknek viszont átszökdösésök sem szünék meg, a mint látjuk. (Csáky e levelének eredetije gyűjteményemben.)

helyrajzi állapotok tüzetes ismerőit. Mit válaszolt reá Bercsényi? nem tudjuk, miután Rákóczival folytatott levelezéseiben épen ezen hetekben, a Sáros-Patakon tartott gyűlésezés által teljesen indokolt hézag merül föl.* Annyi azonban az események tanúságából bizonyos, hogy Árva ellen nevezetesebb támadás *nem* történt, csupán apró lovas-portyázások folytak. Ezek miatt pedig Ebergényi Turdosin el-sánczoltatását szépen elvégezhetette, a minthogy július közepére el is végezné.

A sánczolat kettős védműből állott: egy hosszvonal a várostól északra, a két folyam között, és egy erős redout a várostól délre, az Árva vizén túli dombon. Kuzma György nevű, azelőtt Andrassy Pál ezerében szolgált zempléni hajdú, — kit a zazrivai sáncz veszedelme után a medzibródi pórok menekülés közben elfogván, a németek kezébe szolgáltatott volt és köztük mindaddig raboskodott, míg-nem iúl. 10-ke éjjelén Turdosinból egy társával szerencsésen megszökhetett, — júl. 18-kán Rozsnyón érdekes vallomásokot monda jegyzőkönyvre. A turdosíni védműveket így írja le:

«A mint Turdosin városa fekszik, azon fölül, a pajták mellett Oravecz vizétül Árva vizéig csinálták a sánczot, mely vizek az városnak másik végén öszveszakadnak. A sáncz árkának szélessége egy öl, mélysége is annyi, semmi palezáta nincs körülötte, ágyú sincs benne, víz sincs az árkában.# Ez volt az elővéd. A kérdésre: «Második sánczot hol csináltak?» ekként felel: «Mindgyárst a városon alól nem messze, Árva vizén túl, egy dombon. Azt regulariter csinálják, fákkal rójják s földdel töltik, az árka is szélesebb, — de még el nem készült (t. i. júl. 10-kéig). Hallotta, hogy ágyúk is lesznek benne. Oly nagy lészen a sáncz, hogy *ezer ember* benn fog lehetni a sánczban.» E dombon épült nagy redout bizonyára az egész várost és az előtte fekvő folyamközi védsánczolatot is uralá ágyúival.

Árvában azonban ez időben, Kuzma állításai szerint, nem sok had vala; ú. m. Turdosinban csak «hat standár (étandarte) rajtár, (Reiter) vagy kétszázig való mindenestül. *Ocskay katonái* 5 zászlóalja, *az is kétszázig való. Ocskay nincs ottan;* Ebergényi benn van a városban, bagázsíaja vár alatt vagyon. Lovason kívül másfél-

* ún. 16-kától júl. 10-kéig. (L. *Archív. Rákócz.* VI. 201—202. 1.)

százig való muskatéros vagyon még, — meddig ő ott volt: semmivel sem szaporodott azon had. Ezen kívül Árvában több had nincsen az várban lévő 100 praesidiariusoknál. Lovas hadnak lovai benntartatnak; mindennap százig való vígyázójúl Trsztyenára kicommandíroztatik rajtárok (német lovasok) és katonák (Ocskav huszárjai) közüi, — de éjtszakára mindenkor visszamennek a városra).

A magyar labanczok tehát, hogy át ne szökdöshessenek, mindig németekkel vegyest küldettek ki.

Az összes cs. had ekként Árvában csak 6—700 főre ment, Liptóban sem igen volt több Tollettel 1000-nél. De Ebergényi erősen akarja vala hadait szaporítani, tótságból. «Mind katonát, mind hajdút köll állítani minden parochiától — folytatja Kuzma, — kitüi hét, kitüi nyolcz lovast és gyalogot.» E lovasokból igyekezett aztán *Ocskay* is a maga ezredét gyarapítani, s alkalmasint ilyes újonczozási ügyben távozott volt el akkor Turdosínból «csak harminczad magával», mint a másik szökevény Pucz János, Bercsényinek Trencsénynél elfogott karabélyosa, vallja. De a gyarapodás átkozottól lassan ment még így is. Igen jellemző erre és általában Ocskavra nézve a karabélvos további vallomása:

« *Ocskay négy zászlóját Árva-várában letette, nem lévén embere. Igen bánja a hitszegését, a maga katonáitúl fél, hogy el ne vigyék. Ott lévő katonái azt mondják, hogy ha kuruczok odajönnének: magok segítenék a németeket verni. Sok labancz-német szökne, ha parasztoktól nem félne. Liptóban, Árvában nem véli, hogy másfélezerig való ellenség legyen. Igen félnek, kivált Árvában; ha csak hírét hallják a mi hadaink készületinek: harmad-negvednapig sem bocsát (Ebergényi) embert ki a városból. »**

Ocskay tehát félt azoktól, a kiket egykor elárúlt, hogy most viszont őt árúlják el, s méltó büntetése elvételére kézhez szolgáltatják. Elgondolható, hogy folyvást legbizalmasabb embereivel környezetét magát, s ilyen lehetett az a harmincz lovas, kiknek kíséretében Turdosínból Árva-várához, vagy Zsolna felé rándúlt vala. Hogy voltak pillanatai, melyekben «hitszegését igen bánta», — az könnyen meg-

* «Árvából ennekelőtte egy héttel kiszökött két rabnak examenje, 18. Jtlij 1709. Rozsnyó.» {Egykorú másolat gyűjteményemben.}

lehet; csak kuruczkori fényes szereplését kelle összehasonlítani mostani kisszerű és szánandó helyzetével, s lehetetlen volt lelkében a megbánás keserű érzetének föl nem támadni. Ámde az ő lelke alapjában romlott volt; a gyakori pártváltoztatás és esküszegés már állhatatlan jellemében gyökerezett. Lehet, hogy most már megint a császáriaktól is örömet visszament volna, ha biztosítják, hogy bánatlatlanul teheti. Azonban, ki biztosíthatta volna ilyesmiről az országúti annyira megútált, elátkozott árulót, — kinek a nemzeti bosszúvágy a véérére szomjúhozik vala? A krónikákból tudjuk, hogy még a nála sokkal kevésbé bűnös *Bezerédnek* sem adhatott kegyelmet Rákóczi — noha egyénileg hajlandó lett volna reá, — a föllázadt és az árulónak véres halálát fenyegetőleg követelő közérzűlet nyomása miatt.

A szemtanú Pucz Ferencz vallomása szerint Ebergényi tbk. Turdósiban ugyancsak elzárkózva, a legtúlzóbb mértékben védőleg tartotta hadait, — s július közepén egyszer mégis szerencséje akadt, és pedig a régi Ocskay, most Bokros-ezrednek egyik portája ellen. Ezen ezredet július elejétől fogva már nem Elek őrnagy; hanem a komáromi fogságából még a tavasszal kiszabadult, s néhány hónapi házánál pihenés után a harctéren újra megjelent *Gellert Imre* alezredes vezényle.* O, Csáky tbk. parancsából, júl. 15—16-kán egy válogatott 75 huszárból álló kémszemlész-csapatot küld vala át Új-Bélától a szokott galicziai sarkon keresztül Árvába, Juhász András fő-, Szánboch alhadnagygyal s Tesinszky zászlóartóval. De, rossz csillagzat alatt esett indulásuk.

Kuzma vallomásából tudjuk, hogy Turdosínból minden reggel 50 német s 50 magyar lovas mene ki járőrség gyanánt Trsztena felé. Ezek beleakadának a kurucz portába, mielőtt az utóbbi a les helyre beállhatott volna; s mivel a meglepett kuruczok, kisebb számmal is lévén, megzavarodtak, vagy hogy a császáriaknak tán még több segítségök érkezett, — elég az hozzá, Juhász Andrásékat meg-

* Revir János és *Gellert Imre* uraimék Újvárbúti kijövéen, oly szándékkal, hogy Exciádhoz (Bercsényi) menjenek . . . Gellért Imre uramat recommendálok, s kérem is Exciádat: méltóztassék minden kegyelmességét *ő* Kglméhez *kárvallási iránt* (Nagy-Tapolcsánynál, mikor elfogták) mutatni.» írja *Bottyan, íjog. márcz. 20-ikán Szecsényiből.* (Eredeti, a gr. Károlyi-levéltárban.)

futamították. Alig menekülhetett közülök harmincnál több Szepesbe; mintegy negyvenötén levágattak vagy fogságba kerültek Szánboch hadnagygyal együtt, kinek életéért Gellért igen aggódott, minthogy Ocskay pribékjei között szökött volt által régi bajtársaihoz.¹

És ez vala az Ocskayánusoknak első s utolsó szerencsájük Árvában. Mert Pálffy tábornagynak, miután Zselízhez érkezvén, magát mindenekről informáltatta, többek között egyik intézkedése az volt, hogy Zólyomból, Túróczbúl vagy 300 német lovas vezényelvén Árvába Ebergényihez: helyettök viszont kedves Ocskay Lászlóját labancaival — talán ennek saját kérelmére — maga mellé lejöni rendélé.

Erről az érsek-új váriak már július 25-kén tudtak valamit. Szluha Ferencz tudósítja e napon Bercsényit: «Generál Pálffy Kis-Sárónál (Zselíz fölött félóránnyira, a Garam partján) most is vagy a cavallériával, a gyalogja pediglen zsilízi sánczban; — mind a két corpussa plus-minus ötezeret tézsen, de a gyalogja több a lovassánál. Hallani, Ebergényit és *Ocskayt magához várja*, noha tegnap (Vág-) Újhely tájárúí oly hírünk gyűtt, mintha ezek Árvából és Liptóbúl elverettek volna, és az Ocskay negyvened magával úgy bémene ma negyednapja Vág-Ujhelybe».²

Ez az utóbbi hír, t. i. az Árva-Liptóból való kiveretés, nem volt igaz; Ocskayról azonban igen valószínű, hogy megfordult Újhelyben, de egészen más okból. Azért t. i., hogy Trencsény vár-

1 Gellért Imre sietve tudósítja a Szepes-Ófalu melletti Osztumáról 1709. júl. 17-kén gr. Csáky Mihály tbkot Hunfalvára: «Én Exciád parancsolatja szerint Juhász és Szánboch hadnagy uraimékat mintegy 75-öd magokkal Árvába beküldöttem volt, jó, válogatott lovasokkal, nem is erővel, hanem kiknek kedvök és akaratjok volt. Bemenvén szegények, szerencsétlenül jártak: mert minelőtte lesben beállottak volna, — már az német, magyar labanczokkal együtt, készen várták; reájok ütven, szegény Szánbochot is mintegy negyvenötöd magával elfogták, hacsak gyalogúí még némelyek el nem júnék. Alázatosan kérem Exciádat szegény Szánboch iránt, ha (a harczon) életben megmaradhatott: méltóztassék mellette írnia, *minthogy közülek jött ki, valami példát rajta ne mutassanak*, Tesinszky zászlótartó uramot adjutanttal együtt Exciádhoz expedáltam, kik is jelen voltak az actusban, — bővebben fogják Exciádat informálni.» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban, gr. Csáky Mihálynak Hunfalváról ugyanez nap Bercsényihez írott leveléhez csatolva, melylyel egyszersmind hat liptai szökevény-németet is küldé.)

2 Eredeti levél, ugyanott.

megyében szedetett — nevezetesen Bicse-várában mint ezred-depotján egyenruházott — újonczait is lehetőleg fölhevén, ezredét velők is szaporíthassa, és így minél felesebb létszámmal jelenhessen meg Pálffy táborában. Sőt e czélból még a személyesen fölkelni parancsolt Trencsény-megyei labancz nemességet is maga mellé iparkodott volna venni, — de csak nagyon kevesen követték. (L. alább.) Egerszersmind nejét s gyermekeit Vág-Ujhelyre mint biztos erődbe helyezte be a nyárra, míg maga táborozni fog.¹

Mielőtt őt Pálffy grófhhoz követnők: nem hagyhatjuk czáfolat nélkül *Kolinovics* Gábor egy badar állítását Ocskaynak árva-liptai működéséről. Ez a különben történeti igazságra törekvő, szorgalmas, és elég hazafias szellemű, de a kútfőkben nem igen válogató krónikás ugyanis, «*Históriáé Belli Rakocziani Libri XII.*» című munkája VIII-ik könyvében (751. 1.) azt beszéli, hogy Ocskay a Rózsahegy és Alsó-Kubín között, Liptó és Árva szélén fekvő Likava-várát 1709. június havában «fegyveres kézzel megostromolván, az 5—600 főnyi őrséget részint levágatja, részint foglyúl ejti».² A hány szó: annyi valótlanúság, sőt annyi képtelenség! Először is tény az, hogy Rákóczi fejedelem Likava-varának, — Thököly Imre végrendekezése folytán különben is tulajdon birtokának — De la Mothe francia műszaki és tüzérezredes által megvizsgált s haszontalanokú nyilvánított erődítményeit már *két évvel azelőtt*, ú. m. 1707-ben, *tőből lerontatta*,⁵ s a helyőrséget, ágyúkat stb. belőle végkép kivonatá. Másodsor tény, hogy a kuruczok e várat — vagyis inkább ezentúl csak hegyi kastélyt — későbbben is, ú. m. Liptóból kivonulásukkor teljességgel üresen hagyták, a minthogy soha és sehol nincs semmi nyoma védelmének vagy megszállásának. Harmadszor, a ki e kis szarkafészket

1 *Polsicz György* nevű katonájának vallomása. (L. alább.)

2 «Ocskayus Likavam, non obscuri nominis in agro Liptoviensi arcem, armata manu expugnat, et 5 veii 600 praesidiarios aut caedit, aut in captivos redigit.» (*Az idézett helyen.*)

5 Rákóczinak Likava-vára lerombolását elrendelő leirata Liptó-vármegyébe, Terebesen 1707. szept. n-kén kelt egykorú kivonatban így hangzik: «*Liptó-vármegyének.* Likava-várából az hajdúságot resolváltuk kihozatni, a várat pedig demolidlattii; azért a nemes vármegye rendeljen gyalogszeres embereket, kik azon várnak demolitíójára fordíttassanak.» (Minuta az Orsz. Levéltárban.) Hogy pedig e rendelet csakugyan végrehajtott: arról számos egykorú följegyzés tanúskodik.

megnézi, meg fog győződni, hogy nem 5—600: hanem csak 50—60, vagy 100 főnyi helyőrség férhetett el ép korában is benne, olyan parányi az egész. Ocskay tehát ott 1709. nyarán legfőlebb baglyokat és denevérfiakat ostromolhatott, — nem kurucz hajdúkat. A jó Kolinovicsot így alkalmasint valami egykorú bécsi «nyomatott hazugság»-nak (vulgo: «Wienerisches Diarium») s több efféle német hírlapok és ropívek) irányzatos, de *egészen költött* tudósítása vezette félre. Legyen itt végkép megczáfolva!

A Pálffy és Bercsényi hadtesteit közti nyári és őszi hadjáratok leírását megelőzőleg, meg kell ismerkednünk csapatlétszámaikkal s a hadászati körülményekkel.

A gr. Pálffy János vezénylete alá helyezett cs. hadak tényleges létszámáról, 1709. jún. 20-kától aug. 13-káig nyolcz egykorú tudósítás fekszik előttünk: részint fogoly vagy szökevény németek vallo-másai, — részint pedig kurucz főtiszteknek szemmel látásra, kémek, rabok és szökevények jelentéseire alapított hivatalos értesítései. Jól tudjuk ugyan, hogy egy kém nem láthat meg s egy rab — rendesen — nem vall be mindent, és a többnyire az alsóbb katonai osztályokhoz tartozó szökevények ritkán bírnak oly míveltségi fokkal, hogy a saját szorosabb harcászati egységet képező csapattestük keretén kívülre is biztos tekintetet tudnának vetni, avagy ha tudnának: ez nem igen áll módjában sem közkatonának, sem altisztnek. És noha a rendszeres éber megfigyelés sokat elérhet: mindazáltal az ily tudósításoknak *föltétien hitelt* mégsem adhatunk. Hanem a hol *nyolcz* különböző tudósítás van: ha mindnyáját szemügyre vévén, összevetjük, és valamennyinél körülbelül ugyanazonos végeredményre jutunk, — akkor a kétségbevonhatlan valóságról mégis csak tiszta képet nyerünk. Kísértsük meg tehát ezt!

1. *Ebeczky István* dandárnok, mint a tompái tábor parancsnoka, innét 1709. jún. 20-kán keltezett levelében, a zselízi és az alsó bányavárosokon fekvő ellenség erejéről ekként tudósítja Bercsényit: Hogy úgy kémjei bejárván Löffelholtz táborát, mint portái is a Garam-parton Zselízzel szemben több ízben összepuskáztván a némettel, foglyot ejtettek és hoztak magokkal. Portyázóinak tisztjei 50 lovas- és gyalog-zászlót olvastak meg a zselízi sánczban s a mellette fekvő táboron; kémjei is ezt mondják, a fogoly vallomásai is ugyanezt

tartják, — tehát háromszoros bizonyosság. Azon időben minden századnak volt egy-egy lobogója. Ez tehát kerek számmal 5000 embert tenne, egyremásra száz fővel számítva, a mi a gyalog-századoknál (nem lévén teljes létszám) bátran elfogadható. Különben is, más tudósításból tudjuk, hogy Löffelholtznak 2400 gyalogja volt — 24 zászló, — és csakugyan, midőn az altbgy. «az egész lovassággal» Pálffy elé mene: a kurucz portások 27 zászlóját olvasták vala meg. Tehát 24 gyalog és 27 lovas zászló = 51, vagyis csak egy gyei több (a mely hihetően bent az őrszázadnál lévén, nem láthatták), mint Ebeczky írja. Mivel pedig a lovas-századok szintén nem voltak ekkor teljes állományúak, hanem átlag véve csakis 60—70 emberrel számálhatók: a 27 század középszámmal 17—1800 lovast tenne; mit hozzáadván a 2400 gyaloghoz: jóval fölözi a 4000-et. De, vegyük Löffelholtz hadosztályát kerek számmal csak ennyinek, a mi Somogyi Ferencz ezredesnek június 7-iki, föntebb idézett tudósításával teljesen megegyez. («A német Zsilíznél lovas és gyalog vagyon négyezer.») Ugyan Ebeczky írja levelében, hogy katonái Szent-Benedek alatt két németet fogván, ezek vallomása szerint ott 100 gyalog és 50 lovas feküdt helyőrségül. Továbbá, egy Salm-ezredbeli katona szökött hozzá jún. 18-kán Selmechről, a ki vallja, hogy ott azon ezred gr. Erps alezredes parancsnoksága alatt 450 emberből áll: II században, de a melyekből az «apró váracsákba» (Dobronyiva, Szent-Antal, Szent-Kereszt, Zsarnócza, stb.) is voltak kivezényelve. E szökevény szerint Steinville akkor (jún. 18-kán) csak 30 lovasból álló kísérettel bent vala Selmechen Zólyomról, a hol Viard fekvék a Steinville, Latour és Althan lovas-ezredekkel hat-hat századdal, = 18 század. Végre, hogy Beszterczen (és Breznón) a Thyrheim-gyalogezred fekszik, őrségeket tartva az apróbb helyeken is (Zólyom-Lipcse, Radvány, Garamszeg, Királyi, Hajnik)A Vegyük ezen ezred létszámát — mely pedig csupán Besztercze- és Breznóbányán együtt 1000 főnyi helyőrséget számlált — az említett apró helyekkel és még Körmöczbányával egyetemben csak 1200 főre. A zólyomi 18 lovas-század = 1260 fő, 70 emberével számlálva; az ugyanott több föntidézett források szerint feküdt 700 gyaloggal

* Ebeczky ezen idézett levelének eredetije gyűjteményemben.

együtt = 1960, vagyis 2000 ember, noha vannak egykorú kútfők, a melyek 3000-re teszik. Bakabányán is feküdt még 170 ember, összesen = 7930. Ehhez járul a gróf Pálffyval Pozsonyból leérkezett 500 újoncz, az Ocskayval lejött 300 huszár, s végre az Ebergényi-Tolletféle hadosztály Árva- és Liptóban. Ennek létszámát az ellene működő gr. Csáky Mihály 3000 emberre teszi:¹ de mi ezt túlzott számnak vesszük, annyira, hogy Ebergényit s Tolletet együtt csak 16—1700 emberre, és a Túróczban s Trencsényben Zsolna táján elszórva fekvő néhány tartalékszázaddal egyetemben 2000-re számítjuk. Most már a 2800-at a 7930-hoz hozzáadva, annyi mint 10,730 ember.

E szám: tíz ezer hétszáz, adja a Pálffy tábornagy fővezénylete alatti hadtestnek tényleges állományát, (ide nem értve még a Kis-Tapolcsány, Hrussó, Nyitra, Nagy-Tapolcsány, Tavarnok, Bajmócz, Lietava, Illává, Trencsény, Beczkó, Vág-Ujhely, Csejte, Lipótvár, Szomolyán, Nagy-Szombat, Szered, Séllye, Mocsonok stb. várakban levő kisebb-nagyobb helyőrségeket, mint a melyek nem a Bercsényi-hadtest, hanem az érsek-újvári kuruczok működési körébe estenek.)

Állításunk bizonyításául szolgáljanak az alábbi egyéb relatiók, ú. m.

2. A gömöri és nógrádi várak erődítészeti megvizsgálására kiküldött *De Rivière* hadmérnökkari ezredes által beszerzett adatok szerint, június végén a bányavárosokon a némettség így volt feloszolva: Breznón 300 gyalog, Beszterczen is 300 és 40 lovas, (az apróbb várakat nem említi;) Zólyomban 150 gyalog és Steinvillel s Viarddal 18 standár-alja — vagyis 1260 — lovas. Selmeczen 300, Véglesen 40 gyalog, (Dobronyivát, Szent-Antalt mellőzi;) Bakabányán 100 gyalog, 70 lovas; Szent-Kereszten 30 gyalog, Szent-Benedekben 100 gyalog, 40 lovas, Körmöczön 60 gyalog. Összesen tehát 2790. Melyhez adva a zselízi 4000, a Pálffy-Ocskayféle 800 és az Ebergényi-Tolletféle 2000 embert: annyi mint 9590 ember.² A különbség

¹ «Az mint tartja Csáky uram: van több jooo németnél Árvában és Liptóban.» írja Bercsényi 1709. júl. 14-kén Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 208.)

² *De Rivière*nek Fülekről jún. 30-kán Bercsényihez írott levele. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

tehát csak 1140 főre rúg, mit az érintett kihagyások és a Zólyomban, Beszterczén, Breznón tanyázó gyalogságnak a valódinál jóval kevesebbre tétele eléggé megfejtenek.

3. Egy, *Szlava Pál* nevű, Uhlefeld vasas-ezredbeli szökevénynek — ki is a zselízi sánczúl júl. 27-kén estve szökött vala ki, — júl. 29-kén jegyzőkönyvre vett vallomása szerint Pálffynak ottani ereje így álla: A maréchal a zselízi sánczon följlül, Sáró felé feküdt táborban. Vele valának a Hohenzollern és Uhlefeld vasas-ezredek, mindegyik 12—12 századdal; de mivel sok felé (Esztergom, Érsek-Újvár, a bányák stb. tájaira) volt katonaság minden escadronból kivezényelve: egy-egy század bent lévő legénységének létszámát átlag csak 40 emberre teszi = 960 fő. Ott volt továbbá hat század dragonyos — az sem egészen teljes állománnyal — az Althan-ezredből, = 400. (A másik hat század, mint láttuk, Viarddal Zólyomnál vala.) Gyalogot mond 1600-at, kiknek Lőifelholtz volt közvetlen parancsnokuk, s részben bent a sánczban feküdtek. Összesen 2960 ember. Óránként várják még — úgymond — vissza a Schönborn vasas-ezredet és a főntebbi harmadfél lovas-ezredből kivezényelteteket. Ha ezeknek létszámát együtt 1000—1100 főre teszszük: kijő a 4000 fő; hozzá véve az Ocskay 300 emberét és a bányavárosokon, továbbá a Liptóban, Árvában stb. lévőket, úgy, mint az 1. sz. a., *io,230* jő ki; sőt mivel a Czitner Christián és Prangh Gáspár nevű, Salm-ezredbeli, — Szlava Pállal együtt kihallgatott — selmeczi szökevények vallomása szerint e városban már, nem mint előbb 450, hanem 600-ig való német feküdt, (nyilván 150 újonczczal szaporodtak,) tehát igazabban *io,380*. Különbség ekként csupán 500, illetőleg 350 fő, mit a Pálffyval lejött újoncz-csapat okoz, melyet itt már úgy vettünk, mintha az illető ezredekbe beosztattak volna; ez esetben azonban a bányahelyeken fekvő gyalogságnak kell vala velők megfelelően szaporodniok, mint a selmeczi eset mutatja is.*

4. *Balogh István*, a fűrési szoroson őrt álló dandárnok jelenti Losonczról 1709. aug. 3-kán Bercsényinek, hogy Réthey János ezredbeli portája megtérven Zólyomból, Nagy-Rétfalu nevű helységben németeket vágott le és hármat elevenen fogott; kik is egyenlő-

* *Szlava Pál* jegyzőkönyvi vallomása egykorú másolatban gyűjteményemben.

képen vallják: «Zólyomban 18 kornéta lovas-német (= 1260 fő) va-
gyon, *gyalog hétszáz*, velők Steinville és Viard generálisok. Besz-
terczén lovas 40, gyalog 500; Breznón is gyalog 500, lovas 40. w¹
Összesen 3040; kikhez hozzáadva az Ebergényi-Tolletféle 2000, a
a zselízi 4000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szent-benedek
és szent-keresztí 180, a körmöczi 60, a véglesi 40 és az Ocskayféle
300 embert: kijő megint *10,24.0 ember*, tehát csak 10 főnyi külön-
ség a közvetlenül megelőző számítástól.

5. Füleken aug. 5-kén hallgattak ki egy *Hagenauer Péter*
nevű, előbb gr. Eszterházy Antal dragonyosai közt szolgált, de a
múlt télen Liptóban elfogott s az Althan-féle cs. dragonyos-ezredbe
sorozott és most, júl. 31-kén a zselízi táborból visszaszökött katonát,
ki is egészen azon a nyomon vall, mint a 3. alatti Szlava Pál. Ugyan-
azon lovas-ezredekről emlékezik, s csak 40 lovassal mond többet,
kik egy nyitrai őrmesterrel érkeztek. Hanem a gyalogságot jobban
specificálja; ugyanis szerinte a Salm, Haslinger, Sickingen (Zickín)
és Neuburg-ezredeknek volt ott egy-egy battalionja, per 400 em-
ber = 1600. A többi helyben fekvék, hanem szokás szerint Eszter-
gomba vala vezényelve élésszállítmányért 300 lovas valamely gyalog-
sággal és gránátosokkal, kik is «harmad nap alatt szoktak vissza-
jöni.»~ Az eredmény a főntebbivel majdnem egészen ugyanaz, úgy-
mint *10,270 fő*. Szóval ismét az eddigi létszám.

6. *Ebeczky István* sietve tudósítja a sági táborról 1709. aug.
9-kén Bercsényit, hogy Pálffy aug. 7-kén «az javával az lovas ha-
daknak» és 300 gránátossal, 7 ágyúval megindulván, szállott Szent-
Benedeken fölül; mire Löffelholtz 8-kán Új-Barstól az összes gya-
logsággal, a véle maradott tán 300 lovassal és a tömérdek tábori
podgyászvonattal szorosán a zselízi sánczhoz telepedék. Portyázói
Löffelholtz marsa-közben egy német tisztet és egy labanczot fogtak,
s a mint «minden környülállásokból kitanúlhatta: csak ment 3000

¹ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

² A kihallgatási jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Levéltárban*. Jellemző, hogy a
császáriak Zselíznél még júl. 31-kén is úgy tudták, hogy Bottyán tbkkal állanak szem-
közt. «A magyaroknak micsoda híre, a kik Zsilíz táján vannak? *Felelet*: Olyan híre
volt, hogy *Generális Bottyán uram* négyezred magával volna körülöttek, — *kiért is*
vigyázva futrazsíroztak.» Pálffy tehát elég rosszul volt értesülve az ellenfélről.

emberrel Pálffy.»* Tehát 3000 emberrel, ebből 300 gyalog; Zselíznél maradt az összes gyalog, 300 híjjával, vagyis 1300, és 300 lovas = 1600. Hozzáadva a Pálffy 3000 emberét = 4600, és így 600 fővel még több, mint ahogy eddig a zselízi hadosztályt számláltuk. E szerint az összes létszám *lofyo főre* menne. Mely 600 főnyi szaporulat hihetően az Esztergom vagy Nyitra felől időközben Sárohoz érkezett új — avagy kivezényeltetéseikből visszatérő — csapatok csatlakozásában leli magyarázatát: miután Ocskay csakis Szent-Benedeknél egyesült Pálffyval, a miről Ebeczkynek főntebbi levele írásakor még nem volt tudomása; valamint a Bakabányáról kivitt 170 ember is (vagy csak 70, mert alkalmasint csupán a lovas ment ki) Szent-Benedeken jóval fölül, Zsarnóczánál vagy Szent-Keresztnél csatlakozhatott csak Pálffyhoz, minthogy O-Bars és Bakabánya között a kuczok — s épen Ebeczky — foglalának állást.

Pedig Ebeczky Pálffy létszámáról *jól volt értesülve*, miután azt írja, hogy azt «*minden környülállásokbúl*» így tanulta ki, foglyokat is ejtett, és maga is ott jár vala a német körüi. A derék főtiszt állítása alaposágában tehát annál kevésbé van jogunk kételkedni: minthogy ellene nem szól semmi, mellette pedig a főntebbiek szerint igen sok valószínűség.

7. Megerősíti Ebeczky híradását, sőt a császáriak létszámát még többnek lenni bizonyítja *Velker György*, Sickingen-ezredbeli elfogott gyalog-hadnagynak a sági táboron augusztus 10-kén jegyzőkönyvre vett vallomása. E szerint Zselízen volt ekkor: a Sickingen-ezredből Köppíng ezredes vezénylete alatt 6 zászlóval tényleges 800 ember; a Salm-ezredből öt század — egyike gránátos — br. Steindorf alatt, tényleges 500 ember; a Haslinger-ezredből 7 század — egyike gránátos — br. Rohrseid alatt, ez is 500 ember; a Neuburg-ezred öt százada — egyike gránátos — Thalberg ezredes alatt, és a De Vent-ezred egy százada. Ezeknek létszámát határozottan megmondani nem tudta. A hat századot vegyük az eddigiek szerint 600-ra. Annyi mint 2400 gyalog. Ezeknek — úgymond — Löffelholz tbk. a parancsnoka. «*Equitatus, úti jutat, consistit ex hominibus 4.000.*» Tehát lovas négyezer, az Ocskay később csatlakozott 300 emberén kívül,

*Ebeczky levelének eredetije az Orsz. Levéltárban.

a kiről Velker még nem tudott semmit. «*Pálffy* — vallja — *nudius tertius* (tehát aug. 8-kán) *abivit* (t. i. Új-Barstól), *accipiens circiter 3 millia hominum*, *insimul cum 300 circiter granaderis*, *nocte abivit* (Szent-Benedek felé) *et iste* (t. i. Velker hadnagy) *captus est kéri mane circa Bars.*» A tábornokok közötti — úgy tudja — Pálffy Hartlebent, gr. Draskovich Ádámot és Gombos Imrét vitte el magával.*

íme, e német tisztnek vallomása Pálffyra nézve teljesen megerősíti Ebeczky levelét, s a Löffelholtz-czal maradott gyalogságot még jóval többre mondja, úgymint a 2400-ból levonván a bánnal elment 300 gránátost =2100 fő, nem 1300. Pedig Velker mint gyalogsági tiszt: épen ezen szempontból fölötte illetékes; s hogy vallomásai mily lelkiismeretesek: mutatja a Neuburg és De Vent-compániákról tett megjegyzése: «*nescit, quam fortis;*» látszik, hogy a többieket igen pontosan és nemcsak úgy gondolomra ismerte.

A zselízi hadtest tehát Velker bizonyágtétele szerint így állott: 2400 gyalog és 2700 lovas, mely Pálffyval elment volt. Ehhez hozzá kell még adnunk Ebeczky szerint 300, a következő 8. alatti rabnak vallomásához képest 350—400 lovast, mely Pálffytól még Zselíznél maradt, a convoi-szolgálatok teljesítése végett; vagyis összesen 5800. Mihez adva a zólyom-breznó-beszterczei 3040, (1. 4. alatt) az Ebergényi-Tolteféle 2000, a selmeczi 450, a bakabányai 170, a szent-benedek és szent-keresztii 180, a körmöczi 60, a véglesi 40, és az Ocskay-féle 300 főt: *mindössze 12,040 emberre rúgna a teljes létszám.* Tehát minden eddigieknél jóval nagyobb.

8. Végre nem akarjuk még elmellőzni *Rajmann jfakab* Althan-ezredbeli dragonyos vallomásait sem, ki a zselízi sáncznál elfogatván, aug. 13-kán a sági táboron vallotta: «*hogyan itten az sáncznál nincs egyéb lovas, hanem azon regimentekből (Uhlefeld, Hohenzollern, Althan), melyek Pálffyval mentek, minden compániából 7—8 commandírozott lovas, és azon felül egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektől az szekereit idekísérte, midőn Pálffy magát elvitte volna; in summa az jó lovas az (zselízi) táboron nem több negyedszáz vagy négyszáznál.* Item, három batalio gyalogja van, az ki

* Egykorit jegyzőkönyv, gyűjteményemben.

12 compániából álló: de fele is beteg, a szegény kenyér és rossz víz miatt. A granatírosokat supplálta Pálffy az javával az muskatírosoknak, s egy bataliót (ez 400 embert tenne) vitt el. Harmincz lovas-zászlót vitt magával Pálffy, — Generál Hartleben, Gombos, Draskovics mentek el véle; úgy mentek el: hamar vissza ne térjenek. Ezen zsilízi corpust Leffelholcz és Láng (De Langlet) nevű generálisok commendírozzák. Uhlfeld regimentje, mivel recrúztatott, erősebb az Hohenzollern regimentjénél,» stb.* A többi a zselízi sáncz és tábor topographiai fekvésére vonatkozik.

Újat e tudósítás egyebet nem mond a Zselízen elmaradott lovasság létszámánál; a gyalogságról — maga dragonyos közember lévén — nem volt jól értesülve, legalább korántsem oly alaposan, mint a gyalogsági tiszt Velker.

Most már mind e főtebbieket egybevetve, úgy tapasztaljuk, hogy tudósításaink szerint Pálffy hadtestének létszáma 9590 és 12,040 között, de legtöbbször a 10 és 11,000, között ingadozik. S ámbár a Velker adatai alapján eszközölt 7. alatti számítás tán valamennyi közt a legalaposabbnak látszik is: minthogy az adná a 12,000-es eredményt, — elvetjük, és nehogy túlzással vádoltathassunk: Pálffy erejét csak *tíz, legfőlebb tizenegyezer emberre becsüljük.*

Ennek ellenében Bercsényi mit állíthatott? *Három* gyalog és *ötödfél* lovas-dandárt. A gyalogok valának: *Csajághy János, Czelder Orbán* és *Nyáray László*. E három gyalog-dandárban lehetett összesen vagy 9000—10,000 hajdú; de a Csajághy-dandárból Perényinek két battalionja Egerben, egy század Csajághy-hajdú pedig Gácsban, 30—40 Hajnácskőn, a Nyárayéból a volt br. Révay Gáspár és Thúróczy-félék — szintén két battalion — és egy battalion Radics-hajdú Érsek-Ujvárott, kettő Kassán, végre két század Murányvárában, egy Szepesvártt, s a Czelderéből is vagy két battalion Lőcsén, Kézsmárkon és Dunaveczt-varában feküdt helyőrségül. Tehát az összesen 9 ezredet s ebben 27 battaliont (szándékosan nem mondjuk: *zászlóaljat*, mert ez akkor századot jelentett) számláló három dandárból tíz battalion várőrségeket képezvén, tábori szolgálatra számba nem jöhetett. Maradt ekként 17 battalion, vagyis teljes létszámmal

*Egykorú más, gyűjteményemben.

véve 6800 ember; azonban a tetteges állomány az újonczozás után sem volt meg ilyen teljesen, mert pl. Czelder ezredének Liptóra és Árvára esett újonczjutaléka e vármegyék közbejött elvesztése következtében még csak papiroson vala kiállítva. Úgy, hogy 6000 főnél nem igen vehetünk többet, s ebből is legalább másfélezer újoncznak nem volt lőfegyvere.¹

Lovas-dandárok valának: *Ebeczky Istváné*, mely a zselízi német tábor körüli vigyázott; *Balogh Istváné*, mely Divénytől Zólyom és Besztercze felé, Steinvilié és Viard ellen teljesíté a portyázó szolgálatoakat; *Szent-Pétery Imrée*, mely e kettőnek tartalékja gyanánt Szécsény táján, gr. Eszterházy Dániel mellett állomásozék: ha kell, ezeknek, vagv esetleg Rima-Szombat s Murány felé Bercsényinek segílyt viendő. A negyedik dandár: a három reguláris dragonyos-ezer (Bercsényi, Forgách, Gyürky) *Babócsay Ferenczcel* részint Gömörben, Murány, Telgárt, Polonka táján, részint pedig Szepesnek Liptó felőli oldalán feküdt, Breznó és Liptó-Újvár felé beportyázni. Velők vala Szepesben *Szemere László* dandárnok is, a saját és Bessenyey ezredéből ha sokat mondunk, 500 huszárral; továbbá Szepesnek éjszaki részein Árva felé portyázni a Bokros és Paur-ezredek, amaz negyedfél száz, emez tán ötödfélszáz emberrel. És ezen 12—1300 huszárt számítjuk az ötödik (*fél*)-dandárnak.

Az első három lovas-dandár tényleges létszámát bőven vesszük 5500 főre, miután Bercsényi aug. 9-kén így ír róluk: «Ezen három brigádban *nincs még csak ötezer lovas is.*»² Végre a Babócsay-féle három reguláris dragonyos-regiment együtt vagy másfélezer főre rúg vala. Tehát az összes lovasság 8300, kerek számmal 8000, a gyalogság pedig 6000 főre, vagyis Bercsényi egész hadteste 14,000 emberre tehető; kikből leszámítván a lőfegyverrel nem bíró és így inkább csak tartalék-szolgálatra alkalmazható 2000-nyit: fennmarad 12,000 combattans, — vagyis alig valamivel, (a 7. alatti számítás szerint semmivel sem) több Pálffy erejénél.

1 Pl. *Bercsényi* jún. 19-kén ezt írja: «Van az brigádban együtt (az egrieken kívül) 2137 embere Csajágbynak: de 1500 fegyverest nem fog előállíthatni, ha romlott fegyvere elkészül is. Az mint colimálom: léssen 3000 fegyver híjával az gyalogság, kívül elég búm.» (*Archív. Rákóczz. VI. 201. 1.*)

2 U. o. VI. k. 259. 1.

Ha most már az ország legéjszakább csúcsán fekvő Új-Bélától vagy Dunavecztől egy, Lucsivna, Vikartócz, Telgárt, Murány, Tiszolcz, Dívány, Kékkő, Ipoly-Ság felé húzódó, s innét a Zselízzel átellenes Tergenyénél a Garamba ütköző vonalat húzunk: egy óriási félhold alakjában megkaptuk a kuruczok hadfelállítását. Azok szélső jobbszárnya fent Dunavecztől, lejjebb Kézsmárk és Lőcse erődítvényeire, a közép Murány-vár árára, s a balszárnyal érintkezésében Hajnácskőre és Gácsra támaszkodhatott; az Ebeczkyféle balszárny éppen semmire, miután Szécsény erődítve nem volt, Nógrád-várát pedig alig kezdték megépíteni, — megint abban hagyták s október elején éppen széthányatták, mint komoly támadás ellen tarthatatlan helyet. E nagy félholdnak egyes kisugárzó küllői valának: a gyakori beportyázások Új-Bélától Gácsország sarkán által Árvába, — Lucsivnától, Vikartócztól Liptóba, — Muránvtól, vagyis inkább az előretolt őrállomás: Polonkától Breznó és Besztercze alá, — végre Díványtól Zólyom, — s Tergenyétől Szent-Benedek és Érsek-Újvár felé.

A középet a Gömörben, Tiszolcz, Murány és Telgárt körüli centrált gyalogság képezte, maga a főparancsnok Bercsényi gróf közvetlen vezénylete alatt; a jobbszárnyat Szepesben előbb gr. Csákv Mihály és br. András Pál vezénylők, utóbb br. Andrassy István; a balszárnyat Nógrádban gr. Eszterházy Dániel.

A császári hadsereg helyzete kedvezőbb vala: mivel ők az említett nagy félholdnak *belső átmérőjében*, tehát aránylag rövidebb vonalban feküdtek, és így az egyes csapattestek harcászati érintkezése kurtább távolságokban történhetett, következőleg kevesebb időbe került, s a fővezénylet ennél fogva sokkal egységesebb lehetett. Azonkívül őket hegyláncok, könnyen őrizhető szorosok, és tömör várak, sánczolat, kerített város erődítvényei védték, ú. m. Árvában Turdosin s Árva-vár; Liptóban a Pribilínától Újvárig (Hradek) húzódó, redoute-okkal rakott sánczolat s a rózsahegy-i várkastély; Zólyomban Breznó, Besztercze, Radvány, Garamszeg, Királyi, Végles, Zólyom, Dobronyiva várak, városok és kastélyok; Honiban Selmecz, Windschacht, Bakabánya, Szent-Antal városok, sánczok és kastély; és végre Barsban Körmöcz, Szent-Kereszt, Zsarnócza, Szent-Benedek s a hatalmas zselízi körülsánczolt tábor, mely Nvitrával és Esztergommal is összeköttetésben állt.

E fölött tüzéri készletekben a magyaroknál gazdagabbak voltak; és ha csapataik létszáma a kuruczokénál egy, legföljebb kétezerrel kisebb vala is: ezt bőven kipótolá azoknak sokkal jobban fölfegyverzett, gyakorlottabb, fegyelmezettebb, harczedzettebb, s a harcászati mozdulatok végrehajtására általában ügyesebb volta. Bár másrésről az sem tagadható, hogy lovasságuk, gyorsaságra és győzösségre nézve, a kuruczoknak apróbb csatározásra oly kitűnő könnyű-lovasságával nem mérkőzhetett.

Balszárnyuk Ebergényi, — középjük előbb Steinville, utóbb maga a főparancsnok PálíFy, — jobbszárnyuk pedig Löffelholtz tbkok vezénylete alatt állá, — emez alatt előbb Hartleben, utóbb Langlet, PálíFy alatt Steinville, Viard, Hartleben, s Ebergényi alatt Tollet és egy ízben Viard működvén alvezérekül. (Drasskovich és Gombos csak PálíFy kíséretében jöttek; vezényletük nem volt.) Mind megannyi rendszeresen iskolázott, tapasztalt és vitéz tábornok: kivált Viard és Tollet tehetséges, elszánt, vakmerő és kitartó férfiak; Ebergényi s Löffelholtz két kitanúit ravasz, amaz a lovassági, emez a gyalogsági fegyvernemben.

Bercsényi viszont, mióta Bottyánt a hadászati viszonyok a Tisza-Dunaközére szólták, — egyetlenegy számbavehető tábornokkal sem rendelkezett. Mert Eszterházy Dánielnek ha feje és akarata jó volt is: de a teste nyavalyás, lába csonka, mozgékonyasága lassú; határozott, önálló működésre nem való. Csáky pedig s a két Andrássy, csupán protectiós mágnás-tábornokok valának, mint már őket ismerjük. Tehetségtelen, bátortalan, önállótlán, puha, eszem-izsom emberek. Szegény Csáky bán legalább a jó szándék meglett volna: az Andrássyakban ez sem, mert szertelenül tunyák voltak, és csak lakmározás-, heje-hujára gondolok. E három képtelen, sőt részben (Andrássy István) megbízhatatlan ember alkalmazása a magyar ügynek elvégre is kipótolhatlan veszteségeket okozott 1709. nyarán és 1710. elején: ú. m. Csáky és Andrássy Pálnak vázolandó lipantai kudarczát, s Andrássy István löcsei ocsmány árulását. Csákyért egyenesen Bercsényi tehető felelőssé: mert sógora volt, ő pártfogolta, emelte, alkalmazta elejétől fogvást. Az Andrássyak ellen ugyan gyakran panaszkodik a fővezér, és nem egyszer hangsúlyozza róluk, hogy csak *mások hiányában* kénytelen egyet-mást rájuk bízni, — a mi azonban nem mindenkorra

áll; mert pl. Lőcsére százszorta jobb, vitézebb, megbízhatóbb, népszerűbb parancsnok lett volna Czelder Orbán. De hát az csak egyszerű szepesi polgár-fiú volt, s Andrássy híres mágnás! ... Ez döntött; s döntött volna talán még napjainkban, a XX-ik század kezdetén is, — nincs tehát mit csodálkoznunk az aristocraticus XVIII-ik század elején, kétszáz év előtt történt ilyes dolgokon.

De, térjünk át a nyári hadjáratok vázolására, melyeket itt a magyarok kezdtek meg, támadólag.

HUSZONKETEDIK FEJEZET.

Bercsényi terve. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen; ennek részletes előkészítése; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A liptai próba; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme; Pálffy segélyre indul; Czelderék megharcznak Viarddal. Csáky s Andrassy túlóvatossága s visszavonulása; vizsgálat Csáky ellen; a fejedelem méltó haragja. — Lubomirsky.

Bercsényi, mihelyt a 6000 hajdú július közepén Gömörben együtt volt, — a főtisztek információt meghallgatván, — azon tervvel foglalkozók, hogy 3000 gyaloggal és a lovas had egy részével Szepesből a liptai sánczokat, s ezeken általesvén, Árvát, Túróczot támadtatja meg; a másik 3000-et pedig ugyanakkor Riviére-rel s bombákkal és a Balogh-dandárral Zólyom-vára megszállására küldi, mire a német remélhetőleg feljövén az Ebeczky által szintén fenyegetendő Zseliztől a bányákra: Ebeczky csapjon föl utána Bajmócznak, Eszterházy pedig zárja körüli a zselízi sánczot.¹ E tervet Rákóczi is jóváhagyá, a főszűlyt kivált Liptóra óhajtván fektetni, mivel itt remélt leghamarabb sikert.-

A szándék azonban Zólyomot illetőleg Breznóra változott, melyet a júl. 17-kén Gömörbe érkezett Bercsényi amannál könnyebbszerrel remélt megvehetni, s hirtelenül megvén, onnét — fekvésénél fogva — a liptai próbát jobb móddal támogathatni.³ Nyomban el is küldé Riviéret Breznóbánya erődítményei megszemlélésére; de biz a szakértő vélemény nem volt ajánló. A néhány nap múlva visszatért hadmérnök akként nyilatkozott, hogy a város erődítményeit réslövés —

1 *Bercsényi*, 1709. júl. 12. s 14-kén Rákóczihoz. (*Archív. Rákócz.* VI. 205—210. 1.)

2 *Rákóczi*, 1709. júl. 15-kén Bercsényihez. (U. o. II. 499—500 1.)

3 «Mivel csak látom, — írja *Bercsényi* Rozsnyóról júl. 18-kán Rákóczinak — nincs jobb az liptai próbánál, s az jól nem lehet Breznó nélkül, Breznót pedig, hiszem, jól lehet: azért ott kezdem jól, s hoc finito, az gyalogot úgy intézem, hogy itt is maradjon, — s Liptóra is menjen az 4000-ig való fegyveres hajdúból. — Csáky uram is most küldte meg opmióját, igen helyesen, (?) hogy nem lehet előbb Breznónál semmit.» (*Archív. Rákócz.* VI. 221.—222. 1.)

Comes Nicolaus Bercsenyi
Supremus totius militiarum
Generalis & Comes de
Ausz. supremus Comes

tehát faltörő-ágyúk odavontatása nélkül,¹ pusztá bombavetéssel nem lehet megadásra kényszeríteni. Mely értesülés vételével Bercsényi, Jolsvárról júl. 21-kén költ levelében így okoskodik:

«Legnagyobb előttem, hogy Breznyónak ágyú s tűz nélkül — az mint informáltatom — semmit sem tehetni; ottan ha napokat töltünk: elvesztjük ideit az liptai operciónak; mert ha Breznyót megsegíti az ellenség, visszazállva elmúlik az többi, rakáson ér bennünket, s rakáson nyomúlunk a gyaloggal. Ha pedig reá nem érne is Breznyóra Pálffy: legalább felér Zólyomig, — s akkor osztán a liptai próba is talám késő volna. Azért úgy szeretném, *hogy Breznyót megkörménykezve egy részivel: menne azon füst alatt az gyalog Liptónak*, — egy nap az próbája; ha succedál, factum est, et sit glória Deo, s menne tovább (Árvának és Túrócznak) Csáky; ha nem succedál: cum securitate egyezhetik meg ismét az Breznyót piszkáló gyaloggal; s úgy, hiszem Istent, Pálffy sem piszkálja meg az gyalogot, hogy confusió érhesse. — E szándékomhoz képest már orderzem Csajághvt Tiszolczra, Murányhoz (mely alatt már ott voltak a Nyáray- és Czelder-dandárok) egy mértföld, Babócsayt ide Jolsvára. Rivière ma érkezik az kis könnyű munitióval, (20 fontos bombák.) Osszevárom az hadakat».²

És bár gyalog-porták a hegyeken át Liptóba egész be Rózsahegyig jártak, háta mögött a sánctvonalaknak, — úgy, hogy Perényinek egyik hadnagya júl. 25-kén egy Rózsahegy táján fogott cs. kapitányt hozott a jolsvai táborba,³ — a sánctokról pedig számos leírás mellett immár rajzokkal is, s az ellenség erejéről a sok szökevény vallomásaiból tüzetes ismerettel bírtak a kuruczok,⁴ és a liptai támadás mindenképen sikeresnek ígérkezik vala; mindazáltal a Bercsényi körül levő főtisztek többsége folyton csak azt javaslá: el kell előbb foglalni Breznót, másként a liptai vállalat nem nyugszik biztos alapon, minthogy a nagy munkával összeszedett gyalogságnak, siker-

1 Ilyeneket pedig nagy messziről, sok fáradsággal és idővesztéssel Kassáról lehetett volna csak odaszállíttatni.

2 *Archív. Rákócz.* VI. 224. 1.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 230. 1.

4 Rákóczi júl. 23-iki levelében a liptai sánctok «*delineatiójá*»-ról beszél, s ennek nyomán tervez. (U. o. II. 505. 1.)

telenség esetében nincs hová visszavonulnia, (*hát Murány?*) s hátrálási útja fenyegetve van. A fővezér ezen ellenvetések miatt még júl. 25-kén is habozott.¹

Igen alkalmason érkezék tehát a fejedelemnek Sáros-Patakról júl. 23-kán kelt levele, melyben a «Breznóval való piszmogást# haszontalan idővesztésnek nyilatkozatva, más módját mutatta a dolognak; úgymint, mellőzze meg Breznót a hajdúság, s a szűk hegyi utakat maga után bevágván, elrontván: bizton mehet Liptónak, hiszen hátrálás esetében nem szükséges ugyanerre visszavonúlnia, mert a liptai apróbb sánczok mellett kár nélkül eljöhethet; ha pedig a két nagy sáncz közé veszi magát s Csákyval egyesül, — «akár ott dohányozzék,» nem történhetik confusiója, visszatérhet Szepesnek. És így, végzi a fejedelem utasítását Bercsényihez: «*quod delibeitatum dm, —fac cito!*»²

E parancs megszüntetett minden további habozást. Bercsényi júl. 29-én Murányallyára ment, hogy másnap «megindíthassa az gyalogot Telgártra,» s «összepakálván az tiszteket, úgy indíthassa meg az liptai próbának». Gyülekezési helyül pedig azért választá Telgártot, hogy e körülményből az ellenség Breznóbánya régóta hirdett megszállására következtessen, lévén Telgárt Polonka felé Breznónak egyenes útjában, és így félrevezetessék. «S jöllehet — írja Bercsényi júl. 30-kán Murányallyáról Rákóczinak, — Tergárt igen Breznót czélozza: mindazáltal onnan igen alkalmasán elmehetni Liptónak is (Vernárt és Hranovicza felé), az hová nagyobb kedvem van bocsátanom őket oly erővel Szepesbül szemben, taraczkkal, mozsárral nyomukban, hogy se ne restistálhasson az német kívül az sánczán, se az sáncz ne akadályozza (nyomulásukat), se az liptó-újvári kőfal, az hol az bagázsija vagyon (Tollet hadosztályának,) üttetlen ne maradjon. Kivel utat nyithatunk Isten által, s (azután) Breznó-

¹ Jolsváról júl. 25-kén írt levelében említi: «Abban nagy bajom van még, hogy látom, egészen Breznót vetik pro fundamento, mivel csak nehéz a nélkül a retiráda. Ily munkával összeszedett gyalogunkat nehéz periclitálni; kevés közt sok az recrutta, azért megosztanom nehéz. De, ha lehet, nem recedálok intentiómtúl, hogy környülvétem Breznót, s Liptót támadják meg; ha az nem lehet: talám inkább szemben bocsátom őket Szepes felől, s hátúli diversiót.» (U. o. VI. 230. 1.)

² u. o. n. 504—505. 1.

hoz is könnyebb félni kevesebbel is.» Még egy-két napig ugyan Telgárttól el nem indulhatnak: mivel Csajághy csak ezután érkezik Tiszolczerül, és a magokkal viendő élelem is még hátra van, mely nélkül pedig indulni a hegyek közé nem volna tanácsos.¹

A fővezér júl. 30 és 31-kén minden intézkedést megtört; a vezérekül működendő tábornokoknak részletes, írott utasítást ada, a főtisztek közt kiosztotta a szerepeket, összetanítá őket, s a legényiséget megszemlélé, kiválogatta, hópénzt, fegyvert, egyenruhát, élelmet osztatott ki köztük, föltüzelé, neki bízatta, — úgy, hogy aug. i-jén örömmel és megnyugovással írható a fejedelemnek Jolsvárol:

«Alázatosan vettem tegnap estve Rédey uram által Fölséged parancsolatját, midőn szintén Murányallyárul megtértem volna, az hol eligazítottam az próbára Isten hírivei az hadakat, s az mennyire lehetett, fizetéssel consoláltam, az gyalogot fegyveresítettem, mundírozattam (a murányvári raktárakból) alkalmasint, úgy, hogy az három brigádából *otödfél ezerig való fegyveres hajdút* válogattattam ki, s mind szemem láttára marsírozott Tergárt felé, ugyan kiváltképen való kedvvel, az honnan ma meg is indultak, s úgy írja Babócsay uram: *ritkán látott hadat jobb kedvvel sietni.*² Provisiójok nem egészen érkezett vala, — mégis túrhetetlen volt az had várakozásra.» A többi élés, liszt hordókban, hús, kenyér, etc. Murány alól folyvást szállítatik nyomukban. «S csak azért is bízhatom ezen operatióhoz, hogy Generális Csáky Mihály, Andrassy Pál és Brigadéros (Babócsay, Csajághy, Czelder és Szemere) uraimékat mindenképen contentáltattam s informálhattam, s minden difficultás nélkül bocsáthattam».³

Valóban, alig volt az összes Rákóczi-kornak biztosabb alapokon megindított, alaposabban átgondolt s kiszámított hadi vállalata, mint e lipantai próba; miről bő tanúságot tesz a tábornokok számára kiadott terjedelmes utasítás, melynek Bercsényi főtitkára kezével írott

1 *Archív. Rákócz.* VI. 232. 1.

2 *Babócsay Ferencz* Tergárt, aug. i-jén Bercsényihez írott levelének idevonatkozó szavai: «Nagy jó és frís kedvvel vagon az egész had, — reménlem, Isten meg fog áldani bennünket.» S ismét: «Meg nem írhatom Ngodnak, az hadnak minemű kedve legyen; alig tudunk commandóra is valamerre rendelni, — nem akarván elmaradni ezen munkáról.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Bercsényi* aug. i-ji levele Jolsvárol Rákóczihoz. (*Archív. Rákócz.* VI. 233—236.1.)

egykorú példányát a fővezér imént idézett leveléhez csatolva bírjuk. Rövidség okáért csak főbb pontjait érintjük. «Sok okokra nézve — úgymond — hasznosabbnak találtatik az liptai ellenség ellen, mintsem Breznó ellen kezdeni az operatiót, annyival is inkább, hogy már Breznóra való készülteknek az híre megvan, Tergárton való gyülekezeti is az hadaknak azt fogja mutatni; és így nagyobb reménsége lehet az liptai próba titkolásának. Kire való készülteknek rendi így következik:»

Föltételeztetik, hogy Csáky a Szepesben lévő lovas hadakat, t. i. a Babócsay alatti három dragonyos-ezredet, Paurt és Bokrost Szemere Lászlóval, utasítása szerint előre Hranovicza tájára csoportoztatja. E falunál egyesüljenek azért e 2000 számot fölöző lovassággal a Tergártról induló gyalogok, ú. m. Czelder Orbán dandára, s a Nyáray-dandárból ennek saját és Bercsényi palotásainak egy-egy battaliona, összesen harmadfélezer hajdú. Utánok nyomon megyen bizonyos kivezénylendő fedezet alatt a tüzérség. Úgy egyezzenek pedig meg e hadak egymással Hranovicza táján, hogy azután — Csáky személyes parancsnoksága alatt — «egy corpusban nyomúlhassanak (Liptóba) mennél titkosabb úton, tartózkodás nélkül, hogy késedelmök hírt ne bocsásson».

Feladata leend e 4500 főnyi hadoszlopnak az ellenséget szemben támadni meg, és pedig mindenekelőtt Tollet lovasságára ütni, mely is ha általok nyomatva «be talál szorúlni vagy a sánczokba, vagy Hradek várába, vagy Liptó-Új várba»: Riviére ezredes uram maga a lovassággal mindenütt előljárván, vizsgálja meg azon erősség mivoltát, és azzal a tüzérséget maga után rendelvén, az ellenséget bombázással kell «meghódítani, az környűlsánczolt falukat nyakába gyújtogatni, egy szóval a rátámadásnak minden alkalmatosságát keresni.» Emberi mód szerint nincs is lehetőség benne, hogy Tollet a maga ötszáz lovasával (ennyire becsüli vala Bercsényi a foglyok és szökevények jelentései szerint a Wolffskehr-ezred tényleges létszámát) valami zavart okozhatna, ily számosán lévén, közöttük.

Azonban, «más felől ugyan Tergárttúl kell elindúlni bizonyos-számú gyalogságnak valamely lovassal; az kinek is azért is kell könnyebb hadnak lenni, hogy az holyákon (a Ivralova-hora s más nagy hegyek Gömör és Liptó határain) messzebb s nehezebb útja

lészen. És így arra rendeltetik Generális Andrássy Pál urammal Csajághy uram maga brigádájával és Perényi Miklós uram regimentjével, azonkívül Nyárády András kapitány uram, kinek is egy rész hajdúság commandóját fogja Csajághy uram adni, és Réthey György regimentjéből válogatva legalább háromszáz lovas».*

Hogy pedig e 2000 gyalogból és 300 lovasból állandó második hadoszlop pontosan érkezhessen s felelhessen meg feladatának: «szükséges Tergárton előre elrendelni jó reflexióval az idejét s óráját: mikor fogja Csáky uram az ellenséget megtámadni? hogy annál előbb Andrássy (az erdőkből, oldalban) ki ne mutassa magát; akkorra peniglen mentül közelebb lehet és titkosabban, az hegyekben készen legyen, úgy, hogy mindjárt az első lármára kimutathassa magát,» s leszállván az hegyekről: míg Csáky szemben, ők oldalt rohanjanak a németre. «Ebben azt kell observálni: mivel Csáky uramnak szükségképen az lovasok sánczára kell elsőben ütni, ha Andrássy uram Csajághyval (az erdőkből) kiütvén magokat, látnák, hogy Csáky uram része felől még bajoskodnak az lovassal, — tehát Andrássy uramnak is oda kell succurrálni; holott penig irányzanák, hogy a gyalog német akarna sánczokba beszorúlni: annak kellene eleibe államok».

Hogy továbbá a sánczokba szoruló Tolletnek (kinek is lovassá, gyalogja 1000—1200 embert tehetett) segítsége Ebergényitől ne jöhessen: «lehet irruptiót is akkorra tétetni másfelől Árvába, az mennyi lovas had nélkül itt el lehetni, portaképen, csak azért: hogy, ha híre jőne is a liptai lármának, ne tudna merre kapni.» De, ha megegyezhetnék is Ebergényi Tollettel: annak is «egy a munkája a többivel,» mert azzal erőnket még följül nem múlja.

Nagyobb erő jöhetne Tolletnek segélyül Zólyom felől. Ezt így kell megelőzni: Csajághy útjában «egy jó hadnagy alatt» 200 gyaloggal megszálltja, bevágatja a Breznótól Bocza felé vezető, különben is igen nehéz járatú szoros hegyi utat; és ugyanő egy másik jó tiszttel — Nyárádyval, ajánlá, de Színay Mihály ezredes küldetett —

* Jellemző, hogy a hegymászás, erdőben bujkálás kényelmetlenségeit kerülő puha Andrássy kedvéért ez a pont annyiban változást szenvedett, hogy csak Csajághy ment e hadoszloppal, — Pál úr, személye szerint Csáky mellé került az országúira, s inkább átengedő a vezényletet a dandárnoknak, — a mi egyébként — Csajághy igen ügyes katona lévén, — csak szerencse vala.

szintén 200 válogatott hajdút előreindít az erdőségeken, a sztarahorai (stureczi) passus megszállására, a mely felé a síkon át lovas porta is induljon valamely a föld csínyját ismerő főtisztel (Paur) Rózsahegynek, jó vigyázást tartván mindenfelé. A többi lovas és gyalog had fogja körüli és ostromolja a sáncokban Tolletet s tartóztassa esetleg Ebergényit.

Ezalatt a zólyomi, beszterczei, breznói és zselízi németeknek elég dolgot adand Bercsényi, hogy segítségre lehetőleg ne indulhassanak. Pálffy Zselíznél másként is Liptótól oly messzire van, hogy míg oda fölérkezhetnék, — addig Tolleten, Ebergényin általeshetnek. De meg, ha mégis elindúlna: Ebeczky a maga dandárával utána vagy mögéje, Bajmócznak, Túrócznakfog ereszkedni, az érsek-újváriak Pozsony táját beszáguldozni, s Eszterházy Dániel körülszállandja a zselízi sánczot, hogy Pálffvt visszatérésre bírja. Másfelől Szent-Pétery Imre Selmezc ellen demonstrál, Balogh István pedig Divénytől, mikor ők Liptóba: ugyanakkor becsapand Zólyom és Besztercze alá, benyargalja Zólyom-vármegyét, oly hírt bocsátva mindenütt, hogy Bercsényi jön utána ágyúkkal és 4000 gyaloggal a bányavárosokat ostromolni.* Ezen hírek kétségkívül meg fogják akasztani Pálffvt, ki azt sem fogja tudni: hová kapjon? Végre Tóth Márton őrnagy a Réthey György ezredének másik felével s Pollereczky Mátyás kapitány egy század Bercsényi-dragonyossal Pólónkétől Breznó alá fognak becsapkodni s ott lármáskodni, sőt Zólyom-Lipcséig bepor tyázn; kik is a Besztercze felől bármelyik szorosnak netalán igyekvő német segítségről leghamarabb adhatnak hírt Boczán Csajághy gyaloginak, és úgy tovább. Ha pedig az ellenség Liptó felé menni nem tudván, esetleg Pólónkénak csapna: akkor előtte ezen passust eltorlaszolják, s a Murány alatt lévő gyalogság maradékával megvédelmezik.

Ha Isten Liptóban szerencsét ad: Andrassy maradjon ott tovább is, Rózsahegy táján, a Babócsay lovas- és Czelderféle gyalogdandárral s a Bokros-Paur ezredekkel; Csáky pedig a felső-Garam

* Lásd ezekre nézve és vesd össze *Eszterházy Dániel* levelét is Szécsényből 1709. aug. 4-kéről Bercsényihez, — különösen Ebeczky és Balogh működéseit illetőleg. (A levél eredetije az *Orsz. Levéltárban*.)

mellett alakítandó hadtest képzésére Csajághyval, Nyárayval és Szermerével jöjjön vissza Tergárthoz, Dobsinához. Rózsahegyől aztán a gyalogsággal Árvát is, Túrócztot is lehet bírni.

Ellenben, ha bármely, előre el nem vélhető ok miatt visszavonulni lennének kénytelenek Liptóból: semmiképen ne menjen ki a gyalogság Kézmárk és Lőcse felé a síkra, «hanem csak oldalt az hegyeknek kell kiállani az ellenség elül, és az lovas hadnak könnyebb része kavalyogjon, vigyázzon előtte, s meg nem mellőzi az német az gyalogságot, hogy háta mögé mehessen, s nem is készetik sokáig» a Zselíz és bányavárosok elleni míveletek miatt. «Megtartózkodván azért oldalt az gyalogság: mihelyt megfordul az ellenség, — mindjárt ismét az hátába mehet később az had; és mivel legalább az sán-czok egészen való elbontásához s öszveégetéséhez lesz idő a segítség érkezéséig: nem fog olyan kevés német már Liptóban megmaradhatni, s Rosenbergig fölszabadul az ország.»

Bármily, el nem gondolható kedvezőtlen esetre: a visszavonulási pont ismét Hranovicza és Dobsina, hol az élés már készen fog várni, s az új működések megint ott kezdődnek.*

A nagyreményű expeditió aug. 4-kén hajnalban, ezen majdnem csalhatatlanul biztos, — ha nem Csáky a vezénylő-tábormok: bizonyára teljesen biztos — terv szerint indult meg Telgárt- s illetőleg Hranoviczáról be Liptóba.

Míg ők eleintén valóban igen szerencsés sikerű működéseiket ott folytatnák: Csáky és Babócsay ellen a fejedelemlnél kemény vád-ak terjesztettek elő, s nem minden alap nélkül. A hír már régóta suttogott vala hadaiknak Szepesben elkövetett nagy kihágásairól, és hogy a csapatok fizetésére, zsoldosok fogadására s fölszerelésére, lovak vásárlására szánt tetemes összegű pénzeknek jogtalan visszattartásában az altábornagy és dandárnok vétkesek. Szigorú nyomozás lévén elrendelve, az eredmény e napokban terjesztett a fejedelem elé, ki is az ügyiratokból meggyőződött, hogy — mint S.-Patakról aug. 6-kán Bercsényit értesíti, — Csákyra nézve is «*nincs semmi nélkül az dolog*, — de nemzetünknek tulajdonsága hozza magával,

* *Archív. Rákóczi. VI. 240—246. 1. És a liptai hadjáratról szóló iratcsomag Vörösvárt.*

hogy az midőn vizsgálásra megyen: kiki elhallgatja suttogását, az ember ki nem keresheti nyilván, s *magában csak úgy van az dolog*. Szánjon meg Isten bennünket: mert az ilyenek miatt következnek minden rendetlenségek!» Még élesebben nyilatkozik Babócsayról, s jellemzőleg hozza fel *Ocskaynak azelőtti hasonló* példáit:

«Ehhez járul azon panasz is, az melyet Babócsay ellen nem régen hallottam valamely 6000 forint iránt, melyet Hammertől vett föl és az quietantiáját visszakérven oly praetextussal, hogy látni kívánja: ha maga kezeirása-é? az tiszték jelenlétében elszagatta, — az mely bizonyára nem brigadérosához illendő dolog, és kéz alatt jó volna Kglmednek megvizsgálni, s úgy találtatván, példásan megbüntetni. Mert bizonyára jobb egynéhány ha jó tiszt nélkül is el lennünk, mintsem az ilyenekkel az hadat elkedvetlenülítünk, az melynek ha kevés fizetése is az tisztéknél marad, — nem csuda, ha szökik. Az remunda dolgában is, úgy hallom, praxisban vették az tiszték, hogy székiben megengedvén (katonáiknak) az lopást: lopott lóért öt-hat forintot adnak az katonának, az többit erszényükbe teszik. Az mundírral is igen gazdálkodnak. Tudom ugyan, mily nehéz az ilyeneket fessegetni az midőn ellenség előtt áll Kglmed: de mentői tovább halad, annál veszedelmesebb lesz; *mert az ilyen tiszteket az lelkiismeret furdalván, ha meggazdagodnak: hamar fordítják az köpönyeget, és akkor még nagyobb confusiót okoznak. Illyen vala Ocskay dolga, az kit szükségesnek tartottunk vala és ezen okbúi sok dolgát elnéztük, et reliqua.»**

Ocskaynak élet- és jellemrajzát írván, lehetetlen volt a fejedemnek ezen igen sokat megfejtő sorait elhallgatnunk.

S most forduljunk vissza a liptai próbához, melynek híre Pálffy és vele Ocskay is kimozdítá Zseliztől.

A kuruczok betörése Liptóba aug. 4-kén oly meglepőleg történt, hogy Tollet báró csak akkor vette észre őket, midőn Csákyék liibbe felől beléaptak, s más oldalról, ú. m. Király-Lehota és Porubka felől a Csajághy-dandár is kimutatá magát. A támadás tehát egy időben mindakét oldalról pontosan hajtattott végre, a terv szerint. A hajdúság Dovalónál több helyütt szétbontá az összerótt fák-

* *Archív. Rákóczi*. II. 5x0—511. 1.

s túskeboronákból készült előgátat, útat nyitván a lovasságnak. Tollet gyalogsága Liptó-Ujvártt, a szent-péteri nagyobb és a Vavrisó fölötti kis redoutban, Szent-Miklóson az ó templomnak várszerű falkerítésében, s a rózsashegyi várkastélyban feküdt; lehetett 500 főnyi. 600 főnél erősebb volt a Wolffskehl vasas-ezred,¹ melylyel a tábornok a sánczolatok között, a Szent-Péter, Dovaló és Vavrisó közti háromszögben táborozik vala, s a két oldalról jövő támadás láttára csak épen annyi ideje maradt, hogy csatarendbe állhasson. Menekülési útja Liptó-Ujvár és Szent-Miklós felé, Csajághvék oldaltámadása által el volt vágva.

Megkísérlé az ellentállást, — hiába: a mindenfelől reátörő négy-szeres számerejű kurucz lovasság rohamait ki nem állhatva, néhány emberének eleste után mindenestől bemenekült a körülsánczolt Vavrisó faluba. Körülfogták, és megérkezvén a gyalogság, három oldalon elhelyezkedett dandáronként, ostromnak indulandó. Ezt észrevéve Tollet, — felgyújtá a falut maga után, s tábori málhástól, lovastól, népestől visszavonult a falun túl szabályszerűen épült csillagsánczba. Csajághy, a bezkói ostrom hőse, ide is üldözni akará őt, s a neki-buzdúlt és az ostromot hangosan követelő hajdúságot azonnal rohamra vezetni, mielőtt bennt a német még jóformában elhelyezkedhetnék. A gyalogság már puskalövésnyire nyomult, lödözött is erősen be a sánczba. A golyók sok kárt tőnek a menekülők sűrű soraiban; egy lövés magát Tollet tábornokot találá: egyik orczáján be, a másikon ki, állkapcsát szétzúzva, iszonyú sebet okozott.*² Egy Pichler nevű százados halálos sebbe esék, és a tábornoknak is már másnap — noha alaptalanul — halála híre járt.

1 Az 1709. sept. 16-kán kelt és a kuruczok által felfogott kimutatás ezen ezred létszámát 620 emberre teszi. (Egykorú más, gyűjteményemben.)

2 «*Dér arme Generál Tollet ist durch den Kinnbacken geschossen.*» (Beszterczéről 1709. aug. 16-kán valami német tisztől («Z. Z.») Írott, de a kuruczoktól felfogott levél. (Eredetije az Orsz. Levéltárban.) Más egykorú levelek is u. o. és Ebergényihez a gr. Csáky-archivumban; a vörösvári irat-csomag a liptai harcokról; *Kolinovics* is. (Commentarij.) «Tollet maga is sebbe esett; az állát lötték által.» (Rab *Szegedy Igndcz* vallomásai.) «Az liptai harc felől hallgatásban vannak az dolgok, de azt mondják, hogy *Tölteten lövés esett: az orczáját lötték általa* (Br. Berényi-napló, Pozsonyban, aug. 27-ike alatt.)

Csáky, Andrásy, Babócsay, az eddigi sikertől elkapatva, már kezökben tartani hitték a madarat, s vérkímélésből-e, vagy túlóvatosságból? elleneztek az ostromnak menetelt, azt állítván, hogy az ellenség a szűk sánczban úgy is okvetetlenül kénytelen lesz kegyelemre föladni magát, ha néhány bomba közéje vettetik, — és Csáky a harczvágó hajdúságot, Csajághynak s Riviérenak nem kis bosszúságára, a rohamtól eltiltván, valamivel hátrább rendelé.

A Szent-Pétertől Pribilína felé húzódó halmokon, Vavrisó fölött két kis négyszög-redout volt, egyike — úgy, mint a pribilínai sáncz — üres; a másikban egv hadnagygyal vagy 40 muskatéros képezett őrséget. Az előbbi sánczot felgyújtatván, az utóbbit Riviére tanácsára körülfogatta Csáky, s megadásra szólítá. A parancsnok meghajolt, s 40 emberével foglyul adá magát.

Erre Riviére fölvonatá e redoutba, mint a vavrisói sánczot uraló pontra, négy darab, 20—30 fontos bombákat hányó mozsarát, s míg a lovasság az elfoglalt torlaszokat, fa-rovásokat és sánczolatokat széliére rontá, égeté, a gyalog pedig megkezdte a vívóárkok ásását: addig a tüzérség is fölállítván telepét, augusztus 5-ike hajnalán már bombadörgéssel üdvözölte a csillagerődbe szörűit németet. Ez noha, kivált a málhás-szekerek és lovak miatt, alig fért el a szűk sánczban, és így a jól irányzott bombák bevágása, szétrobbanása emberbenlőben roppant károkat okozott, — sem kitörést nem kísérelt meg csak egyszer is, sem pedig, Csákyék várakozása ellenére, föl nem adá magát. Szorongott, hullott, éhezett, — de állhatatosan várta a segítséget; bár akadtak közöttük, a kik éj idején kiszöktek a magyar táborba, mely az erőd közvetlen közelében feküdt.

Ezen közben, még aug. 5-kén figyelmeztető levelet vesz — aug. 3-kán Rima-Szombatban keltet — Bercsényitől Csáky, hogy a megállapított tervhez képest Dívénytől lármáskodni Zólyomba beütött Balogh István jelentése szerint Viard tbk. a zólyomi németnek felével Beszterczének ment; ki is netalán Liptónak igyekezzék Tollel segélyére,— jól vigyáztasson tehát a hegyszorosok felé!* De Viard

* «Jött híremmé, hogy Besztercze felé megindult volna a zólyomi német közül; én is parancsolatom szerint mindjárt indúlok és experialom a dolgokat.» írja *Balogh*, 1709. aug. 3-kán Losonczról Bercsényinek. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) V. ö. Bercsényi aug. 4-iki levelét a fejedelemhez. (*Archív. Rákócz*. VI. 249. 1.)

aug. 5-kén Radványtól Balogh lármájára s Bercsényinek Losonc felől gyalogsággal jövő hírére ismét megtért Zólyomhoz. Talán Tollet beszoríttatásáról a sánczba, nem volt még biztos tudósítása.*

Csáky, a ki Szemerét Paurral és Gellérttel a könnyű-lovassággal már 4-kén előreindítá Liptó-Szent-Miklós és Árva felé, midőn Bercsényi figyelmeztető sorait vévé, — noha még sem Boczáról, sem a Sztarahora felé ment hajdúságtól semmi értesítést nem kapott valamely ellenség jövelele iránt: mindazáltal Czeldert is brigádástól utána indította a könnyűlovas hadnak, be Liptó nyugati felébe, részint a lakosság bátorítására, s részint esetleg a passusoknak is oltalmazására. Különben is, Tolletnek körülzárva tartására a másik két gyalog-dandár és Babócsay dragonyos-ezredei teljesen elegendők valának.

Tollet fenyegető veszedelméről legelőször a rózsahegy cs. főtiszt adott hírt úgy Turdosínra Ebergényinek, mint Beszterczére s következőleg Zólyomba Steinvillenek, a ki viszont Pálffyit értesíté sietve. Ez aug. 5—6-kán történhetett. Ebergényi a rendelkezésére állott 6—700 lovast Árvából és Zsolnától összevonván, 7-kén Árvának Liptó felőli szélére Felső-Kubínhoz nyomóit: de tovább onnét, a közelében járó Czelder, Paur és Gellérték csapatainak nagy híre miatt egyedül kijöni nem merészelt; hanem Túrócz felé ő is tudósította Pálffyit, és a Zólyomból Rózsahegyre érkezendő segítséggel való egyesülhetésre várákozott.

Rózsahegyről a tudósítás annál könnyebben juthatott el Beszterczebányára, mivel a sturecki fszukai, sztarahorai) hegyszoroson lévő sánczot már előbb ötven muskatéros őrizé, kikhez az első hír vételeére Beszterczéről rögtön még 150 dragonyos nyargalt. Úgy, hogy mire a Csajághytól a hegyeken át ideküldött hajdúk Revuczát érheték, — a passust már e mondott 200 némettől megszállva találák. Ugyanezt jelenté az aug. 7-kén Liptó-Selmezcze (Schavnik, Styavnicza) érkezett Czelder Orbánnak Beszterczén megfordult kémje is, azon hozzáadással, hogy ama kétszáz főnyi őrség, a rózsahegyiek hívására e város felé indult volna. Mely híre Czelder tüstént előküldé ellenök alezredesét Bajcsy Györgyöt 300 hajdúval, s maga is utána-

* *Bercsényi* Losonczról, aug. 4-kén Rákóczihoz. (U. o. 251. 1.)

ereszkedék, oly föltevással, hogy megüti és fölveri őket. Paur útján Csákyt is mindjárt tudósítá e szándékáról. Ezen altbgy. tehát, — Czelder, Paur, Szemere mind előtte lévén, — biztosan folvtathatá a vavrisói csillagsáncz ostromát.

Folytatta is, de csak körülzárással s bombázással; a rohamtól még mindig kímélé a vért. Riviére bombái nagy pusztítást okoztak a sebében fekvő Tollet hadai között. A néppel tömött, szűkre szorult sánczban az ötödnapi bombázás folytán 6—700-ból «12 ép lónál több nem maradt,» s a 600 vasasnémet közüi «száznál több holt meg, harmincznyolcznak kezét-lábát metszették el, kis-sebesnek száma sincs, — mégis megesküdtek vala: auf ein Mann tartsák!»¹

A nyári hőségben megbűzhödött számtalan ló hullája dögleletessé, kiállhatatlanná tévé a sánczban maradást, — úgy, hogy az ostromló hajdúság a vívóárkokból is kezd vala kifutni az irtóztató hullabűz miatt. S a németek még ezt is eltűrték; nagy erőlködéssel a sánczokra vonszolók, s fölemelve, a mellvédeken át az árkokba kihajigálták a a rothadó dögöket. Bomba- és puskatűz fogyasztotta, éhség, fáradság, álmatlanság, hőség, bűz és nyomor gyötörte őket, — és mégis ellentálltanak megsebesült vezérok biztatására, utolsó erővel, makacsúl.

Hagyjuk egy kissé őket, és nézzük Pálffy. A bán talán a Garam balpartjáról leendő takarmányozás kedvéért, lovasságával júl. 25-kén «Kis-Sárótúl alább szállott az sánczon, az zsilízi templom mellé táborostúl, s az hídon az Garamon általgyütt vala lovassá, s gyalogja mepállapodott.» Ebeczky csak közel ott forgódék serény vígyázással: tüstént rá is csapott Pálffy előhadára. Mire az átkelt német had «összeverte magát, s visszament az táborára.»²

A császáriaknak e tartózkodó viseletét a sokkal kisebb erővel szemben (Ebeczky csak 2000 lóval, s ők több mint 4000 lovassalgyaloggal valónak) az magyarázza meg, mivel «az volt a híre közöttök, hogy Ebeczky uram *hatezer ed magával* vagyon ottan.»³ E hiedelmet a páratlan kurucz könnyű-lovasságnak itt is amott is mindúntalan előt-

1 *Archív. Rákócz.* VI. 289. 1.

2 *Bercsényi,* Ebeczkynek júl. 25-iki jelentése alapján, Rákóczihoz. (*Archív. Rákócz.* VI. 232. 1.)

3 *Szlava Pál* vallomása, júl. 29-kén. Szlava 29-kén szökött ki Zselizből. (*Egykorú más,* gyűjteményemben.)

tűk forgása, merész csapdozásai, továbbá a magyaroktól sokaságuk felől czélzatosan terjesztett hírek okozták, és Pálffy kémeinek vagy hiánya, vagy megbízhatatlansága.

Egyébiránt Ebeczky ezután is folyvást ott czékázott merészen a Garam két partján — Szent-Györgynél és Szőlősnél gázlók lévén — a zselízi cs. tábor s a szintén ellenséges Szent-Benedek között, mint a sági táborbúí maga írja júl. 29-kén éjjeli 11 órakor Eszterházy D. tbknak: «Ezen órában érkeztem meg az Garam mellől leskődésemből, hogy az Mlgod levelét vettem. Én váltig mesterkedtem, hogy mennél jobban árthatnék német uramnak. Tegnap s ma mind leskődtem, hogy az minémű gyalog-német (Nyitráról?) Szent-Benedekbe érkezett és az táborra költetett volna mennie, megüthessem, — de éppen reá nem leshettem. Tegnap újobban béküdtem az német táborra, hogy mindeneget jó módjával kitanúlhassak, — holnap meg fog jünni emberem. Hallottam olyat is, *hogy harmad-negyed nap múlva el fog Pálffy menni, mivel nem subsistálhat;* (az élelmet, mint tudjuk, Esztergomból kellett nagy bajjal szállíttatnia,) de én is váltig fogok vigyázni reá, hogy el ne szökhessék előlem.»¹

Jól vigyázott; és ő Zselíz felé, Eszterházy pedig Szécsényből a bányavárosok ellen hirsztelt támadásaik zajával úgy megzavarák Pálffyt, hogy ez — Dániel úr szerint — e miatt vette magát táborostúl a zselízi sáncz mellé, hol is «egész éjjel lóháton a hada; kinek valamely felé indulását observálván, ha (Zólyomnak, Liptónak) segítségre megyen, — nyomúlok háta megé; ha pedig nem megyen: annvival szaporábban folvnak operációink, melyek miatt lehetetlen, hogy Haister is ne revocáltassék» Dunántúlról. Így ír a helyzetről, Esterházy Antalt vígasztalólag, Dániel úr Szécsényből aug. 3-kán/² S a mikor ezt írta: a bán azon a napon, Ebeczky említett föltevése szerint csakugyan megindult táborostúl Zseliztől, föl Szent-Benedek felé. «*Már bizonyos a jele* — kiált föl e hír vételekor, Losonczon aug. 5-ike reggelén Bercsényi, — *hogy segítségre indult,* s ha elhagyja Szent-Benedeknél gyalogját: ma Zólyom körüi s tovább is lehet.» De, teszi hozzá vígasztalásúl, «igen jól elrendelte mindgyárt

¹ *Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.

² *Egykorit másolat*, gyűjteményemben.

az hadakat vígyázóul Generális Eszterházy Dániel uram, és igyenesen nyomában indúlt neki (Pálffy) Ebeczky, orderem szerént. Már elválík majd, mit akar? ha ott várja-é Szent-Benedeknél a többit? Zólyomnak megyen-é? Körmöcznek (s úgy Túróczon átkerülve Rózsahegynek) megyen-é? En azonban megyek Fülekre, s ott várom az hírt».¹

A hír harmadnapra meg is érkezett, és pedig kedvezően; ugyanis Pálffy — ekkor még tudósítást nem vévén Liptóból, — nem segítségére indúlt: hanem, úgy látszik, csak az alkalmasabb fűvellés kedvéért mozdúlt ki Zselíztől:² mert a csak 2—3 mértföldnyire följebb fekvő Új-Barsnál ismét táborot veretett. Vígyázója a túlparton álló ó-barsi toronyban foglalt vala állást. Ebeczky megint csak ott nyargalódzott, puskázott körülte, s Szent-Benedekbe élést vivő portáját a németnek jól megüteté.³ «Tegnap veszem — írja Bercsényi Fülekről aug. 7-kén — az lévai kálváriáról Írott levelét Ebeczky uramnak, hogy az első hírire (Pálffy mozdulásának) orderem szerént megindúlván utána az hadakkal, beérte Barsnál, s belékapott. Azonban csak megszállott ottan Barsnál Pálffy, sátorokat veretett, j>., 4. és y-kén is ott helyben volt, s Ebeczky úntalan körülte csergett-forogott, már meg is únta s túl akart menni rajta, de meg nem engedtem, míg híret az felső (liptai) operatiónak nem hallhattam. Ezt ugyan mindennap kétszer is megírtam Csáky uramnak, úgy az *zólyomi motnssát* is az németnek, kit Szent-Pétery egy felől, Balogh más felől s az magam (költött) híre az 4000 gyalogra való várásommal úgy megbotránkoztatott (megakasztott), — csak meglípent, hol Besztercze, hol Selmeecz felé indúlt s megint megtért, s tegnap csak letelepedett (Zólyomnál) ismét. Pálffy mi dolgos volt tegnap? nem tudom», hanem úgy intézkedtem, hogy «ha Pálffy csak az lovas táborával fetreng ott Bars körül:» Szent-Pétery, Dániel úrral arra közelítsen, «s ha lehet, étszakai próbát tegyenek

1 *Archív. Rákócz.* VI. 252. 1.

2 *Szalay Pál* ezredes levele Ságról aug. 6-káról, gyűjteményemben.

3 *Ebeczky István*, 1709. aug. 7-kén a szántói mezőrül Eszterházynek írott levelében említi: «Szent-Benedek felé is, mihelt Barshoz szállott, portát küldvén, a táborárú Szent-Benedekbe élést késérő commendérozottjait visszajövelekor az portám megcsapta.» (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

rajta, Ebeczky Szent-Péteryvel, s ha nem lehet: maradjanak azelőtti positurákban».¹

Azonban ezen éjtszakai próba megtételére már nem maradt idő. Ugyanis Pálffy aug. 6-kán még ott feküdt ugyan Barsnál: de másnap délelőtt *hirt vevén Töltetnek a vavrisói sánczba lett beszorítatásáról*, gyorsfutárt küldött Zólyomhoz, parancsolván Viardnak: sietve menjen rögtön Liptóba segélyre, a mivel mehet, csak mintegy előhad gyanánt, mivel ő, a tábornagy is ezennel induland nyomába a derék hadtesttel. Es ezzel vagy 3000 java lovast, 300 gránátost s hat-hét ágyút kiválogatva, Löffelholtzot a maradék-hadakkal visszarendelé a zselízi sánczba, maga pedig dél tájban indulót veretett,² és még az nap estvére a kiszemelt hadakkal Szent-Benedekhez érkekezék,³ hol az Árvából Túrócson át levonuló *Ocskay László* is hozzá csatlakozott. Sokadmagával ugyan minden iparkodása daczára sem jöhetett: csak 6 zászló alatt mintegy 300 katonájával és vagy ötven, félig-meddig erőszakkal elhozott trencsényi insurgált nemessel. A 3 megyében (Trencsény, Árva, Túróc) minden erély és kényszereszközök mellett is, a zsoldosállítás igen lassan haladt, úgy, hogy Ocskaynak reájok vetett újonczaiából több háromszáznál még kiállítatlan volt. Az újonczozás folytatására ugyan néhány tisztét — mint

¹ *Archív. Rákócz.* VI. 253—254. 1.

² *Szalay Pál* levele a sági táborból aug. 7. esti 6 órakor Eszterházyhoz: «Voltam Ebeczky urammal szemben az dalmadi réteken; az ellenség még Barsnál helyben volt: de sokat dobolt ma délben. Ő Kglme (Ebeczky) arra felé ment, s mihelyt valamit experial, azonnal tudósít.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

³ *Bercsényi* aug. 9-kéről, Ebeczky levele nyomán. (*Archív. Rákócz.* VI. 258. 1.) *Ebeczky Istváti* a sági táborról aug. 9-kén írja Bercsényinek Fülekre: «Pálffy az javával az lovas hadnak és valamely granatíros-compániákkal — circiter 300 emberbűi állóval — *tegnapelőtt* megindulván (Új-Barstól), 40 társzekeret, 24 fűhordó paraszt-szekeret, hét taraczkot vitt magával, Szent-Benedeken túl, az malomnál hált meg. Portásim mindenfelől voltak körülötte, s most is felessen oda vadnak; magam vígyázóban maradtam Lefelholcz motusira s indulására, ki is minden bagázsiával — az mely számtalan szekérbűi állott, — infanteriájával, és véle való lovas haddal *tegnap reggel* megindulván, az zsilízi sáncz mellé szállott. Lovas had (vele) itten igen kevés maradt, nem több plus-minus 300-nál; az standárokat (Pálffy) mind elvitte magával, úgy az dobokat. Generál Hartleben és Gombos mentek el véle; — az mint minden circumstantiákból kitanúlhattam: csak ment 3000 emberrel. Katonáim tegnap egy német tisztet, egy rajtárt és egy labanczot fogtak masírozásában Lefelholcznak » (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

Kovács Márton századost és ifj. báró Ritschant, szintén reménybeli századparancsnokot — Trencsényben hátrahagyta volt: de maga, a további hadállítás eredményét immár be nem várhatva, Pálffy parancsára kénytelen volt alásietni, annyival, a mennyivel lehetett. Már az Árvában raboskodott Bercsényi-féle karabélyos Pucz Ferencz vallomásából tudjuk, hogy * *Ocskay négy zászlóját Árva-várába letette, nem lévén embere*».

E lobogók a még hátralékos zsoldosokból alakítandó századok számára voltak szánva. A többi hat zászlót lehozá magával Ocskay: de ezek alatt sem volt több, hanem csak vagy 50 legény egy-egy században. Ez vala híres ezrede!

Pálffy elhatározta Ocskay csapatát — mint épen kapóra érkezett könnyű-lovaságot — előlszáguldozó szolgálatokra magával vinni; egy századot azonban, Ocskaynak és az ezrednek podgyász-szekereivel Löffelholtzhoz bocsát közülük, mivel az Esztergomból szállítandó élés kíséréséhez Zselízen is szükség volt legalább némi könnyű-lovaságra.¹ E század az Emödy Mátyásé volt, és mikor aug. 8-kán Löffelholtz-czal Új-Barstól Zselíz felé marsolt volna: ebből kapták el a kurucz portyázók ama labanczot, kiről Ebeczky aug. 9-iki, imént idézett levelében emlékeznek. Ezt a labancz katonát *Polsicz Györgynek* hitták («Polcsicz Gyurka, Emödy Mátyás katonája, Ocskay ezereiből») s aug. 10-kén az ipoly-sági kurucz táboron Velker fogoly hadnaggyal együtt hallgattatván ki, a következő vallomást tévé, melyet mint Ocskay dolgait élénken érdeklőt és világosítót, ideiktatunk:

«Ocskay Szent-Benedeknél egyezett meg Pálffyval, *hat zászlóval, circiter joo emberrel*, - még az régi zászlókkal s mundírral.

¹ A zselízi sáncz alatt elfogott és Ságón aug. 13-kán kihallgatott Rajmann Jakab dragonyos vallomásából láttuk már, hogy Zselízen Pálffytól nem maradt hátra több lovas, mint a 2 vasas és 1 dragonyos-ezrednek minden századából kivezényelt 7—8 ember, «és azonfölül *egy serege Ocskaynak, az ki Szent-Benedektől az szekereit idekísérte*. In summa, az jó lovas az (zselízi) táboron negyedfélszáz vagy négyszáz.» (L. fölebb.)

² Épen így voltak értesülve Ocskay erejéről az újváriak is: «Pálffy uram — írja *Szluha Ferencz* É.-Újvárból aug. 12-kén Bercsényinek, — nagyon bízik, hogy maga oda való menetelével is a hadaink retirálását fogja okozni . . . *Ocskay László is conjungálta magát, —300-ig való labancz neheze?i lehet, penes totum corpus.*» (Eredeti level, gyűjteményemben.)

Itt maradt egy zászlóalja közülök. — Ezt (t. i. Polcsiczot) Szuhánál fogták volt el (1709. január; tehát azelőtt Czelder hajdúja volt,) onnan Ocskay kivén (t. i. a fogságból,) lőtt labanczczá. Blaskovicsot letették, és most Pozsony vármegye kapitánya, mivel az nemességet ültetik. Pestvármegye vicéje (alezredese) Ocskaynak, Trencsényi (István) főstrázsamester, Zsidó Imre, Kovács Márton, Emődy, Rudnay az kapitányok, úgy Janovics is és Zsigovinyi.¹ *Feleségét Ujhelyben hadta Ocskay.* Köztök — folytatja — volt híre, hogy Tvrudosínon Ebergényit megszorították az mieink, s *annak segítségére mennek*» Pálffyval.²

Látható ezen utolsó mondatból, hogy a bán csakugyan Tollet veszedelmének hírére indult meg a lovassággal Új-Barstól fölfelé, csakhogy a neveket és körülményeket nem ismerő s azelőtt Árvában táborozott közkatona, Tolletből Ebergényit, Vavrisóból Turdosínt csinált. Egyébiránt a név ha más vala is: a lényeg egy.

Rákóczi ugyan — mint S.-Patakon aug. 13. kelt levelében említi — azt hívé, hogy *«még talám nein is tudott Pálffy az liptai dolgoknál valamit: hanem csak az Balogh István lármájára s az Kegyelmed (Bercsényi) gyaloggal való jöveteli hírére gyűtt fel;»*³ de, hogy ebbeli hiedelmében a fejedelem tévedett: Polcsicznak iménti vallomása eléggé mutatja. Sőt, hogy a bán határozottan a szorongatott Tollet megsegítése végett sietett föl egyszerre Új-Barstól Zólyomhoz: azt egy Haann nevű német lovasnak *«Feldlager bey Dewin, den 13-ten August 1709.»* kelet alatt atyjához Benőit Hannhoz Német-Ujhelybe írott, de a kurucz portyázók által fölfogott levele még jobban bizonyítja: *«Mein jüngstes (t. i. Schreiben) aus dem Laager von Új-Bars, würde wohl angelanget seyn, welcher Zeit nicht geglaubet hätte, dass sobaldt von der Gran entfernet werden dürfte; als aber inzwischen der Feind in Lyptau unsere Postirungen sehr starkh angefallen, und man von selbiger Seithen zu Hülfe*

1 Tehát az ezredes, alezredes és őrnagy századain kívül az itt előszámlált hat kapitánynak volt — már olyan a milyen százada — 9 escadron, a 10-ik lett volna az ifjú br. Ritscháné, s a 11. és 12-ik tán a két Szopez morvái úrfié, vagy az ifjú báró Krumpaché, kit Ocskay szintén századdal bízott, hazugúl. (L. alább.)

2 *Egykorú másolat*, gyűjteményemben. (Velker hadnagy vallomásával egy íven.)

3 Archiv. Rákócz. II. 517. 1.

*gehen müssen: bin mit dem Herrn Féld-Marschallen Gráfén Páilffy Excellenz anfangs in die Bergstadte, und nach von denen gégen Lyptau mit Flerrn Generál de Viard detachirten Succurs gahr in diesen Bóden herausgekommen; und als inzwischen Lyptau wieder befreyet, — stb».*¹

Ügy szintén *Leszkáry J-ános is*, gr. Koháry István altbgy. tisztje, Szent-Antalról 1709. aug. 15-kén ezt írja urának: «Bercsényi, *Generál Tollet uramat* Liptó-Újvárbán szoritván, úgy hallatik, hogy megszállotta volna; *kinék segítségére Méltóságos Bán uram*, Generál Stainville és Viard az *egész cavalleriával mentek*, — Generál Leffel-holtz pedig még most is Nagy-Sárónál (Zselíznél) fekszik, Vak-Bottyán (nem ő, hanem Eszterházy D.) pedig Visknél».*²

Ezen egykorú, eredeti tudósítások nyilván kétségtelenné teszik, hogy Páilffy a már említett rózsahegy-i híradásokat vévé aug. 7-kén Új-Barsnál, s ezek miatt, vagyis Tollet és Ebergényi segélyére, nem pedig a Balogh István divényi lármája s a Bercsényi gyaloggal való jövetele hírére sietett föl Szent-Benedekhez és tovább.

Balogh István különben csakugyan szorgalmasan portyáztatott Dívénnytől be Végles, Zólyom, Dobronyiva, s más részről Besztercze felé; Breznót viszont Polonka felől Tóth Márton és Pollereczky annyira nyugtalanították, hogy — mint Balogh Dívénnyről aug. 7-kén Bercsényinek jelenti — több oldalról vett hiteles tudósításaihoz képest, a Zólyomban lévő 18 század lovas-németből 6-ikára virradó éjjel 500 ment el sietve Lipcséhez Breznó segélyére, (vagy talán a boczai szorosra?), Zólyom-vármegye hajdúiból is hatvanat elvivén; sőt még a beszterczei gyalogság egy része is Lipcséhez vezényeltetett, — *Páilffyt pedig Zólyomhoz várják*.

Hogy ezeket írja: hoznak íme újabb portásai egy Latour-ezred-beli németet, kit takarmányozás közben a motyovai réteken fogtak el, s az hittel erősíti: kiadatott a parancs a Zólyomban lévő összes lovasságnak, hogy *patkoltassanak és indulásra készen legyenek*, — 160 lovas már a múlt éjjel kivezényeltek.³

1 *Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.

2 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban, szintén fölfogva a kuruczok által.

3 *Balogh István* e levelének eredetije gyűjteményemben.

Brcsényi, — a ki Csáky jelentéseiből jól tudá: «Liptóban mily keményen viseli magát az sánczba szórúit német, s Pálffy-t reméni,» — Balognak e híradását vévén, hogy t. í. «Zólyomtól is in dúlt volna el német»: Ebeczkynek a cs. tábornagy Szent-Benedekhez szállását jelentő levelét megküldé Csáky-nak, s ekkép ír meg neki gondolatait: «Hogy mivel meg nem várta az zólyomi Pálffy-t, csak maga menvén Besztercze felé: elhiszem, az addig lármáskodni fog az liptai passuson, (a stureczit fogja érteni), míg Pálffy megyen Körmöcz és Túröcz felé s az Fátrára; és mivel előbb ment az zólyomi: megvárja Pálffy-t Rosenbergnél, — de mivel már Urbán Czelder elment az passusokra, azt még meggátolhatja, és így lesz elég idejük *az segura retirádára.*» (Végzetes sejtelem!) Sőt, minthogy Pálffy ereje mind sem sok: «azért (Csákyék) ne confundáltassák magokat; ha jó, fortélyos helyen az nyakába ereszkedhetnek, — nem ellenzem megverését».*

O addig is elküldé Eszterházyt a zselízi sáncz körülzárolására, s ha Pálffy Zólyomhoz vagy Szent-Kereszthez jön: Ebeczkyvel kemény diversiót fog tétetni Bajmócz, Géczy Gáborral Újvárból Pozsony, és Vajda Andrással Morva felé.

Bercsényinek ezen, aug. 9-kén kelt rendelkezései Csákyt már valahol Lucsivna táján, a vissza-útban érték. Mely dolog rövideden így történt:

Pálffy parancsát vévén Viard tbk. aug. 7-kén, válogatott 300 lovassal és Beszterczén Lambruch ezredes alatt maga mellé vett ugyanennyi gránátossal gyorsmenetben indúlt Ó-hegynek, Liptó felé. Aug. 8-kán reggel, érkezének hírével s parancsára, míg ő maga a tetőn pihenőt tartana, — a szorost őrzött 150—160 pihent lovast és 50 gyalogot előhada gyanánt előreindítá Rózsahegynek. De ezek csak épen Revuczáig mehetnek: itt a Nagy-Selmecztől nyomuló Czelder Orbán 300 főnyi előcsapata, Bajcsy alezredessel, velők szemben akadt. Bajcsy gyilkoló sortűzzel fogadja az ellenfelet, visszanyomja, és sokat elhullatva, rohammal föl a szuhai passusig űzi őket, mitsem tudván Viard ottlétéről.

A tábornok azonban a csatazajra leereszkedik a tetőről 600 emberével, megtámadja Bajcsy-t, ki egy darabig még neki is ellentáll:

* Bercsényi, Fülekről aug. 9-kén a fejedelemnek. (Archív. Rákócz. VI. 258. 1.)

de azután a túlerőnek engedvén, befordul oldalt az előtte jól ismert erdők rengetegeibe, és ezek sűrűjétől védve, jó rendben vezeti hajdúit Tót-Lipcse és L.-Szent-Miklós felé, mindenütt a hegyeken. Káért még az ellenségből elejtettek fegyvereit, ruháit is fölszedetni és elhozni, s dandárnokát a történekről értesíteni. Valóban, Czelder e hajdúsága emberül viselé magát: mert a revuczai harczon és üzésben, úgy a Viarddal összezapáskor «másfélszázig való németje veszett Viardnak; az mieink 300-an lévén Bajcsyval, belőlök 9 maradt (halva), egy Laszkay nevű kapitánya Prényinek és egy alhadnagy, 14 sebes. Lovas-köntöst hoztak: mert megtartották (Revuczánál) az harczhelyt».¹

Viard erre rögtön elindítá a 300 dragonyost Rózsahegyre, jövele hírével, s maga is a gránátosokkal utánok sietett, hogy az immár Felső-Kubínnál reá váró Ebergényivel egyesülve, másod-harmadnapon a már-már legvégső szorongattatásra jutott Tolletnek segílyt vinni megkísérthessék.² Azonban emez 6—700, Viard is csak ennyidmagával lévén: a mindössze, a rózsahegyri őrséggel együtt másfélezernél nem számosabb e németiség előtt Csáky Mihály még ugyan bátran helyt állhatott volna; sőt, hogyha a Szent-Miklósnál állomásozó Szemere László és Paur Ferencz lovasságához rendeli Czelder gyalogságát s még legföljebb 4—500 dragonyost küld hozzájuk: ezek magok bizonyára bőven elég erősek lettek volna Ebergényit s Viardot Szent-Miklósnál olyképen és mindaddig feltartóztatni, míg Csáky s Andrassy, a Babócsay, Csajághy és Nyáray-féle többi csapatokkal Tolletet a vavrisói sánczból végre csakugyan kibőjtölhetik.

E megsebesült cs. tábornok és a kemény bombázás miatt állományának negyedrésztét s majdnem összes lovait elvesztett Wolffs-kehl-ezred dolga ugyanis már, — e veszteségek, a holtra fáradás, virrasztás, éhség és irtóztató hullabűz következtében, — a hatodnapja tartó szoros körülzáró]tatás és lövetés után oly végletekre jut vala, hogy emberi mód szerint mindenki végkép veszve hitte őket. Már maga Pálffy is desperált felölök;³ Rákóczi pedig csak azt óhajtá,

¹ *Archív. Rákócs.* VI. 283. és főlebb is, Czelder jelentése után aug. 12-kén Murányallyáról írott levelében Bercsényinek, 277. 1.

² *Csáky* aug. 9-iki levele Vavrisótól Bercsényihez. U. o. 271. 1.

³ *Bercsényi*, Murányallyáról aug. 12-kén Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 278.1.)

hogy Csákyék «*bárcsak ne capituláltak volna az oly nagy szorongatásban lévő ellenséggel* hanem csupán kegyelemre való megadással tették volna őket rabokká. A közhír Tolletet már általán fogolynak tudá; sőt akadt olyan tiszt is — Pongrácz Jánosnak egyik hadnagya, — a ki Liptó felől jöven, Kassa körüi szélére hirdeté, «*hogy Kézsmárk táján hagyta rab Tolletet*» Némely egykorú történetírók is, név szerint *Kolinovics*, úgy tudják, hogy Tollet tbk. már, övéinek nagy veszedelme után, *el volt fogva*, de ismét kiszabadult.³

Nem is volt másként, — csak hogy Csáky képzelhetetlen kislelkűséggel, majd mintegy készakarva, kiszalasztá kezéből az immár jól üstökön markolt szerencsét. Mert a mint aug. 9-ikén Czelder tudósítását vette Viard jöveteléről, az ellenfélnek számerejét tüzetesen meg sem vizsgálatva, rendeletet küldé Orbánnak: csak nyomúljon a maga dandáréval a hegyek mentén szép lassan Murányallya felé.*¹ Ugyanezt hagyá meg a boczai szorost őrző két-harmadfél száz hajdú parancsnokának is; sőt a Paur Ferencz ezredessel Liptó-Szent-Miklósnál őrt álló könnyű-lovas hadat is visszaparancsolá aug. 9-kén estére Vavrisóhoz.

Szemere Lászlót már előbb elhivatta magához, mivelhogy Czelder jelentése hírére Andrássyval és a dandárnokokkal tanácsot akart tartani. Összeültek; csak a legértelmesebb s elszántabb, a távol levő Czelder hiányzott közülök. Csáky előterjeszté a megváltozott helyzet szomorú képét: mert szerinte Viard nyomán most már az egész Zólyom-megyei német had itt teremhet; s azért, nehogy az oly nagy bajjal összeszerzett szép hajdúság valamiképen megziláltassék, — elejét kell venni a dolognak. Andrassy is ezen véleményben volt. A két vitéz tábornokot egyszerre megszállá a félsz. Az eszes, de túlóvatos Babócsay erre — tán hű visszhang akarván lenni —

1 Sáros-Patakról aug. io-kén Bercsényihez írott levelében. (U. o. II. 515. 1.)

2 U. o. 5x6. 1.

3 «Tolletus, xnúltis suorum ab hoste csesis opressus, vivus capitur, séd liberatur.» (*Kolinovics*: Hist. Belli Rákócz. 767. 1.)

4 *Gr. Csáky Mihály* Vavrisótól, 1709. aug. 9-kén Bercsényinek: «Most írok Urbán Czeldernek, hogy csak menjen által előbbi orderem szerint Tiszolcz és Murányallya felé.» (*Archív. Rákócz. VI. 272. 1.*)

kimondá a boldogtalan indítványt, hogy az éjjel szép móddal vissza kell húzódni Gömörbe, Szepesbe. Csajághy opponált, — ő még most is a rohampróba embere vala; szégyennek tartá a visszatérést ily szerencse után, s inkább akart dicsőséggel vért ontani. De Csáky ismét azzal állt elő, hogy neki a hajdúság sorsa igen a szívére van kötve; hátha az ostrom nem sikerül, a sok újonczhajdú összezavarodik, Viard, Ebergéni, Pálffy a nyakunkba jön s mindenestől elveszünk? míg így kár nélkül visszavonulhatunk, s majd azután újra-kezdhetjük a próbát megint, stb. Szemere is osztá tábornokai nézetét; és így Csajághy magára maradván: Csáky kiadá a rendeletet a jövő éjjel megkezdendő szép csöndes hátrálásra,¹ — a nélkül, hogy az immár félholt Tolleten s halálra szorongatott népén kívül egyéb ellenséget csak látott volna is.

Mindenekelőtt Riviére-rel közöltetett a határozat, hogy ágyúit vonassa ki a telepből. A derék francia, e gyáva parancs hallattára úgy elkeseredett, hogy dühében még a fővegét is a földhöz vágta.¹ Hasonló hangulatba tört ki az egész hajdúság, a mint éjtszaka a nem remélt visszavonulás megkezdődött. Szégyenérzettel, bosszúval teltek el: mért nem engedék őket mindjárt eleinte rohamra menni, mint magok akarták? A nem várt csúfos hátrálás miatt elvesztették vezéreikben minden bizalmukat; Csákyt, Andrásyt tiszték és legénység nyíltan vádolták gyávasággal, Babócsayt pedig — minthogy a visszavonulásnak ő volt formális indítványozója — árúlással. Altalában őt tárták az önállóan Csáky főtanácsadójának, s így minden rossz okozójának, és mint egykori labanczban (1704.) kerestek benne árulást, — noha ilyesmi teljességgel távol volt tőle.

Elég az, hogy a hajdúság a mily nagy kedvvel és harczzvágyal ment volt Liptónak: épen oly kedvevesztve, bosszankodva csüg-

1 «Mindenfelől hozzák az híret: *f-a vénasszonyok* jegyzé meg erre gúnyosan Rákóczi), mind Zólyomtól s mind az bányavárosokról elgyütt az ellenség, ki is azon passuson eljöhet, melyen ez (t. i. Viard) Rosembergre jött s érkezett, eljöhetett. Arra nézve, Ngod orderéhez képest (?) tanácsosabbnak ítéltém Paur uramot is az vele lévő lovas hadakkal contrahálnom s mái napon innend retirálnom magamot, az mint már az artigleriát meg is indítottam vala.» írja *Csáky Mihály* Vavrisó alól aug. 9-kén este, Bercsényinek. (*Archív. Rákócz. VI. 271. 1.*) V. ö. a vörösvári levéltárbeli liptai actákat.

2 *De Riviére* német levele Bercsényihez, Vörösvártr.

gedve tért vissza. Czelder hajdúiból a liptai fiák, midőn a szülőföldjükről való kivonulást észrevehék: immár kétségbeesvén Liptónak valaha visszafoglalhatása felől, — csoportosan maradoztak el falvaikban, úgy, hogy közülök majdnem másfél százig való jó régi vitéz oszlott haza szülőföldjére; a Csajághy- és Nyáray-dandárokból pedig több négyszáz újoncznál széledé el Gömörben.*

Ha most már ezen 550 embert számba vesszük, — ámbár az újonczok megint a zászlók alá hajthatók voltak is, — be kell vallanunk, hogy a rohamban, melyet Csajághy mindjárt Vavrisó alá érkéztökkor sürgetve ajánlott, bizonyára nem vezett volna el ennyi; és akkor Tollet csakugyan el van fogva, népe halomba vágva, tüstént az első napon; s úgy, Liptói elfoglalván: rögtön Árvának mehetnek vala, hasonlót tévén Turdosinban Ebergényivel. Míg így a veszteség a nélkül is megvolt, Tollet megmeneküle, s Liptó és Árva dicsőséges megvétele helyett — szégyenteljes visszavonulás következék, mind csak Csáky Mihály s Andrassy Pál tehetetlensége, gyáva-sága miatt.

Ok ugyan avval vígasztalgatták magokat, hogy lám Bajcsy elejtett a Viardéiból Revuczánál vagy másfélszáz embert, ők is Vavrisónál ugyanennyit, a sánczolatokat fölégették, levonatták, elronták, 40 németet foglyúl hozának, Tolletet megsebesítették, és a Wolffskehl-ezredet — embereinek megfogyasztása, a megmaradottaknak is nagyon kifárasztása, agyongyötrése s majdnem az összes lóállománynak elvesztése vagy elnyomoritása által — hosszú időre harczképtelenné tették, magoknak csaknem semmi vérvesztésével. Mind ez ugyan igaz volt: mert Tollet tbknak jelentékeny sebe miatt, úgy a Wolffskehl-vasasoknak is hónapokig nem lehetett harcztéri hasznukat venni; hanem ez az eredmény is nem annyira Csáky-Andrassy-Babócsayéknak, mint inkább De Riviére jelesül irányzott bombáinak vala köszönhető.

Ámde* Liptó, Árva megint csak oda volt, és a már markukban tartott Tollet, még megmaradott 4—500 emberével elvégre is kiszabadult; holott, ha már Csajághy tanácsára s a hajdúság kívánságára a roham megengedésére nézve nem hallgatott is Csáky: csak leg-

* Archiv. Rákócz. VI. 278. és 285. 1.

alább még két-három napig maradt volna meg Vavrisó alatt, — a kiéhezett, megnyomorodott németnek már okvetlenül capitulálni kell vala, s Vavrisó bukását valószínűleg a szent-péteri sáncz és Liptó-Újvár hódolása is — melyek szintén körüli voltak zárólva — követte volna. És ekkor egy tábornokot, két ezredest, számos egyéb főtisztet s vagy 600 embert ejtenek foglyúl, számtalan jó fegyvert, (melyre oly nagy szükségök volt!) lovat, nyeregszerszámot, egyenruhát, tábori készletet stb. nyernek, s következőleg módjukban lesz vala e rabokon a Heister által Dunántúl elfogott több jeles kurucz főtisztet és számos inás rabkatonát kiszabadítani.

Pedig még három napig bizvást ott feküdhettek volna Vavrisó alatt, akár egy puskalövés nélkül is. Mert Ebergényi s Viard erejét Szemere és Czelder — mint mondók — elégségesek voltak Liptó-Szent-Miklósnál odább nem bocsátani; és Pálffy még csak 8-kán indulván Szent-Benedektől s 9-kén estére (a mikor Csákyék Vavrisót odahagyták) érkezvén Zólyomhoz: fáradt népével a Sturecz hegyein, Rózsahegyen, Liptó-Szent-Miklóson át aug. 12-ike előtt semmikép sem érhetett volna Vavrisóhoz. De a bán egyáltalában nem is ment Liptóba, — melyről immár «desperált volt,» — mivel Bercsényi Zselíz, Selmeicz, Zólyom és Breznó ellen intézett egyidejű tüntetéseivel «oly confusióba hozta vala mind Pálffy s mind az zólyomi német (Steinville) eszét, hogy csak hol elébb, hol utóbb mozgottak, és segítségre indulni sem mertek,»¹ a mint ezt Csákyéknak meg is írja.

Mindhiába; Bercsényit most — véghetetlen bosszúságára — saját, érdemetlenül pártfogolt kedves sógorkájának gyámoltalansága büntette meg.² Csáky Mihályban merőben hiányoztak a hadvezéri

¹ *Bercsényi*, 1709. aug. n-kén Ráhórúl. (*Archív. Rákócz.* VI. 274.)

² Érezte ezt ő maga is, midőn Rákóczinak aug. 28-kán ekkép ír: «Csáky Mihálynak én — hitemre — nem szépítem elégtelenségének ily példáját, azért is megírom neki: készítse relatióját, kit már is nem sok híjával lenni mondott, és már nálam van az többi tiszték relatiója. Mert mivel első parancsolatja az vala Fölségednek: commandó nélkül maradjon, — már az relatiója adhat okot, ha adhat, az arestumára és törvéne, kiben — hacsak nem hamisítják — tudatlanságáért szánni fogják, s úgy is reámszáll akkor is annak, mint tavaly Andrassy Györgynek vétke, hogy miért bízta reája?» (*Archív. Rákócz.* VI. 302. 1.)

képességek: minek erőszakolta tehát őt vezénylő-tábornokká? Azért hogy mágnás és jó magyar ember volt, — még nem volt hadvezér!

Bánta is most már s eléggé röstellé a dolgot Bercsényi; midőn a nem várt csúfos visszavonulásról értesült: haragosan nevezé őket «szégyenvallottak»-nak, s szemökre hányta, hogy «mért tartották praecautiónak hátrálásukat olyan kevés és még oly messze lévő segítség (Viard és Ebergényi) elül, holott tudhatták, hogy Pálffyot ő nyakokra nem engedni!»¹

A fejedelem ennyivel meg nem elégedék, hanem Csákyra mint vezénylő-tábornokra nézve — a kit utoljára is, egyedül terhelt a felelősség — útasítá Bercsényit, hogy a vezénylettől foszsa meg s idéztesse haditörvényszék elé.² «En — írja S.-Patakról aug. 13-kán Bercsényinek — mindezen lármázó hírek és helytelenségek között, megvallom, semmit rosszabbat nem látok, mint hogy evvel mindakettőknek személye discredítáltatik az ország előtt s végtére nagyobb szerencsétlenség kerekedhetik belőle, ha pro contentatione populi (*mert a hadsereg és nép hangosan követeli vala Csáky megbüntetését*) et justitia, példa nélkül hagyatik az dolog. Ideje s alkalmazossága van most Kglmednek megmutatni az ország előtt, *hogy az rosszul cselekedő atyafiának sem kíván kedvezni!* Jól tudom is discernálni, quod non sit peccatum malitiose: *séd haec insufficientia committere facit.* De evvel, mivel már sokszori példa, nem satisficiálunk az országnak; annakokáért pro satisfactione omnium méltónak tartom lenni, *hogy fölfüggesztessék ab officio* — ha árestom nem indicáltatik is — *az főcommandó* (t. i. Csáky) *Á legyen törvény belőle; ne mondják, hogy csak az szegénylegényeket tudjuk büntetni! . . .*»³

Hogy pedig e határozatát a fejedelem nem vette tréfára: kiteszik ugyan Bercsényihez szóló, hat nappal későbbi leveléből. «Mivel már Kglmed vette Csáky Mihály iránt való resolútiómat: mi haszna írom tovább is töprenkedésemet, hogy az Istentűi adott kegyelmet

1 u. o. 274. 1.

2 «Hasonló szerencsénk szalada el Liptóban, az hol Csáky Mihály — *kit törvényre cídltatni parancsoltam,* — megijedvén az vénasszony híretűi, ott hagyá az sánczot.» írja Rákóczi Munkácsról aug. 19-kén Károlyinak. (*Archív. Rákó ez. II. 519. 1.*)

3 *Archív. Rákócz. n. 517—518.*

*ily gyalázatosan veszténk el, s elfelejtünk elkongatni (a németnek) veszedelme óráját, az újvári hajdúkínt; a modo imposterum non fiat. Babócsay levelébül azt látom, hogy talám mind esze s mind szíve (bátorsága) volna: de úgy ír és gondolkodik, mint az alattvalóiban nem bízó és rosszaságokat magával elhithető tiszt, — az mely oly rossz, mint az első.¹ Hogy penig egyike a másikat vádolja: hoc moris est in nostra patria! Kinyilatkoztatja az inquisitio, hogy az insufficientia (t. i. Csákyban) volt az oka. Az erdélyi németről micsoda levelét vettem Károlynak, ímé includalom. Egyik olyan, mint a másik! Ezen két próba között *az liptaiban az generális vétett*, itten az had elszalada; itt is, amott is az szerencse megmutatta magát, s mi elmúlasztottuk. »-*

Bercsényi e levelekből a fejedelemnek méltán elkomorúlt hangulatát s erélyes föllépését tapasztalván, Csákyt csakugyan elmozdítá a parancsnokságtól; sőt a vizsgálatot is megindítá ellene, Andrassy Pált, Babócsayt, Csajághyt, Czeldert, Nyárayt, Szemerét, Réthey Györgyöt, De Rivière-t, Színayt stb., szóval a liptai expeditióban részt vett főtisztek mindnyáját hivatalos jelentések készítésére szólította föl. (Rivière, mint igazi hadmérnök, a maga francia nyelvű, igen becses relatióját pontosan készített helyszínrajzi térképpel is ellátta.³ Mely iratok midőn benyújtattak: az eredetieket beküldé Rákóczi-nak, — kinek levéltárában Vörösvártt még ma is megvannak azok, — a másolatokat pedig kiadta Csáky-nak, mint vád alá helyezettnek, hogy reájok észrevételeit megtehesse. Valóban, szükség is volt reá, hogy megkísérelje mentegetni magát; mert a Liptóból lett gyáva meghátrálás a kurucz hadak harczy kedvét egészen elvevén, az ellenség bátorságát ellenben fokozván: napról-napra mind jobban kezdének kinyilatkozni a rossz következmények, melyek a fejedelem haragját a szerencsétlen vezér ellen lelohadni nem engedik vala.

1 Babócsay, midőn tudomására jutott, hogy őt többen, nevezetesen Szent-Iványi Márton labanczsággal vádolták: maga kért maga ellen vizsgálatot, (1. Archiv. Rákócz. VI. 304., 323. és 335. 1.) a mi azonban, komoly alapja nem lévén, vagy meg sem történt — ámbár többször szóba hozatott, — vagy semmi eredménye nem lőn.

2 Rákóczi, Munkácsról, aug. 19. Bercsényihez. (Archív. Rákócz. II. 518. 1.)

3 E térkép után keresém föl Liptóban a Tollet-féle erődítményeknek itt-ott még ma is föltetsző nyomait.

Annyira, hogy Rákóczi aug. 25-iki levelében már *Csáky fogságba vetésének* halogatását hányja szemére — és pedig igen élesen — Bercsényinek: «Kglmed nagy nyughatatlanságát örömost könnyebbíteném, de hogy lehessen? föl nem érem elmémmel; s úgy látom pedig, hogy már az ellenség újonnan is reánk ismervén, s hadaink szívet vesztvén, naponkint szaporodni fog az munka, *az mellyet okozott Csáky Mihály gyalázatos conflistája, mellyet elszenvadni törvény nélkül lehetetlen.* Mindenütt árulónak kiáltják, Babócsayval együtt, melyet — látja Isten — én nem hiszek: mert tudom, hogy *egyikének félelme, másikának okos volta okozták ezt f* de, *sedendo populi furore, a ki lágységunkat okozza, ha az első arestáltatásával késünk.* Tudom ugyan, hogy *avval nem reparáljuk, a mit elmúltunk:* de legalább eleget teszünk az kiáltoknak.»-

Azért írta pedig ily keményen a fejedelem, mivel Bercsényi Csákyt — a vezénylettől fölmentvén — hazabocsátá a szepesvári Új majorba, már hogy vádiratait elkészíteni érkezése legyen. De e hazabocsátásban a fölzúdult had megint csak simogatást látott — nem is ok nélkül, — s annál hangosabban követi a bebörtönözést. A nép véleményét Rákóczi is osztá és Csákyt maga elé idézvén, egyszersmind akként intézkedett, hogy, ha nem jönne, — *erővel hozatja.* Meg is írta ezt nyíltan Bercsényinek: «Csáky Mihály haza-

1 Jellemzőleg ír erről *Bercsényi* aug. 12-kén, midőn már Andrassy Pállal, Babócsayval, Csajághyval beszélt: «Már eleget examináltam az dolgot; úgy látom, nyelétől is volt, fokátul is volt, s leginkább az bátortalanságtul. Andrassy Babócsayt okozza: minden tanácsa félelmet mutatott; Csajághy *gyöngé segít Csáky fiák, jélelmit Babócsaynak, röstségít Andrassynek.* Hitivel mondja: hamisságot nem tapasztalt. Az számadás ugyan csak az commandóé, sokat törődöm rajta: ha előbb arestáljam-é? vagy előbb adja okát írva? Várnám örömost Fölséged parancsolatját. Andrassy igen menti Csákyt, félelmesnek mondja Babócsayt, — Babócsay Csajághy előtt félelmesnek mondta az két generálist.-) (*Archív. Rákócz.* VI. 278. 1.) V. ö. ugyanott 324. 1. Érdekesnek tartjuk még ideiktatni *Csajághy* brigadéros hivatalos jelentéséből e nagyon jellemző és nagyon igaz néhány sort: «Malitiát nem gondolhatok egyikben is tiszt uraimék között, de a vigyázatlanság és tunya lágység megvolt, mert bizony csak az mezei strázsákat sem rendeltették ki, az mint kellett volna oly ellenség közt. *Lett volna csak velünk ő .Vgok helyett Bottyái apánk, tudom Istenem, lesz vala: «Rajta-rajta! » Megvettük volna mind az vavrisói sánctot, mind az több reduttákat vérrel, s rabutik volna eddig mind Tolledt s mind Ebergényi, — ámbátor ott hadta volna is egnéhány hajdúnk az fogát.» (*Eredeti, terjedelmes s. k. irat a vörösvári Rákóczi-Levéltárban.*)*

2 *Archív. Rákócz.* II. 521—522. 1.

bocsátását talám már maga is általláthatja Kglmed, hogy elsiette; azon lések mindazonáltal, hogy helyrehozzam a dolgot. *En bizony nem sok czeremóniát követek; ha jó: magának jobb lesz; ha nem, — kísérőirül is gondoskodom.* >d S midőn a betegség ürügye alatt mind csak otthon késlekedő és a fejedelem előtti megjelenéstől nagyon fázó Csáky még november hó elején is hiába váratott magára: Rákóczi — a ki eddig is csak a Bercsényi közeli vérsége kedvéért kímélé, bár fenyegette a vétkes tábornokot, — nov. 6-kán újabb megbízást ad fővezérének, mert *Ocskay példájának megújulásától tart vala Csákytól:*

«Csáky Mihály iránt — írja Munkácsról a nevezett napon, — én azt gondolom jónak: Kglmed küldjön embert érte, és magához hivatván, ha gyünni nem akar: *hozzák hozzám, — mert úgy járunk véle, mint Ocskayval*»²

Mint végződött az ügy? nem tudni; de annyi tény, hogy Csáky Mihály vezénylő-tábornoksága a vavrisói esettel 1709-re véget ért, sőt önálló parancsnokságot többé sohasem kapott. A tömlöcz és hadi törvényszéki ítélet szigora elül ugyan, hatalmas sógorának befolyása megmenté. Káros és otromba hibáját a történelem ítélőszéke előtt csakis rodostói halálával megpecsételt szeplőtelen honfiúi hűsége enyhítheti némikép.

Mikor Vavrisótól a hadakat visszavezette: az egész gyalogsággal, továbbá Szemere és Réthey György lovasságával Bercsényi rendeleté szerint Gömörbe, Telgárthoz, Murányallyához vonult, Babócsayt pedig a dragonyos-dandárral, Paur és Gellért ezereivel vissza Szepesbe, régi helyeikre bocsátá. Ekként Paur ismét Liptó szélén Lucsivnán, Gellért viszont Új-Béla és Dunaveczt táján foglalt állást. Az utóbbi és hada még alig pihené ki a liptai expeditió fáradalmait: már is, ú. m. aug. 13-kán be akará küldeni egy portával Elek Zsigát Árvába, Turdosin felé; aminthogy a vitéz őrnagy meg is indúla: «de esett értésére, Lengyelország szélén lévén, hogy Lubomirszky (Tivadar) hadai *a passusokra bészállottak volna:* arra nézve bé nem mehetett ő Kglme, mivel némely katonák bé akarván

1 Rákóczi Munkácsról, szept. 20-kán Bercsényihez. (*Archív. Rákócz. II. 549. 1.*)

2 U. o. 567. 1.

menni nyereségnek okáért: a lengyelek szintén úgy, valamint nyilvánvaló ellenséget, megkergették. Nem tudom — folytatja e jelentés írója, Gellért Imre alezredes, — mit gondolnak, mit nem? de mi már szintén úgy tartunk tőlök, valamint ellenségünkötől: netalántán úgy cselekedjék mint Szondeczki, (t. i. Lubomirszky György), *hogy ő is lobonczzá ne légyen.* >d

Gellért jól sejtette a dolgot: az álnok hűbér-úr már július folytán megszerződött titokban, Ebergényi közvetítése mellett a bécsi udvarral hadai nagyobb részének császári zsoldba engedése iránt, mihelyt a németek Szepesbe hatolandnak.*² Előbb, mivelhogy gyáva volt és a kuruczoktól félt, nyíltan föllépni ellenök nem mere; azt azonban, mint Gellért levele mutatja, Ebergényi kértére megtevé, hogy midőn ez utóbbi, Turdosínból Liptó szélére alányomúlni kényszerűit Tollet dolga miatt, — tehát a határokat és ezzel Árvát a magyarok becsapódásai ellen a saját hadaival őrizteté. — Gellért levelét Babócsay beküldötte Bercsényinek, a ki aztán keményen reáírván Lubomirszkyra e nemzetközi sérelem miatt: a hűbérnök meghátrált, s tagadva és mentegetődzve — mivelhogy Szepes még mindig Rákóczit uralá, — csapatait visszavoná a határszorosokrúl. A mint ekként Gellérték előtt az út újra megnyílt Árvába, hogy mit műveltek? látni fogjuk; de előbb az időrendet követve, Pálffy-és Ocskayhoz kell tekintenünk.

1 *Gellért Imre eredeti levele* a Szepes-Ófalu melletti Lechniczéről 1709. aug. 14-kéről Babócsay Ferencz dandárnokhoz, gyűjteményemben. Ezzel összhangzólag *Bercsényi* aug. 18-iki levelében is olvassuk: «Babócsay írja tegnap, hogy Lubomirszky Novitarghoz szállott, Elek Zsigmondot megpuskálták az lengyel passuson, és hogy Árvában készülnek fűvelleni, s úgy hiszik, nyomára mégyen Szondeczkinek.» (*Archív. Rákócz. VI. 289. 1.*)

2 L. az ezen egyezményre vonatkozó levelezéseket a gr. Csáky-levéltárban Mindszenten, az Ebergényi-féle iratok között.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére, Divényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Árvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldva járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indul. Pálffy kicsap Fülekre; Ocskay hányavetése; Füleket (a kolostort is) fölprédáltja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül; ez sietve vonul vissza előle Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fűrési szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárbá megy. Réthey és Vajda expedíciója Túróczba, Trencsénybe; Maszelnik Árvában; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsony-vármegyét előzőnlük s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthóty a labancz foglyokat fenyegeti; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon; Eszterházy visszatörést kíván.

A bán aug. 8-kán estére Szent-Keresztig jutott hadával; de innét nem került fel Körmöczön át Túrócznak s úgy Liptóba, mint Bercsényi hívé: mivel átlátta, hogy míg ő e hosszú kerülő-úton Vavrisót értheti, — addig Tolletnek régen vége lesz. Meg kelle tehát nyugodnia abban, hogy ezt szorongatott helyzetéből Ebergényi és Viard mentsék ki, haugyan bírják és még nem késő. Különben is szükségét látá Steinvillel egyesülnie, és úgy együtt akár Besztercze-Rózsahegy, akár Breznó s akár Divény felé valamit próbálnia, már a mint a körülmények fogják javallani. Ehhez képest aug. 9-kén Zólyomba Steinvillehez nyomúlt, s 10-kén délutánig ott pihenteté hadait.¹ Maga ugyan főtiszteivel nem pihent, — hanem a jelenlévő összes lovasságból — a mely t. i. Viarddal el nem ment s Breznó avagy Selmech felé nem vezényeltetett — a jó paripás legénységet félnap alatt kiválogatván,² azután vagy harmadfélezer lovassal, Ocs-

1 *Bercsényi*, Ráhorúl aug. io-kén Rákóczinak: «Csak erre Divén felé ki ne csapna Pálffy: mert *tegnap érkezett Zólyomhoz, s ma még ott volt reggel tájban; elhiszem, rosztogol, s megindul holnap.*» És augusztus n-ikéről: «. . . rajta lévén szemem Pálffyn, az ki Szent-Keresztűl nyomúlt Zólyomhoz, *az minthogy tegnap is Zólyomnál subsistáU.*» (Archív. Rákócz. VI. 270. és 274. I. V. 5. Vorster Mátyás alábbi tudósításával.)

2 *Vorster Mátyás* Latour-ezredbeli vasas-német Zólyomból 1709. augusztus 10-kén

kayval, 300 gránátossal, ugyanannyi muskétással (mások szerint hat század gránátossal,) tábori ágyúival és a fűrészi szoros torlaszainak kivágására összehajtatott «feles fejszés emberrel» Végles*vára alá szállott.¹

Itt és ekkor, ú. m. 10 kén estve vesz értesítést kiküldött kémjeitől, hogy Dívénynél Balogh István csak a maga mintegy 2000 főnyi lovas-dandarával — Orosz Pál, Mikházy György és Réthey János ezredével — áll. Mire rögtön elhatározza tábornoktársaival: Steinvillel, Drasskovich-csal, Gombossal (Hartleben a gyalogsággal még hátramaradt Zólyomnál), hogy az előhaddal Ocskayt másnap hajnalra a nyakába küldi Balognak,- s azonban maga is utána fog nyomulni.

Ocskay saját 300 emberével s egy század némettel éjszaka megindul, kevés vártáivá utána Pálífy is, hogy Baloghékat virradtakor fölverje. De Bercsényi Pálífynek Végleshez szállásából előre

újságolja Eysvogel nevű sógorának Bécsbe: «*Das völlige Volkh, was reidten hat körmén, mit dem Generálén Pálffy fört ist, aber sie werden über 6 oder 8 Dag nicht ausbleiben.*» (Eredeti, a kurucok által fölfogott levél az Orsz. Levéltárban.)

¹ Pálffy magával vitt haderejének mennyiségéről a jelentések nagyon ingadozók. Bercsényi aug. n-iki levelében nagy kicsinyítéssel csak másfél vagy kétezernek, az aug. 13-ikiban «legföljebb 2000»-nek írja azt: aug. 16. meg már Pálífynek 2000 gyalogjáról is beszél. (Archív. Rákóc. VI. 275., 282. és 286.1.) Aug. 18-kán pedig 2 vagy 3000-re becsüli a bán erejét. (U. o. 288.) Balogh István augusztus 16-kán Fülek-ről, Csajághy János ugyané napon Losoncyról azt írják, hogy az ellenségnek lovassá Ocskayn kívül «kétezernél följebb nem igen volt». Kajaly Pál Fülekről aug. 16. kelt levelében 2500-nál mindenestül sem mondja többnek a bánnal Dívényhez kiszállott hadat; Pollereczky Mátyás dátumtalan levelében 3000-nek, Ebeczky Tamás gácsi parancsnok ellenben aug. 13-kán d. u. 4 órakor vett reportuma után, aug. 14-kén ezt írja Bercsényinek: «Az ellenség lehet magyarral (Ocskay labanczai) együtt negyedfélezer, — de mi attúl nem félünk, kiváltképen mivel munitió arra (t. i. rést löni) való nincsen véle.» Azért a beküldött harmadfélszáz hajdúból csak hatvanat tart meg, — elég ennyi a régiekhez. «Gál Peti hadnagy most is Zólyom felé portáz jó puskás szabadlegényeivel, úgy Tihanyi hadnagy uram is egynehányad magával általment Osztroska felé.» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

² Martoriy Sámuel, a dívényi cs. táborból aug. 14-kén írja Turcsányi Jánosnak: «Wir habén bis Végles — zwey Meil hinter Alt-Sohl — keinen Feindt angetroffen; nachdeme aber dér Läger alldar geschlagen worden, und einige Kundschaftt eingeloffen, dass dér Feindt bey Dívín mit 2000 Marin standé: so hat seiner Excellenz Herr Graif Pálffy Unvorzüglic den Herrn Ocskay mit seynem Regiment dahin commandieret, sammt denen Frey-Reithem.» (Eredeti, fölfogott levél, u. o.)

következtetve szándékát, sőt tán kémektől hallva is valamit, Ráhóru! 10-ike éjjelén sürgösen írt Balogh Istvánnak: «*Vigyázzon s álljon ki helyébül, — fölverik virradtig!*» A dandárnok még hajnalhasadta előtt összerendeli, fölállítja hadait, és épen indulni akar: midőn érkezik Ocskav és a német lovasság, s három felől megütik őket. A kurucz huszárság karabélyaiból sortüzet ad a támadókra, s azzal kantárt eresztve, végig a szoroson, Losoncra üget, honnét kivált az Orosz- és Mikházy-ezerek szokás szerint igen megoszlanak hazafelé. Különbén csak három katona esett el közülök s nyolcztat fogtak el, «kiknek ketteje kezökbül szökött vissza (a császáriaknak,) s dicsekedve mondta volna nekik Ocskay: *harmadnap alatt Gácsban eszik ebédet!*

E szándékában ugyan kedve nem telt: mert a gácsi parancsnok Ebeczky Tamás épen nem félt tőle, főként miután a helyőrség szaporítására Bercsényi a boczai szorosról visszatért harmadfél száz jó hajdút aug. 12-kén éjjel a várba küldötte, melyekből azonban Tamás hatvannal is beéré, s a kis hegyi várból sűrűen portyáztatott Zólyom felé.²

1 *Bercsényi*, Murányallyáról aug. 12. és 13-kán Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. 275. és 281. 1.*) *Bohus András* is írja Balogh István tamási táborából aug. 13-kán Sváb Károlynak Szepes-Tótfaluba: «11. Augusti Ocskay László dívéni mezőben idején reggel hajnalkor reánk ütött; mely iránt is nagy veszedelemben voltam, — mert hátamon puskáztanak, de az Isten minden kár nélkül megtartott mégis.» (*Eredeti levél, az Országos Levéltárban.*) *Martony Sámuel* pedig «Feldlager bey Divin, den 15. Aug. 1709.» kelt és Turcsányi Jánoshoz intézett főntebb tudósítását így folytatja: «... Aber er (Ocskay) hat nicht auf denselben (Balogh István kuruczait érti) gestossen: *sondern nur allein die vorausgehende Freyreither*, unter welchen der Wachtmeister Hirschl auch war, undt 2 Pferdt Beute bekommen.» Ezzel ellenkezőleg *Réthey János* úgy jelenti Bercsényinek, hogy mikor már ők indulóban voltak, «*három felől támadtattak meg, s jól összeguskáztak*», azután eljöttek Losonc felé. (*Archiv. Rákócz. VI. 275. 1.*) *Johann Oriczky* cs. tiszt pedig Divin, den 15. Aug. 1709. Holzer Rudolf es. tábori póstamesternek így ír: «Gestern (?) sein wir glücklich anherokommen, und ohngeachtet wir ein grausambes Defilée passieren müssen, so hat sich der Feindt — welcher mit zwey ganze Regimenten, nemblich Ritei und Palok (Balogh) darvor gestanden — auf Annäherung unserer Vortrupp, mit Hinterlassung 5 Gefangenen über Hals und Kopf reteriret, worauf ihme Seine Excellenz Herr General-Feldt-Marschall mit den Otskayschen Compagnien undt 300 Deutschen bis Gatsch nachgesetzt, jedoch nicht mehr einhollen khönnen.» (*Eredeti, felfogott levél az Országos Levéltárban.*)

2 L. *Ebeczky Tamás* imént idézett levelét, és vesd össze *Bercsényi* aug. 12-iki tudósításával Rákóczihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. 277. 1.*)

Ocskayék nem messzire üldözték a hátráló Balogh-brigádát, csakhamar visszafordulának Dívényhez, hol Pálffy a németekkel táborba szállá, Ocskayt pedig maga elé az országuiban Lónyabányára telepíté elő-őrseg gyanánt. Ez azonban a 400 lovassal Losonczt fölött Tamásinál állást foglalt Balogh Istvánt nem gátolá abban, hogy egy portáját már másnap, ú. m. aug. 12-kén beküldje Díványig.¹ A császáriak viszont erre azzal feleltek, hogy míg Gyetvához való visszazárásuknak áhíret terjesztették 12 s 13-kán:² akkor 14-kén Pálffy lecsapott a Losonczt fölött fekvő Podricsánvig és Tamásiig, honnét Ocskayt magyarral-némettel a szomszéd Gács alá indítá portára, e várat megvizsgálá. És ámbár itt jól megpuskázták őket,³ a bán most Gácsot, — minthogy Tollet véletlen fölszabadulásának híre merészsze tévé őt, — meg akará szállani. Azért mintegy zárlat alatt tartatá,⁴ és Beszterczebányára küldött nehéz-ágyúkért, mozsarakéért, s Végleshez és Zólyomhoz gyalogságéért.³

Balogh István Tamásitól minden kár nélkül elvonult Pálffy előtt Losonczt, de itt a megszállt hadat csoporton nem tarthatván,

1 *Bercsényi*, aug. 13-iki levele Murányallyáról. (U. o. 281. 1.)

2 *Archív. Rákócz*. VI. 281. és 284.

3 *Kajaly Pál* írja Fülekről, aug. 16-kán Bercsényinek: «14-kén a német újabb kiütvén, a mi hadaink Losonczon följül Divín felé postirungolván, minden kár nélkül lenyomúttak előtte; az ellenség sem jött annál tovább, úgymint Tamási nevő falunál, onnat Divínhez visszafordútt, és ott megszállott. Pálffy, Ocskay van vélek, mindenesül sem többen 2500-nál. *Gács alá is portát küldött volt*, — ott jól megpuskázták.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) V. ö. *Oriczky* föntebbi s Martony alábbi levelét.

4 *Martony Sámuel*, Diványtól aug. 15-kén Írott levelében tudatja még Turcsányival: «*Gács haltén wir belagert, (?) und hoffen selbiges in kurzer Zeit zu erlangen. Dér Volunteur Bossányi hat sein Pferdt da verloren, einen ist dér Ohr, den dritten die Nase weggeschossen worden.*» (Ugyanott.)

5 A Pálffy mellől Diványnál elfogott *Szegedy Ignác* vallomásaiból: «Micsoda szándékkal jött és miért subsistált Divénnél Pálffy? *Felelet: Oly szándékkal jött, hogy Gácsot megszállja, ágyúkat is akart már hozatni Beszterczérül.* Kérdés: Micsoda gyalogja lett volna Gács megszállásához? *Felelet: Gyalogja nem lett volna más, hanem itt magával az mely hat compánia granadérossa (a másik fogoly, Újkéry János, 3 század gránátost és 3 század muskétást mond) vagyon; ezen kívül Véglesnél volt öt compánia muskétályossa és három compánia granatérossa, — az is eljött volna azon obsidióra.*» (*Egykorú más*, gyűjteményemben.) Tehát 14 század gyalog, a mi teljesen elég is lesz vala olyan kis várnak, mint Gács, ostromlására.

Fülekhez szálla gyülekezni.¹ Más részről Pálffy sem időzék soká Podricsánynál, hanem miután delelőt tartva megpihent, és Ocskay eredménytelen járásából Gács alól visszaérkezett: ő maga is még az nap visszafordult Lónyabányához s Dívényhez, ágyúit és bombáit bevárandó.²

Gács-vára nem rettent meg sem az alatta «enyelgett» Ocskaytól, sem az ostrom híretől, kivált mióta Bercsényi gondoskodásából Csajághy aug. 16-kán személyesen is betekinte oda, s lő- és élelmi-szerekkel, új hajdúsággal fölfrissíté a várat, neki bízatta a védőket, s mindenféle jó rendelkezéseket tőn,³ egyebek közt Pongrácz János alezredest bizonyos hajdúsággal Dívény s Pálffy tábora mögé, a buda-lehotai erdőkbe küldötte. Ugyanezen napon Balogh István ama vitéz hadnagya Bornemisza János — ki 1708. februárban gr. Starhemberg Miksa cs. altábornagyot elfogta volt — portára menvén, Lónyabányán megcsapta Ocskay hadát, s néhány pribék levágása után hármat közülök rabúl vitt Fülekre. Ezen raboknak, úgy két elfogott németnek is összhangzó vallomásaiból kiderül, — írja Balogh aug. 16-kán este Fülekről Bercsényinek, — hogy «az ellenség munitió nélkül lévén és élés dolgábul szűkölködvén, (a ki most is Dívénél és Lónyabányánál vagyon,) állandóságát mostani helyén nem continuálhatja. *Ocskay seregein kívül csak Lónyabányánál hét zászlóval*

1 *Kajaly* főntebb idézett levele, és *Archív. Rákócz.* VI. 286. 1.

2 *Bercsényinek* Murányallyáról aug. 16-án Rákóczihoz intézett levelében (Archív. Rákócz. VI. 286. 1.) olvassuk: «Az gácsi commendans írja: n órától fogva 1 óráig enyelgett ott Ocskay 6 zászló magyarral és 3 compánia némettel, kik közül 1 németet s 2 lovat bévittek az várban. Podricsánban állapotott vala meg addig truppokban az német, s osztán Dívén felé visszament, az hol Pálffyt mondták lenni. De másfelől az paraszt-hír úgy hozta, hogy 18 standár volt, és 8 magyar zászló, azokból 2 és 4 standár maradt az passuson, az többi Podricsán felé gyűtt, s úgy tértek Dívínhez. Gyalogját is emlegetik, de nem capiálhatom, *hol volna gyalogja?*»

3 *Csajághy János*, Losonczrúl, aug. 16-kán Bercsényihez: «Én a hajdúkat utol-érvén, virradtig Gács alatt voltunk; ma bévivén őket, ott az mint lehetett, töttem jó dispositiókat, felbízattván Ebeczky Tamás uramékat minden jóval; csak elijedtek rajta, hogy mint termettem köztök? Az ellenség Dívénél feküdt, másfél száz (?) granatéros volt az gyalogja, az lovassát ki többnek, ki kevesebbnek mondotta, — 2000-nél feljebb nem igen volt. Círciter öt órát múlattam Gácsban; eljövetelemkor hoztak volt valamely parasztemberek oly hírt, hogy ma reggel mind marsot dobolt az német, de az ködben nem láthatták; meghadtam, tudósítsanak.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.)

vannak, de egy-egy alatt circiter harminczan ha lehetnek; kételkedik, ha több volna 2000-nél.»¹

Ocskay tehát saját 300 emberével s 2—300 német lovassal *Pálffytól külön*, az országútban fekvő Lónyabányán, mintegy előőrségeképen táborozik vala. Ezt más portyázók jelentései is megerősítették. Mely körülmény bizonyos hadi próbára adott alkalmat, — mint alább meglátandjuk.

Az is tény volt, hogy Pálffy hada élésben szűköt látott: mert a tábornagy épen e napon kelt, de a háta mögött Zólyomba beportyázó gácsí vagy Gál Péter-féle szabadhajdúk által felfogott levelében ugyan sürgeti Löffelholtzot, hogy Zselíztől minél előbb küldjön legalább 130 hordó lisztet Zólyomba, hol a sütő-kemenczék voltak.²

Ezenközben Viard tábornok Liptóból visszaérkezvén Beszterczére, innét 400 emberrel még az nap, ú. m. aug. 15-kén Pálffy után sietett;³ némelyek szerint azonban nem ment volna le Díványig, hanem talán némi pihenés kedvéért, a Besztercze és Zólyom fel-útjában fekvő Garamszegnél vert tábornok,⁴ a véglesi nyolcz szá-

1 *Balogh István*, Fülekről, aug. 16-kán Bercsényihez. (*Eredeti levél*, u. o.)

2 *Johann Graff Pálffy*, m. p. Feld-Lager bey Dewin, den 16. Aug. 1709. Kolbergi báró Löffelholtz altbgnak, «ä Selicz». «Mein gestriges werdet sonder Zweifel rechtens eingelanget seyn, und gleichwie nicht allein bey meinem Abmarche mündlich hinterlassen, sondern in meinen erlassenen repetieret: also verlasse mich gänzlichero, dass ehestens eine Lieferung von wenigstens /jo Pass Mehl nacher Alt-Sohl werden überschicket werden.» Látható e levélből, hogy a császáriak Esztergomból valának kénytelenek Zselíze és innét a bányavárosokra szállíttatni az élelmiszereket, mert az utóbbi helyektől a kuruczok fűrge lovassága minden élés-bevitelt megakadályozott. (*Eredeti levél*, u. o.)

3 Z. Z. aláírású német katonatiszt fölfogott levele Beszterczebányáról 1709. aug. 16-káról, nem tudni, kinek szóló? «Gestern ist der General Viard und Oberst Lambruch sambt der Cavalerie und Infanterie hier ankommen; *der erste* ist noch gestern mit der Cavalerie vorher zu dem Graffen Pálffy, welcher bey Dewin steht und seyn Absehen auf Gács hat; der Oberst Lambruch soll auch mit der Infanterie nach. Der General Viard ist nicht zufrieden, dass er zurück hat kommen muessen, denn er lieber den Feindt verfolget hätt. Sie haben wenig Feindt angestossen, ausser die auf der Sucha, (Czelder hajdúi Bajcsyval,) wie ich schon vor zwey Tagen bericht hab.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

4 *Pollereczky Mátvás* kapitány írja dátumtalanul, de nyilván e napokban, Bercsényinek Jolsvára: «Mikor Dívánhez megindúlt Pálffy: akkor commendírozott mind-

zad gyaloggal együtt mintegy utóhadát képezve egyelőre tábor-nagyának.

Liptóban Viard a Czeldernek Revuczánál verkedett csapatánál egyéb ellenséget már nem ért, Csákynek időelőtti kivonulása miatt. Ekként minden akadály nélkül egyesülhetvén a Felső-Rubinig elébe jött Ebergényivel, a sebesült Tolletet és a megfogyott, elnyomorodott Wolffskehr-ezredet azonnal, ú. 1. aug. io vagy inkább ii-kén, kivitték a vavrisói sánczból, melynek úgy is igen megrongált erődítvényeit aztán leromboltaták, a mint ezt már a Csákyék kivonultakor Liptóban hátramaradt lovas porta is hírül vivé Babócsaynak.¹ így tehát csak Liptó-Újvártt és Rózsahegyben maradt német azon megyében, Árvában pedig — Ebergényinek Rózsahegyhez szállása után — csak Turdosinban és Árva-várában, szóval a két erődített helyen. Paur szorgalmasan portyázott be Liptóba, s ott egyebek közt Pálffynek Ebergényihez szóló orderét is fölfogták, egész Revuczáig leselkedve lappangó katonái.² Elek Zsigáék elül azonban az utat Árvába Lubo-

gyárt Zólyomiul Viarddal Liptóba 200 lovast, 200 gyalogot, az kik garamszegiek voltak, — azok visszatértek Viarddal; de Viard Divénél se volt, mindgyárt csak oda-szállott avval az 400 emberrel, az mint is atcu ott vagyon velek. Pálffynak szándékja, hogy egyenesen Gácshoz száll, ha megveszi, hogy Haistert ott megvárja míg elérkezik. Pálffy azért járt Beszterczére, munitiót megtekinteni, az mit is elhoztak. Ezek az detvaiak hitre mondják, hogy nincsen több 3000-nél, avval együtt, az kik Garamszegnél vannak Viarddal, *Ocskay joo katonával* s Trencsín vármegyével együtt. Zólyom vármegyének is vagyon parancsolva, hogy felüljön. Újonnan expediáltam detvaiak közül, hogy éppen a táborra menvén, megvizsgálja: a tábor hun vagyon? hány ágyúja vagyon s hány mozsár? van-e sok púmmá? s mikor akar megindulni? Ha megindul erre felé, hogy mindgyárt az detvaiak adjanak nekem hírt Kokovára; odamegyek azért, hogy közelebb legyek Detvához.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

1 *Bercsényi* írja Murányallyáról aug. 13-kán Rákóczinak: «Már több leveleimből is egész információjá lehet Fölségednek *az liptai dologról*. Visszaküldött portájok azt hozta: kiment maga az német azon romlott sánczból, s igen megkevesedtek, *lövők s bagázsijók egészen oda*; és hogy az nap akarván fizetni, mikor reájok ütöttek, jobban benn voltak a tiszték, s azért keménkedtek; *kikben sok veszett.*» S később, az aug. 18-iki levélben: «Babócsay írja tegnap (Szepesből): még semmi lármájok, az (vavrisói) sánczot demoliálta az német, 12 ép lónál több nem maradt.» (Archív. Rákócz. VI. 281. és 289. 1.)

<2 *Babócsay Ferencz* dandámok Hunfalváról, aug. 19-kén jelenti Bercsényinek: «Szintén ezen órában hozák kezemhez valami Liptóban lappangó szegénylegények ez intercipiált Pálffy Ebergényinek szöllő levelét, valami annectált hírekkel együtt.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*) Pálffynak ezen fölfogott ordere az, a melylyel

mirszky hada még mindig elállá. Legalább Babócsay Hunfalváról aug. 19-kén Bercsényihez írott levelében megint említi:

«Elek Zsigmond szintén most vala nálam, a ki is nagy difi-dentiával vagyon Lubomérszky felül, úgy, hogy semmi portát sem küldhet Árvába miatta, mivel a minap is megkergették portásit, oda akarván menni.«¹ A mint aztán ebbeli eljárásáért a kétszínű lengyel hűbérúr — Gellért Imre aug. 14-iki jelentése alapján — komolyan kérdőre vonaték: mindjárt, ú. m. már augusztus 23-kán titkárát kiildé mentegetődzésekkel Lócsére Berthóty Ferencz Kassa-vidéki altábornokhoz, s mindenféle titkos értesítések bizalmas közlésével nyájaszkodott.² Hadait is csakugyan utasítá a kuruczokat többé nem hábor'gatni, sőt elrendelő az árvái határokról a XIII. szepesi városba, — hogy így ott annál biztosabban várhassa be *Heistert*.

Míg ezek fönt éjszakon így folytának, s Pálffy Dívénynél a gácsi ostromhoz kellő tüzéségnek, Bercsényi ellenben a Pálffy elverésére kívántató gyalogságnak (ú. m. a Csajághy- s Nyáray-dandároknak) Muránytól Fülelkehez érkezését várá, és másfelől Czeldernek diversió kedvéért Breznó ellen parancsolá tüntetni:³ addig a mocsonoki és zselizi sánczok körüi is oly dolgok történtek, melyeket részint a hadműködések szerves összefüggésénél, s részint az Ocskay-Thúróczy-féle pribékség viszontagságainál fogva nem hagyhatunk említés nélkül.

Tudjuk, hogy Mocsonokon Hartleben tbk. kimenetele óta Thúróczy Gáspár, az elpártolt kurucz ezredes volt parancsnok, az eleinte mintegy háromszáz, de a gyakori szökések folytán napról-napra fogyó létszámú saját tót hajdúiból (egykorú levelek «Thúróczy *slapányjai*»-nak híjják őket,) a szintén pribék br. Pongrácz Gáspár 70—80 főnyi

Ebergényit Rózsahegyhez visszahúzódni rendeli, s melyről Bercsényi Károlynak aug. 29-kéről írott levelében (Rákóczi Tár, II. 275. 1.) emlékezik.

¹ Babócsay, imént idézett levelében.

² Berthóty Ferencz, Lócséről aug. 24-ken Bercsényinek. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

³ Bercsényi, aug. 16-kán Murányallyárul Rákóczinak: «Urbán Polonka körüi van; meghadtam neki: lármáskodjék onnan, ha diversiót okozhatna.» S ismét aug. 18-kán Jolsvárol: «Urbán Czeldert küldtem Breznó felől lármáskodni; ha Revier uram el nem ment volna (Lőcse felé), eddig lövetném Breznót, s tudom, recedálna innen Pálffy.» (*Archív. Rákócz. VI. 286., 289.*)

lovas-századából és egy escadron német-lovasból álló sánczörtség fölött. Mint látni fogjuk, Pongrácz labanczai sem voltak megbízhatóbbak az Ocskay- és Thúróczy-féléknél, s általában ez az egész mocsonoki őrség nem sok gátot vetett az érsek-újjváriak folytonos kiszáguldozásai ellen a fölvidékre; legfőlebb annyit használt, hogy az összeköttetést Nyitra és Szered várak között fentartotta. Thúróczy és Pongrácz egymás közt veszekedtek.

Aug. közepén — ú. 1. 15 vagy 16-kán — a mocsonoki őrséget, kivált annak lesre vett lovas-részét és az épen ott lévő nyitrai lovas-németet is kemény csapás érte, Géczy Gábornak és Somogyi Ferencznek Újjvárból kinyargalt s őket a szomszédos köpösi és sopornyii marhák elhajtásával kicsaló szászok által. A három óra hosszait tartott harcz közben Pongrácz katonáiból tíz önként kuruczczá lőn és segíté a németet lépre vinni; kik közül azután a nyitraiak kapitánya sok más tiszttel és legénynyel elhulla, huszonegy foglyul Pongrácz G. elnyert zászlójával együtt Újjvárba vitetett, igen számos megsebesült, és Thúróczy maga is karján keresztül-lövetve, nagy nehezen bírt csak harmadára leolvadt lovasságával a sánczba beszállani. Ha a vitézül és kitartással ellentállott nyitrai németek ott nincsenek: az áruló ezredes bizonyára elveszik vagy kézre kerül.

E mocsonoki harcz részleteiről négy rendbeli egykorú, — egy kurucz és három labanczpárti — kútfővel rendelkezünk, melyek különböző eredetük mellett is jóformán összeváganak és mind a négy egyaránt bevallja a császáriak veszteségét. *Géczy Gábor* ezredes Érsek-Ujjvárból 1709. aug. 17-kén értesíti Bercsényit, mint ezredtulajdonosát:

«Midőn szeredi és sentei marhát elhajtottuk volna, öszvegyült nyitrai (lovas) német, labancz is Mocsonokra, úgy, hogy német száztíz volt, labancz is (a Pongrácz Gáspárei) százig való, Thúróczyval. Által akarván menni bizonyos gabonának behajtására az Vágón, tartván attúl: netalán valami confusiót csináljanak (visszatérőben) közöttünk, — elsőben is odamenvén (Mocsonok alá,) lesre kicsaltuk; az mint is úgy viselte magát: teljességgel föl nem verhetjük, *de az kapitányjok is elveszett, sok halva, sebben esett, Thúróczy is sebben esett, úgy, hogy harmada is be nem ment egészségesen.* Közülünk hat katona meghalt, az többit sebesen behoztuk (Újjvárba), kik közül már Tóth

Pál uram zászlóartóját és strázsamesterit el is temettem. *Jávorka is sebben esett, de gondolnám, meggyógyúlt* Ebeczky uram hadnagya is Nagy Pál sebben esett, de gondolnám, az is meggyógyúlt; lovát is agyonlőtték. Az katonaság maga szófogatatlansága miatt nyerte ezt is, (mert olyan confusióba hoztuk a németet, hogy az puskáját egészen kilődözte, — csak vágni köllött volna!) kiváltképen Somody Ferencz uram katonái; maga is jelen volt ő Kglme. *Huszon-egy rabot behoztunk*, kik közüi egy német strázsamester és Pongrácz zászlóartója van fogva; *tíz maga jóakarajábúl közinkbe szaladott lovastúl, fegyverestül*, kiket is regimentben applicáltam, jóllehet öté Generális Gró ff Eszterházy Antal uram ő Nga regimentibeliek, *az kiket Révay Mihály vitt volt bej* egy pedig Réthey János uram (elfogott és besorozott) katonája.»³

Látszik e jelentésből, hogy a csata kemény volt, és a győzelem a kuruczoknak is veszteségükbe, különösen derék tisztek sebesésébe került.

Második — labancz — kútfőnk *br. Serényi Ferencz* naplója, melynek idevonatkozó bejegyzései így szólanak:

Pozsony, 1709. aug. 18-kán. «A mocsonokiakat az magok felei — volt kurucz, de labanczczá lett Pongrácz katonái — reávették; mert az kuruczok Mocsonok táján hajtogatván az marhát: Mocsonokrúl az följülemített katonákat pro recognitione kiküldötték, — *azok bizony kurnczczá lettek, és az kuruczokkal rajtok az mocsonokiakon*; úgy mondják, hogy tizennégyet (?) öltek meg bennök és negyvenet sebesítettek meg, lovat is nyertek s sebesítettek is feles lovat. Mocsonokon *Thúróczy szolgálai is kuruczczá lettek, az vezetői kjeit elhozták, magának az balkezét lőtték által*, valami Pongrácz Jánost fiastúl megöltek.» Ismét, *aug. ig-kén* «Az mocsono-

1 Tehát a hős *Jávorka Ádám* is jelen volt e harczon. A Fehérhegyeken túli fölkelőket ekkor már *Maszelnik* kapitány vezénylő, ki ellen Schaumburg cs. ezredes harczolt, s ugyanez nap írja róla Berényi: «Samburgot mondják, hogy *Szobotistyanál* megént fölverte az kuruczokat, 18 kuruczot öletett, 20 lovat nyert.»

2 1709. januárban, midőn Révay Liptóban egy század Eszterházy-dragonost elárult. íme, szegények ezek is visszaszivárogtak lassanként, mikor szerét tehették, sőt rávezették a németekre egykori bajtársaikat. Nem volt tehát áldás a pribékségen, akár Ocskaynak, akár Pongrácznak, Thúróczynak, vagy Révaynak hitták az árulót!

3 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

kiak felől azt mondják, *hogy ugyan íziben megzajgatták okot.*» S 20-kán: «Ocskay Sándort (Géczy Gábor alezredesét) mondják, hogy Mocsonoknál elveszett, hogy Thúróczy lőtte volna agyon, — *szerencse, ha valami van benne* /» Veti oda e hír után maga is Berényi; jól sejtette: vak hír volt, mert Ocskay Sándornak még csak sebbe estét sem említi Géczy levele, hanem meglehet, hogy éppen Ocskay lőtte át Thúróczy karját, s ebből támadt a szóbeszéd, fordított kiadásban.

A másik két forrás latin szövegű lévén, jegyzetben közöljük.¹ Különösen érdekes közölök Pongrácznak — őrnagya által Heisterhez benyújtott — emlékirata, a mennyiben elárulja: mennyire torzalkodtak, vádaskodtak egymás ellen a jellemtelen pribék főtisztek.²

¹ *Kolinovicsnál* olvassuk 1709. aug. közepéről: «Thúróczyus cohortem hostilem a pagis Sopornio et Kőpödső jumenta abigentem insecutus cum 40 (?) Germanis et 70 Pongráczianis Ungaris equitibus, in brachio vulneratus profligatur, *siquide?n ki ad hőst.cm transeimtes, junctis cum illō viribus,* Germanos 10 (?) occidissent, 28 vulnerassent.» (Hist. Belli Rákócz. 763.)

H Casparus Pongrácz, Liber Baro de Óvár m. p. Tarnavise, 21. Octobris 1709. Emlékirat a nyári Campagne-ról gr. Heister Siegbert cs. tbgyhoz. Először is jelenti, hogy megbetegedvén, Löffelholtz altbgy. engedelméből jött ki a mocsonoki sánczból Nagy-Szombatba, magát gyógyíttatni; azután hozzá kezd: «Re vera, Excellentissime Domine, nec Sancti Patres in Lybbo maiori zelo expectabant adventum Redemptoris sui, prouti ego cum mea militia in prsesidio *Mocsonok* expectabam adventum Vestrise Excise, — *ubi nullus ordo, sēd continuus error et confusu?n chaos dominabatur.* Fateor me non posse oblivisci prsesidy illius et commendse Domini *Thúróczy, qui exceptis aliquot officialibus, nullām propriam militiam habens,* (annyira át- és hazaszökdöstek!) meos nimium aggravavit, et paucos contra plurimos ubique commendendo, *pluri?nos inaniter perdidit;* maximé unavice (*ez volt az aug. 75—16-iki harc,*) cum ego infirmus jacuissem, ostenderunt se aliqui Kuruczonom, contra quos un a cum Germanica militia omnes conscendi equos curavit, et exeundo, non procul adhuc a prsesidio venerunt rustici ad faciem, cum certis novis properando, quod plenissimi valles sint cum inimico impleti, — ne tentet Dominus Commendans ultro exire cum militia Csesarea. Interea, his non curatis, demandavit meos velociter prsecedere: Si erunt, inquam videbimus ipsos! Et ipse sequebatur eosdem cum militia Germanica. *Non procul penetravit, inopinate obrutus ab inimico ex omni parte,* et primo aggressu accepto Dominus Commendans in manu aliquo parvo vulnere, *statim, nulli quidquam dicendo aufugit, viilitiamque totam ibi reliquit, qui ad trēs horas inter se ignem stando,* seque potenter defendendo, silvam versusque pugnando se salvarunt; et nisi média hōra adhuc non abivissent: *omnes ad unicum pervissent, quia Ujvarino jam circiter ad 500 Gránátért curruum occasione pro juvamine sequebantur,* sēd jam tarde fūit. Nihilominus *sufficientes manserunt mortui et plures adhuc laesi, captique quam ex Germanica,*

Ugvane napokban, vagy valamivel még előbb, ú. m. mindjárt Pálffyának Szent-Benedektől fölmenetelekor, Löffelholtz is szorongattatásban volt a zselízi sánczban, melyet gr. Eszterházy Dániel az Ebeczkv- és Szent-Péterv-dandárokkal Bercsényi parancsára szorosán körülzárok, hogy a bánt e fontos helynek fenyegetésével visszafordulásra bírja.¹ Hanem a zárlat nem tarthatott sokáig: mert Balogh Istvánnak Dívénytől lett hátrábnnyomatása s dandárának megszólása hírére Eszterházy a Garamtól Szent-Péteryvel visszasiertet Szécsényhez, hogy az esetleg Gácsot megszálló vagy Losonc felé előnyomuló Pálffy ellen Bercsényinek segélyére lehessen. Sőt a fővezérnek aug. 12. és 13-kán kelt leveleit útjában vévén: az Ebeczky-dandárt is maga után rendelé, csak Szalay Pál ezredét hagyván Ipoly-ságnál táborban, a Zselíz alá teendő portyázás kedvéért.

Érdekesen s a közvetlenség eleven benyomásával rajzolják az ottani helyzetet Dániel úrnak Szécsényből aug. 15. és 16-kán Bercsényihez intézett tudósításai. «Exciád 12. és 13. költ leveleit Murányallyáról — írja aug. 15-kén reggeli 7 órakor Szécsényből Eszterházy — vettem alázatos engedelmisséggel, Gyarmat és Szécsény között való marsomban (aug. 14.) d. u. 4 óra tájban Szent-Pétery uram brigádájával, melyet is sűrű lármás hírekre s mind pedig ezen darab földnek megbátorítására, de leginkább Balogh István uram levelére nézve kellett elkövetnem, s szállottam a szécsényi berkes rétekre. *Ebeczky uramnak* is írtam, hogy jöjjön utánam,² szálljon (Balassa-)Gyarmathoz, Ságnál pediglen maradjon vigyá-

tam etiam mea militia, a&huc in Augusto liberati, mei verő die 20. Octobris nudi reversi sunt. Alys occasionebus etiam plurimis ex meis equi mactati, ipsi verő vulnerati sunt.» Kéri nyári zsoldjukat, mely még most sem adatott ki, kifizettetni, cimo etiam ex Commenda Thúrőczy et prsesidio Mocsonok ad suam Armadám demandare, alias vix aliquem ex meis hominibus ibi possem detinere; ipsémét etiam mailem unicus ad latus Vrse Excise servire, quam in tali confusione in Mocsonok manere.» (Eredeti, a kuruczok által fölfogott levél, az Orsz. Levéltárban.)

1 *Bercsényi* írja Murányról aug. 12-kén De Riviére-nek: «Ego satis occupavi succursum (Pálffyánum), et nec Vetero-Zolium venerat, cum recessistis (et Liptovia,) et jam misi militiam equestrem partim in Moraviam, partim versus Bajnócz, et circumvallavi peditatum in Ziliz cnm bagazia Pálffyana; itaque redire cogitur.» (Archív. Rákócz. VI. 280.)

2 *Bercsényi* Murányról Rákóczinak, aug. 13-kán: «Ebeczkyék is megtartózkodtak, az Garam mellett érte őket az láрма, s már meg is tértek.» Aug. 14-kén: «Esz-

zól a zsilizi ellenségre Szalay uram valamely zászlókkal, a mennyit elégségesnek ítélt Ebeczky uram. De azon zsilizi ellenségtűi, Kegyelmes Uram, semmit sem tartok, *a mint magam szememmel meg-láttam s observáltam: mert odamenetelem alkalmatosságával kiváltképen való rémulésben volt,* — jó strázsák pediglen oly helyre vannak rendeltetve, hogy, ha csak egy indul is ki a sánczból akár-mely felé, azonnal mindeneket kiláthatnak. Azért elégségesnek ítélttem lenni azon vígyázásra Szalay uramat, a ki observálni fogja, ha Dunántúlról (Heistertől) is valamely hadak érkeznének. — Ha pediglen Pálify Gácsot megszállaná, vagy az Ipoly felé tenne diversiót: observálni fogom azt, hogy ezen brigádakkal mellyékezhessem s csapdozhassam; de ki nem mutatom magamat, hogy annyivalinkább valamely insperate való csapást tehessek rajta.» Azonban, a mint Exciád leveleiből mind a lovas, mind a gyalog hadak kirendelését látom: talán jó volna, egymást jól observálván, «ha Gácsot megszállaná, vagy valahol táborot ütne azon ellenség: egy értelemmel, unitis viribus, egy tidón — vagy éjjel, vagy sötét hajnalban — meg-ütnünk, főképen míglen hadainknak mennyiségét s hollétöket ki nem tanulhatná.» Bizony, megszegyeníthetnénk! Addig is a portákat ellene szüntelen újítom.¹

Másnap, aug. 16-kán déli i órakor pedig, ugyan Szécsényből, ismételvén, hogy Szent-Péteryvel odaérkezett és Ebeczkyt is a Zselizre vígyázókon kívül maga után rendelé, — így folytatja: «A mely napon (aug. 14.) Ságtól erre indultam, kemény portát küldöttem Zselizhez, hogy azon ellenséget vagy kicsalja, avagy — ha módját látja — a sáncznál lévő táborába bé is csapjon; *mellyet Isten megengedett, nagy rémillésével, mely miatt a táborát is kéntelenítette a sánczba bévinni és hordozkodni.*»²

terházy Dániel uram Ebeczky és Szent-Pétery brigádait Ság s Vadkert körüi tartván, azok mellőzni (oldalazni) fogják Pálffyt.» Aug. 16-kán: «Dániel urat följobbhozom Füleik tájára, közeljebb Szent-Péteryt, Ebeczkyt általbocsátom (Korpona vagy Szent-Benedek felől Zólyomba, Pálify) háta megé, — talám tágít az lármája, s hahogy csak itt motoz Divénnél: *talám Ritscha?i tánczára hajthatom vissza az (fűrési) passuson.*D (Archív. Rákócz. VI. 283., 284., 286.)

¹ *Eredeti, sajátkezű levél, gyűjteményemben.*

² V. ö. *Bercsényi* aug. 18-iki levelét: «Eszterházy Dániel uramhoz szökött egy német Zsilizről, s megmondta, az bagázsiahoz valami accessus van, — mindgyárt

Ezután azon, általa már el is rendelt hadi tervvel áll elő Dániel úr, *hogy t. i. Ebeczkyt a Pálffytól Lónyabányánál 300 magyarral s 2—300 némettel külön táborozó Ocskay Lászlónak fölverésére indította.* Indokai e támadási vállalatra nézve ezek: 1. Csajághytól Tiszolczon aug. 14. kelt levelet vön, melyben az tudatja, «hogy nyakra-főre siet még az nap a divínyi szorosok elrekesztésére, Pálffy hírére nézve,» — hogy tehát Csajághynak e munkája elősegíttésék; 2. két rendbeli portái és kémjei jelentésére nézve; «*de, 3. leginkább, hogy Ocskay szakasztva vagyon a németiül: indítom éjtszakai vagy hajnali megütésére és elszakasztására ezennel Ebeczky István uramat, ki is előre jött hozzám; ki talán megegyezik valamely részével Balogh uram brigádájának is, rendelvén ő Kglmével Kókayt, Vajdát és Szent-Pétery uram regimentjének erőssét, oly reflexióval és instructióval: ha Ocskayt elszorítja, — bene quidem; holott nem, az erősebb ellenségre (t. i. magára Pálffyra) attackuát ne tegyen, se harczot ne álljon, hanem téljen énfelém. Én pediglen, minthogy csak d. u. 2—3 órára várom Ebeczky uram brigádáját, ma egykevessé nyúgosztalván, még hajnal előtt Szent-Pétery urammal megindúlok az által-úton *Fülek eleire* (v. ö. Bercsényi aug. 16-iki levelének főntebb idézett részét) és minden dolgokat onnét fogok szorgalmatosan observálnom.*

Hogy pediglen Exciád Ebeczky uram indulását tudhassa: megyen ma nappal túl a Ráróson (az Ipoly szorosa), onnét éjtszakan Kálnó tájára, a hol valamely sűrűségben meg fognak napolni holnap, és holnapután (*aug. 18.J* vagy éjjel vagy hajnalban, — a mint az alkalmatosság hozza — *Ocskayt vagy kiszorítani, avagy elszélyeszteni igyekeznek.*) Addig Exciád ezen levelemet veendi; azutánra mitevő legyek? «kérem siető kegyelmes orderét.»*

rajtaküldött, s rettenetes lármával beszaladt (a német) egészen az sáncében, s még azolta prófuntért sem voltak.» (Archív. Rákócz. VI. 288. 1.)

* *Eredeti, s. k. levél, gyűjteményemben.* Mellékelve van hozzá: *vEbeczky uram marsrutája.* — Mai napon: Szakaira, Ráróson által Töréncsre. Ez éjjel onnét tarnóczy révén által az Iplyon Kalondára, rapi révre, fábíánfalusi pusztára, bolyi erdőn által Pincz felé, Garáb, Kálnó közzé, a hol napolni fog holnap. Onnét Lónyabánya két mélyföld, a hol Ocskay vagyon.» Tehát nem Losoncznak az egyenes úton, hanem a meglépés kedvéért kelet felől akartak hozzája férközni.

A terv nem volt rossz, a választás pedig: Ocskay megrontására régi versenytársát a vitéz és józan Ebeczkyt küldeni, — épen kitűnő. És a vállalat mégsem sikerülhetett, egy pusztán *esetleges körülmény* miatt. Nem volt már a kuruczoknak szerencséje; a fátum is ellene esküdött! Bercsényi — kinek e jól számított próbát lehetetlen volt nem helyeselnie — megnyugodott abban, s Jolsvárról aug. 18-kán így ír Rákóczinak: «Ebeczkyék is fölértettek, s úgy volt, hogy *ma hajnalban kellett volna Ocskayt megütni Lónyabányán*, — de nincs hírem felőle».¹

Másnap megjöve a hír, azonban ki nem elégítő. Ugyanis Ebeczkyék váratlaní érkeztén föl: aug. 18-ikára virradó éjjelen, mikor már Lónyabányához indultak, valamelyik faluban összeakadnak egy másfelől — talán Losoncztúl — jövő kurucz csapattal; ezek s a helység népe az itt nem is sejtett Ebeczky-dandárt a sötétben labanczoknak nézték, és a tekintélyes tömegtől megriadva, — rettenetes lármát ütöttek. S a veszett láрма a vak éjtszakában oly zavart okozott, hogy mire a tévedés kiderült, — a jól indult próbának ideje elmúlték, s Ebeczky visszaballagott — Fülekhez.² Itt vala már ekkor némi hajdúsággal *Csajághy János* is, és innét értesíti aug. 19-kén Bercsényit:

«Pongrácztúl nem jött még semmi tudósításom az dívényi szorosoknál: ott mit csinál s mit nem az hajdúsággal? Hanem *most jött oly reportum, hogy Pálffy az szekereit s gyalogját tegnap áltálküldötte az fűrész szoroson*. Ha el akart volna menni, elmenne ma maga is; de én azt vélem, talám csak éléért vagy egyéb szükségért küldötte által, — *mert mind helyben volt még Dívénél az lovassá*».³

Eszterházy, hogy valami bizonyost tudhasson, és esetleg a netalán csakugyan visszavonuló ellenségnek hátúlját megcsapassa: aug. 19-kén hajnalban a többiekhez még 500 jó lovassal megint neki indítá Ebeczkyt.⁴ Ez Dívény elé érkeztén, Pálffy gyalogját, pod-

1 *Archív. Rákócz. VI. 289. 1.*

2 0Ebeczky István tegnapi próbája elmúlt; mert váratlan érkeztén fel az hadak, labanczoknak vélték, s rettenetes lármájok volt az országban miatta, s az akadályozta ökök.» írja Bercsényi Jolsvárról aug. 19-kén a fejedelemnek. (U. o. 292. 1.)

3 *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

4 «Minémű reportumom érkezett ez éjjel, ime includálok Exciádnak. Kire nézve

gyászvonatát meg visszatérve s a táborn mindenestől helyben találá, készen, csatarendben, úgy, hogy a szűk völgyben, fedett hadállásában «lehetetlen volt megütni» a különben is kétszeres túlerőt. Ebeczky mindazáltal, farkasszemet nézendő vele: szintén kiállott csatasorokba, és így «kirendelvén magát, — csak elnézték egymást.»¹

Egyik fél sem támadt, s «csak abban maradt ezen próba is.» És miután Bercsényi sietve megírá Eszterháznak, hogy ily bizonytalanra «ne kalandozzanak, hanem rejtsék el magokat az hadak:» ez tüstént visszarendelé Ebeczkyt, ki is aug. 21-kén Fülel mögé, Hajnásckő felé szállá a vele járt három ezreddel, mely tényleg 1500 lovas számlált.²

Ugyan aug. 21-kén Bercsényi is Fülelhez rándula, és Szalayt (a kit Sárnál Zsámboky váltá föl,) négy századdal az Ipoly mellé küldé előrségre; s azzal Eszterházy Dánielt és Ebeczkyt a három ezreddel ott hagyván Fülel mögött táborban, — ő maga későn este visszatért, udvari hadából s Csajághynak vagy ezer hajdújából álló saját táborába, a hajnásckői rétekre. Mi történt a következő hajnalban Fülelnél és a közelebbi napokban Dívény körül? — egyedül az ő igen élénken írt levelei fejtik meg előttünk. Hagyjuk tehát magát Bercsényit beszélni, előbb általánosságban, azután részletekben. Jolsvárol aug. 29-kéről, a füleki történetet összefoglalva, így írja meg Károlyi Sándornak:

«Pálffy megértvén az hadaknak mind iminnen, mind amonnan (mind Liptóból, mind Zseliztől) való megtérésit, meglibbent vala Dívénél; fölfogván Haisternek és Ebergényinek Írott leveleit, amannak írja, hogy, ha már visszaindult, ott várja meg, és Szécsénhez megyen eleiben; Ebergényinek: ne féljen, a míg *itt* járok én (t. i. Bercsényi,) és ha nem állhatja (Babócsayék újított támadásait,) száll-

a minémü hadakat kibocsátottam vala is Ocskay felverésére, — körül még a reportum meg nem érkezett, — *ment újokban ki ma korán Ebeczky István uram 500 lóval, ki is observálni fogja a lovas eUenséget: megindult-é ő is a bagázsija és gyalogja után? avagy mi szándéka leszen? Vannak szép porták kint, et pro occasione operálhatnak az elmaradott ellenségen.*» (*Gr. Eszterházy Dániel* levele, Fülekről, 1709. aug. 19-kén reggeli 7 órakor Bercsényihez. *Eredeti*, Orsz. Levéltár.)

¹ *Bercsényi?iyi?iek* Baloghruól aug. 20. és Hajnásckőtől aug. 22-kén Írott levelei. (*Archív. Rákócz. VI. 293—295. 1.*)

² *Bercsényi* most idézett aug. 22-iki levele.

jón Rosenberghez, — ott megsegítheti. Látván, hiába várom elindulását (Pálffynek Dívénytől), mentem 21-kén az hadak közé; találám Füleknél Ebeczkyt három regimenttel, egynek sem sok.¹ Hajnásckőhöz mentem étszakára. Virradtig, oly hiszemmel, hogy engem ott tanál, rajta gyűtt Pálffy oly sebesen, hogy ha nem küldtem volna az Ipolyhoz vigyázó sereget, — egészen confundálta volna; de amazokban akadván, ezek a puskázásra recoligálhatták magokat, — nyomúttak felém csendesen. Megtudván Pálffy az raboktól Hajnásckőnél táborral hogy már létemet, megfordult. Mindenütt úntalan nyomában kiildvén, csipkedték, s minden porta szerencsével tért meg; ő sem múlatott, az nap étszakával visszatért lyukában Dívénhez.»²

Ez az egésznek tiszta képét adja; de bővebben emlékeznek meg az egyes — igen érdekes — részletekről, és közvetlenebb benyomás alatt írvák «*A hajnásckői csevicze-rétcn*, 22. Aug. 1709.» és «*Hajnásckő*, 24. Aug. 1709.» dátumok alatt Rákóczihoz szóló levelei, melyeknek idevonatkozó részeit átveszszük. Az elsőben írja:

«Feljövén az hadak, Eszterházy Dániel uram micsoda dispositiókat tett vala? megküldtem Balogról Fölségednek; az minthogy oda is járt próbájára Ebeczky: de lehetetlen volt megütni; hanem kirendelvén magát, csak elnézték egymást. Megírtam vala azért: ne kalandozzanak, hanem rejtsek el magokat az hadak; az minthogy Hajnásckő felé, Fülel megé vonta magát Ebeczky, tegnap ott tanáltam 3 regimenttel, talám 1500 lovast; kiszállítottam jobb helyre, portákat expediáltam magam, és Eszterházy Dániel uram köztök maradván, magam későn gyűttém bé Hajnásckőre; — s hát ma hajnalban rajtok gyűtt az német. Szerencséjükre, volt Szalay 4 zászlójával Fülelhez küldve ezeknek petekírolására, — azokban akadott, s azok hozták hátukon; mégis, az hadat szépen elhozta Dániel úr, és szemben tanáltam, s megállapodtam vélek itten, míg az hátuljáró megtérését hozta

¹ Ez nem áU; mert 22-ikén ő maga írja, hogy a három ezred 1500 embert tett, a mi jó két lovas-ezrednek is elegendő tényleges létszám, nem egynek.

² *Rákóczi Tár*, II. 275—276. 1. Ezzel egyezők a labancz kútfők is; pl. a br. Berényi-napló szept. 9-iki bejegyzése: «Andrássy Péter uram de 2-da ír Besztercebányánál; azt írja, hogy Dívén, Gács, Fülel táját bényargalták, s fogtak ugyan egynehány kuruczot, de ók is elkapdostak ezekben.»

az ellenségnek. Egy zászlója, zászlótartó, s Melda nevű hadnagya van oda még Szalaynak, — maga is alig maradt meg.

Már ezzel ismét confundálta, az átkozott, conceptusimat: mert Csajághyt mára vártam és gyaloggal akartam próbáltatni; már ismét össze kell keresnem őket, noha tudom, helyén maradt az többi. Micsoda leveleit hozták Pálffynak, két felől intercipiálván, íme megküldtem Fölségednek.

Ez éjszaka hozák meg hírit Viard megtérésének, és két taraczkot — mondják az estve hozott rabok,¹ — s társzekereit általhozatta az passuson tepnapelűtt. Hallottam ma gazhírben: tegnap (Viarddal) gyalogja is gyűtt volna; nem tudom azért, az két projectuma között PálíFy ha Gácsot szállja-é meg? vagy Szécsénnek megyen, vagy talám ment is már? mivel zászlót nem láttak, hanem *ezerig való com-mandérozott volt az németjej* az táborkánk helyén megállóit, s onnét tért vissza. Nyomában vannak, sűrűn az portás is: de azt mind elkerülte. Most azért nem tudok írnom semmit, mitévő legyek? míg az reportumom el nem gyün. Hanem két corpust kell talám csinálnom: az gyalogságot lovassal erősítem, és onnan vitetem Eszterházy Dániel uramat, mivel szegény csak betegebb nálamnál. Bár lába egyeznék az fejveivel!

Éppen most hozák egy íráskáját az füleki barátoknak, az rác kapitán Íratta vélek. Az kolostort is felverték, s vissza Losoncz felé tértek; PálíFy is benn volt.

Már elvégzése után ezen írásomnak, meggyűtt az zászlótartója Szalaynak, s több katonák is, kik az bereknek szaladván, fülökkel

1 Tehát nemcsak Pálffy ejtett foglyokat, — ejtett tőle Bercsényi is. Ezek Viard megtérését úgy magyarázhatták, hogy a tbk. Liptóbúl, mint láttuk, már előbb, ú. m. aug. 15-kén visszatérvén Beszterczére: néhány napig kipihenő magát Garamszegen, honnét csak ekkor, tehát aug. 20—21-ike érkezett be a Véglesnél állott gyalogsággal is és bombamoszarakkal a divényi táborba.

2 Az aug. 23-ikán Divány mellett elfogott *Szegedy Ignác* ugyan azt vallja, hogy ezen füleki portán mindössze is csak *hétszáz német volt*, azonkívül Ócskaynak hét compániája, circiter 300 emberbűi álló.» De ez szándékos kicsinyítés, mert ezen kérdésre: «Kik és micsoda generálisok voltak azon portával?» ugyan Szegedy ezt feleli: *Pálffy, Viard, Stainvil, Draskovics Ádám, Gombos* itt voltak.» *Miként jött volna 1000 emberrel öt tábornok?* Valószínűbb tehát az az alábbi állítás, hogy a németek — Ócskayn kívül, mert ennek nem voltak «kométái» — 40 kométával valának, a mi 2400—2800 lovasnak felelne meg.

hallották, *mikor Ocskay s többen az elfogott katonáktól kérdezték: Hun van Bercsénif Nem tudom! Hazudsz, etc. mert tegnap délb-
ben kellett idegyünni köziteekben!* Itt volt — úgymond — de elment
este felé. Hová? Nem tudom. Enyje, ebadtái; fogadtuk volna *az
páter szavát, — jobban jártunk volna; jól mondta az páter! ...»*
Úr-Isten, ha tudhatnám pap uramat!*

Azt mondják: 40 kornétával volt, üetve-nyargalva gyütt, vissza
is sebessen ment; csak elhiszem, meglibben valahol ismég. De
semmi, — hadd múlassa magát!»

Az aug. 24-iki levélben pedig így ír Bercsényi:

«Tegnapelőtt alázatosan megírtam azon lármánkat. *Megállapo-
dott vala az német Kovácsinál*, nem messze volt Balogh és Szent-
Péteryékhez: de csak nem volt annyi eszköz vagy bátorságok, hogy
utánaeredtek volna, hanem csak jól vigyáztak magokra. *Ilyen az
külön táborozásnak gyümölcse*; kiki csak magára vigyáz. Összehoz-
nám örömet: de nincs mit praesentálnom az Ipoly-mellékére, s
azon innen közhelyen nincs sohult jó víz. Kenyerünk semmi, hanem
tegnap lisztet kellett osztatnom; magokban is kevés már az had, s
azzal is oszlik, az siítettessel. íme, két corpust projectáltattam Dániel
úrral, — meglátja Fölséged számát, — már ennek egy része most is
Zsilíz körüi van.

Csajághy elgyütt; együtt Prínnyivel sem hiszem, — az mint
látom, — légyen több ezer hajdúnál, — csak az fegyvert kár, hogy
elviszi az átkozott. Már az recrutta botos, az fegyveres tolvaj lesz;
penig volna most, ha akarná, erdős helye az hajdúnak.

Azon vagyok, itt hát megett valami kis tábort praesentáltathas-
sak és diversióval amoveálhassam, kire nézve *irtani Gyürkynek s
Andrássynak: kezdjenek valamihez Liptóban*. Pálffy levele is arra

* Bercsényi nyomoztatta az áruló pap kilétét. Szegedyt is faggatták ezen ügyben,
de az csak annyit vallott, hogy ő egyéb papot a táborban a divényi plébánosnál nem
látott, a ki «gyakran sutogott Pálffyval magánosán.» Egyébiránt Szegedy szerint a né-
metek «semmit ő Excja (Bercsényi) Füleknél léte felől nem tudtak, nem is jöttek úgy,
mint ő Excijára: hanem három regimentet hallottak az füleki kútnál lenni tábor-
ban Eszterházy Dániel urammal: Szalay, Réthey György és Orosz Pál regimentit, —
azokra jütt volt Pálffy. Az Méltóságos Fő-Generális ő Excja ittlétit penig csak az rab-
katonáktól értették már Füleken, elébb nem.» *E vallomás ugyan merőben ellenkezni
látzik Ocskay föntebbi kérdezősködéseivel.*

tanít. Innen is Bajnócz s Túrócz felé küldenék örömet, ha volna kít s volna mit. Ebeczkyt ha küldöm, — az többit bár csak eldugjam!

Éppen most hozák hírit Szegedy Ignác elfogásának: tegnap délután sétálni ment Ujkéryvel s más kettővel Divínnél a tábor szélire, ott lelködött egy vice-hadnagy 30 legénnyel Gácsbúl, — Isten kézben hozta az átkozottat mindazkettőt; két seb van Ignácson: de majd lesz harmadik! Elküldtem érette s faragatom az karóját. így mutatja Isten confcederatiónk ereit, így bünteti ilyen árulóit! Pöstyéni nincs, az talám nem oly vétkes, azért Isten nem adta kézben.¹ Bivolíni szolgálja az harmadik; de azt hallom, rabnak mondják lenni Bivolínit, s úgy is vitték bé. Majd jobban megmondják magok, s az ellenségről is: mit akar már? Mert az rabok tegnap mondták, hogy az ágyú és mozsárokat elindították vala s az gyetvai malomtól visszátérítették».³

Pálffynek e füleld kicsapásában, — mely ép oly gyorsan történt, mint visszavonulása Divényhez, — a mint láttuk, Ocskay lényegesen szerepelt: ő járván elől könnyű-lovas labanczaival előhad gyanánt, kalaúzolva a német tábornokokat. De Bercsényinek az Ipoly mellé őrségül kivezényelt Szalayék kiállításában nyilvánult bölcs elővigyázata, a császáriak bármily sebesen és meglepőleg végbement kicsapása daczára is minden komoly veszteségtől megóvta a magyarokat. Sőt ezek sebesen csoportra gyülekező hírére a császáriaknak kell vala, az ellenfél portyázóitól csípedztetve, ügetést-nyargalvást visszasietnok a divényi «lyukba.» Hanem azért Ocskay azon néhány óra alatt is ott hagyá kezei nyomát Füleken: a mezővárost és a szegény ferenczi

1 Szegedy Ignác, Bezerédynek volt őrnagya, s Ujkéry János és Pöstyéni (alias Pistyánszky) János ugyanannak századosai, s tervezett árulásának részesei valának. Vele mindhárman elfogattak s halálra ítéltettek, azonban Rákóczi megkegyelmezett nekik börtönbüntetésre. Az 1709-iki nyárig tömlőczben ülven, sok könyörgéseik és magokról adott erős hitlevél kiállítása után innen is kibocsáttattak: de Liptóban Csáky, illetőleg Szemere mellől álnok hitszegéssel Ebergényibez szöktek, sőt még Bercsényi egy írődeákját Bivolíni Istvánt is rabúl vivék magokkal. Most kettejük Divénynél elfogatván, aug. 26-kán elvették az érdemlett halálbüntetést: Hajnácskő-várában fejük vétetett. Később Elek Zsiga a harmadikat Pöstyénit is kézrekerítette.

2 Szegedy vallomásának főbb pontjait már láttuk. Pálffy *jövő* szándékaira nézve mitsem tudott, vagy legalább nem akart vallani. (*Egykorú más*, gyűjteményemben.)

5 L. a fentebbi két levelet *Archív. Rákócz.* VI. 294—298. 1.

barátok kolostorát — melyet pedig gr. Koháry István, a cs. altbgy. protegált, — pogány módon kirabolhatta. Nemcsak Bercsényi említi ezt: elhatott a kegyetlen dúlás, fosztogatás híre egész Pozsonyig, hol Berényi Ferencz báró már aug. 29-kén bejegyzé naplójába:

«Pálffy uram Gács táján léte confirmáltatik; az kuruczokat Lapujtónél mondják, az ki közel van Gácshoz, és hogy azok Bercsényit várják magokhoz, hogy megütköznek Pálffy urammal. *Ocskay Füleket fölverte, Eszterházy Dániel szállása mellett másoknak is jutott, — az szegény franciscanusoknak sem engedett meg Ocskay*»}

Ilyen szép emlékek jelzik íme, Ocskay László járása nyomait császári ezredes korából, saját hazájában!

Azonban nemcsak ő: de Pálffy is hadosztályával nem mert sokáig megmaradni a dívényi völgyben sem, s e miatt Gács-vára oly fennen hirdetett ostromáról is le kellett tennie. Mert Bercsényi, fölhasználván Csajághynak a gyaloggal Hajnácskőhöz érkezése hírét, úgy az Ebeczky, Balogh és Szent-Péterv-dandárok nagy részének ott a táján egymáshoz közel léteit: aug. 25-kén csoportra voná a hadakat és Pálffy elleni támadást színlelve, oly ügyesen forgott, tünnetett, hogy a bán rögtön sáncolni, torlaszoltaim kezdé táborát, — másnap pedig, 26-kán, mindenestől általhátrált a fűrész szoroson, vissza Végleshez; sőt miután a szoros Zólyomba nyíló torkolatát jól be vágatta, hirtelenül még beljebb, ú. m. Ocsova és Zolna közé vonta magát táborba, rettenetes, szakadó esőben.²

Bercsényi a bán ezen mozdulatát jó vigyázó portáitól azonnal megtudá: «Hozák hírit — írja Tamásiról aug. 27-kén a fejedelemnek, — hogy tegnap Pálffy Dívéntül megindult, s mindenestül áltálmént az Fűrész-völgyén; már múltat-e ott Véglesnél? vagy merre fordul? elválik, de inkább hiszem, praeoccupálva is, conceptusom

1 Nemz. múz. kéziratár, Hung. in quarto 64.

2 Ugyan *Berényi* említi, Pozsony, szept. 10-ike alatt: «*Bán uram Ocsovához szállását nem magyarazzák jónak.*») — *Eszterházy Dániel* tudósítja Egerből szept. i-jén Bercsényit: «Tegnapelőtt jött Pálffy corpussából egy desertőr, a ki referálta, hogy a hegyen túl való általmenetével, abban a rettenetes esőben Ocsova és Zolna közé szállott volt az ellenség, — minden sátorát elvitte a víz, takarmányát elvitte, a menykő is egynéhányat ütött meg benne.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

szerént megyen. Mivel Pálffy leveleiből csinálván conceptust magamnak, tegnapelőtt az egész lovas hadakat Fülel s Hajnácskő közé, — az kik tudniillik Lapótónél valának, — szállítván, ugyanazon estve, mint lehete, inkább az zászlókat, mintsem az hadat subdividáltam: mert *12 száz lovas alig volt 5 regimentben. Bocsatottam Réthey jfánost Vajdával Bajnócznak, Túrócznak, úgy, hogy Liptóban igyekezetit simulálja és azzal Ebergényinek újítsa Rosenbergnél rémülését; Gyürki uramnak¹ megírván, hogy Liptóban nagyhírű készülétekkel mozogjon.*

Balogh Istvánt (mivel, ha akarja, ott lehet jobb, és örüli, hogy meghiszsziük rajta) küldtem Kókayval Zsilízhez, úgy, hogy ott megvizsgálván Haister hírit: ha még sem gyün: menjen az újvári hadhoz; Berthóty uramnak írtam és küldje által az Vágón, occupálni az földöt.

Szent-Péteryt az egész nyeboscsíkokkal és az magam harkályival² küldtem Osgyán s Ráhó felé, az szepesi útnak hírit bocsátani; ki is az étszaka megfordulván, hát megül melléje kerül Mikházyval az had az többihez, Hajnácskőhöz, az hol Dániel urat hadtam Ebeczkyvel vagy 1500 lovas és 2000-ig való gyaloggal, s ego-ságom cum fama indultam az Liptóságra, s már Szemerét prsemittáltam.

Ezekkel avocálni kívántam Pálffyt Gácstúl, mivel Szegedy Ignác fassiója is confirmálta szándékát Pálffynak, hogy Liptónak ha nem kell mennie: Gácsot szállja és azzal az vármegyét (Nógrád) occupálni kívánja. Már nem tudom, miért tért meg? de *bizonyosan írhatom Fölségednek: az liptai sánczokat egészen elhadta, kiket most portásink égettek meg, már üresen tanálván.* Azt nem tudom, Rosenbergnél ment-é hátrább? de úgy hiszem, Ebergényi úgy vette értelmét orderinek, mint az mi tiszteink szokták magyarázni ijedekben, s azért recedált Rosenberghöz.

Magam majd Jósvára megyek már, és ott ellátván Pálffy szándékát, — ahhoz képest teszek ismét azon az oldalon valamit».³

¹ Csáky után ugyanis a Liptó s Árva elleni vezényletet Bercsényi először Gyürky Pál tbknak akará adni: de miután megtudta, hogy ez Csetneken betegen fekszik, választotta Andrássy Istvánt.

² A nyeboscsíkok alatt a tót ajkú katonaságot, a harkályok alatt pedig a saját, tarka ruhás udvari palotásait érti.

³ 5 Archiv. Rákócz. VI. 299—300 l.

Mennyire megzavarták Pálffy Bertcsényinek ezen sokoldalú s tagadhatatlan ügyességgel kitervelt és végrehajtott intézkedései: mutatja a bánnak gyors visszatérte Zólyomba, a fűrész szoros eltorlaszoltatása, sokáig helyben ülése Ocsovánál, valamint Ebergénynek Rózsahegyhez menekülése, és az ott — Liptó nyugati sarkában — elkezdett sánczemeltetések. Mindenfelől komoly megtámadtatástól tartottak s ezentúl Heister fölérkeztéig szigorúan védelmi állást foglalónak el. A hadműveleteknek fokról-fokra való menetelét, a főntebbiekhez fűződve, szépen vázolja Bertcsényinek aug. 28. és 29-iki leveleiből vett eme két töredék:

«Tegnap Tamásibúi — írja a fővezér már Jolsváról aug. 28-kán a fejedelemnek, — expediáit staffétám által értésére kívántam Fölsegédnek adnom Pálffynak Dívéntül visszaszállását; hol állapotásáról ugyan még nincs hírem. Indulásakor szökött egy német mellőle, mondja, hogy sáncolni kezdte vala magát vasárnap, s egész étszaka lóháton ülven, hétfőn megindult vissza; kibűi magyarázom, hogy szombaton érkezvén Csajághy oda hozzám, s másfelől apró hajdúporták mutogatták magokat: vasárnap reggel mindenfelől annak hírit vitték, *sáncolni kezdte magát*, (kit portásom is meghozott vala, de csak, hogy körülvágatta az erdőköt s gallyakkal rakatta körűi táborát.) Ugyan vasárnap az lovas hadat szemlátomást élőmben contraháltam Fülel s Hajnácskó közé egy völgyben, annak is bévittek estig híret, s gondolta: rajtamegyek, *azért ült lóháton egész étszaka*. Magyarázhatom tehát *inkább félelembül, mintsem succitrusra való visszamenetelét*, annyival is inkább, az minthogy Babócsay írja, hogy Rosenbergnél kezdi csinálni liniáját az német s abban mind az árvái s mind az besztercei passusát foglalni s meg is lehet annyi munkával, mint az felsőbb sánca vala. Megvállik már, micsoda diversiót fog okozni háta megé küldött hadunk is, s mint osztja meg magát? Mert mivel Haister újakezdte Dunántúl az operatiót: minden conceptusa Pálffynak egyet fordúl, s azt hiszem, ismét posituráiban teszi magát »A

A másnap, aug. 29-kén szintén Jolsváról Károlyi Sándorhoz intézett levél rövideden, egységes képben adja a közelebbi hat nap

történetét: «Pálffy 23-ikán az mozsárait visszaküldte Gyetvátúl, kiket addig hozatott vala, talám azért, hogy Csajághy akkor érkezett az gyaloggal hozzám, — kinek híre jobb volt s több volt magánál.

25- ikén mind rakásra gyűjtöttem élőmben az hadat, — mire az nap sánczolni kezdett. Étszaka látom én, hogy (a hadnak kevés száma miatt) non potem a nyakába menni: szélivelküldtem az hadat, kit Bajmócz s Túrócznak, s kit Morvának, Pozsonnak; zászló számát, nem hadát néztem. Magam cum floribus indúltam Szepesre, hogy Liptónak megyek. Azon egész éjjel lova hátán ült Pálffy, s reggel 26- ikán visszament egészen, Végles felé. Azalatt Ebergényi is, tudja, mitől félt? (Babócsay sűrűén jelentkező ezredéitől,¹) pusztán hadták egészen az liptai sánczokat, és Rosenberghez szállott, s ott — hal- lom — sánczolja magát. Én is azért már itt megbuktam (megbuk- kantam), míg hírem gyün Pálffy továbbvaló motussárúl: Liptónak megyen-é? vagy hová fordúl? De talám ismét posituráiba teszi magát, mivel Haister ismét újrakezdete Dunántúl operatióit és Simontornyát megszállotta».²

Bercsényi az napon, melyen ezeket írta, ú. m. aug. 29-kén, a polonkai völgyön át Győri Nagy János dragonyos- és Réthey György huszárszázadaival kemény portát tétetett be Zólyomba, Breznó és Besztercze felé,³ hogy így a bánt oldal felől is háborgassa; viszontag Pálffy, mihelyt Divénytől visszaindult, a Babócsayék elül Rózsa- hegyre hátrált Ebergényi segítségére néhány lovas-századot küldé által a Stureczen,⁴ mely lovasságról Czelder Orbán dandárnok ugyan-

1 E dandárnok ugyanis lovasságával mentül erősebben csapkodtatott Liptóba, mióta Bercsényinek Győrky és Andrássy tbkok. útján megküldött (az aug. 24-iki levél- ben említett) ebbeli parancsát vévé.

2 *Rákóczi Tár*, II. 276. 1. V. ö. Rákóczinak Munkácsról Károlyihoz írott levelét is: «Az liptai sánczokból egészen kimenvén az ellenség Rosemberghez, Pálffy is Divénytől Végleshez retrahálta magát.» (*Archív. Rákócz.* II. 535. 1.)

3 *Czelder Orbán* dandárnok válaszolja aug. 29-kén Pohorelláról Bercsényinek: «Exciád parancsolatja szerint a jövő szombaton Dobsinára szállók brigádammal. *Réthey és Nagy János ti rá írnek sergi is adu itt lévén nálam, Breznó és Besztercze felé porta- képen Exciád parancsolatjára azonnal elmentek.*» (Eredeti levél, az Országos Levél- tárban.)

4 *Bercsényi* említi Jolsvárúl szept. 1. írott levelében: «Pálffy még is mind azólta Ocsova és Zolna között fekszik; indúlt vala valamely része Liptóba, de nem tudha- tom: ha visszatért-é, vagy ott van? Az liptai gyalog való, hogy Rosenbergen van

csak aug. 29-kén vevé Pohorellán a hírt, hogy az Ebergényitől előretolatva, a liptó-szent-miklósi templom kerítésében foglalt állást, miután ezen egyház kincseit fölzsákmányolá.¹ Ekkép ezen századokkal s többi lovasságával mintegy előhaddal igyekezett az albtgy. Szepes felől fődöztetni magát, hogy azalatt háborítlanul készíttethesse rózsahegy-i sánczolatait; és, mint látni fogjuk, később a csak féligmeddig lerontott szent-péteri redouttokba is megint némi gyalog őrséget vetett.-

Néhány nap múlva a kuruczok pozitív hírt nyertének a még mindig Ocsovánál várakozva heverő Pálffy tábora létszámáról. Ugyanis e táborbúi egyszerre, hét Salm-féle gránátos és egy Uhlefeld-féle vasas szökött el és jelentkezett Bercsényi előőrsein, magyar szolgálatba óhajtván fölvetetni. Szökésüknek okául adák, hogy mind a nyolczan bajorok, Max-Emmánuel választó-fejedelemnek hű alattvalói, volt katonái, — és így a császárnak született ellenségei; kik is hazájokban erővel osztattak be császári szolgálatba, de most módját ejthették szabadulásuknak, és ismét a császár ellen akarnak hadakozni. *Ily szökevények* jelentéseinek aztán hitelt lehetett adni! Ezeknek az almágví (Gömör) táboron szept. i-jén jegyzőkönyvre vett vallomásai szerint az ocsovai tábor — a Liptóba küldött lovasság eltávoztva után is még — mintegy 4000 emberből, ú. m. 3500 lovasból és 300 gránátosból állott, («Pedestres sunt 300 Granatirij, — reliqui sunt 3500 equestres.») Tehát a gyalogság nagy része még mindig Véglesnél táborozik vala, úgy, a mint Szegedy Ignác vallomásaiban előszámlálja, hogy Pálffynak itt és Dívénynél összesen 14 század gráná-

egészen, együtt az bagáziájával; az lovassá Szent-Miklóson kívül kalandoz, kire meghadtam: Paurt az lovas haddal bocsássa Andrásy István uram, kit az szepesi commandóra küldtettem kellett, mivel Gyürky uram fürdéshez kezdett, s menti magát.» (*Archív. Rákócz. VI. 304. 1.*)

1 *Czelder*, imént idézett levelének utóiratában: «Ezen szempillantásban érkezik oly hírem, hogy Liptóban Szent-Miklóshoz érkezvén bizonyos német, ki is hogy szent-miklósi templomot egészen kiraboltatta, s actu is még helyben volna.»

2 *Bercsényi*, Pelsüczről szept. 6-ikán: «Az ellenség Liptóban retrahálta vala ugyan magát: de látván, semmi oka az félelemre, visszaszállott Hradek várában, és az gyalogság ment bé ismét az szent-péteri sánczban, — az többi most is üroesen lévén, — és romlásit reparálja, 12 frtot kíván az parasztoktól minden fának bomlásáért, kit ők rontottak, portásink parancsolatjából.» (*Archív. Rákócz. VI. 311. 1.*)

tosa és muskatélyosa volt. A mint is a cs. tábornagy még mindig gondolkodott ekkor is Gács szorongatásának megújításáról. («*Quor-sum tendunt? Felelet: Audium erat, quod ad Liptó ibunt, et iterum audiverant, quod retro ad Gács venirent*»)) Talán ezen szándékáért s a fűrési szoros őrzéséért nem akará a bán följebbvinni a gyalogságot Véglesnél, míg maga a lovassal Bercsényi további mozdulatait várá Ocsova melletti táborában. Hogy hány tábornok van itt Pálffy oldalánál? e kérdésre a német szökevények egyhangúlag felelték: «*Sunt sex Generales: Generál Pálffy, Stainvil, Hartleben, Ocskay, Traskovicz, (Drasskovich) Gombos; est Commendans Pálffy*».

Érdekes ebből látnunk, hogy íme, Ocskayt magok némely császári katonák is tábornoknak tartották, noha nem volt az. Hihetően, mivel mindig Pálffy körében forgott és ez őt — mint az árulásban keresztfiát — minden alkalommal előtérbe tolá s barátja, pártfogója vala; — hihetően, mondjuk, innét támadt e vélemény.

Selmeczbányán hat század gyalogot, Körmöczön és Beszterczen pedig 150—150-et mondtak ekkor helyőrségben feküdni ugyané bajor szökevények.² Jól ítélte tehát Bercsényi, mikor a legalább jó 5—6000 embert igen könnyen csoportosítható Pálffynak *szemben, egy ponton való megtámadására* gyöngének érezé az általa aug. 25-kén concentrált haderőt, melyet azért részleges működésre fordítva, megint mindenfelé szétküldözött.

Ezek közüi Balogh István dandárnokot — mint láttuk — Kókay Márton, Réthey János, és Vajda András ezredesekkel, de az ezredek legénységének a nyári munkára való szokásos hazaoszlása következtében mindössze is fölötte csekély létszámával, Zselíz felé küldötte. A három ezer és Baloghnak saját ezerebeli, mellette lévő része együttesen tán 900—1000 lovas lehetett. Ezzel Baloghnak, a Garamon átkelvén, a zselízi német tábor és sáncz körüi kell vala egy-két fordulást tennie, s ott két részre válva, magának Érsek-Újvárba menni, s innét több lovas haddal is Pozsonynak és Morvának száguldoznia; míg Rétheynek s Vajdának Nyitra felől Bajmócz vidékét felnyargal-

1 *Bercsényi* is említi szept. i-jén kelt levelében, hogy talán «Pálffy ismét Gácsot akarja próbálni, mivel — hallom — ismét két mozsárt az más kettőhöz vitetett ki Beszterczérül.» *Archív. Rákócz. VI. 305. 1.*)

2 A vallomásukról fölvevett jegyzőkönyv eredetije az *Orsz. Levéltárban*.

niok, és Túrócson át Liptóba való szándékot hirdetve, ellenkezőleg Trencsénynek fordulniok, s úgy valahol Vág-Újhely vagy Nagy-Szombat körüi egyesülniök Baloghékkal, avagy Szered, Sellye felől lekanyarodniok Érsek-Újvárba.

Az utóbbi két ezredes elé kitűzött feladat: az ellenséges hadvonalak mögött s számtalan helyőrségeit apró vár és várkastély között oly óriási kerülő-utat tenni legfőlebb 5 — 600 emberrel, — igazi huszár-bravour! És becsülettel végrehajtották. Nehány napig ugyan az Ipoly és Garam közt kelle Baloghgal együtt várakozniok, mivel az utóbbi hegyi folyamnak hirtelen árja miatt lehetetlen volt áthatolni,¹ később azonban — ú. 1. szeptember 2 vagy 3-kán — úsztatva is csak áltálméntek. A honnét is, a zselízi próbának ideje ezalatt elműlván, Balogh István Kókayt Esztergom elejére s Réthey éket útjokra Nyitra felé bocsátá, maga pedig csak másfélszáz lovassal szept. 3-kán bement egyenesen Újvárba, hol ezredének nagyobb része a nyáron át tartózkodik vala.²

Vajda és Réthey, jó paripás huszárságuk lévén, nagyon gyorsan hozzáláttak dolgukhoz, úgy, hogy megjelenésük mindenütt váratlanúl, sőt meglepőleg történt. Azonban történt ottfenn Árvában, Ebergényi háta mögött még egy másik meglepetés is, a melyre igazán nem számított senki, még maga Bercsényi sem. E dolog pedig még Vajdáék fölérkezte előtt, szeptember i-jén esett meg. Ugyanis néhai Luzsinszky

1 *Bercsényi*, szept. 6-ikán Pelsüczről, Rákóczinak: «Diversiójához (az ellenségnek) sem bízhatom Balogh István és Rétheyék által: mert összeszorúltak, az Garam hirtelen árja miatt egyik felekezet sem mehetett által. Annak tulajdonítom: Újvárbú is alkalmas ideje tudósítást nem vettem; írja ugyan Balogh István: úsztatót kerestek, s úgy is elmennek; mentek-é? nem tudom.» (*Archív. Rákócz.* VI. 312. 1.)

2 *Berthóty István*, Érsek-Újvárból, szept. 3-ikán Bercsényinek: «Balogh István uram mai napon beérkezvén, Exciád három rendbeli leveleit alázatosan vettem. Exciád dispositióit ő Kglme, minthogy nem volt kivel, Zselíz körüi véghez nem vihette, — mintegy másfélszáz lóval érkezett ide. Meglátom, Réthey uraimék is (t. i. majd a Vágón túlról megtértök után) mennyien lehetnek? Igen jól esik az Vágón túl való próba; én ugyan, ha szintén ezen hadak nem érkeztek volna is, csak az mellettem lévő hadakkal is az *Fejérhegyen túl* egy derekas próbát vittem volna véghez: annyival is inkább már most többen lévén, igyekezni fogok Exciád dispositióit effectuálni. Az mellettem való hadak mind búzáért vannak, talám ma megérkeznek. *Egy strata-gémát próbálok: tatám Isten Blaskovicsot is kézhez adja.*» (Eredeti levél, az *Orsz. Levéltárban.*)

Sándor híres kapitánya Maszelnik Márton, kit Bercsényi július elején vagy 40, önként vállalkozott lovassal küldött volt át a Fehérhegyekbe, s a ki az ottani fölkelők felett a parancsnokságot Jávorkától átvevé, immár 3—400 lovasra szaporodván, aug. végnapjaiban egyet gondolt és felcsapott Trencsény-vármegyének éjszak-keleti részeibe. Mivel pedig itt megtudá, hogy Ebergényi mindenestől leszállított Árvából Rózsahegyhez, s csak podgyászvonata maradt holmi csekély őrséggel Árva-Váralján: a vakmerő guerilla-főnök tehát most meg már azt gondolta, hogy miért ne törhetne ő be Árvába is? Neki vágott Zsolna alól aug. 31-kén s a zázrivai szoroson váratlaní beütvén, Árva-váráig nyargalt, ott Ebergényi málhájának egy részét a vár alatt kinnszorítá, elnyeré, és az Új-Bélától egyidejűleg melléje vezényelt Bokros-féle száz katonával egyesülve,¹ szerencsésen elhajatott prédájával vissza. Az Árva-várából vett lármahírekre Ebergényi arra indítá szept. i-jén Rózsahegyől lovasságát: de ez a gyors lábú Maszelnikéknak már csak hült helyét találá.-

Alig — vagy még tán nem is — térének e németek vissza Árvából: már Rózsahegyre jött a hír, (a Bajmócz és Privigye táján nyargalódzó Réthey-Vajdáék előre bocsátott híre), hogy bent a kurucz Túróczban és onnat tör Liptónak. Mit megelőzendő: Ebergényi a keze alatti lovassággal s a Pálffytól segítségre küldött négy század dragonyossal³ szept. 4—5-kén sietve Túróczba rohana.⁴

1 *Bokros Pál* levele Richvaldról 1709. nov. 12-kén Andrassy Istvánhoz. (*Eredetije gyűjteményben*. L. alább idézve.)

2 *Bercsényi* Pelsüczről, szept. 6-kán Rákóczinak: A liptai németnek «lovassá még az elmúlt vasárnap (szept. i-jén) elment Árvába, mivel—úgy mondják—Árvába bécsaptak az micink Zsolna felől, s bagáziájokban elnyertek. Nem capiálom, ki csaphatott volna bé? hanemha Maszelnik, Paur kapitánya, kit magam bocsátam vala 40 lóval az Fehérhegy és Trencsénvármegye felé; arrúl azt mondják, 3—400 lóval jár a tájon.» (*Archív. Rákócz*. VI. 312. 1.)

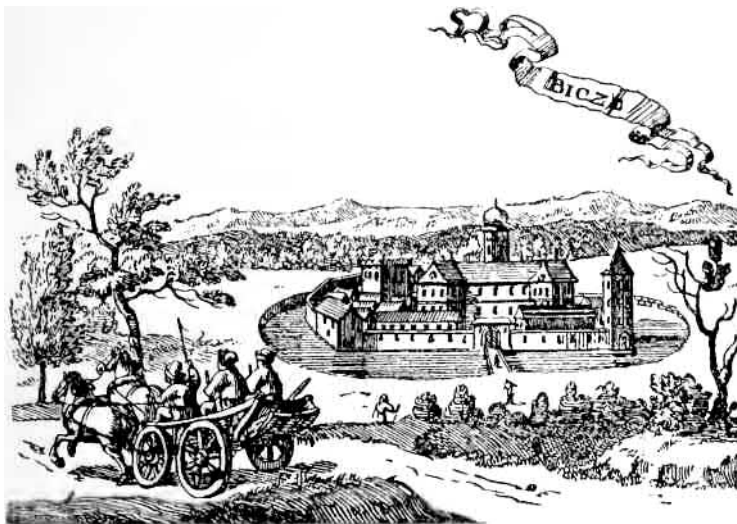
5 *Ebeczky Tamás* írja Gácsból szept. 7-kéről gr. Eszterházy Dánielnek: «Ma examináltam egy lihethányai embert, a ki csak most gyűtt; azt beszéli, hogy a mely német Liptóból elgyűtt volt: *a mellé többet commendéroztak, vissza kellett menni*, és hogy Breznó felé is ment vagy 3 compánia, és hogy Ocskay lahanczaival istrázsálatja magát Pálffy.» (*Eredeti*, az Országos Levéltárban.) Még határozottabban ír *Ebeczky Tamás* ugyan Gácsból szept. n-kén Bercsényinek: «Ötöd napja (tehát 7-ikén) gyűtt emberem, a ki referálta, hogy *négy compánia német ment voltá Liptó felé*.» (*Eredeti*, ugyanott.)

4 *Király Mihály* jelenti Polonkáról szept. 6-ikán Bercsényinek: «Benn lévően

Hiába fáradt; Rétheyék túróczi szándéka csak költött láрма volt. Mert ők Bajmócz alól Tót-Próna helyett Német-Prónának kanyarodtak, s úgy a Facskó hegyszorosain át be Trencsény vármegyébe Rajecznek, és el Zsolna alatt a Vághoz. Oly sebesen járnak, hogy hírokkal egyszerre érkeztek. E gyorsaságuknak vala köszönhető, hogy Bicsé mezővárosában *Ocskay László* ezredének tartalékszázadát Kovács Márton százados és szállásmesterrel, — Ocskaynak megbízott, régi czimborájával, — az ifjú br. Ritschan és a morvái két br. Szopek úrfival, szintén századparancsnokokul kijelölt tisztekkel, 80 közemberrel s az ezrednek csináltatás végett kiosztott montourposztójával együtt küntszoríthatták, mielőtt a régi, Thurzóféle várba menekülhettek volna. Vajda András és Réthey tehát rajtarontván e pribékeken, nagyobb részöket levágták, tiszteiket pedig, ú. m. Kovácsot, Ritschant — ezt két sebbel — és a két Szopeket rabúl vivék magokkal. Lovaikat, fegyvereiket, montour-posztójukat, málháikat elnyerék. Azután zsákmányukkal Puchó felé tartottak, s ott, valamint Lipótvárnál is németeket rekesztve künt, vagdaltak le, és rabjaikat szaporították. Minthogy pedig a sebes járásban a legénység lovai megfáradtak: részben a nyert s részben réquirált paripákon, de majd minden legény még egy-egy vezeték-lóval is, gázoltak vagy úsztattak át valahol a Vágón, és már szept. 8-ikán estve szerencsésen — igaz, hogy a roppant sok és gyors nyargalástól keményen meghajtva s elcsigázva — beérkeztek Érsek-Újvárra.*

Beszterczen bizonyos emberünk, voltaképen az ellenség szándékának és igyekezetének végére ment; az mint is referálja, hogy mindeddig is Pálffy és Ocskay (a városon) benn vagyon, az tábora is ugyan azelőtteni helyén fekszik, s mintegy' négy regiment-büi állott: *de Ebergé?iyi bement Túróczba és elvitt magával alkalmasint bennük*; de bizonyosan nem mehetett végire, hogy mennyid magával ment el Ebergényi? Elésők igen vékonyan vagyon. Indulását nem tudja, merre lészen? hallotta, hogy Haister után várakoznék Pálffy.) (*Eredeti levél*, u. o.)

* *Galánthai Balogh István* dandárnok jelenti É.-Újvárból szept. g-kéről Bercsényinek: «Tegnap estvefelé érkezvén ide Réthey János és Vajda András colonellus uraim ék mellettök lévő hadakkal, recognoscálják: Bajnócz felé vévén útjokat, onnét Német-Prónának, Rajeczra s Bicsére, az hol is Ocskay László *Kovács Mártony* névő főhadnagyát s egyszersmind quártélymesterét is, circiter nyolczvanad magával (a kit Exciád jól ösmér, nevezett Ocskaynak totum facja és intimussa lévélt, *immár kétszer szegte meg pártolásával hitit*, s mindenkor törben akadott,) megszorítván Bicsén, az hol is a regimentnek mundérungját csináltatta, nevezett Kovács Mártony egynéhányad

BICSKE VÁUA, 1709

(222 lap.) II.

Vajda tehát most már másod ízben okozott érzékeny kárt az Ocskay-ezrednek; s ezen, és a gazdag nyereségen kívül még derekas diversiót is szerzett nagyhirű, kalandos járásuk az ellenségnek: mert úgy Ebergényitől 500 lovast, valamint Pálffy nagy-szalatnyai táborának egy részét is magok után vonták és hurczolták, föl Zsolna felé.¹

Az érsek-újvári lovas had nagy serénységgel működött az erősségnek vágó-marhákkal és gabonával való megrakásában, a németeknek hódoló helyekről. E végből föl egész Nagy-Tapolcsányig s Oszlányig száguldoztak, úgy, hogy csak aug. végső és szept. első napjaiban többet szállítottak be Nyitra-vármegyéből 15,000 szapu vagyis pozsonyi mérő búzánál s rozsnál,- és tömérdek marhát, 11. m. gr. Eszterházy József cs. ezredes gulyáját, a farkasdi, szeredi, két csöppényi,

magával idehozattatott, kik között vagyon *iffiú Ricsány is* és *Szopek* két úrfi is, (de keveset és rosszul szoptak, mert szegények;) némelyeket pediglen föláldozván vesszőt vágni küldöttek. Megijedt Kovács Mártony is: míg Exciád válasza érkezik, szolgálatának érdemes útjára (értsd, akasztófára) eresztetik. — Ezen úttal a nevezett had annyira meghajtotta és vesztegette lovait: feles el nem jöhetett volna, ha parasztlovakat nem hajtottak volna segítségül, (kik is remittáltattak), úgy is két hét alatt nehezen recolligálhatják.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.) *Szluha Ferencz* p̄sfectus és rabváltó biztos is újszólja Újvárból ugyanez napon, szintén a fővezérnek: «Réthey uraimék hozának valamely ifjú Ricsánt, Ocskayféle Kovács Marczit és három németet Puchórúl. Minden katonának van vezetékje, hihető: szegényembereké.)» (*Eredeti, ugyanott*.) S a *Berényi-napló*, szept. 14-ike alatt: «Réthey Bicsén szorította Blaskovicsot (tévedés, Kovács Márton helyett) és elvitte magával; és, hogy az ifjú Ricsán is ott volt, azt is elvittek. Leopoldi németeket kicsalták azon kuruczok, és hogy le is vagdaltak benne. Réthey hogy 13 zászlóval volt.» (*«Zászló számát*, nem hadat néztem,» ezt írja, mikor elküldi vala őket aug. 25-kén *Bercsényi*, és így báró Berényi referensének könnyen igaza lehet.)

¹ *Bercsényi* írja Lapujtőről szept. 12-kén a fejedelemnek: «Az német egészen belészállott Szalatnyába, azon *éjjel*, úgymint szombaton és vasárnap között (szept. 8—9.) még *elme?d egy része, elhiszem: Réthey Jánosék ellen*, kik Bajnócznál megfordulván, Bicsén Ocskaynak 80 katonáját kinn szorították s levágták, és az ifjú Ricsánt is némely rabokkal elhozták Újvárba; kire nézve, csak elhiszem, megtért eddig azon német is.» (*Archív. Rákócz. VI. 327. 1.*) *Andrássy István* tbk. jelenti Hunfálváról szept. 17. *Bercsényinek*, két Steinville-ezredbeli, 16-kán szökött dragonyos vallomásai után: «Ebergényi Liptó-Újvámál volt öt vagy hatszázad magával még; *Árvából elküldöttek őrszázat Zsolna felé, minekelötte ezek Liptóhoz jöttek volna, azért, hogy ott az ifjú Ricsányt felverték vagyis elfogták volna.* Mellyeket is igen várna maga mellé vissza Ebergényi.» *Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

² *Br. Berényi F.* naplóföljegyzése szept. 6-ikáról, a bodoki német parancsnok és Szendrey nevű correspondensének tudósításai nyomán.

bodoki, csitári, sentei, agai stb. csordákat, vagy másfélezer darabot, melyeket többnyire az illető várórségektől fegyvereikkel kell vala elragadniok.¹ S annál inkább megindult az élelem-, marha- és borkészlet beszerzése szept. hó közepe felé, mióta t. i. az újvári lovasság — mely még a nagy-magyarai, pozsonyi, nagy-szombati stb. csordákból is zsákmányolgatott — Balogh István s Réthey és Vajdáék odaérkezésével megszorodott.

Kiszáguldozásaik oly terjedelmet vőnek, hogy majd az egész Nyitra és Pozsony-vármegyei községek oltalomleveleket váltottak Berthótytól;~ «Pozsony-, Nyitra-, Bars- és Trencsény-vármegvék pedig instáltak a császárnál: tenne róla, mert Újvár miatt elpusztúlnak és császár szolgálatának eleget nem tehetnek».⁵ Az ily kicsapások alkalmával gyakran szerencsés csatározásaik is estenek a német helyőrségekkel; így példáulúsztept. i—2-ikán a Nyitra-völgyéről 500 szekér élelmet szállító kuruczoknak útjokat állani akaró Bossány várkastélybeli németeket s labanczokat Beleznay fölverte, jól levágott, és 3 előkelő labancz nemest: Bossányi Eleket, Bartakovics Ferenczet és Zsigmondot 35 hajdúval rabúl vitt közülök;⁴ 12-kén pedig a pozsonyi kapuk alá csapván, azután Nagy-Magyarnál Eszterházy Józsefnek Szeredbe 120 szekér lisztet kísérő labanczait levagdalták, elszélesztették, és a lisztet elnyerve, bévivék Újvárba.⁰

Más kuruczok — talán Maszelnikék — szept. 14-kén a pozsonyi hegyek közt mutatkoztak, 15-kén Eszterházy József katonáit újból megdézsmálták, 17-kén pedig a Fehérhegyeken túl Stomfánál tőnek szert nyereségre. Valamivel előbb Szemezőnél verkedtek.⁶

1 *Szluha Ferencz* szept.9-iki levele Bercsényihez. (*Gyűjteményemben*) A *Berényi-napló* följegyzései is, melyek tömérdek gabna-beszállítási és marhaelnyerési s elbajtási részletet sorolnak föl Nyitra- és Pozsony-vármegyékből.

2 *Balogh István*, szept. 9-iki levelének utóirata.—*Berthóty Istvá?i-iéz* és egyéb újvári levelek az országos és a vörösvári levéltárban.

5 *Szluha F.* szept. 12-iki levelében.

4 *Szluha Ferencz*, szept. 12-kén Érsek-Újvárból Bercsényihez intézett tudósítása. (*Eredeti, gyűjteményemben.*) *Br. Beré?iyi Ferencz* szept. 6-iki naplóföljegyzése.

5 *Berényi-napló*, szept. 12. s 14-ike alatt. *Bercsényi* is írja Rákóczinak Rábóról, szept. 18-ikán: «A magyarai révbűi hoztak prófuntot, kit séllye-szerediekkal kísértek, — Beleznay felverte s elnyerte, 14-ikén vitték bé Újvárba, 84 bordó liszt. A pozsonyi mai-hát is elhajtották, rabokat is vittek bé. Ezért baraguszna Újvárna!»

6 A *Berényi-napló* szept. 14., 15., 17-iki följegyzései.

Berthóty István, mint szigorú meggyőződésű ember és kemény katona, az Érsek-Újvárba hordott labancz foglyokkal, mint többszörös esküszegőkkel, a hadi törvény és igazság szerint, — s nem kegyelemmel kívánt elbánni. Így a két legbűnösebbet: Ocskay kedves kapitányát Kovács Mártont és az elpártolt s Rákóczi ellen fegyvert fogott nemesek között Bossányi Eleket hadiszék elé állíttatván, miután szept. 10-kén kötél általi halálra ítéltettek, 11-kén föl akará akasztatni; mindazáltal Szluha Ferencz közbelépésére még várt. Szluha ugyanis a Dunántúl Heister által ejtett kurucz foglyokon netalán elkövetendő visszatorlástól tartott, — azért nem helyeslé Berthóty szigorát, és mint cartell-biztos fölterjesztést intézett ezen ügyben Bercsényihez, szept. 12-én:

«Ocskay uram kapitányát Kovács Marczit minapiban behozták; aztat tegnapelőtt akasztófára sentenciáztatta commendáns uram, noha bizonyítja az ittvalókkal: régen szándéka volt elgyünni, és nem tudta az árúitatást,¹ hanem az hosszas betegeskedése okozta elmaradását. Tudván, (hogy) Fodor, Wolfart, Szabó Ferencz desertír (t. i. azelőtt a császáriaknál szolgált) tiszteink légyenek az ellenfélnél (fogságban): nem javallottam az executióját, az kinek tegnap kellett volna lenni; elhalasztatott ugyan holnapra, de mondja — t. i. Berthóty, — csak meg kell lenni! Az egész lovas tisztek sem approbálják. Azután úgy mint simplex desertért nem büntetheti; úgy, mint violatae Confederationis reum sem: mert ő Kglmit és az olyan auditort mint Grassalkovich, nem illeti a bírósága,² hiszem nem plenipotentiáriussa ő Fölségének vagy Exciádnak, avagy az országnak! Maga alatt lévő desertéereket büntetheti: de másokat nem.

Bossányi Elek iffíú legény, a Nyitra-vármegyei portális (labancz) hajdúsággal idevaló Asztalosnak szabad-hajdúi kergetésére menvén: egynéhány Bartakovicsékkal és azon hajdúsággal mintegy 35-öd magával Beleznay által megfogattatott. Már Bossányi Eleket, hitivel pe-

¹ Ezek, úgy látszik, csak a szorultságban kicsinált mentségek valának; mert, ha Balogh István bizonyosága szerint Kovács régi totum facja és intímusa volt Ocskay-nak: akkor árulásába is bizonyára be vala avatva; de meg ugyan Balogh tanúsága szerint Kovács M. immár *kétszeri elpártolással* szegte meg hitét.

² Berthóty István ugyanis érsek-újvári altábornok s Grassalkovics János ottani helyőrségi hadbíró lévén: Kovács M. mint azelőtt is tábori és nem várbeli katona, szorosán véve nem tartozott joghatóságuk alá.

cséti, írt is nékem (Berthóty,) hogy holnap felakasztatja. Én nem tudom, van-e felőlírt auctoritása? Mert Exciád régi példáit látván: nem approbálhatom ezen dolgokat; essék csak valaki közölünk rabbá, — bizony repressálják!»¹

Hogy Kovács és Bossányi mint megrögzött pártosok és többszörös hitszegők megérdemlették a kötél-halált, az kétséget nem szenved; hogy azonban bírt-e Berthóty, mint érsek-újvári parancsnok élet-halál joggal fölöttük? ez, igenis, — habár csak forma dolga, — képezhet kérdést; valamint a repressáliák ügye is megfontolást érdemel vala. Más részről az is bizonyos, hogy Szluha, midőn e fölterjesztést tette: Berthótyval rossz lábon állott, és őt Bercsényinél — ugyan e levélben egyszersmind oly, minden alap nélküli — súlyos vádakkal gyanúsítja, melyekről a fővezér hosszas fejtorés után csak ezt jegyzi meg: «Igaz lélekkel irom, *nem concipiálhatom* /» s hozzáteszi magyarázatéi, hogy a parancsnok és Szluha **nem egyesek,*» azaz visszavonok. A célba vett halálos ítéletekről pedig csak ennyit említ: «... Most is keménykednek ottbenn (Újvárban,) *kivált az Commendant nemes- és tiszteket az Confoederatió megszegéséért condemnáltatott, ellenére Szluhának.*»²

Részéről semmi hibáztatás, rosszalás. Hogyan is? Hiszen ő maga — Bercsényi — csak pár héttel azelőtt fejeztette le Hajnácskón az áruló Szegedy Ignácot és Újkéry Jánost; igaz, hogy ezek erős reversálist adtak volt magokról, mikor börtönükből kibocsáttattak, irgalom nélküli halálbüntetést kívánván önnönmagokra, hogyha elszöknének; dolgak tehát a Kovács Mártonékénál még terhelőbb vala.⁵

De továbbá, ugyancsak Bercsényi tudtával és a halálítéletnek előleges bejelentése mellett akasztatott föl szept. 9-kén gr. Eszterházy Dániel tbk. is egynehány, Nógrádban vagy Zólyomban elfogott Ocskay-pribéket.⁴

¹ *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

² *Bercsényi*, Ráhótól, szept. 17-ikén a fejedelemhez. (Archív. Rákócz. VI. 333.1.)

⁵ Mindazáltal — legalább 1710. elejéig — *Kovács Márton* nem végeztetett ki:

mert ő is közöttük említették Szluha Ferencznek 1710. jan. 19-kén br. Bruckenthal győri várparancsnokhoz adott válaszában amaz érsek-újvári rab cs. tiszteknak, a kik Fodor Lászlóék halálának megtorlásáért kijelöltettek a halálra. *Bossányi Elek* pedig ekkor már szabadon bocsáttatott volt, kicseréltetvén a Liptóban Szegedyék által foglyul vitt Bivolínyiért. *fSzluha* 1710. jan. 16. és 19-iki levelei a gr. *Pálffy-senioratus* archívumában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 17. és 20.)

⁴ «A labancz rabokat — írja *Eszterházy* a csákányházi táborból 1709. szept. 7-kén

Hogy pedig a kuruczok megint ily szigorral kezdettek elbánni az egykor szolgálatukban állott s azután pártütökké és szökevényekké lett labancz katonákkal, ha kézre kerültek: erre okot először Heister kegyetlensége ada, a ki is Dunántúl minden oly kurucz katonát, ki nem zászló alatt harczolva, hanem kisebb csoportokból fogatott el, — már oly czímen, hogy útonálló, — felakasztatott; továbbá a veszprémi várparancsnokot Eckstein János ezredest, ki azelőtt császári tiszt — kállai parancsnok — vala, lefejeztette és öt társát, csupa derék fő-tiszteket, föbelöveté. Okot adott másodsor egy Zólyomban történt hallatlan és irtóztató eset, a hol is egy kegyetlen rácz kapitánya Pálffynak, midőn két gácsi vagy Gál Péterféle portyázó hajdút elfogatott, e megkötözött rabok testéről pokoli irgalmatlansággal, elevenen, darab húsokat vagdalt le és szemök láttára az ebeknek hajtálta. Mely hajmeresztő kegyetlenségeért ugyan hamar meglakolt: mert a vad bosszúra gerjedt kuruczok utána lestek, el is fogták s első dühökben kivégezték őt, ámbár nem oly vérengző módon. Harmadszor idejárúit még a kurucz tisztek nejeinek (köztük Balogh István- s Bokros Pálnénak is) és gyermekeiknek a meghódított helyekből — bár szülőföldjükről — a németek által lett istentelen kiűzetése, Mérey Mihály szegzárdi apátúrnak a csábrági várban csalárd-módon történt elfogatása s a magyar ügyhez vallott hűségéért czudarúl nyomorgattatása.

Mindezen, a cartella ellenére elkövetett embertelenségek nem csoda ha a kuruczokat annyira elkésérítették, hogy ők is bosszúért lihegték. Eszterházy Dániel összegyűjté hadosztálya tiszteit, és az ügyet velők s a körülötte lévő két kormánytanácsossal megbeszélvén, kértökre és nevökben a következő, részint a szánakozó humanitás, részint pedig az igazságos bosszú érzetéből fakadt emlékiratot intézé Bercsényihez:

«Kegyelmes Uram! Minémű rettentő kegyetlenséget és tyranismust kövessenek el az ellenség pártján lévők közül némelyek a miközülünk elfogott rabokon: az includált originális levélből méltóz-

Bercsényinek — a kik a haza szolgálatában voltak s leginkább az idén és Ocskay-val elpártoltanak, hármat vagy négyet fogok expedíaltatnom (a másvilágra) holnapután.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

tassék bővebben megérteni Exciád;¹ járúlván ahhoz Niczky Ferencz uram feleségének is nem rég gyermekágyából kiverése, a ki miatt hét mértföldön kénszerítettett apró gyermekeivel gyalogul menni s némelyeket gyámoltalanul koldulásra elhagyni. Ehhez való a szexárdi apátúr Mérey Mihály uram pogány módon való raboskodása és sarcholtatása is; kit is közölvén ittlévő senator Kajaly és Gerhárd uraimékkal, — mindnyájan felette megütköztünk és megháborodtunk rajta, holott az ilyen dühös kegyetlenség még ekkoráig a keresztyének között hallatlan volt.

Noha pedig már *azon rácz kapitányon* megesett az ravancs (revanche), de annak is a módja nem szintén tetszik: *mivel a mint ő bánt a mieinkkel, — hasonlóképen kellett volna övele is bánni!* Annak az egyiknek penig megbüntetésével nem kellene megelégednünk, *minthogy két rabnak metéltetett s hányattatott az ebeknek a húсок,* — hanem in duplo is méltó volna retaliálni, és a labancz rabokat is hasonló keménységben kellene tartani, a minémüvel ők kezdették tractálni a mieinket/² hogy ez által kénszerítették az más fél, s consoláltatnának az szegény, Dunántúl való feleink és az kétségbeeséstűi megőriztetnének, s az innensőknek is netalán irtózásbúi meg ne csüggednék kedvök az hadakozástúl.

Mert minden keresztyén embernek méltó ezen felbuzdulni s azon tyrannismusnak megbosszúlását kívánni, bízván annak módját Exciád bölcs tetszésére; de mi jónak ítélnénk *ezen nagy kegyetlenségét az ellenségnek mind az hadak között, mind a vármegyékben publicáltatni, sőt külső országokban is megírni, főképen az angliai s hollandiai mediatióknak is tudtokra adni, a kik által a cartella transigáltatott vala:* hadd tetszenék ki az keresztyén világ előtt, miként bánjanak nemcsak világi, de egyházi elfogott tagjainkkal is, *és vennék animadversióban a bécsi udvarnak ily Isten ellen való nagy tyrannismusát!*

Sőt a *retaliationak* módjáról való pátenseknek is folytatása (kö-

1 A melléklet — fájdalom — ma már hiányzik, de más, egykorú levelekből tudjuk, hogy az alább érintett eset Zólyom-várában, vagy alatta történt.

2 A zólyomi cs. várparancsnok volt a fő-kinzómaster; különben a trencsényi kurucz rabokat is télen-nyáron *a várarkában* tartották, száraz kenyéren és vizen, sánczásásra, csatornatisztogatásra stb. kényszerítvén őket, gyakran még ütlegekkel is.

röztetése) igen szükségesnek látszik, ha Exciád tetszése járul hozzá; ki az Exciád nevezete alatt légyen-é? vagy csak az enyim alatt menjen véghez? — elvárom Exciád parancsolatját felőle, mert annak hamarább való elkövetése itt minékünk igen szükségesnek találtatott lenni, hogy többről több hasonló irtóztató állapotok az ellenségtűi el ne követtessenek.

A minthogy a jelenlevő urak és hadi tiszték is velem együtt igen alázatosan kéretik Exciádat: méltóztassék ezen nagy szánakozásra való állapotot könyörülő szívére ugyan valójában venni, és az ellenség ilyen megdühödött fenéségének orvoslását s megzabolozását haladék nélkül feltalálni. Elvárván Exciád továbbvaló kegyelmes parancsolatját». ¹

Eszterházy Antal is ismételve sürgette leveleiben a veszprémi gyilkoltatásokért visszatolást tétetni Bercsényit; de a Bottyán portyázói által a rácz-kevi szigeten elfogott Iller őrnagyon kívül nem volt ekkor a kuruczoknak jelentékeny cs. törzstiszt foglyuk. (Ha Tolletet és társait el nem szalasztotta volna Csáky!) Ezen őrnagyot Bercsényi hét más rabtiszttal együtt Hajnácskőben megtorlásul halállal ijesztette, (de csakis ijesztette!) hogy ebbeli félelmükben írt s a kurucz rabok sorsának enyhítését kérő leveleiket megküldhesse a bécsi udvarnak; továbbá a veszprémiek dolgában kemény tiltakozást Íratott Szluhával, mint cartell-biztossal, a császári cartellae commissarius útján Heisternek. Egyebet tenni egyelőre módjában nem vala. ²

¹ *Eredeti*, gyűjteményemben. (Kelt <Ex castris ad Hугyag [Nógrádban] positis, 15. Septembris 1709. »)

² *Bercsényi* Károlynak, Tornallyáról szept. 24-ikén: «Szegény Antal (Eszterházy) maga is fél az öléstül s öletéstül: mert az veszprémi tiszteteket, Eckstaint, Fekete Istvánt, Lukát (Benedek) melyiket, mind megölette Haister. *Repressdliát kémeK, hogy tétessék;* nyúznám, ba volna kit!» (*Rákóczi Tár*, II. 279. 1.) És Rákóczinak, ugyan Tornallyáról szept. 30-ikán: «íme újabb levelét veszem szegény Antalnak. Isten kegyelme tehet jót velők l *Keményen íratam Szluhával, cum protestatione reservatiofiis repressalium Haister crudelitásirúl;* mert most contemnájuk köznémeteken tenni, hanem sequorum familise servare possint exemplum crudelitatis Haisterianse in fructu.» (*Archív. Rákócz.* VI. 355. 1.) Iliért és társait illetőleg l. Eszterházy Dániel levelét szept. 28-káról Bercsényihez. (*Eredetiye gyűjteményemben.*) Továbbá Bercsényi e sorait Károlyihoz: «*Fodort* (Dunántúl Heister fogságába került kurucz dandárnok) *felnégyel-ték volna, ha Rlert meg nem ijesztettük volna.* (Rákóczi Tár, II. 297.) *Bercsényi* erőteljes utasítását *Szluhához* 1709. szept. 29-én Tornallyáról l. a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában. Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nro. 5.)

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Bercsényi Zólyomban Pálffy, Liptóban Ebergényit sarkalja; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvábra. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat, s Beszterczéig hódítja Zólyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyül küldi Zselizhez Savoyay Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégtelent tábornokaival és Bottyánt sóhajta. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zseliz környékén; az újváriak október 4-én Croix tábornokot s a Savoyai-ezredet Csáponnál megverik. Berthóty István meghal; Csajághy lesz újvári parancsnokká.

Most tekintünk vissza Ebergényi, Pálffy és Ocskayék felé. Az első ellen, Csáky elmozdítása óta Szepesből csak Babócsay vezényelt augusztus végéig, s ettől kezdve Andrassy István tbk, ki a Kézsmárk és Szepes-Szombat közötti Hunfalván tartá főhadiszállását. Alatta állott a három reguláris dragonyos-ezerből képezett Babócsay-brigáda, összesen vagy ezer lovas; továbbá Paur, Szemere, és Bessenyei nagyon hazaoszlott ezredének némi maradéka, s a Bokrosébúl másfélszáz huszár. Mindössze tehát nem több mint valami 1800 lovas, s az sem csoporton, hanem hadvonalakra széljelosztva.¹ Bercsényi ehhez képest a Liptó felé eszközözendő hadműködések végett szükségesnek látta a szepesi lovasságot két ezreddel megszaportítani, mely czélból utasítá Eszterházy Dánielt: indítsa Orosz Pál és Miházy ezereit Andrassy István mellé.²

Bercsényinek czélja volt Ebergényit Liptóban, Pálffy pedig Zólyomban Breznó és Dívény felől egyszerre támadtatni meg, vagy legalább háborgattatni, hogy várakozó helyzetéből valamerre kibolygassa, s megoszlattván hadát, alkalmilag valahol megüthesse. A bán maga Ocskayval többször bejára Beszterczére,³ hanem tábora Stein-

¹ *Bercsényi Pelsüczről*, szept. 6-ikán Rákóczinak. (Archív. Rákócz. VI. 311. 1.)

² *Gr. Eszterházy Dániel* válaszolja Bercsényinek szept. 7-kén, a csákányházi táborból: «Orosz Pál és Nikházy uraimék regimentjeit expediáлом Szepesség felé Exciád parancsolatja szerint, Generális Andrassy István uram commandója alá.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

³ *Archív. Rákócz. VI. 312. 1.* és *Király Mihály* Pólónkéről szept. 6-ikán költ levelének már idézett helye.

viliéi, Viarddal, Hartlebennel egész szept. 9-ikéig ott feküdt Ocsovánál, hová a kuruczok eleget portyáztak, s ejtettek is német és labancz foglyokat:¹ de Pálífy csak nem mozdult, — a Maszelnik és Rétheyék hírére Rózsahegy és Zsolna felé küldött lovas-portát kivéve, — s foglyok és kémek vallomása egyaránt azt tartá, hogy Heister fölérkezésére várakozik.²

Bercsényi mindenképen ki akará őt csalni mozdulatlanságából, hogy valahol lesre vehesse; és mivel Liptóból értesült, hogy — mint már említettük — Ebergényi Liptó-Szent-Miklósra s a szent-péteri sánczba ismét őrséget vetett:³ oda is kiterjesztvén figyelmét, szept. 5-kén Dobsinán értekezletet tartott Andrassy István és Pál tábornokok, Babócsay, Csajághy és Czelder dandárnokokkal, mely után megtevé rendelkezéseit. Ezek szerint Andrassy Istvánt úgy indítá Szepesbe, «hogy mindjárt Paurt az lovasnak jobb részivel előjárótábor formában küldje bé Liptóba az liniák környékire s mintha az gyalogot Szent-Péterben bloquálni akarná, mindenfelől előreküldve, hajtasson s parancsoljon élést az utánajövő tábornak, jó vigyázó por-

1 *Eszterházy* írja iménti levelében: «Ma is érkezett két rendbéli portám az ellenség felől, már megszállásomkor, estve; az egyik hozott három lobo?iczot, két németet, a másika négy szökött granatérost. Ezen portások is csak ugyanazt referálják, a mit a tegnapiak és ma regveliek, és hogy az ellenség még tegnap is Ocsovánál volt.»

2 *Bercsényi* szept. 6-iki levele. (*Archív. Rákócz. VI. 312. 1.*) *Király Mihály* levele Polonkáról ugyanezen napról Bercsényihez. (A 639. l. már idézve volt Heister várását illető passusa is.) Végre, *Ebeczky Tamás* gácsi parancsnok is említi szept. 11-iki levelében, kémje jelentése után: «Pálffy pedig Heistert várná, addig semmi operációhoz nem kezd.» (Orsz. Levéltár.)

3 *Király Mihály*, most említett levelében: «Az liptai ellenségnek is miben légyen dolga? arrúl is akarám Exciádat tudósítani. Az szent-péteri sánczot erősíti, úgy Szent-Miklósnál is csinál sánczot. Liptóban penig több lovas nincsen, hanem Rosumberknél.» (*Eredeti*, az Országos Levéltárban.) *Andrassy István* értesíti szept. 6-kán Bercsényit Hunfalváról, hogy oda tegnap későn estve megérkezvén Dobsináról, — értekezett Szemere László dandárnokkal és Paur Ferencz ezredessel, kiktől is szóval informáltatott, «azonban az originálban megküldött levélből is (ez már ma nincs meg) kitétszik: minémü constitutióval légyen az ellenség, másként is, a szent-miklósi templom kerítése igen magas falú lévén. A szent-péteri sánczot is, a mint értemem, erősített s reparátatja.» (V. ö. a Bercsényi szept. 6-iki leveléből már jóval föntebb vett idevonatkozó idézettel.) Mőd azért próbára most nem igen láttatik, de lévén oda most is portánk Liptóba: annak relatiójától függ, mihez kezdetünk? (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

táit bocsátván maga eleiben. Kimutatja arra magát: hol van az lo-
vassá? és Pálffy-nak mint van az segítségére szándéka? Talám ismét
két-háromszáz lovas-t bocsát; annak, ha lehet, üssön véletlen nya-
kába. Andrassy István azalatt az többi lovas-t összeszedvén, Hrano-
viczához nyomúljon: mintha ismét ott, mint azelőtt, az gyaloggal és
munitióval egyezni kívánna. Az mint is:

Andrassy Pál uram tegnap (szept. 5-ikén, két heti éléssel) Dob-
sinárul megindult Urbán Czelder brigádájával, ki is az két regiment
tehet 1200 embert, és Nyáray Murányallyárul, — az is talám lehet
annyi; meg kellett volna ma egyezniék Polonka körüi. Revier uram
is az munitióval Murányhoz menvén, azt ott kevésbé elhagyva, maga
kiljebb mégyen az gyaloghoz, úgy, hogy ott megegyezésekkel, — ki-
tanúlván mind az Pálffy indulását s mind az liptai reportumát Paur-
nak, — fordulhatnak az hová akarják. Kire prscriptiót egyebet
nem is adtam, sem adhattam nekik, hanem pro generáli principio
tartsák: Ha Pálffy Gácsnak megyen, mivel azzal Nógrád-vármegyét
elfoglalni kívánja, — vagy Liptónak menjenek, vagy ha az gyalogot
kiviszi Beszterczérul: Beszterczének, Breznó mellől, és Andrassy
István Liptóban beljebb. Es mivel Revier uramnak rettenetes ked-
vét s jó zelussát láttam, s az ő biztatásábúl exhortatióimra — úgy
tetszik, — felindult spiritussok Andrassy uraméknak, hogy csak bíz-
zam reájok, lovas-hadat is Tóth Mártonnal kívánságok szerént adtam
melléjek.»¹

Míg így Andrassy ék, István Liptónak, Pál Breznónak s Besz-
terczének nekikészülnének: Eszterházy Dániel Ebeczky Istvánt «va-
lami lovas- és gyaloggal porta-próbaképen expediálta Zólyomhoz,
azért, hogy az bennvaló quarnizon három rabot bocsátott ki az fa-
lon, hogy portánkat vigye oda, s megölik az commendantot, (ez vala
a rabkínzó, kegyetlen ember); mert igen szöknek fa zólyomi néme-
tek,) fogják az parasztok s ölik, — nem gyühetnek máskint.» Tehát
Ebeczky e küldetése a zólyomi cs. helyőrség titkos forrongására volt
alapítva. Hanem Bercsényi — ki a főttebbieket elbeszéli, — mind-
járt megjegvzi hozzá: «Egy mérföld Ocsova oda, — *semmi sem
lesz belőle*; de *lassa currere!*» Mindazáltal, hogy a diversiók más

oldalról is meglegyenek hozzá, Andrásy Istvánt megsürgette: Paurt csak elküldje Liptóba a minapi rendelés szerint, s «Andrásy Pál is portát bocsát Polonkátúl Beszterczéhez és az hová érhet. Meglátja így Pálffy: három felől készen leszünk ellene, — nem fogja tudni, merre forduljon? s elhiszem: ott süllyed, noha híre nem szűnik indulásának, ki erre, ki amarra, ki Haistert, ki az zsilízi németet, ki mit várat reportumával hozzája. De nincs Haister jövetelinek híre; sőt íme veszem tegnap újabb levelét Antal úrnak, melyből látszik: nem végezte még túl (a Dunán) dolgát. Szent-Benedekről sok szekér élést visznek Pálffyhoz mostan: azzal talám lehet valamely gyalog, — de más mozdulása nincs az zsilízinek.»¹

Pálffy talán valami hírt fogott Ebeczkynek Zólyomhoz való szándékáról: azért ezt megelőzendő, szept. 9-kén egész táborával együtt, tehát Ocskayval is, az oldalt fekvő Ocsovától a Nagy-Szalatnya és Leszkócz (Lieszkovecz) közötti rétekre szállott;² melyek egyenesen a Dívénytől, Véglestől Zólyom-varának vivő útban, úgy szólván ennek kapuja előtt esvén, e helyváltoztatás által elzárá az utat Ebeczky előtt Zólyomhoz férközhetni a nélkül, hogy előbb övele meg; ne ütközzék.

Eszterházy Dánielnek portái a bán e mozdulása hírét még az nap este megvitték, épen midőn Ebeczkyt a Zólyom-vára alá szánt csapatosztálylyal a lapujtói táborból kiindítaná. Ennek folytán megállítá őt, és tanácskozást tartván Ebeczky István, Szent-Pétery Imre s Csajághy János dandárnokokkal: közakarattal határozzák, hogy a zólyomi próba most már maradjon el, a más két brigáda helyben Lapujtónél késsék, Ebeczkyé pedig vonúljon oldalaslag Szécsény és Balassa-Gyarmat közé, «arra nézve, hogy az ellenség (Nagy-Szalatnyától) akár Korponának, akár Szécsénynek, akár pedig Gácsnak forduljon, mindenfelől könnyen elejét vehessük, hasonlóképen, ha Szent-Benedeknek fordul: Ebeczky a Macskarévnél megelőzhesse.» Különben, a három dandár bármily eshetőségre négy óra alatt min-

¹ *Bercsényi*, Tornallyáról szept. g-kén Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 322. 1.)

² *Ebeczky Tamás* jelenti Gácsról szept. n-kéről Beresényinek: «Az ellenség Ocsovátúl megindulván, Nagy-Szalatna és Leszkócz között való rétekre szállott. Tegnap küldöttem egy granatérozt Gróff Eszterházy Dániel uramhoz, hogy examinálta ő Excja. Micsiney most is portán vagyon 60 hajdúval. (*Eredeti, az Orsz. Levéltárban.*)

dig egyesülhet, ámbár erre alig lesz szükség: mert ha Pálffy ki akarna is csapni, a szorosok mindenfelől jól be vannak vágva, a hegyek kövesek, — tehát hirtelen és sebesen nem jöhet. Másként is, Szalatnyánál jelenleg fekvő ereje nem olyas, hogy sokat merhetne vele; mert tegnap (szept. 9-kén) este érkezett ide a táborra Asgúthv főhadnagy, ki a Sztregova-völgyén, vagyis Divény-Huta felé járt portára, hozott egy derék őrmestert, Winkler ezerebelit, a ki is Trencsénynél rabul esvén, 8-ikán éjjel Pálffynak még ocsovai táborából, egy jó paripára kapva kiszökött és Asgúthyval Összeakada, — ezen altiszt «kemény hite alatt vallja, hogy a német ott mindenestül nem volt több labanczczal együtt *kétezer*nél.» Továbbá, hogy negyednapja a táborról Ocskay egyik főhadnagya: Zsidó Imre, a maga századával és 60 dragonyossal Pálffy bagázsiját bekísérére Zselizre. Jött is ma híre, hogy Pálffy maga is «Zólyomiul egyenesen Szent-Keresztnek vette útját; *de ezt bizonyosnak nem merem írnom,*» hanem várom újabb portáim neportumait holnap reggelre.¹

E porták azonban, úgy a következő napokon érkezettek is azt hozzák, hogy a bán «egészen bészállott Szalatnyába.» s a Réthey Jánosék lármája hírére Liptóba és Zsolna felé távozottakon kívül a többi mind csak ott helyben fülel, a fűrési szorost Végles felől keményen be vágatta, s a Szalatnya alatt paczkázó portákra «noha már az falu elől is hozták el marháját, — de senki ki nem jön.» Pálffynak e nagyon is rezervált magatartásából Bercsényi igen helyesen azt magyarázta ki, hogy az «*timentem tiniét*» s «Haister indulását várja.»²

Annakokáért, hogy ő is ezen időközt minden oldalról felhasználja, azt gondolá ki, «hogy mivel Újvárban igen sürgetik az mündírt és az hajdúság fölváltását:» tehát Eszterházy Dániellel s Ebeczkyvel megindítja Csajághy János gyalog-dandárát, s oly szín alatt, «mintha Zsilizt bosszontani küldené az hadat», — szépen becsúztatja a gyalogot és ruhakészletet Érsek-Újvárba, mielőtt még Heister általérkezésével a nehezebb munka megkezdődnék.

¹ Eszterházy Dániel levele a lapujtői táborból, szept. io-kén Bercsényihez.
(Eredetije gyűjteményemben.)

² Szept. 14-iki levele Rákóczihoz. (Archív. Rákócz. VI. 329. 1.)

E szándékához híven, Eszterházyt szept. 14-én Szécsényhez indítá Csajághyval és Ebeczkyvel, úgy, hogy ott az Eger felől már útban lévő, Újvárbá szánt posztót és pénzt bevárván, induljanak a Garam felé. Erről hírt tón Újvárbá is, hogy jöjjenek ki eléjük, s Csajághyt utasítá: válogatott, jó fegyveres 1500 hajdújából hagyjon a várban a mennyit szükségesnek ítélt, s maradjon ott maga is alparancsnokul. A régi helyőrségből az elbetegesedett, megunatkozott hajdúságot pedig küldje ki, a kikre is Eszterházy, Ebeczky, a velők menő 2000 lovassal a Garamnál várakozni fognak, illetőleg Ebeczky a hajdúkat Újvárbá be- és kikíséri.

Ezen intézkedésnek immár annál inkább ideje vala, minthogy az alsó-Garam mentén vigyázó Kókay már szept. 14-kén tudatá Bercsényivel, hogy Esztergomból Heisternek valami podgyásza érkezett Zselízhez, hová magának is mihamarabb szándékát hirdetik; 17-kén pedig egy zselízi szökevény jelenté, hogy oda Heistert várják és 300 szekeret élelmiszereik alá, — azután a bányákra mennek.

Szécsényből szept. 16-ikán estve indult meg Ipolv-Ság felé az újvári szer- és hadvonat; 19-kén költözött által Csajághy a Garamon, s 21-kén már örömmel tudathatá Ráhóról a fővezér a fejedelemmel, hogy «Isten bévitte az gyaloggal Csajághyt, mert a Garam nem lévén még úsztató, csak lófarán is által hordották az hajdút.»¹ Ezzel a nagyfontosságú erősség — melyet kiszáguldozó lovassága élelemmel, mint láttuk, már bőven megrakott, — most fris hadi néppel, ruha-készlettel, lőszerekkel és a hadfizetésre szükséges pénzzel is az egész őszi és téli időszakra szerencsésen ellátatott, s Eszterházy a régi hajdúságnak kiküldött részét szintoly szerencsésen elhozá Szécsényhez.

Hogy pedig ezen újvári expedíció ily jól sikerült: abban a tervezésen kívül is nagy része van Bercsényinek; mert ő vala az, ki azalatt míg Dániel úr a Garam felé járkált, Pálffy figyelmét másfelé voná. Ugyanis Eszterházyék megindulásakor Bercsényi a Mikházy, Orosz Pál, Réthév György és Szent-Pétery Imre ezredével Ráhóhoz szállá és a tiszolczi passus felé mutatta ki magát, — mire Pálffy hadának egy részét Zólyom-Lipcséhez szállítá, s maga is Beszterczére ment.²

¹ *Bercsényi* szept. 9—21-iki levelei, u. o.

² (Minthogy Pálffy-t tartóztatni akartain, — írja *Bercsényi* Ráhótól szept. 21-kén

Andrássy Istvántól Bercsényi szept. 17-kén oly tudósítást vett, hogy a Steinvilié-, Althan-, Uhlefeld- és Wolffskehl-ezredeből 1200 lovas Ebergényivel van Rózsahegynél,¹ — tehát a bán Szalatnyáról alkalmasint juttatott oda valamit.² Másnap, 18-kán érkezett azonban Ráhóra egy Wedekindt Lénárt nevű, azelőtt br. Zay András lovasgranátos-ezredbeli s most Beszterczéről, egy más társával ki- és visszazökött kapitány, a ki Bercsényit tüzetesebben tudá informálni Pálffy erejéről. Wedekindt jelentése szerint a szalatnyai — ekkor Steinville és Viard parancsnoksága alatti — tábor 2000 emberből s az Ebergényi alatt Liptóban lévő haderő plus-minus 1600 főből (700 gyalog, 900 lovas) állott; Beszterczén Lambruch (Lombreut) ezredessel 600 gyalog és 40 lovas, Breznón Kreuzberg őrnagygyal 400 gyalog és 50 lovas, Selmecezen Langlet ezredessel (tbk?) 300, Körmőcön egy kapitánnyal 100 gyalog feküdt. Ez 5090 embert tenne; mihez adandók még a Radványban és Garamszegen, Zólyom-vará-

Rákóczinak, — hogy az Garam költözésén ne akadályoskodjék Csajághynak: *ezen uz tiszolczi passzison mustralódtam*; arra nézve rész hada Lipcséhez gyűtt s maga Beszterczén volt még tegnap is Pálffy.» (*Archiv. Rákócz. VI. 343. 1.*) V. ö. a szept. 14-iki levelet (u. o. 330.) hol az ezredek elősoroltatnak, a melyekkel Tiszolcznak menend.

1 *Archiv. Rákócz. VI. 334. 1.*

2 Hogy ez alatt a szalatnyai cs. tábor sem egészen pihent, hanem vigyázó portákat küldözött a Buda-Lehota és Gyetva felől a szorosok torlaszain örködő Groccky István alezredes hajdúi ellen, továbbá élelmi szállítmányért le-lebocsáta egy-egy csapatot a Garam mentén Zselízhez, — azt *Ebeczky Tamás* gácsi kapitánynak szept. 17-én estve Bercsényihez intézett következő levele mutatja: «Mai napon két rendbeli emberem gyűtt; az némethül 300-ig való, djetvai malmon innen, buda-lehotai határ szélén a mint a mi portáink szoktak általjárni, még délelőtt szállott (Szalatnyáról) és ugyan most is ott vagyon. Hova szándékozik? nem tudhatni, de hihető: vagy marhát akar hajtani, vagy *templomot fölvern*, mert két buda-lehotai gyermekekre akadván, tudakozta tőlök: hol légyen templom? Én Groccky uramnak tudtára adtam: légyen vigyázással, — vannak ugyan portáink. Groccky uram írja, hogy egy generális bizonyos haddal, a mint szatnai ember referálta, a Garamon lement (tán Viard vagy Hartlehen, Zselízhez, élésért) Haister eleiben, égjük része pedig Liptó felé. Pálffy Nagy-Szalatnán vagyon. (?) Dobrovinaí ember pedig referálta, hogy *Ocskay* is lement a Garamon, (nem le, hanem *föl*, Beszterczére.) Megírtam, hogy motyovai embert hivasson, megírtam: mellj'et? — az legigazabban mondja meg constitutióját az ellenségnek.» (*Eredeti*, az Orsz. Levéltárban.) Másnap szept. 18-kán már tudatja *Ebeczky T.* «Ezen órában gyűtt bizonyos emberem, a ki szemével látta, hogy a német *Djerváuil Szalatnára visszament*, 500 fertály zabot vont rajtok, (a gyetvaiakon.) Buda-lehotai határig azért gyűtt volt: egy odaváló embernek 24 köpü méheít verte ki, elvitte. *Értettem, hogy négycompániát com?nendirozott volna Liptóságra.*» (*Eredeti*, ugyanott.)

bán, Véglesben, Dobronyiván, Szent-Antalban, Szent-Kereszten, Bakabányán, Szent-Benedekben fekvő helyőrségek, Löffelholtz zselizi tábora, a Turdosinban, Árva-várában, Zsolnán és Túróczban lévő had, Bars, Zólyom, Liptó, Árva, Túrócz, Trencsény-vármegyék zsoldosai, s végre Ocskaynak 300 pribékje. S így ismét kijön a 10—11,000 ember, leszámítva azt a legkevesebb 5—600-at, a mennyivel a bán hadereje augusztus hó eleje óta, a Liptóban, Zólyomban, úgy Divény, Losoncz és Zseliz körüli elejtettek, elfogottak és a gyakori szökések által bizonyára fogyott.

Wedekindt kapitány *Ocskayról* is tudott valamit jelteni: «Vergangene Sontag (16-kán) war der *Utzikey* in Neusoll, welcher sagte, (tehát a császáriaknál is csak szószátyárkodott!) dasz der General Balifi (Pálffy) Briefe bekommen, dasz der General Heuster in acht Tagen ankommen würde mit achttausend Mann, besteht fast in lauter Ratzen, (ráczokj und würden sie sich alsdann von da *nach der Zips begeben*, allda sich der Winter-Quartiere zu bemächtigen.»¹

Íme, így élt vissza a jellemeden ember, érdemén fölül való pártfogója Pálffy tábornagy bizalmával, hogy annak vele közlött titkos leveleit úton-útfélen kifecsegte! Heisternek a Szepesség felé irányúit szándéka *való volt*, és így, Ocskay petyegése által jutott annak tudomására Bercsényi oly jókor, hogy Lócse, Kézsmárk, Szepesvár biztosítására a kellő intézkedésekről idejében gondoskodhatott. Meg is jegyzé magának Wedekindt e hírhozását különös nyomatékkai, s gondolkodván fölötte: éles elméje mindjárt átlátta a császáriak célzatát, hogy t. i. Szepestől le Nógrád déli csúcsáig kívánnak a télre lineát vonni, s tovább nem terjeszkednek.² Érdekes még Wedekindt jelentéseiből megemlíteni, hogy a besztercebányai jezsuiták «nagy comcediával» várták oda Heistert.³

Míg Eszterházy és Ebeczky Csajághyt beköltöztették Újvárba, Bercsényi pedig kedvére sétáltatta Zólyomban föl s le Pálffyt: addig Gellért Imréék derekas vásárt csaptak Árvában. Andrassy István ugyanis Bercsényi parancsára, szept. 13—14-kén egyszerre indította

1 *Wedekindt* vallomásai szept. 18-káról, Bercsényi szept. 20-iki leveléhez csatolva. {*Archiv. Rákócz.* VI. 341. 1.)

2 *Bercsényi* szept. 20-iki levele, *ugyanott* 338. 1.

3 *Ugyanott*.

be Szepesből ú. m. Lucsivnától, Batizfalvától Babócsayt és Paurt vagy ezer lovassal Liptóba Szent-Péterhez s Miklóshoz, — és Új-Bélától a Bokros-ezreddel s Pongrácz János lovas-századával Gellértet és Elek Zsigát Árvába Turdosinhoz. Paurék a szent-péteri sánczot reparáló gyalog-németet, valamint a szent-miklósi templomkerítésben tanyázó lovast zárlatba vették, mintha hajdút várnának magok után ostromra. Azzal portát küldének Rózsahegy alá, Ebergényit bosszantani. Ez, a szent-péteri félig kész sánczot féltvén, kiugrott vagy 600 lovassal Rózsahegyről, s az ingerkedő porta után Liptó-Újvárig nvomult. Mire a kuruczok ismét megtértek állomásaikra Szepesbe,¹ Ebergényi pedig a szent-péteri sánczot kiürítvén, gyalogjával együtt Rózsahegyre húzódott vissza.*

Gellért is csakhamar visszaérkezett Árvából a szokott szepesi csúcskába, honnét, név szerint az Új-Bélával szomszédos Krempachról, már szept. 15-kén tudatja Andrássyval szerencsés járását. A mint is Gácsországon által Árvába Szuhahoránál beütöttek, s Trsztenán keresztül az általunk ismert módon elsánczolt Turdosin városa alá csaptak. Onnan már előbb eltávozván minden lovasság a Réthey-Vajdáék fordúlása hírére nézve Zsolna felé, — reájok senki ki nem ütött. Megbátorodtak tehát, hogy a gyalogot fölgázolják; s az Árva és Oravicza vizek közötti sánczot gyalog szállva megvívják, az ellenségből levágnak és Turdosint elfoglalják. A német erre az Árva vizén túli dombon épült erődbe menekül; a kuruczok pedig, miután a házakban gazdag prédát nyertek, a várost fölgyújták, azon reményben, hogyha az erőd is megégne tőle. De ez nem történt. Ők is

1 *Andrassy István* tbk. levele szept. 17-kén Hunfalváról Bercsényihez: «Ezelőtt való napokban is tudósítottam vala Ngodat Liptóban járt portánk operatiója felől, kik is már visszatértek statiojokra. Ebergényi Rosenbergtől utánok indúlt, a mint a portások végére mehettek, hatszázad magával, ki is még most is Liptó-Újvárnál vagyon, német ruhában; tovább mi szándéka lészen? az idő meg fogja mutatni. — Annak alkalmatosságával is, a mint megírtam Gellért uramnak, hogy ő Kglmek se heverjenek, irrupáltak Árvában; ott mit vihettek véghez? levelében feltette ő Kglme, melyet Exciádnak elküldöttem.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

2 *Bercsényi* írja Ráhótól szept. 23-kán Károlynak: «Az én németem csak fülel, mint az medve az lyukban. Liptóban kicsalhatnánk, ha azt nem hinném: ő akar oda-csalni, mert csak hol feljebb, s hol hátrább száll. Most ismét bészállott volt az szent-péteri sánczban gyalogjával: ismét csak bloquádaformában vétettem lovassal; megint érte ment, Rosenberghoz vittem (*Rákóczi Tár*. II. 277. 1.)

visszatértek tehát zsákmányukkal Szepesbe, magokkal hozván a Turdosinban elfogott Nyizsnyánszky István nevű árvái szolgabíróát, hogy a császáriak létszáma és állapotáról tábornokuk értesülhessen tőle.¹

Andrássy István a Breznót zárlatban tartó Czelder- és Nyáray-féle hajdúságból szeretett volna egy részt maga mellé kapni, és úgy lovassal-gyaloggal tenni újabb beütést Rózsahegy felé, s írt ez érdekében Bercsényinek, valamint öcsésének Andrássy Pálnak is.² Különböben panaszkodik, hogy a széna ott a Poprád vize mentén már igen megszűkült, és hogy «valóban savanyú idők kezdettek jární, — a kézsmárki havasok hóban borúltak; még a mely regimentek mezőben vannak, valóban sollicitálják, hogy falukra bocsássam.» Forgách uram ezerének mundírja Szepsiben készen lévén, kérném ideküldetni, mert a katona «lassú ruhával vagyok.»³

Néhány nap múlva, ú. m. szept. 21-kén, Elek Zsigmond meglepő hirt jelentett a Dunajecz melletti Fridman helységbeli hadállomásról Andrássynak Hunfalvára: «Mai napon 5 óra tájban délután bizonyos híreim jöttek Árvában lévő ellenség motusa iránt, hogy tudni-

1 *Gellert. Imre* alezredes levele Krempachról szept. 15-kén br. Andrássy István tbkhoz: «Én Ngod parancsolatjából mellettem lévő hadakkal bémentem Árvába, a honnét is Isten engedelmeiből szerencsésen visszatértünk. Tverdosin alatt leseket hányván, az ellenség ki nem jött, minthogy lovas nem is volt benne, mindenestül Manwára szállott. Látván azt, hogy lovása nem légyen: *rajtamentünk az gyalogján, városi sánczokból kinyomtuk*, az új várba recipiálta magát. *Egynihányat közülek levágván, Tverdosint megégettük mindenestül, gondolván azt, hogy az vár is meggyúl*, — de a vár mégis megmaradt. Subsistentiája, gondolnám, nem igen lészen a várban, mivel a városát mindenestül elégettük. Minekünk pediglen egy katonánknál többet meg nem sebesítettek és egy lovat meglöttek, tercsenaiak (így) pediglen Pongrácz uram katonáját lötték meg. Nemes vármegye szolgabíráját Tverdosint találván, elhoztuk magunkkal, tudván ellenségnek minden constitutióját, hogy bővebben informálhassa Ngodat: személye szerint elküldöttem ötet.» (*Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.) E szolgabíróról írja Andrássy, imént idézett levelében: «A mely Niznánzki István szolgabíróát Árvából hoztanak, itt vagyok árestom alatt; examináltam, de semmi derék dolgot nem tud mondani. Ő ugyan esküszik, hogy soha oda modemis constitutionibus nem igyekezik visszamenni, mivel se éjjele, napja az németek miatt csendes nem volt. Exciád mit fog felőle parancsolni?»

2 «Már azon lészünk ezután — írja *Andrássy L*, szept. 17-iki levelében, — a breznai occupatiótól jöhetne valamely hajdúság errefelé, — azokkal tehetnénk együtt próbát Liptóra; mely iránt várom öcsémuram (*Pál*) informatióját.» (*Eredeti, gyűjteményben.*)

3 *Ugyazonon levélben.*

illik mintegy *harmadfélezer* labanczostul, érkezett volna Tercsena (Trsztena) névő helyben, és hogy okvetetlenül erre felé vészi útját. Kire nézve mit parancsoljon Ngod? elvárom. Én pedig az mint legjobban lehet, az mindennapi vígyázásban serénkedem.»¹

Andrássy ezt a levelet tüstént megküldé Bercsényiinek, ki azonban méltán következtette a hír nagyított voltát. Ugyanis Pálffytól 500 német és Ocskaynak három század labancza küldetett volt e napokban zólyomi jelentések szerint Liptóba, melyekhez ha Ebergényi összes lovasságát csatolta volna s úgy mindenestől ment volna is Árvába, — mégsem lett volna harmadfél-ezred magával.- Annyi azonban igen valószínű, hogy Gellértéknek turdosíni szerencsés próbája hírére, a turdosíni erődbe szorult helyőrség segélyére s azon vidéknek hasonló beütések elleni biztosítására Ebergényi csakugyan valami erős lovas portát ugratott Árvába, legalább — *kárlátóban*.

Bercsényi szept. 21-kén értesült Ráhónál, hogy Pálffy (természetesen, vele Ocskay és a Zólyom-Lipcénél állott csapat-osztály is) «holnap megindul» Beszterczéről, mint a kurucz fővezér egyelőre föltevél: Zseliz felé, az Újvárból kijövő felváltott hajdúság elé.³ De csalódott: mert a bán csak Steinvillehez, szalatnyai táborára ment vissza. E tábornak minden mozdulatára argusi szemekkel vígyáz vala a Zólyom-vármegyének minden zege-zugát ismerő beszterczei Pollereczky Mátyás, Bercsényi dragonyos-ezredebeli egyik legügyesebb portyázó fiatal százados, a ki (vagy a fia?) később, mint emigráns, francia tábornagyságig és grófi rangig emelkedett, feltűnő vitézsége s katonai talentoma által. E Pollereczky, az Ipoly forrásainál, a gyetvai havas aljában fekvő Málnapatakáról szept. 22-kén így bíztatja s tudósítja főtábornokát:

1 *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban. Megjegyzendő, hogy ekkor azért vezénylé Elek őrnagy a volt Ocskay-ezredet, mivel Gellért alezredes Bercsényihez ment a főhadiszállásra, hogy ott az ezredet a hosszas hadi fogságából kiszabadult *Bokros Pál* ezredesnek átadja.

2 *Bercsényi* értesíti Tornallyáról szept. 24-kén Rákóczit: «Éppen most írja Andrássy István is, mintha Árvába harmadfélezer német érkezett volna, — meg nem foghatom! Pálffytól 500 ment Liptóba, azt mondják; az ha megegyezett Ebergényivel, nincs annyi.» (*Archív. Rákócz.* VI. 347. 1.) Az Ocskayféle három századnak Ebergényi mellett léteire nézve lásd maga Ocskay, továbbá Paur szept. 28-iki levelét alább.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 345. 1.

«Én assecurálok Exciádat, hogy az ellenség meg nem mozdúl az (szalatnyai) tábornál (a nélkül), hogy nékem hírt nem hoznának. Lipcsénél az ki volt, egészen elgyütt Nagy-Szalatnára. Azon emberem éjfél tájban érkezett, az kit elküldtem volt Lipcsére; szaladva mentek vissza, mert olyan híre érkezett Pálffynak, *hogy egész táborunk arra felé, Breznóhoz nyomakodott.* Az ember felől dispositiót tészek; másokat várok vissza Szalatnától bizonyos hírrel délig. Az (fűrési szorosok be voltak vágva: de újonnan bevágattam jobban, — assecurálok Exciádat, hogy (Pálffy) oly hamar által nem gyün, ha szintén akarná is; de erre (oldalt) nem kell tartani, hacsak az országútat (Dívény felé) ki nem tisztítják».¹

A Breznóbánya alá nyomuló «egész tábor» híre csak a Baczuchtól Pálffy távozása után odaszállott Andrassy Pál Czelder Orbánféle hadosztály kibontakozásából kerekedék, a melyről írja Bercsényi szept. 23-kán Ráhótól Károlyinak: «Az én németem csak fülel. Breznyót is bloquáltatom Andrassy Pállal az hegyekből, Beszterczéig hódol neki az Garam-melleyéke, s Pálffy csak elállja. Innen (Tiszolcztól) penig mi kívül, s ő belől vágatta bé az hegyeket; ő Haistert, s mi Isten ítéletit várjuk az ő Fejire!» És másnap szept. 24-kén Tornallyától: «Árvában is van lármája (Elek Zsigáéknak talán meg újabb beütése?) Andrassy Istvánnak, — de Pálffy csak fülel még».¹ Végre 26-kán ugyanonnét, Rákóczinak: «Pálffy még tegnap is Szalatnyánál volt».³

Pálffy e mozdulatlanságának oka abban rejlett, hogy hadait Zseliztől Turdosíng nagyon elszélesztve lévén kénytelen tartani a kuruczoknak Új-Béla, Lucsivna, Polonka, Tiszolcz, Dívény, Szécsény és Ipoly-Ság felőli sokoldalú s szünet nélküli mozgalmai ellen, — ereje ennek következtében annyira megoszlott, hogy ama 2—3000 lovassal, mely még szabad rendelkezésére állott Szalatnyánál, nem merhetett semmihez kezdeni; és így csak várta, várta Heister érkezését.

Ocskay folvvást oldala mellett volt, kinek katonái szept. 22-kén Zsolnáról a szalatnyai táborra három zászló alatt érkezett 150 tót

¹ *Eredeti levél*, az Országos Levéltárban.

² *Rákóczi Tár*, II. 277—279- L

³ *Archív. Rákócz.* VI. 350. 1.

újonczsal szaporodtak; úgy, hogy ezrede ekkor összesen mintegy 450 főre ment,¹ a legnagyobb szám, melyet, mióta labanczvá lón, oly sok kincstári költekezés és erőszakos zsoldos-állítás után is elérni bírt. Azonban újonczai egy része — mint alábbi levele mutatja — még fölszeretlen vala, régibb katonái közül pedig ismét «sokakat elvontak a bokrok,» azaz: a kuruczokhoz, de leginkább hazaszök-döstek Trencsény- és Nyitra-vármegyékbe. Kivált szeptember elején igen meg volt már ritkúlva ezredének létszáma,- nagyon elkelt tehát az alezredese által Trencsényből felhajsolt szököttekből és újonczokból álló eme szaporulat.

Három százada (vagy 150 ember) ekkor, mint tudjuk, Liptóban, Ebergényi mellett volt. Ezek és Zsolnán fölszerelendő újonczai ügyében írta Ocskay a szalatnyai táborról szept. 28-kán költ s br. Ebergényi László cs. altbgyhoz Liptóba intézett, de a kurucz portyázóktól fölfogott és Bercsényi kezéhez Tornallyára küldött levelét, mely kezeink közt megfordult *legutolsó irata* a hírhedett férfinak. Ismerkedjünk meg főbb pontjaival:

«Tarnóczról (Liptó) 25. Septembris datált Exciád levelit alázatos kötelességgel, kedvesen is vettem; melybűi értem Korviny (hadbiztos) uramnak újonnan Zsolnára való menetelit. Igen kedves dolgot is cselekedett, hogy fáradságát nem szánta a recrutáknak megorvoslásában; reminlem is, nem fog ő Kglme haszontalan jární, meg is írtam az elmúlt napokban obrist-lajdinant (Pestvármegvey József)

¹ *Joannes Augustus Forberger* nevű, Pálffy táborából Szalatnyáról szept. 25-kén kiszökött gránátos, a vele okt. i-jén fölvetett jegyzőkönyv szerint e kérdésre: < Ocskay - nak vannak-e sok labancz katonái és volentéri? » a következőket vallja: «Ocskaynak mind az egész regimenti vele vagyon Pálffyval, az recruitáival együtt; *három zászló-alja katonája érkezett az elmúlt vasárnap* (szept. 22.) *Szlatinához* (Szalatnya). *Mindenestül recruitákkal együtt lehet 450 circiter az egész regementi Ocskaynak.*» (Egykorú másolat, gyűjteményemben.) Az eddigi források Ocskay ezrede létszámát mind 300 emberre teszik, ehhez véve a legújabbban érkezett «három zászló,» tehát a többiekhez való arány szerint 150 újonczot, — épen kijő a szökevény által mondott 450 szám.

² *Ebeczky Tamás* említi Gácsról, szept. 11-kén Bercsényihez szóló levelében, egy 10-kén fogott német vallomása után, hogy: « *Ocskay katonáiban is fele (150) alig maradott,* mivel (a német, mint könnyű-lovasokkal) azokkal istrázsáltatja táborát; Trencsén, Nyitra-vármegyéből lévén a dereka, — hazaszökött.» (*Eredeti,* az Orsz. Levéltárban.)

#.
Mellősigos Tengeri nagy jó kegyelmős Uram.

Excellenciának költői hűveliséggel való átírási költség
költsé ajánlom.

Támogatás 24. Úbni dáralt Excellenciáék aláírati hűvelisé
siggelt deklarációs valóm megnéke continenciaiától ex
nem koroná Uramnak újoman dáraltá való mené
reke igla kedves dáraltá islekedte hogy furettá
nem tánta a dáraltá meglé onos lés ábban se
mindem nem fogd és híjné határozalan jóm; néj
niam ar elméleté meglében ábbi hájdimáná Uramnak
hogy mibéjelt valami jindá dáraltá véjné és
híjnéke sájs elárónis aron redatelen kétkénél fel
redáránál és lóvassóvát Excellenciájá juthájában
ar it vaktákal, s meglé, s aron kévén Compónia,
mozt távibis négy ábbi ábban recomendácion, mel
távéke távébit véjnében vény onos jindá
ábbi eláróni bennéke Excellenciának néj ábbi
határozalan kévén, Mellősigos Tengeri dáraltá
és Excellenciájának amé Compónia eméte jom
gy Úbni dáraltában kévén vána lény, de hol
kévén és Excellenciája kévén it Compónia nem ké
dáraltá, hanem it távébiten arájúke, mibéjelt Compónia
lévén erbekeke Excellenciája jindá fel aron,
nem kévén kévén távébit Excellenciák távébiten
ékonin mutatón, és távébit nem ké aron vé Compónia
mmal Excellenciák onné jindá mé kévén há égyütt
véké kévén, mind kévén fel onné it hol kévén
hol kévén kévén, de kévén kévén távébit kévén
ábbi kévén, méglé Compónia távébit onné kévén kévén
véké vána aron is kévén, hogy in kévén kévén kévén
in meglé Excellenciák kévén kévén kévén kévén

C.

Amni példilla Forgács Subakutásai előtt megamás egy istam
Excellenciának hogy ahon jöttaj utomból onyó kénin Sül.
lovam. de onyóll most bironyestem ényegsbun ide kiskor egy
kedvenc Németből hullom hogy Latta. Bromystra Whundis Wus.
bun a Tejedéleimmel egy afvabul ebédelni es arstónkóval ki
hstretum neki kényen el hízzem hogy kemmi onyó onyó Nubudu
T. ban, de kemmi onyó vjagomok, hanem D. v. s. emind egy öt em.
onyajaval Nubudó Nubudó Nubudó, ar utin kemmi olyas ocyvontak
L. s. nek aronnyal Excellenciának indoklironom kéréle kényen kényen
elakomolatom. Eddel Excellenciád V. s. kérésig Első Péntájában
újiban onyomok, onyodok.

Excellenciának

Atyácsi Kőrekes Polgárai
Oroszai László

Excellenciának Subakutásai előtt
1. dec 29. 1899
1899

Excellencissimo Domino Domino Libero
Baroni Ladislaus de Ebergényi sine
Cesaris Regiae Majestatis Felde
Marschalck Cielmartho Campi Marschalli
obvenerunt et Ceteris Invenimus, etc.
dang. ap. Dom. an. 1709. Colencijano

Tamora: /

(Faint handwritten notes and signatures)

OCSKAY LÁSZLÓ FELFOGOTT LEVELE 1709. SZEPTEMBER 28. BÁRÓ EBERGÉNYIHEZ.
(Eredetije Thaly Kálmán gyűjteményében.) (242. lap.) II.

uramnak, hogy mihelyest valami pínzt kezekhez vesznek ő Kglmek: legelőször is azon ruhátlan katonát felruházzák és lovasítsák. Exciád gratiájában az ittvalókkal s magammal azon három compániámat tovább is nagy alázatosan ajánlom: méltóztassék tovább is respectusban venni mindnyájunkat, — Exciádnak nem lészünk háládatlan szolgálái.

Méltóságos Feld-Marschal (Heister) uram ő Excjának — a mint bizonyosan értettem — pro 17. Septembris Esztergámban kellett volna lenni, de hol késik ő Excja? (Bécsben járt!) senki itt bizonyosan nem tudhatja, *hanem ide szüntelen várjuk*. — «En örömost mennék az ittvaló compániáimmal Exciád mellé, jobban is szeretném, ha együtt volna regementem, mint kétfelé: *mert itt hol szaporodók, hol pediglen fogyok*, — de ha együtt volnánk, reminleném, *a bokrok mégis annyira el nem vonnák őket* s jobb kedvök is volna; s azon is leszek, hogy in locis debitis insinuálván magamat, Exciád szolgálatjára el is jöhessek». Ebből nem lett semmi, haugyan komolyan vette is a mit írt.

A levél hátralevő részében azt újságolja, hogy «Bercsényi mintegy ötezered magával szállott Rima-Szombathoz;» továbbá, hogy Forgách kiszabadulásának híre valótlan, s a mint hallja, abból eredeti, hogy «# *Fejedelem*» (így czímezi mégis nagy-kegyesen Rákóczit) Munkács-várában lévén, egy ízben asztalához hivatta ebédre, de csak a fogházból vitték az asztalhoz.*

A mely napon Ocskay e levelét írta: ugyanaz nap emlékezik meg Liptóban volt három századáról az onnét újabb portáról épen visszaérkezett Paur Ferencz kurucz ezredes. Paur ezen, szept. 28-kán esti 9 órakor a Tátra lábainál fekvő Szalókról (Müllenbach) Andrassy István tbkhoz intézett leveléből kiviláglik, hogy Ebergényi a szent-péteri sánctot, tán Pálffy parancsára, megint megrakta helyőrséggel és pedig nem csupán gyaloggal: hanem hatvan lovas németet és Ocskay három század labanczát is beléhelyezé, kikkel aztán Paur 28-kán a sánct előtt derekasan — bár egyik részről sem jelentékeny kárral — megellenkezett. De hadd beszéljen ő maga:

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.* Csak aláírása — mint rendszeren — sajátkezű: «*Ocskay László, m. kn* Kelte «Ex Castris ad Salatnam positis, die 28. 7-bris 1709.»

«Én Ngod parancsolatja szerint az portámat szerencsésen végbe vittem, most megtérvén szintén 9 órakor. — Ez elmúlt étszakán marsomban hírt kaptam vala, hogy tegnap három zászlóval labancz (az Ocskay 3 százada) érkezett légyen be Szent-Péteren lévő hatvan lovas-némethez; arra nézve ugyan csak lesben állottam vala, vára-kozván, hogy talám kijárni szokott patrolírozóban elkaphatunk: de semmiképen annyira ki nem jött. Úgy aztán, mintegy (reggeli) 9 óra felé, Nedeczky Sándor kapitányomat Lehoczky hadnagygyal száz lóval commendíroztam lesbűi ki; kik is Szent-Péteren túl Szent-Miklós felé akarván menni: úgy rajtok kijött szent-péteri lovas, *az egész gyalogjával*. Látván, hogy netalántán elszorítsa őket túlem: magam is egész katonasággal kirohantam és feléje nyomakodtam a sánczhoz, az holott is sok ellenkezést tettünk, és annyi tüzek alatt egy Szemere uram katonájafélét elejtettek *granatérosok sánczbúl*, ki is ott helyben holtan maradt; az enyimbűl egyet megsebesítettek, Bessenyei uramébúl is egyik sebben van.¹ Közülök pedig ott a sáncz előtt helyben hármát lovakrúl lelőttünk, többet nem lehetett tenni.

Ebergényi Tarnóczon vagy az lovassággal; arra nézve nem ítélnem helyesnek lenni, hogy beljebb masírozhattam volna, meg-gondolván: ha beljebb megyek, — netalántán *szent-péteri infanteriá-val* elrekeszse útamat,² és Ebergényi előmbe jöjjön. Az szent-péteri actus után azért visszamasíroztam szép hadi mód szerint. Ott, Dovalónál meg akarván szállani: az Szemere uram katonái (hajdúvárosiak) a falunak esvén, rablást indítottak; megfogatván bennök, az egész hadak előtt jól megvertem. Onnét Vichodna felé jöttem, s étszakára az én regimentembelieket Batizfalvára szállítottam és több regimentbelieket Tepliczére, — holnap pedig mindenik maga stajójába fog menni s én Kézsmárkra rándúlok».³

1 Paurral ugyan a saját, Szemere és Bessenyei ezrei valának portára, mind-össze tán 600-an; mert az utóbbi két mezei ezred legénysége úgy hazaoszlott minden-féle ürügy alatt Szabolcsba, hogy alig maradt közülök még vagy 200 Szepesben. (Lásd *Rákóczi Tár*, II. 280. 1.)

2 A szent-péteri elsánczolt temető és Liptó-Újvár (Hradek) vára között ugyanis csak igen keskeny — egy ágyúlövésnyi — átjáró vala.

3 *Eredeti levél*, gyűjteményemben.

A lipitai dolgok ilyenképen csak lényegtelen eredményű portázásokkal folytak: midőn híre jött, hogy Heister Komáromnál holmi német gyalogot és két rácz lovas-ezredet — a Seculáét és Monticelliét — küldött vala által Gútához és Séllyéhez, az újváriak kicsapásai ellen;¹ sőt ugyan ily czélból néhány nap múlva Croix tábornokkal legjobb német dragonyos-ezredét: a még ma is fennálló híres Savoyai Eugenféle, akkor több mint 800 főnyi reguláris lovasregimentet is általrendelé Esztergomnál a Dunán. Bercsényi a Savoyai ezred átköltözéséről bizonyosabban szept. 30-ikán értesült Tornallyán.² Ezen haderőknek czélja volt az Érsek-Újvárba folyton folyó gabona- és borszállítmányok bevitelét elzárni, s ezen erősséget addig is, míg a vezénylő tábornagy maga általjőne, szorosabban körülkeríteni. E végből Pálffy is rendeletet vön a közreműködésre; minek következtében Szalatnyától szept. 29-kén, 200 némettől és Ocskaynak 300 lovasától kísértetve, Körmöczbányára rándult, rendelkezéseket teendő, s 600 lovast a Savoyai-dragonyosokkal és a ráczokkal leendő összeműködés végett, — az újvári kuruczság éléskamráját képező termékeny Nyitra-völgybe, Nagy-Tapolcsányhoz indított vala.³

1 A *Berényi-naplóban* már szept. 20., 21. és 22-ike alatt olvasunk Heister hadteste egyes részeinek átköltözéséről. *Szept. 20.* «Ma olyan hír van, hogy mind német s mind rácz lovas hadak vannak már Csallóközben, és az gyalogság hogy már Komáromot meghaladta. Heister maga Győrött van.» *Szept. 21.* «Szelénél mondanak egy regiment németet lenni, az ki általmegy a Vágón. Tegnap leveleiben írja Szendrey, hogy Tapolcsánra 500 lovas-német gyűtt volt, de hogy megént Bán felé ment egy éjjel onnand.» *Szept. 22.* «Monticelli — az ki Bodokon telelt — Nebojszára (Galántha mellett) szállott, már is zaklatja az vármegyét. Nyitra-vármegyében két regimentet mondanak, hogy fog szállani, az egyik Udvardra, az ki Újvárhoz közel van.»

2 Már szept. 26-ikán értesül valamely had átköltözéséről Eszterházy Dániel leveleiből, (*Archív. Rákócz. VI. 350—351. 1.*) de világosan csak 30-ikán tudja meg, hogy *vZsilizhez gyűtt Eugenius regimentje.*» (*Rákóczi Tár, n. 279.1. V. ö. Archív. Rákócz. VI. 355-1*)

3 *Johannes Aug. Forberger,* Szalatnyáról kiszökött Haslinger-ezredbeli granátosnak okt. i-jén fölvelt vallási jegyzőkönyvéből: «Tegnapelőtt Pálffy Körmöczre ment 200 lovas-némettel és Ocskay katonáival. Mixtim 2000 lovasbúi áll szalatnyai corpora, abbúl is az elmúlt hétfőre virradóra éjjél után 600 lovas ment el Nagy-Tapolcsán felé. Az gyalogja pediglen (t. i. Szalatnyán) 300 granatérosbúl áll.» Ugyané szökevény vallja még, 1) hogy a táboron ezen tbkok vannak: «Pálffy maga, Stainvil, Gombos, Viard, Hartleben. Három regiment lovas vagyon Pálffyval: Hohenzoller, Latour és Althan is, a több némettség commendérozott. Ez múlt pénteken ment el Pálffy-túl Draskovics Ádám, muszka czárhoz, ottan leszen Föld-Marsaik.» Vallja továbbá,

Mind ezen előintézkedések, mind a rabok és szökevények valamásai, mind pedig a felfogott levelek arra mutattak, hogy Heister maga is már közelebről csakugyan általérkezik a Dunán, és azzal a két tábornagy erejét egyesítve, támadólag lépend föl, különösen Nógrád és Szepes vármegyék felé. Bercsényi ez iránt nem áltatá magát; s midőn számba vette, hogy Heister ugyan a túl a dunai kuruczok féken tartása miatt 2—3000 embernél többet nem igen hozhat által magával: mégis meggyőződött, hogy az Érsek-Újvár elzárására hátramaradandókon kívül, «így is csak vehet össze 7000 embert extra praesidia» ellenünk.¹ Ez ellen pedig, ha a saját és Eszterházy Dániel erejének tetteles létszámát szemügyre vévé: úgy találta, hogy «bizony nem igen van több 4000 lovasunknál itt mind is, azon kívül Bottyánnal és Újvárnál Baloghgal az ki vagyon».²

Szeretett volna tehát még Heister feljövetele előtt valamit próbálni, «*ha Bottyán is fölérkezhetnék az ráczrúl*, kire minap küldött».³ S ismét: «talám valamit kellene nekünk is újítanunk, *ha Bottyán uram is fölérkeznék**».⁴

Ekként, csak Bottyánt sóhajtotta. Nem csoda, a mellette lévő protectiós-tábornokokkal megúnt már vesződni. Gr. Csáky Mihálylyal Liptóban láttuk, mint megjárta, — s a többiről így ír: «Ha az német (Heister általérkeztvén) gyalogjával megrakja az bányákat s kergeződzeni akar az lovassal: úgy látom, valamennyin generálisok va-

hogy a táborból «néha Korpona felé porták mennek»; s ezen kérdésre: «Mért hever ottan Pálffy?» válaszolja: «*Azért, hogy Haistert várja*, ki is ha elérkezik, úgy halotta, hogy mind öszvemegy az német és igyenesen *Szepességet impetálni fogják, Lőcsét és Kézsmárkot óhajtják nagyon.*» «Gácsot hallotta-e, hogy meg akarná szállani?» F. Hallotta, hogy ha Haister el fog érkezeni, az passusokat (Dívény felé) ki fogják tisztogatni és Gács felé kigyínni. *Mindennap, minden órában várják Haistert*, s mihelyest el fog gyínni: álgúkat és mozsarakat fognának hozatni, és legelsőben is Gácsot fogja megszállani, azután valamely városocskát (Losonc? Szécsény?) közel Gácshoz, és a táján fognak postírungot formálni.» Mennyi német van a bányavárosokon? «Néhutt két, néhány háromszáz gyalog, Beszterczén pediglen 150 lovas német is vagyon, Zólyomban pediglen 200 maródi lovas német.» Az a hír köztök, hogy Dívénynél 3000, és Szécsénynél Bercsényivel 5000 kurucz van, lovas. (*Egykorú más, gyűjteményben.*)

1 Szept. 26-káról, Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 351. 1.)

2 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. (U. o. 345. 1.)

3 Szept. 23-káról, Károlynak. (*Rákóczi Tár*, II. 278. 1.)

4 Szept. 21-kéről, Rákóczinak. (*Archív. Rákócz.* VI. 345. 1.)

gyünk, könnyen elérhet bennünket; mert *Eszterházy Dániel, Gyürky, Andrassy*, — *negyünknek egy jó lábunk*»¹ Ezzel inkább csak satyrizálja nyavalyás állapotaikat; hanem sokkal komolyabb és szomorúbb az a kép, melyet a két Andrassy tehetetlenségéről vázol:

«Andrassy István uram levelét Fölségednek alázatosan azért accludalom, hogy méltóztassék meglátni s ítélni commandójának formáját. Már megintettem ő Kegyelmét: ne csináljon respublicát, hanem lám, eléggé fenték fogókat azelőtt némely tisztek, — azért bocssássa s küldje; *de még csak egy helyét sem tudják változtatni az hadaknak, az mint találta őket, úgy vannak.* — Bizony, Fölséges Uram, (Andrassy) Pál is csak jó Herr! . . . Szíve, szája, torka, gyomra helyén van, emberséges, böcsületes, commandótúl váró ember; nem-hogy sokat prsevideálna, — de nem hiszi azt is, az ki rosszat mond, míg nem látja, néha. *Az kettő tenne egyet; de az kár, hogy úrnak szegín — szegínek úr, s nem tudja Salamon imádságát!*»²

Míg tehát István Szepesben köz-tanácsból kormányozott s a maga fejétől még csak a hadak dislocatióját sem tudá elrendezni: addig Pál úr pár nap múlva Gömörben azzal tünteté ki magát, hogy a Beszterczétől Breznóba élelmet szállító 5—600 német elül, másféldandár gyaloggal s vagy 80c lovassal még Polonkától is «az rettenetes hegyek közüi *ex praecautione meg akart fartolni*» (hátrálni) Murányvára alá, noha két passus két mértföld előtte Breznóig». S Bercsényi csakis azon biztatással tudta őt megállítani, «hogy visszamegyen az német».³

Ilyen tábornokokkal, természetesen, nehezen lehetett valami döntő vállalatba kezdeni Bercsényinek. *Az öreg Bottyánt pedig már hiába várta.* A harcok ezen régi nagymestere örök nyugalomra hajtá fáradt fejét. Mikor július végén a szorongatott dunántúliak segélyére, a hónapok óta az iszonyú járvány, a «fekete halál» vagy pestis dülta Tisza-Dunaközére kellett valakinek alányomulni: a tábornokok közül mindenki fázik vala e földattól, a vészes ragálytól egymásra omló emberek közé, a kihaló, elpusztuló alsó-dunamelléki

1 Okt. 1-jéről, Rákóczinak. (U. o. 356. 1.)

2 Szept. 27-kéről, Rákóczinak. (U. o. 353. 1.)

3 *Archív. Rákócz.* VI. 358. 1.

községekbe lemenni; — a rettenthetetlen ősz tábornok azonban, noha a tavasz óta folyvást betegeskedett, hazafiúi buzgalmában elszántan kijelenté, hogy nem fél ő sem pestistől, sem némettől, sem rácztól, de még az ördögtűi sem, hanem elmegy! El is mene, egy maroknyi, veszni szánt haddal, egy pár ágyúval és szekerekre rakatott dunai dereglyékkel.

Nagy neve hírére a dunántúli kuruczság föléledt, reménységet kapott, Eszterházy Antal dragonyos-ezrede sietett eléje, a simontornyaiak örvendeztek, — de örült gyorsasággal nyargalt Duna-Földvár-hoz maga Heister is, Bottyán átkelését minden áron meggátolandó. Budáról és Péter-Váradról ágyús-naszádokat, az egész aldunai flotillát a folyamra rendelé, melynek hajói éjjel-nappal ott czirkálának Bottyán hadai előtt, elzárva minden közlekedést; másrésről őt oldalban fenyegetendő: a bácskasági rácokat táborba gyűlni parancsolá Szegedhez; a budai parancsnok által Vácot megszállatá; Hatvan várában árulást forraltatott, és Pest felől egész a Jászságig csapkodának ki a budai német-rác lovasszázadok, szertelenül rabolva a vidéket. Ily viszonyok között a Bottyánnal lévő leginkább jász-kún és Pest vármegyei fiákból álló csapatok semmikép sem akarák védtelenül hagyni szülőföldjüket s átkelni a Dunán. A mi különben ott, Pataj, Földvár, Imsód és Solt körüi, Heister, Monticelli és a dunai naszádosok miatt lehetetlen is volt.

Bottyán tehát Bogyiszlónál lopva átszállította — hogy megmentse — Eszterházy 400 daragonyosát, s azzal sietett Pest mögött fel Vácra, ott kísérlendő meg az átkelést. De a flotta nyomon követte őt s a költözést lehetetlenné tétvé; hanem Bottyán azért bosszújában jót ütött a vácsi sánctábor németen és a naszádosokon. Azzal lovaságát a gyülekező rácokat széjjelverni a Bácskaságra bocsátá, s maga — a gyors menetek, nyári hőség és a nagy megerőltetéstől kimerültén, — a pesti kicsapások meggátolására a Tárna vize mellé szállá táborba maradékhadával, szeptember 10-ike táján. Itt aztán ágy-

* *Rákóczi* már aug. 6-kán megírta Bercsényinek: «Azonnal küldöttem curiromat Bottyánhoz, noha bizonyos vagyok benne, hogy ő szegény Antal urat nem fogja segíteni azzal az haddal, mást commandérozni pedig késő; mert jász, Sötér fogadást tett, hogy feleségét el nem hagyja, — s Diák Ferencz egyedül meg nem veri Haisterfc!» (Archív. Rákócz. II. 510. 1.)

nak esett. Heves agyvelő-gyulladását kapott. De erős természete vala, szeptember 18-kán kissé jobban lőn; azonnal írt Bercsényinek,¹ s csak hadát várta vissza, hogy újra küzdhessen. Azonban már csak egy küzdelme volt hátra: *a halállal*. Ezt is bátran s törhetlenül küzdé a hős mindvégig.

Megint rosszabbul lett, halálra vált; szept. 21-kén már az utolsó kenetet is fölvette.² Szept. 24-kén azt írja róla Bercsényi Tornallyáról Károlyinak: «*Bottyán haldoklik!*»³ Úgy volt; de az, ki egész hosszú életén át hadakozott: nem tud vala békében még meghalni sem. Épen e napon híret veszi a Budáról szított hatvani árulásnak, — s kiragadja magát végső erejével halálos fekhelyéről, hintájába ül, Hatvanba hajt, kemény vizsgálatot tart, a főczinkosokat összefogdostatja s vasra veretve Eger-varába küldi, — széttiporja az árulást.⁴ Ez volt utolsó erőfeszítése, mely kimeríté végső erejét. Szept. 26-kán esti 8 órakor (más adat szerint 27-kén reggel) tarna-örsi táborában visszaadá erős lelkét a Teremtőnek. Szept. 27-iki tornallyai levelét a fejedelemhez Bercsényi már befejezván, hozák meg a gyász-hírt neki, melyet is sietett még utóiratban rögtön tudatni Rákóczival, a maga sajtáságos — az őszintén érzett bánatban is felcsillámló, — fájoán-játszi modorában:

«Most hozák hírit: szegény Bottyán vak sógor tegnap 8 óra tájban béhúnyt az másik szemét is. *Isten irgalmazzon neki, — jó szolgálját vesztette in suo genere benne, mert fűit legalább bonae voluntatis J*»⁵

A néptől és katonaságtól édes atyjok gyanánt szeretett, jószívű, lánglelkesedésű, holtig serény, tevékeny és fölülmúlhatatlanul vitéz férfúnak, — a méltán nagyhírű: mert döntő csatát sohasem vesztett és az ellenségtől örökké éber vigyázata miatt magát meglepetni soha nem

¹ *Bercsényi* szept. 24-kén Rákóczinak: «Bottyán ugyan jobbadulását írta vala 18-kán, de ha halálos,» — stb. (*Archív. Rákócz. VI. 347. 1.*)

² *Gr. Eszterházy Dániel* a szatóki táborról szept. 22-kén Bercsényinek: «Bizonnyosan hozák tegnap híret, hogy Bottyán tiram halálán lévén, az utolsó kenetet is bevette, kinek megtekintésére ezennel elküldök.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

³ *Rákóczi Tár*, n. 278. 1.

⁴ «Hatvan meg akara hódolni Budára, kiért holta előtt harmadnappal szegény Bottyán ott vala, s fogdostata meg bennök.» (*Bercsényi Károlyinak. U. o. 290. 1.*)

⁵ *Archív. Rákócz. VI. 354. 1.*

engedett, — ellenben minden bajból és kelepceből mindig szerencsésen kiszabadulni tudott hadvezérnek s tántoríthatlan jellemű hazafinak kidőlte, a nemzeti ügyre nézve súlyos csapás vala. A baj pedig egyedül járni nem szokott. Így volt ekkor is; a másik csapás az irtóztató s épen e szeptember havában óriási mérvben elterjedt pestis-ragály volt, mely a Tisza-Dunaközéről fölfelé vevén útját: immár sűrűn szedé áldozatait a Jászságon, Gyöngyösön, Egerben — a várban is, a helyőrség közüi; sőt már följebb: Füleken, Miskolczon, a Hernád mentén is kezdett a nép omolni, hullani. *E vész lőn aztán a következő nyio-ik évben a nemzeti mozgalomnak egyik legfőbb megbuktatója, táborok elszéljesztője, várőrségek fölemésztője.*

Bottyánt Gyöngyösön temették el, a vészes ragadoványtól már pusztuló városban, a sz. Ferencz-rendűek csúcsíves, ódon egyházában. Ocskay Lászlónak régi s a mostani Bokros-ezrednek derék alvezredesét, a fogságából kiszabadultakor (1709. márcz. 20-kán) Bottyán által oly melegen pártfogolt *Gellért Imrét* éré ama kitüntetés, hogy a dicsőült öreg tábornok tetemeinek az utolsó katonai tisztelgést megadó szomorú hadi pompát ő vezethette, Bercsényinek szárnysegédével Niczky Pállal együtt, a fővezértől e célra kiadott különleges utasítással megbízatva.¹

Ezredese Bokros Pál ugyané napokban szállíttatta át Egervárából az ott uralgó pestis miatt a cs. hadi-foglyokat — kiknek kicserélése iránt a tárgyalások már folyamatban valának — Hajnácskőbe, hatvan hajdú földözete alatt, gr. Eszterházy Dániel tbk rendeletéből maga vevén át az utóbbi vár parancsnokságát a rabok szabadulásáig.²

Bottyán ekkori hadosztálya a Deák Ferencz reguláris karabélyos-ezeréből (Ónod, Szerencs vidékiek), a nemes jáász ezerből (Kókay Márton), Sótér Tamáséból (Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd városok ezere) és Cseplész Jánoséból (kis-kúnsági ezer), végre a saját régibb

¹ *Bercsényi* Tornallyán, szept. 30-kán kelt ebbeli utasításának *egykorí mása*, gyűjteményemben.

² *Eszterházy D.*, szept. 28-kán a szatoki táboron Bercsényihez írott eredeti levele, u. o. Magokat az actákat 1. az *Archív. Rákócz.* IX. köt. kiadva.

(dunántúli) ezredebeli, mindig a tábornok oldala mellett járni szokott három századból állott, — mindössze valami 3000 lovasból. Ezek közül Cseplésznek és Sőtér néhány századának a Szeged és Bácskaság felé, továbbá a Duna mentén s Pest körüi kívántató őrködések tekintetéből tovább is a Tisza-Duna között kelle maradnia; Bercsényi tehát a többit, a mint a rácrról visszaérkezének s egy kissé megpihentek, Eszterházy Dániel úgy is nagyon gyéren lévő szátoki (Vadkert mellett) tábora erősítésére rendelé.

Említettük volt Pálffyról, hogy szept. 29-kén Ocskay labanczaival és 200 német-lovassal maga is Körmöczre rándult a szalatnyai táborból, és hogy 600 németet vezényelt Nagy-Tapolcsány tájára; «hihető, azért — jegyzi meg Bercsényi, — hogy onnan most is 200 szekér élést vittek bé Újvárba, és az kihozandó betegek alá való kocsikat oly hírrel hajtották, hogy *Bajnoczra mennek Pálffy gabonájáért*, az mint írta Zselizre hírii az kis-tapolcsányi commendant; — hihető, ezen hír vitte oda azon németet».¹

Míndazáltal a Bajmócz táji riadás megszűnván, a bán ismét visszaszállott Nagy-Szalatnyához, és tovább is csak ott pihent, — ellenben a Heistertől ájtott Croix tábornok a Savoyai dragonyos-ezreddel Esztergom, Zseliz és Szent-Benedek körüi ugyan szorgalmasan munkálkodék. «Eugenius általjött hada, — jelenti *Eszterházy Dániel* a szátoki táborról október 2-kán Bercsényinek — és az előbbi zselízi német Pálffy bagázsiaját és az élést (Zseliztől a bányák felé) Szent-Benedekig kísérvén, ismét tegnapelőtt Kis-Sárohoz visszatért, s tegnap megént Esztergomba élésért ment. Jött újabban közülök három szökövény német, kik is azt referálják, hogy mindaddig sohová nem mégyen, valameddig azon élést el nem takarja; és minthogy sok élés-hajók érkeztenek Esztergomhoz: orderök az, hogy abban foglalatoskodjanak. A magunk strázsáink és portásink is ugyanezt observálják, és tegnapelőtt elfogott rabok is hasonlót vallanak. A sánczát (Zselíznél) újonnan erősíti. És mivelhogy mai napon ismét hozának két rabot *Ocskayék közül* maga levelével, mellyet is in originali megküldök Exciádnak,² úgy szinte fassiójokat

1 *Bercsényi*, okt. 7-kén Nagy-Mihályról a fejedelemnek. (Archiv.Rákócz. VI. 366.1.)

2 Ez volt Ocskaynak Szalatnyától szept. 28-kán írt és főntebb ismertetett levele.

is, kiből kitetszik, hogy Pálffynak még (Zólyomba) semmi segítsége nem érkezett, mert — csak elhiszem — azt is megírná (Ocskay) Ebergényinek, és így nem remélem, hogy Pálffy valamihez kezdjen, nem mondom ugyan, valamely kicsapást ne tégyen. Ha azért Exciádnak úgy tetszenék: én bémegetnék Szécsénbe a gyaloggal és tegnap szegény Bottyán uram táborárúi elhozott két taraczkal, Ebeczkyék pedig a lovas haddal szállának Gyarmat és Szécsén közzé; előttünk lévén mind a gyalog s mind a lovas portáink: ha mi szándéka volna is a segítség érkezése előtt, — megtartózkodnék».¹

Dániel úr ezen javaslata tisztán védelmi természetű volt; Bercsényi pedig — legalább némileg — támadóan is akart még működni Heisternek Pálffyval egyesüléséig: a tervet tehát nem hagyta jóvá, hanem a Zseliztől Esztergomba járó Savoyai-ezreden és a vele menő zselízieken megejtendő próbára utasítá a tábornoikat:

«Pro coronide, Kegyelmednek leveléhez képest, kiből írja, hogy a zsilízi német újban Esztergomhoz ment élésért, az ily alkalmakkal lehetne próbákat intézni, — nem kellene oly szabadjában engedni azon élésnek beszállítását, se az iránt ordert vagy engedelmet várni, mire nézve az Újvár elein lévő hadak conjunctiójával is próbákat rajta tenni. Kinek alkalmasb meglehetőségére bizonyosságú gyalogságot is lehetne az berkekre helyheztenni, csak lóháton is általköltöztetvén, az hol Ebeczky István uram szükségességnek és jónak gondolná,- hogy a midőn a lovas hadunk megütné: akkor a gyalogság is reája rohanjon; egy szóval, cselekedné azt Ebeczky uram, a mit Rabatta felverése alkalmatosságával, (1704.) két-háromfelé is elhányván jó módjával az leseket, — az alkalmatossághoz képest tennék az próbát.

Ugyanezen okbúi is, hogy a zsilízi ellenségre jobban vigyázhasson Kegyelmed: nem javallhatom még most Ebeczky uramnak

¹ *Eredeti levél*, gyűjteményemben. Okt. 5. újra írja ugyan Szátoktól Dániel úr Bercsényinek, hogy a zselízi német «tegnapelőtt ismét Esztergomba ment élésért; kire is igen szorgalmatos vigyázással vagyok, aminthogy ma kemény portát küldöttem arra felé; onnét Szent-Benedek és Bakabánya felé is fognak fordulni. (Eredeti, ugyanott.)

² *Ebeczky István* ugyanis Léváról származván, a Garam vidékeit jól ismeri vala.

Szécsényben való szállását, az lovasnak pedig Szécsény és Gyarmat közt való létét; mert igen távul esnének az hadak az Garamiul, későn folynának az ellenség constitutiójárul való reportumok is, kivált ha az apró porták közt vigyázó ember nem lenne, tudván azt, mely nehéz az portázó tiszteket a jó rendben megtartani.

Kegyelmednek pedig az gyaloggal való hátrábszállásában egyéb difficultást nem látok: hanem, ha az gyaloggal is, a mint feljebb említém, próbát kívánna tenni, — igen messze esnék Szécséntül».*

Míg Bercsényi gróf ekkép oktattatta a jó Dániel urat: mint tegyen próbát Eugén ezredén, — akkorra már, s épen e levél Írásának napján, általestek ezen az érsek-újbárák, kiknek 1709 nyarán viselt szerencsés hadjárataira ez az eset tette föl a koronát, a mennyiben az osztrák hadsereg leghíresebb ezredét tették csúffá.

Az érdekes esemény, melyre nézve négy elsőrendű forrás áll rendelkezésünkre, s melynek részletei eleddig teljesen ismeretlenek valának, így történt:

Berthótv István újbárá főparancsnok «tovább akarván folytatni a várórség szükségére való éléshajtatást»: október 2-kán «feles hadakat 80-ig való szekerekkel kibocsátott» Nagy-Tapolcsány felé, név szerint «Kovarcz, Ludány és Szerdahely tájára,» szemes élet hozataláért. A dandár az Érsek-Újbárárt lévő lovasság javából: Balogh István, Géczy Gábor (Bercsényi,) Réthev János és Vajda András (Bottyán) ezeréből kiválogatott mintegy 700 jó paripás huszárból állott, *Balogh* brigadéros személyes vezénylete alatt. Vele valának még: *Réthey* és *Vajda* ezredesek, *Ocskay Sándor* és *Pápay Pál* alezredesek, a híres portyázó *Beleznay János*, Bercsényi-Géczy ezredbeli őrnagy, végre Balogh I. oldala mellett *Csery Imre* vezérkari százados, gr. Bercsényi főtábornoknak egyik — épen Nyitra-megyei születésű — szárnysegéde.

A csapat az említett nap kora reggelén kiindulván Újbárából, úgy látszik, a Komjátinak, Czéténynek, Láposoknak, Zsérének vagy Gímesnek vívő úton ment, itt által a Zobor-hegységen, s le megint a Nyitra-völgyébe, hol Elefánton, Apponyon át érték aztán Kovar-

* *Bercsényi* válasza Tomallyáról okt. 4-kéről Eszterházy D. okt. 2-iki levelére. (Archív. Rákócz. VI. 364. 1.)

czot, Nyitra-Szerdahelyt; mely utóbbi termékeny helyeken és környékükben bőven találkozik vala búza, rozs a vermekben. Elkézdtek még több szekeret összehajtani és rakodni.

Ily nagy had- és szekérvonat természetesen, kivált nappal nem haladhatott el Nyitra-vára és a többi cs. helyőrséggel bíró erődített helyek (pl. Elefánt, Bodok, Tapolcsány stb.) közelében a nélkül, hogy a németek tudomást ne vegyenek róluk. Nem is jára Balogh István lappangva: sőt inkább lobogó zászlókkal, dob- trombita-szóval, nyílt erővel, — hadd lássák a császáriak Újvárnak hatalmát! Azonban az ellenség is, «mivel már gyakran feleset hordottunk gabonát, — megirigylette», s Croix tábornok rendeletére «Vágontúlról, Mocsonokról, Nyitráról öszvegyült; a zselízi német is egy éjjel Kruj generálissal fölszedvén magát, 11 órakor megindult, s oly sebesen ment Nyitra felé azon étszaka, hogy másnap d. u. két órára oda is érkezett, conjungálván magát nyitrai, mocsonaki és másunnan is öszvegyült azon németséggel, rácz- és labanczsággal».

Ott volt a Savoyai-ezred, Galántháról és Szeredről Eszterházy József labanczainak s Monticelli ráczainak egy része Mocsonokról Pongrácz Gáspár «mintegy száz labanczczal,» s a nyitrai pár század lovas; sőt Croix ezen utóbbi várból még vagy negyedfélszáz gyalogot is kivezényelt ezen próbára: mert, mint Újvár táján új ember, minden áron kemény támadást akart intézni, s a kuruczoktól nemcsak a zsákmányt, ú. m. az erősségre szállítandott gabonát elragadni, hanem őket magokat is lehetőleg közre szorítva, tönkre verni, ezáltal társaiknak az illetén kiszáguldozásoktól kedvöket örökre elveendő. Ereje felől ezt végbe is viheti vala: mert jóval több állott rendelkezésére másfélezer embernél, tán 1800 is, köztük oly kitűnő katonák, a minők a Savoyai-dragonvosok valának.

Hanem egy baj még is mutatkozik; az t. i., hogy nem lehetett bizonyosan tudni: melyik úton térendnek vissza a rakott gabnászekerekkel a kuruczok? Elefánt és Gimes felé-e? vagy pedig a Nyitra mentén Pereszlénynek, Üzbégnek, Czabajnak? Croix, mint előrelátó, gondos hadvezér, mindkét utat megszállani gondolá, — hiszen több mint kétszeres haderejéből kitelt! Mivel pedig hihetőbbnek látszott, hogy a magyarok arra fognak visszajőni, a merre mentek: tehát Croix csapatai nagyobb részét az Elefánttól Gimes, és

Bédttől Zsére felé átvágó, de később egyesülő hegyi-útnak folytatására, Kis- és Nagy-Lápos nevű faluknál állítá lesbe. («Mintegy ezer más német Láposokon várt bennünket.») Maga pedig a tábornok, a Savoyai-dragonosok felével, a negyedfélszáz nyitrai gyaloggal s könnyűlovasságul egy század rázczal és egy század Köröskényi Dezső — Eszterházy József kapitánya — féle labanczczal, szóval körülbelül 800 emberrel a másik úton, úgymint a Nyitra és Czabaj közötti erdőkben foglalt el rejtett állásokat. Azért mondjuk ezt többes számban: mert Croix czélszerűbbnek látá az ezen — akkor talán másfél mértföldnyi hosszú s egy mértföldnyi széles — erdőt átszelő útnak mind használtabb, Nyitrától Czabajnak húzódó, mind pedig Könyöktúti s Aba-Lehotától Csápornak tartó, kevésbé használt ágát megakartani, de olyképen, hogy a lesben álló két csapat egymástól csak egy jó ágyúlövésnyire legyen, úgy, hogy egyik a másikára visszavonúlhasson, s azután a törbe csalt ellenséget közös erővel támadhassa meg.

Ehhezképest maga a tábornok 200 gyaloggal és néhány század Eugen-dragonossal («bizonyos lovas-seregekkel») az erdőnek Czabaj és Ivánka közötti részébe állott be, míg a Könyöktúti Csápor felé kinyíló út mellé válogatott 220 dragonyost, 150 gyalogot s a két század ráczot és labanczot küldötte be a sűrűségbe. A kuruczok megtérő útjainak e minden oldalról való elállása okt. 4-ikére virradó éjtszakán történt: mert hírii esett róluk, hogy másnap reggel lesznek visszaindulandók, miután Szerdahelyen, Kovarczon és Csitáron jó szemes étellel «kétszáz szekénnél többet töltettek volt meg.» Úgy is lőn; csakugyan megindultak okt. 4-ikén, *tehát véletlenül épp Rákóczi Ferencz fejedelem nevenapján*, kora hajnalban.

És szerencsájük ezúttal épen Croix tbk. bölcsessége volt, t. i. azon intézkedése, hogy útjaikat *minden oldalról* elállatta. Mert Balogh István azt gondolá: minek menjen ő arra vissza, a merre jött? hátha most már *várják* is őt arrafelé valahol? S aztán, a jól megrakott, *terhes szekér* nehezen is menne föl, által a Zobor-hegységen, a merre *az üres kocsik* igen jól eljöhetnek; minek a hegynek fárasztani a vonó-erőt, mikor Újvár még olyan messze van?! Fogta tehát, s a béd-zserei útat mellőzvé, haladott egyenest a Nyitra jobbpartján, a nyílt országúton, Egerszegnek, Üzbégnek.

Ezen nagyon helyes irányvétellel a Laposokon reá várakozó ezer németnek szemközt s a nyitraváriaknak oldalt támadását, szóval az ellenségnek nagyobb és veszedelmesebb erejét szerencsésen kikerülvén, — azok ugyan hiába álldogáltak leshelyeiken. De előtte volt még a páruczai erdőkben Croix tábornok, két rendbeli lesével, melynek száma legalább száz emberrel szintén fölülmulá a kuruczok erejét; s róluk Balogh István mitsem tudott: tehát egészen váratlanul intézhették a kigyózó terhes szekérvonat miatt hosszan és lassan húzódó magyarokra kirohanásukat.

Balogh dandárának vonulási rendje következő vala: «előljáróban» a merész Vajda András ezredest küldötte «bizonyos seregekkel,» melyeknek létszáma, az általános arányból ítélve, nem igen haladta meg a 200-at.* Utána kanyargóit a több mint kétszáz rakott szekérből álló tehervonat, melyet maga Balogh István követett Cserv Imrével, a saját és Géczy Gábor ezredéből kivezényelt 300 lovasal, s ezek élén Ocskay Sándor, Pápay Pál, Beleznay János törzstisztekkel. Végre az utóhadat Vajdának kalandozó társa, a vitéz Réthey János ezredes képezé, a maga ezerebeli 200 válogatott huszárral.

Mikor ez a hosszú oszlop Könyöknél az erdő széléhez ért: Balogh Vajdát a szekerekkel előrebocsátá; de mivel a szűk erdei úton nem akart tőlük messze elmaradni, — jobbnak látta, hogy maga és Réthey egy kissé jobbra térve, Aba-Lehotáig kerüljön, és az innét Csápor felé irányuló másik erdei úton, mintegy párhuzamosan nyomúljon Vajdával és a szekérvonattal] alá a tisztásig.

S ez a gondolat javára is vált, mert a támadáskor Vajda segélyére így hamarabb érkezhettek és könnyebben forgolódhattak.

Ugyanis a rövidebb úton haladó Vajda András a sűrűből kiértvén, «a midőn immár Csápor és Czabaj felé közelgetett volna a síkon,» — egyszerre kicsap az erdőből csak vagy húsz labancz a

* A «bizonyos seregekkel»-t maga Balogh, a dandárvezér írja, míg Csery «mintegy négyszáz lóval»-t említ; de ez utóbbi lehetetlen. Miután ugyanis Balogh István bizonyossága szerint mindössze is «*cirćiter hetszázig való*» volt az egész kíséret: a hadfelosztás arányaihoz képest az előhadat alig képezhette több 200 főnél, a mi Balogh idézett kifejezésének is megfelel, lévén az ekkori csekély létszám szerint 50—60 katona egy «sereg», tehát a — plus minus — 200 lovas 4, legfőlebb 5 «sereg».

Köröskényi Dezső századából a szekérvonat hátuljára, s az utolsó, hátramaradott kocsikat nagy lármával fosztogatni kezdi. Vajda e zajra «jöllehet mindjárt fordult,») hogy őket elűzze, — s ím egyszer csak kibukkan eléje rejtekhelyéből a 220 Eugen-dragonos, a rác szász, s mögöttük másfél száz német gyalog. Az ellenök intézett rohamot a dragonosok zárt fala fogta föl; s bár a 200 Bottyán-huszár jól ütközött s kemény tüzet ada: a nehéz-lovasság visszanyomta őket, nehányat lelővén és egy zászlótartót pár legénynyel elfogván közülök.

Vajda csak egy puskalövésnyire hátrált, ott megfordítá s új rohamra vezérlé csapatát; hasztalan, — a gyalogság sortüze s a dragonosok zárkózott rohama megint visszafordítá, sőt most már üzni kezdte őket. Midőn Vajdát a németek a Lehota felől beszakadó út nyílása előtt keresztülűzték volna, — épen akkor bontakozék itt ki az erdőből Balogh István, Ocskay Sándorral és Pápayval. Az ellenség eléje állott. Most Balogh gyorsan fölfejlődvén s rohamot hivatván: németen, rácson és labanczon «tartózkodás nélkül rajta ment,» és pedig úgy, hogy jó példát adandó, «*legelsőben is maga, igen közelről a német trup közé lőtt.*» Katonái követték a vitéz dandárnok példáját. «Erősen megpuskáztak;» egy kissé hátrábbnyomták őket, — ott ismét helyt állának.

Ekkor Csery visszavágtat az utócsapattal közelgő Réthey Jánoshoz, sietésre inti; a ki is kivont karddal, ügetve-nyargalva «úgy együtt tartózkodás nélkül hadastul, maga előljárván Réthey uram,» s a másik oldalról tüzesen bevágott. Erre «csak meg nem állhatta az német, megszaladott előttünk; Balogh uram is mindjárt rajtafordult, — közbeesett az ellenség, veszett benne csak ott közel több száznál.» Most már fölbomlott a császáriak közt minden rend; a győzhetetlen híru Savoyai-dragonosok veszedelmét látván a nyitrai gyalogság, elszéledt a sűrűben, s «a lobonc- és rác szász Mocsonak felé szaladott az erdősegen.» Ezeket Vajda András üldözte, s a szekérvonat előreszét továbbhajtá.

A dragonosok szívesen menekültek volna Czabaj és Ivánka közé, arra, hol Croix tábornok állt a lesben: de egyik felől Balogh István, másik felől Réthey által el volt zárva útjuk; körülvették, «annyira, hogy azon kétszázegynehányból tizenkettőnél több el nem szaladhatott,» a többit ott halomba vágták, vagy elfogdosták. Vajda

zászlótartóját s a vele ejtett többi foglyokat is megint kiszabadíták a győzelmes kuruczok, sőt ők foglaltak el két zászlót Eugen híres ezredétől, melynek egy Schenk nevű kapitányát, egy hadnagyát, két zászlótartóját, egy rézdobost, két trombitást és 35 altisztet s közdragonyost fűzének rabszjira és vittek be diadallal Újvárbá. Egypár német főtiszt holttestét azután övéik *Nyitrára* szállították eltemetni.

A heves harcz különben csak jó félóraig tartott volt. Ezalatt a szekérvonat hátuljának szekeresei kifogdosták lovaikat, barmaikat, s a zavart fölhasználva, ott hagyták az éleést járműveiken és félreállottak az erdőben, némelyek épen szekerestől is. S a kuruczok, a dragonyosokkal végezvén, már ezek összehajtására készülönek: midőn a néhány megmenekülttől értesített Croix tábornok leshelyeiből kimutatá magát, s «mindenfelől segítsége jött a németnek, — de későn».

Balogh a győzelemmel megelégedvén, az elszéledt szekerek összehajtásával nem tartá tanácsosnak az időt tölteni: hanem Beleznayt hátrahagyva utóhad gyanánt, maga a többivel, a szekerek fele sőt több részével,¹ a foglyokkal és diadaljelekkel szerencsésen bement Érsek-Újvárbá. «Az volt szerencsénk — írja, — nem tudta bizonyosan az ellenség: mellyik úton leszen megtérésünk? Mindazáltal az Isten az útonállókat úgy szokta megjutalmazni!» Berthóty pedig: «Azért, valamely része az élésnek elveszett ugyan, valamely része pedig be is érkezett; *mely kárnál nagyobbra becsülendő annyi ellenségnek ilyen confusiója.* Való dolog ugyan, ha tovább múltattak volna ott a mieink: azokban is kár esett volna, — de így, Istennek hála, kevés kárral, úgymint két-három sebessel tértek meg.» Croix is visszaballagott Nyitrára.

Beleznay okt. 4-kén csak késő este érkezett be Újvárbá a harczhelyről «a testek közöl,» híruí hozván, hogy «százötvenet hordottak rakásra a parasztok.»² De, mint néhány nap múlva kiderült, két-

¹ «A szekerek, mellyek a síkra kijüttek, alkalmasint, *sőt jobb részről* ide (Újvárbá) érkeztek.» *Balogh István* okt. 4-iki levele Érsek-Újvárból br. Károlyi Sándorhoz (*Eredeti*, a gr. Károlyi-levéltárban.)

² *Balogh István* levele okt. 4-kéről, *Berthóty Istváné* 5-kéről, és *Csery Imréné* 7-kéről gr. Bercsényi Miklóshoz, mind Érsek-Újvárból. (A két utóbbi nagyérdékű s

százon fölül ment az elesett németek száma. Bercsényi az újabban vett tudósítások nyomán ugyanis így ír Unghvárról okt. 18-kán ezen esetről Károlyinak: «Minap Eugenius regimentje általjövén az Dunán Zsilízhez, az újvári provisió-hordást akarta meggátolni, s elhányta leseit. El is nyerte gyalogja szekereinknek egy részit Csúznál, (Csápornál) s az egyik lovas lesse kimutatta magát; kit Balogh István és Rétheyék *oly szaporán körülvettek, nem bocsáták a másik lesre, 200 németnél többet raktak halomba, s rabot az javában vittek bé Újvárba.* Ott hagyta az szekeret s lessét az többi s ment Nyitrához, i».¹ a hol gr. Wallis «commendántnak hírévé esvén ez a veszedelem: a süvegét szaggatta haragjában, azt sajnálván kiváltképen, hogy Kruj (Croix) generális volt vélek, és válogattak vesztek el.»

Megmutatta ezen csápori csatával «a szegény kurucz,» hogy a császár leghíresebb katonáival is farkasszemet mer nézni és dallal tud megmérkőzni, — csak egy kis hadi szerencséje legyen, mint volt ez alkalommal, Rákóczinak győzelemmel megszentelt névnapján.

még kiadatlan levél *eredetije gyűjteményemben*, s az első okt. 4-kéről br. Károlyi Sándorhoz, a gr. Károlyi-levéltárban.) A *Berényi-napló* okt. havi feljegyzéseiben is vannak nyomai az újvári lovasság e kiütésének; így pl. hogy Csitáron Beleznay volt, br. Berényi Györgynek 19 verem gabonáját vitte el, és sok vonó-ökröt — a naplóíró bodoki ökreit is — hajtattott el a szekerekbe, de a melyek egy részét a kuruczoknak újjokat álló Croix tbk. elnyerte, egy részök pedig a harcz alatt elszéledt. «Úgy hírlík azonban, hogy az Újvár tájára ment 600 német mind odaveszett volna,» stb.

¹ *Rákóczi Tár*, II. 281. 1.

ő *Balogh István* levele Károlyihoz. — *Csajághy János* is írja a csápori csatáról Károlyinak 1709. okt. 6-kán Újvárból: «Ezelőtt ötöd- vagy hatod-nappal kiküldvén portánkat Kovarcz tájékárúi gabona hozására, vagy nyolczvanig való szekerekkel, — mellyek is többire mind Nyitra-vármegyéből valók voltának, — megértvén az ellenség Kis-Sárótúl Generál Croix 600 commandérozott lovasokkal Nyitra felé portánk eleiben indulván, Nyitráról is 200 gyalogot, labanczczal együtt, az mennyit kaphatott, kihozván; szintén pedig az mieink az első dandárjára találtak menni, — mely négy, kétszáz dragonyosbúl álló truppokban volt — és Isten kegyelmességéből szerencsésen megverték, és mind egy lábíg levágták az többit, hanem harminczig való rabot hoztak bé egy kapitánnyal, egy lajdinanttal és fendrikkel; onnand is (t. i. a csatatról) nevezetes két főtisztet vittek bé Nyitrára, *maga pedig Ge?ierál Croix sebesen, gyalázosan beszéladott az másutt lévő truppal Nyitrára.* Negyven (?) szekeret hozhattak bé, az többi mind elszéledett az erdőben az harczkor.» (*Eredeti levél*, a gr. Károlyi-archívumban.)

Megemlékezett e csatáról *Ocskay László* is, érsek-újvári utolsó kihallgatásakor, midőn a császári hadsereg és egyes ezredek állapotáról kérdeztetvén, a Croix tbk. mellett lévő Savoyai-dragonyosokról ezt mondá jegyzőkönyvre: «Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, *kiket az ősszel itt Csápornál levagdaltak*»*

Érsek-Ujvárnak 1708-iki hős megoltalmazója s az erősség tekintélyének, hatalmának az 1709-ik évben is mindvégig erélyes fenntartója, jó rendtartója, — csak néhány héttel élheté túl a tábori hadakozás érdemdús veteránját, Bottyán tábornokot. Berthóty okt. 5-kén írta meg idézett jelentését Balogh István csápori győzelméről: s már okt. 16-ika reggelén ezt jelentik róla Újvárból: «15-ikén estve kiadván az dispositiókat szegény Berthóty István generális és újvári commendáns, — *9 óra tájban azon estve az fulladásban megholt*».*

Így éri vala, jeles főoszlopainak reménytelen kidőlésével, egyik csapás után a másik Rákóczi ügyét! Újvárban a parancsnokságot a derék Berthóty elhúnytával, legalább egyelőre, az alparancsnok: a vitéz, de kellő higgadtsággal nem bíró, túlheves természetű Csajághy János gyalog-dandárnok öröklé, azonban csak az erősség és bentlévő gyalogság fölött; mert a lovasság vezénylete, — melyből ugyan télre kelve csak Géczynek újvári és környékebeli 6 százada Beleznay őrnagygyal marada ottan, — Balogh Istvánt, mint rangidősb lovasdandárnokot illeté. Berthótynak, mint kerületi altábornoknak, Balogh alája volt rendelve: míg Csajághynak mint ifjabb brigadérosnak alantasa ő, természetesen, nem lehetett.

1 A jegyzőkönyv 7-ik pontja. (*A Ghyczy-család levéltárában.*)

2 Archiv. Rákócz. VI. 376.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesül; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losoncchoz nyomul; Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjük össze-zavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál. — Ocskay Losonczon; szanaszét prédái. A kuruczok gyalogsággal megrakják Murányt, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása.

Mialatt az újvári vezényletben a jelzett változások történtek: hasonló változások valának készülőben — bár nem hasonló ok miatt — a tábori hadvezetésben is, hol a kormánygyeplők Bercsényi kezeiből nemsokára Károlyi kezeibe mentek át, távolról ugyan még mindig amannak főintézése mellett. Előbb látnunk kell e körülménynek előzményeit.

Bercsényi mindjárt azután, mikor szept. 18-kán a Heister Pálffyhoz írt titkos levelének Ocskay által lett kibeszéléséből Wedekindt kapitánytól megtudá a császáriak Szepes felé igyekvő szándokát, és ezt utóbb az egyebűnven vett értesülések is megerősítették: elkezdett gondoskodni a Szepesség ótalmáról. Nevezetesen már szept. 27-kén eltökélé, hogy a Czelder egész és Nyáray féldandárából álló gyalogság már úgy is «régén nézvén Breznóra» Andrassy Pállal: mihelyt Heister Pálffyval egyesülni és közeledni fog, — ezen hajdúságot oly szín alatt, mintha újra Liptóba akarna velők diversiót tétetni, szépen fölveteti Szepesbe, s ott, mintha kenyérre kellene várakozniok, Kézsmárk s Lőcse közé szállítja. Egyszersmind megvizsgáltatja s védelmi állapotba helyezteti Rivière-rel a két utóbbi város erődítéseit, — és azzal, a veszély közeledtével minden zaj nélkül beülteti Andrassy Istvánt és Czelder Orbánt 15 — 1600 hajdúval Lőcsére, s Bajcsy György alezredest 4—500-al Kézsmárkra, hol eddig csak újonczaik feküdtek; míg a Nyáray-féldandárt, mely is Bercsényi udv. palotás-

ezredének két s Nyáraynak is két battalionjából állott, Kassára rendeli, az ottani igen kevés helyőrség szaporítására.*

Mínthogy pedig október első napjaiban ő maga parancsot vön Rákóczitól bizonyos nagyfontosságú külügyi tanácskozmányok végett az udvarhoz Munkácsra rándulni: okt. 4-kén Tornallyán kelt tüzetes utasításával a vezényletet nyolczadnapig, mialatt visszatértét reményű vala, Eszterházy Dániel altbgyra bízá. Ez utasításban Dániel úrnak mindenekelőtt az Érsek-Új várral való összeköttetés fenntartása köttetik lelkére, s e végből a zselízi németre leendő folytonos vigyázat és csapdozás. Azután következnek az egyéb, speciális intézkedések, melyekre nézve megjegyezzük, hogy a hadállás úgy volt maradandó, mint eddig, (csakhogy a központi háttérből Ráhótól vagy Tornallyától szűnt meg a kormányt tartani Bercsényi) t. i. a jobbszárny Andrassy István tbk. alatt Szepesnek Árva és Liptó felőli szélein, Görnörig; a közép Polonkánál, Baczuchnál, sőt be Breznóbányáig előretolva Zólyomba, Andrassy Pál tbk. alatt, háttérében a ráhói tartalék-tábor Babócsay Ferencz dandárnokokkal, kinek kötelessége vala szükség esetén akár a jobb-, akár a balszárnyak, s akár a középnek segélyt nyújtani, egészen Eszterházy altbgy. rendeletétől függvén, a ki a leg-erősebb és most legfontosabb hivatású balszárnyat vezényle.

Dániel úrnak hol táborozását Bercsényi az ellenség mozdulataitól tette függővé; irányelvül csak azt szabta eléje, hogy a Garamtól igen távol ne táborozzék, nehogy az újvári közlekedéstől és a zselízi némettől messze essék. Ezért inkább ajánlja Balassa-Gvarmat és Ipoly-ság, mint Szécsény vidékét. Eszterházy alatt valának Ebeczky és Szent-Pétery lovas-dandárnokok brigádáikkal, s br. Révay Imrével és Groczky Istvánnal némi gyalogság is, ú. m. a Csajághy-dandárnak Újvárba bé nem ment része. E hadaknak Zólyom, Korpona, Selmece, Szent-Benedek, Zselíz és Esztergom felé kelle vigyázniok, és ha Pálffy Gácsot megszállani találná: a Babócsay-dandárt magokhoz yonván, az ellenség táborát éjjeli-nappali támadásokkal, a hegyekből gyaloggal s a völgyeken lovassal háborgatniok. E mellett egy rész

* L. Bercsényinek Tornallyáról szept. 27-kéről Rákóczizhoz írott levelét. (*Archív. Rákócs.* VI. 352—353.) S hogy ezen intézkedéseit annak idejében csakugyan végrehajtó: bizonyítja okt. 28-iki levele. (U. o. 374.)

haddal diversió gyanánt Selmecezt megrohanni, a melynek ha Pálffy segítséget küldene: annál könnyebb volna ekkor a Gácsnál marandókat megtámadni. Egyébiránt Andrássyéknek is parancsuk ment, hogy Gács ostroma esetében ők is másfelől közreműködjenek: az egyik Liptóba rohanjon be, s a másik Breznót és Beszterczét szorongassa.

Ha pedig Pálffy, talán a zselízivel is Liptóba menne: akkor viszont nemcsak Babócsay nyomúljon föl Szepesbe, de Ebeczky is, Szalayval nyomában, hogy az ellenségnek jobbszárnyunk annál inkább ellentállhasson.

Végre, a három tábornok és Babócsay szoros és folytonos közlekedést tartsanak egymással.¹

Ezen utasítás kiadása után Bercsényi megindult; okt. 7-kén már Zemplénben Nagy-Mihályon vala, másnap reggel tovább utazandó a fejedelem elé,² kinél s azután Unghvárott a vélnél hosszabb ideig kellett késnie. S mikor végre visszaindulhatott: Kassa mellett fekvő enviczkei kastélyába érve, — itt vevé (október 25-ikén) az ellenség fenyegetőleg megkezdett előnyomulásáról szóló tudósításokat. Ezek következtében a fejedelem által Heister nyomulásának esetére segélyül 3 lovas és 3 gyalog-ezreddel a Tiszántúlról átrendelt Károlyi Sándor tbknak jövetelét sürgette és várta,³ hogy a megzilált és oszladó hadak közé Gömörbe ne kelljen pusztá kézzel visszatérnie, a mire egyébként — személyét illetőleg — szintén kész vala, csakhogy jót nem reménylett illetően visszatérésétől.⁴

Ezeket így tudván, tekintsünk vissza az Ipoly és Garam vidékeire.

A Felső-Garamnál a kurucz hadvonal derekának előretolt része még okt. 9—10-ike táján is jó mélyen benyomúlva állott Zólyomban; elannyira, hogy Czelder Orbán a maga hajdú-ezerével Breznót a legszorosabban ostromzárólva tartá, a beszorúlt németek és városiak szemei láttára csépeletvén el a külvárosi pajtákbán gabonáikat, hadai

1 L. e terjedelmes utasítást *Archív. Rákócz.* VI. 359—365. 1.

2 U. o. 366. 1.

3 A fejedelem már okt. 18-kán utasítá Károlyit, hogy készüljön az általjövetelre, mert Bercsényi betegeskedik, és senki sincs mellette. (*Archív. Rákócz.* II. 560. 1.)

4 L. *Bercsényinek* Enyiczkeről okt. 25-kén a fejedelemhez írt leveleit. (*Archív. Rákócz.* VI. 371—384. 1.)

élelmezésére. Sőt Orbán dandárnok okt. 7-kén a Réthey György mellette levő huszáraiból 150-et egész Predajnáig küldött bé Besztercze felé Mező János főhadnaggyal, kik még 9-kén is ott állomásoztak előőrség gyanánt; s egyúttal a boczai szorosra is — Liptó felé — bocsáta portát.¹

Az Alsó-Garamnál azonban nem ment ily jól a dolog, sőt a veszedelem — Heister képében — onnét közelgetett. Miután ugyanis e tábornagy, négy hónapi harcaival Dunántúl a kuruczokat előbb a Rábán fölülről leszorította s ellenök sánczokat és védműveket emelt, kivált ezen folyam kelőin; továbbá erősségeiket: Sümeget, Simontornyát, Veszprémet kiostromlotta, Bottyán átkelését megakadályozá, a népet kegyetlenkedéseivel megfélemlíté, s Eszterházy Antal dandárait nagyon megzilálta, megritkította és további szorongatásukra hadai részével s a rácz és horvát végőrezredekkel br. Nehem tábornaggyal hagyá hátra vezénylő-tábornokul: maga, három lovas-ezreddel s egy battalion gyaloggal okt. 7-kén Esztergomba érkezett. Ide rendelé, t. i. a párkányi hídfőhöz, eleibe jöni Zseliztől Croix tábornokot a Savoyai dragonyos-ezreddel és három battalion gyaloggal; a kikkel egyesülve, s négy faltörő-ágyúból, nyolcz tábori taraczkból és négy bombavető mozsárból álló tüzérségét, valamint több száz társzekerre menő podgyászvonatát is átköltöztetve a Dunán, —• október 8-ikán mindenestől megindult fölfelé.-

Az Ipoly-Ság táján vigyázó Ebeczky-dandár kikémlésére portát bocsáta ugyan Honiba Kemencze felé,⁵ mindazáltal a tábor derekával a Garam jobbpartján vonult egyenest Zseliznek, a hová 10-kén érkezett.⁴ Löffelholtz-czal tehát már egyesült, s másnapra várá magá-

1 *Czelder Orbánnak* Baczuchról, okt. 9-kén Bercsényihez, és *Mező Jánosnak* ugyan napon Predajnáról Czelderhez szóló levelei. (*Eredetiek, gyűjteményemben.*)

2 *Zsámbooky Nagy István* ezredes Szobruól okt. 8-kán sietve tudósítja Eszterházy Dánielt a szátoki táborra: «Ezen órában indult meg az német a Duna mellől, fel igyenesen Kemencze felé, mind lovas és gyalogja; de, a mint végire mentem, gyalogja nem sok.» (*Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.*)

3 *Zsámbooky iménti levele;* mert a Kemencze felé száguldó had csak porta lehetett, mindenképen bizonyos lévén az, hogy Heister a táborral a Garam jobbpartján nyomult föl Zseliznek, nem érezve ekkor még — a Löffelholtz és Pálffyval való csatlakozás előtt — magát elég erősnek sok podgyászával s tüzérségével a közélben táborozó Eszterházy Dániellel szemben, a *balparton* biztosan haladhatni.

4 *Eszterházy Dániel* írja okt. n-kén a szátoki táborról Bercsényinek: «Haister

hoz Pálffy is, a ki a szalatnyai tábornál gyalogját Beszterczére beküldvén, Steinvillel, Viarddal, Gombossal, Ocskayval s «az egész lovas haddal Zólyomtól Szent-Kereszt felé lement az Garam mellett, conjunctióra. #¹ Ez Kis-Sárónál történt meg, miután előbb Heister okt. 11-kén e helységtől Kálnáig szállttá tábortát s 12-kén Nagy-Kálna és Várad között a Garamon kettős hidat vettetett, a mely elé hadai egy részét telepíti vala.~

Pálffy elindulását Szalatnyától, Zólyomtól, legelőször Révay Imre alezredese, a fűrészi szoros torlaszain őrt álló Groczky István tudatta Eszterházyval, ki ettől — úgymint okt. 13-kától — fogva aztán «lovas és gyalog portákat» indíta be Korpona felé, a bán mozdulatai szemmeltartására. Ebeczkv pedig folyvást portyáztatott Heisterre.³ Egyéb rendelkezéseit Dániel úrnak ismertessék e rövid sorai:

«Mi táborainkat három részben vettük: Ebeczkv uram Hontnál (Ipoly-Ság mellett) maga, Szalay és Tardy ezereivel; Szent-Pétery uram Vadkert háta megett Dereskénél, (Tereske) Máriássy (Deák Ferencz) Sötér és Kókay ezereivel; én itt Szátoknál, Esterhás Antal úr dragonyosival, Bik László és Sennyey uraimék ezereivel és a gyaloggal.»⁴ írja továbbá, hogy Géczy Gábor tegnap átjött a Garamon

tegnapi napon Zsilizhez érkezett, conjungálván magát az ottvaló ellenséggel, kinek nagyobb része (Croix-val) eleiben ment vala Esztergomhoz. Számos szekér vele, öreg-hajók és sok deszka, öreg-álgú négy vagy öt; melvbül colimálható: más hidat is fog általvetni a Garamon; talán Pálffy hadát még bévárja, mert jött tegnap az iránt is oly hírem, hogy azon haddal, úgy *Ocskay* is Szent-Kereszt felé elindultak volna, — megtudom csak ma is.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

1 *Bercsényi*, Unghvárról okt. 18-kán a fejedelemhez, és Károlyihoz is. (Archív Rákócz. VI. 367. 1. és Rákóczí Tár; II. 2S1. 1.)

2 *Eszterházy Dániel* Szátoktól, okt. 13-kán Bercsényinek: «Haister elindulván a zsilizi sáncztúl, tegnapelőtt szállott túl a Garamon Váradhoz, és ugyanazon éjjel vetett két hidat által; minémű positurában légyen? tegnap maga megvizsgálta Ebeczkv uram, ezen delineatió szerint. A gyalogjának számát nem observálhatta, — hanem ma érkezett ide a táborra Fodor Lászlónak egy rab-hajdúja, ki is együtt jött által Esztergomnál Haister corpussával, referálja, hogy az esztergomi hídon Eugenius veres-compániáival, a melyek eleibe mentenek innét, 12 standárral és 4 compánia muskateróssal jött. A sánczban (Zselíznel) maradott 300 gyalog egy obrest-vachtmaisterrel. Öreg-álgúját mondja ezen rab négyet, apróbbakat nyolczat, — a bagázsiája is véle vagyon.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.) V. ö. Archív: Rákócz. VI. 368. 1.

3 *Eszterházy D.*, okt. 13-iki levele Bercsényihez.

4 *Ugyanaz.* A gyalogság br, Perényi Miklós ezrede felébből, Csajághynak vagy

Újvárból a még hátra levő montourért, melyet is felesebb kísérettel holnapután, tehát 15-kén fog Újvárba szállítani, s azután a fölösleges lovas hadat, úgymint Rétheyt, Vajdát stb. onnét visszarendeli, — írt is már eziránt Balogh Istvánnak.¹

A mint Heisterrel 15-kén Pálffy is egyesült: az öreg vezénylő-maréchal, kis-sárai táborában a megkezdendő őszi hadjárat és az ennek befejeztével fölállítandó téli hadállomások irányának s helyeinek tüzetes megállapítása végett többszörösen tanácskozott tábornokaival. E tanácskozinánvok okt. 16-kán értek véget; eredményük — főbb vonásokban — a következő határozatokban összontosúl:

1. Pálffy tábornagy kétezer lovassal nyomúljon Nyitra, Mocsonok és Szered felé, Érsek-Újvárt e haddal, továbbá Monticelli egy részével, Eszterházy József, Pongrácz és Thúróczy labanczaival, a télen is megszállva tartandó erődített állomásokból minél szorosb zárlatba fogni. Mely iránt midőn megtevő az intézkedéseket s a zárló hadat már felosztotta: maga menjen át a Dunántúlra, mivel az ottani vezénylet neki, a Péter-Váradra bizonyos törökországi állapotok miatt visszatérendő br. Nehem helyett, följánltatik.² 2. Miután a téli szállásolási és állandó hadvonal a Garamnál beljebb fog az ország középpontja felé előretoltni: a zselízi sáncz most már fölöslegessé válván, levonandó s fölégetendő. Löffelholtz Hartlebennel, a gyalogság zömével és a Dunán Esztergomnál általjövendő s utólag csatlakozandó 14 század Lubomirszky Györgyfőle lengyel-kozák lovassal induljon föl a Garam mentén egyenest Beszterczének, Liptónak, hol az Ebergényi-Tollet osztálylyal, majd azután, Szepesbe hatolván, a másfelől ugyan ideérkezendő Heisterrel Lőcse környékén egyesüljön. 3. Heister, Steinville, Sickingen, Viard, Croix, Langlet és Gombos tábornokokkal, a hadsereg derekával, ú. m. a hét német,

600 főnyi maradékából állott, s még br. Révay Imre is itt volt hajdúságának egy részével Dániel úr mellett a szátoki táboron, honnét okt. 9. Bercsényihez intézett levelében kimutatást ad ezere létszámáról. E szerint Újvárban feküdt helyőrségben 666 hajdúja, Gácsban 100, Nógrád-várában (de ezt ép e napokban kezdék lerontani) 95; Groczkyval volt a torlaszokon Buda-Lehotánál 50, övele a szátoki táboron 258, = 1169 fő. (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

¹ Eszterházy D., okt. 13-iki levele.

² Heyperger Theodor k. k. haditanácsosnak Bécsből okt. 23-kán Heisterhez írott, de a kuruczoktól felfogott válasza. (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.)

két rácz és az Ocskayféle egy magyar lovas-ezreddel, úgy egy válogatott — tán 2000 főnyi — gyalogsági osztálylyal, az Ipoly mellett induland, s Eszterházy Dánielt hátrább nyomván, Vadkertet és Losonczot elsánczoltatja, Szécsényt és Gácsot elfoglalja, és mind e helyeket a jobbszárnyon Váczzal s a Dunával, s a balszárnyon Véglessel, Zólyommal és a bányavárosokkal összeköttetésben, állandó erős őrségekkel rakja meg. Korpona városába is némi hadat vetend. Azután, hadai hátralevő részével Zólyomiul Besztercze- és Breznóbányának menvén, Gömörben Rozsnyót, Szepesben Szomolnokot, Remetét, Gölniczbányát elsánczoltatja, s kivált az elsőbbitet — Krasznahorka szorongatása végett — tetemesen helvőrségeli, és Igló táján a már titokban Ebergényi által (mint tudjuk) megvásárolt hg. Lubomirszky Tivadar csapataival, úgy a Liptó felől betörő Löffelholtz-Hartlebenékkal egyesülten Lőcse és Kézsmárk városokat fogja ostrom alá venni s tüzzel-vassal megívni, nemkülönb Szepesvár és Dunaveczt várakat szorongatni.

Ekként a császár hatalmát három vármegyének, ú. m. Nagy-Hont, Nógrád és Szepesnek, sőt részben Gömörnek és Kis-Hontnak is meghódításával gyarapítandja, s a kuruczokat a Dunának vácsi kanyarulatától kezdődő, — Vác, Vadkert, Szécsény, Losoncz, Gács, Végles, Zólyom, Besztercze, Breznó, Rozsnyó, Szomolnok, Remete, Gölnicz s esetleg Lőcse és Kézsmárk erődített pontokkal jelölt, — vagyis a Dunától a Tátraig terjedő hadvonal által az ország keleti részébe szorítva, s Érsek-Újvártól nagy távolságra: 12—15 mértföldnyire elrekesztve tartandja; minélfogva ezen közelebből szintén szorongatandó főerőségük is előbb-utóbb meghódolni lesz kénytelen, mikor aztán az előnyomulás Eger, Kassa, Munkács ellen megkezdődhetik.

Ez a tagadhatlanul a hadtudomány valódi elvei szerint készült tervezet főbb vonásaiban valószínűleg Savoyai Eugentől eredt s a k. k. Hof-Kriegsrath által íratott Bécsben Heister elé; de semmi kétség, hogy részletei s végrehajtási módozatai a kis-sárai tábori tanácskozmányokban állapították meg. S a mint megállapították, — a vezérek azonnal hozzáfogtak a valósításhoz.

Bercsényinél olvassuk okt. 17-ikéről, hogy: «Már azelőtt meg-egyeztvén Pálffyval Heister Sárónál az Garam mellett: 17-ikén ú. m.

csütörtökön az zsilizi sánczát és az ott lévő lábos-hídját fölégetvén, szállott Léva irányában (Új-Barson és Kálnán alól) csinált (hajós, tehát szétszedhető) hídjá eleiben, túl az Garamon.» S 18-ikáról: «Pálffy mintegy kétezer lóval elment Nyitra felé, oly hírrel, hogy ezeret Nyitrán s Mocsonokon postíroljon, az másik ezerrel általmenjen az Dunán.

N. B. Leffelholtz Pálffynak írott (de fölfogott) levele azt tartja: van engedelve Pálffynak az udvartól az fel — hihető, Bécsbe való — menetelre; de azt akarja Haister, ott maradjon Újvár szorítására, és maga Haister Szepesnek akar menni. Kibűi collimálható: nem az Dunántúlra megyen (Pálffy), hanem Nyitrán ezer és az Vág mellett az másik ezer fog maradni postírunghban. Mert 16-kán írták, hogy akkor Monticelli és Secula rácza, — az ki ezelűtt Sente körűi vala, — megegyezett Haisterrel.^{#1}

A bán e kétezer lovast Nyitrán s a völgyön fel Bajmóczig, Mocsonokon, Semptén, Szereden, Galánthán, Sellyén és vidékén elhelyezvén s módban hagyván, okt. 24—25-ike táján Nagy-Szombatba,² onnét Pozsonyba és föl Bécsbe ment, az udvornál remonstrálni, mivelhogy Heister alatt, — a kivel visszáat vont — nem akarja vala a túl a dunai vezényletet elvállalni.⁵

Heister pedig, rendelkezéseit előrebocsátva, még két napot késett új-barsi táborában. A merre ő foglalni indúlt: mindig vele jártak védenzei a jezsuiták is, szintén foglalni, t. i. a protestánsok templomait. S a tábornagy előkészíté útjokat. Ekkép most is okt. 17-kén «in castris ad Bars positis# keltezve, nyílt rendeletet bocsát Nógrád vármegyére s a meghódítandó városok hatásáigaira, hogy a «lázadók

1 *Archív. Rákócz.* VI. 376. 1.

2 *Br. Berényi Ferencz* említi naplójában okt. 26-ika alatt Baradban, románfalvi emberének jelentése nyomán: «Haister Barsnál van; bán uram Szombatban valami kuruczot lövöldöztetett meg, — maga Pozson felé ment.» — *Bercsényi* levelei között is olvassak: «Csajághy okt. 23-kán írja Újvárból: Pálffy öszeveszvéen Heisterrel, Pozsonba ment, Mocsonokoti 4 compániát (lovas) hagyván, az többit Sellyén s imitt-amott. Leffelbolozot az gyalogsággal Báthnál petekírolta Viard.» (*Archív. Rákócz.* VI. 387.)

3 A *Berényi-napló*, okt. 28-ika alatt: «Kapitány-lajdinant Carolus Meyr érkezett Szombatbúi, bán uramot kíséerte; azt mondja, hogy bán uram nem akarja az Dunántúl való commandót fővállalni, azért, hogy Haisterrel vissza van. Haistert lígy hal. lotta, hogy Gács felé ment.»

által» — vagyis a szécsényi országos végzemények értelmében — a protestánsoknak visszaadott egyházakat, parochiákat, iskolákat és minden papi javadalmakat szolgáltatásuk vissza az elűzött kath. papoknak, s ezeket azok birtokába haladéktalanul iktassak be. Az ellenszegülők ellenében elégséges karhatalmat adni a katonai parancsnokok utasítva vannak.¹ Okt. 18-kán viszont ugyancsak új-barsi táborából rideg, döllyfős hódolási parancsot intéz a szomszéd megyék nemességéhez és lakóihoz: 14 nap alatt hódoljanak meg; s a húségesküt letenni vonakodókat tüzzel-vassal, kiirtással fenyegeti.²

Ezzel tábori málháját s a hihetően a még Dunántúlról jövő lengyelekre várakozó Löffelholtzot Új-Barsnál hagyva, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálnánál általkelt a Garam hídján 64 lovas-századdal, melyből — mint az előtte álló s ellenkezve visszavonuló Ebeczkv István embere megolvása zászlóit — 52 reguláris német nehéz-lovas escadron vala, 12 pedig az előcsapatul szolgált könnyű had, úgymint Monticellinek 6 század rácz, Ocskaynak ugyanennyi labancz huszára,³ és egy csapat Kurdis Jánosféle labancz. Minthogy pedig Löffelholtz mellett a Viarddal kivezényelt 800 főnyi lovasságon kívül mintegy 2000 gyalog maradt:⁴ következőleg Heister után is a tüzérséggel ugyanennyinek kelle későbbben nyomakodnia, miután Bercsényi Heister összes gyalogjai számát valami 4000-re teszi.⁵

E közben némi diversió kedvéért Andrássyék október 18-kán beütöttek Liptóba;⁶ minő eredményel? — nem tudjuk, de a had-

1 *Egykori másolat*, gyűjteményemben.

2 *Egykori másolat*, u. o. Másutt is több példányát láttam.

3 *Ebeczkv István* írja Serkéről okt. 24-kén Eszterháznak: «Én lévén legközelebb a némethez, mikor Kálnánál általgýütt az hídon: akkor az emberem az hídnál megolvasta standárjait; az németé 52, Ocskay zászlói 6, Monticellié is 6, minden bizonynyal.» (*Eredeti*, gyűjteményemben.) *Bercsényinél* is (Archív. Rákócz. VI. 376. 1.) épen így, kivéven, hogy ő Monticelli helyett Seculát ír, a másik rácz ezredest, és pedig alkalmasint helyesebben.

4 *Bercsényi*, Archiv. Rákócz. VI. 376. 1.

5 *Bercsényi*, Unghvárról okt. 21-kén Károlyinak: «Ez, uram, mind is 7 regiment lovas (t. i. a németje); bizony nincs 4000 az gyalogja, már csak semmi *ha vati* is, télben. Ugyan nagy ostora lesz Istennek, ha szétgázol bennünket!» (*Rákóczi Tár*, II. 284. 1.)

6 *Bercsényi*, okt. 24. Bödrül a fejedelemnek: «Andrássyék bementek Liptóba még 18-kán; nincs hírem még felőlök.» (*Archív. Rákócz. VI. 371. 1.*)

járat sorsára befolyással bíró esemény ott nem történt. Október közepén Eszterházy Dániel a még csak félig-meddig helyreállított s biztos ótalmat nem ígérő Nógrádvárából kivoná az őrséget, s Géczy Zsigmondra bízta e várnak, és ha Heister Szécsény felé tartana, az utóbbinak is széthányatását s fölégetését, nehogy az ellenség fészket verjen benne. Géczy Nógrádot le is rontatá; Szécsényre nézve még várta cs. tábornagy mozdulataitól.¹ Rákóczi pedig, midőn megtudá, hogy Heisterrel öreg-ágyúk s bombavető mozsarak is vannak: a föntebbi két várnál nem valami sokkal erősebb Gács bástyáira is kimondá a *deleantur*-1, csakhogy egy-kissé későn; mert parancsát Bercsényi még Unghvárott is csak okt. 21-ikén vette; - míg tehát ezt Nógrádba tudathatta és ott végrehajthatta volna, — kifogytak az időből. Különben is, a vár vagy két heti ellentállásra képes volt, mivel erődítményeit az odaküldött falábú francia hadmérnök ép az imént helyreállítatá, s az új parancsnok Nyárády Andrással elégséges hajdúság, lő- és élelmi szer vala benne. Nem igen volt ok tehát e várat oly hamar féltetni, míg t. i. a Károlyi-féle segédhadak a Tiszától fölérkezettek, a mikor aztán mód nyílt volna ostrom alól fölmentésére.

Bercsényi ugyan Nógrád-varának «kérdetlen elhányásából» Eszterházy hadainak megrezzenésére következtetett, és így már okt. 21-ikén azt írta bizalmasan a fejedelemnek: «úgy látom, *nincs mit várnunk egyebet az fartolásnál!*»³ mindazáltal nem szűnt meg intézkedni a Heister oldalában, hátában teendő diversiók felől még Szécsény bukása után sem. De ezt előbb látnunk kell.

Heister 64 század lovassága, mint tudjuk, okt. 19-kén d. u. 3 órakor Kálna mellett át a Garamon, honnét 20-kán reggel megindulván, «mind egy húzómban gyűtt Báthnak, Palástoknak s Nyékeknek, — egész éjtszaka mind marsolt. Nyéken megabrakolván, másnap (21-kén) virradóra Szécsény felé vette útját, Sötér és Kókay uraimékat felheverte; azzal mindgyárst kiszínelvén bizonyosszámú katonát, hogy a magyarját (lábánczát) kicsalhassam mellőle, — de bezzeg mind magyarja, németje úgy rajtam gyűtt, hogy űzött egy mélföldön az egész corpora, s ugyanott, az hol elhagyott, megszállott. Most is

¹ *Ugyanaz*, okt. 21-kéről Károlyinak. (*Rákóczi Tár*, II. 283. 1.)

² Ugyanott.

³ *Archív. Rákócz.* VI. 369. 1. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 283. 1.

oda vannak portásim.» — *Ezt Ebeczky István írja*, Serkéről okt. 24-kén,¹ a ki is Sennyey Ferencz, Bikk László és Tardy Ferencz, továbbá Deák Ferencznek ekkor Máriássy Ádám vezénylete alatti, gyöngé létszámú ezereivel volt; — a maga ezerét öcscsével Ádámmal hátrahagyta a Garam és Ipoly közt, az ellenség háta mögött.

Bercsényi már okt. 24-iki levelében említi portázó tisztek jelentései után, hogy «20-kán Palástoknál volt 3 vagy 4000 lovas-német, és Ipoly-Ság felé ment sietve; hihető, csak kergelődzeni indult, vagy *Szécsént féltette az tüztül, azt akarta megelőzni.*»² S ezzel fején találta a szeget. Október 25-kén így folytatja, a jelen volt Gerhárd György kormánytanácsos levele után: «Vasárnap megindult Haister az lovassal, Nyékre gyűtt, onnan másnap (tehát 21-ikén) *Szécsénbe*, s ugyanakkor marsíroltak ők is táborunkkal (*Eszterházy*) *Szécsénhez*. Varsánhoz érkezvén: hallják az puskázást Szécsénben, és az szaladok gyűnnek reájok. Megforgatják az zászlókat s visszamennek igyenesen Herencsénhez, az honnan gyűttek, és onnan az hadainkkal együtt Serkéig.»³

Még világosabb s részletesebb az okt. 28-iki levélhez csatolt magyarázat, melyet már több rendbeli tudósítás egybevetéséből állít össze Bercsényi, ú. m.:

Heister Kálnától megindulván, eleinte «mutatta útját Báthra Selmezc felé, (*ezért halasztá el Szécsény elrontatását Eszterházy!*) de fordult Palástoknak, Nyéknek. 20-kán (virradóra) indult Inámnak az Ipoly mellé, Hidvég ellenére, hol Ebeczky volt brigádástúl; ki is lóra ültetvén az hadat, az Iplyon innen mellőzte Kohárig, (ma *Kővár*;) ott általmenvén az német, Ebeczky félrement, s megegyezett Esterházy Dániel urammal Herencsénél, az hol volt Máriássy 7 zászlója, Eszterházy Antal dragony-regimentje és az gyalogság. Réthey János és Vajda voltak az Ipoly túlsó részén Zelennél, — azok elnyomúltak elüle Losonczon fölül Kánához.

Sötér Tamás Kókayval voltak Szécsény előtt Kovácsinál, s azoknak kell vala elégetni Szécsént; azok észrevévén, (de későbbben, mintsem illett), kirendelvén magokat, 200 lovast hátúljárót hagyván, bal-

1 *Eredeti levél*, gyűjteményemben. (Eszterházy Dánielhez szólt.)

2 *Archív. Rákócz.* VI. 371. 1.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 371—372. 1.

lagtak Szécsén felé. Azonban már másfélül az szorosokon s erdőkön eleikben került vala más része az ellenségnek, s úgy confundálták őket. Sőtér zászlói megmaradtak, Kókayébúl két zászlót elnyertek; azután ismét csoportozva, salválták magokat.

Ebeczky maga kimaradt vala, valami válogatott haddal: az labanczot akarta elcsalni az német mellől; egész erővel rajta-fordult, s űzte Hollókőig. Az volt szerencséje Dániel uramnak: nem vitte nyomon Ebeczky az ellenséget, hanem másfelé szaladt, — s azalatt Pásztó felé s úgy ment békével el Esterházy Dániel uram az hadakkal. Az ellenség megállapodott ott az hol elhagyta Ebeczky űzését, s onnan beszállott Szécsénbe.

Hogy Varsánnál volt az táborunk marsban, akkor előzte meg Sőtért az ellenség: úgy kell érteni, hogy, nyilván Selmeczre menő hírére az németnek Dániel úr Szécsénnek indult, és Ebeczky Varsánnál akadt melléje akkor, az mikor már másfélül Sőtért puskázták, s annak lármájára tért meg s maradt el Ebeczky az labancz kicsalására.«¹

Hátra van még jelezniünk e dologban, ú. m. Sőtér és Kókay meglépése- s megűzésében, *Ocskay szerepét*; ki is Kurdis János nevű labancz kapitánynyal Heistertől előjáróban küldetvén, valami szemközt jövő áruló paraszttól tudta meg a két kurucz ezredes hadállását immár a pusztá-almási réteken; megjelenté Heisternek, a ki az ezen vidéket jól ismerő Kurdiszal tüstént reámene, keresztül az erdőkön Sőtérékre. A meglepetteket könnyű volt aztán a roppant túlerőnek megriasztani.-

¹ Ugyanott, 376—377- 1-

² Kurdis János írja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: «Régen kívántam Exciádnak levelemmel udvarolnom, de az sok portázás, utazás, miúta Szécsénybe beszállottunk, annyi űdöt nem engedett, hogy az Exciád Almás nevű pusztájának rétén táborozó kuruczoknak felveréséről informálhattam volna. Generál-Feld-Marschal Heister uram ő Excja Nyék nevű falutól megindulván, mihelyt Gyarmathoz érkezünk, hogy legelsőben is az város (Szécsény) két kapuját elfoglaljuk, azalatt midőn már útban voltunk volna, és így ő Excja is utánunk nyomakodván, midőn már az almási úton errefelé közölgettünk volna *előjdróban*: a Kaprás alól egy parasztember — az ki az kuruczok szekerese volt — *Ocskay* uram eleiben futván, megmondta ő *Kglmének*, hogy az *feljebb megírt pusztának rétején fekszik az kurucz*. Ocskay uram mindgyárt egy ordináns katonát küldött utánam, megjelentvén nékem is az egész dolgokat, miben legyenek? Minthogy én pediglen Szécsény körűi és ezen

Így jutott Heister Szécsény birtokába; s hogy e helyet *épségben* megkapta: azt egyedül gyors járásának köszönheté. Másnap, okt. 22-kén Eszterházy Dániel Gyöngyös-Patához szállá, de előbb Ebeczkyt öt ezreddel, a mi tehetett tán 2000 lovast, Pásztó-völgyéről Hajnácskő és Serke felé indította, előzni a német menetelét, — maga is utána szándékozván. A portyázók azért Heister körüi nem szűntek, az előtte és oldalt járó hadakból. Így okt. 23-kán Szegedi Kiss Mihály, Sötér egyik híres portázó főhadnagya Szécsény alá csapván, öt németet fogott el, a kik vallották, hogy Heisterrel Steinville, Gombos és egy Lubomirszky-féle lengyel tábornok van; tegyük még hozzá: *Croix is*, és Steinville, Uhlefeld, Althan, Latour, Savoyai Eugen, Hohenzollern vasas- és dragonyos-ezredek, a belőlök századonként kivezényelteken kívül, kik Viarddal még Új-Barsnál hátramarádának a podgyászvonattal. Továbbá Seculától 6 zászló rác, és Ocskaynak 4 század labancza. (Hát *kettő* hova lett? 3 Liptóban volt Ebergényinél, 1 talán a málhavonatnál, — *hatnak* kell vala tehát vele lennie, mint Ebeczky írta, s annál inkább, minthogy a 6 zászló rác s 6 zászló labancz számát ugyané rabok 600-ra teszik, tehát Ocskayét felében 300-ra, a mi 50 emberével 6 zászlónak felel meg.)

Vallották még ezen foglyok, hogy Heister most e sebes járásban nem hozott magával csak két taraczkot: de van a táborán (Új-Barsnál) 18 mozsárja s néhány 24 fontos ágyúja, melyeknek a gyalogsággal s podgyászvonattal kell utána jönnie. A gyalog más része ú. m. 2000 ember Löftelholtzccal Szent-Benedek felé fog fölmenni. (Jelentették is a kurucz portások, hogy Heister elindulása után más-

az földön alkalmasint tudom az föld csínyját: a mely völgyön tanácsoltam azon kuruczoknak megcsapását s felverését, — elég kevesen mentek volna el közülük; de mihelyt Generális Heister uram ő Excja az ellenségnek hírit meghallotta: széltében az sűrő erdőn rajtok mentünk, egyszersmind felvertük, úgy, hogy egy fordulást sem tettek, az Ipoly vizinek szorítottuk, az hová is (nem volt ez októberben olyan nagy!) sokan beléholtak, fegyver által is mennyin veszték (vagy 60-an) megírni nem tudhatom; csak lovat is 300 egynéhányat és 6 zászlót nyertünk, Sötér Tamás és Kókay is csak nehezen mehettek el.» (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) Hogy Kurdis jól nagyít, bizonyos; tudjuk pl. Bercsényitől, hogy csak *két* s nem *hat* zászló veszett oda, — így lesz a katonák- s lovakkal is, legalább a harczon jelen volt br. Andrassy Péter (labancz úr) br. Berényi Ferencznek azt beszélte, hogy «*atám ötlek meg százat, és hatvanig valót fogtak.*» (*Berényi-napló*, nov. 13-ika alatti jegyzet.)

nap Löffelholtz is megindult a bányáknak.) A tábornagy céljául Gács-várát emlegették s a téli kvártélyt.

Okt. 24-kén tudatták a portyázók, hogy sok üres szekér vonult a megelőző napon a német után Szécsénybe; talán erődítési munkálatok végett, talán élés-szállításra.¹ Ugyané napon Heister Szécsényből keltezett kevély nyiltlevélben teszi közhírré, hogy immár idáig férközött, «a lázadók nagy megzavarásával»; és inti a körüli levő vármegyék, különösen Nógrád és Hont előle menekülő lakosait: siessenek Szécsénybe bejöni és az ő vagy az itt hagyandó cs. parancsnok kezébe a hódolati esküt *négy nap alatt* letenni, különben «*igazságos szigorát*» (justam severitatem) el nem kerülük.²

Okt. 25-kén Heister Vadkertre és Szécsénybe erős őrséget vetvén s mind a két helyet sánczoltatni kezdvén, előbb Ludány faluig, majd Szakaiig nyomóit, ezen alól megszálla és az Iplyon az átellenes Busára hidat építtetett, melyen ezerig való német még az nap általköltözék. Másnap kelle őket követni a többinek is, hogy ott Viarddal egyesüljenek, a ki is a hátramaradt 800 lovassal, 2000 gyaloggal, nehéz ágyúk- és podgyászvonattal 25-kén érkezett Ipoly-Sághoz, honnét 26. vagy 27-kén Busánál kényelmesen Heisterhez csatlakozhatott. Világos volt innét most már a szándék: *Gácsnak ostrom alá vétele*P

Mivel pedig Heister két lovas-ezreddel és Secula ráczaival diverziót tétetett le Hatvan felé: e lovasságot előbb visszavárta, mialatt ő és tábornokai a sűrűn megerősítendő Ipolyvonal megvizsgálásával s az elsánczolandó hidak, révek, kelők, gázlók és malmok megjelölésével töltötték az időt. Azután Viard tábornokot Vadkerten, Sickingent Szécsényben bizonyos haderőkkel hátrahagyván, okt. 30-kán költözött át táborostól, ágyústól, podgyászostól az Iplyon, s Losoncz alá Daróczra telepedék. Másnap beszállott Losoncz városába, s egyzsersmind lovas-portát — alighanem Ocskayt pribékjeivel és németekkel — futtatott Gács alá. Becsülettel kilődöztek reájok, úgy

1 *Archív. Rákócz.* VI. 377—378. 1.

2 *Egykori másolat*, az Orsz. Levéltárban.

3 *Bercsényi* okt. 28-iki levele Rákóczizhoz. (*Archív. Rákócz.* VI. 375. és 379-1.) Úgy a nov. 3-iki levélhez mellékelt *Reportum.* (U. o. 387.) *Rákóczi Tár*, II. 286. 1.

nov. 1-jén is, midőn nagyobb porta nyomult a vár tövébe, s az ott fekvő mezővároskát ők vagy a várbeliek? fölégették.¹

Ezalatt kibontogatták Zólyom felől a több helyütt eltorlaszolt fűrészsi szorost, és a császáriak összeköttetése Dívény s Végles felé bányavárosi feleikkel megnyílt.² Az ostromágyúk és mozsarak is megérkezének Gács alá. Most Heister, miután Losoncznak körül-sánczolását elintézte s parancsnokául Croix tbkot jelölte ki, Ocskay-nak is itt rendelve ezredével a téli évszakra állandó állomást, — nov. 2-ikán főerejével a Gácstól félórányira fekvő Tamási mellett ütött táborn.

Innét és e napon küldött Gács-várába egy s. k. aláírása és nagy pecsété alatt kelt nyiltlevelet a parancsnokokhoz. Feldicsekszik ebben, hogy a dunántúli kurucz erősségeket elfoglalván, győzelmes hadaival a «lázdók» nem kis rémületére immár idáig hatolt, s Vác városától fölfelé, Szécsényen keresztül egész eddig erős lineát vont, Gács-várát is beléfoglalva. («Quodque a Vácziensi civitate per Szécsénium hucusque lineam validam traxerimus, arcé Gács indusa.») Mindazáltal bámúlva veszi észre, hogy ezen latrok barlangja, vagy inkább güzü-fészek, a dicsőséges császári hadseregnek nyakasúl ellentállni merészel. (Attamen non sine admiratione advertimus, quod hoc ipsum tale-qualé perfidorum receptaculum, veí potius glirium nidus, audeat et praesumat se tam gloriosis caesareo-regys armis adhuc pertinaciter opponere.)

Ezen Heister gögjét jellemző gyönyörű bevezetés után emlékezteti a várvédőket ama kegyetlenségére, melylyel Veszprém oltalmazod: lakoltatta légyen. Ha tehát Gács-várát ma naplementéig — mely határidő eltelte után a könyörgések sem fognak meghallgatni — föl nem adják: a várparancsnokot és helyettesét négygyé vágatandja, s még czudar közembereik életének sem irgalmazand. («Idcirco, si haec in exemplum non sufficiat: sciat Commendans et Vice-Commendans se in quatuor partes dividendos et ad quatuor partes arcis suspendendos főre, caeteris infamibus eorum gregarys debita amissione vitae poena non exceptis.») Igazi vad, zsarnoki irány!

1 *Archív. Rákócz.* VI. 386. 1.

2 *Rákóczi Tár.* II. 288. 1.

Végűi azonban hozzá teszi, hogy ha a kapuk kulcsait rögtön kiküldik és meghódolnak: úgy életüknek kegyelmet ad, s mehetnek a hová tetszik. «Signatum in castris ad Tomássy positis, die 2. Novembris Anno 1709.»¹

E megfélemlítésnek sem volt még hatása. Nyárády a fenyegető levelet Bercsényihez küldé ki, hűsége jeléül; sőt a felborozott hajdúsággal másnap hajnalban kemény kicsapást és tüzelést tön a kapu előtt 300 gránátossal az éjjel állást foglalni igyekezett Lancken tbkra.* Mire aztán a bombázás megkezdődött, megdördülvén a mozsarak Gács vár bástyái ellen.

Ezen közben Bercsényi — a ki, mint láttuk, Enyiczken türelmetlenül várta Károlyit és a tiszai hadat — nem szűnék meg addig is mindenféle intézkedni, rendelkezni, a teendő hadműveletek iránt. Eszterházy Dánielnek megírta: «ha lehet, gyűjtsák reá a németre Szécsént, s keményebb portázást tegyenek rajta. Szent-Pétery brigádája szedje össze magát s menjen háta megé.» A minthogy Dániel úrnak magának is az ellenség háta mögött kellett volna maradnia Vadkert felől, — folytatja — «de midőn mind sorban valának Szécsényig az hadak, — sorban ugratta fel az ellenség.» Most már így lévén, Ebeczky István Babócsayval maradjanak előtte: de Szent-Pétery Kókayval, Sötérrel csatlakozzék az Újvár felől érkező Géczy Gáborhoz, Somogyihoz, s a Berzsény körül tanyázó Ebeczky Ádámhoz, a ki mellé Vajdát is parancsolta; ez lesz hat regiment: alkalmas diverziót tehet az ellenség hátában. Csak az a baj, — kesereg töprengve, — «*ki fog hadat vezetni*» Mert «szegény Dániel úr — úgy látom — már kifáradt, Szent-Pétery hazané s az lába fog fájni, Balogh Újvárban fekszik, — egyedű Ebeczky van az hadak közt.»³

Bercsényi ez aggályai valók voltak; hiányzott köztük az erős kéz, az olyan Bottyánszerű vasakarató, félelmet és nyugalmat nem ismerő ember, kiben a katonaság is bízik s meg is szokta, hogy hajtson a szavára. A szegény «csonka-béna» Eszterházy Dániel ugyan tett-vett és elég jól akarta, — de nem tudta, s nehéz is hintóból vezé-

1 *Eredeti*, gyűjteményemben.

2 *Wagner*: História Josephi I. cesaris. Bács, 1745. kiad. 308. 1.

3 *Bercsényinek* okt. 28-iki s köv. levelei Rákóczi- és Károlyihoz. (*Archiv. Rákócz. VI. és Rákóczi Tár, n.*)

nyelni, kivált még akkoriban nehéz volt. Az ezerek Bercsényi rendeletei szerint szétküldöztettek ugyan, de csak bolyongtak «tébolygó juhok módjára» szanaszét, fej nélkül. Egyik a Garamnál, másik a Mátrában vagy a Zagyva mellett kóválygott. «Kegyelmes Istenem, *micsoda összekevert kártya ez!* — sóhajt fel Bercsényi, — elmúlik az ideje, míg csak összeszedhetni is őket!»¹

Vajda András a vett rendejéhez képest által akara menni az Iplyon: de már utat találni nem tudott, mert a német «mindenütt az Ipoly mellett hol malmot, hol mit körülszanczolt»; s azonkívül hada úgy megfogyott, szétszlott, hogy «két ezerbűi (Vajdáé és Réthey Jánosé) *kétszázan* ha vannak.» Báth és Palástok táján 300 német 900 puskás paraszttal üldözi, hajtogatja a kuruczok hátramaradt családjait, lábas jószágát.- Szóval, az Ipoly mentén csak zűrzavart látunk; e folyam vonalát a kuruczok elvesztették, s még jobban elrekedtek tőle a nagy hévvel készülődő vadkerti sáncz és erős cs. hadállomás miatt. Szerencse, hogy Somogyi a maga és Balogh István ezereivel, a Géczyével Ocskay Sándor, Ebeczky Istvánéval pedig öccse Ádám még jókor átjöhetnek.

Andrássy István Szepesből gyorsfutárral jelenté, hogy Liptóba Szondeczkinek 14 vagy 24 escadron hada érkezett;³ Bokros Pál ugyan — ki okt. 20-ikán vévé át ezrede parancsnokságát, hosszas rabságából és a hajnácskői ideiglenes kapitányságtól való szabadulása után,⁴ — október végnapjaiban becsapott Új-Bélától Árvába s ki akará lesre csalni a németet: «de két dragonyosa Gyürky Pálnak bészökvén Turdosínba, — a német ki nem gyűtt.»⁵ Liptó s Árva felől tehát jelentékenyebb diversió nem történt.

1 *Rákóczi Tár*, II. 289. 1.

2 *Archív. Rákócz.* VI. 400. 1.

3 *Rákóczi Tár*, II. 289. 1. és *Archív. Rákócz.* VI. 388. 1.

4 Bokros okt. 20-kán Lócséről tudósítja Bercsényit, hogy miután a Hajnácskőben volt többi foglyok kicseréltettek, Iliért Murány-várába kíséré, és azzal feljött ide br. Andrássy István tbkhoz jelentkezni, s «holnap visszatérek Exciád dispositiója szerint regimentemhez», Dunavecztől tájára. (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.) *Gellert Imre* alezredes pedig Dunaveczről okt. 27-kén így ír Bercsényinek: «minthogy már az Úristen rabságbú meg szabadította Bokros Pál uramat és az regimenthez érkezett: *resignáltam az ő Kglme kézihez az regimentet*», stb. (*Eredeti levél, ugyanott*.)

5 *Archív. Rákócz.* VI. 388. 1.

Még legtöbbet tőn Czelder Orbán, ki is mialatt Heister Losoncz és Gács felé nyomult s ez utóbbit szorongatta: hajdúival s Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal Polonkától újra benyomult Breznó sőt Besztercze alá; a beszterczei marhákat Tóth Márton elnyeré, de el nem hajthatta a magyar táborig: mert a Beszterczéről, Zólyombúl reágyúlt lovas-német utánaeredvén, meg visszanyerte tőle. Czelder is visszavonúlt előlük Polonkáig.¹

A már Gömörbe is elhatolt pestis pedig kiütött Serkénél Ebeczky hadában, — mire a különben is rendkívül megritkúlt ezerek úgy hazaszéledtek, hogy a három: Babócsay, Ebeczky és Szent-Péterydandárban alig maradt csoporton 900 lovas. Előbb a Balog-völgyére, majd Bejéhez, Tornallyához száliának.²

Károlyi, ki okt. 31-kén érkezett Enyiczkére Bercsényihez, rövid tanácskozmány után átvevé a hadak vezényletét, mert Bercsényit köszvénye ágyba nyomta. És mivel a fejedelemtől parancsolat jött Gácsvárát — ha már lerontására idő nem maradt — minden áron megsegíteni és az alatta fekvő Heister táborát ostrom közben megcsapni:³ Bercsényi a Szepesben álló hadak nagy részét is e célra Hranoviczára, s onnét a polonkaiakkal együtt Murányhoz rendeld.⁴ A többit, a harcz színterén leendő közvetlen intézkedéseket, Károlyira bízta.

Károlyi nov. i-jén a hadak közé indulván, gyorsan járt, gyorsan tett; megsejleléld, csoportokba osztá, újon érkező segédhadainak hírével föléleszté a megcsüggedt csapatokat; próbált lelket verni az elijedettekbe, rendbe vévé a rendetleneket, s Tornallya és Rima-Szombat tájára gyülekeztet vala minden erőt, hogy gácsi próbájára készüljön; s mégis, már november 6-ikán szomorúan jelenti a fejedelemnek Bercsényi: *«/sieti nem akarta csudáját érnünk Gács megtartásának! #»*⁵

Az egy-két hétig ellentállhatási képességgel bíró vár ugyanis már nov. 3-kán, — tehát a Bercsényi tilalma ellenére elfogadott feny-

1 Ugyanott.

2 U. o. 386., 392. 1. és *Rákóczi Tár*, n. 291. és 293. 1. *«Eri Istenem! én Istenem /»* sóhajt fel itt Bercsényi, mikor a három szép dandár létszámának a rémület, rendtelenség és pestis miatti ily képtelen leolvadásáról emlékezik.

3 *Archív. Rákócz.* VI. 380. 1.

4 *Ugyanott*, 379—380. 1. és *Rákóczi Tár*, II. 289. 1.) (Czelderről.)

5 *Archív. Rákócz.* VI. 391. 1. és *Rákóczi Tár*, ü. 296. 1.

gető levélre következett napon, a bombázás legelső napjának éjjelén — *kaput tárt Heisternek*. Oka ezen idő előtti meghajlásnak az vala, hogy némely gaz hajdúság (100 fő volt ott Révay Imre ezeréből s Perényiéből 150) megijedvén Heister mindenkinek halált ígérő iratától s a másnap reászakadó bombázástól: éjszaka zúgolódni, lázongani kezdett; s miután Nyárády nem bírt elég erélylyel vagy hatalommal a zendülőket lecsillapítani: fenyegetődző követeléseiktől kényszerítve, capitulatióra lépett Heisterrel. Szabad elvonulás biztosított mindenkinek, mely joggal a fő- és alparancsnok (a «falábú francia») s az őrség kisebb része éltek is: de a fellázadt nagyobb rész beszegődék császár zsoldosává, talán gyáva magatartásuk s forrongásuk büntetésétől való féltében.¹

Bercsényi eleinte akasztófára szánta Nyárády Andrást,- annyira fölingerült ellene, s Károlyi is dühös lett reá, főként azért, hogy a várfeladás után csak elmene szépen házához, a nélkül, hogy viselt dolgairól csak jelentést tenni is érdemesnek tartotta volna. Érte küldött tehát, s házától a tornallyai táborba hozatta, hol az alparancsnok már előbb megjelent vala. Mindkettőnek egy volt a mentsége: a hajdú fellázadt, zúgolódott, — kényszerülve voltak capitulálni! De arra nem tudtak mit felelni: *miért fogadták el Heister fenyegető levelét?* Holott írásban utasítva voltak: az ellenséggel semminemű érintkezésbe ne keveredjenek! Minden rossznak, belső zendülésnek kezdete pedig ez a levél volt. Fogságba vettek azért, s a hadi

1 *Kolinovics*, Hist.' Belli Rákócz. 783. 1. V. ö. *Kajali Pál* levelét Murányból nov. 6. Bercsényihez: «Megértettem, hogy Gácsban 3. prsentis délelőtt ment bé az ellenség, 10 óra tájban: de nem a falábú német tiszt, hanem némely rossz hajdúk — fizetlenséget hányván — kényszerítették a tiszteket a feladásra; máskint ő Kglmek jól viselték magokat, s eléggé csendesítették volna a hajdúkat, de nem lehetett. Ezeket tegnap egy onnan kibocsátott tizedes referálta Murányallyán, idevaló prófontmester uramnak. Prényi Miklós uram regimentjéből való, s elsietett a regimete után.» (*Archív. Rákócz. VI. 402. 1.*) L. *Wagnert* is, az idézett helyen. *Bossányi Ferencz* is írja Szécsényből, nov. 7-kén: «Gácsot 3. prmsentis feladták két embernek halálával, 7 sebben az ki esett; az hajdúság ki henne volt, letette az fegyvert; francia commendánsot Murány felé kísérték 9 hajdúval.» *fEredeti levél*, gyűjteményemben.)

2 *Bercsényi*, Enyiczkeről, nov. 8-kán a fejedelemnek: «Károlyi uram írja, hogy vasárnap (nov. 3-kán) csak ijesztésre feladták Gácsot; kiért kértem Károlyit: *akasztassa az commendánsot*, s még az falábút is nem szánám!» (*Archív. Rákócz. VI. 391. 1. V. ö. Rákóczi Tár, II. 296. 1.*)

törvényszéki vizsgálat megindított ellenök, először is a hűségben maradt hajdúk kihallgatásával.¹

Haister Gács-várát nov. 3-kán ekként megvévén és 4-kén őrséggel megrakván, még ezen nap megindula tamásii táborával Dívényhez, 5-kén Gyetvához, honnét maga sok társzekérel bement Beszterczére, a jezsuiták által tiszteletére szerzett pompás színjátékot megnézni.“ Ocskay Lászlót Losonczon hagyá, ki aztán innét Fülek tájára s Gömör széleire, ú. m. a Rima-völgy felé tön portyázó kicsapásokat pribékjeivel, kik mellé Savoyai Eugen vörös dragonyosai közül is vezénvették Croix tbk. által, nagyobb erő és biztosság kedvéért; s míg ez utóbbiak az ellenségre vigyáztak: addig Ocskay labancaival, takarmányozás színe alatt székére prédáltatta a helységeket, megrögzött gonosz szokása szerint.⁵

Gács eleste után mindenekelőtt Murányról és Szepesről kelle gondoskodni. Az előbbi kemény sziklavárba Bercsényi nov. 10-kén

1 Károlyi Sándor; Tornallyáról, nov. 8-kán Bercsényihez szóló levelében írja: «Nyárády elkerülvén az commandókat, minden relatió nélkül ment vala házához, — mintha csak az gatyáját vetette volna le vasárnap, hogy Gácsot öszverigta s oda hagyta. Én is udvarlására küldvén, idekísértettem; hasonló az mentsége, mint az falábúnak; hanem arra nem tud felelni, hogy az ellenség levelét bevette, szavát meghallgatta. Quidquid sit, — minden gonosznak az feje és kezdete az volt, noha az hajdúságra vét. Intimáltam Révay (Imre) uramnak az onnan (Gácsból) kijött hajdúk examenjét, kit mihent veszek, meglátom, mire mehetek. Az bolond capitulatiót s passust Exciádnak elküldöm.» (Eredeti levél, az Országos Levéltárban.) Erre válaszolja Bercsényi, Enyiczkeről november g-kén: c'Nyárádynek nem lehet mentsége: mert ugyanis az levél bévületit hoc praeviso tilalmaztam életire; az hajdú zúgolódása nem támadás: mert az első zúgolódót ölette volna meg! Az sok példa, példa nélkül szokásba megy; az examen üdöt, az üdő szánakodást, s az szánakodás mentséget szerez, — s az ismét reménséget s példát másnak az rosszra. De ugyanis jól írja Kglmed: arma! ama! Et animum ad arma!...» stb. (Rákóczi Tár, H. 302. 1.)

2 Archiv. Rákócz. VI. 391., 392., 399. 1.

3 Nikházy György ezredes írja Uza-Panyitról nov. 4-kén Babócsaynak, Tornallyára: «Két rendbéli portásim küldötték két-két katonájokat hozzám nyargalva, kik is bizonyosan hozták Gácsnak feladását; az minthogy mind fő- és vice-commandáns jönnek egynéhányan: de többnyire az hajdú labanczáz lett. Haister Losonczon, Ocskay Tamásiban és harmadrésze a németnek Gácsban és Lehotkán vannak.» (Eredeti, az Orsz. Levéltárban.) Szintén Nikházy tudósítja Uza-Panyitról nov. 10-kéről Károlyit Tornallyára, hogy egy Major János nevű, teljes hitelű megesküdt embere tegnap bent lévén Losonczon, referálja, hogy ott most Viard a fő-commandáns, mivel Haister a lovas hadnak jobb részével a fűrészli passuson általmnt. Ocskay visszajött

Kamocsayt, Nyáray dandárnok alezredesét küldé «frisebb hajdúkkal,» a régi őrség fölváltására.¹ Szepes védelmét illetőleg pedig nov. 8-kán tüzetes utasítást intézett br. Andrassy István tbkhoz, melyből különösen azt emeljük ki, hogy Lőcsére, — melynek erődítéseit Rivière a jeles hadmérnök-ezredes is jól védhetőeknek véleményező, — a vitéz Czelder Orbánt jelölte ki parancsnokul, a saját, Andrassy Pál és Pongrácz János ezeréből odarendelt 15—1600 főnyi hajdúság fölött, szabad tetszésére hagyván Andrassy Istvánnak, ha oda maga is be akar zárkózni.*² Sőt a Rivière által a modern hadtudomány elvei szerint védképtelennek mondott Kézmárkba is Bajcsy György al-ezredessel 4—500 Czelder-hajdút rendelt helyőrségül: nehogy ezen a közhiedelemhez képest erős városnak üresen hagyása a lőcseiek szívét elcsüggeszsze.³ E gyalogságon és a Kassára szánt Nyárayén kívül, úgy számítá Bercsényi, hogy a Tiszahátról feljöttekkel «csak verhetnénk még igen könnyen 5000 gyalogot össze;» mely erővel — mielőtt Heister Szepesbe érkeznek — *támadólag* javaslá föllépni: mert úgy hívé, hogy ha a még csak készülő vadkerti sáncz megtámadatnék, ennek segélyére Heister magától vissza fog térni. «De — veti utána, — *pestis, pestis!* . . . Van mind kenyér, minden az Mátrában, — *csak pestis ne volna!* Gömört pedig ha veszszük az gyalognak: onnét mindenüvé reáér, de (ott) kenyér nincs. *Egyiknek meg kell lenni, csak szólhassak Károlyival.*»⁴ E tervezetéből nőtte aztán ki magát későbbben a *rozsniai* s még későbbben a *vadkerti próba*, mely utóbbi «*romhányi ütközet*» néven ismeretes.

tőle, Losonczon vagyon nem sok magyarral; ha mikor portára vagy hová mégyen is Ocskay: az veres némettel (Eugen ezrede) szokott jámi, az magyar katonáival peniglen a ki Bokros vicéje (alezredes) volt (régenten), magas száraz ember, nem tudta megnevezni ki légyen?» A faluknak élést kell szolgáltatni és palánkfákat szállítani Losonczra, az erődítésekhez. Tegnapelőtt volt kinn a német takarmányért Fülekre, Bénára, Püspökire, s tegnap is volt Rapon. (Eredeti levél, gyűjteményemben.) Babócsay Ferencz Tornallyáról nov. 13-kán Bercsényinek: «Polereczky Mátyás referálja, hogy Heister Beszterczén van, és az vele odavitt hadakat egy részben Láptóba, és más részét Túrócza küldötte volna. Ocskay Kokaváig kicsapott vala és az szegénységet prédáltatta.» (Eredeti levél, az Orsz. Levéltárban.)

¹ *Archív. Rákócz.* VI. 399. és 409. 1.

² U. o. 395., 397., 398. 1. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 291., 294-1-

³ *Archív. Rákócz.* VI. 401. 1.

⁴ *Archív. Rákócz.* VI. 401. lap. (Enyiczkeről, november 9-kén, a fejedelemhez.)

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar herceg is a császárnak árulja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárbán. Az újváriak hasznos és győztes kiszárguldozásai. Viszont Viard Ocskayval Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy meghiúsítja. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézül ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesül Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágulni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általjő Dunántúlról; erős készülődések. Ocskay (1709. végén) családjához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg.*

Ugyanez idő tájban Bokros Pál az egykori Ocskay-féle ezreddel még mindig fönt Szepes éjszaknyugati csúcsában, Dunaveczi vidékén őröködik vala, s nov. 12-kén Richvaldról érdekes tudósítással szolgált Bercsényinek. «A minemű német vagyon Árvában, az nem portázhat ide, mink se oda, a nagy sárok s rossz utak miatt;» mindazáltal jól vigyázok, nehogy valami non putarem érjen, — bocsátja előre. Ezt megelőzi egy csomó lengyelországi hír Nagy-Péter czárról, XII. Károlyról s párthívéről gr. Potoczky kiewi palatínusról, kinek maradékhadai nemsokára Rákóczinak állottak zsoldjába. E híreket Bokros a muszkák elül hozzá menekült Stanislaista lengyel főúr gr. Tarlowtól hallá, a ki előtte hittel erősíté azt is, hogy *«bizonyosan ezelőtt csak két héttel Lubomirszky (Tivadar, a szepesi) Lengyelország szélén Árvába s ' onnan Bécsbe császárhoz küldötte követségben levelekkel maga fősecretáriussát, Kaffer nevőt, de nem tudja, mi dologban? A ki még sem tért vissza; ajánlja magát ez (Tarlow) arra, mihelyt megtudja: miért járt s mi válaszszaal gyünf azonnal tudósit engem.»**

* *Eredeti levél, gyűjteményemben. Ugyané levél végén még arról emlékezik Bokros Pál, hogy miután azon «százig való katonáb», kiket az ő ezeréből Árván át még Csáky Mihály Maszelnikhez — Paur kapitányához — expediált volt, ez utóbbi Trencsényben, Nyitrában nagyobbára ('odavesztette, vagy hová tette, úgy, hogy csak kevés tért meg); azonban közülök némelyek kóborlásért, rablásokért, Érsek-Újvárbán*

A Tarlow gróf által megsejtett és Bokros útján Bercsényinek megjelentett Lubomirszky-ügy, a hűbérúr áruba bocsátott hadainak immár legközelebb megtörténendő átadására vonatkozott. Bokros levelének vétele napján, nov. 13-kán megtudta azt Bercsényi más oldalról, ú. m. a serény érsek-újváriak által fölfogott s megküldött *bécsi posta* leveleiből is, és pedig sokkal világosabban. «Számptalan leveleket hozának ma — írja Enyiczkeről nov. 13-kán Rákóczinak,— az postát fogták el már kettőt Újvárbán; most hányatni kezdem,— hanem Haisternek mit ír az Bellicuin, íme megküldtem. *Rossz dolog az Lubomirszky dolga; úgy látom, ellenségünké lesz az:* mert expressusa vitte azt, az mire itt hallasztnak, *5 talám azt várja maga is most Heister, azért fülel**. Es másnap megint ismétli: «*bizonyosnak látszik Lubomirszky dolga más levelekből is,* s nem hiszem, nem azt várja Haister (Zólyomban) s úgy indul vagy azzal vagy akkor innen felül».¹

Bercsényi jól következtetett. Heister, mint látni fogjuk, a Lubomirszky megvásárlott hadaival való *kész egyesülésre* indult meg Szepesbe, — s azért hagyhatott el seregéből a Vác és Gács közötti új hadvonal erősített állomásaiban oly nagyszámú csapatokatmivel

fogságba vettek, Maszelnik pedig ezeknek lovaikat, fegyvereiket magával lehozta: tehát e lovak és fegyverek, mint az ő (Bokros) és nem Paur ezredét illetők, öneki adassanak vissza.

¹ *Archív. Rákócz.* VI. 411—412. 1.

² Az ezen hadvonalon hátrahagyott csapatok mennyiségéről szóló tudósítások egyes pontjaikban ugyan eltérők: mindazáltal abban megegyeznek, hogy kivált Losonczon, Szécsényben és Vadkerten *jelentékeny haderő* feküdt. *Bercsényi* nov. 6. s 8-iki leveleiben azt említi, hogy Heister itt *három lovas-ezredet hagyott el* (*Archív. Rákócz.* VI. 390., 392. 1.) és *ezer gyalogot*. (U. o. 395. 1.) *Bossányi Ferencz* nov. 7-kén Szécsényről ezt írja: «Az postíringok csak Nógrád-vármegyében vannak, ú. m. Vadkerten *Viard j lovas regimentel*, Szécsényben *egy lovas regiment és egy battalion gyalog* (és Kurdis labanczai is) Generális Czikinivel (*Sickingen*), az ki is Dunától fogva Vágig s bányákon commendírozó Generális. Losonczon *három regiment*, azokból tettek Gácsban és Divényben.» S Ocskay is még Losonczon vala. (*Eredeti levél*, gyűjteményemben; gr. Koháry Istvánhoz szolt.) Egy rác-z-kanizsai, *Lénárd* nevű, Seculán-ezredebeli rác-z százados nov. 13-kán Berczelnél elfogtatván, 16-kán vallotta, hogy Vadkerten *Viarthk.* a következő csapatokkal fekszik: *Latours Althan lovas- és két gyalog-ezreddel*, s Seculának 6 zászlója alatt *500-ig való rácczal*. A két német lovas-ezred létszámát együtt 1500-ra teszi, a gyalogét nem tudja. Három ágyú s néhány mozsár van vele. A palánkozáshoz már hozzákezdték. Váczon is van helyőrség, de mennyi?

jól tudá, hogy a maga (a Korponán, Balassa-Gyarmaton, de különösen Vadkerten, Szécsényben és Losonczon feles számmal hátrahagyott helyőrségek kivezénylése miatt majdnem 3000-re leolvadt) hadtestéhez nemcsak Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet osztályait: hanem Lubomirszky Tivadar hgnek is két — harmadfél-ezer fris hadát fogja csatolhatni, és így ismét tekintélyes erővel léphet föl Szepesben.

Mielőtt őt oda elkísérnök, tekintsünk kissé vissza Érsek-Ujvár felé. Itt Berthóty István elhunytával (okt. 15.), —mint már említők, Csajághy János dandárnok s alparancsnok öröklé, ideiglenesen — a vezényletet. Az igen vitéz, de szintoly indúlatos, hiú, nyakas és öntelt ember mindjárt azon kezdé működését, hogy a szemében akadályt képező régibb vagy híresebb főtiszteket valamiképp kitudja Újvárból. Így a nálánál rangidősb (de lovassági) dandárnok Balogh Istvánnak, Somogyi Ferencz, Réthev János és Vajda András ezredeseknek s Géczy Gábor alezredesének Ocskay Sándornak ottlétét sanda szemmel nézte; s midőn Bercsényi parancsából Eszterházy

nem tudja. Szécsényben *Sickingen* tbk. van az Uhlefeld és Savoyai Eugen ezredeivel s gyaloggal; Losonczon és Gács táján *Ocskay*. Ugyanezen rácz kapitánynyal együtt elfogott egy *Róza Ferencz* nevű (alkalmasint Kurdis-féle) labancz zászlótartó szerint pedig Vadkerten *három német lovas ezred* volt *2000-nyi létszámmal és 1500 gyalog*; a 6 zászló alatt ellenben ő csak 300 ráczot mond lenni; továbbá mintegy 38 labancz. A harmadik rab, egy *Rácz Lukács* nevű zászlótartó Secula ezeréből, mindenben kapitánya szerint vall, hanem a Vadkerten lévő gyalogság létszámát megjelölván, azt 1800 emberre teszi. (*Egykoní másolat, gyűjteményemben.*) Egy, november 25-ike után kelt névtelen nógrádi följegyzés ismét azt állítja, hogy Viard tbk. «egy regiment ráczczal és circiter *nyolcz regiment némettel* (?) vagyon Vadkerten, az hol besánczoltatván magát, minden gazdától 4—4 frtot portió-pénzt exigáltat, és conjungálván magokat a *szécsényi némettel*, Sajó mellékit, Putnok táját, Rima-Szombat, Csetnek és Galsó táját szabadon nyargalják.» Korponán Langlet tbk. a commendáns. (*Eredeti, gyűjteményemben.*) Végre maga *Ocskay László* elfogatásakor Újvárott így vallott e császári hadállomások csapatlétszámáról: «Generál Croi Eugenius és Hohenzoller regimentjével, két battalio gyaloggal és az ő katonáival *Losonco?i* vagyon. Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az őszszel Csápornál levagdaltak, Hohenzollemekek csak egy része vagyon ott. *Szécsényben* Czickingen maga (gyalog-)regimentiből való battaliokkal és Uhlfeld regimentjeivel vagyon, *Vadkerten* pedig Latour és Althan regimentjebeliellekkel s valamely gyalogsággal Viard vagyon.» (*Eredeti, a Ghyczy-levéltárban.*)

E kimutatásokból könnyen kiszámítható: mennyi cs, haderővel volt dolga Rákócznak Romhánynál? S azért ezek a *romhányi harcz történeléhez* is becses adalékokul szolgálnak.

Dear Friend
Vine 20 Dris vroy

Dear friend, I have not, in the whole of my
life, received a more kind and welcome letter
than the one which I received from you on the
24th inst. I am glad to hear that you are
well and happy, and that you are still
in the enjoyment of good health. I am
glad to hear that you are still in the
enjoyment of good health. I am glad to
hear that you are still in the enjoyment
of good health. I am glad to hear that
you are still in the enjoyment of good
health. I am glad to hear that you are
still in the enjoyment of good health.

I am glad to hear that you are still in the
enjoyment of good health. I am glad to
hear that you are still in the enjoyment
of good health. I am glad to hear that
you are still in the enjoyment of good
health. I am glad to hear that you are
still in the enjoyment of good health.
I am glad to hear that you are still in
the enjoyment of good health. I am glad
to hear that you are still in the enjoyment
of good health. I am glad to hear that
you are still in the enjoyment of good
health. I am glad to hear that you are
still in the enjoyment of good health.

Parancs. In Hiszén Sáfkiatya ad (Fő Sáfkiatya)
Anthonizs Péter ad (Fő Sáfkiatya) emb
Sáfkiatya Sáfkiatya emb. Legény, de val
míg ad ad (Fő Sáfkiatya) emb. Legény
Sáfkiatya Sáfkiatya emb. Legény, de val
míg ad ad (Fő Sáfkiatya) emb. Legény

1709.

CSAJÁGHY JÁNOS ÉRSEK-ÚJVÁRI PARANCSNOK SAJÁTKEZŰ LEVELE GRÓF BERCSÉNYI

Dánieltől rendeletet vön Heisternek Új-Barstól Szécsény télre indulásakor, hogy az Újvárnál télre úgy is fölöslegessé válendő lovasság nagyobb részét küldje ki a Garam s Ipoly mellé az ellenség hátaiba, — kapva kapott az alkalmon, s csak 6 század java huszárt fogván ott Géczy ezredéből a vakmerő ifjú Beleznay János őrnagy alatt: Somogyit, Rétheyt, Vajdát, Ocskavt tüstént kirendelé mind a többi lovassal.¹ Előbb is már ilyenformán irdogált róluk Eszterháznak: «Nékem itt sem Balogh István, sem Somody uraimék kenyér enni nem kellene; hanem Ngod mentülhamarébb nékem írjon, hogy Balogh uramot, Somody uramot az itt nem kívántató hadakkal sietve Ngod után küldjem, — s küldöm mindgyárt azonnal; mert én itt tovább kenyeret, húst az gvarnizonból nem adatok nekik absolute, — hozza, ha enni akar! *Sem Péterért, sem Pálért nem ürestiem az tttvaló magazinumot; a ki bánja, tegyen róla!* De csak Ngod parancsoljon ezeknek kimenetelök iránt.»²

Volt e sorokban tagadhatlanul némi igazság is, kivált a szegény előregedett Somogyira nézve; de ily hangon beszélni oly régi, érdemes és okos főtisztről mint Balogh, — ki csak nem rég is az általa ép oly ügyesen, mint vitézül és bölcs mérséklettel vezényelt csápori harczzal oly szép becsületet szerzett Újvárnak s tetemes gabonát hordatott az éléstárakba, — nagy tapintatlanság. Es a szintén sok-érdemű régi ezredessel, Somogyi Ferenczzel — ki a hazát nyolcz fiával együtt szolgálá fegyverrel, — ekként paczkázni, hálátlan visélet. Ám, a vén Somogyi ki is mene szó nélkül Újvárból, és Balogh is hadait kibocsátá; azonban maga személyében ki nem mozdúla, mint régibb dandárnok nem tartozván s nem akarván parancsokat elfogadni Csajághytól. Eszterházy rendeletéire pedig azzal felelt, hogy beteges, (az is volt,) ki nem mehet Újvárból, — s ott maradt *moderátornak*. A féktelen Csajághy vad indulatainak később oly bor-

1 «Újvárnban Csajághy hat compániát hagyván benn lovast, a többit Ocskay Sándorral kiküldötte az német hátuljára: Géczyébül négy sereget, Somody és Balogh István hadát, (Rétheyt, Vajdát már előbb.) Nem találván helyöket, Pétervásárára mentek az Mátrába; hihető, azért, hogy Dániel úrhoz orderezték ex supposito primse dispositionis mese, — azért hajtottak nyomán.» (*Bercsényi*, a nov. 3-iki leveléhez mellékelte «*Reportum*»-bán. *Archív. Rákócz.* VI. 387. I. V. ö. *Rákóczi Tár*, II. 289.)

2 *Csajághy János*, É.-Újvárból okt. 21-kén Eszterházy Dánielnek. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*)

zasztó véres tettekben (pl. a derék Várallyay, másként Dobrowniky János őrnagynak a hadi tanácsban lett összevagdolásában) nyilvánult kitoréseit mindazáltal Balogh higgadsága sem mérsékelhette.

Különben Csajághy, a mi a lovassági kicsapdozásokat illeti, igen jól kezdette; s bámulatos, hogy a merész, fáradhatlan, kalandozó természetű Beleznay mennyi hasznos száguldozást, — diversiót, élelem- és adóbehajtásokat — mert és tudott tenni azzal az 500 huszárral az ellenség háta mögött, császárnak hódoló vidékeken.

Csajághy, mindjárt parancsnoksága első hetében, a mint Barstól Pálftynak Nagy-Szombatba menését megtudá: e város és Pozsony közé 300 válogatott huszárt küldött át a császáriak hadvonalai közt a Vágón, göbölöket behajtani, az adóbeküldéssel késő Pozsony-megyei községek bíráit behozni, és — ha lehet — a bánt útjában Starhemberg módjára elcsípni.*

Ez az utóbbi szándék ugyan nem sikerült, mert Pálffy igenis jól szokott magára vigyázni, — azonban az erősségnek hússal és pénzzel ellátását célzó egyéb törekvések teljesülése már magában is elég nyereség vala; s hozzá még a bécsi cs. postát is fölfogták, melyet Csajághy vagy háromszor kerítettett volt kézre, úgy, hogy a Heisternek és más német tábornokoknak szóló hivatalos levelek- s utasításokból, — mint pl. a Lubomirszky-ügyre nézve láttuk, — nem egy fontos dolgot lehetett kitanúlni.

Az adószedési, vágómarha- és gabonahajtási expedíciók pedig nemcsak Pozsony és Nagy-Szombat tájaira, — hanem főként Nyitra s Bars-vármegyék közép és felső, Trencsény alsó, s Hont nyugati részei felé irányúinak vala. Csajághy kemény hangú nyitparancsokkal rendelé be az adókat a nevezett vármegyék községeitől, — Beleznay őrnagy s Rácz Miska, Kocsis János, Jávorka, stb. hadna-

* «Pálffy már általment az Vágón, Dunántúlra mégyen. Most küldtem Pozsony eleire éppen circiter 300 válogatott katonából álló portát; meghagytam: göbölöket hajtson, ha mást nem tehet, és engedetlen bírakat hozzon bé. Elválík, Isten mit ád nekik? *Jó volna, Pálffyt ha elfoghatnák.* — Mocsonakra már bement az postirung (400 német lovas,) kit Pálffy Nyitráról küldött. — Beleznay uramat innend ugyan el nem bocsátom; Ocskay uram (Sándor) pedig valamint magát alkalmaztatni fogja, — itt is úgy fog alkalmaztatni..) (Néhány nap múlva kiküldötte őt.) *Csajághy János* okt. 21-iki levele Érsek-Újvárból, gr. Eszterházy Dániel tábornokhoz. (*Eredeti, gyűjteményemben.*)

gyoknak majdnem naponként kiszárguló és egész Póstyénig, Bánig, Bajmóczig, Bakabányáig fölbarangoló huszárai s a szabad hajdúk csapatai pedig nem késtek azokat az élelmi szerekkel együtt behajtani, vagy az engedetlen bírakat bevinni Újvárbá; honnét aztán mindaddig haza nem bocsáttattak, míg illető községeik a követelt adóösszegekkel ki nem váltották őket. E pénzekből fizették java részben az újvári helyőrséget. A *Berényi-napló* följegyzései telvék ilyenmű adatokkal.¹

Az ily kiszárgulások alkalmával azután a cs. hadállomásokbeli rájok leső katonasággal, úgy egyéb — utazó tisztek vagy szállítmányok mellé földözetül stb. — kivezényelt német csapatokkal nem ritkán találkozván, keményen összeverekedtek; mely összecsapásokban többnyire a kuruczoknak kedvezett a szerencse. Így pl. okt. vége felé egy Komárom alá csapott újvári porta Zichy György alezredest és ottani helyettes várparancsnokot szerencsésen künnszorítá s elfogta.² Okt. 30-kán pedig egy más porta — nyilván magával Beleznayval, mert 300-an voltak — Trencsényből vagy Nyitrából visszatérő bizonyos német gyalogokat szorított meg Nagy-Tapolcsányon; kik is a városi templom kerítésébe, majd be az egyházépületbe menekülvén a lovaikról leszállt s ostromnak menő kuruczok

1 Pl. okt. 26-ika alatt olvassuk: «Az Nyitra-völgyén gyakran járnak az kuruczok, az *báni vidékre* nagy impositiót vetettek.» *Okt. 27-kén*: «Berthóty 15. praesentis tolt meg, azelőtt való nap kártyázott; úgy mondják, hogy megétették. (Valótlan hír!) Csajághy succedált tisztiben, currentaliter parancsolja nagy fenyegetődzéssel az impositiót Újvárbá. Az sok kóborló szüntelen jár föl s alá az mi földünkön», (Nagy-Tapolcsány táján.) *Nov. ijén*: «28. Octobris Póstyént is volt 40 lovas kurucz, de senkinek semmi kárt nem tettek.» *Nov. 20-kán*: «Mérey Gáspár uram írja, hogy executióval szedik az újváriak a falukon az impositiót, egynihány falu bíróját bé is vitték», stb.

2 A *Berényi-napló* okt. 30-káról: «Zicsy Györgyöt az komáromi kapitánt elfogták az kuruczok.» Ugyané «Dominus Vice-Colonellus Georgius Szicsy»-nek Korponay János rab kurucz állítólagos alezredesért való kibocsátását kéri, Szluha Ferenczhez 1709. nov. 17-kén Nagy-Szombatból írott levelében a cs. k. rabváltó biztos *Romeisen*. (Levelének egykorú mása gyűjteményemben.) *Szluha Fere?icz* pedig Újvárból decz. 12-kén írja Szent-Miklósy János kezességre kibocsátott kurucz alezredesnek, hogy a császáriak őérette eleinte Iliért kívánták szabadítani, majd ettől elállván, most «Vice-Colonellus *Zichy György* uramat Kglmedért praetendálják: de ő Execja (Bercsényi) még *Zichy* uram szabadulását nem méltóztatott resolválni.» (*Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.)

elül: ezek fölgyújták a tetőt, betörték rájuk a sekrestye falát, és a sűrű puskalövésektől vissza nem riadva berohantak, s egy lábíg levagdalták őket. A templom leégett a halomra ölt németek teste fölött.¹

E vitézi győzelem után Beleznayt nemsokára, ú. m. november elején némi vereség éré; ugyanis egyik messze kirándulásában, Privigyén, a Nyitráról s Mocsonokról reája gyűlt német lovasság véletlenül megcsapta, noha csak «kevés kárral.» Többet vesztek az Appony mellett Szulóczon ugyanekkor tájban fölvert szabadhadjúk, kikből 30 legény nyel a tőrőciák hadnagya is halálát leié.“ Azonban, hogy az újváriak ezentúl is csak úgy folytatták az erősségnek tetemes anyagi hasznával járó illetén kiszáguldozásait, sőt hogy a Garam és Ipoly közötti sűrű járásaik- s hódításaikkal a német hadvonalak hátában nevezetes diversiókat okozának, — bizonyítják az 1709. november hó végén kelt következő honti följegyzések:

«Az egegi (Ipoly-Ság táján) csordát az újvári kuruczok elkapták, Szántón a szent-egyházat feltörték és a parasztok benne való portékáját elvitték; Báthbúl és más falukról egynéhány szekér búzát Újvárba hajtottak; az Ipoly mellett itt fel egész Szebellébig és Csejkő táját szabadon nyargalják, és a falukat húzzák-vonják és hódítják. Most is Újvárba búzát, zabot be kell vinni, mely falutól mennyit kívánnak. Ugyanazon kuruczok circiter háromszázan Báth és Bakabánya között lesben voltak, várván azon commissáriusokra, kik rendeltetenen volt báthi (lutheránus) szentegyháznak visszafoglalására, v. ö. Heister okt. 17-iki pátensével;) azalatt véletlenül die 25. No-

1 A *Berényi-napló* nov. 2-káról: «Nyímcsék írja Csejtérül, hogy valami gyalogok késértették nem tudom ki bagázsiját, visszagyüvet Tapolcsánt szállottak meg, 300 kurucz gyűtt rajtok; az templomban vették volt magokat, — az kuruczok az sekrestye falát törték bé, az szentegyházat is rájuk gyűjtötták, s kivágták onnand írja Nyímcsék, hogy sokáig tartott az lövöldözés, mind az két részről felesen vesztek el; 30. prseteriti esett ez.»

2 *Szluha Ferencz*, Érsek-Új várbúi nov. 9-kén, Bercsényinek: «Beleznay uramat e napokban Privigyén kevés kárral felverte nyitrai és mocsonoki német. Vigyázatlanok voltának és nem ott jártak, az hol szükséges vala. Szabad-hadjúkban is 30-at levagdaltak Szulóczon: de az nem kár, mert szófogadatlan tolvajok inkább, mint vitézek valának; azon Türocza küldött hajdúság is közöttök vala, mellyeket Exciád pátensével oda expedáltak vala, a tisztjek is elveszett.» (*Eredeti levél*, gyűjteményemben.)

vembris nemes vármegye (Hont) hajdúja 12, selmeczi kamora hajdúja 2, binsahti (windschachti) hajdú 2, és egy hevér mentek volna hét szekéren, (kuruczok birtokain) confiscált borokért, összességgel tizenheten: azokat mindnyájokat levagdalták, még azoknak sem adván gratiát, (visszatorlásul Heister és Pálffy kegyetlenkedéseiért) kiket elevenen rabúl megfogtak. — Mihályi! Gáspárné asszonyom Kis-Tőre falujából minden búzáját és tavaszját ez elmúlt szombaton (nov. 30?) mindenféle marhájával együtt Újvárba hajtották.»¹

Egy más csapatjok az újváriaknak ugyan november vége felé fönt Trencsény-megyében barangolt, de Schaumburg cs. ezredes hadaitól Pravoticz falunál csorbát szenvedett.²

Szóval, látjuk, hogy ők Érsek-Újvárból a németek háta mögött és váraik, védőrségeik között is nagy messze fölnyargalták, hódíták, adóztatták a körüi fekvő vármegyék falvait, s dúlták a hol lehetett a labanczok jószágait, — épen úgy, mint ugyan ez idő tájtt másfelől Viard, Croix, *Ocskay László* és Kurdis csapatai viszont az ő ország-részekben, a Sajó-völgyén Gömörben le Borsodig száguldozának, rémítve, rabolva, s a népet kergetve.

Ugyanis Heister november közepén Zólyomból két oszlopban — az egyikkel Löffelholtz és Hartleben a gyaloggal Liptónak, a másikkal ő maga a lovassal Breznótúl Telgártnak — Szepesbe indulván, inehagyá, hogy míg ezek s a Löffelholtzékhoz csatlakozó Ebergényi-Tollet-féle liptai hadosztály, nemkülönben Lubomirszky hg. zsoldosai egymással Igló táján egyesülni fognak, — hogy aztán Lőcsét, Kézmárkot, Szepesvárt annál háborítlanabbúl szállhassák körül és Styavnikon, Markusfalván, Szomolnokon, Remetén stb. sánczokat építhessenek: addig a kuruczok figyelmének másfelé vonása czéljából a Vác és Losonczt közt fekvő jobbszárny is mozduljon ki lovasságával, s Gömörben és a Mátra-alján demonstratív műveleteket, neve-

1 *Eredeti följegyzés*, gyűjteményemben. Valami labancz főúr, talán Kobáry számára készült, a Hont s Nógrád-megyékben lefolyt állapotokat és ottani helyzetet vázolván.

2 *Br. Berényi Ferenc* naplóföljegyzése Hradistyán, nov. 29-kén: «Samburg uram katonái, — talám az Trencsény-vármegye katonáival együtt — Pravoticzon vertek föl valami kuruczokat; 23 lovat hoztak ide, 12 kuruczot mondanak, hogy öltek meg.» Tehát apróbb csetepaté lehetett az egész.

zetesen minél nagyobb rémületet, zavart gerjesztő száguldozásokat tegyen, és e közben a Rozsnyó városa helyőrségelésére szánt gyalogságot juttassa ide be.

Ocskay Lászlónak mindakét szárny működésében kijutott a szerep. Mert míg ő maga, ezredének nagyobb részével, Viard tbkkal Gömörben nyargalódzék: ugyanakkor Ebergényi mellett volt három százada, alezredesének Pestvármegyeynek vezénylete alatt, a lipitai cs. hadosztály élén Szepesbe nyomult. Mint könnyű-hadnak, előcsapatul ennek is, annak is hasznát vették a németek, különösen Viard, kinek gömöri kicsapása pusztán lovas kalandozás vala, tehát igen alkalmas művelet Ocskay számára. E gömöri száguldozásban a cs. jobbszárnyak mind három tábornoka: Sickingen, Viard, Croix személyesen részt vön,¹ a vadkerti, szécsényi és losonczi hadállomásokbeli lovasság javával, melyet Ocskay és Kurdis labanczai kalaúzólának.

E hadosztály Losoncztúl Rima-Szombatnak, innét Tornallyának nvomulván, Babócsay Krasznahorka alá vonult vissza előle, Győri Nagy Jánossal. A többi dragonyos-hadat Hangossy Imrével Szepesbe küldé által Heister elé, — míg Szalay Pál és Réthey György 600 főnyi huszárságával a Sajó mentén, Putnok és Kaza táján vígyáztat vala.²

Br. Sickingen altbgy. Tornallyánál, mint a gömöri közlekedési vonalak találkozási pontjánál, a nehéz-lovassággal állást fogván: Viardot Babócsay szerint 1200 lovassal indítá föl a Sajó mellett, Rozsnyóbánya megszemlélésére. E tbk. — Győri Nagy János tudósításához képest — személyesen csak Pelsőczig hatolt föl, s onnét nov. 17-kén 600 emberből álló portát Rozsnyóra bocsátva, ez nap estve Lebenyénél szállott táborba, portáját bevárando. Ezalatt Ocskay és Kurdis kegyetlenül dúlatták, sarczolták a falukat szerteszt. A német pedig, miután 18-kén Rozsnyót jól megvizsgálta s meggyőződött, hogy az ottani igen erős falu két templomot könnyűszerrel alkalmas erőddé lehet alakítani: 19-kén éjjel visszaindula Pelsőcz és Lekenye felé. Győri Nagy János a Bercsényi-féle dragonyos-ezerrel épen ezen

1 L. Kurdis János labancz kapitány alább idézendő levelét.

2 Rákóczi Tár, II. 306. 1.

éjtszaka indul vala ki Krasznahorka-vára alól Rozsnyóra próbát tenni: de már bent nem találván a császáriakat, utánok erede s majdnem egész Pelsőczig üzte őket, — vágott is és fogott is közülök; mely rabok Viardéknak Losoncra való megtérési szándékát vallották.¹ Talán ekkor fogatott el ama Bene István nevű (Ocskay-féle?) labancz — és pedig kuruczból pribékké lett — kapitány is, kiről Mladosovith-Horváth István százados emlékezik.²

Viard csakugyan visszatért rozsnyai portájával lett egyesülése után Lekenytől Tornallyához, — de innét egyelőre nem fordultak mindjárt vissza Losoncznak: sőt inkább Croix, Ocskay és Kurdiszal a Sajó völgyén délkeletre, Borsod szélei felé csaptak le. Nov. 21-ikén Putnoknál éjtszakáztak, honnét egy német alezredeből és Kurdis labanczaiból álló előhaduk Kazától Edelénynek nyargalván, egész Szendrőig kalandozott, s 22-kén hajnalban Szalay Pál portáit fölverte; maga ezen ezredes is be Tornába Szögligetig hátrált előlök, s innét küldé sietős jelentését Babócsaynak.³

Kurdis ezen útjában találá elől a feleségét biztosságba szállítani akaró Mladosovith-Horváth István kurucz kapitányt; kit is utazása közben meglepven elfogá, és vissza Putnokra, majd innen a Sajó-völgyi feldúlt falvakban zsákmánynyal megrakodott császári hadosztállyal Tornallyához, sőt csakhamar Losoncra visszatérvén, magával Szécsénybe hurczolá.⁴ Itt a Sennyeynek Székely Mihály nevű hadnagya mellett vagy tizedmagával raboskodó kurucz századost Sickingen altbgy, a Sréter János dandárnok és eperjesi parancsnok által hír szerint ki végeztetett Bene István labancz kapitány halálá-

¹ *Bercsényi* levelei Károlyihoz. (*Rákóczi Tár*, II. 306., 307., 308.)

² L. mindjárt alább.

³ *Rákóczi Tár*, II. 310. 1. és *Kurdis levele*.

⁴ *Kurdis János* újságolja Szécsényről 1709. decz. 6-káról gr. Koháry Istvánnak: »Már azóta is, miúlta Szécsényben beszállottunk, Sichen (Sickingen), Viard és Kroa generálisokkal Gömör-vármegyét Rozsnyóig, onnét megfordulván, Putnokig öszve-jártuk, hódítottuk; magam pediglen az szécsényi sereggel s egy német obrist-lajdianaddal épen Szendrőig voltam, — de zászlós kuruczra sohol nem akadtunk, hanem Horváth István nevű kurucz kapitánt feleségestől útban értük, azt magunkkal elhoztuk, — most is itt vagonon tized magával árestomban.» (*Eredeti levél, gyűjteményben*.)

nak megtorlásáért akasztófával fenyegeté, s ez érdemben levelet íratott vele Szent-Pétery Imre dandárnoknak.¹

Viard dandárának egy része Putnoktól nem Tornallya és Rima-Szombat: hanem Rima-Szécs és Hajnácskő felé ment vissza, hogy útközben ez utóbbi vár alatt valamit próbálhasson, a miből azonban ezúttal semmitem telhetett.- Sickingenék gyors visszafordulását pedig a losonc-zsécsey-vadkertre ellen Eszterházy Dániel által hátok mögött tett működésről érkező nyugtalanító hírek okozák. Mert Dániel úr Viard-Ocskayéknak putnoki lármája hallatára Szent-Pétery-, Deák Ferencz- (Máriássy Ádám) és br. Révay Imrének Debrónél táborozó hadai közé menvén, itt valami szekeresestől szaladó török-görög kereskedőktől rácz kicsapásnak is, s egyszersmind más oldalról annak hírét is veszi, hogy Szabó Máté hatvani kapitány elpártolt, és beszökven Vadkertre, innét németeket akar vinni Hatvanba. E hírre Eszterházy sem volt rest: lovasokat küldé az utóbbnevezett mezővárosba, melynek ódon, még a törökvilágból származó várkastélyát s palánkját nagy gyorsan porrá égetteté; úgy, hogy a Viardot magával hozott pribék Szabó Máté már csak füstölő romokat talált. Mire Viard látván, hogy későn járt, meg visszafordúla Vadkert felé: de Dániel úr, hogy üttetlenül el ne mehessen, Sőtért és Kókayt bocsátá üzésére a jász huszárokkal.³

1 «Generális Cziginy uram ő Excjának — írja M. *Horváth István* Szécsényből decz. 10-kén a nevezett brigadérosnak — esett értésére, hogy egy labancz kapitány a mieink elfogtanak, kit is bínak Bene Istvánnak, a ki is, úgy ballatik, hogy felakasztatott volna Sréter uram commendója alatt; a ki is ha úgy meglett: nékem is hasonlót ígértek megadni, a mellyet rajtam igyekeznek véghez vinni. Annakokáért bizodalmasan kérem nagy jó uramat Kglmedet: ha eddig nem exequáltatott a megírt Bene István, — suspendáltassék továbbra dolga, mert énrajtam ártatlanon a non putaram megeshetik. Szabadulásomban penig, az Istenért kérem uram Kglmedet, mentülhamarabb fáradozni ne terheltessék,» stb. (*Eredeti levél, gyűjteményemben.*) Bene Istvánt a kuruczok nem végezték ki, sőt gr. Wallis Ferencz szécsényi cs. parancsnok és Sűgő György kurucz rabváltó-biztos 1709. decz. 20—24-kén a végből váltanak levelet, hogy őt Horváth Istvánért kicseréljék. (*Egykorit más, gyűjteményemben*)

2 *Bercsényi*, Körtvélyesről nov. 30-kán Károlyihoz: «Az másik ódalról semmi hírem sem gyün, hanem hogy az putnoki sétálása után az németnek egy része Hajnácskőnek s más része Losoncznak ment; szörnyen hírlelik: Szécsént fölégették, Viard is sebben esett, és Ocskay Sándor is azon ación halálos sebben esett volna, — de az confirmatiója még elmaradt.» (*Rákóczi Tár*, n. 318. 1.)

3 *Rákóczi Tár*, II. 320. 1. és *Archív. Rákócz.* VI. 413—414. 1.

Hatvan fölégetésére a németek Losonczról Fülek felé tett újabb kicsapással s a Hajnácskő-vára alatti majorok fölperzselésével adák meg a választ, nov. 28-kán; a holott is Vajda András egyik hadnagyát Réz Istvánt elfogták, «s alkalmas lévai bujdosó katona is volt volna már vélek.»¹

E közben a mindinkább terjedő pestis-ragályban a lakosság, sőt immár a katonaság is, kivált Heves, Nógrád, Gömör, Borsod és Abaúj-megyékben csak úgy dőlt és omlott rakásra; mely miatt az ezredek létszáma, úgy a halálozások mint az irtózatot járvány elüli szétoszlás következtében, rémségesen lefogyott.²

Ily körülmények közt, — midőn Eszterházy gróf jónak látta legalább Eger-várát élelemmel megrakva biztosítani s e végből Debrőtől nem mozdúlni, Károlyi pedig a hadak derekát a Heister ellen teendő próbákra Szepesbe rendelé, — ily körülmények közt, mondjuk, nem volt nehéz a császáriaknak Losonczról egy második nagyobb kicsapást intézni Gömörbe, s ismét előnyomúlni egy részről Putnokig, más részről Rozsnyót állandóul megszállani. E kicsapást Viard és Ocskay hajtották végre decz. elején, kikhez a Rozsnyó megszállására szánt gyalogság, úgy látszik, Breznótól Tiszolcz és Jolsva felé csatlakozott, valahol Sajó-Gömör vagy Pelsőcz táján. — A Szögligettől Tornához vonúlt Szalay Pál ekkor Réthey Györggyel keményen portyáztatott ugyan Rozsnyó alá: de az ellenség mozdulatának folytonos szemmel tartásánál egyebet tenni módjában nem vala. Andrassy Pál és György is csupán ennyit tehettek Krasznahorka-varából. És így, míg a német gyalog- és dragonyosság a rozsnyai templomokat körülsánczolni, ott magát állandólag elhelyezni kezdé s összeköttetésbe lépett az ezalatt Szepesben működő Heister hadvonalának legdélibb gyűrűjét képezett szomolnoki, szintén sáncvetésben munkálkodó helyőrséggel: addig Ocskay László megint nyargalás- és prédálásnak esvén, újból Putnok felé kalandoztatá könnyűlovú pribékjeit; ³ kikkel azután nagyhamar megtére Losonczra, mint neki is, Croixnak is kitűzött téli szállására.

1 *Rákóczi Tár*; n. 320. 1.

2 U. o., valamint Bercsényi egyéb e korbéli levelezéseiben.

3 *Szalay Pál* tudósítja Tornáról, 1709. decz. 8-káról Bercsényit: «Az ellenség bészállott Rozsnyóra; parancsolt Andrassy Pál uram: odamenjek, — de már négy

Egykori ezredét, — a mely t. i. Bokros Pálra ment át, — midőn Heister egy felől, Löffelholtz, Hartleben, Ebergényi és Tollet másfelől Szepesbe betörték s előlük Andrassy István és Czelder Orbán a gyalogsággal Lőcse bástyái mögé, a lovas hadak pedig a közelgő Károlyihoz, Korompa (Krompach), Alsó-Szálók és Berzevicze felé húzódnak vala, — ott feledték a Magurán túl, Dunavecztől táján. S már javában dörgött Lőcse alatt az ágyú és pattogott a bomba, mikor Bokros helyzetét általlátván s eszével élvén, parancs nélkül is átvezeté harczedzett századait a Magúra hegyein, a lengyel határok mentén lenyomult Szebenhez, és Károlyi egyik vitéz dandárnokához br. Palocsay Györgyhez csatlakozék, vele küzdendő Lőcse segélyére.*

E város kőfalai vassal valának megbélelve; és Heister ott — várakozása ellenére — oly kemény ellentállásra talált, hogy bizony, jól megvásék belé a foga! Nem hiába, hogy a vitéz Czelder Orbán zárkózott Lőcsébe, az ostromló táborra való csapdozásokat pedig főként a merész Paur Ferencz vezeté, kivel a hű Bokrosnak is bő része jutott a harczokban.

Löffelholtz Kézsmárk, Heister pedig Görgő felől — e helységben felütött főhadiszállásáról — környékezé meg Lőcsét, «melyet 20-ikán virradóra kezdette keményen lövéssel (bombákkal) tüzelni, s

portám lévén kinn, azokat meg kell várnom. Magam itt vagyok Réthey György urammal; értem fülhegygyel: Szepes felé indult Rozsnyórúl (a lovas-német), de majd portásim elhozzák hírit.» És ugyanaz nap s ugyanonét ír Berthóthy Ferencznek Kassára: «Portásim izenik: Szomolnok felé ment (Rozsnyórúl) az német, *Ocskay Putnok felé*. Elválík, mit hoznak tovább? Németet is fogtak.) (Mindkét levél eredetije az *Orsz. Levéltárban*.) *Berthóthy F.* pedig jelenti Kassáról decz. 13-káról Bercsényinek: «Pongrácz János oberster uramat még tegnapelűtt bészállítottam Jászóra 180-ad magával. Szomolnokon a német kemény sánczot csinált, de mennyiszámú légyen ott? nem tudhatni; hanem Remetén bizonyosan 200 német vagyon, ottan a templom körű sánczoltatja magát.) (*Eredeti*, u. o.) *Réthey György* szintén decz. 13-kán tudatja Ardórol: «Az német mindeddig is bent lévén Rozsnyón, mégeddig Pratsóftban (Bereitschaft) az piarczon minden étszaka kétszázíg való lovast tartott készen. Szüntelen portáztatok, a jó vígyázás rajtam nem múlik.) (*Eredeti*, u. o.)

* *Bokros Pál* jelentése Szebenből 1709. nov. 22-kéről Bercsényihez Varanóra: «Én ezen zenebona-időre nézve öszveszedvén seregeimet Magurán túl való passusokon, látván utóljára: senki nem commendérozhat, észszel élvén, általgűttem lengyelországi passusokon is szerencsésen, az holott elhelyheztetvén főtiszteim bagázsiját, magam már azokkal egyűtt e majdan megegyezem Palocsay urammal, s ugyan ő Nga orderét vettem, — ahhoz alkalmaztatom magamot.» (*Eredeti levél*, ugyanott.)

meg is gyűlt többször.»¹ A bombázás több napon át tartott szakadatlanul; vívósánczokat is vetettek az éj szaki kapunál. S hogy egyszersmind Szepesvár is fenyegetve és Görgön a cs. hadállomás háta földve legyen: Heister a szepesi káptalanba erős őrséget, 350 gyalog, ugyanennyi lovas-németből s 50 labanczból állót vete,² kikre Palocsay György portáztatott. Más 150 labancza pedig Ocskay Lászlónak előhadul a Branyicskó-hegy tövében épült közeli Korotnokon fekvék.

Károlyi, Bercsényitől utasítatva, gyorsan készült Lőcse fölmentéséhez. November 19-kén Jászón, 20-kán Metzenzéfén, 25-kén Kórompán találjuk őt gyalogságával, hová a lovas haddal Berzeviczénél álló Palocsayt is várja e napra, hogy éjtszaka egyesült erővel Heister lőcsei táborára üssenek; de szerencsétlenségre, Palocsay későn vévé tábornoka rendeletét, és így a támadás elhaladván, — Károlyi indult Palocsayhoz Sáros széleire, hol őt nov. 28-kán Alsó-Szálokon összes hadaival látjuk.

Azonban a kuruczok nov. 24-ikére virradó éjjelen Lőcse alatt kemény csapást mértek az ostromlók fejére. Paur Ferencz ezredes portára kéredzván Palocsaytól: saját és Bokros jó katonáival, — a mint tökéletesen besötétedett, 23-kán esteli 8—9 óra tájban oly hévvel csapta meg Heister táborát, hogy a külső őrséget nagy lármával beüzé a táborra, hol most mindenki lóra kapdozott, riadót fűtták és doboltak. E lármát és zavarodást a városbeliek fölhasználva, Czelder Orbán kiütött a vívók sánczaira, melyekben csakhamar háromszázig való német gyalogot — köztük sok gránátost — halomba vágatott, s két ágyút elfoglalván, diadallal tért vissza a bástyákra.³

Paur pedig 24-kén reggel Lőcse alól Szepesvárra indul, s a káptalanból a — különben Lubomirszky-féle — városba alájött németeket s labanczokat dél tájban megtámadja, 16-ot levág, s egy Wolffskehr-ezredbeli hadnagyot és egy Ocskay labanczát fogságba ejt. A várba is élelmet terel bé.⁴

1 *Rákóczi Tár*, II. 310. 1.

2 *Archiv. Rákócz.* VI. 428. 1.

3 *Bercsényi* nov. 26-iki levele Károlyihoz. (*Rákóczi Tár*, II. 312—314. 1.)

4 *Paur Ferencz* jelenti Szálokról 1709. nov. 24-kéről Bercsényinek Enyiczkére: «Én brigádiros Palocsay György uram engedelmiből Lőcse felé portára jártam, holott

A Wolffskehl-hadnagynak, ú. m. Weiss Ádámnak Berzeviczén ugyané nap estéjén Palocsay által fölvétetett vallatási jegyzőkönyve előttünk fekszik. Ebben a harmadik pont Heister Szepesben levő haderejéről így szól: «Az lovassá öt regimentbüi áll, ú. m. Steinville, Uhlfeld, Latour, Wolffskehl és Althan («Olthaim»), kik is mintegy *harmadfél ezer* embert tésznek. Az gyalogját *háromezernek* mondja. *Lengyelek is vannak*, magával Szondeczkivel (t. i. Lubomirszky György), de kevesen, hanem *többet vár hozzá*, (t. i. Lubomirszky Tivadar-féléket, ki immár nyílt szövetségesük volt a császáriaknak.) *Labanczok is mintegy háromszázan vannak Ocskay-regimentbéli commendírozottak, kikkel az oberst-lajdinantja* (Pestvármegyei József) *vagyon Ocskaynak*. Hasonlóképen *liptai portális-hajdúk* vannak *mintegy százig való*, kiknek az Liptay György vihodnai ember az előljárójok. Vagyon mind álgyú, mind mozsár is, de mennyi? — nem tudja. Löcsénél Ebergényi, Tollet, Szondeczki és Hartleben generálisok vannak.»* Heister, Löffelholtz Görögön.

Volt tehát e szerint Heisternek Szepesben német lovas, gyalog és tüzér hada mintegy 6000, magyar labancza 400, lengyele vagy ezer, melyhez néhány nap múlva még másfélezer csatlakozék, kikkel együtt 8—9000 embert számlált, csak azon egyetlen vármegyében. A kuruczoknak iszonyúan megoszlott tábori hadaival szemben, még a Károlyi-féle ezredek fölérkezte után is, mindenesetre túlerő.

Károlyi mindemellett is próbálni akar vala a Lőcse alatti ostromló táboron, melyet Palocsay De Rivière műszaki ezredessel, egy tete-mes lovas-portával intézett erőszakolt kémiszemle-járáttal a tervezett

is étszaka 8—9 óra tájban az Feldwachtját táborába bévertem és nem utolsó lármát szerzettem: mert rettentőképen egészen lovakra felkapaszkodtanak és nagyon lármát fujatták s doboltatták. Sánczát pedig már akkor az felső-kapuzhoz közel vetette volt, s erősen lövésekkel tegnapi napon infestálta, — okvetetlenfil pressét (bréche) lőtte. Onnét Szepesvárához mentem, ott is jóformában megvizsgáltam a bentlívőket, személyem szerint commendáns uramnál is bent voltam, és egnyhány rendbéli szekereket szénával béhozattam a várban Csáky uram majorjából, 16 pár ökröt is behajtottam és juhót is feljebb száznál. Azalatt hogy várban mulatoztam: káptalanban lévő ellenség Várallyára kijött volt katonáimra, — úgy szerencsésen jártam, hogy vagy tizenhatig ott városban elejtettünk benne, és egy lejdinandot is Volfskell regimentiből másodmagával elhoztunk, melyet is Palocsay György uramnak prsentáltam, az labanczot pedig commendáns uramnak a várban hagytam.» (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

* *Egykorú másolat, gyűjteményemben.*

általános támadás céljából tüzetesen szemügyre vőn, november 25-kén. Útjában összeakada Réthey György vitéz őrnagyával Tóth Mártonnal, ki Lőcsére szorulván, Czelder kiütésekor osztályával jó szolgálatot tőn, e nap estéjén pedig keresztülvágta magát az ostromló táboron, melynek fekvését jól ismerte s a célba vett fölmentő támadásnál kalauzkodni ajánlkozók.¹ Ezt most már nov. 28-ika éjjelén tervezé Károlyi végrehajtani, olyképen, hogy báró Palocsay a lovas-sággal Berzeviczétől Répásoknak húzódván, este nagy csöndben Lengvárt felé nyomúljon és ott éji 10—11 óra közt, az ellenség táborának Kézmárk felé nyúló szárnya mögött állítsa csatarendbe csapatait. Elöl, menetközben mindenütt Bokros Pál járjon a volt Ocskay-ezreddel; s midőn ő maga, Károlyi, a gyalogsággal — Baggossy Lászlóval és Riviére-rel — másfelől Alsó-Szálóktól a hegyek mentén egyidejűleg leereszkedik s Heister táborának éjszakai oldalát, vagyis a lőcsei felső-kapu előtt levő ví ár kokat meg fogja tám adtatni: e támadásnak lármájára rohantassa meg Palocsay viszont az ellenség nyugati oldalát két hadoszlopban, az egyikét Bokros, a másikat Hangossy ezredes vezetvén. Minthogy pedig a *magyar labancság* a német lovassának «Kézmárk felé való szárnyán mondatik feküdni»: tehát leelőször is azon menjenek rajta derekasan, hogy azt megszalasztván, általa a németeket is zavarba hozhassák.²

Ezen eszélyesen tervezett és jól indúlt próba azonban egy, előre nem látott végzetszerű körülmény miatt megint nem sikerülhete. Ugyanis a végrehajtás estéjén s éjtszakáján oly rendkívüli — havas esőt csapkodó — fürgeteg dühöngött a zord szepesi tájakon, hogy a Szálokról kiindúlt gyalogságnak lehetetlen volt kellő időre Lőcse alá hatolnia, — agyon ázva, dermedve, holtra fáradtan visszavezényeltetett.³

De a borzasztó kemény zivataros idő Heister gyalogságát is kiveré a viárkombokól; a ki is kénytelen volt Lőcse ostromát vagy

1 *Rákóczi Tár*, II. 315., 318. 1. — *Századok*, VI. (1872.) 598. 1.

2 L. *Károlyi Sándor* Alsó-Szálokon 1709. nov. 28-kán Palocsayhoz szóló orderét, a br. Palocsay-levéltárból általam kiadva. (*Századok*, 1873-ik évi folyam, 181—183. 1.)

3 U. o. 183. — *Századok*, 1872. évf. 599. — *Rákóczi Tár*, II. 319. — *Archív. Rákócz.* VI. 414.

egy hétre félbeszakítani.¹ Ezalatt lovasságával Károlyi ellen fordúla; kit miután Száloktúl egy kissé hátrább nyomott Kis-Szeben felé, s Palocsayt Berzeviczétől a Szinye-völgyére kényszeríti vala, — megint Görgöre tért.² Vele járt Berzeviczére Lubomirszky Tivadar, a XIII város tökéletlen hűbérura is,³ a ki aztán Szepes-Olasziba és Iglóra menvén, összevoná 900 lovas és 800 gyalog német zsoldosból s hét század lengyelből álló hadait; de mivel a lengyelek a császár szolgálatába állni vonakodtak, csak amazokat adá át Heisternek, kik is a cs. ezredkebe, ezek hézagai kitöltésére osztattak be.⁴ Azonkívül éléssel segíté a szepesi városokról a hűtelen hűbérnök a németek lőcsei táborát.

Hg. Lubomirszky Tivadar már nov. 25-kén leveleket küldött volt be Lőcsére, br. Andrássy István tbknak, Czelder Orbán dandárnok- és a városi tanácsnak szólókat a város föladása iránt, mint közbenjáró;⁵ fenyegetődzvén, hogy, ha föl nem adják, «ő is succurrál Heisternek».⁶ Mindezzel azonban a capitulatióról még csak hallani sem akaró helyőrség s a magyar ügyhez váltig ragaszkodó polgárság keveset törődött. Most tehát, ú. m. Károlyi és Palocsay dandárainak valamivel hátrább szállása után, Lubomirszky decz. 2-kán ismét Lőcse alá mene Heisterrel, s ennek megbízásából két trombitás által megint levelet küldött be a városba, a capitulatió iránt «közbenjárását ajánlván, s fenyegetvén az jövő öreg-ágyúkkal és Károlyi megverettetésével.»⁷ A lőcseiek másnapra halasztották a feleletet, miközben Laczkó Imre kapitány Szepesvárról Bercsényi segítséggel bíztató leveleivel beérkezvén, megvigasztaltattak, — s újra nagy lelkesedéssel kiadák a tagadó választ a kéretlen közvetítőnek.

Heister feldühödött nyakasságukért, s egy, a vívóárkokból beásatott tűzagnát robbantatva fel, — annak pusztító nyomdokán rohamra hajtá legjobb granátos-csapatait. A kurucz gyalogság kirohant reájok,

1 *Rákóczi Tár*, II. 319. — *Archív. Rákócz.* 417., 419. — *Századok*, 1872. 599.

2 *Archív. Rákócz.* VI. 414., 415., 417., 418., 438. stb. 11.

3 U. o. 436. 1.

4 U. o. 436—437- 1-

5 L. közléseimet a lőcsei levéltárból a *Századok* 1872. évf. 597. 1.

6 *Rákóczi Tár*, II. 316. 1.

7 *Bercsényi decz.* 5-iki levele. (*Archív. Rákócz.* VI. 417. 1.)

feleset leaprított és véresen visszaverő az ostromot. Ekkor a zord Heister elővevő régi tyrannismusát, s mivel erővel nem bírt: kegyetlenséggel akart hatni. A kiütött védők közül elfogván egy hadnagyot s egy zászlótartót: amazt a várossal szemközti halmokon felakasztatá, emezt pedig föbe lövető, s újra beüzent a városba: ő velők is így fog elbánni! Azon följül napi parancsban kihirdette: «meghal, az ki eleven kuruczot fog», ne adjanak kegyelmet senkinek, — «az minthogy ölik, az kit fognak is».¹ Mindez el nem rettenté a hőselkű Czelder Orbánt s az általa rajongásig föllekesített löcseieket, kik annál keményebben s elszántabban vitézkedtek; úgy, hogy Heister kénytelen volt elszállani a város alól, s az ostromot zárlettá változtatva, falrontó nagyobb ágyúk szállítása végett adni ki parancsot.⁰

E napokban, ú. m. 1709. decz. 5-kén «éjfélt után», őrhelyéről Szinye-Újfaluból kelt levelével, Ocskaynak egy visszaszökött pribékje vallomásáról s ennek nyomán a Pestvármegyeyvel Korotnok környékén állomásozó labanczok ellen tervezett próbáról, Palocsay György dandárnok ekkép értesíti Bercsényit: «Tegnap napon dél tájban Korotnokról szökött hozzám Ocskay katonája, kinek is examenit alázatosan megküldöttem Exciádnak. Oly hirtelen azon katonának hitelt nem adván, magát bizonyos ideig árestomba küldöttem Eperjesre; ha való — fassiója szerint, — hogy Korotnokon túl való faluban (Gráncs?) nincsen több másfélszáz labancznál, — kinek megvizsgálására actu expediáltam jó kémet, — úgy lévén, Isten segítsége

¹ Ugyanott.

² *Ocskay László* elbeszélése Vág-Újhelytt, Novotha Mihálynak. Ugyanis a *Bereányi-^iaplóban* olvassuk decz. 13-káról: «Novotha Mihály uram írja, hogy Ocskay Újhelyhe gyűtt és mondja, hogy Haister mozsárokkal ment Lócse alá, az mellyekhül (hombákkal) százig való házat megégetett; azután respiriumot kértek az belsők, és meg is engedte, s azon idő alatt az egész házakról leverték az héjazatokat, s azt üzenték, hogy egy szóval, föl nem adják. Azután valami minán bocsátott ostromot Haister, az mely ostromon feles granatérossa veszett el Haisternek, de az ő emberei is az kuruczok közüi egy hadnagyot és egy zászlótartót fogtak; az hadnagyot közel az városhoz fölakasztatta, az zászlótartót meglövöldöztette, és újabban beüzent, hogy ha föl nem adják, övelök is úgy bánik, — de ők is annál inkább keménykedtek. Andrássy István és Orbán Czelder vannak benne 2000 gyaloggal. Ezek után, hogy Haister parancsolatot küldött Sikin generálisnak Szécsénbe, hogy Budárúl nagyobb ágyúkat hozasson.»

által meg fogom próbálni.»¹ Csakugyan, a következő napokban több rendbeli erős portákat tétete Szepesvárhoz, a káptalani németek háborgatására; melyeknek nesze alatt aztán Paur az érleli szállítványokkal ki s be járt Lőcsére.-

Nevezetes, hogy Heisternek Lőcse alól lett második elszállása, hadai nagy részének Igló táján való elhelyezése s Szomolnok és Remete elsánczolásának megkezdése után is, a szomszéd Svedlér és Vágendrüssel bányavároskakat még mindig a kuruczok bírák. Rákóczi-nak egyik merész ezredese Pongrácz János feküdt itt, egy maroknyi szepesi hajdúval, kikkel guerilla-módra uralá a Gölnicz közép-völgyét.

«Én némely kevésszámú hadammal — írja Pongrácz 1709. decz. 8-kán Svedléről Károlynak — itt subsistálván a bányavárosokon, ú. m. Vogondrész táján, nem informálhatom Exciádat más hírekről, hanem hogy Lubomérszky minden bizonynyal a császár népével conjungálta magát és ellenünk nagy hostilitásokat téssen, az mint is hadát deslocálta Iglóra, Snuzsányra és Scsavnikra, zsákmányokra jár az hada, szintén úgy, valamint császár népe. A mellett, minthogy kevesed magammal vagyok, kérem Exciádat: küldje Turcsányi uramat (gyalogalezredes) ide vagy 500 jó hajdúval mellém, hogy megtarthassuk ezen völgyet, — mert ha ettől elesünk, sokkal nehezebb lészen dolgunk, kit én könnyen eloltalmazhatok. Azonkívül is küldjön Exciád *200 jó katonát*, de nem szalonnásokat (tiszántúliakat), *hanem Bokros uram seregeiből valókat, kikkel a sárt megállhatnám*. Ha Exciád parancsolja, Iglót és azon XIII városokat marsaikével (Lubomirszky Tivadar) együtt kipörzsölöm, csak a népet küldje Exciád.»³

Látszik e levélből, mily jó hírnévben álla folyvást az egykori Ocskay-féle kurucz ezred, mostani hú és vitéz kapitánya Bokros Pál alatt is. Azonban itt az idő, hogy megemlékezzünk — mielőtt tőle végbúcsút vennénk — ezen sok viszontagságon átment ezernek utolsó nevezetes átváltozásáról, mely azt legközelebb érendő vala. S ez az érsek-újvári állapotokkal és a Bercsényi-huszárezred dolgaival függ össze.

¹ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

² L. Bercsényi leveleit 1709. december haváról az *Archív. Rákócz.* VI-ik kötetében, s közlésemet a *Századok* 1872. évf. 509—601. 1.

³ *Eredeti levél*, az Orsz. Levéltárban.

Garamszegi Géczy Gábor, az utóbbemlített ezred parancsnoka, már 1709. nov. 19-kén Csernyiről költ levelében jelenté Bercsényinek, hogy a regiment derék alezredese: *Ocskay Sándor* (Lászlónak testvéröccse) beadta lemondását s egyáltalában búcsúzik az ezredtől; «ki helyett — tudom — Exciád sem kíván mást *Beleznay* uramnál, (az azon ezerbeli híres őrnagy) lévén arra érdemes, — magam is contentus vagyok (meghiszszük azt!) ő Kglmével.» Helyette őrnagyul pedig Szörényi Ferencz századost — valaha Ocskay László hadsegédét — ajánlja.*

Bercsényi egy darabig pihenni engedé ezen ügyet, hanem december közepén, az Érsek-Újvárból vett nyugtalanító hírek miatt fölvenni kényszerűt azt. Az indúlatos, erőszakos Csajághy ugyanis az újvári helyőrség előtt november folytán, különösen egy hallatlan véres eseményvel, nem kis gyűlötségbe hozta magát. Mert a haditanácsban nov. 25. estve, alkalmasint kissé boros fővel ülvén s valami csekély ellentmondás miatt irtóztató dühre lobbanván, a néhai Berthóty István ezredének őrnagyát Várallyay (Dobrowniky) Jánost saját kezeivel gyilkosmódra agyonszúrta, alezredesét Pongrácz Jánost pedig vasra vereté s ítélet nélkül sanyarú börtönbe vetve tartatá. A jobbérzésű főtisztek elszörnyűködének a főparancsnoknak e bűnös tette fölött, a hajdúság zúgott, s annálinkább, mivelhogy Pongráczot vitézségéért s a megöltet emberségéért mindenki szerette és ártatlanságuk nyilvánvaló volt. Az ezred ekként fő nélkül marada. Bercsényi erre oly várparancsnok felől kezdett gondolkodni, a kire a vétkes cselekedetéért hadi szék elé állítandó Csajághy helyett a fontos erősséget megnyugvással lehetne bízni s a ki egyszersmind az említett ezrednek is tulajdonosává válhatnék. Ilyet csak hármat talált: Gyürky Pált, Babócsayt és De Riviéret; azonban Gyürky várba nem akart zárkózni, Babócsay egykori labanczsága és felesége miatt a közvélemény előtt nem volt népszerű, Riviére pedig idegen származású. Ebeczky, a kinek a minélelőbbi bemenetelre a fejedelem rendeletet adott, lovassági tiszt vala, táborban igen jó, — erősségbe állandóan szorítani kár. Ám *egyelőre* menjen oda mégis, vegye át a vezényletet, ő legyen a fő-, Balogh István a helyettes-

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

parancsnok, s mikor egyik kimegy próbára: a másik maradjon bent. A gazdátlaná vált gyalog-ezred pedig adassék *Bokros Pálnak*. «Bokros ugyanis gyalog-óberster vala, est probatae fidei homo, ösmerős azon újvári vacans regimenttel, felesége is bémászott koldúlgatva Újvárba, Istenért élődik, — talám jó volna neki azon regiment Újvárban! Nem dicsírem regularitását: de kikapó vitéz ember, lovon s gyalog egyaránt próbál; literatus ember is; keze-lába volna lovon s gyalog való próbákban az commendansnak, ha más akárki lenne. Az ő regimentje pedig (adatnék át) *Ocskay Sándornak*, úgysis régen össze vágnak szokva Elek Zsigmonddal, Ocskay pedig nem maradhat Géczy és Beleznay között: első nem nézheti vitézségéért való keménkedésit az regimentben is, Beleznay et paritatem odit, et gradum appetit; és így talám ubique fieret bene.»¹

Bercsényinek ezen tervezetét a fejedelem Ocskay Sándorra nézve helybenhagyá, és így került az új év tavasza nyiltával Ocskay László egykori híres ezrede, vitéz s bátyjánál sokkal jellemesebb, hazafiasabb öcscsének: *Sándornak* kezére, a ki aztán egész a nagy-majtényi mezőn végbement zászló-letételig vezényle ezen ezredet.- Bokros mindazáltal nem a — De Riviére-nek adományozott — volt Berthótv-féle: hanem az egyesített Balogh István Somogyi-ezer vezényletét kapta meg.

Mi történt *ezután* az oly hősileg és hosszasan védett Lőcse körüi? — elbeszélése a jelen mű keretébe nem tartozik.⁵ Elég azt tudnunk: hogy, ha Heister megszorodék a két hg. Lubomirszky csapataival, — Rákóczi fejedelem hadereje viszont a november végén és december elején az oroszok elül Homonna felé az országba menekült kiowi palatinus gr. Potoczky Mihály 3—4000-nyi lengyel-svéd csapatosztályával gyarapodott, s keményen készülé a vadkerti positio megrohanásával az érsek-újvári közlekedést elzáró vácz-losonczi

¹ *Bercsényi*, 1709. decz. 16-kán Hanusfalváról Rákóczihoz. (*Archív. Rákó ez. VI.* 423—425. l.)

² L. *Ocskay Sándor* nevét a szathmári békeokmány aláírói közt.

⁵ L. erre nézve a *Századok* 1872-ik évi folyamában Lőcse sz. kir. város levéltárából közlött adataim s tanulmányomat, 577—622. l., s v. ö. az 1873-iki folyam 109—113. lapjaival, sőt még *Wagner* jezsuita-atyja — József cs. udv. historiographja — művével is, (388—390. l.) mert Lőcse védelmének hősiességét még ez a bérlett udvaronc sem tagadhatta meg.

császári hadvonalat áttörni. Ezen egyébiránt a 2—3000 lovassal Dunántúlról átaljött gr. Eszterházy Antal és Béri Balogh Ádám már előbb átsurrantak vala.

Ocskay Lászlónak régen megérdemlett végzete azonban, feltartóztatlanul közeledék. Mihelyt gömöri utolsó kalandozásából decz. 9-kén visszatért Losoncra: Sickingen altbgytól, mint az ottani hadállomásokon vezénylő tábornoktól engedélyt kért s kapott a «téli-quártély» idejére állomását elhagyni, hogy ezredének Pozsonyban készülő új montourját s fizetését sürgesse, néhány hetet Nyitra-megyében hátrahagyott családja körében tölthessen, és ott fekvő birtokait megtekinthesse. Ennélfogva csak egy-két bizalmas bajtársától: Trencsényi István őrnagy és Szeredy Pál hadnagytól, s testőrszázada (Leib-Companie) néhány szakaszától, összesen vagy 50 katonájától kísértetve, oly gyorsan távozik, hogy december 12-kén már nejénél és gyermekeinél Vág-Ujhely városában volt.¹

Még mielőtt ideérkeznék, végzetszerű hír előzé meg őt. Láttuk, hogy Ocskay az árúlása utáni hónapokban többször csak hajszálon múlt, hogy a kuruczok kezeibe nem jutott; már-már majdnem bekövetkezett elfogatásának gyakran megújuló eseteit említi különösen a *Berényi-napló*. Azután hosszas szünet áll be. A nemezis pihenni látszik, — de csak *látszik*; mert 1709. december havában megint elkezdé rebesgetni a hír Trencsényben és Nyitrában, hogy *Ocskayt a kuruczok elfogták!*² S ellenkezőleg, a kuruczok közt ugyanezen időben az a mende-monda merül föl, hogy *Ocskay Lászlót a császár fogatta el, és tömlöczben tartatja Bécsben.*³

1 *Br. Herényi Ferencz* naplójában olvassuk 1709. decz. 13-kán: «Novotha Mihály uram írja, hogy *Ocskay Újhelyien* gyűtty stb. (L. főlebb.)

2 «Az galgóczi zsidó gyűtt Trencsénbül; azt hallotta, hogy az *kuruczok elfogták Ocskayt.*» (U. o. decz.io-ike alatt.) Szintén e napló decz. 12-kén még egy szószegését jegyzi föl Ocskaynak: «Az ifid Krumpachnak (morvái tbk. fia) Ocskay compániát ígérvén, generális Sikin alatt resignálta az szolgálatot, az hol aggregatus volt félfüzetéssel; azonban *meg?iem tartotta szavát*; i-ma gyűtt el (Krumpach) Losonc-rúl, már sem kinn, sem benn, — az apja eleiben sem akarja (Baradban) bocsátani.» Ez is szép kis adat Ocskay hazug jelleméhez!

3 *Berthóty Ferencz* írja Bercsényinek Kassáról 1709. decz. 17-kén: «Tegnap estve érkezék bé hozzám Gönczy György (alezredes) uram, ez elmúlt szerdán (decz. 11.) sza-

Nem volt való — természetesen, — egyik hír sem; de a kevéssel ezután csakugyan bekövetkezett elfogatás és bűnhődés előtt alig *nehány héttel* szárnyra kelt e hírekben *volt mégis valami sejtelemszerű ....*

badúlván Beszterczérül, . . . referálja azt is, hogy az Beszterczén lévő német tisztektől bizonyosan értette volna: Pálffy János *Ocskayval együtt Bécsben árestom alatt volnának.*> (Eredeti levél, gyűjteményemben.)

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindul érette Újvárból; Jávorka jellemzése. Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornyázása Verbón. Jávorka álrühában megkoldúlja, azután Ocskónál (1710, január 1-jén) reátamad, megsebzí és *elfogja őt*. — Ocskayt Újvár felé viszik. Csábítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka január 2-kán szerencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várórségnek vérbosszút kívánó lázongása Érsek-újjárban. *«Isten hozott, császár madara!»*

A nemzeti ügy védelmében oly lelkesen és kitartóan harezoló érsek-újjári vitézeknek adatott meg az a szerencse, hogy e szent ügy legundokabb elárulóját: Ocskay Lászlót elfogván, a büntető nemezis szigorú, de igazságos bosszújának kiszolgáltassák. A ki vért árúit el és vérrel vétkezett, bűnét egyedül vér moshatja le. A rettentő megtorlás órája ütött.

Ocskaynak nyers, féktelen kihágásokra, vad dobzódásra hajló természete, rég látott szelíd nejjének s «apróinak# körében Vág-Újhelvt sokáig jól nem érezheté magát; — csakhamar ott hagyá tehát őket, s a karácsonyi ünnepekre baj-, illetőleg ivó-társaival és katonáival kiment az egy órányira fekvő Ocskóra, hogy itt és a szomszéd Verbón, a hasonszörű Révay uraknál, zajos mulatságok, víg poharazás, táncz és dorbézolás közt töltse a mások által családi örömpokóul szentelt ünnepeket. *S ép ez vala fátuma!...*

Ocskó, ezen a nagyszombat-trencsényi országút közelében, kissé jobbra terülő falucska, az Ocskay-családnak ősi birtoka; délnyugati szélén, nagy fák között fekszik az ódon családi-kastély, akkoriban László tulajdonát képezett majorsági épületeivel, kertjével. E kastélyban ünnepié tiszteivel és barátaival — képzelhető, mily vad orgiák közt! — a hármás karácsonyt, hiteszegett pribékek marezona főkapitánya: híres Ocskay László; s karácsony éjtszakáján lőfegyvereiket részeg fővel «more solito# mind kipuffogtatták.*

* *Kolinovics: Hist. Bell. Rákócz. IX-ik könyv. 796. 1. és ugyanaz: «Commentarium de rebus Ungaricis Libri XIII.» Nemzeti Múzeum kézír. lat. föl. nro 389.*

Ezen zajos multságok híre eltölté a vidéket, melyen különben kurucz már hetek óta nem járt, — Ocskayék tehát teljes biztossággal vélték magokat gondtalan ivásnak, tivornyának adhatni. Érsek-újvár Ocskóhoz jó messze föld, s aztán, előtte feküvének a cs. hadállomások: Mocsonok, Sellye, Szered, Sempte, Galgóc, Lipótvár, és a Vág. Hanem azért Újvárbán sem aludtak, s a hol magok a vitézek meg nem fordulának is, — ott jártak-keltek kémeik. Különösen az ezen környékbeli, nevezetesen Nagy-Kosztolány mező-városi születésű,¹ s guerilla-szolgálatra — mint már láttuk — kitűnően alkalmas ifjú, serény, vitéz, kalandkereső főhadnagy: *Jávorka Ádám* volt az, a ki ott Verbó táján jóformán mindenkit s mindent ismert; valóának tehát megbízott emberei, kik őt az e vidéken történőkről titkon folyvást hírrel tartották Érsek-Új várra. Ha az Ocskay László elbukásáról szerzett egykorú balladának hitelt adhatunk: különben is Jávorka volt ama négy kiváló újvári tisztnek egyike, a kik Ocskaynak elevenen kézhez kerítésére összeesküvőnek.²

Jávorka Ádám iskolavégzett, literátus, igen jellemes, emberséges, józanéletű és vallásos ember volt; a mellett természetére deli, szálás, erős,³ szellemére pedig merész, de eszélyes, hidegvérű, leleményes elméjű, s fölöttébb kemény katona.⁴ Hadi szereplését Thúróczy Gáspár gyalog-ezredében kezdé, hol 1707. közepén még mint őrmesterrel

1 *Kolinovics*: <Andreas (hibásan *Adamus* helyett) Jávorka, strenuus Rákóczi miles, *legionis primum Ocskayanae apud Con/oederatos locumtenens*, jam liberse apud eosdem cohortis centurio (mint «*aggregatus-hadnagy*» csakugyan vezényelt szabadcsapatot) e villa Kosztolánia ditionis Nitriensis prognatus,» etc. (Hist. Belli Rákócz. VIII. k. 794. 1.) V. ö. br. Berényi Ferencz 1710. febr. 24-iki naplójegyzetével, alább.

2 L. *Thaly*: «Adalékok a Thököly és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez,» II. köt. 271. 1.

3 «*Javorcam econtra procerae staturae, virum literis non leviter tinctum, vitae probitate et cultu B. M. Virginis, quam sabbathino jejunio colebat, singulariter enituisse,*» etc. *Kolinovics*, id. m. IX. 798. és *Commentárjaiban* is.

4 *Br. Berényi Ferencz* említi naplójában 1710. febr. 24-ikén, az újváriak tavar-noki kiütéséről szólván: «Az egyik salvaquárda az *kosztolányi Jávorka* volt Pöstyént, az azt mondotta, hogy az mely nemesek labanczczá lettek, mindnyáj okát proscibálták az kuruczok. Jávorkát minap Pallugyay Ádám (labancz kapitány) Kosztolányit kereste 40 egynehányad magával. *Néni javallom Pallugyaynak, hogy szemben álljon véle, az minémő embernek hallom lenni!*» A labancz főúr e jó véleményét eléggé igazolják Jávorka vitézi tettei.

találkozunk vele.¹ A következő év tavaszán ugyanazon ezredben már hadnagy volt.² Majd általment a lovassághoz, s ha igaz a mit róla a *Theatrum Europaeum* és *Kolinovics* írnak, hogy t. i. azelőtt Ocskay Lászlónak vala hadnagya:³ úgy ez bizonyára 1708. közepe felé volt s csak igen rövid ideig tartott, — minthogy őt azontúl más ezredben, nevezetesen Bercsényinek Géczy Gábor-féle huszárezredében leljük, mint önkéntes («*aggregatus*, «*voluntér*,») tehát szabad-portákra járó hadnagyot. Ily minőségében — kivált a Fehérhegyekben s túl ezeken, az általa szított népfölkelés kalandos vállalataival — tett hasznos szolgálatait láttuk, melyek félreismerhetlen katonai tehetségéről s vállalkozó szelleméről tesznek tanúságot. Valamint tudjuk azt is, hogy a főként a Géczy-ezred által vívott mocsonoki csatában (1709. aug. 15.) hősként küzdött és jelentékeny sebet kapott. Fel-tűnő vitézsége- s katonai képzettségéért főbb és idősb tiszték is, pl. a híres Beleznay János őrnagy, Csery Imre Bercsényi hadsegéde stb. benső barátságukra méltatták.⁴ Utolsó adat, melyet róla felnyomozhatunk az, hogy Bercsényi gróf, mint főtábornagy, 1709. végén 50 írttal megjutalmaztatni rendeli «*dicséretes magaviselésére*» és bizonyos «*kárvallására nézve*» Jávorka Ádámot, még mindig saját hadnagyát.⁵

Ezt a derék fiatal katonát jelölé ki a sors, a hírhedett Ocskay Lászlónak büntető-ostorául. Mintha csak azt akarná, hogy gúnyja és a megtorlás még szembeszökőbb legyen, — talán azért aláztatá meg

1 *Gr. Eszterházy Antal* tábori könyvében olvassuk 1707. június 8-ika alatt: «*Item, Thúróczy strázsamestere Jávorka Adám* mundérun-posztó elbozatasára Szent-Benedekre passéroltatik.»

2 A *Borsy Ádám* törzshadbíró által 1708. ápril 14-kén Bajmócson eszközölt tanúkihallgatásban hivatkozás történik *Jávorka Adám, Thúróczy uram vice-hadnagyá-ra*. (*Eredetije*, az Orsz. Levéltárban.)

3 *Kolinovics*, a fentebbi idézetben. — Ocskay volt hadnagyának írja őt a *Theatr. Europ. is.* (L. alább.) V. ö. Bercsényi följegyzését róla 532.

4 A *Beleznay* ellen bizonyos párviadal ügyében fölvett vizsgálati iratok. (*Gyűjteményben*.)

3 *A Consilium Oeconomicum*, *iyog. decz. ji-kén, Eperjesit*. «*Méltóságos Fő-Generális Locumtenens Urunk ő Excja assignatióját vévén, melyben aggregatus vice-hadnagy Jávorka Adám uramnak 50 Rhénes firtokat dicséretes magaviselésére és kárvallására nézve adattatni parancsol.*» — utasítja tehát a homonnai harminczadost, hogy ezen 50 firtot Jávorkának (tán azon a tájon levő hitvese kezébe) «*in defalcationem obtingentis cassae bellicae*» fizettesse ki. (*Minuta*, az Orsz. Levéltárban.)

az egykor országoktól rettegett, nagynevű, de jellemtelen és gonosz-életű dandárvezért, az egyszerű, ifjú, azonban jellemes és erényes hadnagy által.

Jávorka 1709. december 29-kén Érsek-Újvárott híri vevén, hogy Ocskay Verbó táján Ocskón, az általa is oly jól ismert kis családi kastélyban tivornyáz: merész lelkében megvillant a vitézi tettvágy; csakhamar készen volt tervével, a várparancsnoktól portára mehetési engedélyt kért és nyere, s mintegy harmincz elszánt jó huszárral¹ még azon nap kiindult az erősségből. Midőn katonáival Szluha Ferencz érsekújvári praefectus és hadi-főpénztárnok ablakai alatt elvonúlna: a főpénztárnok megpillantván a vakmerő kalandjairól híres hadnagyot, ablakot nyitott rá, és kíváncsian kérdé tőle: hová megy? . . . *«Madarat fogni, — felelt tréfásan Jávorka, — mert új esztendőre egy ritka madárral: Ocskay Lászlóval akarok kedveskedni az újváriaknak!»* Szluha jót nevetett a bolondos emberen; de mégis azt felelé: *«No, ha azt a derék madarat megfogja Kigyelmed, —jó egynéhány aranyat adok!»**

Aligha hitte mindazáltal, hogy ígért aranyait csakugyan ki kellend fizetnie! ...

Merre ment Jávorka? hol és miként kelt át a Vágón, hogy a cs. helyőrségek őrzői észre nem vették? Az a bujkálva lappangáshoz oly jól értő guerilla-vezér titka marad. Valószínűleg az éj leple alatt vonult keresztül a fátlan, sík téreken s gázolta vagy talán léptette által a lehet hogy befagyott folyót, és azután berkeken, erdőkön bujdosék. Annyi bizonyos, hogy a németek semmit sem tudtak járásáról, pedig december 31-kén reggel már ott leselkedett katonáival Ocskó körül Kétségtelen, hogy ismerős pórok is voltak segítségére, legalább kémkedésben s álöltözet kölcsönadásában.

Decz. 31-ikén Jávorka Ádám megtudta, hogy az ócskái kastély környékén hiába leskődik: mert annak ura már nincsen otthon; hanem az ó-esztendő utolsó és az újnak első napját dévaj vigalmak

1 *«Die 29. Decembris. A. Jávorka . . . cum sua 30 circiter vironim turma Újváriño egrediens.»* — etc. (*Kolmovics, id. m. 794- 1.*) A *Theatrum Europaetim* és *M. Kovács János* krónikája 50-et említ.

2 *Kolinovics, Hist. Belli Rákócz. Vili. 794. 1.*

közt töltendő, barátjai br. Révay Sándor és Boldizsár meghívására ezekhez rándult át Verborad E mezőváros — melyben valószínűleg őrség is feküdt — már sokkal nagyobb hely volt, hogysen 30 szál bármily kemény katona-legénynyel erőszakkal reá lehetett volna törni, s belőle Ocskayt, igazán mint valami «*madarat*» kifogni. Eszé-vel, leleményességével kell vala tehát itt Jávorkának élnie.

Úgy tón. 1710. január i-jén reggel egyet gondolt, s katonáit a közeli erdőben elrejtve, ő maga átöltözék *koldus-ruhába*, és délelőtt be Verbóra, sőt — hallatlan vakmerőséggel — egyenest a Révay-kasélyba mened Itt értesült, hogy Ocskay a lefolyt éjtszakát a legvadabb dobzódásban: képtelen ivás-, szilaj tánczban, s fajtalan kéjelgésben töltötte, tiszteivel és katonáival.

Jól felborozván t. i., az utóbbiakkal a község legszebb parasztleányait szülőik házaiból kiragadoztatta, s a kastélyba hurczoltatva, egész éjjel tánczolt és buja szenvedelmeinek áldozott velők, — ő, a nős és családos férfiú. Hasonló garázdaságot engedett magához hasonló parázna tiszteinek s katonáinak is.³ A kastélyból zene, vad kurjongás, és az erőszakolt hajadonok sikoltozása, jajjai hangzottak ki új év éjtszakáján. Így *szokott múltatni Ocskay!* S e szép jelene-tek a másnap déli lakoma után még ismétlendők valának.

A koldúsnak öltözött Jávorka megtudott, meglátott mindent. Vakmerőségében annyira ment, hogy a palotába beférkőzve, boldog új évet kívánó kéregetők módjára megkoldulá a múltató urakat, *magát Ocskayt is, kitől sajátkezűleg nyújtott alamizsnát fogad vala éld* Az inkább haramiák kapitányának, mint cs. k. ezredesnek beillő gonoszéletű, vad pribék-vezér feje bizonyára mámortól szédelgett s szemeit a bor gőze elhomályosítá, — mert különben lehetetlen lett volna a villogó szemű koldúsnak az egykor ezredében szolgált fiatal tisztet oly közvetlen közléről föl nem ismernie. De Jávorkát a végzet segíté, s Ocskayt viszont elvakítá, hogy megbüntethesse.

1 *Ugyanott*, IX, 795. 1. és a *0 Commentariorum Librisben* is.

2 *Kolinovics* Commentárjai. (Nemz. Múz. kézír. lat. föl. 389. 1.) A verbai Révay-kastély — nem nagy terjedelmű, de emeletes épület — a helység éjszak-keleti részén állott, a kórház közelében, s csak 1870. táján bontatott le. Ma kert terüi helyén.

3 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IV. 798. 1. Szintügy Commentárjaiban is.

4 *Kolinovics* Commentárjai.

Itt hallá meg Jávorka, talán Ocskay katonái- vagy szolgáitól, hogy urok a ma déli lakoma után szándékozik visszatérni Ocskóra. Ennyi elég volt az álkoldusnak; kiballagott Verbó városából, fölkeresé övéit az erdőben, s azzal rongyait levetkőzve, felöltözék megint fényes pantallérú, farkasbőrös, deli kurucz-hadnagnak. Majd jó paripájára pattant, kivezeté katonáit az országút felé, és ott a hol ez Ocskó közelében a domboldal bokrai közt egyszerre alászáll, — e berkek- s ligetekben őrszemekre osztotta és lesekbe állítá vitézit.¹

Néhány óra hosszait kellett leshelyeiken várakozniok: mert az uraknak odabent a verbai kastélyban víg mulató kedvök volt. Az új év napi dús lakoma és poharazás s az ezt követett féktelen táncz és szüzekkel való paráználkodás, — melylyel Ocskay László és pribékjei a br. Révay-kastélyt bordélyházzá alj ásították, — sokáig húzódtott; úgy, hogy már esteledni kezd vala, midőn Ocskay belefáradván a tivornyába, kiadá a parancsot a fölnyergelésre.² A megszeplősített ártatlan hajadonleányok-, az erőszakolt fiatal asszonyok- és hozzátartozóiknak ezer átkozódása s az egek Urához bosszúért emelt könyörgéseik, jajjaik közepette hagyá el az istentelen részeg csapat a várost.³

Ocskayt a Verbótól félmérföldnyire fekvő Ocskóig fölvelt e kis útjában, Kolinovics szerint csak hét embere kísérte volna, úgymint tisztjei és bűntársai: Trencsényi István őrnagy, Szeredy Pál hadnagy, két közlegény s három lovász, mindegyik egy-egy külön vezetékiparipát tartva fékszáron.⁴ Azonban a krónikásnak ezen adata téves;

¹ Ugyanott.

² Kolinovics csak «délután» (post meridiem) említ: de a császáriak által Ocskay és Fodor Lászlóké halála ügyében Győrött 1710. jan. 18-kán kiadott hivatalos irat nyilván ezt mondja: «Si quidem Dominus Colonellus Oczkay x-ma hujus Anni et Mensis die sub vesperam captus ipsa adhuc nocte Újvárinum adductus,» etc. (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár*, Arm. VII. Lad. 9. fasc. 2. Nro 15. 2.)

³ Kolinovics: «Credunt aliqui pœnam hanc Superum permissu Ocskayo inflictam, quod peregrinos amores, licet propriam haberet uxorem, consecraretur, et narrant ipsa captivitatis die ob luxuriam in personis etiam matrimoniorum inexpertis, per se et suos admissam, mille cum imprecationibus Verbovio discessisse.» (*Hist. Belli Rákócz. X. 798.* és a *Commentárokban* is így.)

⁴ Kolinovics ugyanott, mindkét munkájában. Trencsényit ő ugyan csak százasoknak írja: de már föntebb láttuk, hogy ez, az 1709-ik év folyamában ömagygyá léptettetett elő.

mert közvetlenül egykorú és teljes hitelt érdemlő források, — nevezetesen Bercsényinek 1710. január 19-iki alább idézendő levele s a «*Mercurius Veridicus*» kurucz hírlap január havi számában foglalt újvári tudósítás — kétségtelessé teszik, *hogy Ocskaynak mi? id az ötven labancza vele volt; s ez természetes is, mert 7 katonáé, hogyán mert volna Verbón akkora botrányt csapni! Különben, a pribékvezér elbizakodott gondatlanságában annyira mene, hogy a még karácsony éjtszakáján kilövöldözött karabélyát s nyeregpisztolyait is, a mind azóta tartott tomboló tivornyázás mámorai között elfelejtette megtöltetni}*

így léptetett a vad dobzódásoktól kimerült, félrészeg csapat, élén Ocskayval, a ki épen egy még csak nem rég idomítás alá vett tanulatlan, fiatal lovon ült.² Mind nagyon alkalmas körülmény arra, hogy — a vallásos lelkületű Kolinovicssal szólva — a verbai hajadonok és anyák átka utolérje s megfogja őt. Nem is soká váratott már magára szomorú végzete!

Jávorka, hogy Verbótól elszoríthassa, maga előtt elhaladni engedé a vad kurjongatás, danolás közt bakdácsozó labancz csapatot, s csak midőn ez már odábbvonúla, — ugratott ki rejtekhelyéből és ada jelt hasonlót tenni lesben álló katonáinak. Ocskay, a mintegy a földből előtermett újvári vitézek megpillantására «*Itt a kurucz!!*» vészordításba kitért és azonnal zavart futásnak eredő pribékjei veszett lármájából idejekorán észreuvé, hogy üldözők ereszkedtek nyomába. S most az az egykori hős, a ki hajdan Zólyomnál még egy Vak-Bottyánnal is nyílt csatasor előtt párharczot mert vala vívni, — *egy ifjú kurucz hadnagy elül megszökött* Lehetetlen nem emlékeznünk az öreg Kajaly jóslatára.

Ocskay övéinek vad futását látván, maga is sarkantyúba kapta újoncz lovát, kantárát jobbra rántá, szétbomlott és a kuruczoktól kegyetlenül kaszabolt csapatát ott hagyta, s alig két vezetőkes szolgáljától követve, az Ocskó helység felé tartó mezei útra lekanyarodék. A két tiszt pedig s az egész pribékség a kastély és falu fölött

1 *Kolinovics*, dtto. V. ö. br. *Berényi Ferencz* 17x0. január 14-iki naplójegyzetét is.

2 *Dtto*, dtto, 1. u. o. mind a krónikásnak kettős művében, mind a labancz főúr naplójában.

vivő országúton igyekezett gyáván menekülni,¹ a nélkül, hogy akár egyikök, akár másikkok csak egy lövést is tett volna az üldöző kuruczokra, vagy visszafordult volna vezére védelmére.²

A mily vitézek voltak tehát e nyomorúltak Verbón a hajadonok, menyecskék ellen és a boritalban: ép oly poltronok a kuruczokkal szemben. Ellentállásra nem gondolva, eszeveszetten futottak; s két tisztjök ugyan — köszönet jó paripáiknak — valahogy csak elhordá a leplet: hanem az a harmincz jó újvári kurucz, a részeg labancz hadat utolérve, az ötven pribékből *huszonötöt*, sőt más tudósítás szerint *harmincznál is többet* lekonczolt.³

A vitéz Jávorka pedig ezalatt személyesen legelői vágatott Ocskay után, a ki hiába sarkantyúzta, verte, biztatta lovát: a tanulatlan paripa annálinkább megbokrosodék, s futás helyett csak toporzékolt, ugrált alatta ... Jávorkának így nem volt nehéz őt megközeleltetni, már épen az ocskói kastély kertje alatt elterülő mezőn. Ocskay László közeledni látván ellenfelét: pár pisztolyt, karabélyt ragadott reá, hogy mellbe lőjje; azonban e fegyverek megtöltve nem lévén, — el sem süllhetek.⁴

1 «Qui (Ocskay) cum hostilem incursionem a tergo adverteret: illico ad viam ad pagum ducentem se conjicit, vix cum unó duobusve famulis, centurione, locumtenente et cseteris, via regia castellum inter et pagum Ocskóvium média se proripientibus.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. 1. és a Commentárookban is.)

2 «Az mellette lévők között csak egy sem fordult meg mellette, — mindnyájan szaladásra vették az dolgot.» (*Br. Berényi Ferencz* 1710. január 11-iki naplójegyzetében Ocskay elfogatásáról, a Nyitra megyében Póstyént lakó Ferenczffy tudósítása szerint.)

3 *Gr. Bercsényi Miklós* írja Kassáról 1710. január 19-kén a svéd királynál Benderben követségben lévő Ráday Pálnak: «Ezen új esztendőben Isten kegyelméből nevezetesen kezd újulni szerencsénk; mert ugyan új esztendő napján az újvári portások Hajsztert Pozsonig üzték felmenő útjában, — igen kevésben múlt, bogy el nem fogták. Más rendbeli porta ugyanaz nap Verbénai Ocskayt elfogta, *25-ig valót katonáiban levágván mellőle.*» (Bercsényi diplomatai fogalmazványai 1710-ből, Vörösvártt.) A «*Mercuritis Veridicus ex Hungária*» című kurucz hírlap 1710. január havi számában pedig ezt olvassuk: «*Újvár, q. Januarij.* Felicia nobis novus Annus producit initia. Parthia enim nostra equestris.» — s itt leírja a Heistert Pozsonyig üzött másik porta kalandját; majd így folytatja: «Felicius tamen alteri Parthise rés cessit, sub Capiteano Jávorka, quse perfidum illum Ladislaum Ocskay, olim apud nos Brigaderum (qui ejurata üde, post prselium Trencsiniense ad Csesareanos profugit) commilitonibus ejus *ultra triginta* trucidatis, vivum nobis attulit.» (*L. Thaly: «Az Első Hazai Hírlap,»* 40. 1. Magy. Tud. Akad. Érték. 1879.)

4 «Ipsum porro Ocskayum, quod equo tyrone, quem tūm nonnisi pro se ipse-

Jávorka rég lóhetett volna: de ő élve akard Ocskayt elfogni; szorosán oldala mellé ugratott tehát, s fölemelt jó kardjával kábító csapást mért az áruló fejére. Ez, az épen keze ügyében volt karabélylyal fődözi fejét, s a csapást elhárítja, de csak annyira, hogy a kardvas a halánték helyett az arczba és orrba sújtódik, s ezen mély, nyíló sebet vág vala. Ocskay orczáját elborítá a vér; még egy vágást kap, mely két újját sebzi, és egy csákányütést a fejére, — azzal lováról lehanyatlik, s Jávorka és odaérkezett baj társai, két lovászával együtt elfogják.*

met insiruere cseperat, veheretur, facile assequitur Jávorka . . . Accidit ad reliquum infelicitatis cumulum, ut omnes sclopi Ocskayi manuales nocte Nativitatis Domini more solito explosi ac tūm necdum onerati essent.» (*Kolinovics*, az id. helyen.) *Bereányi Ferencz* is ezzel megegyezőleg értesült: «Ferenczffy azt írja, hogy az mikor megütötték az kuruczok Ocskayt: az mikor puskázni akart volna, — egy puskája sem sült el, az lova sem akart futásnak indulni, csak veszekedett alatta.» (1710. jan. 14-iki naplójegyzet.)

* c'Ipsum Ocskayum . . . facile assequitur Jávorka, et a latere assiliens, ense appetit. Ocskayus tarnen surrecta manu, ita repellit ictum, ut per sclopum, quem arripuerat, manuarium, framea tarnen in nasum deflueret et cruentaret . . . Quare occurrentibus Javorese socijs capitur Ocskayus, ac obligato cruento naso, abducitur.» *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. és a Commentárok.) *Bereányi Ferencz naplójegyzete* 1710. január 7-kéröl: «Újhelyből (Vág-Újhely) írják, hogy Ocskay igen oltalmazkodott; két újját elvágták, az orrában is egy darabot, az fején csákányütés esett. A császáriaknak Győrött 1710. január 18-kán kelt hivatalos irata is több sebet említi Ocskaynak: «Dominus Colonellus Oczkay, ob accepta periculosa vulnera . . . n etc. (Gr. Pálffy-senioratusi levéltár, az id. sz. a.) Az egykorú kurucz ballada pedig, némi költői szabadsággal, így zengi el Ocskaynak elfogatását:

«Jávorka pediglen paraszti ruhában —
Egynihány vitézzel csak betör házában.
«Héj Ocskay László! a nagy tobzódástúl
Kelj föl immár, — érted eljöttünk Ujvárbúl! . . .
Vérünk árulója, most add meg magadotb
— Fölkele Ocskay: de fegyvert ragadott . . .
Kiverik kezéből, s úgy homlokon vágják —
Vér elborította mind a két orczáját.
Viszik már, viszik már kötve paripára
Nyargalton-nyargalvást viszik már Újvárba.» stb. (L. az i. h.)

Végre a császáriak irányzatos tudósításaiból összeállított frankfurti «*Theatrum Europaeum*»J ekként adja elő Ocskay elfogatásának történetét: «Der von Ragoczy zu denen kayserlichen übergetretene Obrist Ozkay hatte das Unglück, in die Hände seiner Leute zu fallen, und eines schmahlichen Todes zu sterben; womit es folgendermassen herging. Als die Rebellen zu Neuhausel die Gewissheit erhalten, dass sich er-

Ocskay számtartója Mirka Pál, a csatazajra kinyargal a faluból; de urát már megkötözve találja, s nem segíthetvén rajta, maga is csak lovának zsákmányul odahagyásával úgy menekülhet meg, hogy a kert sövényén általveti magát, s beugrik a kastélyba.¹

Jávorka Ocskay sebeit hamarjában bekötözteti, és azzal őt lóra erősítettven, az elnyert vezetékiparipákkal együtt, az üldözésből megtért kis csapatával Pöstyén felé indul, s a táján a Vágón és úgy Bánkának a hegyen az éj leple alatt szerencsésen általköltözik Radosnya felé.- Másnap reggel s tovább egymásután három futárt is küld előre Újvárbá, hogy *viszi Ocskayt*,⁵ az elfogott lovászok egyikét pedig — és ez szép, gyöngéd vonás a kemény katonától — visszabocsátja Vág-Újhelyre: *menjen el Ocskay hitveséhez, s adja hírül neki, hogy a férje rab*⁴

Mely intézkedésnek más célja alig lehetett, mint a nőt idejekorán figyelmeztetni a férje megmentése érdekében teendő lépések szükségességére, — a mi nem kis szívjóságra mutat Jávorkánál. Az árulót ő mint katona, fegyverrel kezében, saját életét kockáztatva elfogá, s ezzel kötelességét tette: de egyénileg nem akar okozója lenni hóhérbárd alá hurczoltatásának.

A rab Ocskay azonban kevésbé nemesen viselé magát. Fogságában is kirítt belőle a csábító gazember, a mi vala szabadságában.

meldeter von ihnen abgetrettener Obrister, nebst einiger Mannschafft, auf seinem Gute Ozky befinde: erbot sich also einer von denen Rebellen, Namens *Hadnack Lavarti* (értsd: *hadnagy Jávorka*), welcher zuvor unter ihm als Lieutenant gedienet, gegen Versprechung eines Geschencks (a Szluha-féle ajánlat) von 100 Reichs-Thaler ihn gefangen einzubringen. Hierauf ritte er mit 50 (vagy nagyítás, vagy sajtóhiba, 30 helyett) Mann aus, fand den Obristen auf besagten Gut; da sich dann derselbe zwar mit seinen bey sich habenden 8 Mann (?) auf das tapferste wehrete und viele von denen Rebellen mit eigener Hand niedermachte (?), je dennoch aber sich endlich ergeben musté, nachdem seine Leute niedergehauen worden, und er selbst auch *eine Wunde ins Angesicht* bekommen hatte. In solchem Zustande brachte man ihn nach Neuhäusel.» (1710. évf. 66. 1.)

1 *Kolinovics*, u. o. A *Berényi-napló*, 1710. jan. 3-ikán: «Ocskayt ez napokban Verbón szoritották meg az újváriak, s el is vitték.»

2 *Kolinovics*, Commentarij.

3 *Ugyanaz*, Hist. Belli Rákócz. az id. h.

4 A *Berényi-napló*, 1710. jan. 7-ikén: «Vág-Újhelybül írják, hogy az kiket Ocskayval fogdostak el, azok közül bocsátak el egyet, hogy vigyen hirt az feleségének.!»)

Jávorkát és katonáit meg akará vesztegetni s a fejedelem és ország hívségétől, pénzbeli gazdag jutalmat és cs. tiszti rangot biztosító fényes ígéretekkel eltántorítani. Midőn pedig az igazlelkű és törhetetlen hazafias hűségű Jávorkától mind e csábító ajánlatai megvetőleg visszautasítottván, belátni kényszerűit, hogy ilyenmódon szabaddá nem teheti magát: egyszerre nagyot fordított a köpönyegen, s elkezdé erős esküvésekkel állítgatni, hogy ő labanczczá léteieit már régen és százszor is megbánta, s szilárdúl föltevén magában megint visszaállni Rákóczi fejedelem hűségére, — csupán az ezrede fizetésére kiadandó pénzösszeg és montour-szállítmány érkezését akará még bevárni, stb.²

Jávorka hagyá a jelleméből végkép kivetkőzött embert beszélni: azonban Újvárott jelentést tőn mind csábítási s megvesztegetési kísérletéről, mind pedig újabbi színlett kuruczsága felől szélnek bocsátott mendemondáiról. Mikre nézve aztán Ocskay a hadi törvényszéki kihallgatás alkalmával ki is kérdeztetett.

Jávorkának foglyával Radosnyától kezdve ellenséges helyőrségű várkastélyok s erődök, különösen Nyitra és Mocsonok között kell vala elvonulnia, — mégis, mind előreküldött hírnökei, mind ő maga oly ügyesen választották meg útjaikat, hogy szerencsésen eljutottak Újvárbá. A futárok már a délelőtti órákban (1710. január 2-ikán) beérkeztek, egymásután jelentve Ocskay László elfogatásának híret, mit azonban a várbeliek hinni alig akartak;³ — mígnem délutáni 2 óra tájban magok is Jávorkáék megérkezvén a bástyákról most nem kis csodálkozásra színről-színre meglátott fogoly Ocskayval, — a ballada szerint:

«Hogy vitték a kapun, istrázsa kiáltott:

Itt hozzák, itt hozzák az Ocskay Lászlót!»⁴

1 L. *Ocskay vallatást jegyzőkönyvének* 23. és 24-ik pontjait, alább.

2 Hogy e maga mentségére kigondolt hazugságot a kelepczébe került ember nemcsak Újvártt erősítette számos esküvéssel, hanem mindjárt elfogatása után, útközben is már emlegette rabúl vivőinek: bizonyítja *Bercsényinek* a cs. k. Hoff-Kriegsrathhoz Ocskay kivégeztetése ügyében adott válasza. (L. alább.)

5 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. 1.

4 *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796. 1. (L. a mindjárt alább következő idézetet.) Másik művében (Commentarii) ugyan nem d. u. 2, hanem d. e. u. órára teszi az Újvárbá érkezés idejét: de amaz lévéná későbben kelt s 1728-ban sajtó alá rendezett mű és sajtókezelével Írott példány, mi ahhoz tartjuk magunkat.

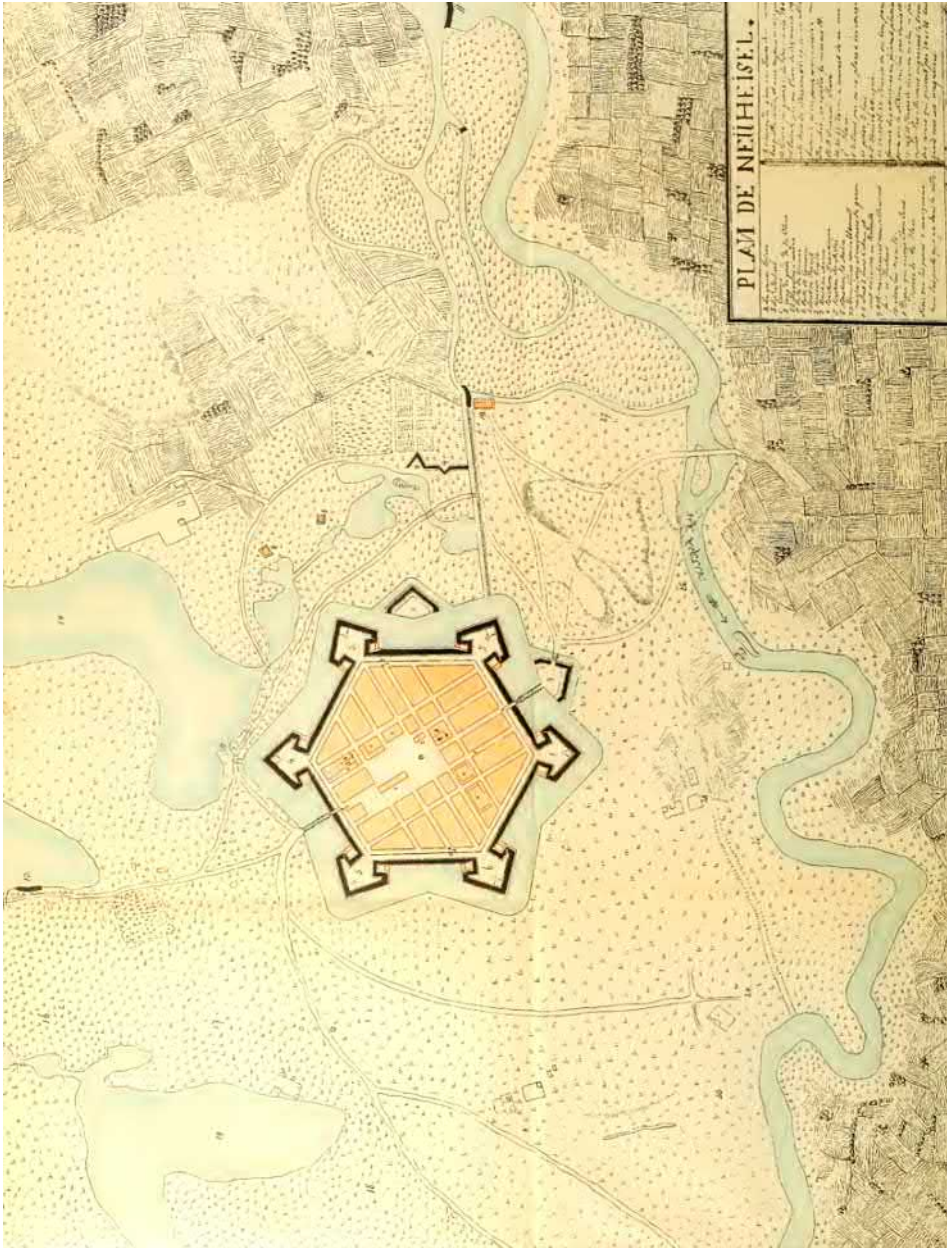
Az örvendetes hír viszhangja egyszerre betöltte az egész erősséget. A katonaság s hajdúság minden szögletből sietett az utcákra, piarczra elötlongani, az ép oly hevesen gyűlött, mint hírhedett hazárúlónak meglátására; kit nemcsak hogy fölemelt öklökkel fenyegettek s éktelenül zúgva átkoztak, szidalmaztak; hanem felkapdosott kövekkel hajigálván, — csakis kísérői legnagyobb erőfeszítésével lehetett őt *az agyonköveztetéstől* megmenteni.¹ Nincs az a becstelentő cím, mit a nemzetárúlónak és hitszegőnek szemei közé ne szórt volna a «pribék» Ocskay látására a forrongásig felingerült, felháborodott várórség. Vad fenyegetések között kiabáltak: «*Karóba! kerékbe! akasztófára vele!*» . . .²

A nap hőse: *Jávorka Adám* diadalérettel ülve paripáján, alig bírt utat törni kis csapatával a háborgó tömegen keresztül, a főtéren fekvő várparancsnoki épület elé. Ennek kapujánál leugrott lováról, és leszállítá a kőzapor elül csak nagy bajjal megvédett foglyát, ki utoljára még mint híres kurucz brigadéros fordult vala meg itt 1708. júniusban, midőn Bottyán tábornok hadi értekezletre hivatta volt meg. *Mostan — mi máskép!*... Akkor az egész helyórség tisztelgett előtte: ma meg akará kövezni a nép.

Ottfenn a nagy ebédlő-palotában *Csajághy János* dandárnok és várparancsnok, az épen beérkezett *Ebeczky Istvánnak* — Ocskay egykori versenytársának — tiszteletére, az új év alkalmából fényes lakomát adott, meghíván a helyórségbeli tisztikar főbbjeit. Az urak még együtt ülnek vala az asztalnál, poharazva a bevégzett ebéd után.

¹ «Ratione nuper capii, huc adducti et inconditae multitudini equestri et periestri vix a lapidatione erepti, dein suffragio proprio condigna fidefragio sententia 3. prsesentis publico in foro gladio pervasti Ladislai Ocskay.» — etc. (*Szluha F.* 1710. január 7-iki emlékirata Romeisen Boldizsár cs. cartell-biztoshoz. (*Eredeti fogalmazat, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában.*)

² *Bercsényi gróf,* Kassáról 1710. január 19-kén Ráday Pálhoz szóló idézett levelében: «Ocskayt cum applausu et gaudio militise vitték be Újvárbán; *de oly exasperatióval fogadták: nehezen tudták megtartóztatni Újvárbán az hadat karóba való vonatásától csak addig is, míg examenje meglehetett, s másnap exequálták.*» Hasonló a *Mercurius Veridicus* 1710. januári számának Érsek-Újvárt e hó 4-kén keltezett közleménye, mely így szól: Midőn Ocskayt Újvárba bevitték, «*Militia praesidiaria inexplicabili cum indignatione patibidum et furcam — antequam vei ad Com-mendantem nosimm deduceretur — contra eum conclamantes, et vix jam ipse Com-mendans fervorem militum mitigare poterat,*» stb.

ÉRSEK-ÚJVÁR KATONAI TÉRKÉPE 1710-BÓL, DE LA RIVIÈRE HADMÉRNÖK-EZREDESTŐL.

(Eredetije a gróf Károlyi levéltárban.) (316—17. lap.) II.

Ott elnökölt az asztalfőn Csajághy, mellette jobbról Ebeczky, balról Balogh István dandárnokok, lejjebb br. Limprecht János ezredes-térparancsnok, Rottenstein tüzér-alezredes s nagyszámú törzstiszt, köztük *Ocskay Sándor* és Beleznay János; továbbá előkelő állású polgáriak, mint Szluha Ferencz praefectus, carthelse commissarius és hadi főpénztárnok, Konkoly Thege László Komárom és Szöllösy János Nyitra-megyei alispán, stb.

Midőn Jávorka a zúgó tömeg közt a piarczra érkezett, az urak felugráltak az asztaltól, s mindnyájan az ablakokhoz siettek, a híres foglyot megtekinteni; s az isteni igazságszolgáltatás méltán büntető kezét szemlélvén a példában, — mindannyian elégült és örvendező arcczal nézték a bekötözött fejjel s megkötözött kezekkel behozott árulót. Csak egy volt közöttük, a ki némán maga elé bámulva, szomorú orczával tekinte az ablakból alá az érkezőre, kinek sorsát szívében szánni látszék. És ez az egy a szerető testvér volt, *Ocskay Sándor* alezredes.¹

Azonban a lépcsőkön feljövén foglyával Jávorka, belép a palotába, s a várparancsnok előtt tisztelegve, bemutatja neki rab *Ocskay* Lászlót. «Istenhozott *császármadár!* — kiált fel Csajághy, — *rég kívántam már látni egy ilyen császár madarát!*»- *Ocskay* méltatlankodva válaszolt: «Mit gúnyolódik Kigyelmed? Jobb bizony, ha borbélyt hívat, a ki sebeimet bekötözze és meggyógyítsa!» Mire az indulatos Csajághy — tán az egykor *Ocskay*tól vett személyes sértésnek is emlékezetében — hevesen visszavág: «*Majd hívatok én néked olyan borbélyt, a ki úgy meggyógyít, — semmid sem fáj többé! . . .*»³

1 «Die 2. Januarij hora 2-da promeridiana, plerisque militise praefectis apud Joannem Csajághyum Újvárii gubernátoréin prandentibus, Jávorka perducit Ocskayum propius portam; praecurrentibus tribus sensim nuntijs vix fides fit captum esse, nisi adveniens, id ipsum centurio (t. i. Jávorka) confirmasset, quare omnes in fenestram ad spectaculum ereeti verum esse comperiunt, stupente Alexandro Ocskayo, sortique fratris indolente.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 796—797. 1.)

2 «Cui adducto, Csajághyus: *Salve* — inquit — *caesaris aviciila;* (ita patria Ungarorum lingua attagen vocatur,) *pridevi attagenem eiusmodi videre cupiveram !*» (*Kolinovics* ugyanott, és Commentárjaiban is szőrül szóra.)

3 «... Petentique pro curando naso chyrurgum non obscure significat: *dandum fore, qui ita sanet, ut nunquam amplius doleat!*» *Ugyanott*, mind a két munkában.) A főntérintett személyes sértést illetőleg pedig azért beszél *Kolinovics*, (u. o.) hogy

Szluha Ferencz, e jelenet után Jávorkához fordulva, üdvözli őt álomhoz hasonló szerencséjéért; és erszényét elővonván, az Újvárból kiindulásakor *tréfából* ígért aranyokat most, mint hadi kincstárnok, 100 kemény tallér értékéig valósággal kifizeti neki, jutalmul rendkívüli vitézsége- és fáradságáért.* Egyébiránt Jávorka e tettéért a fejedelemtől is részesüle kitüntetésben: ekkor lett századossá, s valószínűleg vitézi érmet is nyert.

Csajághyt valaha Ocskay — bizonyára borozás közben — arczúl ütötte volna; a mi ha csakugyan megtörtént: úgy okvetlenül véres párviadal következett utána közöttük, — mert különben Csajághy a kurucz hadseregben nem viselhetett volna tovább főtisztséget. Más adatunk ugyan ez eseményre Kolinovics állításán kívül nincs: de mivel Ocskay kötekedő, ígarázda, részeges és indulatos, s azonfölül tisztársai fölött hetykékedő ember volt, Csajághy pedig szintén magára tartó és hevesvérű, — tehát a dolog megtörténhetett.

* *Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797. Ugyancsak ezen író beszéli *Jávorka Ádám* további életéről, hogy az, a szathmári béke ideje után — tán mert a kivégzett Ocskay rokonainak bosszúállásától is tarthatott, — nejét s leányát honn hagyva, de János nevű fiát magával víve, Rákóczival Lengyel- majd Franciaországba bujdosik vala, s itt XIV. Lajos hadseregében — a Rátky vagy a Bercsényi-huszárezredben — mint főtiszt szolgált. Egy ízben leányának 1000 tallért küldött haza kiházásításra, egy régi barátjához: de a leány már előbb haj adónál elhalván, az összeg gr. Pálfi Miklós nádor rendeletére, a szt. Ferencz-rendű szerzeteseknek adatott. Fia János később éveket töltött Krimben, mint a tatár chán udvarához kinevezett francia residens, s öregségére visszatért hazájába, hol Kolinovics személyesen ismerte őt, s alkalmasint tőle hallá az Ocskay elfogatásáról szóló részleteket. (*Commentarij*.) Még érdekesebb és teljeshitelű az, amit gr. *Bercsényi Miklós*, a hős Jávorka-Ádámnak még 1711-ben a németek általi elfogatásáról, budavári hosszas rabságáról s innét lett vakmerő és csudálatos megmenekülése után 1712. június vége felé lappangva Lengyelországba kibújdosásáról ír, Ilyvórol, (Lemberg) 1712. június 29-kén, Rákóczinak, ekképen: «*Jávorkával* szóllottam; *megfogták vala még tavai, Budárul csudássan s vakmerőn szabadult* s bujkálva gyütt bé, — s csak Tót Pállal s más oly meghittel szólhatott maga. Beszéli, mint persequáltatnak üldözéssel az tisztek, csak két-három német tiszt beléjek garázdálkodik, s agyonlövődözik. Ocskay Sándort s többet nevezett olytat, kik úgy vesztek; Pikó Döme kivágta magát s bujdosóban van, hol? — nem tudják. Azt könnyen lehetjük: kész a lelke mindennek, csak Isten kegyelmességét mutatná.» (*Eredeti levél, Vörösvárti*.) Jávorka Ádámnak egy Ignác nevű dédunokáját, hg. Koburg szent-antali tisztartóját, ki 1870. után halt el mint öreg ember, magunk is jól ismertük, s tőle hallók, hogy kosztolányi ősi részirtokát a család Ádám kibujdosása miatt vesztette el. — A kit különben e rendkívüli férfinak csodálatos változatokban gazdag élet-pályája bővebben érdekel, megírtuk és közrebocsátottuk azt: «*Kosztolányi Jávorka Ádám* ezredes. Vázlat a Rákóczi-emigráció történetéből» ez. a. Budapest, 1888. Grill R. bizományában.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczatlan és hazug mentségei, erkölcsi romlottsága. Elesküszí a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de visszautasíttatik. — Az újvári katonaság január 3-ika reggelén ismét fölzendül. A véstörvényszék összeül. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenyegetődzenek. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanuljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tűzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vézése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról.

Csajághy még azon napon, saját jelenlétében kihallgattatá Ocskayt, kihez a kérdéseket Szluha Ferencz intézé. Mely kérdő pontok a reájok adott feleletekkel együtt írásba foglaltván, szintén még jan. 2-kán aláíratlak s megpecsételtettek, hogy a másnap délelőttre kitűzött hadi törvényszéki tárgyalásnak alapú szolgáljanak.

Ezen okirat, Szluha révén mai napig eredetiben fönmaradt a Ghyczy-család levéltárában, honnét mint Ocskay Lászlóra nézve főfontosságú okmányt, szükségesnek látjuk közölni teljes szövege szerint, — tájékoztató megjegyzéseinkkel kísérve.

Examen Desertoris Ladislai Ocskay,

die 2. Januarij Anno 1710. Újvarini peractum.

Kérdés, 1-mo. Micsoda oktul és indulattul viseltetett, hogy az Confoederatiótúl recedált?

Felelet. Ad i-mum. Egynéhányszor Ottlik György uram s mások által vádoltatott, hogy labanczczá akar lenni; félvén, hogy nyakon ne ragadtassák és az sok vádiás miatt el ne veszzen, — azért lőtt labanczczá.*

K. 2-do. Mikor vötte szívében azt az indúlatot? ki tanácsából? ki által? kik operatiójával és kinél folytatta?

* Hiábavaló mentség; mert Ottlyk intései s vádolásai — mint láttuk — akkor történtek, midőn Ocskaynak labanczczá létele már rég el volt titokban végezve.

F. *Ad 2-dum.* Csak azon nap, Tapolcsántt, mely nap labanczczá lőtt,¹ maga indulatjából és *Piver* (Pyber) *László ingerlésébül*; Majtíni (Majthényi) fejér-barát által Pálífy Jánosnál jelentette maga szándékját, és annakelőtte soha senkivel az iránt nem tractált.-

K. *j-tio.* Kik voltak abban az ő complex társai magyarok között?

F. *Ad j-tiam.* Az egész tisztek, kiknek maga legelőször eleikben adta szándékát,³ kik is vele együtt lőttek labanczczá, azon okbúi, hogy legjobb alkalmatosságok akkor vala labanczságra, más-képen is féltvén ő magát.

K. *4-to.* Miért Haister és Pálífy János neheztellettek reá az trencsáni harcz alkalmatosságáért?

F. *Ad 4-tiun.* Semmi nehezteléseket nem tudja, mert akkor vellek nem correspondeált.⁴

K. *5-to.* Miért Méltóságos Fő-Generális úr ő Excja ordere szerint nem compareált az trencsényi harczra?

F. *Ad 5-tum.* Nem is vötte ő Excja orderét, hanem a Felsőges Fejedelmét vötte, akkor a midőn az harcz állott, és ahhozképest is marsírozott, — kit jól tud Szalay Pál uram.

K. *6-to.* Mi okbúi? miképen? s ki által kényszerítettett, hogy az Felsőges Fejedelmet és Méltóságos Fő-Generális urat ellenség kezében ejtsen? és miképen munkálkodott volna benne?

1 Képtelen és szemtelen állítás; hisz Kolinovics és mások tanúságából jól tudjuk, hogy már Vág-Újhely tervezett ostromát titkos labancz szándékból erőszakold annyira. Azt hisszük, Ocskay e hazug állításának ellenkezőjét annak helyén eléggé kimutattuk, — most tehát csak emlékeztetni kívánjuk erre az olvasót s nem untatni hosszabb fejtegetéssel.

2 Pyber püspököt és a barátot, íme maga bevallja; br. Szúnyogh Lászlónét és a többi előzményeket elhallgatja.

3 Ez is hazugság; mert csak néhány bizalmas tisztjét meré beavatni titkos dolgaiba. Láttuk, hogy egy, az árulást megsejtett hadnagy és zászlótartó, az átpártolás végrehajtásának hajnalán kiosont táborából, és a később visszaszökött számos tisztek hittél erősítők, hogy Ocskay szándékáról ők mitsem tudván, csak midőn már körüi valának fogva, kényszerűitek labanczczá lenni.

4 A mi a *levélheti* correspondentiát illeti: azt, hisszük, hogy írásban ő maga már csak félelemből is nem correspondeált, — de *ízenetek által*, Pyber, Szúnyoghné, a barát és mások útján? — ez már más kérdés!

F. *Ad 6-tum.* Soha nem volt szándékja,¹ ne is adja Isten! Tudván azt, hogy mindeniknek volt quardiája, — azért nem is szándékoskodhatott arra.

K. *1-mo.* Micsoda státusban vagyon most a császár armádája? hány lovas- és gyalog-regimentekből álló? s mely erős?

F. *Ad 2-mum.* Arra nem lévén gondja, nem is tudja; hallotta ugyan Generál-Adjutant Definitül, hogy 16 regiment volna innend s túl is a Dunán. Generál Croi, Eugenius és Hohenczoller regimentjével, két batallion gyaloggal és az ő katonáival Losonczon vagyon. Eugenius regimentje azok híjjával vagyon, kiket az ősszel itt Csápornál levagdaltak; Hohenczollernek csak egy része vagyon ott. Szécsényben Czikkingen maga regimentiből való batalliókkal és Uhlfeld regimentjeivel (így) vagyon; Vadkerten pedig Latur és Althan régimentjebeliékkal s valamely gyalogsággal Viard vagyon.

K. *8-vo.* Mit értett ezen télen és jövő campánián leendő operatiókról?

F. *Ad 8-vum.* Csak maga postírunjaiban fog lenni vfgyázással, és valamely diversiókat ha térszen, — formaliter nem operálódik. Jövő campániáról semmit se tud, most menvén Haister Eugenius-hoz Bécsben.

K. *8-no.* Garam mellett létekor Haister² Pálífyval miért szólalkoztak össze? és micsoda intentióval ment Haister az felföld felé?

F. *Ad 9-num.* Azért, hogy Pálífy Zsilízürl elmenvén, nem impediálta az újvári proviant béhordását. Az Garamon sietve költözvén által (Heister Kálnánál), Ebeczky uramot akarta felverni, és hogy azután az postírungális lineákat megcsinálhassa.

K. *10-mo.* Miért hadták el Lőcse obsidióját?

F. *Ad 10-miim.* Nem volt (faltörő-) ágyúja, és valamennyi port, pummát (bombát) magával vitt, úgy Beszterczéről is utánna vitetett, azokat béhányván, — kifogyott munitiójából, s recedált.³

K. *11-mo.* Micsoda suppositumban vannak az magyarokról?

¹ Fennen hirdette volt pedig nem egyszer, hogy «ő fogja el Bercsényit!» (L. az 1708-iki őszi hadjáratot, II. kötet n. 1.)

² T. Í. 1709. októberben. L. 686—689. 1.

³ Azt itt elhallgatta, a mit Yág-Újhelyen beszélt volt, hogy mennyi sok granátossát veszette el Heister Lőcse alatt! Ebből is kitetszik hamissága.

F. *Ad 11-mum.* Rosszban, gondolván, hogy teljességgel már debellatusok vagyunk.

K. *12-mo.* Mit hallanak a magyarok succursusáról?

F. *Ad 12-mum.* Semmit sem hallott.

K. *13-tio.* Mit beszélnek Újvár felől? és micsoda szándékjok vagyon?

F. *Ad 13-um.* Semmitsem hallott; szándékjokat nem tudja.

K. *14-to.* Francia és egyéb imperiumbéli dolgoknál mit tud?

F. *Ad 13-tum.* Egyebet nem tud, hanem hallotta, hogy megverekedtenek, és valamely sánczot nyertének az francziátúl, — de ott is több veszett az németben, mint az francziában, csak hogy a német nyerte meg a placzot; noha ők, az németek, az magok dolgait szokták nagyobbra mondani.

K. *15-to.* Eugenius herczeg mi okra nézve jött Bécsbe, és Haister is oda? úgy maga is miért szándékozott oda, és miért kéredzett a maga postírunkjából? s mi karban és rendben vannak azok a postírungek?

F. *Ad 13-tum.* Eugenius, úgy tudja, hogy dispositió-tételekre jött alá, Haister is oda azért ment. Maga pedig mundírunkjának Pozsonbúl való kihozatásáért és fizetésének kivételéért kéredzett, *hogy odafel most egyéb constitutiókat is megvizsgálván, lejövetelivel magának közinkbe való bátorságosabb és jobb visszajövetelt szerezhessen, mert soha nem nyugodhatott a lelke, miólta elpártolt vala.* (!!)

Miben legyenek a postírungek? feljebb megmondotta, az mint tudta. Lubomirszky (Tivadar) pedig most állott Haisterhez hadastúl, kinek hadai a XIII. városoknál maradtak.

K. *16-to.* Mikor kezdődik Pozsonban az gyűlés? és miért?

F. *Ad 16-tum.* Úgy hallotta, hogy most ez új esztendőben elkezdetik, de miért? nem tudja.

K. *17-mo.* Hogy merte maga regimentjebeli katonasággal hitőket megszegetni és labanczokká tenni?

F. *Ad 18-mum.* Megmondotta mindgyárást mind maga, mind Pálffy nékiek, hogy a kinek kedve nincsen, — *visszamehet;* (?!!) *0 senkit nem kényszerített sem akkor, sem azután,** annyival is inkább,

* Orczátlan hazugság. Jól tudjuk, hogy Pereszlénynél az elárult ezred körüi-

hogy látta: *nem sok becsületet nyert magának*, (ez igaz!), és azért nem is ölette az kuruczokat (?), kiért Haister sokszor neheztelt is, mondván: *ők is ollyanak, azért nem ölik!*

K. *18-vo.* Nem bánta vala-é meg maga labanczczá léteiét? és miért? Volt-é hát vissza való jövetelre szándékja, ha reménlhette volna grátiáját, és mikor? *Ebben a szándékban lőtt volna-é valaki néki társa f*

F. *Ad 18-vum.* Nem egyszer, hanem ezerszer is megbánta, — *Isten ötét úgy segélje!* — labanczczá létét; és hogy valóságosan megbánta eleitüi fogva: *Isten ötét úgy segélje*, — mert itt nálunk jobb állapotja és nagyobb becsületi vala, melyet németek közt el nem érhetett; az minthogy odaalá Losonc táján való létekor gondolkodott visszajöveteléről, (?) csakhogy most elsőben mundírját és fizetését vehette volna ki odafel: lejövetelivel mindgyárt kezdett volna magának utakat csinálni az visszajövetelre (??) és grátiája megszerzésében munkálkodni, mert csak nem lehetett németek közt nyúgodalma; (!) *de ugyan még senkivel az iránt tanácskozni nem merészletty*

K. *ig-no.* Miért irkált tavaly² ide Újváriba, hogy adják fel a várót: mivel már Bottyán, Ebeczky, Balogh Istvánék s más, Dunántúl való tiszt urak is hozzájuk tartozandók és óránként közikben várattatnak?

F. *Ad ig-num.* Isten ötét úgy segélje: ő nem írta s nem is íratta, hanem Pálffy uram íratta maga secretáriussával, és néki csak megparancsolta, hogy subscribálja; (!) *Ő osztán meg sem olvasta, (??)-hanem Pálffy kedvéért csak subscribálta; (!) azért nem ő, hanem*

fogatván, úgy kényszerítettett a labanczságra, eskületételre stb. — mint ezt a később oly nagy számmal visszazökött tisztek és közkatonák egytől-egyig hit alatt vallották. Miként csábította pedig hazug levelekkel Berthótyt és az újváriakat s üzenetekkel későbbben is öcsesét Sándort és Elek Zsigát, ezüstpénz fitogtatásával a katonaságot, sőt legutóbb csak a megelőző napon is Jávorkát fényes ígéretekkel, — *láttuk.*

1 Hogy e pontban kétszer is hamisan esküdött és a visszatérés még csak gondolatában sem volt, csak most koholá ki feltében mentségül: ezen dőlt betűkkel szedett mondattal világosan elárúlja ömaga.

2 Hibásan, *harmadéve* helyett; mert már 1710-et irtanak e kihallgatáskor, s az Újváriba küldött rágalmozó levél — mint tudjuk — 1708-ban kelt.

Pálffy esküdt, hogy a (azon) dolgok megvannak, mert ő semmitsem tudott benne. (P?)¹

K. 20-mo. Úgy kellett-e hát maga hitetlenségét Pálffy kedvéért újítani és Istennek haragját bosszúállásra gerjeszteni azzal is, midőn teljes Szent-Háromságra, boldogságos Szűz-Máriára és Istennek minden szentéire azon levelében esküdött, hogy különben nincsenek az dolgok f

F. Ad 20-mum. Pálffy uram parancsolatjára kellett azt cselekedni, (?!!) mert ő az levelet nem írta, sem nem íratta, hanem megolvasatlan csak subscribálta, (??) — azért abban nem lehet ő vétkes, (!!) mert önéki kéntelen subscribálni kellett, (?) az mit Pálffy Barlókkal² íratott.

21-mo. Zólyom-várában lévő rabokkal szólván és azok közt Benkovics György nevűvel, miért Felsőes Fejedelmünket és Méltóságos Fő-Generálisunkat ő Excját becstelenítette és ördögadtázta?

F. Ad 2i-um. Nem szidta — Isten ötét úgy segítse! — soha is (??); még az németet sem szidta, mikor ellensége volt: nemhogy ezen jó urait szidta volna.³

K. 22-do. Ezen és más hitetlen cselekedetiért mit nyert s mit remélhetett a császártúl?

F. Ad 22-dum. Néki az amnystialis-grationálison, rangon, (ezredesi) decretumon és egy aranylánczon kívül egyebet nem adtak⁴ s nem is kért, — azt is Pálffy Bajmóczon adta neki, kiben ő semmitse tudott vala. (??)

K. 23-tio. Most rabságában miért akarta az ország híveit corumpálni és azokat pénzzel és tisztség ígér és év el hitegetni, hogy ötét elbocsássák és velle együtt szökjenek el, ha kivált szándékoskodott ismét hozzánk visszajönni?

¹ Lehet-e már ennél szemtelenebb, gyávább és gyarlóbb mentség? Ez már maga eléggé elítéli a minden nemesb tulajdonból kivetkőzött nyomorú embert.

² Bariók István, Pálffy magyar titkára.

³ Nem hiába járt egykor Nagy-Szombatban a jezsuiták diák iskolájába, azt megtanulta: *Sifecisti— negál* Egyébíránt látjuk e válaszból, hogy nemcsak tagadni: de még *hízelegni* is próbált, csak hogy nyomorult életét valamiképen megmenthesse.

⁴ Hát a Kolinovics által említett 20,000 frt, és tömérdek megengedett rablásai, sarczolásai?

F. *Ad 23-tium.* Azért cselekedte, hogy mivel még maga visszajövő szándékjára (!) securitassa nem volt: féltette magát, úgy ne járjon, mint Bezerédy; — kívánta volna ő is, mint rab, szabaddulását.

K. *24-to.* Tudja-é, hogy hadak-ámítók és azokat corrupáló rabok halált érdemelnek, a midőn ollyant *salvus conductus* alatt cselekesznek?

F. *Ad 24-tum.* Nem tudta, hogy az halálos legyen,¹ minthogy még akkor nem várban, hanem kívül raboskodott.

K. *25-to.* Miólta labanczczá lótt, hány kuruczot ölt s öletett? s hol?

F. *Ad 25-tum.* Egynél többet nem ölt, — Isten ötét úgy segélje!²

K. *26-to.* Hát tavalyi esztendőben Emőkénél Szörényi Ferencz elfogott katonáját *examen után, maga kezével miért ölte meg? nemkülönben Palástokon Ebeczky uram katonáját főben lötte az ráczok kezében,* kiért az ráczok rá is támadtak volt.

F. *Ad 26-tum.* Nem Szörényi Ferencz katonája: hanem ő maga elébbi regimentebéli katona volt,³ kit is midőn lórúl levertek, in prima fúria lótt agyon; többet ő — *Isten ötét úgy segélje!* — sohasem ölt, nem is akart.⁴ Ebeczky uram katonáját sem ölte, ott se volt akkor, hanem az (honti) hegyek közzé volt ordereztetve *szegénység felveretésére,* (!!) kik otthon nem laktak, és azok *marhájok elhajtásokral*

K. *27-mo.* Jutott-é valaha eszében s tudta-é azt, *hogy a ki az Haza Confoederatiójához kemény esküvéssel és Urához sokszor letótt hitit megszegi és annak szolgálatjátül nemzete megtagadásával hitetlenül elpártol, méltó legyen az halálra?*

F. *Ad 27-mum.* Nem tudta, hogy azért halált érdemeljen, (?!) minthogy sokan Dunántúl kétszer-háromszor is labanczokká lótte-

1 Mint a hadi-törvényeket ismerő régi katonának, ezredesnek, volt brigadérosnak jól kell vala ezt tudnia.

2 Az esküdözést — mint látjuk — épen nem kímélé; de, hogy hányat *öletett* meg? (t. i. nem nyílt harcban,) arra a felelettel mégis adós maradt.

3 Mintha ez nem *mindegy* lett volna! . . .

4 S midőn őt Pálffy Nagy-Tapolcsánytt, Bokrosék elfogatásakor, a kurucz rabok gyilkolásáért megfeddette?

5 Íme, maga bevallja, mily nemes föladatakra használták őt a németek!

nek, s még sem ölettettek meg, kézben akadván;¹ azért ő is gondolta azt, hogy övéle is hasonlóképen bánhatnak.² Tudja pedig azt és jól isméri, hogy az magyarországi Confoederatio és Felsőleges Fejedelmünk hűségétüi recedált és hitit megszegte.

K. 28-vo. Ezeken kívül egyebet mit tud? és ezen feleletiben perseverál-é tovább is?

F. *Ad 28-vum.* Ezeken kívül nincs semmi oly derék állapot, kit eltagadna; hanem, ha eszébe nem jutna most, tovább is kész megmondani. Valamiket pedig az mostani kérdésekre mondott: azokban perseverál, és azok mellett is kíván meghalni s élni is.

Coram me *Francisco Szluha* Examinante, m. p.
(P. H⁵.)

Coram me *Joanne Csaj ági*, m. p.
(P. H.)

Látható e vallatási jegyzőkönyvből: mennyire elhagyá az egykor híres vakmerő férfiút bátorsága, midőn — csakhogy nyomorult életét valahogyan megmenthesse — ismételen a legocsmányabb esz-

1 Itt Ocskay — jól átértett hamissággal — Babócsayra és ennek ama társaira czéloz, a kik Dunántúl 1704-ben s 1705. tavaszán, Károlyi tiszántúli hadainak elszaladása után, az ellenség torkába jutván és Heisternek a veszprémieken stb. elkövetett kegyetlenségeitől megrettenvén, *nehéz kényszerűség alatt* meghódoltak Leopold császárnak. *De ezek dolga egészen más: mert akkor még nem létezett a Confoederatio*, melyen hittel esküdtek egymást és a közös nemzeti ügyet többé semmi körülmények közt el nem hagyni a szövetkezett hazafiak. Az átpártolások tehát — és annál inkább az *önkétit* történők — ettől fogva egészen más szempont alá tartoznak. Egyébiránt magát Babócsayt is csak Bercsényi mentette volt meg, hogy 1705. őszén Pápan történt elfogatásakor Bottyán tbk. föl nem akasztatta.

2 Ocskay nem gondolta meg, hogy e koholt állítása éles ellentétben van a 23-ik kérdőpontra adott feleletével, melyben viszont a Jávorkáék ellen megkísértett csábítása mentségül azt hozá föl: *féltette magát, hogy úgy ne járjon, mint az árulásáért lefejezett Bezerédy járt!*

3 *Eredeti*, összevarrott két ívre in folio Írva, Csajághy- és Szluhanak sajátkezű aláírásaival és piros spanyolviaszba nyomott, ma is teljes épségű gyűrűpecséteikkel, az Ássa- és Ablancz-Kürthi *Ghyczy-család* levéltárában, Kis-Igmádon. Nem lesz érdektelen e nagybecsű okirat történetére nézve följegyezni, hogy annak főnnlételére — mint a melyről az 1847-iki pozsonyi országgyűlés alkalmával hallott beszélni — először *Deák Ferencz* figyelmezteté 1864-ben e munka szerzőjét, a ki aztán *Ghyczy Kálmán*-hoz fordulván, ennek szíves közvetítésével 1865-ben megkapta a Ghyczy-ltárban lévő összes Rákócziánumokat.

közökhöz folyamodik vala. Nem áttal orczáttanul hazudni, tagadni, saját bűneit másokra kenni, koholni, szemtelenül színlelni és újra meg újra hamisan esküdni, — a helyett, hogy ha már botlott és vétkezett: ezt (mint Bezerédy tévé) férfiasán bevallaná, s elég lelki erővel bírna tetteinek következményeit bátor szívvel bevárni. Megrögzött gonoszlelkű és erkölcsileg süllyedt embereknek — a minő ő volt — ritkán adatik meg ez a szellemi fennkölttség.

Sőt még tovább ment. Nem elég, hogy újból kuruczczá lenni akaró szándékát kihallgatásakor esküvel erősítve jegyzőkönyvre vetette, — hogy csak valamiképp kegyelmet koldúlhasson magának, — hanem *ismét nyíltan pártot változtatott*. Ugyanis a nélkül, hogy erre bárki által felhivatnék vagy ösztönöztetnék: *nyilván, mindenek hallatára megtagadá hódolati kötelességét József császárhoz, és sok nagy eskiivéssel, átokkal megint önként hűséget fogadott Rákóczi fejedelemnek s a szövetkezett magyar haza rendelnek*. Mely ünnepestyes nyilatkozványairól tüstént számos, szem- és fültanú által aláírt hiteles bizonyítványok vétettek föl.*⁶

íme, az elvetemültségnek, a minden állhatatosságot, elhűséget durván arczúlcsapó erkölcsi romlottságnak netovábbja! . . . Azonban, — mind hiába! Hítvány fejét mindezekkel meg nem menteté. A ki a haza, önnön vére és édes nemzete, jó fejedelme, sőt az isteni jószág és közmorál törvényei ellen annyit vétkezett, — annak büntetlenül való menekülését a bosszuló egek és a megbántott közérzület nem engedék. Ocskay 'Lászlónak el *kellett* buknia. 1710. január 3-ikán utólszor virradt fel számára a nap.

Emlékezünk, hogy *az érsek-újvári vitézek* valának azok, kik Ocskay árulása hírére hallatlanul felháborodva, szegény megholt

* *Szluha Ferencz* magyar cartell-biztos írja É.-Újvárból 1710. január 7-kén *Romeisen* Boldizsár es. cartelle commissariushoz: «... Addo praeterea (Ocskay főntebbi vallatási jegyzőkönyvének megküldött latin példányához) super confessionibus ejusdem palam factis et publica in foro professione testimoniales; quid is hominis fuerit, evincuit hsec manifeste, qui (t. i. Ocskay) non qua Suae Mattis fidelis: séd qua jam novus Ungarns punitus est pro illis, quae nondum amnystiata fuerant delictis.» (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár*, Arm. VII. Lad. 9. fasc. nro. 13.) Szintén *Szluha* írja 1710. jan. 20-kán ugyanannak: «Sciat Dnao Vra *Ladislaum Ocskay rursus servitium Regni multis depositis juramentis acceptasse*, adeoque non Csesareanum, séd Confoederatorum pcena mortis dignum Colonellum capite plexum esse.» (*Ghyczy-levéltár*.)

Berthóty buzdítására szívemelő lelkesedés között legelőször esküvének össze újból, nagy erős hittel a Confcederatió állhatatos megtartására, és a várnak utolsó csepp vérig oltalmazására. A minthogy dicsőséggel vissza is verék a dölyfös Heisternek dühös erőlködéssel vívott ostromát. *S ők még folyvást a régiek valának; az újvári hősokeket iyio-ben is a harmadévvél azelőtt vallott lelkesedés töltötte el.* Az elhunyt Berthóty örökségül hagyá e szellemet vitéz fiaira.

Ezen törhetlen lelkű és buzgó hazafias érzelmű bajnokok megsértett közszelleme lázadt fel most Ocskay ellen, s kérlelhetlen bosszút kiált vala az áruló fejére. Valamint a szintén nagyot vétett, de Ocskaynál erkölcsileg sokkal magasabban álló szerencsétlen Bezeredy Imre véres halálát Eszterházy Antal és a dunántúli hadak követelték lehangosabban: úgy Ocskaynak vesztét az érsek-újvári helyörség kívánta. O ellenök vétett legtöbbet, őket akará először is csábításaival, fenyegetéseivel s legjobbjaik ellen hamis esküvések alatt szórt rágalmaival hívségükben megingatni és a haza esküdt ellenségének kezére játszani. Most mindezekért adjon számot, fizessen életével!

Említettük, hogy a katonaság már január 2-ikán, Ocskay Lászlónak behozatalakor sűrű tömegekben tódult az utcákra és piarczra, s fenyegető zúgással átkozá és kövekkel hajigálá a hitesegett pribéket, kit már akkor is csak a kedvelt Jávorka tekintélye s a földözet erélyes ügyessége óvott meg a karó vagy megkövezés általi haláltól, egy szóval: a felingerült népdüh iszonyaitól. De az egyszer fölháborodott indulatokat — kivált a *bosszúállás* hatalmas ingerét — elégtétel nélkül állandóul lecsillapítani vajmi ritkán lehet! A háborgó tömeg már Ocskay behozatala után is csak a parancsnoki palota erkélyén megjelent *Csajághynak* tekintélye egész súlyával nyilvánított abbeli határozott kijelentésére oszlott szét, *hogy az áruló azonnal ki fog hallgattatni, és hadi törvényszék elé állíttatván, méltó büntetését veendi!**

* V. ö. Bercsényinek már idézett levelét és a *Mercurius Veridicus* újvári közleményének ezen folytatását: *c'Vix jam ipse Commendans fervorem militum mitigare poterat, nisi Jure Belli convictum, qua iniquum Patrise et Confcederationis proditorem, mami camiücis decollandum mrasset.*» A halálbüntetést ekkor kellett a tömegnek

Január 3-ika reggelén pedig, midőn a főtisztek és a hadi törvényszék meghívott tagjai a várparancsnoki palotába gyülekeztenek; már az összes helyőrség is régen talpon volt. Hajdúk, huszárok, pattantyúsok fegyveresen és nagy csoportokban lepték el a főtert. Különösen sűrű tömeg zajongott a főparancsnoki lak kapuja előtt. Az egész csoportosulás oly izgatott, háborgó jelleget mutatott, melyből bizton következtetni lehet, hogy itt valami nagy, valami rendkívüli esemény van készülöben.

Odafent Csajághy elfoglalva az elnöki széket, a hadiszék összeült, az urak tanácskoztak. Lent a tömeg nyugtalanul zúgott, háborgott. Fent idézték, vitatták a hadi-törvények és cartell-szerződés paragrafusait: lent mind jobban türelmetlenkedék a vért szomjúhozó sokaság; vésztljósló, fenyegető, lázongó kiáltásokat, kardcsörtetést lehetett hallani, villogó szuronyokat látni.

Végre, a sűrű tömeg ott a főparancsnoki palota kapuja előtt türelmét veszítve, fenyegető zendülésben tört ki, s lármásan követelte: *«Adják ki nekik az áruló Ocskayt, a ki elevenen karóba huzatást, kerékbe törtetést, vashorogra akasztást, avagy bármily kigondolható kínos halált érdemel! Adják ki, — majd elbánnak ők vele!»*

Hiába kísérlék meg a tisztek, a parancsnok, a lázongó hajdúságot lecsillapítani, — minden rendre, csendre, várakozásra intés haszontalan volt. A tolongás, zajos fenyegetődés, vad háborgás, fegyvercsörtetés mind hangosabbá lőn. Az áruló börtönének megrohanásával fenyegetődzének. Komoly, vészes, véres jellegű zavarásoktól lehetett tartani.

E pillanatban Csajághy kijelenté, hogy ő a zendülést megzabolázní, a nép dühét elfojtani nem érzi elég erősnek magát, — nehogy tehát még rosszabb valami történjék: siessen az ítélethozatallal a törvényszék! Az urak szavaznak, és Csajághy kimondja az akkori hadi jog szigorú elvei szerint szabott halálítéletet: *Ocskay László, mint urának, hazájának, nemzetének és a conföderationak árulója, sokszoros hitszegő és nyilvános pártütő, e napnál világosabban*

először megígérnie, különben a végsőkíg felizgult kedélyű zajongó hadakat lehetetlen lett volna csak ideiglenes szétoszlásra is reábirni.

megbizonyodott iszonyú bűneiért, önnön-magának méltó büntetésére s másoknak rettentő példájára, — elevenen való karóbahúztatás által végrehajtandó halálra kárhoztattatik! *

Minő hatással volt ez a rettentő ítélet a bűnösre? — Adataink világosan nem mondják: de egyes följegyzett tények s jelenetek után mégis elképzelhetjük. Szluha január 7-iki levelében (Romeisenhez, mint már fentebb idéztük) említi, hogy Ocskay még a köztéren is — midőn tehát már halálra vitetett — nagy felszóval esküdjözik vala: *hogy ő immár ismét Rákóczi és az ország híve, nem a császáré!* Lehet, hogy a boldogtalan, utolsó pillanatáig azt hívé: e vallomásaért — noha az már előbb visszautasított — végre tán mégis megkegyelmezik!

Némi kegyelmet csakugyan kapott: de ezt sem önmagának, — másnak köszönheté. Ugyanis, míg az elítéltnak utolsó lelki vigasztalására két szt. Ferencz-rendű atyát küldöttek börtönébe, ottkűnn pedig a kivégzéshez szükséges előkészületek megtétettek: Csajághy

* *Kolinovics*: «Die 3. Januarij, Csajághyus, alapse olim ab Ocskayo sibi impactse bene memor, nocte absque somno exacta, gregarios milites ac plebem clam subornari curat, ut ad fores prsetorij tumultuose clamaret: Extradandum sibi Ocskayum perduellem, palo, rota, unco, cunctisque vei excogitabilibus supplicijs dignum, qui spreto Confederationis juramento, hosti Ungarici nominis adhteserit, patriamque oppugnarit. Quare sententia Csajághy, *siquidern se tumultui plebis resistere? ion posse, coram assidentibus in juclio snis assereret*: Ocskayus vivus palo infigendus decemitur.» (Hist. Belli Rákócz. IX. 797. 1. és Commentarij, Nemz. Múz. kézír. lat. föl. 389.) V. ö. az *egykorú balladának* a zendülésre vonatkozó, alább idézendő' verseivel. *Bercsényi* jan. 19-iki levelén kívül is említi, ú. m. Kassáról 1710. febr. 20-kán Ocskay halála ügyében Szluha Ferenczhez irt válaszában, az újvári «*tumultust*». (L. szintén alább.) A mit azonban Kolinovics arra nézve — nem tudni, micsoda? de bizonyára hibás alapon — mond, mintha t. i. a lázadást Csajághy titkon maga idézte volna elő: az nem egyéb *puszta rágalmnál*, melyet talán ennek személyes ellenségei koholtak ellene. Egykorú iratokban ilyesmiről semmi emlékezet sincs; de meg jól tudjuk, hogy Ocskayt árulásától fogva mennyire gyűlölő az egész kurucz hadsereg, — nem volt arra semmi szükség, hogy *o ellene* valaki izgasson és izgassa kivált *azt a népet*, mely a foglyul vitt árulót *mindjárt az erősségbe behozatalakor heves szitkokkal és közáporral fogadá*, úgy, hogy — mint láttuk — alig lehetett őt a megöletéstől már akkor is megmen-teni. Nem kellett azokat izgatni Csajághynak! Eléggé fölizgatta az árulás gaz ténye s az áruló személye. Sőt, a *Mercurius Veridicus* nyilván állítja és Bercsényi is említi, hogy *épen Csajághy* mentette meg tekintélyével a népdüh első kitorése elül is Ocskayt. Kolinovics ezen, ki tudja miféle mendemondából eredt ráfogása tehát semmi hitelt nem érdemel.

Köivies polymatt ajantom klack
mindje ahov Brisanderi Orak.

Alletten hjo" Deak Feremir V3 keti Lereji
vel ide febetibre iskerwin, vajda Orak-ij ide
vovon, es klack Bellujan vajyon, innend Am,
Fo Generalij Orakij aton mezyunsk es Exho
parampollatya foint. Ritej Jans V3 farnockan
vajyon Andraj Pul Orakij es Hgäool edgyunt, Hg
met arpa ment Orakij seis feli vajyon. ij talan
alkal ij ar rivon, godolon nem izer bereit neki.
Leia mezy epitefe. Laband Hgäool V3 mezy itten
nintson de mezy ma itta

belliben de. H. est vajda V3 bechibil is
klack nem loyy Hgäool Orakij
ka riv feli ment vel
na.

hövöläfen hölgäöl loyyora.

P. L. innend Ritej
Jans V3 vajyon vajyon
foyyon diingalij Laband
Orakij. s.

Ritej Jans

elé járult a bűnösnek testvére *Ocskay Sándor*, s atyafiszeretetétől ösztönöztetve, nem szűnt meg szánakozó szívvel, könnyek között, sőt *utóbb térdre hullva* könyörögni szerencsétlen bátyjáért: tekintse ennek azelőtti hadi érdemeit, híres vitéz voltát, előkelő családját; tekintse *az ő* hűséges szolgálatait, — és ezekért s az Isten irgalmáért kéri: ne lakoltassa bátyját oly kínos és gyalázatos halállal; hanem, ha már életének nem lehet kegyelem, *enyhítse legalább a halálbüntetés módját, végeztesse ki őt pallossal!*

És a jószívű, szerető testvér sok könyörgése nem műit hiába; a főparancsnok szíve meglágyult. Csajághy élt enyhítő jogával, s elrendelő, hogy a kivégzés, a csúfos és kínos halálnemet követelő katonaság óhajtsái mellőztével, *egyszerű fővétellel eszközöltessék*, s csak a levágott fő tűzessék azután karóba, hogy így a lázongó nép kívánságának is némiképen elég legyen téve.*

Ocskay Sándor megvívé e valamennyire mégis vigasztaló hírt bátyjának, ki sírva köszöné meg az öcscse által irányában tanúsított testvéri szeretet megható nyilvánulását, a melynek egyedül köszönheté, hogy a halálnak ama kinteljes és meggyalázó nemétől megszabadult.

A két testvér közötti érzékeny jelenetnek az ítélet végrehajtása vezetésével megbízott térparancsnok br. *Limprecht* ezredes figyel-

* A *Mercurius Veridicus* már ismételve idézett 1710. január 4-iki újvári közleményében e tényre nézve olvassuk: «... pro quo (t. i. Ocskayo) *flexis genibus ad minuendam mortis poenam apud totam militiam, fráter ejus Alexander, apud nos Vice-Colonellus, institit.*» — Kolinovics pedig ugyané tárgyról így folytatja: «. . . Ocskayus, vivus palo infigendus decernitur: ni Alexander Ocskayus, ejusdem fráter, id adhuc impetrasset gratise, ut mitigato supplicio, caput eidem gladio demeretur.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797. és a commentárookban.) Ezzel egyezőleg olvassuk a *Berényi-napló* jegyzetei közt: *ijio. jan. 12.* «Ma egyebet nem beszéltek, hanem, hogy Ocskaynak fejét vették.» *Jan. 13.* «Ocskay felől Verebélyről írták, hogy fejét vették.» *Jan. 14.* «Ferenczffy azt írja, hogy Ocskaynak fejét vették Újvárbán, kétszer vágott az hóhér hozzá . . . *Ocskayt hogy karóban vonták volna: de Ocskay Sándor térdén állva könyörgött sokat mellette, — úgy vették az fejét, és az bátyján karóba tették.*» A *Theatrum Europaeum* így beszéli el a dolgot: «... brachte man ihn nach Neuhausen, und fällte ihm das barbarische Urtheil, dass er noch denselben Tag (??) gespiesset werden solte; welches auch unfehlbar geschehen wäre, wann nicht sein Bruder Alexander Ozkay auf inständigste vor ihn gebeten hätte. Es wurde ihm demnach das Urtheil solchergestalt gemässiget, dass er des folgenden Tages mit dem Schwerdte hingerichtet werden solte.»

meztetése vetett véget: Mivel immár csak egy pár órája van hátra, siessen végrendeletet tenni, ha akar! Ocskay László engedett a felszólításnak, s Limprecht, továbbá Grasalkovics János helyőrségi hadbíró és Csejthey János Csajághy ezredébéli hadbíró jelenlétében s tanúskodása mellett a következő tartalmú rövid végintézkedést mondotta tollba:

«Anno 1710. die 3. Jannarij. Én Ocskay László, halálom fia lévén .. . lelkemet az én teremtőmnek, Istenemnek ajánlom, testemet pediglen a föld gyomrának. Azután, az mim maradott keresett ingó és ingatlan javaimból, teszek ilyen dispositiót:

1- mo. Feleségemet Tisza Ilonát fiam János és lányom Orzse tartoznak halálának napjáig a jószágban háborgatás nélkül tartani. Továbbá azon 2000 irtot is keresményemből, a mely Zsolna városánál vagyon, feleségem vegye föl a váróstud magának; kiről az obligatoria-levél kezénél vagyon.»

2- do. «Losonczi bágáziámat (tábori málháját, társzekereit) hozassa el, paripáimat is pénzzé tegye és abból fiamat s lányomat taníttassa, oktassa és nevelje Isten nevének dicséretire. Hasonlóképen nyári és téli háziállatot vegye föl és azt is azon szükségekre fordítsa.»¹

3- tio. «Ötezer irtom vagyon *Szúnyogh Gáspárnál*, vagyis, ha maga meghalna, fiánál *Szúnyogh Lászlónál*;^a azt is fölvévén, azzal exolválja Kisinger Ferencz uramot ócskái és dubovai portióból.»³

4- to. «Az minémű 1600 irtom vagyon Mednyánszky János uramnál interessivel együtt, beczkói dominiumban lévő jószágán, — azt is vegye föl, és Sztarinszky uramot nagyszombati harminczadost hubinyai portióért exolválja.

1 Az öt mint cs. k. ezredest megillető e szállásolási jutalék valószínűleg szintén Nógrád-vármegyére való fölvetve.

2 Ocskaynak a budatini báró Szúnyogh-családdal való — főntebb több ízben jelzett — bizalmas összeköttetését az itt érintett kölesönadás is tanúsítja. Szúnyogh Lászlóné, gr. Eszterházy Júliána volt 1708. eleje óta Ocskay Lászlónak kedvese és annak idején Pálffyhoz egyik titkos izenet- és levélvivője.

3 Az ócskái és dubovai (valamint a bori-i) birtok ősi Ocskay-jogon leszármazottak lévén: föl kell tennünk, hogy Kisingernek vagy neje volt Ocskay-ivadék és általa bírt ott, — avagy hogy László úgy zálogosított volt el neki bizonyos örökös birtokrészeket, és ezeknek visszaváltását tárgyalja ez a pont.

5- to. Árokszállásy András uramnál lévő száz aranyat vegye föl; ezt és podolaiaknál és koritnaiaknál lévő 600 irtomat hagyom Erzse lányomnak.

6- to. Jankó fiamnak ócskái, dubovai és tapkói örökös-jószágomat hagyom;¹ és más zálogos jószágomat egyaránt hagyom fiamnak, lányomnak, — osztozkodjanak.

7- mo. *Feleségemnek és gyermekimnek hagyom tútorrá Pálffy János uramot ő Excját, minthogy ebben* (a halálos veszedelemben) *6 Nagysága miatt estem.*² In locis debitis promoveálni méltóztassék főlebb tött dispositiómat³

8- vo: Köntösöm és fegyverimet és aranylánczomat, melyet ő Felsege ajándékozott nekem, (az árulás díja!) Jankó fiamnak hagyom.

9- no. Érsek-újjvári páter Franciscanus uraiméknak feleségem tartozzék kétszáz *forintokat*⁴ lelkemért letenni és mennélhamarabb béküldenü.⁵

E ponttal háláját akará tanúsítani az újjvári ferenczes rendház iránt, mint a melynek tagjai voltak mellette végperceiben, és a kiknek temploma sírboltjában kívánt eltakaríttatni. Egyébiránt az Ocskóhoz közel fekvő beczkói zárdáról sem feledkezett meg; u. m.

«io-mo. Ezeken kívül *Paur Ferencznél* száz forintom és *Ebeczky István* uramnál száz frt adósságom vagyon; ezeket is adják feleségem kézihez, és beczkói barátoknak lelkemért (tehát *misék szolgáltatósára*) kezekhez adja.³ — Az többire Istennek ajánlom feleségemet,

1 Dubova és Tapkó (ma tótosan Tyapkó) kis falucskák Ocskó közelében.

2 Igaza van tebat *Kolinovicsnak*, midőn azt írja, hogy Ocskay, özvegyének s árváinak gyámjával *gr. Pálffy Jánost* kéré föl, mint a ki a császáriakhoz csábítója és ott állandó hív pártfogója (talán *egyetlen*, ki őt meg nem veté!) volt. De igaza van *Szluha Ferencznek* is, midőn Lutzenkirchen cs. ezredes-hadbíróhoz intézett vála-szában, bizonyára e 7-ik pontra czélozva, állítja, hogy *Ocskay László maga is Pálffyt okozza haláláért* végrendeletében. (L. alább.)

5 Itt nyilván még kiszedetlen nyári és téli *quartélypénzeinek* fölszedhetését érti, a mi halála után, a cs. k. főhadi-tanács különös engedélye nélkül bajosan lett volna fogatosítható.

4 *így*; tehát nem kétszáz *aranyat*, mint a Theatrum Europaeum, és — való-színűleg utána — Kolinovics írja.

5 Ocskay László, mint e kegyes hagyományokból is kitűnik, buzgó catholicus volt; de még inkább kitűnik ez abból, hogy midőn a jezsuitákat 1707. májusban az országos bizottság Nagy-Szombatból kiköltöztette, s mint a Confederatiótól idegen-

gyermekimet. *Kezdetű épületemet* (az 1707-ben Starhemberg Guidó által leégettett ócskái ősi kastély toldalékát képező újabb részét, vagy az Ocskó feletti dombon romjaiban még látható építményt?) *continuálja és végben vigye.* Actum die et anno ut supra.

Limprecht János Oberster m. k. *Ocskay László m. k.*

Suffraganeus Auditor Joannes Grasalkovics m. p.

Inclyti Regiminis Csajágiani Auditor Joannes Csejtey m. p.»¹

E végrendeletet elkészítvén, azt nejéhez, illetőleg özvegyéhez eredetiben kiküldeni Ocskay *Szluha Ferencz* praefectust kérte föl, ki a halálra készülőnek kérését teljesítette is.- Ugyanőt, a jelen lévő ezredeseket, sőt — az élethez mindvégig ragaszkodva, — utoljára még a végrendeletet tanúkként aláírt térparancsnokot és hadbírákat is nem szűnt meg ostromolni ismételt esdekléseivel: Járjanak közbe megkegyelmeztetéseért és az ország hívségébe visszafogadását kérő ajánlatai meghallgatásáért, — sokszorosán ígervén, hogy «-nem oly ellensége lesz ezután a császárnak, mint annakelőtte volt, — hanem tiszszerte nagyobb; kinek is ártalmára nem kis dolgokat fog elkövetni, s egszersmind nevezetes módokat mutatand ellenel!»³

kedőket, az országból számkiűzette; *Ocskay erővel vissza akard őket vinni*, s csak magok a Rákóczi haragjától rettegő' jezsuiták kérésére állott el szándékától. (Lásd a többször idézett nagy-szombati *jezsuita-napló 1707.* május n-iki bejegyzését.)

1 A végrendeletnek az «*Examen desertoris Ladislai Ocskayr*»-val ugyan egy papírra, és egyazon, a hibás orthographiáról s a vonások jellegéből ítélve, női kéz által készült *egykorú másolata*, Ocskó és Bori szomszédságában Rakoviczon, br. *Mednyánszky Dénes* úr, m. tud. akadémiai tag kéziratgyűjteményében. — Megfoghatatlan e kétségtelen hitelű okirattal szemben, hogy honnét merítették a *Theatrum Europaeum* és *Kolinovics* Ocskay László végrendeletéről írt ezzel egészen ellentétes, tehát merőben hibás, következő állításaikat: «. . . da er (Ladislav Ocskay) dann jetzt gedachten seinem Brüder (Alexander) seine Güter, und 6000 Rh. Thaler dessen Sohne (*Sándor* akkor még nem is vala nő!) denen Franciscanern aber 200 Ducaten vermachte.» (U. o.) És *Kolinovics*: Ocskayus «. . . bonis suis fratri Alexandro, — cui mutuas inter lachrymas valedixerat, — 6 millibus Imperialium ejusdem filio, 200 aureis Conventui P. P. Franciscanorum, quod eomm aliquiti morienti adstiterant (csak ez az egy igaz az egészben!) legatis.» (Idéz. műnk. 798. 1.)

2 L. a közvetlenül következő idézetben Szluha saját nyilatkozatát.

3 *Szluha Ferencz*, Érsek-Újvárról 1710. január 30-kán Lutzenkirchen cs. ezredes-hadbíróhoz intézett levelében egyebek közt ezeket írja: «Et testamentum, Consortii ejusdem (Ladislai Ocskay) in spēciē per me missum, in certo §-o, fati sui Excellmum

Mind hiába; buknia kellett. Senkisésem hitt többé szavainak, senkisésem hallgatott könyörgéseire. —

Míg bent a börtönben a végrendelet elkészült és ezek történtek: azalatt odakünt a várpiarczon a vérpad felállított, a bakó készen állta, s a zavargó nép türelmetlenül tombolt és ordított. Báró Limprecht János ezredes-térparancsnok pedig, kire — mint mondók — a végrehajtás körüli rendtartás bízva volt, a várparancsnoki palota udvarán töltött fegyverekkel, fölszegzett szuronyokkal felállított két gránátoszázadnak jelt adván, készülőt hivatott, s beküldött a fogházba az elítéltet elővezetni. Itt Ocskay László és Sándor zokogva ölelték át egymást, s mély megindulás közt vettek örök búcsút.¹

Menni kellett; az udvaron megütötték a fekete posztóval bevont rézdobokat, melyeknek tompa, gyászos kongása mellett indult meg a szomorú menet, élén a vezénylő ezredessel, a sokaságtól borított nagy piarcznak közepén felállított vérpadig.² Tehát nem messze; de az elítéltet a kísérő gránátosoknak mégis fegyver közé kelle fogniok: nehogy a látására csaknem örvengő dühbe jött, vérbosszút szomjazó katonaság és nép ízekre tépje testét. A gránátosok alig bírtak utat törni a vérpadig és a rettentő nép-igazságszolgáltatást gyakorolni akaró tömeget az elítéltnek megrohanásától visszatartani.³

Dnum Comitem a Pálffy accusat reum. *Rogavit me, rogavit Capitaneos, rogavit dein et testamenti testes: fidelis ejusdem servitium Regni oblatio acceptaretur, non talem se, ut annos ante aliquot inimicum Caesarianis fore: sed proxime decuplo majora et facturum, et média ostensurum,* ad quae meditata, hucusque occasionem fata eidem praeperuerant.» (*Egykorú másolat*, Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus már idézett csomagjában, nro 23.)

1 L. a fentebbi idézetet Kolinovicsból. És a v. *Theatr. Europa* is: «Nachdem nun diese beide Brüder unter häufigen Thränen von einander Abschied genommen hatten,» — stb.

2 Br. *Beréjyi Ferettcz*, jan. 20-iki naplójegyzetében (1. alább) határozottan írja a nyitrai szolgabíró tudósítása nyomán, hogy Ocskayt «*az líjvári piarczom* (a mai főtér) fejezték le. Ugyanezt állítja *Szluha Ferencz* Romeisen Boldizsár cs. törzshadbírónak, Újvárból 1710. jan. 7-ikén kelt levelében: «. . . 3-tia prae-sentis *publico in foro gladio* pervasti Ladislai Ocskay.» (*Gr. Pálffy-senioratusi levéltár.*) És így említi az *egykorú ballada* is. Téves tehát *Kolinovics* azon értesülése, mintha a kivégezés a várfalakon kívül (*vextra moenia*>) történt volna.

3 «Csajághyus . . . Rákóczió, Bercsenioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, *cum aliter plebis tumultus sedari nequiret.*D (*Kolino-*

Az emelvényhez érve, Limprecht a gránátosokkal némi szabad teret képeztetett, melyet a helyőrségbeli tisztek s katonák sűrűn környékeztek. Közepén a vezénylő-ezredes, a végrendeletnél tanúskodott Grasalkovics János hadbíró — a későbbi herceg Grasalkovics Antal öreg-atyja, — a hadi szék két tagja, s az elítélt állott, két ferenczes baráttal. Limprechtnek sikerült a zúgó tömeg közt némi csendet eszközölnie.

Most Grasalkovics felolvasá az ítéletet, kikiáltá az abban foglalt karóba-vonatas helyett a főparancsnoktól pallosra adott enyhítést, s kettétörvén a bűnös feje fölött a pálczát, átadá őt a véritélet végrehajtójának és segédeinek. Ekkor történt az, a mit Szluha említ s bizonyítványokat is vettek föl róla, hogy t. i. *Ocskay László szót emelvén, még itt a köztéren s a végső perczekben is felszóval ismét lé, hogy a császár hűségéből kilép, és sok esküvéssel Rákóczi fejedelem s az ország hívének vallotta újonnan magát.* Talán még mindig kegyelmet remélt! — Midőn pedig erre hiába várt: a vérpadra lépve, elkezdett búcsúzni a körülálló tisztek- és közvitézlő rendtől; bocsánatot kért mindnyájoktól árulásáért és ellenök elkövetett vétkeiért; sőt magába szállva, töredelmes bűnbánóként, megható beszédben intette őket: *óvakodjanak a haza- és nemzetárulástól, állhatatlanságtól; legyenek hívek mindvégig urokhöz, hazájukhoz, tanuljanak az ő szomorú példáján!...* . Azután letérdepelt és áhítatosan imádkozék.¹

Ájtatoskodását akkor is folytatá, midőn már a tőkére ültették s szemeit a hóhér bekötötte; úgy, hogy a nyakára mért első csapás is még imádkozás közt éré. — Halála rettenetes vala. Mert a bakó —

vics, Hist. Belli Rákócz. IX. 800.) De érdekes részleteket sorol fel különösen az « *Ocskay Lászlóéul való ének*:

«Mikor rézdobokat megütték az vártán,
Mikoron az sípot megfújták az bástyán:
Akkor az piarczon álltak mind fegyverben, —
Kihozták Ocskayt, vasakkal terhelten.
Ott felzöndülének vitézek, hogy látták:
«Öld meg az árulót! Hozzá! . . .» azt kiálták.
S ha fejét nagy-hamar hóhár el nem csapja:
Testét vitézlő-rend izekké szaggatja.» (Adalékok, II. 273.)

¹ L. a *Limprecht* és *Grasalkovics* által kiállított bizonyítványt, alább.

² «... *Ájtatos imádsági között hóhár által feje vétetett*» — mondja az iménti attestatió.

talán elfogultságból, hogy oly híres hőst kell kivégeznie, — zavarba jött, s gyászos hivatását oly ügyetlenül teljesíté, hogy a szerencsétlen bűnösnek, — ámbár a karóba-vonatás iszonyaitól kegyelemből megmenekült, — így is nagyon sokat kelle kínlódnia. Ugyanis a hóhér első erős sújtása rosszul irányoztatván, a pallos az elítéltnek vállába és gerinczcsontjaiba vágódott. Ezt követte még két, hasonló erejű csapás; de noha a harmadiknak súlyától a szörnyen vérző és vergődő test a földre bukott: mindazáltal a törzstül a fő még mindig nem volt teljesen elválasztva. Most a bakó lehajolt hozzája, s vértől párologó pallosa élével ott a földön még egynéhány metszést tévén gégéjén, úgy nyeste el nyomorultul nyakát. *

Ily szánandó vége lőn, íme, az egykoron országoktól rettegett nagyhírű vitéznek, kit a szomszéd tartományok népe úgy nevezett: «*a tűz fejedelme*», «*Rákóczi villáma*.» Boldogtalan ember, — *miért lett hazaárulóvá?!* Hogyha az ügghöz, a melyért sokáig oly hősiezen küzdött, váltig híven maradva, harczmezőn esik el: ma a nemzeti szabadság dicső martyrjai között hirdetné nevét a történelem; *míg így?...*

* «... Eidem (Ocskayo) extra mcenia producto, *tribus validis ictibus, pluribusque scissuris caput miserabiliter aufertur*, quod intra crura repositum aliquamdiu tandem solito ritu cum corpore terrae mandatur.» *Kolinovics*, Híst. Belli Rákócz. IX. 797—798- és *Commentarij.*) Br. *Berényi Ferencz* 1710. január 15-iki naplójegyzete: «Novotha uram Isztriczárúl költ levelét vettem; Ebergényi urammal bált ott, — Pozson felé mennek. Azt mondta Ebergényi uram, hogy bizonyosan exequálták Ocskayt, és nem kétszer vágott az nyakához az hóhár, — az mint Ferenczffy írta, — *hanem ötször.*» Továbbá: «...wurde dem unglückseligen Obristen Ozkay von seinem eigenem Reit-Knecht (?) der Kopf auf öffentlichem Platz abgeschlagen. Jedoch gab ihm derselbe, theils als Zaghafitigkeit, theils aus Ungeschicklichkeit 3 Hiebe, und schnitte ihm endlich noch auf der Erde die Gurgel ab. Sodann wurde Er, den Kopf zwischen denen Beinen haltend, eine zeitlang zum Schauspiel ausgestellt, und zuletzt mit gewöhnlichen Ceremonien zur Erde bestattet.» (*Theatr. Europ.*, 1710-ik év, 66. 1.) Majdnem szőrűi szóra hasonlóan ír M. *Kovács János* Magyar Krónikája is: «1710. esztendőnek kezdetitűi fogva, nem régiben ő Fölségéhez hódúlt Ocskay László igen szerencsétlen vala. Nyolczad magával nem messze Érsek-Újvárhoz lévő Oszky (így!) nevű jószágára méné, de egy bizonyos Lieutenant által, ki ezelőtt commandója alatt lévél, fölkerestett és 50 emberrel fölveretett, megfogattatott s Újvárbán vitettetett. Ott ötet nyárban vonták volna, hacsak az öcsese Ocskay Sándor, ki akkor Újvárbán lévél, nékie kegyelmet nem nyert volna; azért büntetése így végeztetett, hogy lovas-legénye által (?) feje elütessék; melly is irtóztató módon ment végben: mivel szánakodásbul-é, vagy félelembül, vagy penig ahhoz alkalmatlan lévén, *ennyihányszor vága, utoljára penig a földön annak gégéjét elriszálta.*» (Pozsony, 1742-iki kiad. 92. 1.)

Kihull a történetbúvár kezéből a toll, s azt kell mondania: *Ocskay László megérdemlette azon iszonyú halált!* — Tekintsetek csak végig életén!

Ocskaynak levágott fejét a hóhér fölmutatván, szokás szerint a csonka testnek szétterjesztett lábszárai közé helyezé, — úgy feküdt egy-pár óráig közszemlére kitéve, s a vérpad köré tolongó hajdúságtól és néptől bámulatva. Majd egy hosszú póznára tűzték, s fölállíták a várnak Nyitrára néző bástyája ormára, — *tehát azon vidék felé fordítva, hol árulását elkövette voltd* Naplementéig vala kitűzve a véres fő; este levették és a testtel egy koporsóban, a barátok templomában csendes gyász-szertartással eltemették.²

Ocskay László igen híres ember lévén a nép köreiben is: bukása mély nyomokat hagyott maga után az alsóbb osztályok kedélyvilágában, kivált a vitézljő rend között. Alig végződök be a véres tragédia az újvári piarczon, alig vették le a bakó által szörnyen összemarczangolt fejét a bástyafok árboczfájáról, — s néhány nap múlva már megszületett valami újvári katona-költő ajkain a szomorú ballada, — az « *Ocskay Lászlórúl való ének,* »³ mely rémesen zengi a karóba tűzött főről, hogy körülötte:

«Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának —
S ott környülkerengvén, ekkép károgának:
«*Kár, kár, kár, — kár vala Ocskay Lászlónak*
Illyen nagy vitéznek lenni árulónak!
De nem kár, hazáját, véréit eladónak
Szemeit kivájni, fekete hollónak !» ...
Már Ocskay László világnak nagy példa:
Gonosz árulóknak így leszen halála!
— Ezt szöriék Újvárban, ezerhétszáz tízben. ..
Szegény magyarokat segítse az Isten !»⁴

1 Az egykorú ballada, Ocskay veszedelméről:

«*Föltűzék az fejét a bástya fokára*
A mely néz Nyitrára, — egy nagy árboczfára.»

V. ö. a Berényi-naplónak jan. 14-iki, már főntebb hivatkozott főljegyzésével: «. . . úgy vették az fejét, és az bástyán karóban tették.»

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárba: de mire az levél odament, — már el is temették, *Újvárban, az barátoknál.*» (Br. IBerényi Ferencz naplójegyzete, 1710. január 19-kén.) V. ö. a Theatr. Europaeumból vett iménti idézettel.

3 Ez éneket *Csajághy János* már 1710. január 12-iki leveléhez csatolva küldi meg Bercsényinek *vpro curiositate*», hogy t. i. «minémő verseket Tundáltanak itten Ocskayrúl.» (L. *Thaly*: «Adalékok a Thököly-és Rákóczi-kor Irodalomtörténetéhez», II. k. 274. 1.)

4 U. o. 273. 1.

Ekként ítelt a népköltészet igazságszolgáltatása a gyászos véget ért hírneves vezérről. — A babonás vakhit is csakhamar kitalált valamit; pár hét múlva már tudni vélték, és Nyitrán szájról-szájra járt a hír, hogy az Újvártól Surány felé vivő út mellékén álló Mária-kép, *Ocskay lefejeztetése után egynéhány napig vérzett.* ...¹

A milyen istenes ember volt Ocskay, — ugyancsak nagy-érzékeny szívűnek kell vala lennie annak a szent-képnek, hogy még *őérette is* vérzeni tudott! Hisz a jámbor Kolinovics bizonyossága szerint a kegyes Szűz nem Ocskaynak, hanem épen *jjávorka Ádámnak* volt különös patronája,- a minthogy az elfogatásnál — úgy látszik — csakugyan ő mellette s Ocskay ellen segédkezett. *Miért vérzett tehát most?*... Fejtsék meg a csodamagyarázók és álomfejtők! Ehhez nem illetékes a történetbűvár, a ki halad a maga útain.

Ocskay kivégeztetéséről Limprecht és Grasalkovics a következő bizonyítványt állították ki:

«Mi alábbirottak recognoscáljuk per prassentes. Hogy a mái alábbiRANDÓ napon, nagy bűnéért és kiváltképpen ob laesum crimen Suae Serenitatis Principális et omnium Confederatorum et Coniunctorum Regni Statuum, kihoztatván fogságából törvény szerint érdemlett büntetésre és executióra néhai Ocskay Lászlót: midőn az executor kezéhez assignáltatott volna, kezdvén búcsúzni körülötte lévő tisztt és közrenden lévő quardizonbéli uraiméktől, ő Kegyelme-
ket szépen megkövetvén, arra is oktatta, hogy órála tanuljanak és vegyenek magoknak példát; mellyet elkövetvén, ájtatos imádsági között *hóhár által* feje vétetett. — Actum Érsek-Újvárbán, die 3-a January Anno 1710. *pjfoannes Limprecht* Colonellus m. p. L. S. Suffraganeus Auditor *pjfoannes Grasalkovics* m. p. L. S.»³

1 «Mérey Lászlónak azt írja az szolgabíró Nyitráról, hogy Ocskay Lászlót 3. praentis exequálták az újvári piarczon, és Újvárból Surán felé gyüvet az mely kép vagyon, Boldogasszony képe, hogy egynihdny nap vérzett.» (Berényi-napló, 1710. január 20-ika alatt.)

2 E buzgó kath. krónikás ugyanis írja: «Javorcam vitae probitate et cultu B. M. Virginis . . . singulariter enituisse, ut quas propitia pallade struxit, eadem prona in opem suam Deipara terfausto exitu contra Ocskayum coronaret insidias. (Hist. Belli Eákócz. IX. 798. 1.)

3 *Egykorú másolat*, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. Nr. n.) Továbbá megvan a *Ghyczy-levéltárban* is 1798. Pozsonyban, Ordódy János Jakab által hitelesített másolat. A két példány szórúl szóra egyezik.

E tanúsítványban a «*hóhár által*» szavakat dőlt betűkkel szedttük, — készakarva. Mert Kolinovics azt regéli, hogy Újvárbán akkor nem lévén rendes hóhér: Ocskay Lászlónak feje elütésére, vele elfogott saját szolgálja — némelyek szerint borbély, mások szerint lovásza — kényszerített volt.¹ De ez az elbeszélés semmiképpen nem áll; ugyanis 1. egyáltalában el nem képzelhető, hogy Érsek-Újvárott, a magyarok Duna-vidéki legfőbb erősségében, a hol annyi kivégzés történt, rendes bakó nem létezett volna: holott még az egyes vezénylő-tábornokok törzsfogláraival is jártak vala folyvást ilyenek, a szökevény és gonosztevő katonák kivégezésére;² annyival inkább kellett tehát folytonosan hóhérnak lakni az érsek-újvári helyőrségben. 2. A fentebbi *hivatalos bizonyítvány* világosan «*hóhár által*»-t említ: sokkal több hitelt érdemel pedig ez, mint a 18 évvel későbbi keletű, semmi kútfőre nem hivatkozó — különben jóhiszemű, de kevés kritikával dolgozó — krónikásnak ki tudja miféle, tán ép a hóhér ügyetlensége kimagyarázásául keletkezett s a *Theatrum Europaeum*ba is átszivárgóit mendemondából származó amaz állítása. 3. A többi egykorú források is, pl. a *Mercurius Veridicus*nak már idézett közleménye és a *Berényi-napló*: bakó s nem borbély vagy lovász által lett kivégeztetését írják Ocskaynak.³ 4. Végre, ha Ocskaynak lefejeztetése nem rendes módon, hanem saját szolgáljának reá-kényszerítésével — a mi másként is el sem képzelhető s értelme

1 «Quia verò publicus lictor, quem carnificem dicunt, ad manum non esset: tonsor ipsiusmet Ocskay, vei — ut alij — agazo (nisi utroque obsequij genere unus idemque sít functus) ad infame ministerium, necemque hero inferendam adactus.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 797.) V. ö. a *Theatrum Europaeum*-hól vett fentebbi idézetet. Talán Kolinovics is ebből merített, ez pedig a bécsi újságból.

2 Ekkép járt pl. 1707-ben Bottyán s 1708 és 9-ben Eszterházy Antal tbk dunántúli hadtestbeli törzs-porkolábjával Pulyay Jánossal «*Miklós mester*» nevű hóhér a táborokkal, a halálbüntetéseket végrehajtani.

3 «Ocskaynak fejét vötték Újvárbán, kétszer vágott az *hóhár* hozzá.» (Berényinek jan. 14-iki naplójegyzete.) «Bizonyosan exequálták Ocskayt, és nem kétszer vágott az nyakához az *hóhár*, hanem ötször.» (Jan. 15-iki naplójegyzete.) *Beél Mátyás* (Notitia Hung. Novse TV. k. 492. 1.) *czigányt* említ hóhérrúl, a mi épen nem lehetetlen, sőt valószínű: mivel a bakómesterséget akkor még leginkább czigányok gyakorolták vala. («Isthic — t. i. Ocskó falunál — famomissimum illum Rákóczianse factionis ducem, jam Csesaris partes sequutum, Jaworka quidam ex insidijs intercipit, Újvarini ignobili prorsus ritu a *Zingaro* brevi post capite truncatum.»)

sincs, *miért?* — vitetett volna véghez: akkor e körülményt a császáriak az Ocskay-ügyben folytatott jegyzékváltásaikban bizonyára nem múlasztották volna el a ténynek még súlyosbításaképen a magyaroknak szemére hányni. Azonban erről szó sincs; a borbélylovászféle hóhérság *meséjéről* a czélzatos «Theatrum Europaeum»-on kívül nem tud senki semmit egész Kolinovicsig, kit okadatolt ellenvetéseinkkel — úgy hisszük — egyszer-mindenkorra megczáfoltunk..

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhadi-tanács és Heister visszatöreléssel fenyegetődzének. Jegyzékváltás Szluha és' Romeisen között. — Eszterházy Antal Érsek-Újvárbá érkezik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandámok, Bolfort ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Györött, Magyar-Ó várt t kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme.

Folytassuk történetünk elbeszélését. Mert bár az 1708-iki árulás által kihívólag megsértett nemzeti érületnek, a megtagadott elv-hűségnek s arczúl vert közmorálnak, az áruló példás, de igazságos bűnhődésével elégtétel adatott is vala — és bár az elítéltnék iszonyú bűneit oly megrázó módon kiontott vére lemosta, elfödözte, s most immár a sokat vétett és szigorúan meglakolt nyughatatlan ember tetemei ott pihennek az újvári szentegyház sírboltjában örökre nyugodtan: mindazáltal halálával gyásztörténete nem ért véget. Elvégre is, Ocskay László nagyhírű névvel és jelentékeny történelmi múlttal bírván, azon históriai alakok közé tartozik, a kik midőn véresen elbuknak: bukásuk — mint szereplésük hatása — nem tűnik el nyom nélkül, hanem másokat is magával ránt, hogy még holtuk után is sok ártatlan vér kiomlásának válnak okaivá.

Láttuk, hogy Ocskay, erkölcsi süllyedtsége s kicsapongó, garázda természetétől ragadtatva, még azon napon is, a mikor őt Jávorka elfogá, egyszersmind jó hitvestársa ellen vétkezett: durva erőszakot, botrányos házasságtöréseket követvén el, és pedig egy egész város tudtával. S mégis, a szelídlelkű nő, Tisza Ilona, — a mint a Jávorkától visszabocsátott szolga január 2-ikán Vág-Ujhelyre a vészes hírrel megérkezett, — tüstént, sem napot sem órát nem várva, megindúlt fagybanhóban Pozsonyba és Bécsbe, hogy a hatalmasok előtt térdre boruljon és sírva könyörögjön: ne késsenek közbenjární férjéért, kinek életéért a szegény asszony — nem alaptalanul — oly igen aggódék. Hiszen *neki* az, ha honáruló, gonosztevő, hitszegő, házasságtörő volt is, — mégis" csak férje s gyermekeinek atyja volt! ....

Ocskayné siető útjában már január 3-ika reggelén Morvaország szélére Baradba érkezett, a honnét mindjárt továbbutazék Pozsony és Bécs felé, hogy Pálffy, Heister, a Hoff-Kriegsrath s Savoyai Eugen hg. kegyelmét kikérje: írjanak a kuruczoknak, *ne vegyék el férjének életét*, hanem tartsák és cseréljék ki más hadi-foglyokért, egyéb rabok módjára!¹

Mások, a kik higgadtanban ítélték, belátták, hogy Ocskay oly nagyot vétett a magyar ügy ellen, hogy a kuruczoktól kegyelmet bármily hatalmas — akár fenyegető — közbenjárás mellett sem remélhet, már csak az ellene annyira ingerült közérzület miatt sem;

tehát eleitől fogva veszve hitték őt. Így gr. Eszterházy Ferencz cs. kir. ezredes (Antalnak és Józsefnek testvéröccse) már 1710. január 4-kén folyamodik Pozsonyból Eugen hghez, kérvén őt mint a Hoff-Kriegsrath elnökét, hogy mivel a kuruczok Ocskayt Verbónál elfogták: «ha annak regimentje *gazdátlaná lesz*,» adományoztassa ezt az ő, Eszterházy részére.²

A mely napon Eszterházy e kérvényét írta: az napon még nem tudták Pozsonyban Ocskaynak halálát, melynek megakadályozására az épen itt tartózkodó Pálffy tábornok már 24 órával előbb, január 3-kán, — mikor t. i. pártfogolt barátjának s az árulásban keresztfiának elfogatását megtudá, — sietett a maga részéről intézkedni; tehát még Ocskaynének Pozsonyba érkezése *előtt*. Pálffy ugyanis a következő levelet írta az érsek-újvári parancsnokhoz:

«Perillustris Domine! Ezelőtt harmadnapja Obrister Ocskay László uramat érvén az szerencsétlenség, Kegyelmetek emberei elfogták. Úgy tudom, s hiszem is: elsőben Újváriban vitték. Kire nézve akartam Kegyelmedet szomszédságosan requirálnom: mint efféle állapotokban illik, említett Obrister uramat tartassa Kegyel-

1 Br. *Berényi Ferencz naplójegyzete* Baradban, 1710. jan. 3-kán: «Már 9 óra után érkezett Ocskayné, Haister után megyen, bogy segítsen az urán, a kit ez napokban Verbón szorítottak meg az újváriak s el is vitték.»

2 Gr. *Eszterházy Ferencz* e folyamodványának eredetije a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen bung. Rebellen», 1710. 1—1.) U. o. őriztetik 1—7. sz. a. Keresztély száz bg. és magyarországi primásnak Pozsonyban 1710. jan. n-kén költ ajánló-levele is, melyben az Érsek-Újvárt kivégzett Ocskay huszárezredét gr. Eszterházy Ferencznek kéri adatni. A mint is ezen, Balogh Ádám által Dunántúl 1710. július-ban már mint tábornok elfogatott Eszterházy lett Ocskay labancz ezere.

metek böcsületesen, annak rendi szerént, s ne hirtelenkedjék talán valamely el nem követhető állapotnak élete iránt executiójával, — mert jól tudja Kegyelmetek, mennyi afféle s hasonló tisztek vannak mi részünkről is Kegyelmetek közötti fogságban, s könnyű lészen a visszaadás; hanem tartassa szabadulásáig illendőképen. És, haugyan Kegyelmetek csak keménykednék élete iránt, bizonyosak lehetnek: mind *Fodor László*, *Wolffart* (ki is desertor volt), *de többekkel is hasonlóképpen bánnak mirésziünkről is!*

Kovács Mártony, említett Ocskay Obrister uram regimentjebéli kapitánt is akarja-é Kegyelmetek szabadítani, vagy sem? elvárom Kegyelmed resolútióját s tudósítását. — Dátum *Pozsony, j. jfanuary Anno Domini lyio*. Perillustris Dominationis Vestrse — in licitis ad officia paratus — *Comes jfoannes Pálffy m. p.*

P. S. Hitesse el Kegyelmetek magával, igaz az: hódíé mihi, cras tibib>*

Mint e levél mutatja: Ocskayra nézve a bán is — igen helyesen — úgy gondolkodék, mint veje Eszterházy Ferencz és mint minden a viszonyokat komolyan áttekintő ember gondolkodhatott; azért íra oly gyorsan, és mindjárt visszatöréssel fenyegetődzve, Újvárbá. A levélben említett *Fodor László*, dunántúli vitéz gyalogdandárnok, az 1709-ik év aug. havában esett Simontornyánál — két sebbel fején — császári fogságba, és azóta Győrött raboskodék *Wolffart* (Bolfort) *Ádám* vezénylő-ezredessel, ki még azon év márcz. 17-kén fogatott el Fehérvár táján Keresztúrnál. Bolfort csakugyan mint győri cs. kir. huszárszázados szökött volt át 1705-ben Bottyánhoz Rákóczi táborába, hazaszeretetéül ösztönöztetve.

Ocskayné, — ekkor már *özvegy*, bár ezt még maga sem tudá, — miután Pálffynak gyors közbenjárását Pozsonyban megköszönte, Heistert már itten nem találván, utána-utazott Bécsbe, hol mind Savoyai Jenő herczegnél, mind az említett tábornagnál volt kihall-

* *Eredeti levél*, a *Ghyczy-család* archívumában, hová Szluha Ferencz révén kellett kerülnie. (ívrétben, Pálffynak címeres ép pecsétével.) Külczime: (Perillustri Domino *N. Ordódy*, Commendanti Érsek-Újváriensi. — É.-Újvár.) Miből látszik, hogy Pálffy nem tudá: ki Újvárott a főparancsnok? Megvan egyébiránt e levélnek későbbkori másolata a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában is, a már többször idézett fasciculában a 10-ik darab.

gatáson. A rimánkodó asszonyt mindenütt vigasztalták, bíztatták: részükéről semmi el nem múlik a megmentésben vagy megbosszúlásban!¹ (Ez utóbbiban ugyan az özvegynek vajmi kevés vigasztalása lehetett.)

Eugen hg. még az nap — január 4-kén — Íratott is a k. k. Hoff-Kriegsrath-tal Bercsényi grófnak, mint Rákóczi fejedelem főhadvezérének hivatalosan, illetéknépen:

«Méltóságos Gróf Úr! Értettük, hogy ő cs. k. szent Fölségének valóságos ezredese Ocskay László ur, f. hó 3-kán (*tán készakarva ejtett hibából, i-jén helyett,*) balszerencsétől sújtatva, az elidegenedett magyarok fogságába esett. Bízunk mindazáltal, hogy ezen hadi tisztt ellen a szokott katonai elbánásnál egyébképen, úgymint sem keményebben, sem hamarosabban eljárni nem fognak, nehogy az ellenkezővel alkalom adassék nekünk is, az elidegenedett magyarok között a császári fegyverek hatalmába került vagy ezután is kerülendő hadi-foglyokon visszatorlársképen hasonló rendkívüli szigorral bánni el, mind a folyó háború tartamáig; ha t. i. erre a jelen esettel — jobb reményünk és véleményünk ellenére — ok fogna adatni. Melyről is a Gróf Úr úgy légyen meggyőződve, mint bizonyos dologról; kitől azonban jobbat remélve, egyébként maradunk a fölülczimzett Gróf Úrnak, *Bécsben, 1710 január 4-kén*, — szabados dolgokban készséggel: *A cs. udv. Hadi Tanács elnöke, alelnöke és tanácsosai**.

Külczim: Méltóságos Székesi Gróf Bercsényi Miklós úrnak, stb.

(P. HA)

Végre Heister a maga részéről is intézkedett mint magyarországi cs. vezénylő-tábornok, Bécsből 1710. január 5-kén parancsot küldvén

¹ Legyen itt megjegyezve *Tisza Honáról* — a kivel többé nem találkozunk, — hogy őt a szathmári békekötés után sógora *Ocskay Sándor vette nőül*. Legalább mi csak így tudjuk megmagyarázni azon körülményt, hogy e nő az Ocskayak családfáján mint Ocskay *Lászlónak* s később mint Ocskay *Sándornak* hitvese fordul elő. (L. *Nagy Ivánnál*, VIII. 198. 1.) Továbbá azt is megjegyezzük, hogy Ocskay Lászlónak végrendeletében említett gyermekei *János* és *Erzse* még serdületlen korukban elhaltak, s így az *ándónak egyenes utódja nincs*. Örökösivé öccse *Sándor* és ennek *Tisza Ilonától* született maradéki lőnek. — Lászlónak pecsétnyomója, töltnyartója és nyerge Ocskón őriztetett a legutóbbi időkig, a családnál. Ma már a birtok is idegen kézen van, s az ódon kastély átépítve.

² *Eredetije* (latin nyelven) *Vörösvárt, a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-leveltárban*.

Romeisen Boldizsár cs. alezredes-törzshadbírónak, ki egyúttal cartell-bíztos is volt:

«Ő császári Fölsége főhadbíró-alezredesének De Romeisen Boldizsár úrnak ezennel tudtára adatik. Mivelhogy értettük Ocskay ezredes úrnak némely tolvajoktól (*így!* «*prsedonibus*») lett elfogatását s Újvárbá vitelét: nem ok nélkül tarthatni attól, hogy a lázadók az ő velökszületett embertelen szokásuk szerint, («ne rebelles, secundum sibi innatam inhumanam consvetudinem#; és ezt egy *Heister meri mondani!!*) említett Ocskayval keményen bánandnak el, sőt a mi több, őt életétől is meg ne foszszak. Meghagyatik azért a főhadbíró-alezredes úrnak: minélelőbb írjon Újvárbá Szluha úrnak, és adja értésére neki, hogy a melyképen járandnak el ők, — ép azonképen fogunk mi Fodor László és tíz vagy még több tisztjök ellen késedelem nélkül eljárni. A mint is győri várparancsnok báró Bruckenthal úrnak rendeletet küldök, hogy értvén Ocskay úrnak a lázadók általi kivégeztetését: Fodor Lászlóval és a többi rabtisztekkal épen úgy bánjon el. Mely parancsolatomnak a törzshadbíró úr engedelmeskedjék. — Kiadatott Bécsben, 1710. január 5-kén. — Ő cs. Fölségének kamarása, titkos tanácsosa, tábornagya, a győri végek főkapitánya, egy gyalogezred tulajdonosa és Magyarországnak teljhatalmazott vezénylő-tábornoka: *S. C. Heister m. p.»**

A zord tábornagy egész valója, de meg ezen hadi parancsnak dölyfös és rideg hangja is azonnal elárúlja, hogy Heistert nem az esdeklő nő sírása, és nem az általa mélyen megvetett Ocskaynak szerencsétlen sorsa hatotta meg: hanem kiirthatatlan *magyargyűlölete s veleszületett kegyetlenkedő és zsarnoki hajlamai* írták vele ezeket. E levelet Romeisen későn, csak január 9-én kapta kézhez, Pozsonyban: mert e napon küldi meg azt, eredetiben mellékelve, Szluha Ferencznek, rövid sorok kíséretében, melyekkel tudatja,

* *Egykorú másolat Vörösvárt a Gyhyczy-levéltárban, és egy harmadik példány a gr. Pdffy-senioratus archívumában is. (U. a. fasc. nro 12.) Heisternek ezen intézkedésére czéloz a Theatr. Europaeum is, midőn így ír: «Sobald nun der kayserliche General-Feldmarschall Graf von Heister von dieser schimpflichen Hinrichtung Nachricht erhielt: befahl er dem Obristen von Bruckenthal zu Raab, dass er den gefangenen rebellischen Brigadier Fodor Laslo, nebst dem Obristen Wohlfarth, mit gleicher Lebensstraffe belegen sollte.»*

hogy a tábornagtól egyszersmind a győri várparancsnokra szóló nyílt-rendelet küldetett kezéhez, meghagyó, miszerint az őtöle — Romeisentől — Ocskay halála felől veendő értesítés után, minden további meghagyás bevárása nélkül, Fodor Lászlót a Győrött raboskodók között még kilencz főbb tiszttel egyetemben, azonnal hasonló halállal végeztesse ki. «Miért is — úgymond — ennyi keresztény vér ontásától visszaborzadván, a dolog mibenlétét behatóbban kifürkészni ajánlom. *Mindnyájatok dolga forog itt fenn, Uram Z*»¹

Mind Pálffy, mind a Hoff-Kriegsrath és annyivalinkább Heister levele, Ocskay életének megmentésére nézve — még ha ebben valami lehetőség vagy mód létezett volna is, — természetesen igen későn érkezett Újvárbá, hol a kivégzett akkorra már rég el volt temetve.²

Legelőbb jött meg a legkorábban írott levél, t. i. Pálffyé: de ez is csak január 5—6-ikán juthatott be Újvárbá, honnan Csajághy a helyőrség nevében tüstént válaszolt reá;³ másnap, január 7-kén pedig átadá azt Szluhának: olvassa el, és a benne foglalt fenyegetőzések valószínűségének elejét veendő, Ocskay vallomásai s kivégeztetése körülményeiről készítsen mint carthelae-commissarius, egy okmányokkal fölszerelt tüzetes jegyzéket Romeisen számára. Ezen jegyzék avagy emlékirat még az nap elkészült; de mielőtt ismertetésére átmennénk, meg kell jegyeznünk, hogy Pálffy János, — ki Ocskay sorsa iránt élénken érdeklődött, — Pozsonyban már január 6-kán tudta, noha még csak «*hír szerint*,» pártfogolt barátjának immár megtörtént kivégeztetését. Nem is késett azonnal írni Savoyai Eugenezhez, ösztönözvén a herceget: rendelje el, *adass mán mit den gefangenen Rebellen eben so verfahren sollte*, — worüber er — Pálffy —

1 *Eredeti levél* a gr. Pálffy-levéltárban, u. o. sub nro 14. — Egykorú másolata Vörösvártt.

2 «Ocskay mellett Eugenius is, Haister is írtak Újvárbá: *de az mire az levél odament*, — *már el is temették*, Újvárbán az barátoknál.» (*Berényi-napló*, 1710. jan. 19-kén.)

3 *Szluha F.* Romeisenhez jan. 20-kán írott levelében említi, hogy equia tam in epistolis meis,... *quam verő ad Excellmum ac Illrum Dnum Comitem Campi-Mareschallum Joannem Pálffy, a Perillri Dno foanne Csajághy Commetidanti nostro responsoriae datis litex-is evidentia criminis et consequenter mortis Ocskayanse palam declarata et probata haberetur*, —» etc. (*Egykorú másolat*, a gr. Pálffy-senioratus nemkülönben a Ghyczy-család levéltárában is.)

den weitérén Befehl erwartet.»¹ A bán volt tehát, magyar ember létére *az első*, ki a további magyar vér kiontásában nyilatkozó *bosszúállás szomorú művét* mozgásba helyezte; valaminthogy a vitéz Fodor és Bolfort személyeit is ő jelölé ki legelőször — mint január 3-iki leveléből láttuk — áldozatokul. Nem igen előnyös vonás PálíFy különben is túlon-túl osztrák, kegyetlen, sőt néhány aljas vétekekkel terhelt lelkületének ismeretéhez!

A Szluha-féle *január 7-iki* emlékirat a cs. cartell-biztoshoz, így szól:

«Tekintetes Úr! Igen tisztelt Uram! A minap elfogott, idehozott, és a katonaság s hajdúság éktelen sokasága közötti a megkövetetéstől alighogy kiragadtathatott, s azután, saját bevallása szerint is a hitszegéshez méltó ítélet következtében f. hó 3-kán a köztéren, az által a kit illet vala,- pallossal kiirtott (gladio pervasti) Ocskay László ügyében Méltóságos Gróf Pálffy János cs. k. tábornagy ö Excja által Tekintetes és Nemzetes Csajághy János várparancsnok úrhoz intézett levelet ma olvastam; melyben ő Excja, a mint magát kifejezni méltóztatik: «valamely el nem követhető állapotnak» Ocskay élete iránt való netaláni bekövetkezéséért, — Fodor Lászlón, Wolífart ezredesen és más magyar rabokon végrehajtható halálbüntetéssel leendő megtorlással fenyegetődzik. A mely halálítéletet tehát ő Excja az elmúlt években (1708.) Tarics nevű, fárafüggesztetett kapitányunkon végrehajtatott: ugyanazt kárhoztatja most; és ennek idecsatolt utolsó kívánsága szerint³ elhamarkodott halála lelkét nvomván, — immár holta után — védeni akarná.

És mivelhogy a veszprémi tiszték igazságtalan kivégeztetése alkalmából hasonló ügyben emelt jogos kívánságaimat Tekintetes Uraságoddal már bőven tudattam, s gyakorta tüzetesen kimutattam, hogy a császáriak által kezdett kegyetlenségek a magyarok részéről ritkán, sőt alig valaha toroltattak vissza; midőn továbbá bizonyítanám, hogy más Fodor Lászlónak, Wolífartnak és egyéb a szülőháza szerelmétől annak

1 *Pálffy János grófnak Pozsonyból íjm. január 6-kán* Savoyai Eugen hghhez Bécsbe intézett *eredeti levele*, a cs. k. hadi levéltárban. («Krieg mit denen hung. Rebellen.» 1710. év, 1—3.)

2 «... per eum, cujus intererat,» — tehát *hóhér által*.

3 *Melléklési jegy*; Ocskay végrendelete lehetett csatolva.

ősi szabadságaiért fegyvert fogott s már hosszú idő óta a carthela védelme alatt rabságot szenvedő magyaroknak ügye, s más viszont azoké, kik az önkéntes összeszövetkezés (Confoederatio) és szabadakaratból letett hitők által a visszatérhetésre az igaz utat magok előtt önnönmagok zárták el; — azért tehát most, sok egyebet mellőzván, rövideden csak ennyit ismételtek:

Megtörténhetik, hogy a császáriak a carthelának részökről a magyarokkal szemben gyakrabban megsértett pontjai és határozmányai ellen törvénytelenül fognak megint eljárni: azonban emlékezzenek meg, hogy a háborúnak még nemcsak hogy nincs vége, sőt oly karban áll az, mintha újból erősödni akarna; úgy, hogy a gyakran forgó szerencsének változásával, nagynevű császáriak eshetnek még magyar fogságba, s jeles tiszteik vágynak most is nálunk. Méltóztassanak tehát a jelenlegi foglyok dolgát akként intézni, hogy ámbátor a császáriaknak a magyarok ügyében keménykedéshez szokott elméjét mérsékelni nehezen essék is: mindazáltal bosszúérzeteket könnyebb lesz visszafojtaniok, ha meggondolják, hogy ezáltal csak a magokéit kímélik. Mert bizonyosak lehetnek abban, hogy a mi mostani rabjainkon netalántán elkövetendő méltatlanságokat, ő cs. és kir. Fölségének ollyatén hívein fogjuk megbosszulni, a kiknek nemes nemzetségei a visszatörlesztéseknek hasonló gyümölcseit annál keservesebben siratandják, mennél előkelőbb és régibb eredettel kérkednek.

Egyébiránt, ha az ő cs. Fölségéhez sem hűséges Ocskaynak halála előtt nyilván bevallott bűnét fontolóra tetszik venniök: nem megtorolni, hanem aláírniok lesz méltóbb halálítéletét.¹ Melyet is hogy Tekintetes Uraságod tudhasson és a kinek szükséges, előterjeszthessen: *a nevezettnek kihallgatási jegyzőkönyvét idemellékelem,- szentül s keresztyén hitemre írván, hogy abban egy betű változtatás nincs.* Azonfölül csatolom az említettnek nyilván, a köz-

1 «Interim, si noxam Ocskayanam, neque Csesareae Matti unquam fidelem palam et publice ab eodem ante mortem professam considerare placuerit: non repressare, séd subscribere eidem érit condignius.a

2 Mellékelve volt tehát az általunk a Ghyczy-levéltárban levő eredeti után főntebb közlött vallatási jegyzőkönyvnek hiteles másolata is, vagy magyarul, vagy — a mi hihetőbb — latin fordításban. (Ma már nincsen csatolva.)

téren tett vallomásairól szóló tanúsítványokat.¹ *Miféle ember volt legyen Ocskayf — nyilvánúsan kitűnik ezekből; a ki is nem mint ő cs. Fölségének híve: hanem már mint új inagyar lakolt meg, azon bűneiért, melyek még meg nem bocsáttattak.*

Minekokaért Tekintetes Uraságotat hivatalos tisztelettel újból és újból kérem: méltóztassék foglyaink dolgát akként mérsékelni, hogy az önök részéről oly gyakran megújított s annyi leveleinkben kifejtett sokszámú helytelenségek után végtére vizasztalást, ne gyaszt érhesünk. Melyeket midőn siirgetőleg ajánlanék, magamat is ajánlom, és maradok föntczimzett Uraságotnak, mint azelőtt, úgy most is készséges szolgálja: *Szluha Ferencz in. k.*³

A *pragmatica sanctio* későbbi híres szövegezőjének *classicus* latinságával szerkesztett, hatalmas logicáról tanúskodó ezen velős, méltóságos, erőteljes, és meggyőző hatású emlékirat is, — mind hiába volt. Hasztalan ott a legkézzelfoghatóbb érvelés, hiábavalók a legnyomásabb okok, semmit nem ér a legtisztább igazság feltalálása is: hol Heister részéről a veleszületett kegyetlenség s Pálifly részéről a személyes bosszú ösztöne működött. Pedig abból is láthatták volna a magyarok készségét eljárásuk igazolására, hogy ezen okmányilag fölszerelt emlékiratot Szluha Ferencz két nappal előbb írta, mielőtt erre Romeisen által (január 9-kén) Heister megbízásából fölszólíttatott volna.

A Hoff-Kriegsrath január 4-iki, Bercsényinek szóló levele is Újvárbá érkezvén: egyelőre erre is hasonló erélylyel s nyomósággal megfelelt Szluha; azonban magát az eredeti levelet a január 10-ike táján Érsek-Újvárbá érkezett gr. Eszterházy Antal, Zsámboky ezredestől kiküldé a fejedelemhez, a ki viszont a címzett Bercsényi grófhoz utalta azt, tetszésére hagyván: akar-e a maga nevében is válaszolni reá?⁴

1 Nagy kár, hogy ma már ezen — még sehol föl nem lelt — bizonyítványok is hiányzanak.

2 «... Qui non qua Suse Matti fidelis: séd qua jam novus Ungarus punitus est, pro illis, quse nondum amnystiata fuerant delictis.»

3 Szluha kezével írott — sokat javított, alig olvasható — *eredeti fogalmazót*, a gr. Pálffy-senioratus levéltárában Pozsonyban. (Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 13.)

4 *Rákócziiba*. 1710. január 16-kán Tótfaluról Bercsényinek: «Zsámboki most érkezék az Antal úr leveleivel, az melyeket includál. *Az Bellicum levelére taldm jó*

Eszterházy ugyanis, miután a Dunántúlról a Bácskaság felé áthozott 3000-nyi jó lovas-hadat a Tisza-Dunaközén megnyúgosztalá: velők 1710. január 4-ikén Gödöllőitül Vácznak fordúla, s az ottani, 200 némettől őrzött sánczot fölvervén, Rákóczi utasítása szerint az Ipoly s Garam mellett állomásozó császáriak hadvonalai közt neki-váltott Újvárnak, a hová szerencsésen be is érkezék, emezektől későn vétetve észre.¹

Újvárnban Eszterházy Antalnak — szintén felsőbb megbízatásból — egyik első dolga az vala, hogy az ideiglenes várparancsnok Csajághy János ellen, Várallyay János őrnagynak nov. 25-kén a hadi-tanácsban jogtalanul történt leszúrásáért és Pongrácz János alezredesnek ugyanakkor általa lett vasbaveretése- s mind azóta kemény fogságban tartatásáért vizsgálatot indítván, a menthetetlenül bűnösnek talált dandárnokot, — addigis míg fölötte a hadi szék törvényt láthatna, — szigorú rabságra vettető.² A méltatlanul sanyargatott Pongráczot ellenben szabadlábra helyezte.³

Csajághy ezután az oly tapintatlanul viselt újvári parancsnokságtól végkép elmozdítatott és február közepén vason Eger-várába

volna energice választ adni Haister cntdelitásini!; ha nem tetszik Kegyelmednek: el is hallgathatja, mivel már van válasz.» (Szluhától.) *Archív. Rákócz.* III. 8. 1.

¹ *Rákóczi*, 1710. január 12-kén Darócziúl, Eszterházy Antalnak: «Ma értettem Horváth István levelébül, hogy Kegyelmed útjában az vácsi sánczot felvervén, szerencsésen érkezett Újvárnban», stb. (U. o. 4. 1.)

² *Limprecht József* ezredes értesíti Érsek-Újvárból 1710. január 14. Bercsényit: «Minapában Csajághy János uramnak *Várallyay János* főstrázsamesterrel való szerencsétlen casussárúl Exciádat alázatosan tudósítottam,* kiért *Méltóságos Generális Eszterházy Antal* uram *S. Excja bejövételinek alkalmatosságával kemény árestomban tétetett*, inquisitiót peragáltatván <5 Kegyelme ellen.» *fEredeti levél*, az Országos Levéltárban.) Megvan birtokomban Csajághynak Újvártt 1710. jan. 28-kán «soha nem próbált kemény rabságából» Rákóczihoz s. k. Írott könyörgőlevele is, melyben «ügyének igazságához» s «ártatlanságának idővel megvilágosodásához» bizakodván, kéri a fejedelmet, «tiszán és minden változás nélkül megtartott igaz hűségét» kegyes tekintetbe venni, és őt «szomorú rabságából» kegyelmesen kiszabadítani. (*Eredeti, gyűjteményekben*.) Eredménye csak a fogolynak Újvárból kihozatása és törvényszék elé állíttatása lett, — hadd igazolja ott «ártatlanságát!»

³ *Pongrácz János* alezredes levele ugyanonnet Bercsényihez, melyben panaszosan ír a, hogy őt Csajághy, a Várallyay megöletésekor keresztvasba veretvén, hét egész hétig kemény tömlőczben tartatta. Elégtételt kér. (*Eredeti az Orsz. Levéltárban*.)

küldetett,¹ melynek börtöneiből csak félévi raboskodás után úgy szabadulhat vala ki, hogy az ügyében gr. Eszterházy Dániel altbgy. elnöklete alatt dönteni hivatott hadi törvényszék előtt a megölt Várallyay özvegyével s árváival az elhúnytak vérdíja iránt Szluha közbenjárásával 1000 Rh. forintban kiegyezett s ez összeget nekik le is fizette, — mire ezek a vádat visszavonták.²

Csajághynak elfogatása s hadi szék elé állíttatása dolgát azért tartottuk szükségesnek e helyütt tüzetesebben fölemlíteni, hogy tisztázzuk a Kolinovicsnál e kérdésben mutatkozó zavart. Ezen, — különben mint már megjegyeztük, jó szándékú s igazságra törekvő, de kútfő-bírálat nélkül dolgozó — krónikás szerint «Csajághy Jánost Rákóczi és Bercsényi parancsára, az *Ocskay László kivégeztetés* eirt vettették volna fogságba; sőt Ocskaynak, ámbár ellenségüknek, méltatlan halálát (??) sajnálván: (?!!) Csajághyt *e miatt* okvetlenül életével lakoltatták volna, (??) hogyha őt e veszélyből *némelyeknek esedezései* ki nem ragadják.»³ Azt is beszéli még Kolinovics, hogy Csajághy helyett Újvárbá *Berthóty Ferencz* és Nagyszeghy Gábor lőnek parancsnokká: de az első, valami zendülés alkalmával egy német származású *tüzér-alezredest saját kezeivel megölvén*, e miatt a méginkább fellázadott várórség dühe elül elrejtőzni kénytelenített.⁴

Mire nézve megjegyzendő, hogy Berthóty Ferencz sohasem volt Érsek-Ujvárbán parancsnok, sem pedig semminemű törzstisztet

1 *Rákóczi* írja Czeglédről 1710. febr. 30-kán Bercsényinek: «Csajághy elhiszem, van tudtára Kegyelmednek, hogy már Egerben küldetett; azért tétessen Kegyelmed dispositiót dolga revisiójárúl, a mint legjobbnak itéli.» (*Archív. Rákócz.* III. 41. 1.)

2 *A peres acták* és a delegált hadbírótság elnökének tudósításai gr. Bercsényi Miklóshoz, az *Orsz. Levéltárban*. Bercsényi 1710. július 12-iki levelében említi Csajághy-nak a fogságból lett *«felszabadulását»* és brigádája átvételét. (*Archív. Rákócz.* VI. 550. 1.) V. ö. a Csajághy János halála utáni örökösödési perek actáit 1713-ból a *magyar kir. kiirta levéltárában*, mint a melyekben a Várallyay-ügyre is van vonatkozás,

3 «Csajághyus ad evitandum necis noxam, illico Rákóczio, Bercsenioque perscribit captum, supplicioque jam etiam affectum esse Ocskayum, cum aliter plebis tumultus sedari nequiret; séd illi talismodi excusatione minus exaudita, indignse Ocskayi, tametsi sui hostis, neci indolentes, substitutis in prsefectura prsesidij Francisco Berthótyo atque Gábrielé Nagyszeghyo, Csajághyum Agriam sub custodia perduci jubent, pccenas illatse Ocskayo mortis infallibiliter daturum, ni aliquorum precibus periculo ereptus esset.» (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 800. 1.)

4 *Kolinovics*, ugyanott.

meg nem ölt; hanem igenis az egészből az látszik, hogy a krónikás hallhatott valamit homályosan a *Csajághy-Várallyay esetről, s ezt zavarja össze Berthótyval*. Mely vétkes tény — alaptalanul — ez utóbbinak tulajdonítván, és arról, hogy itt Csajághy volt a bűnös, mit sem tudván: természetes, hogy ennek elfogatása okát másutt, nevezetesen az *Ocskay kivégeztetésében* keresi, de szintoly alaptalanul.

Az sem áll, még csak távúiról sem, mintha Rákóczi és Bercsényi Ocskaynak halálát sajnálták s kivégeztetését csak egy szóval is kárhoztatták volna. Mert Ocskayra nézve az egész kuruczság, — a fejedelemtől az utolsó koldúsig — csak egy hangulatot ismert és táplált: a *legmélyebb megvetés s engesztelhetlen bosszúállás érzetét*. Mutatja ezt az újvári helyőrség és tiszték magatartása, a miben Csajághy egy cseppet sem hibás. Ő az árulót annak rendi szerént kihallgattatá, s rendes hadi törvényszék által íteltette el; sőt irányában személyesen még kegyelmi, büntetés-enyhítési jogot is gyakorolt. Ocskay haláláért Csajághynak épen semmit sem róhatni föl, még azt sem, hogy sietett a kivégeztetéssel: mert hiszen jól tudjuk, hogy a fölzendült katonaság fenyegetései miatt kényszerűt ezt tenni.

Csajághy elfogatási pörének actái egyedül a Várallyay-esetről szólanak, Ocskay kivégeztetésének dolga bennök még csak nem is érintetik. De meg Rákóczi a Csajághy elfogatása iránti parancsot Eszterházy Antalnak még *IJ09. deczember végén*, tehát Ocskaynak nemcsak hogy halála, hanem *elfogatása előtt* adta ki, midőn t. i. Antal úr Érsek-Újvár felé expediáltatott.

Egyébiránt nem lehet semmi kétség benne, hogy ha Ocskayt nem Újvárba, hanem egyenesen a fejedelemhez vagy fővezéréhez vitték volna foglyúl: ők is csak úgy ki fogják vala végeztetni ezen annyira elvetemedett haza- és nemzetárulót, mint akár Csajághy, vagy bármely más kurucz parancsnok. Példa erre a Bezerédy Imre esete, a ki pedig koránt sem vétett annyit és épen nem volt oly megrögzött gonosz, miként Ocskay. Mert Rákóczi a « *Confoederatio ellen való véték-ről* — méltán — igen sokat tartott, és mint maga is hangsúlyozza: «*nagy consideratiói szoktatlak lenni*» annak elengedésében, mely még *csaknem példa nélkül való dolog*.» Ezért

kárhoztatá Eszterházy Antalt, hogy az 1710. február elején elfoglalt nagy-bossányi várkastélyban rabul esett nyitrai labancz nemeseknek mért adott kegyelmet?¹ s ezért tagadá meg ezt ő — a fejedelem — a múlt évben túl a Dunán reménytelen viszonyok között elpártolt Szentgyörgyi Horváth Zsigmond főhadbiztosnak és Kiss Gergely ezredesnek, midőn ugyan 1710-iki februárban grationálisért folyamodtak hozzája.² Rákóczi nem óhajtá, hogy őt és az általa felkarolt nemzeti ügyet «*hitetlenek*» szolgálják.

Így gondolkozott, íme, *Rákóczi*; és nem másként *Bercsényi*, a ki is az Ocskay lefejeztetése megtorlásáért kivégeztetett győri kurucz rabok ügyében tett fölterjesztésére Szluha Ferencznek, Kassáról 1710. febr. 20-kán ekként válaszol:

«Két rendbéli levelét Kegyelmednek de dato 8. és 13. praesentis vettem csakhamar egymásután, az acclusákkal együtt. — Győriek executiója iránt accludált német írásokból a mint látom, az repressáliának fundamentumát abból formálták, hogy Ocskay convincáltatván mint desertor, *hóhér által* vétetett feje; mellyet magam is elgondoltam vala mindgyárst: *jobb lett volna in prima furia tumultuarie összevagdalni*, — nem lett volna az ellenségnek is oka a repressáliára; akartam is írnom, de a mint Kegyelmetek leveléből láttam, *már későn volt*. Ezt azért most *csak pro praecautione irom in futurum*».⁵

Tehát Bercsényi egy szóval sem kárhoztatja Ocskaynak kivégeztetését: sőt inkább — az ártatlanokon esett megtorlás ürügyének elkerülése kedvéért — még jobban szerette volna, *ha Ocskay nem rendes hadiszéki ítélet után hóhér által végeztetik ki: hanem a*

1 *Rákóczi*, Szent-Márton-Kátáról 1710. febr. 16-káról gr. Eszterházy Antalnak; «Az Bossányban szorult nemesség listáját — kivált a kik reversálissal bocsáttattanak el — elvárom Kegyelmedtől. De jobban esett volna, hogyha az grationálist nem praecipitálta volna Kegyelmed: *mivel az Confoederatió ellen való vétek elengedésében nagy consideratióm szoktanak lenni, s még csaknem — mondhatom — példa nélkül való dolog*, s jobb is lett volna őket megtartóztatni.» (*Archív. Rákócz.* ül. 30.)

2 *Rákóczi*, Czeglédtről 1710. febr. 21-kéről, ugyanannak: «Mivel az hitetlenek fegyvere és practicája által kevés boldogulást remélhetünk: *arra nézve se Horváth Zsigmondnak, se Kis Gergelynek nem expediatom az grationálist.*» (U. o. 44.)

3 *Eredeti*, Bercsényitől s. k. aláírt s részben titkos jegyekkel Írott levél Szluha Ferenczhez, a *Ghyczy-család* levéltárában, a Rákóczi-acták közt nro 13.

Jávorka Adámtól Újvárbá lett bekísértetésekor reátámadt katonaság vagdalta vagy kövezte volna őt agyon, a fölzendült nép első dühének kitörése alatt. Más szóval: nem is rendes törvényszéki eljárásra, — hanem a *nép-igazságszolgáltatás általi bűnhődésre tartotta méltónak a nemzetárulót.*

Épen homlokegyenest ellenkező felfogás a Kolinovics alaptalan állításával!

* * *

Romeisennek Pozsonyban január 9-kén kelt föntebbi levelét, — mely Heisternek Fodor, Bolfort s több győri rabok megöletésével fenyegetődöző parancs-iratát eredetiben mellékelve tartalmazá, — Szluha Ferencz megfoghatatlan, hogy miként? csak jan. 16-kán kapta meg Újvárbán. És bár jan. 7-iki emlékiratszerű, okmányokkal fölszerelt tudósításában a Romeisen által emelt kívánatnak, Ocskay halála körülményes tudtúl adását illetőleg már eleve eleget tön vala: mindazáltal nem késett e jan. 16-kán vett levélre is azon órában válaszolni, újra kifejtvén Ocskay kivégeztetése jogszerűségének indokait, ekképen:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Pozsonybúl f. hó 9-kén hozám intézett levelét ezen órában veszem nagy becsülettel. Melyből s a Méltóságos Gróf cs. Főtábornagy Úr ő Excjának Tek. Uraságodhoz szóló, mellékelt és ezennel visszaküldött parancsolatjából értem, hogy *az egyik fél iránt sem hűséges, mindig állhatatlan, Istennek kiváltképen való végezésébül büntetett és itt az egész katonaság közfelkiáltására fejvesztéssel lakolt Ocskay László halálát Fodor Lászlón és más, Győrött régóta raboskodó 9 tisztünkön akarják megbosszulni.**

Minthogy pedig ezen ügyben f. hó 7-kén Tek. Uraságodhoz, továbbá Gróf Pálffy János Tábornagy Úr ő Excjához intézett s csatolva lévő levelemben a nevezett Ocskay László dolgát ép oly őszintén, mint híven előadtam vala: megmutatják ugyanannak — Tek. Uraságoddal szabályszerűleg közlött — kihallgatási jegyzőkönyve s nyilvánságosan (palam et publice) tett vallomásai: *miféle*

* «... núlli partium fidelis, semper instabilis Ladislái Ocskay, speciali Dei nutu puniti, et hic acclamatione totius militiae capite plexi mortem ulcisci velle.»

ember volt! A kit is nem megbosszulni: sőt inkább halálát az igazi hívek példájára helyeselni kellene császári részről is.

És mivel bizonyára egészen más Fodor Lászlónak s a mi többi, régóta a carthela oltalma alatt (sub salvo conductu Carthelae) raboskodó tiszteinknek, — más pedig a mindkét fél irányában hiteszegett (utrinque fidefragi) Ocskay Lászlónak ügye: mitsem kételkedem, hogy a dolgot jól megfontolván s a főntebbieket meghányvántetvén, — más, a jognak, közigazságnak és carthelabeli oltalomnak megfelelőbb ítélettel fognak immár felölök lenni Uraságtok is.

Ha mindazáltal fölül említett tiszteinken, a hadi-foglyokkal szemben követett, előttünk már ismert eljárás szelleménél fogva netalán valami történnék: úgy az ellen most és jövődöben is ünnepélyesen óvást emelek, határozottan kijelentvén, hogy a dolog sehogysem maradand megtorlatlanúl! Vessék csak össze Uraságtok igazságosan az Ocskay dolgát Fodor és társai ügyével, — és önmagok fognak magoknak feleletet adni. *Ocskay különben nem is mint Ő cs. k. Fölségének híve: hanem mint ismét hazai szolgálatba lépett egyén lakolt}* ama büneiért, melyek a hitszegőt és mindakét fél iránti *hűtlenségre mitidig kész állhatatlant* elkárhoztatták. Nem is forog itt fenn, — a mint írni tetszik — sem az én ügyem, sem másoké; mert oly iszonyú bűnökben (mint Ocskayéi), sem magamat, sem másokat leledzeni, és így ügyünket is az övével azonosnak lenni el nem ismerem.²

Zichy uramról (az Újvárbán raboskodó komáromi cs. alezredes) és a többi itt lévő foglyokról kétszer írtam Bécsbe Tek. Uraságotnak, — most is ahhoz tartom magamat. *Félek azonban, hogy, ha a győrieket valami érne fogná: ezekre és minden ezután rabul ejtendőkre ugyanazon ítélet ne hozassék, melyet a császáriak a mieinkre hoznak!* Mert nem jutottak el még Önök a révpartra, s Magyarország vitorláit csak most feszülnek még biztos reménnyel az óhajtott cél felé. És vájjon, mi vigasztalásuk leend azután, ha

1 «Qui aliunde non qua fidelis Suse Mattis C. Regibe: séd qua rursus resolutione servitium patrium amplexus plectabatur,» etc.

2 «... quia tam enormium criminum rétim, nec me, neque alios, adeoque neque ejusdem esse causse agnosco.»

majd a nagyobb nemzetségekből származók is ugyanazon vészes halálba fognak taszítottatni?

Egyébiránt magamat és szegény rabjainkat jóvoltába ajánlom s maradok, *Újvárit, 1710. január 16-kán*, Tekintetes Uraságotnak készsleges szolgája — *F. Sz. m. p.* »²

Sem ezen, sem az előbbi előterjesztésnek, sem a Csajághy és az újvári helyőrség nevében Pálffyhoz és a cs. k. főhaditanácshoz küldött válaszoknak semmi sikere nem lőn. Mert hiába volt bármily világos igazolás, okadatolás, — hiába határozott bizonyítása annak, hogy Ocskay elfogatása után ismét önként elesküdt a császártól és így ellenökben is hitszegést, hűtlenséget követett el, — Heister gögje s magyargyűlölete és Pálffynak megsértett hiúsága s magánbosszúja véres kielégítést kívánt. Sőt Szluhanak imént közlött utóbbi válasza még talán kezeibe sem jutott Romeisennek, midőn Heister parancsára a «visszatorlás» borzasztó műve már végrehajtatott».

Heister ugyanis január közepén Bécsből Györré menvén, ugyanide lerendelé a pozsonyi hóhért is, kinek kezeivel az Ocskay László véres haláláért áldozatokúi kiszemelt győri és magyar-óvári kurucz rabok — a cs. tábornagy január 5-iki rendelete értelmében szám szerint *tizen* — életüktől megfosztandók valának.

Az eljárás ezután olyan kegyetlen gyorsasággal, vagy inkább gyors kegyetlenséggel történt, hogy a január 18-kán nyakrafőre elítélt győriek még az napon, az óváriak pedig, kiknek halálítélete január 21-kén kelt, ezen utóbbi napon kivégeztettek, Heister parancsából.

Az újváriak, különösen Szluha remonstratióinak csupán annyi eredménye lőn, hogy a cs. tábornagy a Nagy-Britannia és Hollandia biztosítéka alatt álló cartellát egész világosan vagyis el nem csavarhatólag megsérteni mégis tartózkodván: utasítást adott a Győrött őrizett legtöbbnyire dunántúli 66 kurucz rabtiszt közül² olyanokat válogatni ki, a kiknek kivégeztetése a jótálló külhatalmak netaláni

1 *Szluha Ferencz* kezével írott eredeti fogalmazat vagy másolat a gr. Pálffy-senioratus levéltárában, az ismert csomagban, 17. sz. a. — Egykorú mása a vörösvári levéltárban is.

2 *Romeisen Boldizsárnak* Bécsből 1710, jan. 15-kén Szluha Ferenczhez a rabcsere ügyében intézett levele szerint 66 kurucz tiszt raboskodott ekkor Győr-várában. (*Eredeti levél*, a gr. Pálffy-senioratus levéltára ismert csomagában, sub nro 16.)

felszólalásai ellenében egy vagy más ürügy alatt védhető legyen. A cs. hadbíróság azonban ilyenekül a 66 közül csak ötöt tud vala kijelölni: úgymint az áldozatokú már Pálffy és Heister által eleve kiszemelt *Fodor László* dandár nokot, *Bolfort* (Wollfart) *Ádám* vezénylő-ezredest, továbbá *Palkovich Ferencz* hadbiztost, *Benedek Tamás* hadnagyot és egy *Merin-Leprin Péter* nevű francziát. Ugyde Heister kegyetlensége az egy Ocskayért *tíz kuruczot* akart s ígért kivégeztetni; a másik öt tehát a jelentéktelenebb foglyok közül — a kik Magyar-Ovárt tartattak — lőn kiválasztandó.

A nevezett ötbűi a három első, mint törzstiszt, pallossal végeztetett ki jan. 18-kán, a győri főtéren fölállított emelvényen, *Benedek* és *Merin-Leprin* pedig ugyanott bitófán végzék életüket.

Fodor Lászlóról, — a ki főbb iskolákat végzett, több nyelvet beszélő, szép képzettségű ember, fenkölt gondolkodású buzgó hazafi, s Rákóczi és a szabadság ügyéhez rendíthetlen hűséggel viseltető, eszes és vitéz katona volt, — e minden tekintetben derék és ritka jelességű férfiúról föl van jegyezve Kolinovicnál, hogy a Bezerédy Imrééhez hasonló hősies, büszke elszántsággal ment a halál elé. Midőn a vérpadra föllépett, — tán a szigeti halhatatlan Zrínyi példájára gondolva, — dolmányából szép, finom kendőt vont elő, melybe néhány arany volt kötve, s megajándékozá vele hóhérát: *emlékezzék meg, hogy egy kurucz dandárotokkal volt dolga!* Tiszta lelkiismerettel s magasztos bátorsággal halt meg, mint a honszerelem mátyrja. Ugyané szent érzelem vezérlé a vérpadra Wollfart Ádámot és Palkovichot is. Wollfart feje csak a harmadik csapás alatt hullott le.

Miután elvérzetek, br. Bruckenthal győri várparancsnok, ottani magyar katonákkal tisztességesen, keresztyén mód szerint temettette el őket.³

Negyednap múlva pedig Magyar-Ovárott *Kovács Márton* had-

1 «Eorum primus Fodorius, magnanime, Bezerédy exemplo in ferale pegma prodiens, aureos aliquot nummos strophio illigatos lictori mercedem pro obsequio objicit, memor forte magni Zríny.» etc. (*Kolinovics*, Hist. Belli Rákócz. IX. 802. s Commentárjaiban is.)

2 M. *Kovács János* Magy. Krónikája. (Pozsony, 1742. 92. 1.)

3 Br. *Bruckenthal* ezredes tudósítása Győrből 1710. jan. 18-kán Szluha Ferencz-hez Érsek-Újvárbá. (*L. alább.*)

nagy, 40 éves, a Szigetközbe Kis-Patakra való; *Thótt István*, 20 éves, gönyűi; *Somodi György*, 30 éves, Mosony megyei kémlel, és *Erdélyi János*, 30 éves, Pozsony-megyei büskényi (püski-i) születésű katonák az elsőnek hadnagysága alatt, mint a kik a háború folyamában a Csalló- és Szigetköz berkeiben lappangva, mindent kikémleltek, s úgy a nagy, mint a kis Dunán a hajók és utazók megtámadása, kifosztása, gyakran meg is ölése által (nyilván guerilla-félék voltak) nem kevés károkat tőnek, — kötéllel, akasztófán végeztettek ki. Végre, hogy a *tizedik* is kiteljék: egy *Ősz la Ferencz* nevű cigányt vettek elő, a ki előbb kurucz volt, utóbb pedig Katona Istók nevezetű győri hajdú társaságában szerteszéjjel rabolni járt kétféle öltözetben, magát hol egyikép, hol máskép nevezve. Ez, Heister parancsára karóba vonatott.*

Látnivaló, hogy ezen óvári rabokat, az ellenök hozott ítélet szövege — melyből adatainkat merítettük — mindenképen utonállókúl, gyilkosok- és rablókúl igyekszik föltüntetni, hogy ne mint katonák: hanem mint halálra méltó latrok tekintessenek; s erre nézve kedvezett a körülmény, hogy — ámbár hadnagyság alá tartoztak, legalább a négy első, — de nem zászlók alatt, nyílt ellenségként járó, hanem lappangva bujkáló katonák valának. Az sem mondatik ki az ítéletben nyíltan, — miként a győrieknél, — hogy Ocskay László halálának megtorlásául végeztetnek ki: bár *ezeknek* halála illőbb bosszúállás lett volna *egy Ocskayhoz*, kihez — kicsinyben — sokat hasonlítottak; míg pl. *egy Fodor László* nemes jelleme, tiszta hazafisága, fenszárnyaló szelleme messze kimagaslik Ocskay fölött, kiért ugyan kár volt ily nemes főnek lehullani.

* L. az Óvártt 1710. jan. 21-kén kelt, kihirdetett és végrehajtott ítéletnek egykorú másolatát a gr. Pálffy-senioratusi levéltárban, sub nro 15. — *Kolinovics* szerint (az id. helyen) «alij 8 e Rákóczianis Óvárini patibulo appenduntur,» de mi csak a főntnevezett ötnék találtuk nyomát.

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza.— Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. kir. főhaditanácshoz Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszulását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatt-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végző reflexiók Ocskayról.

A győri foglyokon elkövetett vérengzést a cs. k. hadbíróság Heister parancsára következőleg kísérle meg okadatolni:

«Minekutána ezen 1710-iki új év első napján ő cs. és kir. Fölsége egy magyar lovas-regimentjének ezerekes-főkapitánya *Ocskay László* a lázadóktól elfogatván, Újvárbá vitetett: ott általok mindjárt karóval és akasztófával ijesztgettek. (Hogy *miért f* arról a cs. k. ítéleti indokolás jobbnak látja *hallgatni*.) Nehogy azért ő cs. és kir. Fölségének hajdani hívségre visszatért tisztjén ily büntetést — a megtorlás fenyegetése alatt — végrehajtani merészeljének s a bűnöket bűnökkel tetézzék, törvényes és természetes Uroknak magokat így még nyakasabban ellene szegezvén, — arra nézve nyilván megintettek. Mindazonáltal ezekkel nem gondolva, a nevezett Ocskay ezredes úr ellen olyan ürügy és szín alatt, mintha ez a dolog rendében gyökereznék, vizsgálatot tartottak, a melyből a következő törvényszéki kérészetet vonták ki. Jogosútnak lenni állíták magokat annak személye ellen főbenjáró hitszegés és elpártolás (*desertio*) czimén oly végzést hozni, — mintha az ő szolgálatukat, esküt tévén, újból kívánta és elfogadni akarta s annálfogva mind a két fél iránt hiteszegetté s hűtelenné, és több más hasonló gonosztettek által a közizagságnak alávetetett, a hozott ítélet értelmében bűnös, s fejvesztésre méltó lett volna. A mit is annál inkább, minthogy általok kibocsátott vallo-másaiban és kijelentéseiben Ocskay ezredes úr önmaga bevallotta volna, hogy tettét s a császári pártra általállását nagyon megbánta,

s föltette volt magában ezrede fizetésének és ruházatának átvétele után ismét a lázadók pártjára visszamenni, s ha életének megkegyelmeznek, nekik még sokkal hasznosabban és hívebben mint valaha azelőtt szolgálni.

Ámbátor pedig mindezek *épenséggel koholt és költött dolgok*,* melyeknek hamissága csak onnan is kitetszik, mivelhogy Ocskay ezredes úr a f. év és hó i-ső napján este fogatott el s még azon éjjel *fnem áll!*) Újvárra vitetett: a mondott vallatás tehát a következő napon történt, vagyis állítatik történtnek; már pedig magok az azon vallatási jegyzőkönyvben föltett s hasonló perrel és ítélettel semmiképen össze nem hangzó kérdőpontok mutatják, hogy az azokra adott feleletek *csakis a saját agyukból származtak*. (?!). Továbbá már azzal is gyanúsokká teszik, sőt egészen gyanúba keverik magokat, hogy mindjárt e hó 3-ik napját tűzték ki a végrehajtásra, és így alig lehetséges, hogy mindezek oly rövid idő alatt letárgyaltathattak s elintéztethettek volna, (??) midőn másként is Ocskay ezredes úr a kapott veszélyes sebek következtében mindezeket vallani, avagy nekik a dolgok jelen állásában valamit ígérni legkevésbé sem lehetett képes. (?) Mindezeknél fogva az ellenfélnek érintett csalárdsága ezekből világosan kitűnik, (!) és kitetszik, hogy Ocskay ezredes úrral az ő velökszületett zsarnokságuk szerint, (s ezt *Heister* és satellesei mondják!) minden bevett szokás, mód és forma ellenére, úgy az alaki, mint a tárgyi jogokkal ellenkezőleg, méltatlanul, tilalmasmódon, igaztalanul és több mint barbárul jártak légyen el, — miként ezt a következők még jobban kimutatják. Miképen követett volna el ugyanis a nevezett Ocskay ezredes úr főbenjáró vétket irányukban az által, hogy újból az ő forradalmi kötelékükbe akar vala állani? A mikor is, ha t. i. e dolognak igazsága kitűnnék: nem őket, a lázadókat, — hanem a császárt és a királyi pártot illette volna meg

* Hogy merészük a császáriak Ocskaynak *Csajághy* és *Szluha*, *Limprecht* és *Grasalkovich* s több más fötisztek által s. k. aláírt, megpecsételt, hitelesen kiállított vallatási jegyzőkönyvét és a többi kijelentéseiről fölvett tanúsítványokat *hamisaktiak* bélyegezni? minő jogon? midőn kivált Szluha, — a ki mégis *részükről is elismert cartell-biztos vala*, — keresztyéni hitére s becsületére fogadva vallja, hogy azon okiratokban *egy betű változtatás sincs*. A császáriak e jellemezhetlen eljárása *a legnagyobbfokú perfdiáról tanuskodik*.

a jog, reá büntetést mérni. Aminthogy az ő hajdani hűsége és a császári pártra visszatérése is nem vétkül, sőt érdemül tekintendő, a melyért legkevésbé sem kárhoztathatják őt a lázadók, midőn különben is ilyesmire nincs semmi joguk, egyéb ama zsarnoki és rosszul gyakorlott hatalomnál, mit a zendülők magokhoz szoktanak ragadni. Mert másként is egész világ tudja és mindenütt el van ismerve, hogy a tiltott eskü (juramenta illicita) teljességgel nem kötelez senkit és nem ér semmit.

A miért is a magyarországi teljhatalmazott tábornagy és római szent birodalmi gróf Heister ő Excja, úgy ő cs. és kir. Fölsége szolgálatának az országban gyarapítása, mint a hív lakosok megmaradása érdekében, akarata ellenére (?) kényszerítve érezte magát más, nyakasságukban megrögzött lázadók ellen visszatörként (per módum repressalium) hasonló végrehajtást elrendelni s eszközölni, név szerint pedig *Fodor László*, az ő úgynevezett dandárnokjuk, — mely rang minálunk ismeretlen és az ezredessel egyenlő rendi fokozatnak tekintetik, — továbbá *Wolffart János (ÁdámJ)* szintén úgynevezett ezredes ellen; a mi részökre különben kegyesen elengedett volt, daczára, hogy mindketten, kiváló hűtlenségök s erőszakos gonosztetteikért nagyon is megérdemlik,» stb.

Itt következnek azután az ellenök felhozható vádak; úgymint *Fodor* avval vádoltatik, hogy i) törvényes királya és ura szolgálatát hűtlenül elhagyván, minden ok nélkül (s miért az egész nemzet?) a lázadókhoz csatlakozott s azoknak egyik főkolompósa volt; 2) a német tartományokban (?) több mint zsarnoki módon kegyetlenkedett, nevezetesen pedig a Fertő-melléki Nezsiderben alattvalóinak megengedő, hogy dúljanak, raboljanak, s asszonyok és leányzók erőszakos bántalmazásával és emlőik lemetszésével rettenetes kihágásokat és gonosztetteket kövessenek el;* 3) mindezek fölött még, fogsága

* Nezsider Eszterházy Antal hadai és közöttük Fodor hajdúja is 1708. augusztus havában vették be, makacs védelem után, melyben a fölfegyverzett német polgárok is részt vevén: csoda-e, ha ellenök és övéik ellen a roham közben nekivadult, s a jó borokkal telt városi pinczékben megrészegetett hajdúság féktelenebbjei kihágásokat követtek el? De volt-e ebben Fodornak része? midőn maga az ítélet sem mondja, hogy ő is követett volna el kihágást, csak, hogy *elnézte, megengedte*, (permisisset.) Kérdés tehát: volt-e, lehetett-e egyáltalában módja e mindenesetre sajnálatos kihágá-

idejében fenyegető s gyalázó szavakat ejtett legkegyelmesebb királya ellen, és fenyegetődött, hogy mindenekért bosszút fog állani.¹

Wolffartról pedig az állítatik, hogy nemcsak «hasonló zsarnoki és szörnyű tettekben» utánozta Fodort, hanem győri századát (1705-ben) elhagyván, az ellenséghez pártolt és így nyilvánosságos hadszökevény-nyé lett.

A miért is — úgymond — mindaketten már régen még szigorúbb ítéletet érdemlettek volna: mindazáltal a tábornagy ő Excja a világnak meg akarván mutatni, hogy őt semmi gyűlölet vagy szenvedély nem vezérli, (!!!) — ámbár a jog s igazság magával hozná is, — hanem egyedül «*in terrorem omnium rebellium*» (vagyis: minden lázadók elrettentése végett), e két főntnevezettet, úgymint *Fodor* Lászlót és *Wolffart* Jánost (*Ádámot*), *visszatorlás gyanánt*, (per modum repressalium), úgy igen megérdemlett bűneikért is, — a mint fentebb előadatott, — mások rettentő példájára *lefejeztette*. Actum Jaurtni, 18. January 1710.»²

A *Palkovich Ferencz* ellen hozott ítélet viszont azzal van indokolva, hogy a nevezett már győri fogsága alatt a «lázadókhoz,» őket lelkesítő s állandóságukban való megmaradásra biztató levelet írt vala, Istennel bizonyítván, hogy ő kész inkább a törököt, mint a császárt szolgálni. (Se potius Turcae subicere paratum, quam Caesari servíre.) A levél fölfogatott, *Palkovich* nem tagadá, hogy ő írta, bár mentegődzék, hogy nem gonosz szándékkal. Hiába; *Ocskay*ért még áldozat kellett. A cs. hadi törvényszék *Palkovich*nak rabságából írt, említett levelében *fölségsértést* (delictum laesae Majestatis) látván, őt sokat meggátolni? Mi azt hisszük, — *alig*; mert ka igen: úgy bizonyára ő, a művelt lelkű *Fodor* László, minden áron meggátolta volna. *Egyébiránt, Heister 7iémetjei és Pálffy rácsai ezeknél még sokkal nagyobb és iszonyúbb kihágásokat, kínzásokat, öldökléseket, rablásokat stb. követtenek el*, pl. *Veszprémben, Soprony, Zala, Vas-várme-gyékben, Pécssett, Kecskeméten, stb. és pedig gyakran vezéreik engedelmével. De erről Heister hallgat!*

1 «... Verum insuper durante sua captivitate minas et contumeliosa verba adversus suum Clementissimum Regem effutivisset, vindictamque de omnibus sumpturum se mínatus fuisset.»

2 *Egykorú másolat* a gr. *Pálffy-senioratus* levéltárában, Arm. VII. Lad. 9. Fasc. 2. nro 15. 2.

ezért — és csupán e levélért — egyhangúlag akasztófára ítélte. Heister pallosra változtatta az ítéletet.¹

A negyedik áldozat, a Vas-vármegyei, jánosházi születésű, 35 éves *Benedek Tamás* (Thomas Benedict), Béri Balogh Ádám ezredbeli alhadnagy avval vádoltattott, hogy — nyilván Eszterházy és Balogh dandárainak szétiláztatása után — zászló és menetlevél nélkül tétova bolyongván, nemcsak hogy zsákmányolt és ragadozott, hanem a császár hűségére átjöni akarókat elfogdosta és megkötöztette. Erre nézve ugyan «bűnös voltát el nem ismeri és mentegetődzik: de azt maga bevallja, hogy a (Telekesi) Török István kastélyának nyílt árka mellett ejtett prédában részesült.» Tehát elkövetett gonosztetteiért, nevezetesen ragadozásaiért, (ob commissa facinora sua, nempe spoliationes) egyértelműig, bitón, kötél általi halálra kárhoztattott. Actum et publicatum Jaurini 18. January 1710.²

Vége az ötödik, *Petrus Merin-Leprin* nevű, 39 éves, francia, Narbonne tartomány Niemes városából való születésű, *hugenotta*. Azelőtt a császári hadseregben (hová mint hadi-foglyot alkalmasint erővel sorozták be) szolgált mint muskatéros, a Ratzenstein-században: de 1705-ben Győrött a bástyáról leereszkedvén, örállomását odahagyta s a kuruczokhoz szökött át. Szökése indokául azt állítja, hogy gyermekei meglátogatására szabadságot nem kaphatott; szolgálatot pedig a kuruczoknál azért vállalt, mert földijeit értette nálok lenni, a kiktől segítséget remélt majdan hazájába térhetni. — Mint hadszökevény ő is egyhangúlag akasztófára ítéltetett, ugyancsak 1710-iki január 18-kán.³

A két utóbbinak, valamint Palkovichnak halálítéletében határozottan megemlítve nincs, hogy ők is egyszersmind Ocskay lefejeztetésének megtorlásául végeztetnek ki: azonban mégis Fodor és Bolfort mellé sorolja őket br. Bruckenthal győri várparancsnok alábbi levele, a melynek kíséretében küldötte meg mind az öt győri kivégezett halálítéletét Szluhának. E várparancsnok felhívására, a Győrött még élet-

1 *Egykorú másolat*, ugyanott, nro 15. 1. Palkovich különben nagy-szombati születésű volt, de Rákóczit Dunántúl szolgálat, mint simontornyai inspector és hadbiztos. E vár capitulatiojakor esett rabbá. Kivégeztetésekor még csak 33 éves vala. (U. o.)

2 *Egykorú másolat*, ugyanott, nro 15.

3 *Egykorú másolat*, u. o. nro 15. 3.

ben maradt — de szintén megfenyegetett — kurucz foglyok, a Fodorék megöletéseért netalán elrendelendő visszatörlésnek az ő érdekeikben leendő elengedése és a magok mielőbbi kiszabadítása ügyében, a következő, ékes magyar nyelven szerkesztett kérvényt intézték *Bercsényihez*, szerencsétlen társaik kivégzetése napján:

«Méltóságos Locumtenens és Magyarországi Fő-Generális! Nagy jó Kegyelmes Urunk! Keserves és soha el nem felejthető, vagy inkább gyászos emlékezetre méltó dolog, mely felől itten szomorú pennánk alázatosan akar emlékezni; de azon irtóztató tragoedia anynyira megrettentette, hogy sűrűn zokogva tántorog és akadoz annak világos kimagyarázására most, — sőt a kormányozója sem találhatja föl útját: honnét kezdje, avagy miként végezze lamentatióját?

Méltóságos, Kegyelmes Urunk! Vártuk, nagy óhajtásokkal reménlettük, többet mondhatni: mert hittük is immár örvendezve és vigasztaltuk egymást, hogy az szabadulás ajtónk előtt álljon; íme, mily könnyen hittük, — annál könnyebben megjátszodott a ki táplált bennünket, reménség, s azon fölött az halál ábrázatjában öltöztetett.

Excellentiád Méltóságának — a mint értjük — *Ocskay Lászlónak az elhagyott fegyver alá kerülése* talám értésére sem lehetett; kit egy étszakának eltelése alatt Érsek-Új várban szenvedvén, másnap — néklünk jajos veszedelmünkre — (halálra) expediáltatott. *Kiért ma itten Fodor László és Boljfort Ádám uraim ék, fejök vétele után, örökkévalóságra killdettettek; hasonlóképen Palkovics Ferencz simontornyai inspector, bizonyos levélnek okáért megvált életétül.* Mellyet hosszú processus volna elszámolni, mindazonáltal ittvaló Commendans uram ő Nga általküldött leveléből bővebb informatiót méltóztathatik venni Exciád Méltósága.

A mellett mi, nagy sínlődésre megmaradott (vajha soha inkább nem született, szívbéli fájdalomtól megepedett) *szegény rabok megintettünk: kegyelem és kétség nélkül valónak tudhassuk: mihelyt Dunán túl* (Győrtől értve) *Exciádrepressaliákat méltóztatik tétetni,* — *azonnal ismét retaliatio itt rajtunk történnék.* Oh mi boldogtalanok, kik illetően napokra virradozunk, bizonyára fölkiálthatjuk: súlyosabb és rettegőbb itten életünk, mintsem a szabadságunkkorban erőszakos meghalálózásunk!

Tartozó szolgálai nagy alázatossággal ezen reménkedő könyörgésünket Exciád Méltósága lábaihoz borulni parancsoltunk; magunk is szokott engedelmességgel kérjük Exciádat: *szánja meg édes nemzetéért még mostanság életben s hívségben lévő, itt rabságot szenvedő maga igaz szolgálait, hogy többre (többé) ne fogyasztassunk, sőt Exciád Méltóságának és a Nemes Hazának kívánta tóképen szolgálhassunk; ne engedjen vért ontatni, hanem inkább — a Szent-Háromságnak és Krisztus kínszenvedéseinek kedvéért — méltóztassék mentül hamarébb kiszabadíttatni, a közügyet tovább is segíthessük!*

Jó Kegyelmes Urunk, óránként nyughatatlan elmével várni fogjuk szívünknek újulását: bennünket éltető kegyelmes resolútióját; s midőn Exciád gratiájában ajánljuk magunkat, alázatos könyörgő-leveletünket elindítván, maradunk — Excellentiád Méltóságának, kiváltképen való jó Kegyelmes Urunknak, — *Győri rabságban, die 18. jfanuary iyio.* alázatos engedelmes szolgálai: *Győri rabságban kesergő tiszt és közrendek közönségesen m. U»¹*

E megható folyamodványt intézett hadifoglyok között *Högyész Ádám*, a *Bottyán* tbk. *Bolfort* által vezényelt dunántúli huszárezredének vitéz őrnagya, és *Kereskényi György* szintén őrnagy, voltak a legelőkelőbbek.- Mint a mély bensőséggel írt kérvény több helyéből kitetszik és az egésznek bánatos hangulatából is következtethető: a már hónapok óta börtönben sínlődő szegény rabokra, szeretett főtiszteiknek s hű fogolytársaiknak, különösen a mindenektől őszintén tisztelt és becsüit derék *Fodor Lászlónak* gyászos kivégeztetése mély benyomást tőn; mely is hogy annál élénkebb és megrázóbb legyen: valószínű, *hogy Heister a kivégzéseket az egész rabsággal végignézte,* — úgy, a mint ezt *Veszprémben, Eckstein János, Fekete István, Luka Benedek* stb. megöletésekor tévé. Rémíteni akarták őket, és ezáltal a nemzeti ügühöz való ragaszkodásukban megingatni s a császári hívség elfogadására bírni. De e tekintetben csalódtak; mert a szegény rabok, bármennyire meg valának is hatva társaik irtóztató, véres halálától: mindazáltal a császárnak meg nem hódol-

1 A kérvény eredetije gyűjteményemben.

2 L. *Romeisennek* 1710. jan. 15-kéről a rabcsere ügyében *Szluhához* intézett levelét. (*Gr. Pálffy-setiioratus levéltára*, az ismert csomagban, nro 16.)

tak; sőt — mint láttuk — arra kéri Bercsényit: szabadítsa ki őket minélhamarabb, azért, *hogy a «nemes hazának» az v-édes nemzetnek» tovább is kívántatóképen szolgálhassanak, és a «közügyet» elősegíthessék.*

Báró Bruckenthal ezredesnek Szluha Ferenczhez mint cartell-biztoshoz szóló ama levele, melylyel a magyarok az Ocskay haláláért vett megtorlás felől hivatalosan értesítettek, s melyhez valának mellékelve úgy a halálítéletek, mint a fentebbi győri kérvény, — íme itt következnek:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Nekem tisztelt Uram! Miután Önök, minden várakozásunk és előre történt minden intésünk ellenére, Újvárott Ocskay László ezredes úrral embertelenül és — kiváltképen ő cs. és kir. szent Fölségének, következőleg Önök legkegyelmesebb és természet szerint való urának s királyának egy olyan fötisztjével — szokatlan módon, a nemzetközi, politikai és polgári jogot mellőzve, nagy kegyetlenül bántak el és semmi tekintettel vagy tartozó hódolattal ő Fölsége iránt nem voltak: annálfogva, mihelyt erről tudomást szerzék, megtorlást tettem, úgymint *Fodor Lászlót* Önök dandárnokát s *Wolffart* ezredest (Brigaderum vestrum Fodor László et Capitaneum Wolffart) lefejeztetem, és pedig oly tisztességesen, hogy azután magyar katonákkal, keresztyén szertartás szerint temették el. Továbbá *Palkovics Ferenczet* is — kinek becsületszavára, hogy mindenről nyugodt lehetek, szabad járás-kelést és szállást engedtem volt — hasonló balsors éré, a fogságban általa elkövetett új fölségsértésért; melyért jóllehet nagyobb büntetést érdemel vala: mindazonáltal ő is pallosra megkegyelmeztetett. (Tamen nihilominus simul hac gratia glady condonatus fűit.) Végre, a két fölakasztottnak egyike (*Merin-Leprin*) ami csapatainkból való szökevény, másika pedig (ú. m. *Benedek*) híres mezei tolvaj (!!) volt, — úgy, hogy mindezek ellen az egész világ semmi kifogást nem tehet. A miért is ezeket mind föntcímzett Uraságodnak további tájékozására, mind pedig biztosítékul a jövőre nézve ezennel tudatni akarván, egyszersmind újból hozzáteszem s előre kijelentem, hogy, ha Önök még jövőendőben bárkit is hasonlóképen elítélni és az ítéletet végrehajtani merészkednének: *akkor* — akárki lett légyen is, — *én minden bizonynyal Önöknek a mellékelte kimutatás szerint itt őrzött ösz-*

szes rabjait nemcsak hogy tüstént bilincsekbe veretem, hanem még súlyosabb büntetéssel s kivégeztetéssel is illetendem; egyébiránt azon reményben élek, hogy Önök az illetően vérengző tettektől jövődre tartózkodni fognak, hogy ezen kegyetlenségeknek már valahára végök szakadhasson. Melyekről választ várva maradok, Győrött, *jjjo.jan. 18-kán*, fölülcímzett Uraságodnak, szolgálatokra kész: *Báró Bruckenthal, ezredes m. k.*

E levélben tehát nyílt fenyegetés foglaltatik arra nézve, ha a magyarok Fodor és Bolforték jogtalanul — mert a cartella ellenére — kiontott véréért elégtételt szándékoznak venni császári foglyokon, a mitől Bécsben elejétől fogva igen tartottak.² Es nem is alaptalanul. Mert az épen, mint tudjuk, Érsek-Új várott időző *gr. Eszterházy Antal*, — kinek mint túl a dunai főparancsnoknak hadtestéhez tartozók valának Fodor, Bolfort és a Győrött kivégezett többi rabok, — nagyon szívére vette ezeknek méltatlan halálát, s annak megtorlásául bosszút esküdött. Menten, még azon január 18-kán kemény fogságba zárata és súlyos bilincsekbe vereté az Újvárit raboskodó császári tisztet;³ Szluhának meghagyá: a már kicserélésre kijelölt Zichy György komáromi alezredest, Schenk Savoyai dra-

1 *Eredeti levél*, Szluha által 1710. jan. 19-kén Újvárból *gr. Bercsényihez* s ettől a fejedelemhez küldve, jelenleg a Rákóczi-levéltárban *Vörösvár*tt. Külcíme: «Perillustri ac Generoso Domino *Francisco Szluha*, Confederatorum in permutatione captivorum Supremo-Commissario, —Újvarini.» P. H. *Egykorú másolata* megvan a *gr. Pálffy-senioratus* levéltárban (az idézett csomagban, nr. 18.), kívül Szluhának e sajátkezü jegyzetével: «*Copia de executione Fodoriana et alionnn. Originale, ita obscuro ac mdo stylo scriptum, missum ad Excellmum Dominum Locumtenentem 19. Jamarij ryio. Item replica 19. Jan. dala.*» — 1798-iki, hitelesített másolata a Ghyczy-levéltárban is fenmaradt.

2 *Br. Berényi Ferencz* naplójában olvassuk, 1710. január 25-ike alatt: «Ma olyan hír van, hogy Eszterház Antal négyezer emberrel érkezett Újvárbá. — Ocskay halála miatt Győrött az *pozsonyi hóhárral* Fodor Lászlónak, Palkovicsnak és Bolfortnak fejőket szedették. Antalt bizonyosan Újvárbán írják lenni, és hogy az *komáromi kapitánt Zicsyt vasra verette. Igen szaporán szálának róla Bécsben, hogy bizony megadják az kuruczok az kölcsönt.*»

3 L. a föntebbi jegyzetet, továbbá *Hennersdorfi báró Hochperg Károly* cs. tbknak Verebélyről 1710. jan. 18-káról Szluhához írott levelét: «*Inaudio pariter, quod nostri in Újvár existentes officiales omnes gravissime inarestati et magnis compedibus acclavati sünt.*» Ó is hasonlóval fenyegetődzik. (*Eredeti levél*, a *gr. Pálffy-senioratus* levéltárban, u. o. nro 19.)

gonyos-kapitányt, Kovács Mártont az Ücskay századosát s főszállás-mesterét, báró Ritschant stb. tartsa vissza, s adja tudtára Bruckenthalnak és Romeisennek: hogy ezen és más császári rab-tisztek a Fodorék törvénytelenül kiontott véréért a bosszuló igazságnak fog-nak feláldoztatok¹

Sőt Eszterházy nemes felindulásában még továbbment. Ugyanis mint vezénylő-tábornok, nagy tábori gyűlésre hívta egybe a dunántúli hadosztályt, a reguláris és mezei ezereket, a várórséget, szóval az Újvár körül levő összes külső és belső hadakat, s a vérlázító ügyet lelkes beszédben eléjük terjesztvén, könnyes szemekkel kérte őket: ne engedjék megtorlatlanul abban múlni a derék *Fodor László* és a többi ártatlanai kivégzett dunántúli főtisztek halálát, kiáltsanak véres elégtételért, tegyék magokévá az ő, ezen ügyben Zichy, Ritschan, Schenk, Kovács kivégeztetésének elrendeléséért *a fejedelemhez intézett fölterjesztését., és válaszsának küldöttséget, mely azt a trón zsámolyához vigye s a vezérlő-fejedelemnek a hadi rendek érzelmeit és kívánságát előszóval is tolmácsolja.* — A katonaság, természetesen, egyhangú zajos helyesléssel fogadá a tábornagy indítványát és a küldöttséget tüstént megválasztá.² A fölterjesztésben, melyet legelői Eszterházy írt alá, hévvel követelték a vérbosszúnak megengedését.³

Szluha Ferencz is a maga részéről Bruckenthal tudósítását és a halálítéleteket, úgy a győri foglyok folyamodványát tüzetes előterjesztés kíséretében január 19-kén elküldé Bercsényinek,⁴ a fővezér

1 L. Szluhának alább közlendő leveleit.

2 A *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számában olvassuk: «*Újvár, 26. Januarij. Tristis ad nos relatio pervenit de violenta nece Domini Fodor, unius Regiminis pedestris ordinis Colonelli apud hostem captivi, quem cum alijs 4 Officialibus Generális Haiszter, ob justam et de jure belli necessariam licitamque illius perfidi desertoris Ocskay executionem, manu carnificis decollandum curavit. Ob quem indignum casum ac initse Cartellse inconvenientem, omnis militia concitata est, adeoque ad Serenissimum Principem legatio missa, ut hanc crudelitatem ex nece aliorum captivorum ulciscatur, quae omtiño jure r epres sáli in magnis viris brevi retaliabitur.*» (Thaly: «Az első hazai hírlap,» 40. l.)

3 *Archív. Rákócz.* III. n., a mely válasz Eszterházy fölterjesztésére.

4 L. Szluha föntebbi jegyzetét Bruckenthal levelének a gr. Pálffy-leveltárban fönmaradt példányán, s v. ö. ugyan Szluha febr. 13-iki levelét Bercsényihez, és ennek febr. 20-iki válaszát. (Alább).

utasítását kérvén a visszatörítés iránt. Addig a keze alatt lévő cs. rabok kicserélését fölfüggeszti. Bruckenthalnak pedig ily választ ada:

«Méltóságos Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Uraságod f. hó 18-iki levelét ma kezemhez hozták. Melyből ámúlva értem, *hogy a hitiszegett, szökevény, csaló* (fidefragi, desertoris, deceptoris) *és a császári szolgálatból mindjárt elfogatásakor visszapártolt s az ország szolgálatát ismét, sok letett esküvel kérő, — ekként mind a két fél iránt hűtelen Ocskay Lászlónak halála, Fodor László dandárnok, Volfart ezredes és Palkovics Ferencz megöletésével bosszútatott vala meg, s még azonfölül a győri magyar rabok közül egy hadszökevény felakasztatott; sőt a magyarok embertelennek s a természeti és isteni jog ellen elkövetettnek bélyegzett tettét még mindezzel is meg nem toroltnak lenni mondja Uraságod.*

Es ámbátor több okokkal is meg tudnám bizonyítani, hogy a *régtől fogva a carthela védelme alatt* (sub salvo carthelee conductu) *raboskodott* Fodor Lászlónak és Bolffortnak s a cs. szolgálatban sohasem állott Palkovicsnak ügye, a hitszegésben és más bűnökben vétkes Ocskay dolgával éppen nem volt azonos, — a mint is az erről szóló jeles okiratokat a Tekintetes Hadbíró (Romeisen) Úrnak legottan elküldöttem volt, — mindazáltal abbanhagyom; csupán azt jegyezvén meg, hogy a császáriak dühödt elméjétől Palkovics halálára kigondolt ürügy egészen új, és az sincsen föltéve, hogy azon neki tulajdonított vétket hol, miként, és mily módon követte legyen el? Lám, nemde-nem szabad volt a mi veszprémi feleinket embertelenül és igaztalanul megöletni a császáriaknak? és szabad volt Méltóságos Uraságodnak — mint maga írja levelében — Győrről azon ottani hadszökevényt szökéséért fölakasztatni: *de nem volt szabad a szövetekezett magyaroknak az ő szolgálatukat ismét elfogadott, azelőtt hitszegő és annyi hamis esküvel terhelt s az országnak oly sok katonáját félrevezetett Ocskayt megöletni?* Valójában, kegyes megtorlás! Amazok nem szökevények, csak *magyarok* valának; de hiszen azok is kivégeztettek, a kik — mint Palkovics és a veszprémiek — sohasem voltak császári szolgálatban; és még Önök vádolják a magyarokat *az ezernyi gonosszággal terhelt Ocskaynak* (millenis sce-leribus plenum Ocskayum) igazságos megbüntetéséért! Ez által azonban nagyobb rettentést és jogtalanságot követnek el a saját feleik, mint

a miéink ellen: mert módot mutatnak nekünk, hogy az önökéit hasonlókép büntessük.

A mint is, Méltóságos Gróf Eszterházy Antal tábornagy és teljhatalmú vezénylő-tábornok úr ő Excja parancsolatjából irom, hogy nemcsak az itt fogva tartott *Zichy* alezredes, *Schenk* Savoyai-ezredbeli százados, *Kovács Márton* kapitány, báró *Ritschan* hadnagy, zászlótartók és mások *a maga idején pallossal ki fognak végeztetni*: de a Kassán örzött *Iller* őrnagy s az Egerben és másutt raboskodó császáriak is, *sőt az ezután foglyul esendő nevezetesebb rendű emberek tnindannyian hasonló halállal lakolandnak*. Kiknek száma a mi foglyainkéval nemcsak fölér, hanem meg is haladja azt; midőn a jelen eset és más a magyarok ellen ezelőtt elkövetett hasonló esetek igaz okot szolgáltatnak nekünk a visszatörölásokra, melyekre nézve azért valamint már előbb, úgy most is ünnepélyes óvást emelek: *mi okai nem leszünk!*

De, — kérdem továbbá, — mi gyönvörűségök telhetik a császáriaknak az ártatlan vérben, melyet a most megöletettek halálával tiltottmódon és jogtalanul kiontottak? S mily teljesen igaztalan megtorlás: dandámokot, tehát magasabb rangút, ölni meg ezredesért! És pedig olyant, a ki már régóta nem az Önök, hanem a carthela védhatálya alatt áll vala. S egyért *négyet*, (ötöt!) hitszegőért és szökevényért szabadokat és az Önök szolgálatára soha le nem kötelezettekét taszítani a halálba! Az egek is bosszút állanak az ily tettekért! Mit midőn kívánnám, hogy az isteni irgalom elfordítson, maradok *Újvárit, 1110. január 19-kén*, Méltóságos Uraságotnak készséges szolgálja — *Szluha Ferencz m. k.*»*

Romeisennek pedig másnap, január 20-kán irt Szluha, talán még határozottabban, így:

«Tekintetes Úr! Tisztelt Uram! Méltóságos Báró Bruckenthal ezredes és győri várparancsnok úrnak f. hó 18-kán hozzám intézett leveléből értem, hogy Fodor László dandárnok, Volfart ezredes,

* *Egykorú másolat*, Szluha Ferencznek nagyszámú sajátkezű javításaival a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagéban, 20. sz. a. Más, Szluhától Bercsényihez küldött egykorú másolata *Vörösvárt*, némi csekély eltérésekkel, melyeket a fordításnál figyelembe vettünk.

Palkovics Ferencz és két más győri hadszökevény, a megöletett *Ocskay Lászlóért* lefejeztettek.

Minthogy pedig úgy f. hó 7. és 16-káról Tek. Uraságodhoz szólott leveleimben, valamint a Tekintetes Csajághy János úr parancsnokunktól Méltóságos Gróf Pálffy János tábornagy úr ő Excjához adott válaszban Ocskaynak bűne és e miatt következett halála teljesen kimagyarázott, kijelentett és megbizonyított; s megmutattatott az is, hogy a mi megöletettjeink ügye egyáltalában nem volt hasontermészetű, — sőt hogy Ocskay László az ország szolgálatát sok esküvessel ismét elfogadta, tehát következőleg nem mint a császáriak, hanem mint a szövetszert magyarok ezredese lakolt halált érdemlő bűneiért fejével: mindazonáltal a császáriak ezekkel, úgy az én közben tett tiltakozással nem törődven és bennünket előbb meg sem hallgatván, amahhoz nem hasonlítható, igazságtalan visszatörlást követtenek el.

Annakokáért Méltóságos Gr. Eszterházy Antal tábornagy úr ő Excja parancsolatjából Tekintetes Uraságodnak ezennel ünnepléses óvástétellel írom, a mint megírtam Győrbe is, hogy mi — kik már előbb is gyakorta provóválva valánk, — igaz útat látunk magunk előtt nyitattva az Önök által tett megtörlásokat kétszeresen, háromszorosan viszonzni, s a maga idején ő cs. és kir. Fölségének nemcsak jelenleg nálunk raboskodó, hanem ezután foglyúl ejtendő hívei között is többeket, mint az igaztalanul elkövetett megtörlésben bűnrészeseket, fejökkel lakoltatni. Melyet midőn kötelességszerően tudtúl adnék, magamat és a szegény rabok dolgát tisztelettel ajánlom, s maradok, — *Újvárit, iyio. jan. 20-kán,* Tekintetes Uraságodnak kész szölgája — *Szluha Ferencz m. L»*¹

Ezen kemény levelek elküldése után mindjárt megindult a császáriak pártján lévők között a hír, «hogy *Újvárban Fodorékért hét rab-tiszte nyak aztak le.*»² A mi azonban — legalább ekkor még — nem volt való, de jellemzi a Heistertől s Pálffytól Györött készítettett

¹ *Egykorú másolat*, a gr. Pálffy-senioratusi levéltár idézett csomagában, nro 21. Megvan 1798-ban hitelesített más példánya a *Ghyczy-levéltárban* is. Legalól, belől: «Domino Balthasaro Romeisen,» a mi a hiányzó külczimet pótolja.

² *Br. Berertyi Ferencz naplójegyzete*, Baradban, 1710. jan. 29-kén.

igaztalan vérfürdő hatása által előidézett hangulatot. Látható belőle, hogy még a császárpárti közvélemény is természetesnek találja vala a kuruczok részéről követendett további megtorlásokat, — annyira jogtalanak és méltatlannak tettett mindenki előtt Fodorék halála — *egy Ocskayért*, kinek mint nemzetárulónak, becsülete az ellenfélnél sem volt, és a kinek megöletésére bizonyára még Heister is azt mondá magában: *Megérdemlette! . . .*

Hanem azért a Szluha-féle — Eszterházy Antal meghagyására írt — fenyegető leveleket nem hallgathatták el szó nélkül, *ff. w. Lutzenkirchen* cs. kir. főhadbíró ugyanis, a báró Bruckenthalhoz intézett válasza Pozsonyból január 25-kén a cs. maréchal parancsából («Aus Befehl des Commandirenden Herrn General-Feld-Marschall Excell. Herrn Graffen Sibert von Heister») a következő, Heister gögijétől duzzadó viszonzólevelet küldötte Szluhához:

«Tekintetes és Nemzetes Úr! Föülczímzett Uraságodnak Újvárból f. hó 19-kéről br. Bruckenthal ezredes úrhoz Gyórré küldött levelére válaszolnom parancsoltatott, (reponere jussus füi,) *hogy Uraságodnak az elhunyt Ocskay ezredes úrról szóló haszontalan (!) fejtegetése és annak halála ellen szórt rágalmai (calumniae??) a szokott mód szerint flflj merőben hamisak*, s az ellene hozott peres ítélet a jognak minden szabványaival és alaki kellékeivel (normám et formám) ellenkezik, s úgy a hadi, mint a polgári igazságszolgáltatás szabályaihoz képest illetéktelenül és jogtalanul formáltatott. (!) Továbbá, hogy egy lázadónak sem szabad (nullo rebelli liceat) az ő természet szerint való legkegyelmesebb királya és ura jobbágyain s alattvalóin kegyetlenkedni, avagy tőlök valamit követelni; míg ellenben nyilvánosságos tények által tudomására van az egész világnak, hogy viszont őellenök, úgymint a halálbüntetést különféle vétkeikért már rég megérdemlett (győri) kivégezettek ellen, az ítélet úgy a jog, mint a megtorlás szempontjából a legigazságosabban s a Magyarországon is bevett nemzetközi jog (jus gentium) legkisebb megsértése nélkül hozatott, (!) elannyira, hogy mindenek jól tudják: ki volt légyen oka mindeddig annyi *ártatlan vér* kiontásának! *

* Itt tehát önkéntelenül elismeri, a mit föntebb tagadott, hogy Fodorék vére *ártatlanul* hullt ki.

Mert ne higyjék Önök, hogy elfeledtük volna már az eperjesi helyőrségnek rettentő lemészároltatását,¹ valamint a szent-györgy-, bazin- és modoriakét,² melyek is a városokból a kötés ellen vezetettek ki, mivelhogy a lázadók a szerződéseket mostanáig sosem tartották meg. Mindezek tehát szabály szerint megtorolthatnak rajtok; úgy, hogy ha ama tett fenyegetéseik végrehajtására magokat valamiképp följogosítottaknak lenni vélik: *akkor a vi'szatorlást, és pedig a mieinkhez képest százszorosán, minden bizonynyal megtapasztalandják.* Melyet fölülczimzett Uraságoddal, maga mihez-tartása végett, ismételve tudatnom kellett. Egyébiránt maradván, *Pozsonyban, iyio. január 25-kén, elölczimzett Uraságodnak készséges szolgálja — jf. IV. Lutzenkirchen m. p.»*⁵

Ez a levél minden eddigieknél dőlyfőbb, hazugabb és kihívóbb lévén, Szluha Ferencz válasz nélkül nem hagyhatja vala. Elhatározá tehát, hogy mielőtt az Ocskay-Fodor ügyben folytatott jegyzék-váltásokat végkép befejezné: tüzetesen és tárgyilagos bizonyítékokkal felek meg reá. Velős tömörséggel Írott, nyomós, sőt czáfolhatlan érveken alapuló viszont-válasza így hangzik:

«Tekintetes Úr! Czíme szerint tisztelt Uram! Föntczimzett Uraságodnak Pozsonyban f. hó 25-kén kelt és engemet a szokásos üdvözlés helyén *Ocskay halála* miatt szokás szerint hamisul reámszórt rágal-makkal vádoló levelét — illendő becsülettel vettem. Es ámbár maga a dolog, valamint az iratnak modora bővebb feleletet igény lene: mindazáltal, nehogy az erőszakot szavakkal láttassam visszaverni akarnom, sokat mellőzök. Egyedül azt emelem ki, hogy mindenek

1 Az Eperjest földott és 1705. első napjaiban Ausztria felé kísért német helyőrséget Bercsényi parancsából azért vagdaltatta össze Privigyénél Bossányi János ezredes: mivel Heister a nagy-szombati ütközetben megsebesült és elfogott kuruczokat e város utczáin barbáru lemészároltá. Az eperjesiek tehát *viszonttorlásul* lakolának az ártatlanul legyilkolt nagy-szombatiakért. (L. *Thaly*: «A nagy-szombati harc,» 63.)

2 Tudva levő, hogy az e városokból kibocsátott németeket nem a kurucz katonaság: hanem a Fehérhegyek tót lakossága verte agyon, bosszúból, a rajtok azelőtt elkövetett embertelenségekért. (L. u. o. m. 1. és *Archív. Rákócz.* IV. 459. stb. 1.)

5 *Eredeti levél*, a Ghyczy-család archívumában. Külczíme: «Perillustri ac Generoso Domino Francisco Szluha, etc. Újvárinum.» Másik felén: «Aus Befehl des Commandirenden,» stb. mint fölebb, Lutzenkirchen kezével rájegyvezve.

csodálják: miként bírhatnak némely császáriak oly könnyű elmével, hogy azt, a kit egykor itten és az Imperiumban viselt minden hívek előtt borzadalmas dolgaiért, vad erkölcsök méltó jutalmául érdemesnek ítélték a hóhérolásra (carnificina), s e folyó háború alatt, egynéhány év előtt, a legmesterkétebb kinpadi-halál nemével büntetendőnek és kegyelemre soha többé nem képesítettnek hirdettek vala ki egész Morvaország- és Ausztriában, — ugyanazt, t. i. a hitiszegett és ő császári Fölségének szolgálatát ismét elhagyott Ocskayt, most annyira sajnálják! Mintha bizony gonosz-ságokkal biztosabban el lehetne nyerni az érdem díjait, és ezernyi, azelőtt elítélt tettei most csak lágy büntetéssel lennének büntetendők!

Lám, a megmellyesztett rókának hogy mily könnyen nőttek még ravaszabb szörei: az ő saját szájából tollba mondott, valódi és minden bosszúvágytól ment, részint az én saját kezemmel leírt, részint pedig a közpiarczon nyilván vallott jeles tanúsítványok megmutatják, melyeket is a Tekintetes Főhadbíró-alezredes úrnak (Rom-eisennek) már megküldöttem. Tudják sok általam elbocsátott nagynevű hadi-foglvok, bizonyítják ő cs. és kir. Fölsége számos, köztük a legmagasabb rangokban álló főtiszteinek is hozzám Írott levelei, hogy sem élőket, sem — annálinkább — halottakat soha nem rágal-maztam. És, ha valamiben, úgy ebben nekem hitel adandó; *életemet és halálokat teszem föl reá, ha Ocskay általain megküldött vallo-másainak csak egyetlen §-ában is valakitől változtatás tételét. Nyilvánosan történtek ugyanannak kijelentései; azért, ha másként volna, kideríthetnék.* És a feleségének tőlem eredetiben megküldött végrendelet is tanúskodik részben ezekről egy bizonyos §-ában, melyben *a végrendelező a maga balsorsáért gr. Pálffy ő Excját vádolja*, (accusat reum.) Kért engemet, kérte a kapitányokat (ezre-deseket), azután kérte még végrendeleti tanúit is: *fogadtassák el az ország szolgálatára felajánlott hívsége, — és ő nem olyan ellensége lesz a császárnak, mint ezelőtt néhány évvel vala: hanem leg-közelebb tiszszerte nagyobb dolgokat is mind maga művelend, mind pedig ilyenekre módokat mutatand, a melyekről már gondolkozott, de mostanáig a balszerencse elzárta előle az utat.*

Ezeknél fogva a nevezettnek a császáriak példájára hozott halál-

ítéletét önekik is inkább alá kellene írniok, mintsem vitatniok, avagy azzal össze nem egyező jogalapon visszatolniok. Kérem tehát részemről Uraságotat: változtassa meg mind írmodorát, mind pedig a rágalmazást illető véleményét.

Iratának másik, — úgy látom, csak a föntebbi módon kivégezett felőli hibás értesülés föltevéséből származott — főpontját vitatnom már azért is fölösleges, mivel az a szövetkezett magyarokat vádolja oly tettekkel, minőket a császáriak *előbb* követtek el a mieink ellen, és ezzel az ilyenekre nem is gondolt magyaroknak útát nyitottak, midőn ezelőtt néhány évvel Tarics kapitányt Nvitránál, több tiszteket Karvánál s másutt, a múlt évben a veszprémieket, és most legközelebb a soha senkinek lekötelezve nem volt, régóta a carthela védelme alatt raboskodott s az Ocskay ügyével semmi párhuzamba nem helyezhető győrieket megölték.

Meglátandja és ítélandi a világ is azt: mennyi ellenkező dolgot követnek el ők a foglyok általános elbocsátásárúi szoló s általam szabályszerűleg megtartott szerződéssel, és így az ezt biztosított ama hatalmak hite ellen, melyeknek (Anglia és Hollandia) munkájával és tanácsával harcolnak másutt, — itt pedig ugyanazoknak fáradozásai útján szereztek meg sok és nagynevű foglyaik számára az étellel fölérő szabadságot. Önmaguknak ők mindent szabadosnak lenni állítván, — másoknak mindent megtagadnak.

És mivelhogy a szövetkezett magyaroknak — kik mindkét békealkudozás (1704. és 1706.) ügyirataiban a császári követektől, valamint ő cs. k. Fölsége decretumaiban is tisztességesen «confederáltak» névvel neveztetnek, — a jogtalan «rebellis» czímmel lett illetésével, azoknak a Fölséges Mediatio (Nagy-Brittannia és Holland követei) s úgy magok a császáriak akkori teljhatalmazottai és vezénylő-tábornoka által is nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadott carthell-szerződés erejével törvényesekül elismert fegyverei ellen Uraságot súlyos sérelmet követ el, igazabban így kellett volna iratát befejeznie: Ha a confoederáltaknak ő cs. k. Fölsége híveit, kivált az olyakat, kik hozzájok ismét visszaállanak, megbüntetni és ellenök ítéleteket hozni nem szabad: akkor nem szabad a császáriaknak sem a confoederáltak híveit, azelőtt soha cs. szolgálatban nem állottakat s kivált a már régóta a carthela védelme alatt fogságban lévőket megölni,

miután az idézett szerződés erejénél fogva, mint amazoknak, úgy ezeknek is valamennyinek, a kik csak a folyó háborúnak egész tartama alatt, a hadi szerencse különböző változásaiban rabokká esnek, az előírt mód szerint ki kell cseréltetniök.

De továbbá, az indokúl oly hévvel fölhozott bazíni és egyéb esetek épen nem ütköztek a carthela jogaiba: mert hiszen azok még e szerződés megkötése előtt követték el, és pedig olyanok ellenében, kik a kötött (capitulationalis) föltételeket nem tartották meg; melyeket megtartván: magokat is megtartották volna. Ennélfogva azon eseteket mérsárlásnak (massacra) jogosan nem nevezhetik Önök, sem pedig győri s egyéb kivégzéseik igazolására föl nem hozhatják.

Ezért fölülcímzett Uraságotat — kinek megillető címét egyébiránt nem ismerem — kérve kérem: vegye szívére az ártatlan vérontást, (mert a magyarok ellen nyíltan tajtékzó gyűlölet és hatalmaskodás szenvedélyeit szelídíteni keresztyéni dolog!) s igyekezzék a jelenleg fennforgó ügyet, — mely ha nem mérsékeltetik, súlyos hóhérkodásokra és ártatlanok halálára vezetend, — eszélyes és keresztyéni buzgalommal olyképen forgatni, hogy az enyhébb móddal intézethessék el.

A mi tőlem függ: én minden követ megmozgatandok, hogy a bosszúállás műve tovább ne terjedjen, — mint a ki a szegény rabok sorsát mindig enyhíteni törekedtem vala, — csakhogy császári részről is az ezen dologban nagy joftalanságot szenvedett magyaroknak illő elégtétel adassék.

Máskülönben, parancsolatom szerint újra és újra ismételem, hogy ama kegyetlenkedések a maga idején meg fognak toroltatni, és pedig nagyobb nevű családok tagjain és tisztéken.

Midőn tehát ezeket, úgy magamat és a szegény rabok sorsát melegen ajánlanám, maradok *Ujvártt, íjio. január 30-kán, föntcímzett Uraságotnak készséges szolgálja — Sz. F. in. k.»**

Szluha ezen erős logikával s mondhatni, megdönthetlen okfejtés-

* *Egykorú másolat*, Szluha Ferencz s. k. aláírásával, a gr. Pálffy-senioratus levéltára sokszor idézett csomagában, nro 23. Alól, belől: «Perillustri Domino Luczenkirehen.»

sel írt, és Ocskay kivégeztetésének történetéhez is oly becses részleteket tartalmazó iratával az érsek-újvári jegyzékváltásnak — a császáriakkal — vége szakad.

Bercsényi is, kinek a k. k. Hoff-Kriegsrath hozzáintézett levelét Rákóczi — mint láttuk — január 16-kán küldötte kezéhez, s a választást vagy elhallgatást (a Szluha-féle felelet után) tetszésére hagyá, úgy látszik, nem akart többé válaszolni: de aztán, a Győrött elkövetett irtóztató vérengzés hírére megtöré hallgatását; és miután Fodorék kivégeztetéséről tüzetes értesülést kapott, — január végén a következő válasziratot fogalmazá a cs. k. főhaditanácsnak:

«Főnséges cs. udv. Főhaditanács! Méltóságos, Nagy méltóságú, Tekintetes és Nagyságos, nemkülönben Nemzetes Urak, Uraim! F. hó 4-kén* *Ocskay László* ügyében hozzám intézett levelöknek elkésve lett kezemhez jutása annál inkább okot adott nekem a kései válaszra, minthogy ugyanazon a napon, de még előbb esett értésemre az esküjét annyiszor megszegettnek a nagy-hirtelen fölzúdult katonaság fölzajdulása miatt (conclamante praepropero zelo militia) bekövetkezett — a hadi jog szerint szabados és minden kivételnek kizárásával igazságos — kivégeztetése.

Serkenti mindazáltal az írásra késlekedő toliamat Heister teljes hatalmazott cs. tábornagy úrnak idő előtti (immaturus) kegyetlensége, melylyel a *már a cartella oltalma alatt állott* Fodor László dandárnokon, Volfart ezredesen és még két (három) más hadi foglyunkon végrehajtott méltatlan megöletések által aránytalan, minden párhuzamtól idegen és így teljesen egyenlőtlen megtorlást tétetett. Mi állhatott útjában? Hiszen Ocskay László, ki a császáriaktól kétszer szökött meg, (bis a caesianis desertor), azután ismét a szövetkezett magyar rendek hadaitól követett el újabb, átkos gonoszsággal undok szökést, — méltán bűnhődött; ki is nem eléglé meg, hogy a nemzetséges Confcederatio kötelékétől magát és némely más tiszteteket rút hitszegéssel elszakasztott: *hanem még titkon elárult ezredének nagyobb részét is a császáriaknak inkább kényszerű fogságába, mint szolgálatába vezeti vala;* és a ki, eskütörő állhatatlanságától hanyattatva, mindjárt fogságba vitetésekor s úgy halála előtt ejtett

* «Acta currentis/» bizonyos tehát, hogy e válasz még januárban kelt.

végszávaival is a császáriak szolgálatát felmondván, magát újból az ország hűségét elfogadottnak és erre már rég eltökéltnek lenni a legorczátlanabbúl vallotta.*

Ellenben a főntnevezettek egyike (t. i. Fodor László) *a császáriak szolgálatából előbb becsülettel elbúcsúzván, magát semmi-nemű szökés vétkével be nem szennyezte volt*; a másik pedig (t. i. Bolfort,) miután egész nemzetét fegyvert fogni látta, rohant kebelére végső veszedelmek habjaitól hányatott édes hazájának, melyhez a természeti törvények szoros köteléssel csatolják az ország szülötteit; végre a másik kettő (Palkovich és Benedek) azelőtt semmi szolgálathoz kötelezett és így minden ürügytől mentes lévén, — a méltatlan, erőszakos halált mégsem kerülhették ki.

Mily okokból s mily lelkiismerettel lett volna tehát szabad e becsületes katonákat a hitszegőért s mindenik félhez hűtelenért, dandárnokot az ezredesért, négyet egyért, s végre ezek mindannyiát a cartella óvhatályába befoglaltak, az ez alól kirekesztve lévőért oly szokatlan s iszonyatos megtorlással büntetni? . . . semmiképen át nem látható, — hacsak a nevezett tábornok úrnak féktelen teljhatalma a Főnséges Haditanács tekintélyét kizárva, az egész cartellának már mindenestől ellene nem mondott, és a hadviseléssel össze nem férő, egyszer megszokott kegyetlenkedésektől magát megtartóztatni többé már nem bírja.

Elszörnyed az emberi lélek, ha visszaemlékezik: mennyi, fegyverviselésre képtelenek ártatlan fejei lőnek már Heister vérszomjának áldozataivá, midőn az elmúlt esztendőben Veszprémben irgalomra semminemű életkor nem találhatott, s ugyanazon városnak Győrbe hurczolt rabjai még nem oly régen szintoly jogtalanúl erőszakos halállal sújtattak. Sorra járja továbbá a keresztyén világ fejedelmének udvarait az ő átkos kormányzata alatt Kézsmárk városában végbevitt ama szörnyett jeles híre, a melyről azt hívé, hogy midőn a hitegetett s hadseregének a bemenetelt megengedett polgároknak hat legelőkelőbbjét hóhér kezével lefejezteti: ezeknek ártatlan vérével dicsőséget szerzend magának.

* « . . . quive fidefraga inconstantia fluctuans, iterum servitia Regni — cesareo renunciato — se acceptans, se et jamdudum hoc sibi proposuisse, statim in captivitatem adductus, et post extremis ante mortem verbis impudentissime professus est..)

Mindezekon följül a dunántúli nemes úrnöket (Kisfaludy Györgyné, Béri Balogh Ádámné, Thelekessi Török Istvánné, Niczky Ferenczné, stb.) a legszorosabb fogságban tartatja s az ételeket is megtagadván tőlök, pusztá kenyéren s vízen nyomorgatva kínozza. Sőt még a holtak hamvai sem nyugodhatnak békén a nevezett tábornok úr kegyetlenségétől: mert az általa elfoglalt helyek templomaiból az evangélikusok halottainak testeit felásatván, — minden keresztyénséget levetközve, a piarczokra kihányatja.*

Ámbár tehát ezen és végtelen sok más ilyenén, a diadalmat a véráldozat előtt hirdető zabolátlan tettek elkövetésével azoknak méltó visszafizetésére nekünk, a bosszúálló Isten segélyével hasonló megtorlásokra igazságos alkalom nyújthatnék: mindazáltal meg vagyunk győződve, hogy ezek a Fönséges Haditanácsnak nemcsak nem beleegyezésével és parancsára, sőt tudta nélkül történnek. A miért is mindezek ellen ünnepélyes óvást emelek és a csak nem rég elmúltaknak földidézett megtorlását a Szövetkezett Rendek előtt nyilván kihirdetem, s egyszersmind főntczímtett Uraságtokat ezekről a Fölséges Vezérlő-Fejedelem nevében oly fölkéréssel tudósítom: hogy *Ocskay Lászlónak* nagyon is megérdemlett halála körülállásait jól megvizsgálván s a hadi jog elveivel összehasonlítván, ismerjék be elfogúlatlan ítélettel, hogy ama jog általunk semmi részében meg nem sértetett, ellenben az ellenkező részről tett megtorlások a jogelvekkel meg nem egyeztethetők. Minek folytán ne terheltesenek Heister tábornok urat a cartella megtartására — ha ugyan ez még teljességgel el nem vettetett — szorosabban kötelezni és őt a hadviselő felek közt szokatlan ilyenén eljárásoktól (processibus) hathatós tekintélyökkel eltiltani.

Mit méltóztatnak azért a háború további folyamában követendő módra nézve főntczímtett Uraságtok vélni és kijelenteni? azon határozott biztosítással várom, hogy a mely módot választani tetszik: ugyanazt követendjük rettenthetlenül mi is, a kik ha már egyszer a hadiszerecse kockájára vetettük mindenünket és mindenünknel

* Hogy a jezsuiták által fanatizált s állítólag maga is világi jezsuita vad Heister ily barbár tetteket Besztercebányán, Rozsnyón és más bányavárosokon csakugyan elkövetett, — számos egykorú kútfő bizonyítja.

kedvesb életünket, — hogyses hazánk elvesztendő szabadságairól önként lemondjunk: az isteni gondviselésre bízva igaz ügyünk kiemenetelét, — el vagyunk tökélve inkább a legvégső végletekig kitartani!

Én azonban, a mi magamat illet, maradok Méltóságos, Nagyméltóságú stb. Uraságtoknak illendő dolgokban kész szolgáljok: *Gróf Bercsényi Miklós m. k.* »*

E fenkölt szellemű, határozott, csattanós irányú és elegáns latínságú levél fejezi be az Ocskay-Fodor ügyben a két hadviselő fél között folytatott jegyzékváltásokat, melyek íme egész kis nemzetközi jogi vitatkozást képeznek.

De ezzel a megtorlás kérdése még mindig nem volt elintézve. Tudjuk, hogy Eszterházy Antal, a győri kivégzések hírére Zichy cs. alezredest és a többi újvári rabokat — a kik már kicserélésre odaígértettek is, — nemcsak visszatartana, hanem mint halálra szántakat, súlyos bilincsekbe verette. Ezek ügyében *Szlnha Ferencz* egyenesen az ekkor Bercsényi grófnál Újvárhoz jóval közelebb tartózkodó fejedelemhez fordult utasításért 1710. január 27-kén kelt fölterjesztésével: kibocsáttassanak-e? vagy Fodorékért fölálodoztassanak? S egyszersmind a megtorlásra nézve a maga részéről javaslattal áll elő. A több tekintetben érdekes fölterjesztés így szól:

«Fölséges Fejedelem! Kegyelmes Uram! Kemény parola alatt lévő (komáromi fogságából, Írott becsületszóra haza Jász-Berénybe bocsátott) vice-colonellus Szent-Miklóssy János uramnak az ellenség vissza való jövetelét per absolutum kívánván, Méltóságos Gróff Locumtenens s Fő-Generális Uram ő Excja itten raboskodó Zichy György vice-colonellus uramnak érette való elbocsátását méltóztatott vala resolválni, és az ellenkező féltül, illendő quietantiának kezemhez való küldésével acceptáltatott is. Hanem közbenjövén Fodor és Wolffordt uraiméknak helytelen executiójok: Fölséged továbbvaló kegyelmes resolútiójáig, Méltóságos Feld-Marschalk *Gróff Eszterházy Antal uram ő Nga Zichy György elbocsátását sns-pendálta.*

Minthogy pedig Zichy magyar, és nem igen nagy consideratio-

* *Eredeti fogalmazót, a Rákóczi-levéltárban, Vörösvártt.*

bán vagyon az ellenségnél: Szent-Miklóssy uram maga is igen óhajtja kemény parola alól való megszabadulását, noha ezen közbenjött győri executió miatt nagy controversiáink vannak, lesznek is, — kikerül minapi alázatos levelemben Méltóságos Gróff Locumtenens Uramat ő Excját voltaképen tudósítottam, — és jó *alkalmatosság-gal*, a midőn többi raboskodó magyar tiszték vagy megszabadúlhatnak, avagy pediglen Isten kezünkben juttatván valamely nevezetes császár híveit, in securitate lesznek, *azon crudelitását megbosszulni szükséges, nem is köllenék mostani német rab-tiszteket elbocsátanunk*; mindazáltal nem régen mocsonakiaktól megfogattatott jó vitéz kapitányunk Toóth Pál uram érdemes, hogy — ha lehet végbenvinnem — Nyitránál az elmúlt őszkor fogattatott Eugenius regimentjébéli Schenk névű kapitányon megszabadúljon. Ügy is azon (csápori) actióért Schenk kapitányra neheztellésök lévén, eddig nem igen sürgették különben a szabadulását: hanem az utolsó computusunk után szabadéit öt kapitánynyal adós lévén császár auditorának, azoknak defalcatájára kérettetett. Helyesebben esnék, ha directe Toóth Pál rajta szabadúlhatna.

Az okáért mindkét rendbéli dolgot hív devotiómhoz képest tartozván engedelmesen Fölségednek repraesentálnom: a midőn mindenekben Fölséged kegyelmes resolútiójátúl függök, Fölséged kegyelmességében nagy alázatossággal magamat ajánlván, holtomig maradok, *Érsek-Újvár, 27. Januarii 1710*, Fölségednek alázatosan szolgáló híve: *Szluha Ferencz m. k.* »*

Mikor Szluha ezeket írta: még nem volt tudomása Rákóczinak az Eszterházy Antal megtorlást kérő levelére adott válaszáról. Antal úrnak mindjárt Fodorék kivégeztetése után — nagyobb biztosság okáért titkos jegyekkel tarkázva Írott — első levelét ugyanis a fejedelem, a közbejött romhányi ütközet miatt csak január 23-kán vevé Pest-vármegyei Hévíz faluban, honnét másnap válaszolt reá. E válasznak a visszatorlást illető pontja így hangzik:

«Bánom, hogy Kegyelmed (Eszterházy) oly vélekedésben vagyon, *mintha az Heister tyrannismusáért, szegény Fodor és többi tiszték haláláért repressáliát nem kívánnék tenni*; de nem informatus

* *Eredeti levél, gyűjteményemben.*

Kegyelmed az rabok dolgánál, ha azt ítéli, hogy most olyan rabjaink volnának, a kikkel eleget tehetni. Ha pedig az Kegyelmed opiniója szerint azért az *magyar rabokat is* (Zichyt és Kovács Mártont érti) öletetni kezdjük: *nem bosszút, — de kedves dolgot követünk az német előtt!* Az kik azért *német tiszték* lesznek: *exequál-tatásokrúl fogok Bercsényi úrnak parancsolni.»**

A fejedelmek eme válaszából három dolog tűnik ki: 1. az, hogy Rákóczi Fodor Lászlóék kivégeztetését joggalannak tartván, helyeslé annak véres megtoroltatását, csakhogy ezt halasztani akará akkorig, mikor jelentékenyebb német foglyokon lesz módjuk bosszút állani; 2. a labancz magyar rabok életét elvenni (kivált Zichyét, a ki nem a kuruczoktól szökött át, mindig császári lévén) nem vélé megfelelő elégtételnek: mert a magyargyűlölő Heister e fölött csak újongott volna, hogy a magyar hogyan emészti egymást, *az ő* gonosztettéért! Végre 3. határozottan kijelenti a fejedelem, hogy a *német* rabok kivégeztetésére parancsot fog adni, — és ezzel *Iller* őrnagy, *Schenk* kapitány s báró *Ritschan* fejei lőnek legközelebről fenyegetve. Jól járt Savoyai Eugen hg. dragonyosainak Romhánynál elfogott őrnagya (gr. Philippi), a kit gr. Wallis ezredes, szécsényi parancsnok kértére, a többi, ugyanazon harczon rabul esett császáriakkal együtt Rákóczi, még főntebbi levelének írása előtt bebocsáta Szécsénybe, az ott lévő magyar rabokért cserébe; mert különben ezen törzstiszt feje is igen könnyen lehullhatott volna a Fodor, Bolfort és Palkovichékéért, — míg így hamar megszabadúla; noha később a fejedelem Wallis által történt megcsalásáról panaszkodik, a mennyiben ez csak a magyar rabokat bocsátá ki cserébe, — a svéd tiszteket nem.²

Azonban a fejedelem, úgy látszik, újabb nevezetes foglyok ejtésének szerencséjére várva, a német rabok kivégeztetése iránt az Eszterháznak jan. 24-kén határozottan megígért parancs kiadásával nem nagyon sietett.

1 *Rákóczi*, 1710. jan. 24-kén Hévízről Eszterháznak. (*Archív. Rákócz.* HI. 11. 1.)

2 *Ugyanaz*, 1710. febr. 18-kán Szent-Márton-Kátáról Bercsényinek. (U. o. 34. és 52. 1.)

3 L. *Bercsényi* alábbi *válaszát* Szluhához Kassáról febr. 20-kán, melylyel e két levélre felel. Egyébiránt a febr. 13-iki levél ma is megvan (gyűjteményemben,) s egyebek közt így ir benne Szluba: «Győri executiónak nékem küldött seriessét is

Szluha Ferencz ezért február 8. és 13-iki leveleiben ismételve sürgeti Bercsényit: utasítsa már egyszer, mitévő legyen az újvári foglyokkal?³ Mire a fővezér és fejedelmi helytartó Kassáról febr. 20-kán csak ennyit válaszol neki:

«Zichy szabadulása iránt Kegyelmednek egyebet nem írhatok, hanem *relegálok Kegyelmedet ezen dologban a Fölséges Fejedelemhez*; minthogy a *repressáliát* — látom, — urgeálja ő Fölségénél Méltóságos Generális Eszterház Antal Uram ő Kegyelme:¹ *tudom, az iránt fog ő Fölsége parancsolni*. Mire nézve Kegyelmed írhat az Fölséges Fejedelemnek mind az rabok dolgában, úgy más odavaló dolgokban is, közelébb esvén Kegyelmetekhez; másként is, csak idő haliad, ha nekem ír Kegyelmed valami siető dologról, s azt nekem vissza kell küldenem a Fejedelemnek, hogy ő Fölsége dispositiója ellen valami ellenkezőt ne disponáljak; jobb inkább, ha mit akar ő Fölsége reám relegálni, — onnét vehessek informatiót.»^a

Látszik e levélből, hogy Bercsényi a vértorlás ügyében önmagától nem akart intézkedni; hanem azért, midőn Szluhának válaszol vala: ugyanakkor egyszersmind Rákóczinak is írt, emlékeztetvén őt ez ügyre. Mire aztán a fejedelem rögtön megadja neki — Jász-Berényből, 1710. febr. 25-kén költ levelével — a teljhatalmat, tetszés szerinti megtorlásra: «*Az rabjaink iránt igenis, tehet Kegyelmed oly repressáliát, az min emut szeret, — én sem bocsátom többször parolára őket.*»³

Ezzel tehát az Ocskayért ártatlanul elvérzett Fodor Lászlók halálának megbosszúlására Bercsényi grófnak, a német rabok öletésére szabad kéz adatott. Mint élt ezen jogával? porba hullottak-e Fodorékért Iller, Schenk, Kovács Márton, br. Ritschan vagy másoknak fejei? s fölakasztották-e csakugyan — mint a hagyomány tartja — *accludálok Exciádnak*; az mint tapasztalom: csak Ocskay módjához formáltatott, és haszo?italanul hamisságai vádol minket, a kiben maga tapasztaltatik.» (Eredeti.)

1 Ez a pont bizonyára Eszterháznak a hadak gyülekezetéből és ezek küldöttsége által időközben megvitt *második*, t. i. hivatalos, formaszerű fölterjesztésére vonatkozik.

2 *Bercsényinek* s. k. aláírt, részben titkos-jegyves *eredeti levele* Szluha Ferenczhez a *Ghyczy-levéltárban*, a Rákóczianák közt 13-ik sz.

3 *Rákóczi levele* Bercsényihez. (Archiv. Rákócz. III. 52.)

Zichy György cs. alezredest Újvárott? . . . Nem tudjuk; az idevonatkozó adatok eddig napfényre nem jutottak; hol lappanganak? ki nyomoznunk még nem sikerült. Mindazáltal az a főntebbi idézetből bizonyos, hogy Heister szörnyű tetteinek megtorlására a főként Eszterházy Antaltól annyira sürgetett engedélyt Rákóczi megadá; valamint bizonyos az is, hogy ugyan Eszterházy az elfoglalt Nagy-Bossány, Tavarnok és Radosnya várkastélyok cs. helyőrségeiből 1710. február 14-kén vagy másfél száz német foglyot vivén Újvárba: ezekből és a fönt előszámlált rabtisztekből eleget válogathattak ki a megtorlásra, véres áldozatokú. Ha a bosszúállás rettentő ténye netalántán mindezek ellenére elengedettetett volna, — *úgy ez csupán a teljhatalmazott gr. Bercsényi Miklós mérsékletének köszönhető.**

* * *

Eddig terjed Ocskay László története. Teljes élete vérontásban telt el, s még halála után is mennyi ártatlan vér omlott ki érette! Kard tévé őt híressé, kard által pusztult el. Kemény vitéz vala, ritka hős vala, a miért is a maga korában európaszerte ismert s az osztrák örökös-tartományoktól rettegett nevet nyert. Az sem vitatható el, hogy a nagy szabadságháborúnak, a nemzeti ügynek egykor jelentékeny hasznára vált számos jeles hadi tettei által: de viszont később ugyanannak még többet ártott erkölcsileg, sőt részben anyagiilag is, gyalázatos árulásával. Aljasmódon szegé meg sok hűség-
esküvel pecsételt hitét fejedelme, hazája, nemzete, bajtársai iránt, kiket ocsmányúl megcsalt, eladott. Azután szolgált, harczolt ura s szülőhona, gyalázkodott, féktelenkedett volt társai ellen; dúlta, raboltatta, sanyargatta, gyilkoló és gyilkoltató nemzetbélieit, s gúnyoló

* Nagy kérdés azonban — ismételjük, — ha mégis csakugyan elmaradt-e a visszatörlés, vagy nem? Ha tekintetbe vesszük, az *épen Bercsényi* hadi irodájában szerkesztett *Mercurius Veridicus* 1710. január havi számából már idézett jan. 26-iki újvári közlés végmondatát: *vquae omnino jure repressali in magnis viris brevi retaliabitury* — úgy e mondatnak határozottsága kétségkívül nagyon fenyegetőleg hangzik s a mellett látszik tanúskodni, hogy a visszatörlésnek elvégre Bercsényi sem volt ellene, s azt tényleg valósítottá. De talán csak részlegesen; mert legalább Zichy Györgyről valahol, levéltárban, olyat olvastunk, mintha túlélte volna a kuruczvilágot.

és rútvál rágalmazd előbb hunyászokodó alázattal uralt vezéreit. Mikor pedig a bosszuló végzet keze, a vakmerő Jávorka Ádám s vitéz csapatja képeben elvégre utolérte őt, — akkor, sorsának hősi megadásával türeése helyett szégyen nélkül megtagadd új urát a császárt, és sok hazug esküvéssel, szemtelenül színlelt szájas ígéretekkel akart újra hazafivá, kuruczczá felcsapni. . . Netovábbja a jellemtelenségnek, erkölcsi romlottságnak!

Nem lett volna azérsek-újvári kuruczokban — a magyar vitézlő rendnek ezen igaz-gyöngyeiben — egy csepp hazafi-érzés és erkölcsi tudat, s nem élne igazság a történelemben, ha Ocskay a régóta és oly sokszorosan megérdemlett halálbüntetést elkerülte volna. Nem is kerülte el; elbukott — *hóhérpallos alatt*. Csak kár, hogy egy ilyen kiváló czégéres gonosztevő halála annyi ártatlannak véres tragoediáját vond maga után! De ezért az Örök Igazság előtt a magyargyűlölő zord *Heister* kegyetlen lelke felelős, és *Pálfyé*, a kit mint csábítóját, Ocskay maga is elkárhoztat végrendeletében.

Rákóczi fejedelem még lengyelországi bujdosásából nemzetéhez intézett *utolsó manifestumában* is megemlékezik, mint az isteni bosszuló igazság eleven példájáról, Ocskay László gyászos végéről, írván: «...Él még az igaz Isten, megmutatja igazságát példás ostorával, a melyet mind Ocskayban s mind Bezerédyben megmutatott.»*

Tehát Ocskay véres kimúlásával «a bosszuló igazság» kívánalmának a kortársak fogalmai szerint is elég tétetett. A boldogtalan ember iszonyú vétkeit borzasztó halálával, megrendítómódon kiontatott vérével mosta le. Es most ott áll a történelem ítélőszéke előtt, felmutatva olyannak, a minő *valóban volt*. Ne válasza őt senki

* Rákóczinak 1711. ápr. 18-kán Kukizován kelt manifestuma. (L. Szalay László: Magy. Tört. Emlékek, V. köt. 375. l. *Pulay*: «Szathmári Békesség.») Hogy a kurucz vitézlő rend egyáltalában mennyire helyeselte az áruló Ocskay Lászlónak véres halállal lakolását, és mennyire az isteni gondviselés bünt etőkezét látta abban: érdekesen tűnik ki még magának a Lőcse feladásával nemsokára szintén árulóvá lett *br. Andrássy István* tbknak Bercsényi fővezérhez Lőcséről 1710. január 23-kán írott levele e sorai-ból is: ('Ocskay László casusa is *mindnyájunk consolatiójára* vagyon, elárulván az igaz igyet, Isten sokáig nem szenvedé. Itt ugyan úgy hallottuk, hogy a maga katonái vitték volna bé Újvárba.) (*Eredeti*, s. k. irt levél, gyűjteményben.)

mintaképe, sőt rettenjen vissza riasztó példájától minden magyar! ...
s épen ezért tártuk fel és tárgyaltuk oly részletesen életét. Hadd
lássa az utókor, hogy vannak hazánknak a dicső Árpádok, Hunyadyak,
Bocskayak, Bethlenek, Rákócziak, Kossuthok mellett — *ilyen tör-*
ténelmi rémalakjai is!

Szolgáljon munkánk hű karkép gyanánt, és szolgáljon a *dicső-*
ség emlékoszlopául a hősnek, — de egyszermind *pellengérjéül is* az
árulónak s erkölcsi szörnyetegnek.

OCSKAY LÁSZLÓ KURUCZ BRIGADÉROSI PECSÉTJE,
1708-BÓL.

TARTALOM.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Lap

Bercsényi működése Pálffy és Heister ellen; Heister táborát mindennap csapdózzák; Pálffy visszahúzódik Érsek-Újvár alá, honnét okt. n-kén szégyent vallva szállanak el a császáriak, s Újvár fölszabadúl; néhány részlet az újvári ostromból. — A császár tábora a bányavárosok felé indul; Bercsényi Ebeczkyvel, Rétheyvel stb. harczol ellenök; Ocskay «nyelvel,» hogy ő fogja el Bercsényit. — Bottyán a császáriak háta mögé kerülve, újvárhoz, majd Pozsonyig nyomul; Galánthát megveszi, Újvárt romlásaiból megépítteti s élelemmel mindenfelől megrakja. — A bányavidék védelme; Bercsényi és Ottlyk; Ocskay megint egy foglyot lő agyon sajátkezüleg; Korponát és Zólymot Andrassy György porrá égetteti; Heister brutális fenyegetései; Ocskay üzen a kuruczokhoz, s csábítja testvérét és Elek Zsigmondot. — Heister a bányavárosokat keményen megsarczolván, Selmecezt, Körmöczöt, Beszterczét s a felső Garamvonalat megszállja; Steinville tbkot a Nyitra-völgyi kastélyokba küldi. — Bottyán Cusani tbktól Heister bányavidéki prédáját elnyeri; Heister dühében négy foglyot megcsonkíttat és Bottyánt durván fenyegeti; a barbarizmus visszatortatik, s kemény válasz kél. — Heister téli szállásokra: falak, sánczok közé helyezvén hadait, elballag Bécsbe. 3

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Pálffy Ocskayval Bajmócz alá megy; Ottlyk védelmi intézkedései. Bajmócz vára vitézi ótalom után, az árok lecsapolása miatt kaput tár; Ocskay az elbocsátott várparancsnokot a szerződés ellenére kirabolatja. — A Facskó-hegyszorulat megostromlása; Thúrócz labanczcza lesz, minek következtében Zsolna és utána Budatín elesik. — Pálffy Túrócz-megyét meghódítja; a kuruczok Liptót és Árvát elsánczolják s trencsényi váraikat védik. Ocskay Lietavát hazugsággal, ijesztéssel és vesztegetéssel akarja megvenni, de hasztalan; a magyarok beportyáznak Trencsénybe és Túróczba. — Kurucz hadvonalak a bányavárosok alatt; Heister alájő Bécsből. Lednicze, Lietava és Óvár végtére meghódnak. Ocskay katonái 1708. végéig majdnem mind visszaszöknek a kuruczokhoz. 31

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Heister megsegíti a bányavárosokat; combinált hadjáratot tervez Árva, Liptó elfoglalására. — A kuruczok hadműködései és tervei; Bottyán gyalogságot kíván a bányavárosok és Steinville megtámadására. Csatározások 1709. január elején; Királyi Sándor fölrendeltetik; Eszterházy utasításai; a tél iszonyú keménysége sokat meggátol. — Pálffy, — Ebergényi, Viard, Tollet tbkokkal, Ocskay-, Ebermont- és Thúróczyval — háromfelől megtámadja a kuruczok árvái és liptai sánczeit; a Czelder Orbán által vezetett vitézi védelem; a rettentő hideg miatt a kuruczok nem tarthatják soká a sánczokat, de Pálffynak is sok katonája fagy el. — A magyarok Liptóból Szepes széleire szorulnak; Árva-vára ellent áll, ostromzároltatik; Lubomirszky Tivadar hg., a szepesi hűbérúr, a császáriak felé hajol, Ocskay alkudozik vele. Lubomirszky Czeldert hiába csábítja..... 63

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Csatározás a bányavárosoktól délre és Zólyom, Besztercze körüi; Besztercze-bányát a kuruczok körülzárolják; Heister Viardot Liptóból segélyül visszahívja s a divényi szoroson átúzi Csajághyt.—Ocskay a liptai és árvái nemeséget Beszterczére kíséri Heisterhez; a császáriak keményen sarczolják az elfoglalt vármegyéket; Pálffy Árva-várát szorongatja. Szepesben a kurucz szaporodik; csatározások Liptóban; kísérletek Árva-vára fölmentésére; a császáriak megszállják a batizfalvi kastélyt, de megint kiszoríttatnak. — Heister Ocskayt Bécsbe rendeli; fogadtatása az udvarnál, nagy ígéretei; tetemes pénzt kap hadak fogadására; a bécsi nép kíváncsian bámulja *«Rákóczi villámán-t.* Ocskay visszatér és újonczolni, toborzani kezd. — Károlyi és Bottyán Nyitraig, Tapolcsányig csapdoznak s Újvárt éllemezik. Árvavára végre április hóban capitulál; hg. Lubomirszky György, a szondeczki, 4000 emberrel a császár szolgálatába szegődik. E tény jelentősége. 88

HUSZADIK FEJEZET.

A kuruczok gyalogságukat 12,000-rel szaporítják; ezek fölfegyverzése. Bottyán és Károlyi másodsor is megrakják Érsek-Újvárt, s Pozsonyig és Trencsényig száguldoznak. — Ocskay új katonái sűrűn szöknek Újvárba, még tiszteik is. A Fehérhegyek lakói fegyvert fognak; Jávorka Ádám és Maszelnik Márton guerilla-expeditiói; becsapnak Ausztriába, stb. — Rabok kicserélése és szökevények ügye. A császáriak az alsó Garam-vonalat is meg akarják szállani, Mocsonokon és Suránynál sánczolnak, de innét kiveretnek. Bottyán Léva-várát elhányatja, Zselíznél hidat vet a Garamon; a

németek itt később nagy sánczot emelnek s Párkánynál hídfőt. — A császáriak zselízi erődített tábora; Heister Dunántúl, Pálffy a bányavidékeken vezényel; Liptót és Selmeczet elsánczolják a németek és Zólyom-várát építik. Bottyán a zselízi tábor és sáncz ellen; a kuruczok tompái, viski tábora. — Pálffy Zselizhez érkezik; Bottyánt Eszterházy Dániel váltja föl Szécsényben. 114

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A kuruczok Árvába portyáznak s Turdosinnál győznek; Ocskay Árvában; katonáinak hangulata. Pálffy Ocskayt magához rendeli; Kolinovics téves állítása. — Pálffy hadainak létszáma és elhelyezése; Bercsényi hadainak létszáma és elhelyezése. Hadászati combinatiók s előnyök és hátrányok; a kuruczok osztálytábornokai..... 141

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Bercsényi tervei. A támadás Breznóbánya és Liptó ellen; ennek részletes előkészítése; az új gyalogság. A fejedelem Ocskayról és Babócsayról. — A liptai próba; a sánczok megvétele, levonása, veszedelme; Pálffy segélyre indul; Czelderék megharczolnak Viarddal. Csáky s Andrássy túlóvatossága s visszavonulása; vizsgálat Csáky ellen; a fejedelem méltó haraga. — Lubomirsky. 164

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Pálffy Balogh István fölverésére Dívényhez küldi Ocskayt. Gács nem hajol. A császáriak Árvából, Liptóból Rózsahegyhez húzódnak, Viard visszatér Pálffyhoz; a kuruczok Breznót fenyegetik. — Az érsek-újváriak Mocsonoknál győznek s száguldva járnak széjjel. Ebeczky Zselízt szorongatja, majd Ocskayt fölverni indul. Pálffy kicsap Fülekre; Ocskay hányavetisége; Füleket (a kolostort is) fölprédáltatja. — Bercsényi a hadakat összevonván, Pálffyra készül; ez sietve vonul vissza előle Zólyomba, s eltorlaszoltatja a fűrészsi szorost. — Bercsényi a gyalogot Breznónak küldi, a lovast fel Pozsony és Morvaország felé; Liptóba is portyáztat. — Balogh István Újvárba megy. Réthey és Vajda expedíciója Túrócza, Trencsénybe; Maszelnik Árvában; Rétheyék Bicsén Ocskay ezredében nagy kárt tesznek. — Az újváriak Nyitra, Pozsonyvármegyét előzőnlük s gabonával töltik meg erősségüket. — Berthóty a labancz foglyokat fenyegeti; a császáriak kegyetlenkedései a kurucz rabokon; Eszterházy visszatortást kíván..... 194

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Bercsényi Zólyomban Pálffy, Liptóban Ebergényit sarkalja; Ebeczky és Csajághy bemennek Újvárba. Ocskay kifecsegi a császáriak hadi terveit; Bercsényi erre a Szepesség védelmét előkészíti, Árvába, Liptóba sűrűen portyáztat s Beszterczéig hódítja Zolyom-vármegyét. — Ocskay ezrede; liptai csatározások. Heister segélyül küldi Zselízhez Savoyai Eugen dragonyosait. — Bercsényi elégtelen tábornokaival és Bottyánt sóhajtja. Bottyán a Duna mellett; Bottyán halála. — Hadműködések Zselíz környékén; az újváriak okt. 4-kén Croix tbkot a Savoyai-ezreddel stb. Csápornál megverik; Berthóty István meghal, Csajághy lesz újvári parancsnok. 230

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Bercsényi hadi intézkedései; Eszterházy Dániel, Károlyi. Heister általjő a Dunán s Pálffyval egyesül; a császári hadi-tanács megállapodásai. — Heister Szécsényhez, Losonczhoz nyomúl, Ebeczky csatározik vele. Gács ostroma s bukása. A kurucz hadak szélednek, hadrendjük összezavarodik; Károlyi feljő és gyorsan rendet csinál.—Ocskay Losonczon; szanaszét prédái. A kuruczok gyalogsággal megrakják Murányi, Lőcsét, Kézsmárkot. — A pestis iszonyú pusztításai és káros hatása. 261

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Bokros Pál a lengyel széleken. Lubomirszky Tivadar hg. is a császárnak árúlja hadait. — Csajághy Érsek-Újvárban. Az újváriak hasznos és győztes kiszáguldozásai. Viszont Viard Ocskayval Gömörben barangol, de hatvani szándékát Eszterházy meghiúsítja. — A magyarok Eger-várát élelmezik, a németek Rozsnyót megszállják. Ocskay Putnokig kalandoz. — Heister Lőcse alatt. A város és Czelder vitézül ellent áll. Károlyi, Palocsay, Bokros, Paur stb. Szepesben, Sárosban. Lubomirszky T. egyesül Heisterrel, de Lőcsét ő sem csábíthatja el. — Lőcse alól Heister tágúlni kénytelen. Ocskay pribékjei a Szepességen. A németek Szomolnokot, Remetét sánczolják. — Ocskay régi ezrede kié lesz? Rákóczi lengyel segédhadai. Eszterházy Antal általjő Dunántúlról; erős készülődések. Ocskay (1709. végén) családjához tér Vág-Újhelybe; *fátuma közeleg*. ...., 282

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Ocskay családi kastélyában Ocskón. Jávorka Ádám kiindúl érette Újvárból; Jávorka jellemzése; Szluha Ferencz tréfája. — Ocskay vad tivornya-

zása Verbón. Jávorka álrúhában megkoldulja, azután Ocskónál (*if 10. január 1-jén*) reátámad, megsebzí és *elfogja őt*. — Ocskayt Újvár felé viszik. Csá-bítja és meg akarja vesztegetni Jávorkát s társait. Jávorka jan. 2-kán sze-rencsésen beérkezik Ocskayval Újvárba. — Nagy riadal és a várórségnek vérbosszút kívánó lázongása Érsek-Uivárban. «*Isten hozott, császár madara!* 305

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

Ocskay kihallgatási jegyzőkönyve; orczátlan és hazug mentségei, er-kölcsi romlottsága. Elesküszí a császárt, újból kuruczczá akar lenni, de vissza-utasítottatik. — Az újvári katonaság jan. 3-ika reggelén ismét fölzendül. A vész-törvénszék összeül. A népnek alig lehet már ellentállani; fegyverrel fenye-getődzének. — Ocskay karóba vonatásra ítéltetik. Testvére könyörgéseire az ítéletet Csajághy pallosra enyhíti. Ocskay Rákóczi hívének vallja magát újra, nagy szolgálatokat ígér, — mindhiába. Végrendeletet tesz; búcsúzik öcscsétől. — Ocskay a nép előtt is megtagadja a császárt. Állandóságra, hívségre inti a katonaságot: tanuljanak példáján! *Lefejezik*, a hóhér ötször vág hozzája. Fejét a bástyán karóba tűzik. Népballada keletkezik róla. A Mária-kép vér-zése. (?) — Tiszti bizonyítvány Ocskay László haláláról. 319

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

Ocskay véres bukásának következményei. Neje Pozsonyban, Bécsben. Pálffy, a cs. k. főhaditanács és Heister visszatorlással fenyegetődzének. Jegyzék-váltás Szluha és Romeisen között. — Eszterházy Antal Érsek-Újvárba érke-zik. Csajághy elfogatását *nem* Ocskay halála okozá. Rákóczi és Bercsényi nézete Ocskay kivégeztetéséről. Szluha újabb, tiltakozó jegyzéke. — Heister parancsára Ocskay haláláért Fodor dandárnok, Bolforth ezredes, Palkovich hadbiztos és még hét más kurucz rab Győrött, Magyar-Óvárt kivégeztetik; Fodor nemes halála, jelleme. 342

HARMINCZADIK FEJEZET.

Hogyan indokolják e kivégzéseket a császáriak? — A győri magyar rabok kérvénye Bercsényihez. Bruckenthal levele Szluhához, s ennek válasza. — Szluha Romeisennek tudtára adja, hogy Eszterházy Fodorékért megtorlást fog tétetni a császári foglyokon. — Lutzenkirchen Szluhához. Szluha válaszában tüzetesen indokolja Ocskay kivégeztetésének jogos voltát. — Bercsényi válasza a cs. k. főhaditanácshoz, Ocskay és Fodorék ügyében. — Szluha Rákóczihoz, a megtorlás és rabtisztek iránt. Rákóczi Fodorék halálának megbosszúlását megengedi. Válasza Eszterházyhoz, utasítása Bercsényihez. — Végrehajtatott-e a visszatorlás, és kik valának az áldozatok? — Végző reflexiók Ocskayról 360

A KÉPEK ÉS OKLEVELEK JEGYZÉKE.

	Lap		Lap
Bottyán János, vezénylő-tábornok (csímkép)		szept. 28. báró Ebergényihez. (Eredeti- tije Thaly Kálmán gyűjteményében)	242
Érsek-Újvár	6	Csajághy János érsek-újvári parancsnok sajátkezű levele gróf Bercsényi fő- vezérhez. (Eredeti s. k. levél Thaly Kálmán gyűjteményében)	284
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfest- ménye. Thaly Kálmán birtokában)	12	Érsek-Újvár katonai térképe 1710-ből, de la Rivière hadmérnök-ezredestől. (Eredeti a gróf Károlyi-levéltárban)	316
Kurucz huszárok és német dragonyosok csatája. (Rugendas eredeti olajfest- ménye. Thaly Kálmán birtokában)	12	Ocskay Sándor sajátkezű levele. (Ere- detije Thaly Kálmán gyűjteményében)	331
Árva vára	110	Ocskay László kurucz brigadérosi pe- csétje, 1708-ból	387
Gróf Bercsényi Miklós, főhadvezér	164		
Bicse vára, 1709.	222		
Ocskay László felfogott levele 1709.			